

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

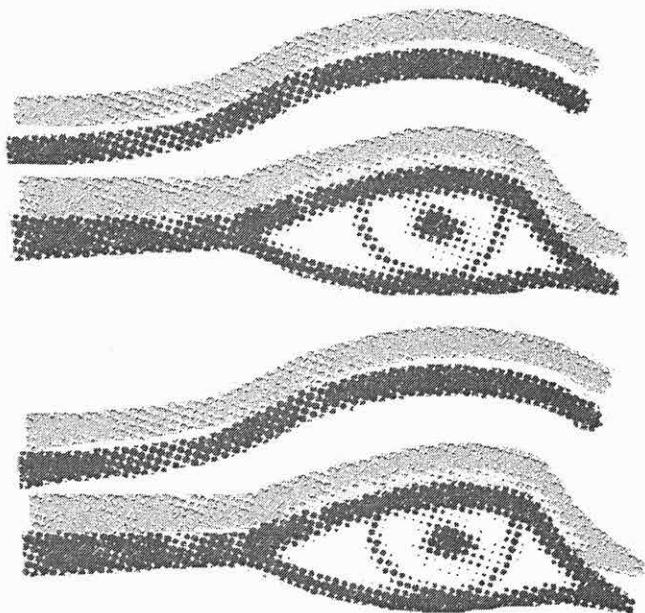
2006/4

⌚ SZAKEMBEREK HELETT GÉPEK? ⌚ A KÖNYVTÁR-, A SZÁMÍTÓGÉP- ÉS AZ INTERNETHASZNÁLAT ÖSSZEFÜGGÉSEI ⌚ DIGITÁLIS KÖNYVTÁRI TÉMÁK A KÖNYVTÁROSKÉPZÉSBEN ⌚ HAZAI KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI KÉZIKÖNYVEK ⌚ A KÖNYVTÁRI ZÁRTSÁG GYAKORLATA A NÉGYVENES ÉVEK MÁSODIK FELÉBEN ⌚ MERRE TOVÁBB KATALÓGUS? ⌚ AZ AUTORIZÁLÁS (AUTHORITY CONTROL) AZ INFORMÁCIÓSZERVEZÉS ÉS -HOZZÁFÉRÉS FELADATKÖRÉBEN ⌚ TÉMATÉRKÉP ALKALMAZÁSOK AZ INTERNETEN ⌚ KÖZÉPKORI SZLÁV KÉZIRATOK FELDOLGOZÁSA (REPERTÓRIUM PROJEKT) ⌚

FROM THE CONTENTS:

- 👁 EXPERTS OR COMPUTERS? (TRENDS IN THE CHANGES OF LIBRARY USING HABITS)
- 👁 RELATIONSHIP BETWEEN USING LIBRARIES, COMPUTERS AND THE INTERNET
- 👁 DIGITAL LIBRARY ISSUES IN LIS EDUCATION
- 👁 HANDBOOKS ON LIBRARIANSHIP IN HUNGARY: HISTORY AND SELECTED TEXTS
- 👁 ON CLOSED LIBRARY COLLECTIONS IN THE SECOND HALF OF THE FORTIES
- 👁 CATALOGUES – WHAT NOW?
- 👁 AUTHORITY CONTROL IN THE CONTEXT OF ORGANISATION AND ACCESS TO INFORMATION
- 👁 TOPIC MAP APPLICATIONS ON THE INTERNET (PART 2.)
- 👁 COMPUTERISED PROCESSING OF MEDIEVAL SLAVIC MANUSCRIPTS (THE REPERTORIUM PROJECT)

17. (53.) ÉVFOLYAM, 2006. 4. SZÁM

FŐSZERKESZTŐ: dr. Dippold Péter

FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Kovács Katalin

SZERKESZTŐK: Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle),
Feimer Ágnes és Novák István (Külföldi folyóirat-figyelő)

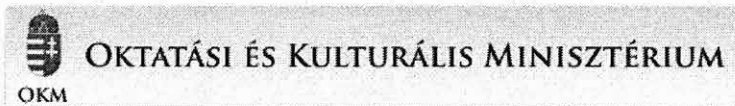
☞ **Szerkesztőbizottság:** dr. Bényei Miklós, dr. Hangodi Ágnes, Haraszi Pálné, Hegyközi Ilona, dr. Jacsó Péter, Káldos János, dr. Mader Béla, dr. Murányi Lajos, dr. Murányi Péter, Pallósiné dr. Toldi Márta, Rácz Ágnes. ☞ **Borítóterv:** Gerő Éva, grafikus ☞ **Műszaki szerkesztő:** Gerő Éva. ☞ **Szerkesztőség:** Könyvtári Intézet, 1827 Budapest, Budavári Palota F épület, **Telefon:** 224-3795, 224-3796, **Fax:** 224-3795, 3759-984, **E-mail:** kovacs@oszk.hu, feimer@oszk.hu, novak@oszk.hu. ☞ **Megjelenik:** negyedévenként. **Egy szám ára:** 1000.-Ft +5% áfa + postaköltség. **Éves előfizetés:** 4000.-Ft + 5% áfa + postaköltség. **Külföldi előfizetési ára:** 100 euró. ☞ **Terjeszti:** Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár. Előfizethető: a szerkesztőség címén. ☞ **Kiadja:** az Országos Széchényi Könyvtár. Felelős kiadó: dr. Monok István. Nyomda: AKAPRINT Nyomdaipari Kft. Budapest; Felelős kiadóvezető: Freier László HU ISSN 0023-3773 Index 26408 (Nyomtatott, HU ISSN 1586-5193 (Online))

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

Bibliografia analityczna bibliotekoznawstwa informacji naukowej
(a Przegląd Biblioteczny c. folyóirat melléklete)
HLISA (Hungarian Library and Information Science Abstracts)
Library Literature and Information Science adatbázis (The Wilson Co.)
LISA (Library and Information Science Abstracts)
LISTA (Library, Information Science & Technology Abstracts, Ebsco)
MANCI (Magyar és Nemzetközi Cikk adatbázisa)

A folyóirat megjelenését az

Oktatási és Kulturális Minisztérium és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.

www.okm.gov.hu

www.nka.hu

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ online változata a
<http://www.ki.oszk.hu/kf/index.html> címen érhető el.

A folyóiratban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik, nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.
A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat

E számunk szerzői, közreműködői: BÁNFI Szilvia, (OSZK, Bp.), BARTÓK Györgyi (Könyvtári Intézet, Bp.), BEREINÉ VASAS Andrea (II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár, Miskolc), BOGNÁRNÉ LOVÁSZ Katalin (Berzsenyi Dániel Főiskola, Könyvtár- és Információtudományi Tanszék, Szombathely), DANCS Szabolcs (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Bp.), DIPPOLD Péter (OSZK, Bp.), DUDÁS Anikó (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, BTK Központi Könyvtár, Piliscsaba), FAZOKAS Eszter (Könyvtári Intézet, Bp.), GYURIS György (a Somogyi-könyvtár ny. igazgatója, Szeged), HANGODI Ágnes (Könyvtári Intézet, Bp.), HEGYKÖZI Ilona (Könyvtári Intézet, Bp.), KATSÁNYI Sándor (a FSZEK ny. főosztályvezetője, Bp.), KOLTAY Tibor (Szent István Egyetem, Alkalmazott Bölcsészeti Kar, Jászberény és Berzsenyi Dániel Főiskola, Könyvtár- és Információtudományi Tanszék, Szombathely), KRÁNITZ Lászlóné (a Néprajzi Múzeum Könyvtárának ny. munkatársa, Bp.), MOHOR Jenő (az ELTE BTK Központi Könyvtárának ny. igazgató-helyettese, Bp.), MURÁNYI Lajos (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Bp.), ORBÁN Éva (Szent István Egyetem, Állatorvostudományi Kar Központi Könyvtára, Bp.), ÖRDÖGNÉ KOVÁCS Mónika (Berzsenyi Dániel Főiskola, Könyvtár- és Információtudományi Tanszék, Szombathely), PAJOR Enikő (Juhász Gyula Tanárképző Főiskola, Könyvtártudományi Tanszék, Szeged), PAPP István (a FSZEK ny. főigazgató-helyettese), PÉTERFI Rita (Könyvtári Intézet, Bp.), PRÓKAI Margit (II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár, Miskolc), SONNEVEND Péter (Kaposvári Egyetem, Egyetemi Könyvtár), VAJDA Henrik (Könyvtári Intézet, Bp.), VISZOCSEKNÉ PÉTERI Éva, BME OMIKK, Bp.).

ABSTRACTS	453
------------------------	-----

TANULMÁNYOK

NAGY Attila: Szakemberek helyett gépek? (<i>Változási tendenciák a könyvtárhasználati szokásokban</i>)	457
---	-----

PÉTERFI Rita: A könyvtárhasználati szokások alakulása a számítógép- és az internethasználat tükrében	468
---	-----

KOLTAY Tibor – ÖRDÖGNÉ KOVÁCS Mónika: Digitális könyvtári témák a könyvtárosképzésben: <i>a képzés Jászberényben és Szombathelyen</i>	485
--	-----

SONNEVEND Péter: Hazai könyvtártudományi kézikönyvek: <i>szöveggyűjtemény</i>	497
--	-----

BÁNYI Szilvia: „... a káros sajtótermékek a terjesztését megakadályozhassam.” <i>A könyvtári zártság gyakorlata a negyvenes évek második feléből</i>	514
---	-----

KITEKINTÉS

DIPPOLD Péter: Merre tovább katalógus?	521
---	-----

DUDÁS Anikó: Az autorizációs (authority control) az információ-szervezés és -hozzáférés feladatkörében – definiálás és nemzetközi tapasztalatok	528
--	-----

PAJOR Enikő: Tématérkép (Topic Map) alkalmazások az interneten	538
---	-----

SHENTON, A. K.: A kutatási eredmények közzététele a könyvtári-tájékoztatói szakfolyóiratokban (Töm.: Koltay Tibor)	549
---	-----

DANCS Szabolcs: Középkori szláv kéziratok elektronikus feldolgozása a Bolgár Tudományos Akadémián: a „Repertórium” projekt	557
---	-----

KÖNYVSZEMLE

Maros megye 1944-ig – könyvekben

FÜLÖP Mária – FERENCZ Klára: Bibliografia locală

retrospektivă a județului Mureș

(Maros megye retrospektív helyismereti könyvészete 1944.)

(Ism.: Gyuris György) 563

Könyvtárügy a pannon térségben.

Fejezetek Pallósiné Toldi Márta kutatásaiból

(Ism.: Bartók Györgyi) 568

KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ (REFERÁTUMOK)

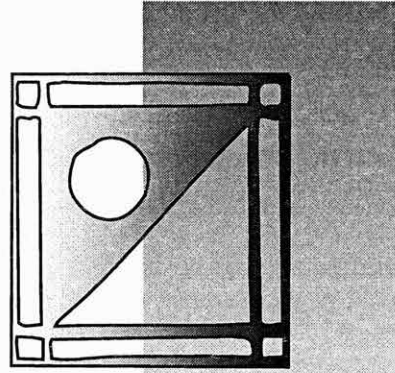
Első rész 573

Második rész 643

A számot szerkesztette:

Kovács Katalin, Feimer Ágnes és Novák István

STUDIES

Experts or computers? Trends in the changes of library using habits

NAGY Attila

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 16 (52) 2006. no. 4. pp. 457–467.

The study follows up on the preliminary report published in the *Könyvtári Figyelő* (Libraries, computers, reading. A quick report on the results of a survey conducted by the National Széchényi Library and TÁRKI Social Research Centre, 2006. no. 1.). In 2005 the Social Research Centre initiated a national questionnaire survey in co-operation with the Reading Research Department of the National Széchényi Library's Library Institute. The sample consisted of 3674 persons. While the report has drawn attention to general trends, this study digs deeper, and describes the trends in the changes of readers' attitudes to library use.

Changes have occurred – as compared with the data gathered in 1964, 1985 and 2000 – not only in the habits of library use, but in those of acquiring books as well. On the whole, the number of adults reading one book per year has decreased to 40 per cent, and the number of adults lending books from the library has sunk to its third in the last forty years. Nowadays for most people the sources of acquiring books are the family library and bookstores. The proportion of books received as a gift is substantial. As regards gender and age, women and young adults take a leading position.

The author examined the alterations of library use from the point of age, qualification, place of living, as well as from the point of the frequency of library visits, and the scope of using different library services. In 1985 44 per cent of adults were library patrons, by today this number has decreased to 12 per cent. The frequency of library visits, too, shows a decreasing trend. The biggest user group is that of young adult learners aged 18 to 29.

While the proportion of computer and Internet users has increased, 80 per cent of non-readers are not using computers either. The majority of regular readers are using both computers and the Internet. The growth of cultural advantages and disadvantages does not promote equal chances, rather it leads to a further social divide.

Relationship between using libraries, computers and the Internet

PÉTERFI Rita

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 16 (52) 2006. no. 4. pp. 468–483.

The article (its first part see in: *Könyvtári Figyelő*, 2006. no.1., as above) shows – relying on data of a survey carried out by the National Széchényi Library and the Social Research Centre TÁRKI in autumn 2005 – how the habits of using libraries have altered in Hungary with the advent of information and communication technologies (ICT).

With the help of some matrices, the author outlines the relationship between library membership, services, library visits and using computers and the Internet. The author puts the question: “Are Pierre Bourdieu’s theses on cultural capital, and on the incorporated cultural capital – its accumulation and transmission – relevant also in 21st century Hungary?”

It is clear from data that the problem described in literature as digital divide or digital gap is present also in Hungary. With the accumulation of cultural goods the advantage of people who have access is growing further against those who have not. The reason why this distance is widening is that the privileged group can develop further at a quicker pace than the disadvantaged, consequently the divide gets wider as well. The disadvantages are especially significant in the population of small communities.

Digital library issues in LIS education in Jászberény and in Szombathely

KOLTAY Tibor – ÖRDÖGNÉ KOVÁCS Mónika

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 16 (52) 2006. no. 4. pp. 485–496.

The study analyses, how digital library issues are represented in the courses of LIS education in Hungary, particularly at the Szent István University’s Applied Philological Faculty (in Jászberény) and at the Berzsenyi Dániel College (in Szombathely).

The authors have followed the method of Bawden, Vilar and Zabukovec, comparing education and training for digital librarians in Slovenia and the UK.

As first, the Hungarian authors have defined the dif-

ferences between electronic, virtual, digital and hybrid libraries. Based on the definition of the digital library they conclude that this theme should be discussed together with electronic library issues. The analysis of training programmes has shown that digital library issues are also included in other courses (e.g. in those for information brokers, school librarians, or on Internet resources and collection development, etc.).

In Jászberény the course Electronic libraries can be chosen as an optional one, and three courses of the Information broker module include also digital library aspects.

In Szombathely archiving techniques were studied already in the early nineties, since 1996 within the courses The Internet and Internet resources (later Web editing); now the digital library-related themes are part of the Electronic library course. Within the frame programme Information broker a special course was started under the title Digital content provision. Digital library issues are present in both institutions’ programmes. As this theme is continuously developing and changing, it is very important to regularly adjust the content of courses and training to actual needs and international trends, and to take into account the practice of digital and electronic libraries in Hungary.

Handbooks on librarianship in Hungary: history and selected texts

SONNEVEND Péter

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 16 (52) 2006. no. 4. pp. 497–513.

The author gives a short overview of the history of Hungarian handbooks on librarianship, and presents selected texts from the works in question. The texts quoted explain the goals of authors, and also reflect the professional environment at the time of their creation. In addition, the contents pages of handbooks are given for the purposes of a comparison.

The works in question are: Károly Kudora’s Librarianship (*Könyvtártan*, 1893), Zoltán Ferenczi’s Basics of librarianship (*A könyvtártan alapvonalai*, 1903), Pál Gulyás’ Organising, maintaining and managing public libraries (*A népkönyvtárak szervezése, fenntartása és kezelése*, 1909), Géza Káplány’s Organisation and development of modern libraries (*Könyvtárak korszerű rendezése és fejlesztése*, 1943), István Sallai’s: Library work (*A könyvtári munka*, 1954), István

Sallai's and Géza Sebestyén's Handbook of librarians (A könyvtáros kézikönyve (1956, 2nd rev. ed. 1965), Tibor Horváth's and István Papp's (eds.) Handbook of librarians, vols. 1-5. (Könyvtárosok kézikönyve, 1999–2003).

“...to hinder the circulation of dangerous publications.” On closed library collections in the second half of the forties

BÁNFI Szilvia

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 16 (52) 2006. no. 4. pp. 514–520.

In the Stalinist Soviet Union ideologically “dangerous” works were weeded from public libraries thanks to the omni-present, well organised censorship; in research libraries these works were placed into closed collections with severe restrictions of use.

After 1945 the same practice was established in Hungary: a statutory order regulated the weeding and destruction of Fascist, Anti-Soviet or anti-democratic publications. This study shows the emergence of this approach by presenting the example of a book held by the National Széchényi Library (later transferred to the Closed Collection of the NL), and the relevant archival materials.

FROM ABROAD

Catalogues – what now?

(Reviewed by DIPPOLD Péter)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 16 (52) 2006. no. 4. pp. 521–527.

The article is reviewing and commenting on Lorcan Dempsey's and Chris Anderson's articles about the future of library catalogues, concerning the “Long Tail” phenomenon. Anderson argued that products that are in low demand or have low sales volume can collectively make up a market share that rivals or exceeds the relatively few current best sellers, if the store or distribution channel is large enough. (Examples of

such mega-stores include the online retailer Amazon and the online video rental service Netflix.) According to this logic libraries collect predominantly materials representing the Long Tail category. However, the information given by library OPACs is insufficient for increasing usage, so the collections should provide access to the documents themselves. Cataloguing is expensive, library catalogues are sophisticated to use, while search engines are simple and popular – that is why the use of library OPACs is falling back. Libraries need to enable interoperability between their catalogues and search engines, and to enhance shared catalogues.

Authority control in the context of organisation of and access to information. Definition and international experience, Parts I-II.

(Double issues of the journal Cataloging and Classification Quarterly, vol. 38. no. 3-4. and vol. 39. no. 1-2. 2004)

(Reviewed by DUDÁS Anikó)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 16 (52) 2006. no. 4. pp. 528–538.

Report on the 1. International Conference on Authority Control: Definition and International Experiences held in Florence, Italy, February 10-12, 2003. The three days of the conference were organised into five sessions as follows: I. State of the art and new theoretical perspectives, II. Standards, exchange formats, metadata; III. Authority control for names; IV. Authority control for subjects; V. Authority control experiences and projects.

Topic map applications on the Internet. Part 2

PAJOR Enikő

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 16 (52) 2006. no. 4. pp. 538–549.

The essay continues the article Topic map applications on the Internet (published in Könyvtári Figyelő, 15. (51.) vol. 2005. no. 4. pp.817-830.).

Topic map technology is a knowledge representation tool that facilitates information processing by organising knowledge in a special system of relationships. Everything is considered to be a topic, and associations with related content are collected on a topic map. The first part of the study has presented some search engines using such a system, this second part demonstrates visual engines, such as UJIKO and LIVE-PLASMA.

SHENTON, Andrew: Publishing research in LIS journals

(Reviewed by KOLTAY Tibor)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 16 (52) 2006. no. 4. pp. 549–556.

Practical suggestions on what to publish, why, when, where and how.

Computerised processing of Medieval Slavic manuscripts at the Bulgarian Academy of Sciences: The Repertorium Project

DANCS Szabolcs

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 16 (52) 2006. no. 4. pp. 557–562.

The author outlines the international Text Encoding Initiative (TEI) and the Bulgarian Repertorium project applying TEI's achievements. TEI makes it possible to process any manuscript, independent of its

language. The article presents the record structure of description as well.

BOOK REVIEWS

Maros County till 1944 – in books FÜLÖP Mária – FERENCZ Klára: Maros megye retrospektív bibliográfiai könyvészete [A historical bibliography of Maros County, Romania]

(reviewed by GYURIS György)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 16 (52) 2006. no. 4. pp. 563–568.

Librarianship in the Pannon Region. Chapters from Márta Pallósi-Toldi's surveys

(Reviewed by Bartók Györgyi)

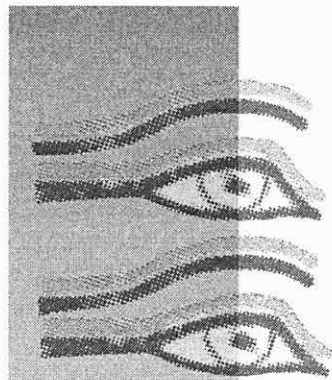
Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 16 (52) 2006. no. 4. pp. 568–571.

FROM FOREIGN LIBRARY AND INFORMATION JOURNALS (Abstracts)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 16 (52) 2006. no. 4. pp. 573–732.

„Európai információs szakemberek kompetenciái és tulajdonságai” ill. „Európai információs szakemberek szakmai minősítési szintjei” címmel elkészült a LIS Euroguide (CERTIDoc: <http://www.certidoc.net>) két kötetének magyar nyelvű fordítása. A szöveg elérhető a Könyvtári Intézet honlapján: <http://www.ki.oszk.hu/dok/euroguide.pdf>
(Hangodi Ágnes tájékoztatása, *Katalist*, 2006. nov. 30.)

Szakemberek helyett gépek?

(Változási tendenciák a
könyvtárhasználati szokásokban)

NAGY Attila

1. A könyvbeszerzés forrásai

Amint arra már előző írásunkban (Nagy – Péterfi 2006) ugyancsak kifejezetten törekedtünk, most sem egyszerűen egy „pillanatfelvétel részleteit nagyítjuk majd ki”, de sokkal inkább az egyébként is tapasztalt társadalmi átalakulások sorával párhuzamosan, főként a változási tendenciák irányára, erejére összpontosítjuk majd figyelmünket. A könyvtárba lépés előtt vessünk egy hosszabb pillantást a könyvbeszerzési szokásokra!

Természetesen ezen a ponton is legalább kétféle módon kérdezhetünk: *általában* honnan szerzi be olvasmányait, illetve hogyan jutott az éppen *most*, vagy *legutoljára olvasott* könyvhöz? Tapasztalataink szerint a kérdészés tárgyyszerű, adott eseményt felidéző módja eredményesebben közelít a valósághoz. „*Hogyan szerezte be az éppen most, vagy a legutóbb olvasott könyvet?*”

A legutóbbi olvasmányok beszerzése 4 időpontban

*(A felnőtt olvasók százalékában)**

A beszerzés módja	1964 (15 éven felüliek)	1985 (18 éven felüliek)	2000 (18 éven felüliek)	2005 (18 éven felüliek)
Könyvtárból kölcsönözték	22	15	10	7
Vásárolták	25	41	30	27
Családi könyvtárból	9	20	30	29
Ismerőstől kölcsönözte	31	12	17	16
Ajándékba kapta	6	4	9	9
Egyéb, illetve nincs válasz	7	8	4	12
Összesen	100	100	100	100

Táblázatunk utolsó oszlopában 100%=1331 fő, azaz a 3674 18 évnél idősebb összes megkérdezettből ennyien minősültek könyvet (saját bevalásuk szerint évente legalább egyet) olvasónak. A könyvtári kölcsönzések aránya négy évtizede jelentősen, egyharmadára csökkent.

A vásárlás adatsora jellegzetes kupola szerkezetet mutat, az 1985-ös csúcs után jól érzékelhetően gyengül, de még egy hajszálnyival erősebb, mint a negyven év előtti 25%.

Ellentétes tendenciákat sejtet a családi könyvtárak növekvő, illetve az ismerősöktől, barátoktól kölcsönzött művek említésszáma.

Feltűnő az utóbbi öt évben az értékelhetetlen válaszokat megfogalmazók, illetve egyáltalán a válaszadást megtagadók arányának (4–12%) megháromszorozódása.

Mindezek nyomán ismételten megerősítendő feltevésnek tűnik a kevesebben és kevesebbet olvasás gondolata. Egyetlen kivételnek az ajánlékozás gesztusa látszik, a két utolsó adat egyaránt 9–9%, tehát az olvasók körében a könyvajándék értéke nem csökken.

Ebben a tekintetben legnagyobb vesztesnek a

könyvtári rendszer tűnik, s ezzel ellentétben a családi könyvgyűjtemények sajátos felértékelődést mutatnak.

(Most fájlalhatjuk igazán, hogy mindösszesen 10 kérdés feltételére volt módunk, hiszen halatlantul fontos lenne itt a családi könyvtárakra vonatkozó, hasonló struktúrájú táblát ugyancsak bemutatnunk. Nem tehetjük, de egy korábbi vizsgálatunk (Nagy 2003) adatai nyomán – nagy valószínűséggel – kénytelenek lennénk egy sajátos polarizációs tendenciát kimutatni: ismét növekvő, talán 10%-ot közelítő arányú lenne a könyv nélküli családok nagyságrendje és a korábbiaknál ugyancsak több, akár 35% körüli lehet a 300 kötetnél nagyobb otthoni könyvgyűjtemények aránya, illetve minden bizonnyal léteznek már a könyv nélküli számítógép tulajdonosok és fordítva.)

Most pedig lépünk közelebb a 2005-ös adathalmaz bemutatásához, értelmezéséhez! Minden lehetséges kategóriában a nők vezetnek, különös tekintettel a baráti, ismerősi (66,1%) beszerzési forrásokra, a könyvtári kölcsönzésekre (61,4%), de még könyvajándékot is inkább a nők, mint a

* Az előzmények forrása itt és a későbbiekben többnyire GEREBEN Ferenc fejezete a Könyvtárosok kézikönyve 4. kötetében (szerk. Horváth Tibor, Papp István. Bp.: Osiris, 2002. 17–50. p.)

férfiak szoktak kapni 59,7–40,3% arányban. Ugyanezen adatok korcsoportonkénti megoszlása kisebb „döccenőkkkel”, de mégis egy jellegzetes lejtőként írható le.

Kimagaslóan a legnagyobb (31,4%) könyvtárhatalmas használói csoportként jelenik meg a legfiatalabbak (18–29 évesek), jelentős részben (38–40%) tanuló rétege. Majd őket követi a 30-asok (30–39 évesek) 19,6%-os részesedése, s ettől kezdődően – az ötvenesek kivételével (15,7%) – az egyes korcsoportok, kis ingadozásokkal 10–10 százaléknyan képviseltetik magukat ebben a sorban, ahol az utolsó olvasmányokat könyvtárból beszerzők 102 fős csoportját tekintettük 100%-nak. Azonnal hozzá kell azonban tennünk, ha viszont a válaszolók összességét (1334=100%) tekintjük a viszonyítás alapjaként, akkor bizony ez a legfiatalabbakat magába foglaló tábor már csupán a válaszolók mindössze 2,4%-os részesedését teszi ki.

A teljes, hatalmas táblázat minden adatának közlés nélkül (49 cella, minden cellában 4–4 számjegy: a válaszolók abszolút száma, majd a relatív gyakoriságok soronként, oszloponként és a teljes mintára számolva) jeleznünk kell, hogy a vásárlók legerősebb korcsoportjai a harmincasok (8,9%), az ötvenesek (5,9%), valamint a tizen-, huszonevűek (5,2%).

A családi könyvtárat elsődleges forrásnak tekintők rangsora szinte azonos: az 50–59 éveseknél 7,6%, a 18–29 éveseknél 6,5 % és a 30–39 éveseknél 5,9%. Majd egyre csökkenő arányokkal, de gyakorlatilag ugyanezek a rangsorok állnak össze a baráti kölcsönzés, illetve a megajándékozottak soraiban is. Talán egy lábjegyzetszerű kiegészítéssel: a hetvenesek többnyire csupán hajszálnyival, de érzékelhetően „megemelik a sorok végét”. Egyszerűbben szólva, feltehetően már többen nyugdíjasok közöttük, s mint ha az olvasói, vásárlói, kölcsönzői, ajándékot kapó aktivitásuk megnövekedne a hatvanévesekkel szemben.

A megkérdezettek iskolai végzettsége felől nézvést minden beszerzési forrás tekintetében az érettségizettek, egyúttal fiatalok részaránya a legmagasabb. Ennek ékes bizonyítékaként hadd idézzünk egy teljes adatsort.

„Véletlenül” ismét a könyvtári kölcsönzések példáját hozzuk elő. Valódi esetleges tény, hogy a már emlegetett 1332 főből éppen 100-an említették a könyvtári beszerzést. 17-en csupán a 8. osztály elvégzéséről szereztek bizonyítványt, 13 fő szakmunkás oklevéllel rendelkezik, 42-en érettségiztek, 19 főiskolai, 9 pedig egyetemi diplomás.

Érdemes egyetlen pillanatra nézőpontot váltani, s kifejezetten ennek a fiatal, érettségizett, éppen még tanuló rétegnek az olvasmánybeszerzési szokásain végigfutni:

40% a családi könyvtárat, 20–20% a vásárlást és a baráti kölcsönzést, s mindössze 10% említi a könyvtári kölcsönzéseket. Ennél kevesebben csupán az ajándékot kapót vannak: 7,8%. Tehát ebben a számunkra kiemelten fontos esetben is csupán 4. a rangsorban a könyvtár...

A kért gazdasági aktivitása, foglalkozása, beosztása felől ismét igen terjedelmes táblázattal rendelkezünk (84 cella, 4–4 adattal), melyekből az egyes társadalmi rétegek közötti kulturális távolságok mértékére következtethetünk.

Az élmezőnyt az értelmiségiek, a nyugdíjasok, s a tanulók alkotják, míg az ellenpóluson a segéd- vagy betanított munkások, az alkalmi munkavállalók, valamint a munkanélküliek vannak.

E részletkérdés lezárásaként szeretnénk előrebocsátani, hogy természetesen a számítógép-használati elágazások mellett, további kérdések sora áll még rendelkezésünkre a keresztátlák újabb és újabb seregének előállításához. (Például a valóság, a felekezeti megoszlás, a politikai attitűdök, illetve a cigány – nem cigány dichotómia problémái.) Terveink szerint ezeket a speciális témákat majd egy-egy rövid fejezetben foglaljuk össze.

2. A könyvtárhasználatról

2.1. A beiratkozottak aránya

„Beiratkozott tagja-e Ön most egy vagy több könyvtárnak, illetve volt-e régebben könyvtártag?” – hangzott saját kérdéseink 7. tétele, mely a teljes „omnibusz” kérdőív 151-es számú kérdése. Természetesen itt is nyomban megteremtjük a visszatekintés lehetőségét.

A könyvtári tagok arányának időbeli alakulása

(A megkérdezettek százalékában)

	1964	1985	2000	2005
Soha nem volt könyvtári tag	82	37,7	54,6	44,7
Most nem, de régebben az volt		44,6	33,7	43,8
Jelenleg is tag: egy könyvtárban	18	14,6	9,9	9,2
Jelenleg is tag: több könyvtárban		3,1	1,8	2,3
Összesen	100	100	100	100

Soranként haladva is elsőként, de talán szociológiai, oktatás- és művelődéspolitikai jelentősége okán ugyancsak legelébb kell szólnunk a könyvtárba soha még be nem iratkozottak arányának furcsa hullámzásáról.

1985 mintha a könyvtár vonzerejének aranykora lett volna, hiszen a felnöttek jó 62 százaléka korábban (44%), vagy jelenleg is (18%) ügyfele volt ennek az intézménynek. S 15 év elteltével, 2000-ben már jóval kevesebb (45%) maradt hűséges a könyvek és egyéb dokumentumok gyűjteményéhez, majd újabb 5 év elteltével kissé javul a helyzet, de ezzel együtt még mindig érzékelhetően rosszabb, mint 2 évtizeddel korábban (62%–55%, ti., aki vagy valaha volt, vagy jelenleg is könyvtárhasználó).

A magyarázatkeresés első pontja egyértelműen a statisztikák megbízhatóságára vonatkozik. Hiszen az első adatunk esetében még a „soha nem volt beiratkozott olvasó” kategória fel sem merült, hogy a „tervteljesítési kényszer” adatmódosító hatásairól ne is ejtsünk szót!

A számítógép, az internet adódik automatiku-

san talán első magyarázatként. (Nevezetesen sok mindent könnyebben, gyorsabban ellenőrzök, idézek, pontosítok a munkahelyi, otthoni számítógép segítségével, amelyeket korábban csupán a könyvtári látogatással lehetett megoldani.) Az összetevők egyike bizonyára ez lehet. De mi történt 2000 és 2005 között? Amikor a hazai számítógép- és internethasználati adatok egyértelműen javultak! Kikerülhetetlen legalább még két további feltevés.

1.) Gyengült az olvasásra, a könyvtárhasználatra ösztönző motívumok ereje a családban és (vagy) az iskolában?

2.) Csökkent a könyvtárak (alapterület, szerzeményezési keretek, felkészült, segítőkész szakemberek, főként gyermekkönyvtárosok száma) vonzereje?

Statisztikai rendszerünk átalakítása miatt itt külön fejezetet kellene nyitnunk, hogy vajon a két adatforrás (a kutatás és a statisztika), adathalmaz vajon milyen mértékben igazolja vagy gyengíti fenti adatsorainkat. Ettől itt, most eltekintünk, de a feladat létezik!

Legalább ilyen mértékben izgalmas a változások tendenciája a tényleges könyvtárhasználók adatait vizsgálva. Jól érzékelhető csökkenés 1985 és 2000 között, majd a stagnálás az utóbbi 5 évben. Miközben éppen ezekben az években (1985–2004) megduplázódik az érettségit adó középiskolát látogatók, továbbá megnégyszereződik a felsőoktatásba kerülők nagyságrendje. Köztudottan a könyvtárak legnagyobb, legerősebb „megrendelője” az oktatási rendszer egésze. Minden valószínűség szerint az utóbbi évek stagnáló adatai mögött a könyvtárhasználók életkori, iskolai végzettség szerinti átstrukturálódása zajlik. Fiatalabb és képzetesebb lett az utóbbi évek tipikus könyvtárhasználója.

És még egy felemás, de roppant fontos háttérváltozó! A könyvtárhasználók aránya változatlan

maradt 2000 és 2005 között miközben saját és más kutatások adatai szerint az olvasók, könyvet vásárlók száma egyértelműen kevesebb lett a jelzett 5 év alatt. Tehát ebből a szempontból vizsgálva, a könyvtárosok még némi elégtételt, valamelyes büszkeséget is érezhetnek: bizonyos „ellenszelekkel” harcolva, tartják a szintet. Miközben viszont az iskolarendszer felől érkező kéréseknek, sokféle ok következtében (egyetemalapítás könyvtár nélkül, a gyermek- és az iskolai könyvtárosok számának, illetve a beszerzési keretek csökkentése stb.) alig tudnak eleget tenni.*

Itt azonban függesszük fel a visszatekintés gesztusát, s inkább a jelen jobb megértésére koncentrálna ássunk mélyebbre! Elsőként az életkori megoszlás táblázatát vizsgáljuk meg.

Könyvtárhasználat életkori csoportonként

(A korcsoportok százalékában, N=3661 fő)

	18–29	30–39	40–49	50–59	60–69	70–	Összes
Soha nem volt könyvtári tag	28,4	39,1	41,9	42,4	58,9	68,5	44,5
Valaha volt, most nem	46,2	49,8	45,7	50,3	37,3	27,2	44,0
Jelenleg egy könyvtárban	19,8	9,1	9,5	6,3	3,4	3,5	9,3
Jelenleg több könyvtárban	5,6	2,0	2,8	1,0	0,4	0,8	2,3
Összesen	100	100	100	100	100	100	100

Természetesen az összesítés minden cellája elemzésre méltó, de mégis az első oszlop tartalmazza a legerősebb figyelmeztetéseket. A legfiatalabbak, a 18–29 évesek csoportjából, csaknem 30%-a állítja magáról, hogy soha nem volt stabil, beiratkozott könyvtárhasználó! Kik ők, hol laknak, milyen óvodákba, iskolákba járhattak az elmúlt 10–15 évben? A családi háttérrel illetően jól megalapozott előfeltevésekkel rendelkezünk. No de mire való a közoktatás és a közművelő-

dés intézményrendszere, ha nem éppen ezeknek a kiáltó hátrányoknak, hiányoknak a kiegyenlítésére? Ha gyermekkorban nem kapják meg az alapvető élményeket, boldogságtapasztalatokat, ha mást nem a rendszeres, kötelező kiegészítő házi feladatok, csoportos játékos, örömteli, foglalkozások, beszélgetések, mesehallgatás, bábozás formájában, akkor az életkori létrán felfelé haladva már egyre csökkenő eséllyel kerülnek kapcsolatba ezzel az intézménnyel.

Az 1985-ös és 2000-es évszámokkal jelzett adatok esetében mindig Gereben Ferenc adataira hivatkozunk. Nevezetesen: GERE BEN F.: Könyv, könyvtár, közönség. Bp. OSZK, 1998., valamint GERE BEN F.: Olvasás- és könyvtárszociológiai vizsgálatok Magyarországon. In: Könyvtárosok kézikönyve 4. Hátterületek. Szerk. Horváth Tibor, Papp István. Bp.: Osiris, 2002.

Az egyszeres és többszörös könyvtárhasználat sorai ismét abszolút egyértelműek. A felsőfokú tanulás, a továbbképzés, a helykeresés a világban bőséges indítékokat szolgáltatnak könyvtáraink felkeresésére. Aztán egyre idősebbek le-

szünk, vásárolunk, gyarapodnak otthoni gyűjteményeink, illetve egyre kevésbé fontos számunkra az írott betű.

Ássunk tovább! Keressük az összefüggéseket az iskolai végzettség irányába!

Iskolai végzettség és könyvtárhasználat

(Az iskolázottsági szintek százalékában, N= 3663 fő)

	Befejezett iskolai végzettség					
	8 ált.	szakm.	érettségi	főiskola	egyet.	összes
Soha nem volt beiratkozott olv.	69,0	51,3	26,1	18,5	12,9	44,5
Régebben igen, most nem	27,0	44,0	54,9	53,3	64,4	44,0
Igen, egy könyvtárban	3,9	4,5	14,5	22,1	14,1	9,2
Több könyvtárban	0,1	0,2	4,5	6,1	8,6	2,3
Összesen	100	100	100	100	100	100

A táblázat első ránézésre talán nem hordoz újdonságértéket. Hacsak az összefüggések erejét nem ítéljük helyenként drasztikusnak. Például a legalacsonyabban iskolázottak csoportjában van egy fő (0,1%!), egyidejűleg több könyvtárat használó „fehér holló”. Lám mindig vannak kivételek! De a döntő többség (69%) életéből tökéletesen hiányzik ennek az intézménynek az ismerete, használata. Fordulópontnak látszik még mindig az érettségi megszerzése, hiszen itt legalább a múlt idejű kapcsolat igaz a többségre nézvést (54,9%). De hogyan lehet ekkora tömegben diplomát szerezni (főiskolán: 18,5% és

egyetemen: 12,9%) a könyvtárak teljes mellőzésével? Csak ismételni tudjuk korábbi írásunk egyik kérdő mondatát. Diplomagyár vagy értelmiségképzés?

Ugyanakkor az oktalan túláltalánosítást elkerülendő nyomatékosan irányítjuk olvasóink figyelmét a többszörös könyvtárhasználat igen jelentős mértékére éppen ebben a két, utóbb említett kategóriában (főiskola:6,1% és egyetem: 8,6%). A jelzett adatpárokat kötelességünk külön-külön felmutatni. Ezzel is figyelmeztetni szeretnénk a mai hazai felsőoktatás színvonalbeli egyenetlenségeire, gyengeségeire.

Könyvtárhasználat és a település típusa

(Az eltérő településeken élők százalékában, N=3661fő)

	Település típusa				
	község	város	megyeszékhely	Bp.	összes
Soha nem volt könyvtári tag	50,9	45,4	38,6	40,7	44,5
Korábban igen, most nem	41,1	43,3	46,9	45,8	44,0
Jelenleg egy könyvtárban	6,9	9,3	11,3	10,4	9,2
Több könyvtárban	1,1	2,0	3,2	3,1	2,3
Összesen	100	100	100	100	100

S végezetül a megkérdezettek lakóhelyének típusát s a könyvtárhasználat elemi mutatóját vettük egybe. Elsőként hadd jelezzük a sokadszor tapasztalt adat ismételt felbukkanását: az országos átlagot, az összképet itt is a kisvárosok adatai tükrözik a legpontosabban. Ha módunk lett volna a község kategóriát még bontottabban feltárni, akkor bizonyára jóval szélesebb lenne a skála. (Venyigéné 2005) Könnyen átlátható az előző oldal alján található tábla. Minden cellában a községi mutatók a legrosszabbak, s jól tudjuk, hogy nem csupán az intézményi háttér gyengeségeit olvashatjuk ki a fenti számsorból, de itt a legkevésbé iskolázott, itt a leginkább öregedő, fogyó, munkanélküliséggel küzdő a népesség.

De ugorjunk az ellenpólusra, Budapestre! Ahol az iskolázottság mértéke a legmagasabb, az oktatási intézmények száma a legnagyobb, s a könyvtári ellátottság szintje ugyancsak tiszteletreméltó. Mégis, a megyeszékhely kategória árnyalatnyi fölénye félreérthetetlenül kiolvasható az adatok rendezett halmazából.

Ezen a ponton meg kell állnunk legalább egy kérdőjel erejéig? Ki és mikor végzett utójára akár a felnőttek, akár a gyerekek körében ilyen jellegű összehasonlító, (Budapest – országos átlag, Budapest. – megyeszékhelyek), minőségi mutatókkal operáló vizsgálódást? Lehet, hogy *Sallai István* csaknem 30 éve, nagy port felvert cikke (Valóság 1979/3) volt az utolsó? Vagy a fenti kérdést toldjuk meg egy égetően aktuális újjal? Tudják-e az illetékesek, hogy a hazánk területén élő cigányok 71 százaléka még soha nem volt beiratkozott könyvtári olvasó, s mindössze 3 százaléka mondja magát könyvtárhasználónak? Felderítette már valaki, hogy is van ez Budapest VIII. IX. XIII., netán XVI. kerületeiben? Tudunk félbemaradt sikeres kezdeményezésekről, de mintha nem akarnánk meglátni, tudomásul venni a karnyújtásnyira lévő, pa-

rázsló, azonnali beavatkozást követelő bajokat. Pedig vezető közigazdaszaink rendszeresen figyelmeztetnek, hogy sikeres európai integrációnk feltételrendszerében kiemelt jelentősége van a munkaerő tanulékonyságának, képzettségének, valamint a társadalmi integráltság mértékének. (Palánkai 2006)

Hogyan integrálódik az iskolázatlan, funkcionális analfabéták hazai rétege? Nemzetközi kutatások eredményei szerint a rosszul, nehezen, keveset olvasók, szövegértési nehézségekkel küzdők 75%-a munkanélküli! (Schleicher 2006)

A kistelepüléseken élők mellett kihagyhatatlan feladataink vannak a nagyvárosi, képzetlen, munkanélküli, peremre szoruló szülők és főként gyermekeik körében is.

Emlékezzünk csak a korábban idézett legfiatalabb korosztály (18–29 évesek) 28%-os könyvtárba még soha be nem iratkozottak arányára! Hol is lehetne ezeket a rossz köröket megtörni? Kollégiumokba vinni, családtól elszakítani ezeket a gyerekeket? Ez már jó 200 éve Mária Teréziának sem sikerült!

Sokkal célravezetőbbnek tűnik a védőnőktől, az óvodától, a gyermekkönyvtáraktól, az első iskolai napoktól kezdődő, tudatos szövetségkérés a szülőkkel a gyermekek érdekében. Összehangolt, előre eltervezett szövetségi gesztusok rendszerére van szükség, mégpedig az egészségügy, a köznevelés, kiemelten a könyvtár és a közoktatás intézményrendszereit átfogó módon.

A könyvtári tagság, valamint a számítógép és internethasználat összefüggéseiről itt szándékosan nem szólunk mert idevonatkozó adatokat és fejtegetéseket bőséggel talál majd az olvasó *Péterfi Rita* (ld. a következő tanulmányt e számban) cikkében.

Egy ugrással forduljunk most a könyvtárhasználati gyakoriság vonatkozásában található változási tendenciák felé!

2.2 A könyvtárhasználat gyakorisága

(A könyvtári tagok százalékában)

	1985	2005
Gyakoriság	%	%
Hetente többször	10	6,7
Hetente	19	18,8
Havonta	50	41,0
Negyedévente	10	17,5
Félévente	5	8,9
Ritkábban, évente	5	4,9
Az utóbbi 12 hónapban egyszer sem	1	2,9
Összesen	100	100

Tehát jóval kevesebben (17,7%–11,5%) és egyúttal jelentősen ritkábban látogatják manapság könyvtárainkat, ha az utóbbi két évtized adatait helyezük egymás mellé!

A három utolsó gyakorisági kategória (negyed-, fél- és évente), valamint az utóbbi évben egyszer sem választípus egyértelműen emelkedett, mégpedig a könyvtártagként regisztráltak 13,2 százaléka került át ide a korábban főként havonta (9%) és a hetente többször (3,3%) könyvtárba járók csapatából. Nem ismételjük a korábban már feltett kérdéseinket sem az oktatási rendszer felől, sem pedig könyvtárfejlesztési politikánkról. Csupán egyetlen, szerintünk felettébb izgalmas

kérdést pendítünk meg, az utánpótlását! Hol készül a jövő? A családból hozott kulturális egyenlőtlenségeket hol, mikor és ki fogja mérsékelni, csökkenteni? Hogy állunk a gyerekek könyvtári ellátásával?

Budapesten 2005-ben 78 önállóan működő könyvtár volt, ebből 21-ben működik gyermekrészleg, s mindössze 15 fő foglalkozik, rész- vagy egész állásban a gyerekekkel! (Egyetlen önálló gyermekkönyvtár – évek óta bizonytalan – létéről van tudomásunk: Bp. VI. ker. Liszt Ferenc tér 6.) De jó lenne megbízható országos adatokkal rendelkezni a gyermek és az iskolai könyvtárak, könyvtárosok helyzetének változási tendenciáiról!

2.3. Az igénybe vett szolgáltatások

(A könyvtárhasználók százalékában)

Tevékenységek	1985*	2000	2005
	%	%	%
1. Könyvkölcsönzés	97,7	–	88,2
2. Helyben olvasás	38	25,8	30,1
3. Fénymásolás	15,4	–	19,6
4. Számítógép-használat	–	5,2	19,2
5. Tájékoztatót, segítséget kér a könyvtárostól	56,9	14,6	17,1
6. Más könyvtári dokumentum kölcsönzése (folyóirat, videó, DVD)	–	–	15,3
7. Rendezvényt látogat	31,7	1	7,3
8. Vizuális dok. használata (videó, DVD) helyben	2	12,1	5,5
9. Hanganyagok használata helyben	15	12	2,6
10. Egyéb	14	–	2,1

Drámai módon (57%-ról 17%-ra), több mint harmadára csökkent a könyvtáros szakemberek segítségének kérése. Felkészületlenebbek? Ennyivel okosabb a mai olvasó? Vagy már ennyivel kevesebben vannak, tehát nehezebben megszólíthatók? Jó negyedére csökkent a rendezvényeket látogatók száma (31,7%–7,3%)!

Mindez „A Nagy Könyv”-akciók sűrűjének idején, 2005. szept. 15 és okt.16. közötti hetekben. De csökken a kölcsönzés mellett a helyben olvasás, valamint a hangzó anyagok helyben használata is.

Egyértelmű emelkedő ágat főként a számítógéphasználat, kisebb arányban a fénymásolás, valamint a más könyvtári, főként vizuális (korábban nem kérdezett?) dokumentumok (videó és DVD) helyben használata, kölcsönzése jelez.

Kissé sarkított, de tendenciájában félreérthetetlen kérdésünk:

Az elérhetetlen, túlterhelt, ingerült, netán az olvasónál felkészületlenebb „szakemberek”, a könyvtárosok helyett a már ma is népszerűbb, hozzáférhetőbb, vissza nem kérdező, türelmes számítógépek? Ez hát a jövőnk?

Ha az óvodai számítógépek szaporításáról, a gyermek és iskolai könyvtárosok létszámának további csökkentéséről hallunk újra meg újra, akkor aligha lesz ez másként. „Mert növeli, ki elfödi a bajt!”*

Természetesen írásunk címében és az utolsó mondatokban ugyancsak szándékoltnak kérdeztünk, fogalmaztunk az átlagosnál élesebben. Az előző oldal alján található táblázat adatai kétségtelenül adnak némi alapot erre. Most mégis váltsunk nézőpontot, hogy differenciáltabb összeggel szolgálhassunk!

3. Összegzés

Csökken a könyvet olvasók (40%), a könyvtárhatalmasok (12%), száma, a felnőtt népességen

belüli részaránya. Ezzel egy időben növekszik a számítógéppel ellátott háztartások nagyságrendje (35%), valamint az internetet használók mennyisége (24%). Miközben a már jelzett adatok bizonyossága szerint az esetek döntő többségében a kétféle eszközrendszer egyidejű használata vagy kerülése a jellemző.

A könyvet nem olvasók 80%-a számítógépet sem használ, ráadásul a rendszeresen olvasók döntő többsége (75%) pedig egyúttal az internetet munka és /vagy tájékoztatói eszközként ugyancsak igénybe veszi.

Ezzel együtt a soha könyvtárba még be nem iratkozottak döntő többsége (83%), internetezni sem szokott, s a több könyvtárban is regisztrált olvasók 86%-a internetező. A csupán egy könyvtárat használók 74%-a mindkét kulturális eszköz, intézményrendszert igénybe veszik. A két tevékenység mind kifejezettebb összefonódást mutat. Tehát a címben feltett kérdés méltányos megválaszolása talán inkább a kisebbség számára „szakemberek és gépek”, a többség esetében „sem szakemberek, sem gépek” lehetne.

Vagyis a kulturális előnyök és a hátrányok halmozódása látványosan polarizálja társadalmunk jelentős részét. Egyszerűbben szólva, az egyes társadalmi rétegek közötti, korábban is meglévő kulturális távolságok, szakadékok mélyülnek és szélesednek.

Záróakkordként a fentiek illusztrációjaként hadd villantsunk fel még néhány adatsort.

Két külön kérdésre érkezett válaszok eredményeit sűrítettük a következő táblázatba.

„Mennyire fontos az Ön számára az internet, illetve a felsorolt nem internetes források az információszerezés, továbbá a szórakozás eszközeként? Osztályozzon úgy, hogy az 5-ös azt jelentse, nagyon fontos, az 1-es pedig, hogy egyáltalán nem fontos.”

* Illyés Gyula: Bartók (1955.)

Milyen mértékben fontosak az Ön számára a különféle eszközök?

(Átlagértékek az 5 fokú skálán)

Mint információforrás		Mint szórakozás	
1. televízió	4,25	1. barátok, család	4,35
2. barátok, család	4,20	2. televízió	4,19
3. rádió	3,55	3. rádió	3,49
4. napilap	3,31	4. könyv	3,07
5. könyv	3,01	5. napilap	2,93
6. folyóiratok, magazinok	2,61	6. folyóiratok, magazinok	2,70
7. internet	2,04	7. internet	1,77
8. helyi klubok, társadalmi szervezetek, vallási közösségek	1,60	8. helyi klubok, társadalmi szervezetek, vallási közösségek	1,67

Természetesen a fenti adatok minden esetben csupán az országos átlagot jelenítik meg. Az internet, a könyv, a folyóirat az iskolázottabbak, a fiatalok, a nagyobb városokban élők, az olvasók, a könyvtárhasználók számára mindig jóval fontosabbak. Most mégis koncentráljunk az összképre! A könyv, a nyomtatott szó még az átlag körüli értékekkel, a mezőny közepén található, míg az internet a többség számára csupán az utolsó előtti a fontossági listán. Miközben mindkét szempont szerint a televízió, a legközelebbi személyes kapcsolatok és a rádió állnak a rangsor elején. Ez a többség véleménye! Hallatlanul fontos ezt tudnunk. Hogyan, kiken keresztül jutunk el hozzájuk? Leginkább a szülők, a pedagógusok, a könyvtárosok segítségével, s főként a gyerekek, a fiatalok csoportjaihoz. (Egyetlen pillanatra sem megfélemlítve a „Nagyinet” programokról, ahol a motívumok mélyén megint éppen a gyerekek, az unokák, illetve a velük létesítendő új kapcsolatok rendszere áll.)

Tegyük még élesebbé a képet!! Az Országos Széchényi Könyvtár elektronikus szolgáltatásainak egyikét, a Magyar Elektronikus Könyvtárat (MEK, kézikönyvek, monográfiák, gyűjteményes művek teljes szövegű lelőhelye) 2005-ben

5 536 575 fő vette igénybe. (<http://mek.oszk.hu/html/irattar/besz2005.htm>)

Míg a legfrissebb adatok szerint a legutóbbi 12 hónapban (2005. július 1. és 2006. június 30. között) már 8 462 553 fő találta meg könnyen, gyorsan az általa keresett idézetet, pontos adatot, szócikket, vagy akár (bizonyára jóval ritkábban), az elejétől végig elolvasott szépirodalmi művet. (<http://mek.oszk.hu/webalizer/>)

Vagyis a könyvtárhasználat esetében említett csökkenő/stagnáló tendencia háttérben az egyik kihagyhatatlan tényező ezen intézmények kincseinek közvetett, digitális formájú megtalálása, hasznosítása, élvezete.

Vagy pillantsuk be egy másik hazai digitalizálással foglalkozó műhely statisztikájába! (Sudár Annamária szíves közlése nyomán.). Nézzük meg, hogy 2005 októberében (a mi kérdőíves vizsgálatunk idején) melyek a legnépszerűbb művek a Neumann-ház Bibliotheca Hungarica Internetiana című szépirodalmi és szakirodalmi gyűjteményében. (Zárójelben a jelzett hónapban az adott művet keresők száma olvasható.):

Ady Endre összes: (656)

Zentay István: A meggyőzés útjai: (307)

Darwin: A fajok eredete (295)

Arany János összes (261)

Orvostörténeti bibliográfia (246)

Kádár – Tóth: Az egyszarvú és egyéb állatfajták Bizáncban (228)

József Attila összes (214)

Amint az jól felismerhető, a toplista szerzői legkevésbé sem a mi vizsgálatunk listavezetőinek, Brown vagy Steel „rokonságából” kerülnek ki. A fentiekkel egyszerre két dolgot szeretünk volna bizonyítani, jól láthatóvá tenni. Egyrészt ma már a könyvtárhasználat kutatása során a fizikai megjelenés, a beiratkozás mellett kihagyhatatlan szempont a közvetett, az indirekt könyvtári produkciók keresése, a digitális könyvtárhasználat. Másrészt, hogy éppen ezen összefüggések feltárása közben válik félreérthetetlenül jogossá a kulturális szakadék kifejezés használata, mert véleményünk szerint *a szokásos digitális megosztottság szókapcsolat inkább leszűkíti*, s ezáltal talán részben el is fedi az itt kitapintható társadalmi feszültségek összetettségét, mértékét.

Végig felnőttekről beszéltünk, holott ezzel párhuzamosan a PISA kutatások (15 évesek szövegértési készségeit bemutató), lehangoló eredményeinek jobbítási esélyeiről is töprengtünk. „*A gyerek a szülő tünete*” – mondják a bölcs pszichológusok. „Family literacy” (kulturális tőke, családi kultúra, otthon eltanult beszéd-, gondolkodási és viselkedési szabályok, attitűdök) – mondjuk mi, olvasáskutatók, pedagógusok, pszichológusok, szociológusok. Mert tapasztalataink szerint, kizárólag a szülők lehető legkorábbi megnyerésével, együttműködésével segíthetünk a diákoknak, a gyerekeknek. Segítsünk

hát elsőként, vagy egyidejűleg a szülőknek is, hogy holnapután tanítványaink, gyermekeink, unokáink a mainál sokkal hatékonyabb információs tudással (information literacy) rendelkezhessenek, melynek viszont ma már kikérülhetetlen előfeltétele, összetevője a jó szövegértés (reading literacy), a könyvtárhasználati jártasság (library literacy) mellett a számítógép, az internet magabiztos kezelése, használata (computer literacy) is.

Irodalom

<http://mek.oszk.hu/html/irattar/besz2005.htm>

<http://mek.oszk.hu/webalizer/>

NAGY Attila: Hátall a jövőnek? Budapest, OSZK-Gondolat Kiadó, 2003. 57–58. p.

NAGY Attila – PÉTERFI Rita: Olvasás, könyvtár- és számítógéphasználat. (Gyorsjelentés a TÁRKI és az OSZK 2005-ös vizsgálatáról. In. Könyvtári Figyelő, 2006. 1. 31–44. p.

PALÁNKAI Tibor: A lisszaboni program megvalósíthatósága. In: Magyar Tudomány. 2006. 9. 1045–1056. p.

SALLAI István: Tartozásaink Szabó Ervinnek. In: Valóság, 1979.3.

SCHLEICHER, Andreas: Literacy Skills for Tomorrow's World – Seeing School System Through the Prism of PISA. – Elhangzott az International Reading Association 21. Olvasás Világkongresszusán (Building Literacy Bridges) Budapest, 2006. aug. 8.

VENYIGÉNÉ MAKRÁNYI Margit: Kistéleplési könyvtári ellátás Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. In: Könyv, Könyvtár Könyvtáros, 2005. május, 23–29. p.

A Petőfi Irodalmi Múzeum új portálja (www.pim.hu) a Magyar Tartalomipari Szövetség 2006. évi e-fesztiválján a „Magyar kulturális örökség digitális megőrzése eTudomány” kategóriában első helyezést ért el. (Bánki Zsolt István híre, *Katalist*, 2006. nov. 22.)

A könyvtárhasználati szokások alakulása a számítógép- és az internethasználat tükrében

PÉTERFI Rita

1. Bevezetés

Jelen tanulmányban a számítógép- és az internethasználat könyvtári vonatkozásait térképezzük fel. Kutatásunk során lehetőségünk nyílt arra, hogy a szoroson vett könyvtári kérdéseket az új technológiai eszközökre vonatkozó kérdésekkel vessük össze, mivel kérdéseink egy úgy nevezett omnibusz¹ kérdőívben jelentek meg.

A számunkra legmarkánsabban megfogalmazódó kérdés az volt, hogy a könyvtár milyen módon és mértékben képes szolgálni az embereknek az életben való boldogulását. Tud-e, képes-e megfelelő segítséget nyújtani a hozzáférőknek, kinek-kinek a saját problémája megoldásában: beleértve a különböző korú, nemű, foglalkozású, iskolai végzettségű, az ország különböző régióiban és a különböző típusú településeken élőket.

A tanulmányban azért közöltünk egy-egy téma kapcsán több táblázatot is, mert mint látható

lesz, különböző szempontra vetítve jelennek meg az adatok: oszlopszázalékot² és sorszázalékot³ is számoltunk.

2. Módszertani kérdések

Adataink a TÁRKI 2005. évi Háztartás Monitor kutatás adatfelvételéből származnak, amelyek egy 1992. óta folyó longitudinális⁴ vizsgálatsorozat részét képezik. Ezen kutatás célja a magyar társadalom strukturális változásainak évenkénti nyomon követése. Minden évben 2–2 speciális téma is megjelenik a vizsgálatban: a 2005. évi adatfelvétel során kitüntetett szerepet kapott az olvasás és a könyvtárhasználat, valamint a számítógép- és az internethasználat. Az olvasás, könyvtár- és számítógép-használatra vonatkozó első adatok a Könyvtári Figyelő 2006/1. számában⁵ megjelent gyorsjelentésben olvashatók.

Mivel a minta nagyságát tekintve a mostanihoz hasonlóval korábban nem volt módunkban dolgozni, ezért mondhatjuk el, hogy az egyik – a módszertan szempontjából – központinak számító kérdésre megnyugtató választ adhatunk. Vagyis mind a minta választásának, mind nagyságának (3674 fő) köszönhetően meglehetősen nagy pontosságú adatok állnak rendelkezésünkre.

A módszertan másik sarkalatos pontja: a szubjektivitás kérdése. *Krippendorff*⁶ az önreferenciális imperativusz tételének megfogalmazásakor kimondja, hogy egy elmélet felállításakor ne felejtjük el egyik összetevőként magunkat is beépíteni. Óhatatlan ugyanis, hogy a kutató már a kérdésfeltevésével olyan elemet visz be a kutatásba, amely aztán jelentős mértékben a kapott válaszokra is kihat. Hogy ennek lehetőségét a lehető legkisebbre csökkentjük, azokkal a kipróbált kérdésekkel dolgoztunk, amelyek a hazai olvasáskutatás tevékenységében beváltak, amelyek már bizonyítottak, s a napi tapasztalattal egybeesnek, azaz valóság közeli.

3. A kérdés háttere

3.1. A kulturális tőke

A 20. század egyik legnagyobb – a kultúra kérdését vizsgáló – elméletalkotója *Pierre Bourdieu*. Azáltal, hogy újraértelmezte a tőke fogalmát, s bevezette a kulturális tőkéét,⁷ olyan perspektívából közelítette meg a kérdést, melyre korábban nem volt példa. Tételében szakít azzal a közkeletű szemléletmóddal, amely szerint az iskolai siker vagy sikertelenség egyrészt a természetes „képeségekre”, másrészt a „humán tőkére” vonatkozó elméletek előfeltevésére vezethetők vissza. Az iskolai sikert mint egy speciális profitot értelmezi, amelyet a különböző társadalmi rétegek és osztályok gyerekei az iskolai piacon elérhetnek, s ezt a kulturális tőkének a különböző osztályok és rétegek közti elosztására vonatkoztatta.

A kulturális tőke sajátossága – azon belül is az inkorporálté⁸ –, hogy felhalmozása a legkorábbi gyermekkortól megkezdődik, valamint, hogy csak azokban a családokban megy akadálytalanul és idővesztés nélkül végbe, amelyekről elmondható, hogy olyan erős kulturális tőkével rendelkeznek, hogy az egész szocializációs időszak egyben felhalmozási időszak is. Ebből következik, hogy a kulturális tőke a legleplezetlenebb átörökítési forma is. Bourdieu ehhez kapcsolódó felvetése, hogy a kulturális tőke az egyes generációk közötti átadódás közben kumulálódik.

A tőke különböző fajtáival kapcsolatosan felmerülő másik központi kérdés: a tőke átalakulásának kérdése. Vagyis hogy valamely tőkefajta megléte lehetővé teszi-e, hogy más tőkefajtvá váljék, hogy annak is birtokosai lehessünk.

A rendelkezésünkre álló adatok vizsgálatakor elsősorban az a kérdés fogalmazódik meg, hogy a Bourdieu által konstruált tétel igaznak bizonyul-e a mai Magyarországon. Létezik-e kulturális felhalmozódás, összeadódnak-e ezen javak, s lesznek-e a javakhoz való hozzáférés szempontjából előnyösebb helyzetben lévők, s van-e esélyegyenlőség a kultúra terén? (A jelenséget, mely szerint a szociokulturális, egészségügyi stb. hátrányok erősen hajlamosak a halmozódásra, előbb az olvasáspedagógiába, majd azt követően az olvasásszociológiába „Máté-effektus”⁹ néven vonult be.)

3.2. A társadalmi mobilitás, valamint az információs és kommunikációs eszközök (IKT) összefüggései

A könyvtárról és annak jövőjéről, valamint a társadalomhoz fűződő viszonyáról való gondolkodás során mindannyiszor előkerül a társadalmi mobilitás kérdése. A téma kutatói számára az esélyegyenlőség, a társadalom nyitottsága azok az alapfogalmak, amelyek újradefiniálása időről időre megtörténik. Az egyenlőségeszme helyébe az esélyegyenlőség lépett, és az is nyilvánvaló,

hogy egy nyitott társadalom biztosíthatja mind az egyén, mind a társadalom, mind a gazdaság számára a fejlődés lehetőségét.

Széles körben ismertté vált az úgynevezett Wisconsin-modell, amelynek legfontosabb megállapítása szerint a mért képességeknek az iskolai teljesítményre, a származásnak pedig elsősorban az iskolai aspirációkra van jelentős, mondhatni meghatározó erővel bíró hatása. Érdekes ugyanakkor, hogy a foglalkozási karrierben és sikerben a szellemi képességeknek csak másodlagos a szerepe, és az életpálya során az iskolai végzettség, azaz Bourdieu terminológiája szerint az intézményesült kulturális tőke szerepe válik elsődlegessé.¹²

S ez miért érdekes a számunkra? Azért, mert nem egy kutatásban fogalmazódott meg a hipotézis, hogy az iskolarendszer az egyenlőtlenségek maximális fenntartására törekszik.¹³ A ki-jelentés sarkalatosnak tűnik. Azonban hogy a probléma létezik, az is bizonyítja, hogy igazolására, illetve cáfolatára számos kutatás irányult. Ha az iskolarendszer működésére közvetlen hatással nem is bírunk, azonban a könyvtár mint intézményrendszer számos olyan eszközt ismer és kínál a társadalom számára, melynek használatával képes lehet az iskolai rendszerből adódó egyenlőtlenségek kompenzálására. Régóta megfogalmazott gondolat, hogy a könyvtár éppen semlegességével, azzal, hogy az oda betérőkkel szemben nem támaszt például – az iskolához hasonló –, a teljesítményre vonatkozó elvárásokat, de nagy produkciófelületet biztosít és rendelkezik az értékelési mezők kitágításának lehetőségével, alkalmassá válhat számos olyan tevékenységre, amelyet más intézmények nem

képesek megvalósítani. Éppen ebben a semleges helyzetben rejlik a könyvtár ereje.

3.3. A számítógép-használatra vonatkozó alapeloszlások

Ahhoz, hogy átláthatóak legyenek a számítógép- és a könyvtárhasználat összefüggései érdemes áttekintenünk a géphasználatra vonatkozó alapeloszlásokat.

A magyar felnőtt lakosság csaknem kétharmadának még mindig nincs módja vagy lehetősége, hogy a 20. század egyik legjelentősebb információs és kommunikációs eszközökének (IKT) egyikét, a számítógépet használhassa.

A 2000. évi, *Gereben Ferenc* által vezetett kutatás volt az első, melynek során a számítógép- és internethasználatra vonatkozó kérdéseket is feltették az olvasás- és könyvtárszociológiai kérdésekkel egyetemben. Az abból a kutatásból rendelkezésünkre álló adatok azonban nem vehetők össze, nem jeleníthetők meg egy táblázatban a jelenlegiekkel, mivel a kérdések más módon kerültek felvételre. Ennek oka csupán az, hogy mára már sokkal differenciáltabban közelítünk a kérdéshez: például több kérdéssel dolgozunk, s az egyes kérdéseknél nagyobb a válaszlehetőségek száma. Az elmúlt öt év lehetővé tette, hogy tisztázódjanak a módszertani kérdések.

Mivel a 2000. és 2005. évi adatok a fenti okok miatt az összehasonlíthatóságot, az egy táblázatba való rendezést nem teszik lehetővé, de mégis érdemes szemügyre venni azokat, ezért külön-külön közöljük őket. Tanulságok levonására – a fenti okok miatt – nem vállalkozunk, de a tendenciák kiolvashatók.

1. táblázat

Számítógép-használók százalékos megoszlása

2000. évi adatok (1105 fő = 100%)		2005. évi adatok (3674 fő = 100%)	
nem	76,8	nem	64,8
igen	23,2	igen	35,2
összesen	100	összesen	100

Míg jó egy évtizeddel ezelőtt egyértelműen a férfiak fölényét lehetett leírni a számítógép-használat terén, az utóbbi években kiegyenlítődni látszanak az arányok. Mára a férfiak csaknem 38 %-a, a nőknek pedig 33 %-a számít számítógép-használónak.

Az életkori megoszlást vizsgálva azt tapasztal-

juk, hogy minél idősebb a kérdezett, annál kisebb az esélye annak, hogy a számítógép-használók táborába tartozzon.

A település nagysága ugyanilyen erős korrelációt mutat a géphasználattal. A kistelepüléseken élők egyértelmű hátránya jól kiolvasható a táblázatból.

2. táblázat

Számítógép-használók település típus szerinti százalékos megoszlása

település	számítógép-használók (3674 fő = 100%)		
	nem	igen	összesen
község	74,3	25,7	100
város	70,5	29,5	100
megyeszékhely	58,6	41,4	100
Budapest	49,2	50,8	100

Elvitathatatlan a kistelepüléseken élők joga is ahhoz, hogy közösségi hozzáférések álljanak rendelkezésükre. Több évtizedes már a megálapítás – Szabó Ervin is foglalkozott a problémával –, miszerint a könyvtárnak számos funkciója közül az egyik legfontosabbik a szociális funkció. S mára az új technológiákhoz való hozzáférés is ezek közé sorolódik. Mint azt a különböző technológiák terjedésével és azok következményeivel foglalkozók állítják – többek között Szekfű András¹⁴ : „aki meg van fosztva a kommunikációs eszközöktől, és/vagy azok használati lehetőségeitől, az élet legkülönbözőbb területein (újra) hátrányos helyzetekbe kerül, amelyek

azután csak fokozzák lemaradását a társadalom szerencsésebb részeitől.”

3.4. A könyvtári tagságról

Lássuk hát az adatokat, elsőként a könyvtári tagság és a számítógép-használatra vonatkozó gyakorisági táblákat, aztán az ezen alaptáblák felhasználásával készült kereszttáblákat¹⁵.

Csak emlékeztetőül a könyvtári tagságról: a jelenleg is tag legalább egy könyvtárban 11,5 %-os tábora áll szemben a most nem regisztrált 44 %-os és a soha könyvtári tagsággal nem is rendelkezők 45,5 %-os táborával.

3. táblázat

A könyvtári tagság százalékos megoszlása

Könyvtári tagok százalékos megoszlása (3674 fő = 100%)	
soha nem volt könyvtári tag	44,5
most nem tag, de régebben az volt	44,0
jelenleg tag: egy könyvtárban	9,2
jelenleg tag: több könyvtárban	2,3
összesen	100,00

Ha eltekintünk attól a szemponttól, miszerint számít-e, hogy valaki volt-e egyáltalán valaha is az élete során tag, akkor e két (soha nem és most nem) kategória összevonása után a következő arányokat kapjuk: *88,5 % : 11,5 % a nem tag, illetve a könyvtártagok aránya.* Arról azonban nem feledkezhetünk el, hogy létezik a könyvtárhasználóknak egy bizonyos köre, akik nem saját jogon, hanem valaki más nevében, más olvasójegyével – többnyire az ingyen beiratkozó gyerekével – válik könyvtárhasználóvá. Éppen ezen szempont kiszűrése miatt került a kérdőívben felvételre (kontrollként) a következő kérdés: *„Az utóbbi 12 hónapban vett-e igénybe -- akár beiratkozás nélkül -- könyvtári szolgáltatást?”* De az eredmények így sem sokat változtak, alig néhány tizednyit. Azaz hatalmas, de egyben látni könyvtárhasználói táborról nemigen lehet beszámolni.

4. A hozzáférés kérdése

Jelen tanulmány egyik központi kérdése a *hozzáférés*. Ez alatt leginkább a fizikai hozzáférést szoktuk érteni, de látható, hogy ez mára már csak egy bizonyos aspektusát jelenti a kérdésnek. de melyek a továbbiak? A vonatkozó szakirodalom használja *Wilson*¹⁶ formális és tényleges hozzáférésre vonatkozó kategóriarendszerét, mely szerint öt olyan szempont létezik, melyek számbavételével lehet eldönteni, hogy éppen melyikről is van szó.

Ezen öt szempont a következő: a fizikai, pénzügyi, kognitív, produkciós/tartalom és a politikai hozzáférés. Ezek együtteséből von le aztán következtetést, hogy formális vagy tényleges hozzáférésről van-e szó.

Jan van Dijk^{*} azonban a digitális technológiához való hozzáférés kérdését továbbgondolva egy egymásra épülő, néglépcsős rendszert dolgozott ki. E szerint a hozzáférés 4 lehetséges szintje a következő:

1. a motivációs hozzáférés, amely a belső késztetések szintje;
2. a materiális vagy fizikai hozzáférés, mely magában foglalja mind a számítógép és internet birtoklását, mind az engedélyek és tartalmak használatát;
3. a készségi hozzáférés szintje, mely a következőkből áll:
 - az operacionális, mely a számítógépek és hálózati csatlakozások működtetésének készségét jelenti;
 - az információs, mely annak megkeresését, kiválasztását, feldolgozását és alkalmazásának készségét jelenti;
 - a stratégiai, amely készség lehetővé teszi, hogy valaki társadalmi helyzetének javítására stratégiaileg használja a fellelt információt;
4. a használati hozzáférés, amely az alkalmazások számának és változatosságának, valamint a használati időnek a szintjét jelenti.

Mint azt van Dijk megjegyzi, a kutatások túlnyomó részt a fentebb említett szempontok közül az első kettőre koncentrálnak, különös tekintettel a materiális vagy fizikai hozzáférésre. Azonban a fejlettebb országok esetében ez már nem lesz kérdés, de a hozzáférés mint probléma mégis aktuális marad, annak egyéb aspektusai miatt.

4.1. A hozzá nem férés okairól

S mi a helyzet jelen pillanatban Magyarországon?

Az Információs Társadalom és Trendkutató Központ rendelkezésünkre álló legfrissebb adataiból¹⁷ tudhatjuk, hogy a korábbi évek tendenciái megfordulni, változni látszanak, azaz egyre kevésbé anyagi akadályokat jelölnek meg a kérdezetek mikor a géphiányról faggatják őket, sokkal inkább tudati okokat sorolnak. Vagyis azok, akik nem használnak számítógépet a munkájukhoz, informálódásukhoz, szórakozásukhoz, azok leggyakrabban azt vallják, hogy ennek hiányát nem érzik. Úgy vélik, nincs is rá szükségük. Ezen attitúd kapcsán erős analógiaként merül

* lásd: SZEKFŰ (2005.)

fel a mondás, melyet az antik istenek kapcsán szoktak emlegetni, vagyis hogy „hiányzik belőlük a hiány érzete”. Nem az a személy van-e legkevésbé tisztában azzal, hogy mi is hiányzik az életéből, akinek tudomása sincs arról, hogy mitévő lehetne az adott dologgal? Az, akinek nem adatott meg, hogy bárhol kipróbálja, megta-
pasztalja, hogy egy számítógép vagy az internet mennyiben könnyítheti meg a döntéseit, minden-
napi tevékenységeit, annak a hozzá nem férés hi-
ányának felmérése is nehézségekbe ütközhet. A
Könyvtári Intézet és az MTA SZTAKI 2002-es
a kistelephelyeken élők információs igényeinek
felmérésére vállalkozó kutatásában olvasható,
hogy téves az elképzelés, amely szerint csak az
aktívak, az iskolázottak, a fiatalabb korosztály
és a nagyobb településeken élők azok, akiknek
van keresnivalójuk a világhálón – mindenféle
értelemben. Bár jelenleg a felsorolt csoportba
tartozók azok, akik a legaktívabb használók, de
ez nem jelenti egyben azt is, hogy csak számuk-
ra kínál információt az internet. A kistelephelye-
ken élők, az idősebbek, a kevésbé iskolázottak,
az inaktívak éppúgy – sőt, sok esetben fokozot-
tabban – rászorulnak a segítségre, az informáci-

óra legyen szó egészségügyi ellátásról, iskoláz-
tatásról, munkavállalásról, közlekedésről vagy
sok másról szó.

*S itt jelenik meg a könyvtárak és a könyvtárosok
felelőssége és egyben lehetőségei.* Azok, akik sa-
ját maguk az otthonukban számítógéppel és in-
ternetes hozzáféréssel nem rendelkeznek, azokat
kell minél nagyobb számban elérni és rávenni
arra, hogy próbálják ki, tapasztalják meg a saját
bőrükön, és sajátítsák el a használathoz szüksé-
ges ismereteket. Bár az ország sok pontján szá-
mos könyvtárban indulnak internetes tanfolya-
mok, de sokakat még így sem lehetett elérni. Azt
kell tudni felmutatni, hogy az adott célcsoport-
nak és az egyénnek miféle kapukat nyit meg a
világháló. Akiknek ezt csak egyszer is sikerül
megtapasztalniuk, azokban már kevésbé lesz el-
lenállás, kevésbé lesznek lelki és tudati gátak,
akadályok. A felhasználók ezáltal megtapasztal-
hatják, hogy a könyvtárak szolgáltató intézmé-
nyek, amelyek nem tekintik konkurensüknek a
technikát, sokkal inkább a saját szolgálatukba
állított eszközöknek, melyeknek a könyvtáro-
sok alapos ismerői.

4/a táblázat

A számítógép-használók könyvtári tagság szerinti megoszlása

Számítógép-használók könyvtári tagság szerinti százalékos megoszlása (3661 fő = 100 %)			
	Számítógépet használ		Összesen
	nem	igen	
Soha nem volt könyvtári tag	37,1	7,4	44,5
Most nem tag, de régebben az volt	24,7	19,2	44,0
Jelenleg tag: egy könyvtárban	2,4	6,8	9,2
Jelenleg tag: több könyvtárban	0,3	2,0	2,3
Összesen	64,7	35,3	100

4/b táblázat

Számítógép-használók könyvtári tagság szerinti megoszlása (3661 fő = 100 %)				
		Számítógépet használ		Összesen
		nem	igen	
Soha nem volt könyvtári tag	fő	1360	270	1630
	%	83,4	16,6	100
Most nem tag, de régebben az volt	fő	906	704	1610
	%	56,3	43,7	100
Jelenleg tag: egy könyvtárban	fő	89	248	337
	%	26,4	73,6	100
Jelenleg tag: több könyvtárban	fő	12	72	84
	%	14,3	85,7	100
Összesen	fő	2367	1294	3661
	%	64,7	35,3	100

5. Könyvtári tagság, könyvtári szolgáltatások

5.1. A könyvtári tagság és a számítógép-, illetve internethasználat összefüggései

Mint azt gyorsjelentésünkben¹⁸ is publikáltuk, a lakosság 35 százaléka tekinthető számítógép-használónak. Tehát a géphasználat közelítőleg 2/3:1/3 arányú a nem-használók javára. Erről a 2/3-ról – mint az a 4/a táblázatból is látható¹⁹ – elmondható, hogy jellemzően könyvtárat sem használ. Az összes megkérdezett 62 százaléka a „soha nem” és a „jelenleg nem könyvtár- és számítógép-használók” két cellájában található. Velük szemben áll az a 10 százaléknyi csoport, amely mind az intézményt (a könyvtárat), mind az eszközt (a számítógépet) használja.

A számítógép-használókat 100 százaléknak tekintve – tehát ebben az esetben a 100% valójában a lakosság 35%-át jelenti – (összesen 1290 fő a 3661-ből) azt tapasztaljuk, hogy a géphasználat nem jelent egyben automatikus

internethasználatot is. (ld. 5/a táblázat) Tudjuk, hogy manapság is sokan vannak olyanok, akik esetleg otthon rendelkeznek géppel, de internetes hozzáférésük még nincs. Ők azok, akik szövegszerkesztésre, zene vagy film letöltésére esetleg játékra használják a gépet, vagy munkájuk elvégzéséhez szükség van az eszközre, ellenben az internet még nem jelent meg az életükben. Az internetezésre vonatkozó oszlopokat alaposabban megvizsgálva láthatjuk, hogy itt megfordul az arány, mert míg a géphasználóknak csupán 1/3-áról mondható el, hogy a világhálózathoz nincs köztük, 2/3-uk különböző rendszerességgel ugyan, de használója az internetnek.

Azonban mindössze 20 százaléknyan vannak azok, akik internetet is használnak és könyvtárnak is beiratkozott tagjai.

5/a táblázat

Internetezők könyvtári tagság szerinti százalékos megoszlása (1290 fő = 100%)			
	Szokott internetezni		Összesen
	nem	igen	
Soha nem volt könyvtári tag	8,7	12,1	20,8
Most nem tag, de régebben az volt	20,2	34,3	54,6
Jelenleg tag: egy könyvtárban	3,5	15,6	19,1
Jelenleg tag: több könyvtárban	0,5	5,1	5,6
Összesen	32,9	67,1	100

5/b táblázat

Internetezők könyvtári tagság szerinti megoszlása (1290 fő = 100 %)				
		Szokott internetezni		Összesen
		nem	igen	
Soha nem volt könyvtári tag	fő	112	156	268
	%	41,8	58,2	100
Most nem tag, de régebben az volt	fő	261	443	704
	%	37,1	62,9	100
Jelenleg tag: egy könyvtárban	fő	45	201	246
	%	18,3	81,7	100
Jelenleg tag: több könyvtárban	fő	6	66	72
	%	8,3	91,7	100
Összesen	fő	424	866	1290
	%	32,9	67,1	100

5.2. A könyvtári szolgáltatás és a számítógép-, illetve internethasználat összefüggései

A könyvtári szolgáltatás igénybe vételére és a számítógép-használatra vonatkozó kereszttablát megnézve kitűnik, hogy csaknem mindenki válaszolt a kérdésre. Tehát adataink jószereivel a kérdezettek 100%-ára vonatkoztathatók. A számunkra egyik legizgatóbb kérdés a könyvtári szolgáltatással foglalkozó. Mindösszesen 12%-nyian vannak azok, akik szokták a könyvtár „áldásait” élvezni, 88% azok aránya, akik nem részesednek ebből. (ld. 6/a táblázat)

A Bourdieu-féle kulturális tőkére vonatkozó elképzelések itt igazolódni látszanak. Ugyanis *a lakosságnak több mint 60 százaléka sem gépet, sem könyvtárat nem használ*, tehát mindazon a manapság már alapvetőnek tekintett, az információs és kommunikációs eszközök által elérhető információtól elesik, mely a hétköznapi tájékozódásnak, informálódásnak forrását jelenti. (Mert tudjuk, hogy a tömegkommunikációs eszközök az információk egy másik köréhez nyújtanak hozzáférést.) Mondhatjuk, hogy könnyen helyettesíti egyik a másikat. Ha nem rendelkezünk saját eszközzel, majd ott vannak a közösségi hozzáférések. Vagy nem kell a könyvtár,

hiszen a gép már mindent pótol. Azonban azok, akik a mindkét lehetőség adta feltételekkel élnek, azok tudják igazán, hogy egyik sem jelent teljes megoldást. Ennek ellenére mindössze *a kérdezettek alig egytizedéről mondható el, hogy tudatában van ennek, s él is a lehetőséggel, vagyis a számítógép-használat mellett könyvtári szolgáltatásokat is igénybe vesz.* Pedig lenne miért a szakemberek segítségét kérni, hiszen a

könyvtárosok olyan speciális, az információkeresésre vonatkozó tudással rendelkeznek, mely igénybevétele nélkül fontos és releváns információktól eshetünk el. A könyvtárosok adatbázis-ismeretét, keresésben való jártasságát csak kevesek tudása közelíti meg, s a többség mégsem használja ki azt a többlettudást, amely a könyvtárakban pedig mindenki számára elérhető lenne.²⁰

6/a táblázat

Számítógép-használók könyvtári szolgáltatás igénybe vétele szerinti százalékos megoszlása (3648 fő = 100 %)				
		Szokott számítógépet használni		Összesen
		nem	igen	
Vett igénybe bármilyen könyvtári szolgáltatást az utóbbi 12 hónapban?	nem	61,8	26,2	88,0
	igen	3,0	9,0	12,0
Összesen		64,8	35,2	100

6/b táblázat

Számítógép-használók könyvtári szolgáltatás igénybe vétele szerinti megoszlása (3648 fő = 100 %)					
		Szokott számítógépet használni		Összesen	
		nem	igen		
Vett igénybe bármilyen könyvtári szolgáltatást az utóbbi 12 hónapban?	nem	fő	2255	954	3209
		%	70,3	29,7	100
	igen	fő	109	330	439
		%	24,8	75,2	100
Összesen		fő	2364	1284	3648
		%	64,8	35,2	100

A következő adatok ne tévesszenek meg senkit. Ha figyelmesen olvassuk a táblázatokat, láthatjuk, hogy itt ismét 100%-nak a számítógép-használókat tekintjük, tehát a népesség 35 %-ára vonatkoznak összesen. (7/a táblázat) Ezért tapasztaljuk azt, hogy az internetet és könyvtárat

is használók cellájában 45%-os arányt látunk felüntetve. S itt nő meg igazán azok aránya, akik internetet ugyan használnak, de a könyvtár szolgáltatásaira nem tartanak igényt. Érdemes lenne bennük is tudatosítani a tényt, hogy a könyvtárak számos olyan szolgáltatással rendelkeznek,

melyek őket is segíthetnék. Az internetet jól ismerők és használók egy bizonyos körében él az a képzet, amely szerint a világhálón minden információ megtalálható. És valóban beláthatatlan annak mennyisége, de nem árt tudatában lenni, hogy a megbízhatóság, a hitelesség és a teljesség fontos szempontok. Meg kell tanulni válogatni, s ismerni kell, hogy mely esetekben érdemes a hagyományos dokumentumtípusokhoz nyúlni, s mikor jutunk előrébb, ha az internetet választjuk. Megteszünk-e mindent annak érdekében, hogy

eljussunk szolgáltatásainkkal a rendszeresen a világhálót használók egyre növekvő táborához? Leginkább a fiatalokban, az iskolásokban kell tudatosítani az eszközök másságából és az általuk elérhető információból adódó különbségeket. Egyik eszköz nem feltétlenül váltja ki a másikat. Könyvtárosoknak, tanároknak és szülőknek együtt kell segíteniük a keresést, megmutatni a lehetőségeket, megfelelő feladatokat adva, és a mindennapi problémák megoldásánál alkalmazva a megfelelő eszközöket.

7/a táblázat

Internetezők könyvtári szolgáltatás igénybe vétele szerinti százalékos megoszlása (1281 fő = 100 %)				
		Szokott internetezni		Összesen
		nem	igen	
Vett-e igénybe bármilyen könyvtári szolgáltatást az utóbbi 12 hónapban?	nem	29,3	45,0	74,3
	igen	3,7	21,9	25,7
Összesen		33,0	67,0	100

7/b táblázat

Internetezők könyvtári szolgáltatás igénybe vétele szerinti megoszlása (1281 fő = 100 %)					
			Szokott internetezni		Összesen
			nem	igen	
Vett-e igénybe bármilyen könyvtári szolgáltatást az utóbbi 12 hónapban?	nem	fő	375	577	952
		%	39,4	60,6	100
	igen	fő	48	281	329
		%	14,6	85,4	100
Összesen		fő	423	858	1281
		%	33,0	67,0	100

5.3. A könyvtárlátogatás gyakorisága és a számítógép-, illetve internethasználat összefüggései

Következő táblázataink (8/a és 8/b – lásd köv. oldal) a könyvtárba járás gyakoriságát és a számítógép-, illetve internethasználat összefüggéseit mutatják be. Az adatok itt se tévesszenek meg senkit. A 100% az egyik esetben 449, míg a másikban 337 főt jelent. Azonban jól látható, hogy a számítógép-használat az esetek zömében egyben könyvtárba járást is jelent. Azonban a válaszadók negyede bár használ számítógépet, könyvtárat nem.

8/a táblázat

Számítógép-használók könyvtárlátogatás gyakorisága szerinti megoszlása (100 % = 449 fő)				
		Szokott számítógépet használni		Összesen
		nem	igen	
Milyen gyakran jár Ön könyvtárba?	az utóbbi 12 hónapban egyszer sem	0,4	2,4	2,9
	évente	1,8	3,1	4,9
	félévente	2,2	6,7	8,9
	negyedévente	5,1	12,5	17,6
	havonta	10,7	30,3	41,0
	hetente	3,6	14,5	18,0
	hetente többször	1,1	5,6	6,7
Összesen		24,9	75,1	100

Ezen adatok tükrében válik igazán érdekessé a számítógép-használat és az internet összefüggéseit bemutató táblánk. (9/a. és 9/b.táblák) Láthatjuk, hogy azok, akik bármilyen gyakorisággal, de használnak internetet egyben könyvtárlátogatóknak is mondhatók. Vagyis, akik tisztában vannak azzal, hogy mit tud, mire használható a gép, hogy mely pontokon egészítik ki vagy helyettesítik egymást, azok közül kerülnek ki az intézmény és a világháló kínálta előnnyel élni

tudók. Őrölük mondható el, tudatos használók, illetve felhasználók, akik egyben ismerői is lehetőségeiknek. És ha a kapott adatokat a minta egészére vetítjük, akkor válik láthatóvá, hogy a felnőtt népességnek alig 8%-ának (egész pontosan 7,8%-ának) esetében beszélhetünk a kulturális javak kumulálódásáról. Tehát igen vékony az a réteg, amely részesedik ezen javakból. S mi történik a maradékkal? Vagyis a többséggel, hiszen ők több mint 90%-ot tesznek ki.

8/b táblázat

Számítógép-használók könyvtárlátogatás gyakorisága szerinti megoszlása (100 % = 449 fő)					
			Szokott számítógépet használni		Összesen
			nem	igen	
Milyen gyakran jár Ön könyvtárba?	az utóbbi 12 hónapban egyszer sem	fő	2	11	13
		%	15,4	84,6	100
	évente	fő	8	14	22
		%	36,4	63,6	100
	félévente	fő	10	30	40
		%	25,0	75,0	100
	negyedévente	fő	23	56	79
		%	29,1	70,9	100
	havonta	fő	48	136	184
		%	26,1	73,9	100
	hetente	fő	16	65	81
		%	19,8	80,2	100
	hetente többször	fő	5	25	30
		%	16,7	83,3	100
	Összesen	fő	112	337	449
		%	24,9	75,1	100

9/a táblázat

Internetezők könyvtárlátogatás gyakorisága szerinti százalékos megoszlása (100 % = 337 fő)				
		Szokott internetet használni?		Összesen
		nem	igen	
Milyen gyakran jár Ön könyvtárba?	az utóbbi 12 hónapban egyszer sem	1,2	2,1	3,3
	évente	0,6	3,6	4,2
	félévente	2,4	6,5	8,9
	negyedévente	2,4	14,2	16,6
	havonta	6,8	33,5	40,4
	hetente	0,9	18,1	19,0
	hetente többször	0,6	7,1	7,7
Összesen		14,8	85,2	100

9/b táblázat

Internetezők könyvtárlátogatás gyakorisága szerinti megoszlása (100 % = 337 fő)					
			Szokott számítógépet használni?		Összesen
			nem	igen	
Milyen gyakran jár Ön könyvtárba?	az utóbbi 12 hónapban egyszer sem	fő	4	7	11
		%	36,4	63,6	100
	évente	fő	2	12	14
		%	14,3	85,7	100
	félévente	fő	8	22	30
		%	26,7	73,3	100
	negyedévente	fő	8	48	56
		%	14,3	85,7	100
	havonta	fő	23	113	136
		%	16,9	83,1	100
	hetente	fő	3	61	64
		%	4,7	95,3	100
	hetente többször	fő	2	24	26
		%	7,7	92,3	100
Összesen	fő	50	287	337	
	%	14,8	85,2	100	

6. Az információforrások rangsora

A korábbi adatfelvételekhez képest újdonságként jelent meg a kérdés, amelyben arra kerestük a választ, hogy a szórakozás, illetve az informálódás, tájékozódás szempontjából mennyire fontosak a felnőtt lakosság számára a különböző információforrások. Ennek mérésére egy ötfokú, úgy nevezett ordinális skálát²¹ használtunk.

A felsorolásban a kérdezettek számára legfontosabb információforrás áll az élen, és azt követik a kevésbé fontosak. A szórakozás és a tájékozódás szempontjából más és más a fontossági sorrend, bár vannak a listának azonos pontjai. A társas kapcsolatok előnyt élveznek a szórakozásban: a barátok és a család áll az élen. Ezt követik a hagyományos tömegtájékoztatói eszközök: a televízió és a rádió. A lista közepén a könyvet

találjuk, amelyet a napilapok és a folyóiratok követnek. A vizsgálat szempontjából érdekes internet a sereghajtók között szerepel.

A rendelkezésünkre álló adatokból tudhatjuk, hogy melyek is azok a csoportok, amelyek számára *információforrásként* nagyobb jelentőséggel bír, amelyek számára fontosabb az internet, mint mások számára. De mely csoportokról is van szó, kik is ők?

Leginkább

- fiatalabbak,
- magasabb iskolai végzettségűek,
- rendszeres könyv-, napilap- és hetilapolvasók, valamint
- rendszeres könyvtárlátogatók.

A férfiak inkább, mint a nők. S minél nagyobb

településen él a kérdezett, annál nagyobb jelentőséget tulajdonít a tájékozódás szempontjából az internetnek mint eszköznek saját életében.

Ha a szórakozás szempontját vizsgáljuk, hasonló jelenséget tapasztalunk. Csupán a különbségeket említve tehát: megfigyelhető, hogy azok, akik rendszeresen olvasnak különféle lapokat, azok kevésbé tartják fontosnak az internetet, mint azok, akik ritkábban vesznek kézbe például hetilapokat. Tehát az ő esetükben a hagyományos papíralapú lapok kiváltják az internetet, a tájékozódáshoz elegendő információt nyújtanak a periodikumok.

Más tárgyú szociológiai kutatásokból tudjuk, hogy az újdonsággal bíró technikai eszközök első vásárlói és használói nem a legtehetősebb felső osztálybeliek köréből kerülnek ki, sokkal inkább a felső-közép osztálybeliek lesznek azok, akik élnek ezekkel a lehetőségekkel.²²

Ezt az internet esetében is tapasztalhatjuk. A magukat a felső-közép osztályhoz sorolók azok, akik például a középosztály felé mint közvetítők jelennek meg.

Ha a tájékozódás szemszögéből tekintünk végig az információforrásokon, azt tapasztaljuk, hogy a televízió kerül az első helyre.

Úgy tűnik, ez az a médium, amelyre leginkább hagyatkozunk, ahonnan a legtöbb információt gyűjtjük, ha a világ dolgairól tájékozódni kívánunk. A különféle periodikumok a lista közepmezőnyében helyezkednek el. A lapolvasás gyakoriságának és a példányszámok csökkenésének tükrében ez feltételezhető is volt. A rendszerváltozást megelőző évtizedben volt regisztrálható felfutás a periodikumok olvasottsága terén. A '90-es évek elején már egyöntetű csökkenésről lehetett számot adni, s a tendencia azóta is folytatódik.

Mindkét lista érdekessége (lásd Nagy Attila a Könyvtári Figyelő e számában közölt, az információforrások rangsorára vonatkozó táblázata), hogy míg az élen megtalálhatók a közvetlen, szűkebb környezethez tartozó családtagok és barátok, a kicsit tágabb környezet körébe so-

rolható civil, társadalmi szervezetek, vallási közösségek a legutolsó helyre szorultak.

Vagyis míg igen nagy jelentőséget tulajdonítunk a közvetlen környezetünknek, addig az egy körrel kintebb elhelyezkedő társadalmi élet szereplőit nem sokra tartjuk, nemigen számolunk vele. Ez azért különösen izgalmas jelenség, mert adódhatnak élethelyzetek, mikor a családtagokra már nemigen számíthatunk, mikor a tágabb környezet megtartó erejére kellene támaszkodnunk.

Felmerül a kérdés: mekkora tömegeket képesek aktivizálni ezek a társadalmi szervezetek. Ha léteznek és működnek is ilyenek a környezetünkben, van-e tudomásunk róluk? Gondoljuk-e úgy mi magunk is, hogy nekünk is lehet helyünk és feladatunk azokban? Tudunk-e és akarunk-e értelmes, a közösség hasznát szolgáló, saját mindennapjainkat színesítő tevékenységeket folytatni? A könyvtár azon intézmények egyike lehet, mely helyt ad, befogadja az adott települések szervezeteit, dokumentumaival, eszközparkjával, információval támogatja őket. Ez jó néhány helyen így is van.

Mivel a lista szerint saját családjunk és barátaink véleményére adunk leginkább, érdemes hát ezen a csatornán keresztül elérni azokat, akiknek a könyvtár nem került még a látóterébe.

A könyvtárhasználókon keresztül talán mozgósíthatók azok is, akik semmilyen formában könyvtárat nem használnak, de tudható, hogy dokumentumra, információra igencsak szükségük lenne.

7. Összegzés

Az adatokból jól látható, hogy a szakirodalom által „digital divide”, azaz digitális szakadék, később digitális megosztottság néven leírt jelenség a 21. század eleji Magyarországon is jelen van.

A kulturális javak kumulálódásával a hozzáféréssel rendelkezők előnyei tovább növekedtek

azokkal szemben, akik mindezen javakkal nem rendelkeznek. A megosztottság szélesedésének oka abban keresendő, hogy a hátránnyal bíró csoporthoz képest az előnyös helyzetben lévők nagyobb ütemben fejlődnek, vagyis a köztük lévő távolság, a megosztottság nem csökken.

S miféle hátrányok léteznek, s azok hátterében milyen okok húzódnak meg?

Az Európai Unió tagországainak információ-technikai eszközökkel való ellátottságát vizsgáló összehasonlító adatok szerint hazánk még mindig a felkészültségi ranglisták utolsó negyedében található, és lemaradásunk nem változott a 25 tagállam átlagához képest.

Az Információs Társadalom- és Trendkutató Központ (ITTK), valamint az INFONIA Alapítvány által közzétett jelentés²³ megállapításai saját kutatási adatainkkal egybecsengenek. E szerint még mindig nem jelent meg az igényelt tevékenységek között a számítógép- és az internethasználat.

Ha az utóbbi évek internetpenetrációs tendenciái folytatódnak, Magyarország 25 év alatt éri el a fejlett országok jelenlegi használati szintjét. Ez azt jelenti, hogy mindössze a jelenleg iskolarendszerű képzésben részesülők felnőtté válásával javulhatnak az eredmények. A magyarországi háztartások közül ugyanis 3,4 millió még mindig nem csatlakozott a világháléhoz.

Hogy a sáv szélességhez való hozzáférés és használat szempontjából is hátrányos helyzetben vannak ezt mutatják az adatok, amely szerint míg a fővárosban 15%-os a nagy sáv szélességet használók aránya, addig ez a falvak esetében mindössze 4%. Ezért is különösen fontos, hogy ha a háztartásokban nem áll rendelkezésre a korszerűbb technológia, a közösségi hozzáférés, a könyvtárak pótolhassák azt. Ugyan a Közháló program eredményeként 2617 településen teremtődött meg a szélessávú elérés lehetősége, azonban a kitűzött cél csak részben valósult meg, ugyanis a kistelepek, amelyek a program célcsoportját képezték, csak részben tudtak bekapcsolódni a fejlesztésekbe. Ugyanis

a működő végpontok mindössze 18 százaléka található kistelepeken, míg éppen ezek adják a magyarországi települések több mint felét. A kistelepek bekapcsolása azért kulcsfontosságú kérdés, mivel az információtechnikai eszközök hozzájárulhatnak a helyi társadalmi, gazdasági fejlődés, a szolgáltatások, a kisközösségek társadalmi kohéziójának, s egyben az ország versenyképességének növekedéséhez.

Jegyzetek, irodalom

1. Az omnibusz kutatások jellegzetessége, hogy több megrendelő különböző témákról készült kérdőívét tartalmazza, amelyek standard társadalmi, demográfiai és területi értékelő szempontokkal egészülnek ki.
2. Oszlopszázalék: az oszlopváltozó adott kategóriájában mutatják meg a másik változó kategóriáinak arányait.
3. Sorszázalék: a sorváltozó adott kategóriájában mutatják meg a másik változó kategóriáinak arányait.
4. Longitudinális vizsgálat: az olyan típusú vizsgálatok elnevezése, amelyekben a megfigyelések hosszabb időn át zajlanak. A keresztmetszeti vizsgálatokkal szemben ezek előnye, hogy részletes információkat nyerünk az időbeli folyamatokról. In: BABBIE, Earl: A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Bp. Balassi. 1996. 122–123.p.
5. NAGY Attila – PÉTERFI Rita: Olvasás, könyvtár- és számítógép-használat. Gyorsjelentés a TÁRKI és az OSZK 2005-ös vizsgálatáról. In: Könyvtári Figyelő. 2006. 1.sz. 5–18. p.
6. GRIFFIN, E.: Bevezetés a kommunikációelméletbe. Bp. : Harmat, 2003. 29. p.
7. BOURDIEU, Pierre: Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Angelusz Róbert (szerk.): A társadalmi rétegződés komponensei. Válogatott tanulmányok. Bp. : Új Mandátum, 1997. 156–178.p.
8. Bourdieu a kulturális tőke három típusát különbözteti meg: az inkorporáltat, az objektíváltat és az intézményesültet.
9. „Akinek van, annak még adnak, és akinek nincsen, attól azt is elveszik, amije van.” [Mt 25,29-30]. GEREBEN Ferenc: Olvasás-és könyvtárszociológiai vizsgálatok Magyarorszá-

- gon. In: Könyvtárosok kézikönyve 4. kötet. Szerk. Horváth Tibor, Papp István, Bp. Osiris, 2., 25. p.
10. BLAU, P. M. – DUNCAN, O.D. : The American Occupational Structure. New York. 1967.
11. KOLOSI Tamás: Előre. A státuszmegszerzés és az esélyegyenlőség komplex megközelítése. In: Szociológiai Szemle, 2006. 1.sz. 93–102. p.
12. KOLOSI im.
13. Ezt igazolja az MMI-modell, azaz a Maximally Maintained Inequality.
RAFTERY, A. E. – HOUT, M.: Maximally Maintained Inequality. Educational Stratification in Ireland. In: Sociology of Education. 66.1.
14. SZEKFŰ András: Az elektronikus kommunikáció használatának terjedése Magyarországon – a társadalmi nyilvánosság és esélyegyenlőség szempontjából. [Kézirat]. Pécs, Bp. 2005.
15. Két változó (amely lehet nominális vagy ordinális) együttes eloszlásának ábrázolása egy közös táblában. Együttes eloszlás: ismert mindkét változó eloszlása a másik változó kategóriáin belül is, más szóval a két változó kategóriáinak keresztkombinációinak is ismert az eloszlása.
http://statisztika.tatk.elte.hu/tarsstat/jegyzet7_halora.pdf
16. WILSON, Ernest J. III (1999): Closing the Digital Divide: An Initial Review.
<http://internetpolicy.org/briefing/ernestwilson0700.html>
17. BOGNÁR Éva – FÁBIÁN Zoltán – GALÁCZ Anna: A digitális jövő térképe. a magyar társadalom és az internet.
http://www.ittk.hu/web/docs/WVIP_2005.pdf
18. NAGY Attila – PÉTERFI Rita: Olvasás, könyvtár- és számítógép-használat. Gyorsjelentés a TÁRKI és az OSZK 2005-ös vizsgálatáról. In: Könyvtári Figyelő, 2006. 1. 5– 18. p.
19. Míg a /a jelű táblákban a válaszadókat 100%-nak tekintve az alapeloszlást találhatják, addig a /b táblák ugyanezeket az adatokat sorszámalékolva jelenítik meg.
20. http://today.reuters.com/news/newsArticle.aspx?type=internetNews&storyID=2006-05-22T155109Z_01_DIT257042_RTRUKOC_0_US-INTERNET-SEARCHES.xml
21. Ordinális skála: ez a skála akkor használható, ha a válasz-kategóriák sorba rendezhetők, de a köztük lévő távolságokat nem lehet összehasonlítani. Ebben az esetben a skála egyik végén az 1-es állt, melyet akkor kellett bekarikázni, ha az „egyáltalán nem fontos” választ adták, az 5-ös pedig a „nagyon fontos” válasz megfelelője volt.
22. KAPITÁNY Ágnes – KAPITÁNY Gábor: Beszélő házak. Bp. Kossuth, 2000.
23. <http://www.internethajo.hu/pictures/keknotesz.pdf>

További irodalom:

BABBIE, Eart: A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Bp. Balassi, 1996.

Nemzeti Fejlesztési Terv
http://www.kozpontiregio.hu/00_aktualis/nft.pdf

A Humán erőforrás-fejlesztési Operatív Program értékelése a roma tanulók oktatásának fejlesztése szempontjából. Bp. TÁRKI, 2003.
<http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a523.pdf>

Könyvraktár Ausztráliában – Jan Fullerton, az ausztrál nemzeti könyvtár főigazgatója 2006. augusztus 3-án vette át a Hume-ban épült új raktárat. Az 56 km hosszú, látványnak sem akármilyen polcrendszer a 9 milliós állomány növekményének megőrzésére szolgál. Csak a köteles példányok polcigénye évente 3 km. A 10 millió ausztrál dollárba került raktárépítést természetesen az ausztrál szövetségi kormány fizette.
(Bánhegyi Zsolt híre, Katalist, 2006. augusztus 9.)

Könyvtári Intézet

Könyvtörténeti és Könyvtártudományi Szakkönyvtár

Budapest, I. Budavári Palota F. épület
Levélcím: 1827 Budapest, Telefon: 224-3795
e-posta: kszk@oszk.hu

Hol keresse a hálózaton számítógépes szolgáltatásainkat?

— 2006. december —

(Az URL-ek esetleges változásairól folyamatosan hírt adunk)

a Könyvtári Intézet honlapja:

<http://www.ki.oszk.hu>

a szakkönyvtár honlapja:

<http://www.ki.oszk.hu/konyvtar>

az online katalógus (LibriVision):

<http://nektar.oszk.hu>

**könyvtárközi kölcsönzés,
dokumentum-szolgáltatás:**

kszk@oszk.hu

adatbázisok (MANCI, THES):

<http://w3.oszk.hu/manci.htm>

*(A LISA-t könyvtárunkban helyben
szolgáltatjuk)*

Könyvtári Figyelő:

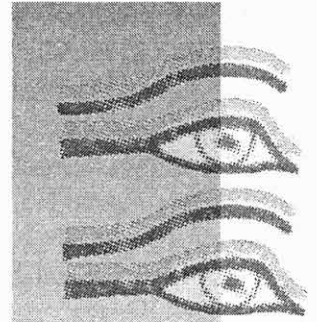
<http://www.ki.oszk.hu/kf>

**magyar könyvtári lapok
tartalomjegyzéke:**

[http://oszk.hu/konyvtar/tartj/
tartjegy.html](http://oszk.hu/konyvtar/tartj/tartjegy.html)

**online tájékoztatás a LibInfo
keretében:**

<http://libinfo.oszk.hu>

Digitális könyvtári témák a könyvtárosképzésben:

A képzés Jászberényben és Szombathelyen

KOLTAY Tibor – ÖRDÖGNÉ KOVÁCS Mónika

Bevezetés

A hálózatok és a digitális technológia elért már egy bizonyos érettséget, ami lehetővé teszi digitális könyvtárak létrehozását. Mindez a képzés számára lehetőségeket és problémákat is magával hoz.¹

Ahogy arra a könyvtárosképzés jövőjét illetően *Pálvölgyi Mihály* 2000-ben rámutatott, egyrészt folyik a könyvtártudomány, az információtudomány, a kommunikációs technológiák, az informatika és az oktatástechnológia konvergenciája; másrészt a könyvtárosok munkája, pályaprofilja átalakul a funkciójukban, szervezetükben és technikájukban modernizálódó különböző típusú könyvtárak igényei szerint². Ezekre a lehetősé-

gekre és problémákra egyaránt fel kell készülnie a könyvtárosoknak és a könyvtárosképzésnek. Többek között úgy, hogy a képzés foglalkozik a digitális könyvtárak problémakörével.

Dolgozatunkban a hazai könyvtárosképzés két intézményében, a Szent István Egyetem Alkalmazott Bölcsészeti Karán, Jászberényben, valamint a Berzsényi Dániel Főiskolán, Szombathelyen vizsgáljuk a digitális könyvtári témák megjelenését.

Akinek a cím alapján az a benyomása támad, hogy mindez egy sorozat része, tehát további képző intézményekben folyó digitális könyvtár oktatás bemutatása következik, téved. Annyiban legalábbis, hogy e cikk szerzői nem szándékoznak ilyen összeállítást készíteni. Más szerzők számára persze nyitva áll erre a lehetőség.

A digitális könyvtáraknak a könyvtárosképzésben való megjelenését 2001-ben *Saracevic* és *Dalbello*³ vizsgálta az Amerikai Egyesült Államokban. 2004-ben *Bawden*, *Vilar* és *Zubukovec*⁴ a brit és a szlovén könyvtárosképzést tekintette át a digitális könyvtár témák szempontjából.

A könyvtárosképzésben megjelenő digitális könyvtári témák vizsgálatakor célszerű azt követnünk, amit *Bawden*, *Vilar* és *Zubukovec*⁵ tesz, de *Saracevic* és *Dalbello*⁶ is megfogalmaz, tehát azt, hogy a tantervekből egyaránt figyelembe vesszük, ami az elektronikus, digitális könyvtár elnevezések (és azok szinonimái) valamelyikét tartalmazza, vagy azokra egyértelműen utal.

A programok teljes körű áttekinthetősége szempontjából a hazai helyzet inkább a Nagy-Britanniában tapasztalhatóhoz hasonlítható, hiszen a könyvtárosképzés mindkét országban sokkal több intézményben folyik, mint Szlovéniában. Nagy-Britanniában 16 alapképzési és 47 posztgraduális program (Mester-fokozat és doktori / PhD/ képzés) található 18 egyetemen. Ugyanakkor az intézmények száma messze nem éri el az Egyesült Államokét.

A *Bawden*, *Vilar* és *Zubukovec* által említett definíciókból leszűrhető, hogy az oktatásban a digitális könyvtárak két vonatkozásával feltétlenül foglalkoznunk érdemes. Az egyik a hagyományos és a digitális könyvtár megkövetelte készségek közötti kapcsolat⁷, amelyről a gyűjteményfejlesztés alapelveinek figyelembe vételével kapcsolatban még fogunk szólni.

A másik, a társadalmi vonatkozások, a felhasználói közösségek fontosságát emeli ki⁸.

A fogalmak

A digitális könyvtári oktatást nyilvánvalóan befolyásolja, milyen definíciókkal dolgozunk, így legalább viszonylag világos elképzeléssel kell rendelkezelnünk a digitális könyvtárak természetéről.⁹

Az *elektronikus*, *virtuális*, *digitális könyvtár*

azonban sokak számára rokon értelmű kifejezések, pedig jelentésük között az általuk kifejezett fogalmak rokonsága ellenére is számos különbség van.

A különbségtétel szükségességét *Poprády Géza* is kiemeli a Könyvtárosok kézikönyvében¹⁰.

Ugyanakkor maga a Könyvtárosok kézikönyve is jól mutatja, hogy – ahogyan azt *Horváth Péter* is aláhúzza – a meghatározások nem egyértelműek a szakirodalomban és a hétköznapi használatban.¹¹

Ezt figyelembe véve az alábbiakban (részben a korábban már e témában publikáltakat¹² megismételve) meghatározzuk az elektronikus, virtuális, digitális könyvtár fogalmát.

Virtuális könyvtárnak olyan azonosítók rendezett gyűjteményét célszerű nevezni, amelyek másutt tárolt, és hálózaton elérhető dokumentumokat jelölnek és tesznek elérhetővé.

A virtuális könyvtárak fontos válfaját jelentik a lelkes szakemberek által összeállított forráskalauzok. Ezek fontos jellemzője, hogy a meglévő forrásokból valamilyen meghatározott szakmai szempontok szerint válogatnak, még ha ezeket a szempontokat nem is mindig közlik. Lehetnek csupán csatolók (linkek) gyűjteményei, de tartalmazhatnak leírásokat a feldolgozott forrásokról. Legtöbbször valamilyen szakrendben, tematikus rendezettségben mutatják meg a forrásokat. Mivel azonban ezekben a szakrendekben nem mindig könnyű a felhasználóknak eligazodniuk, a forráskalauzokat kereshetővé is szokták tenni. Ez különösen hasznos, ha a válogatás nagyszámú, akár több ezer forrásra terjed ki. A keresést az egész weben is keresni képes keresőkkel végzik, a keresést azonban korlátozzák a forráskalauzban található forrásokra. A forráskalauzok minőségi információszolgáltatást jelentenek, hiszen csak a hasznosnak, értékesnek tekinthető források kerülnek be ezekbe. A válogatást az adott téma szakértői, vagy könyvtárosok végzik. E két kategória persze gyakran egybeesik.

A virtuális könyvtár fogalmát nem mindenki értelmezi így. *Sütheő Péter* például sokkal tá-

gabb értelemben használja.¹³ Mindez elsősorban azért fontos, mert a Könyvtárosok kézikönyve a könyvtárosképzésnek (is) fontos alapműve, tehát az abban foglaltakra – ha néha kritikusan is – mindig tekintettel kell lennünk.

A digitális és az elektronikus könyvtár egymástól való elkülönítése még ennyire sem egyszerű.

Az elektronikus könyvtár és a digitális könyvtár fogalma szinte teljesen összemosódik a mindennapi szóhasználatban. A két kifejezéssel nap, mint nap találkozhatunk a könyvtárak és más közintézmények weboldalain. Jól példázza az elnevezések kialakulatlanságát, hogy van *Magyar Elektronikus Könyvtár* és van *Neumann János Digitális Könyvtár*.

Ezek az elnevezések gyakran nagyon hasonló, vagy teljesen azonos szolgáltatásokat takarnak, így nem csoda, ha a felhasználók nem tesznek köztük különbséget.

Ez még akkor is igaz, ha tudjuk, hogy két eltérő profilú intézményről van szó. Ahogyan azt *Moldován István* megfogalmazza, a MEK alapvetően már meglévő elektronikus dokumentumok összegyűjtését tűzte ki célul, bár tevékenységéhez digitalizálás is fűződik. A Neumann-ház ugyanakkor alapvetően tudományos igényű digitalizálási műhely, azaz kizárólagosan korábban nem-digitális formában létezett dokumentumokat tartalmaz.¹⁴

A kifejezések tisztázásánál nem érdemes az elektronikus és digitális szavak mint fizikai fogalmak tisztázásából kiindulnunk, hiszen az előbbi a jelek létrehozásának, rögzítésének és továbbításának hordozóközegét jelenti (természetesen ezt a mai szóhasználatban sokkal tágabban értelmezzük tényleges jelentésénél), míg az utóbbi az információt hordozó jel formáját határozza meg, ami lehet többek között elektronikus is. Nemcsak könyvtáros berkekben, hanem a mindennapi szóhasználatban is összemosódik tehát a két fogalom, hiszen a jeleket napjainkban – amikor csak lehetséges – elektronikus eszközökkel, digitális formában tároljuk.

Az utóbbi 10–15 év szakirodalmában leg több-

ször azzal a meghatározással találkozhatunk, amelynek fő jellemzői a következők: „*Olyan intézmény vagy részleg, amely a hagyományos könyvtári tevékenységeket (beszerzés, katalogizálás, kölcsönzés, tájékoztatás stb.) jellemzően számítógépes támogatással, elektronikus dokumentumokat (is) használva végzi*”.¹⁵

A definícióból kiindulva számítástechnikai eszközök és szoftverek (elsősorban adatbázis-kezelő és könyvtári integrált rendszerek, valamint kiadványszerkesztők stb.) alkalmazásán van a hangsúly.

Az **elektronikus könyvtár** jellemzője, hogy minden elektronikus formában érhető el. A szolgáltatások gyorsabbak és hatékonyabbak lehetnek, mint a hagyományos könyvtári technikák alkalmazásával. Ennek oka, hogy a munkafolyamatok egy része – megfelelő tervezéssel – automatizálható. A szolgáltatások folyamatosan (24 órán keresztül) elérhetőek, egy jól karbantartott, működő weboldalon keresztül. Ezen szolgáltatások közül a felhasználó többet is választhat igényeinek és hozzáférési jogosultságainak megfelelően. A hagyományos könyvtár regisztrált (beiratkozott) tagjainak lehetősége van könyvtári ügyeiket a hálózaton keresztül intézni. A felület kezelése könnyű és egyszerűen elsajátítható. A dokumentumok teljes egészében elolvashatóak, letölthetőek, vagy kinyomtathatóak.¹⁶

A **digitális könyvtár** egy intézmény digitálisan tárolt dokumentumgyűjteményét, illetve hagyományosan vagy elektronikusan tárolt dokumentumainak digitalizált gyűjteményét jelenti.¹⁷

A gyűjtemény részét képezik az adott intézmény azon dokumentumai, melyek eleve digitális formában jöttek létre és azok is, melyek az intézmény gyűjteményében elektronikus (pl. videó) vagy nyomtatott (pl. könyv) vagy egyéb (pl. mikrofilm) formában vannak tárolva – viszont digitalizált formában is hozzáférhető tettek.

Lényegében ugyanezt találjuk abban a meghatározásban, amely az Európai Unió digitális könyvtári kezdeményezése használ. Ebben a de-

finícióban az szerepel, hogy a digitális könyvtárak digitális tartalmak szervezett gyűjteményei, amelyeket a nyilvánosság számára hozzáférhetővé teszünk. Ezek a tartalmak lehetnek digitalizált anyagok, így könyvtárak és levéltárak dokumentumainak digitális változatai, valamint eleve digitális információk.¹⁸

A definíció alapján megállapítható az is, hogy a digitális könyvtár az elektronikus könyvtáron keresztül érhető el, annak részét képezi.

A digitális könyvtár gyűjteménye tematikus rendezettségű, illetve a dokumentumra vonatkozó adatok vagy teljes szövegük alapján visszakereshető. A felhasználó jogosultságának megfelelően fér hozzá az egyes digitalizált állományokhoz és azok (meta)adataihoz. Ennek megfelelően töltheti le, nyomtathatja ki azokat. Az egyes dokumentumok általában többféle formátumban is hozzáférhetők, a megfelelő szoftverek segítségével a felhasználó számára értelmezhetővé tehető. A könyvtár állományát alkotó dokumentumok közvetlen elérésűek, a könyvtár szervergépén vannak tárolva, így azok elérhetőségéért, minőségéért a szolgáltató a felelős. A szerzői jogok védelmét is a szolgáltatónak kell biztosítania.

A digitális könyvtárak az információ-visszakereső rendszerek, valamint a könyvtárakat is magukban foglaló, de azokon túl is lépő információs intézmények kiterjesztését, „javított változatát” és integrációját jelentik.¹⁹

Tegyük ehhez még hozzá, hogy a digitális könyvtárak olyan szervezetek, amelyek egy meghatározott közösség (meghatározott közösségek) számára eszközöket nyújtanak digitális művek gyűjteményeinek azonnali és gazdaságos eléréséhez. Az eszközök közül a legfontosabb a szakosodott személyzet, amely kiválasztja, strukturálja, intellektuális hozzáférésre felkínálja, interpretálja, terjeszti mindezen gyűjteményeket, melyeknek integritását megőrzi, és hozzáférhetőségét a jövőben is biztosítja.²⁰

Érdemes külön kiemelni annak fontosságát, hogy a digitális könyvtárak a gyűjteményfejlesztés

és alapelveinek megfelelően jöjjenek létre, és ezeknek megfelelően működjenek.²¹

A **hibrid könyvtár** elnevezés megjelenése arra mutat, hogy sokan vélik úgy: rövid- és középtávon valószínűleg a digitális és a papíralapú dokumentumok tartós együttélésével számolhatunk. A hibrid könyvtár ugyanis nemcsak digitális dokumentumokat kezel, hanem a papíralapúakat is. A hibrid könyvtár elnevezés mellett, azzal lényegében azonos jelentésben találjuk a **komplex könyvtár** kifejezést is.²²

A digitális könyvtár kifejezés viszont gyakran hibrid könyvtárat takar, így nem könnyű a két fogalom elkülönítése.

Az oktatásban érzékeltetnünk kell ezt a terminológiai sokszínűséget. Megítélésünk szerint az a szemlélet a követendő, amely digitális könyvtár alatt hibrid, komplex könyvtárat ért. Bár nem *expressis verbis*, de ezt találjuk a Könyvtárosok kézikönyvének Sütő Péter írta fejezetében is.²³

A fogalmak tisztázása meghatározza azt is, hogy mely területekkel kell foglalkoznunk az oktatás során.

Mindenekelőtt azonos szintre kell hoznunk a hallgatók számítógép- és internethasználati ismereteit. A korábbi évekkel szemben ma már nem az a probléma, hogy a hallgatók még nem használták a számítógépet, hanem az, hogy különböző szintű tudással érkeznek. Nem ismerik, és ennek megfelelően nem is tudják kihasználni a számítógép, az egyes alapvető (szövegszerkesztő, táblázatkezelő, prezentációkészítő) szoftverek és az internet lehetőségeit. Az alapvető hiányosságok kiküszöbölése után foglalkozhatunk a következő területekkel, melyek a digitális könyvtári témához köthetők:

- Internet
 - a rendszer jellemzői, működésének feltételei, szabványok és szabályok;
 - szolgáltatások és lehetőségek;
 - tájékozódás a hálózaton;
 - könyvtárak az interneten;

- Adatbázisok használata és létrehozása
 - adatbázisok típusai és jellemzői;
 - online és CD-ROM adatbázisok;
 - adatbázis-kezelő rendszerek;
 - adatbázisok tervezése;
 - adatbázisok létrehozása;
- Integrált rendszerek
 - az integrált rendszerek fajtái, típusai, jellemzői;
 - a szoftverek szolgáltatásai;
 - magyarországi könyvtárakban használt integrált rendszerek;
 - rendszerek szervezése, rendszerkönyvtárosi feladatok;
- Webszolgáltatások használata, tervezése és kialakítása
 - a weben elérhető szolgáltatások;
 - könyvtárak a weben;
 - weblapok jellemzői, minőségi követelmények;
 - weblapok tervezése és létrehozása;
 - webszolgáltatások tervezése.

Sajnos, a képzés során nem tudunk valamennyi területtel olyan mélységben foglalkozni, mint amennyire azt az egyes témák megkövetelnék. Ennek oka a személyi, tárgyi és technikai feltételek részleges hiányában keresendő. Éppen ezért kell kiemelnünk a könyvtári gyakorlatok jelentőségét. A különböző gyakorlólhelyeken a hallgatók olyan rendszerekkel, alkalmazásokkal és eszközökkel is találkozhatnak amelyeket mi nem tudunk bemutatni. A könyvtárakban dolgozó kollégák munkája ezen a területen tehát pótolhatatlan.

Programok

Szent István Egyetem, Alkalmazott Bölcsészeti Kar, Jászberény

A digitális könyvtárak témája 1998-ban, *A könyvtáros és az elektronikus könyvtár* elnevezésű kötelezően választható speciálkollégium oktatása során, valamint az *Információ-visz-*

szakeresés számítógépes környezetben elnevezésű speciálkollégiumban jelent meg először markánsan.

(Jegyezzük meg, hogy az Egyesült Államokban, a New Jersey állambeli Rutgers Egyetemen is ekkor kezdődött a képzés, igaz *Digitális Könyvtárak* elnevezéssel²⁴.)

Nézzük, melyek azok a főbb kérdések, amelyekkel a speciálkollégiumokban foglalkoztak:

- az automatizált könyvtár, az elektronikus könyvtár, a digitális könyvtár, a virtuális könyvtár;
- a könyvtár ma: funkciók és munkamegosztás;
- a virtuális könyvtár: a weboldalak értékelése;
- az információ-visszakeresés nehézségei a hálózaton: kalauzok, értékelés, annotációk;
- a digitális könyvtár: metaadatok, katalogizálás, formátumok;
- elektronikus folyóiratok: szerzői jog;
- a könyvtár és a könyvtáros jövője.

Jelenleg az *Elektronikus könyvtár* elnevezésű, egy féléves, heti két órás, speciálkollégium (fakultációs tárgy) mellett az *Információbróker* szakirányú modul három tárgya is digitális könyvtári tudnivalókkal foglalkozik.

Ezeknek a tantárgyaknak az oktatása során mindenekelőtt felvázoljuk a papírkönyvtártól az elektronikus könyvtárig vezető utat, ahogy azt *Michael Buckland* teszi könyvében²⁵.

Foglalkozunk többek között a következő témákkal:

1. az interneten található információk sajátosságai és formátumai;
2. elektronikus, digitális és virtuális könyvtár, forráskalauz, kapuszolgálat, portál;
3. az információk írástudás;
4. az internetes keresők és a forráskalauzok előnyei és hátrányai;
5. az elektronikus könyv és az elektronikus folyóirat, alternatív folyóirat-publikálási modellek;
6. metaadatok, metaadat-szabványok;
7. digitalizálás a szerzői jogi előírások betartásával;
8. könyvtárosi feladatok a digitalizálás területén;

9. digitális könyvtári helyzetkép;
10. virtuális tájékoztatás;
11. az elektronikus dokumentumokra való hivatkozás.

Nézzünk meg a fenti témák közül néhányat részletesebben:

A metaadatok megléte – ahogy már az előbbiekben említettük – létfontosságú. A metaadat elnevezés feloldása: adat az adatról. A metaadatok legismertebb formája a katalógusrekord, metaadatokat azonban a könyvtárakon kívül is használnak. A metaadatok sok esetben magukból a dokumentumokból is kinyerhetők, de metaadatok alapjául szolgálhatnak a dokumentumok teljes szövegei is.

Sok hasznos információhoz juthatunk a weben használható keresők (keresőgépek, kereső motorok) segítségével. Ugyanakkor használatuk távolról sem jelent minden esetben kielégítő megoldást). Többek között azért sem, mert a dokumentumok teljes szövegében sokkal nehezebb megtalálni valamit, mint a könyvtári katalógusokban, vagy a bibliográfiai adatbázisokban.

Az internetkeresők legfőbb problémája a keresési pontosság alacsony foka, vagyis az, hogy sok esetben kezelhetetlenül sok találatot kapunk.

Ahogy a keresőknek megvannak a korlátai, úgy a fentiekben már említett forráskalauzok sem mindentudók. Elsősorban átfogóbb témák információit tudjuk segítségükkel jól felderíteni. Emellett tudnunk kell, hogy a forráskalauzok viszonylag kevés számú forrást tartalmaznak, továbbá frissítésük is lassabb lehet a keresőkénél.

Mindebből következik, hogy a forráskalauzok nyújtotta információkat gyakran érdemes kiegészítenünk a keresők nyújtotta forrásokkal.

A forráskalauzok egy igen fontos tekintetben viszont kétséget kizáróan felülmúlják a keresőket. Ez pedig a minőségbiztosítás, hiszen – ahogy már erről szóltunk is – a forráskalauzok válogatott forrásokat tartalmaznak.

A digitális könyvtári helyzetkép kapcsán rá kell

mutatnunk, hogy a digitális könyvtári kutatásokat végző számítógépes szakemberek inkább a technológiákra, az információ visszakeresésére, a hozzáférés biztosítására koncentrálnak. A könyvtárosok viszont egyaránt hangsúlyozzák a folyamatosságot (főként a *megőrzés* aláhúzásával) és a diszkontinuitást a múlt és a jelen könyvtárával.

2005-ben indult az az *Iskolai könyvtáros* szakirányú modul, amely szintén számos elektronikus könyvtári témát tárgyal, így a digitalizálás lehetséges formáival, tervezésével és költségeivel foglalkozik, de kitér a licencek problémájára, a weblapok értékelésére, a sikeres weblapok készítésére és bemutatja azokat a hálózati információforrásokat, amelyeket az iskolai könyvtári munkában tudunk hasznosítani.

Ezekben a képzésekben egyaránt megjelenik a hibrid könyvtárt is magába foglaló digitális könyvtár és a (szűkebb értelemben vett) virtuális könyvtár.

2006-tól, a többciklusú, lineáris (ún. bolognai) képzés alapképzési (BA) programja indul. Ezek keretében az informatikai ismeretek két szakirányba épülnek majd be. Az *Információbróker* szakirányú modult felváltó *Információmenedzsment* szakirány továbbra is fog tartalmazni elektronikus könyvtári ismereteket. Kiegészül ez a modul a weblapszerkesztés, a prezentációkészítés és a multimédia témáival.

A *Gyermek- és iskolai könyvtáros szakirány* is kap egy olyan tantárgyat, amelynek keretében *Digitális szolgáltatások* néven szó esik majd a virtuális, a digitális, a hibrid és a komplex könyvtár fogalmáról, a digitális gyűjtemények kialakításának „filozófiáiról” és ezek megvalósulásairól. Tárgyalásra kerülnek olyan témák, mint a digitalizálás az Európai Unióban, a digitalizálás lehetséges formái, tervezése és költségei, a szerzői jog a digitális környezetben. Ennek a tárgynak a keretében ismerhetik majd meg a hallgatók, milyen digitális könyvtárak vannak idehaza és a világban, továbbá, hogy miként használhatók ezek az iskolai és gyer-

mekkönyvtárakban.

A *Digitális dokumentumok kezelése és szerkesztése* elnevezésű tantárgy pedig többek között a következőket tartalmazza majd:

- a weblapok felépítése, szerkezeti egységeinek megismerése;
- szövegek, formázási lehetőségek, képek hangok, hivatkozások, keretek, táblázatok készítése;
- a HTML nyelv és weblapszerkesztő programok megismerése;
- képek megjelenítése, tulajdonságaik;
- hangok, zenék tulajdonságai, formátumai;
- animációk készítése.

Berzsenyi Dániel Főiskola, Szombathely

Úgy tűnhet, talán túlságosan messzire tekintünk vissza, de a BDF Könyvtár- és Információtudományi Tanszékén már a 90-es évek elején megjelent néhány olyan tantárgy, amely részben vagy teljes egészében az elektronikus, digitális könyvtár témaköréhez tartozott. A *Számítógép-használati alapok* elnevezésű tantárgy keretében hallgatónk megtanulhatták a különböző archiválási technikákat és a kiadványkészítés alapjait. Az 1990-ben indult *Információs technológia* tantárgyon belül a hallgatók megismerkedhettek a szöveges adatbázis-tervezés és kezelés alapjaival, a MicroIsis rendszerrel, valamint a könyvtári integrált rendszerek jellemzőivel. 1995-ben indult a *Számítógépes kommunikáció* című tantárgy, amely segítségével már az internet adta lehetőségeket is ki tudták használni a hallgatók. Ezek a tantárgyak az idők folyamán átalakultak, megszűntek, illetve több tantárgyra bomlottak. Reményeink szerint azonban az akkor végzett hallgatóknak olyan alapot adtak, amellyel a gyorsan változó (könyvtári) világban alkalmazkodni tudtak az újdonságokhoz.

1996-tól jelent meg a tantervben az *Internet* című tantárgy. Az oktatást nagyban segítette, hogy immár egy jól felszerelt számítógépes la-

bor is a rendelkezésünkre állt. A tantárgy feladatai közé a következők tartoztak:

- az internet mint rendszer jellemzőinek megismerése;
- a hálózaton való tájékozódás megtanulása;
- a különböző szolgáltatások használatának elsajátítása, és azok integrálási lehetőségeinek feltérképezése;
- a szolgáltatások kialakításának és működtetési feltételeinek tisztázása;
- a hálózat személyi, tárgyi, jogi, pénzügyi feltételeinek megismerése.

Ugyanebben az időben indult az *Internet erőforrások előállítás*a, bár eleinte csak speciálkollégiumként. A hallgatók már megismerték és elsajátították az online információk összegyűjtésére, értékelésére, szelektálására, rendezésére vonatkozó ismereteket. Ez alapján már meg tudták tervezni egy önálló honlap küllemét, szerkezetét, meg tudták tervezni a karbantartásának mikéntjét. A HTML nyelv és az aktuális szabványok elsajátításával hipertext dokumentumokat tudtak létrehozni.

Igaz ugyan, hogy ebben az időben semmiféle szerkesztőprogram nem állt rendelkezésünkre és a magyar nyelvű szakirodalomban sem dúsíthatunk, de az első speciálkollégium lelkes tagjainak köszönhetően elkészült a tanszék első honlapja.

Ez a tantárgy később *Webszerkesztés* néven került a tantervbe és minden hallgató számára kötelező. Ennek keretében mindenkinek meg kell ismerni a hipertext jellemzőit, a HTML sajátosságait, lehetőségeit és magát a HTML nyelvet. Az információbróker (IB) szakirányosok ezzel a témával még egy félévet foglalkoznak. Egyrészt mélyebben megismerik a HTML nyelvet, a stíluslapok készítését, interaktív honlapok készítésének lehetőségeit, egy szerkesztőprogram kezelését, a honlapokkal szemben támasztott formai és tartalmi követelményeket. A 2005–2006-os tanévben arra is lehetőség nyílt, hogy az IB szakirányos hallgatók egy XML speciálkollégiumon vegyenek részt.

Az *Adatbázisépítés* című tantárgy az *Információs technológia* elnevezésű tantárgyból önállóvá váló tárgy, az elektronikus könyvtár témakörébe jól beilleszthető tananyaggal. A tantárgy keretében a hallgatók megismerkedhetnek az adatbázisok tervezéséhez szükséges alapfogalmakkal, az adatok és a metaadatok fogalmai közti különbséggel, az adatbázisok típusaival, a relációs adatbázisok jellemzőivel és lehetőségeivel, az adatbázisok tesztelésének módszereivel. Mindemmellett el kell sajátítaniuk az Access adatbázis-kezelő program használatát. A félév végére mindenkinek önállóan kell tervezni és létrehozni egy saját adatbázist. Az alapfogalmakat olyan szinten kell elsajátítaniuk, hogy a későbbiekben ezeket alkalmazni tudják a könyvtárgépesítés, rendszerszervezés témakörében.

Az *Elektronikus könyvtár* tantárgy, mint a neve is mutatja, szintén a témához illeszkedik. A tananyag főleg a tanszék lehetőségeinek megfelelően alakult. A főiskolán az ALEPH integrált rendszer működik, illetve a SZIRÉN integrált rendszer elérhető. Így ennek megfelelően, a tananyag az általános ismeretek mellett, főleg erre a két rendszerre vonatkozik. A tantárgyat részben előkészítik az *Adatbázisépítés* és a *Számítógépes katalogizálás* című tárgyak is. A tananyag a következő részekre bontható:

- a hagyományos könyvtár és az elektronikus könyvtár kapcsolata;
- az integrált rendszerek jellemzői és szolgáltatásai;
- az elektronikus dokumentumok kezelése;
- elektronikus könyvtárak a weben;
- elektronikus katalógusok;
- a kódtáblák problematikája.

Az új, bolognai képzésben résztvevők már az *Integrált könyvtári rendszerek* című tantárggyal találkozhatnak, amelynek elsődleges célja, hogy a hallgatók a könyvtárgépesítés menedzselési feladataival ismerkedjenek meg.

A *Webszolgáltatások* című tantárgy első féléve mindenki számára kötelező. Ennek keretében a könyvtári weblapok sajátosságaival, internetes

könyvtári szolgáltatásokkal, adatbázisokkal, adattárakkal, közös katalógusokkal, tartalom-szolgáltatásokkal, digitális gyűjteményekkel ismerkedhetnek meg a hallgatók.

A könyvtári témakörön túlmutatóan áttekintjük a főiskolások körében kevésbé népszerű internetes szolgáltatások lehetőségeit: levelezőlisták, hírcsoportok, RSS stb. A hallgatók elsajátíthatják a digitalizálás alapfogalmait, megismerhetik a digitalizálási technikák lehetőségeit, különböző digitális gyűjtemények anyagát, a nyomtatott és a digitalizált dokumentum közti alapvető különbségeket. A kurzus végére megtanulják az internetes keresőrendszerek tesztelésének lehetőségeit és módjait.

Az információbróker szakirányon belül lehetőség van a tárgy folytatására, melynek keretében a hallgatók feladata egy szolgáltatás megtervezése és kivitelezése csoportmunkában. A feladat végrehajtásánál minden csoportnak külön vezetője van, így a menedzsment tantárgy keretében elsajátított ismereteiknek is jó hasznát veszik. A tantárgy tulajdonképpen alapot ad a következő félévek tantárgyaihoz és speciálkollégiumaihoz.

Ezek közé tartozik a könyvtárostánár szakirányon a *Virtuális szolgáltatások adaptálása* című tantárgy, amely a már megszerzett ismeretekre építve és azt kibővítve egy projektmunka keretében igyekszik a hallgatókkal megismertetni az elektronikus információ tárolásának, rendezésének lehetőségeit és veszélyeit. Az információk átalakításának, feldolgozásának módszereit, eszközeinek használatát is elsajátíthatják, természetesen figyelembe véve a szükséges jogi hátteret.

A szűkebb értelemben vett virtuális könyvtári problematika képezi *A tájékoztatás és a feldolgozó munka ingyenes információforrásai* elnevezésű, egy féléves, heti két órás speciálkollégium fő témáját. Ezt a tárgyat az IB szakirány keretében vehetik fel a hallgatók. A tematika alapján véve *A könyvtári feldolgozó munka és a tájékoztatás hálózati forrásai* elnevezésű,

30-órás akkreditált könyvtáros-továbbképző tanfolyam tematikájára és közel öt éves tapasztalataira épül. Ez a tanfolyam az *Informatika a Nemzetvédelmi Képzésben Alapítvány* (INKA) szervezésében folyik. (Ennek a tanfolyamnak az anyaga egyébként a jászberényi elektronikus könyvtári képzésekben is megjelenik. Mind-egyik képzést szolgálja az a segédlet, amely a <http://www.zmne.hu/tanfoly/forras.htm>, <http://www.jfk.szie.hu/IKT/tkoltay/forras.htm>, <http://kit2.bdtf.hu/forras.htm> címeiken található.)

A speciálkollégium általános célja, hogy megismertesse a hallgatókkal a tág értelemben vett könyvtári feldolgozó munkában és a tájékoztatásban felhasználható, a World Wide Weben elérhető, ingyenesen és regisztráció nélkül igénybe vehető forrásokkal. A tantárgy keretében a hallgatók ismereteket szereznek ezeknek a területeknek néhány hazai és külföldi információforrásáról, megismerik az internetes keresők és a forráskalauzok közötti különbségeket, használatuk előnyeit és hátrányait. A speciálkollégium sikeres elvégzését követően a hallgatóknak képeseknek kell lenniük a könyvtári feldolgozó munkában és a tájékoztatásban hasznosítható, ingyenesen használható információforrások megkeresésére, melyeket munkájukban fel tudnak használni.

A tematika többek között tartalmazza a következőket:

1. Az interneten található információk sajátosságai;
2. Információkeresés az interneten
 - az információkeresés folyamata;
 - az internetes keresők előnyei és hátrányai;
 - forráskalauz, kapuszolgálat, virtuális könyvtár, portál;
 - a forráskalauzok előnyei és hátrányai.
3. A feldolgozó munka információforrásai
 - gyarapítás;
 - könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás;
4. A tájékoztatás információforrásai;

- könyvtári OPAC-ok felderítése;
 - lexikonok, enciklopédiák;
 - válogatás szakterületi forráskalauzokból;
 - közhasznú információk;
 - virtuális tájékoztatás.
5. Néhány nagyobb forráskalauz tanulmányozása
 6. Néhány információforrás a könyvtártudomány területéről

Szintén az IB szakirány hallgatói számára készült a *Digitális tartalomszolgáltatás* elnevezésű, ugyancsak egy féléves, heti két órás speciálkollégium, amelynek célja, hogy a hallgatók megismerjék a digitalizálás és a digitális könyvtárak főbb elvi és tervezési kérdéseit, az ezekkel a tevékenységekkel kapcsolatos legfontosabb gyakorlati teendőket és eszközöket.

Ennek a tárgynak a tematikájában természetesen számos, már korábban említett téma jelenik meg:

- a papírkönyvtártól a digitális könyvtárig;
- a virtuális, a digitális, a hibrid és a komplex könyvtár;
- a digitális könyvtár dokumentumai, tartalma és jellemzői;
- az elektronikus könyv;
- az elektronikus folyóirat;
- a digitális gyűjtemények kialakításának „filozófiái” és ezek megvalósulásai;
- digitalizálás az Európai Unióban – A Lundi Alapelvek;
- a gyűjtemény problémája digitális könyvtárakban;
- a stratégiai tervezés fontossága a digitális gyűjtemények kialakításában és használatában;
- a megőrzés problémája;
- a digitalizálás tervezése és költségei;
- a digitalizálás lehetséges formái;
- a szerzői jog a digitális környezetben;
- licencek és konzorciumok;
- könyvtári és könyvtárosi feladatok a digitális dokumentumok kezelésében;
- a metaadatok;

- textológiai, minőségi kérdések;
- digitális könyvtárak és digitalizálás a világban.

A 2005–2006-os tanév második félévében került sor a *Digitalizálási projektek menedzselése* elnevezésű speciálkollégiumra, amely a digitalizálás alapismeretét projektmenedzsment-keretbe helyezve tárgyalja.

Mindkét esetben megjelenik – megint csak a jászberényi elektronikus könyvtári képzésekkel együtt – egy, az INKA által szervezett (az előbb említettélnél kisebb múlttal rendelkező) könyvtáros-továbbképző tanfolyam tapasztalata. Egész pontosan a „*Digitális dokumentumgyűjtemények kialakítása*” elnevezésű tanfolyam első, elméleti ismereteket adó moduljának témái kerülnek elő ebben a tantárgyban.

Diszkusszió

A Bawden, Vilar és Zubokovec összeállításában is szereplő brit egyetemi példák jól mutatják, hogy a digitális könyvtári témák nemcsak a *digitális könyvtár, elektronikus könyvtár* stb. elnevezésű tantárgyakban jelenhetnek meg. A City Egyetem London és a Sheffieldi Egyetem képzései között²⁶ számos olyan tárgyat és tartalmat találunk, amelyek az itthoni képzésben is jelen vannak.

Ezek közül ki kell emelnünk a gyűjteményszervezést. Itt most nem arról, a korábban említett kérdésről kell szólnunk, hogy a digitális könyvtárak működtetéséhez szükséges volna a gyűjteményfejlesztési szervezési tapasztalat, hanem arról, hogy a helyi, papíralapú gyűjtemények mellett a könyvtárak ma már távoli elérésű digitális dokumentumokat is kezelnek. Ennek tudatosítása meg kell, hogy jelenjen a könyvtárosképzésben, és meg is jelenik, ahogyan a Könyvtárosok kézikönyvében is jelen van²⁷. A sokat ismételt „birtoklás helyett hozzáférés” paradigma kapcsán persze nem árt, ha jól látjuk, hogy nem önmagában a hozzáférés az

új elem, hiszen Buckland a hagyományos könyvtárra is érti, hogy a könyvtári szolgáltatás szerepe a dokumentumokhoz való hozzáférés megkönnyítése. Buckland ugyanis a gyűjtemény szerepei között említi a rendelkezési szerepet, amellyel kapcsolatban a dokumentumokhoz való kényelmes hozzáférést emeli ki²⁸. Itt már persze van különbség a helyhez kötött papíralapú könyvtár és a digitális könyvtár között, még ha az utóbbinak is van ezen a téren számos gyengesége. A legjobban megfogható különbség mégis a tulajdonlásban van: a könyvtár helyi gyűjteménye az adott könyvtár tulajdona, míg a távoli elérésű digitális dokumentumokat (egyszerre) többen használják, de csak egy tulajdonosuk van. Ezzel összefüggésben érdemes rámutatnunk arra is, hogy a digitális könyvtárak egyaránt tartalmaznak az adott (a digitális könyvtárat működtető) könyvtárban előállított forrásokat, és mások előállította forrásokat, amelyek aztán lehetnek ingyenesek, vagy kereskedelmiek, tehát térítés ellenében igénybe vehetőek.

A két hazai képző intézmény kínálatában megjelennek azok a témák is, amelyek – nevükön nevezve legalábbis – nem az iskolarendszerű képzésben, hanem a továbbképzési kínálatban jelennek meg Nagy-Britanniában. Ilyenek az elektronikus folyóiratok, az információs írástudás, az internetes keresőeszközök sajátosságai és a könyvtári portálok.²⁹

Nem marad ki a programokból az, hogy odafigyeljünk a téves felhasználói elvárások eloszlására, hiszen sokan azt hiszik, hogy minden aktuális információ elérhető PC-jükön Google-típusú keresésekkel. A mi hallgatóinkra is vonatkozik, amit Bawden, Vilar és Zubokovec e túlzott felhasználói hittel kapcsolatban a könyvtárosi szerep változása kapcsán a felhasználók vonatkozásában említi: meg kell mutatnunk nekik, hogy mikor érdemes nyomtatott dokumentumokhoz, vagy szakosított információs rendszerek adataihoz nyúlniuk.

Ugyancsak ők említik, hogy a digitális könyvtárak használata soha sem lesz olyan egyszerű,

mint az automatáké, tehát tanulást igényelnek, ami komplex kognitív feladatokat is magába foglal.³⁰

Ezért kell, hogy szerepet kapjon az információs műveltség (információs írástudás, információs kultúra) oktatása, amelyben kiemelkedő szerepe van az információ kritikus kezelésének.³¹ Az alapvető fogalmak tisztázásával ez meg is történik.

Az alaposabb digitális könyvtári ismeretek megszerzéséhez szükséges az általános informatikai ismeretek megléte, amit a tantervek – ha nem is ezzel a célkitűzéssel – de messzemenően biztosítanak. Ezekkel mint tágan értelmezett digitális könyvtári témákkal Bawden, Vilar és Zubokovec összeállításában is találkozunk.³²

Következtetések

Bár összeállításunk csak két könyvtárosképző intézmény kínálatára terjed ki, megállapítható, hogy a digitális könyvtári témák jelen vannak a képzésben. Egy fejlődő, folyamatosan változó terület esetében különösen fontos, hogy naprakész legyen az oktatás, tehát a képzésben bármilyen erényeket találunk is, a képzés struktúrája és tartalma a szokásosnál is jobban megkívánja, hogy az aktuális igényekhez, a nemzetközi trendek mellett a hazai fejleményekhez, a digitális, elektronikus könyvtárak idehaza is egyre szaporodó megvalósulásaihoz igazítsuk. Erre messzemenően törekszünk is, így néhány év alatt is megfigyelhető volt az oktatás tartalmának folyamatos változása. Új témák kerültek napirendre, míg egyes témák helye fontosságuk változásának megfelelően módosult.

Irodalom

- SARACEVIC, T. – DALBELLO, M.: A survey of digital library education. In: Proceedings of the American Society for Information Science and Technology. vol. 38. 2001. 210. p.
- PÁLVÖLGYI Mihály: A könyvtáros-információs szakembereképzés jövője. A Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Könyvtár- és Információtudományi Tanszékének elképzelései. (Könyvtárosokat és tájékoztatókat képző egyetemi-főiskolai bázisok Debrecenben, Szombathelyen, Nyíregyházán és Szegeden.) In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 47. évf. 2000. 6–7. sz. 276. p.
- SARACEVIC, T. – DALBELLO, M.: i.m.
- BAWDEN, D. – VILAR, P. – ZUBOKOVEC, V.: Education and training for digital librarians: A Slovenia/UK comparison. In: Aslib Proceedings: New information perspectives. vol. 57. 2005. no. 1. 85–98. p.
- uo.
- SARACEVIC, T. – DALBELLO, M.: i.m. 215. p.
- BAWDEN, D. – VILAR, P. – ZUBOKOVEC, V.: i.m. 87. p.
- uo.
- SARACEVIC, T. – DALBELLO, M.: i.m. 212. p.
- POPRÁDY Géza: Könyvtári trendek. In: Könyvtárosok kézikönyve. 5. Segédletek. Szerk. Horváth Tibor, Papp István, Bp. Osiris, 2003. 26. p.
- HORVÁTH Péter: A digitális (elektronikus) könyvtár. In: Könyvtárosok kézikönyve. 4. Határterületek. Szerk. Horváth Tibor, Papp István, Bp. Osiris, 2003. 176. p.
- Elsősorban: KOLTAY Tibor: A könyvtáros a hibrid könyvtárban. In: Könyvtári Figyelő, 45. évf. 1999. 1. sz. 40–45. p.
- SÜTHEŐ Péter: Elektronikus, digitális és virtuális könyvtárak. In: Könyvtárosok kézikönyve. 3. A könyvtárak rendszere. Szerk. Horváth Tibor, Papp István, Bp. Osiris, 2001. 232–234. p.
- MEZEY László Miklós – VAJDA Kornél: Tíz éves a Magyar Elektronikus Könyvtár. Interjú Moldován Istvánnal. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros. 14. évf. 2005. 4. sz. 3–15. p.
- DRÓTOS László (szerk.): Elektronikus könyvtári értelmező szótár <http://mek.oszk.hu/00000/00079/>
- WATERS, D. J.: What are digital libraries? In: CLIR Issues. 1998. no. 4. July-August <http://www.clir.org/pubs/issues/issues04.html>

17. MOYO, L. M.: Electronic libraries and the emergence of new service paradigms. In: The Electronic Library. vol. 22. 2004. no. 3. 220–230. p.
18. DRÓTOS, L.: i.m.
19. 2010 Digital Libraries Initiative (http://europa.eu.int/information_society/activities/digital_libraries/index)
20. BORGMAN, Ch.: From Gutenberg to the global information infrastructure. Access to information in the networked world. Cambridge, MA, London, MIT Press, 2000, 80. p.
21. WATERS, D. J.: What are digital libraries? In: CLIR Issues. 1998. July-August, no. 4. <http://www.clir.org/pubs/issues/issues04.html>
22. DEEGAN, M. – TANNER, S.: Digital futures. Strategies for the information age. London, Library Ass. Publ., 2002. 82. p.
23. Idehaza pl. MADER Béla: Információs és kommunikációs technológiák, kutatási, fejlesztési és innovációs irányai és a könyvtárak. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 48. évf. 2001. 9–10. sz. 364–374. p. ; ld. még BAWDEN, VILAR, ZUBOKOVEC i.m. 86. p.
24. SÜTHEŐ, P. i.m. 230–231. p.
25. SARACEVIC, T. – DALBELLO, M.: i.m. 210. p.
26. BUCKLAND, M.: A könyvtári szolgáltatások újratervezése. (Ford. Murányi P.) Bp. OSZK, 1998.
27. BAWDEN, VILAR, ZUBOKOVEC i. m. 89–90. p.
28. FERENCZY Endréné: A könyvtár gyűjteménye. In: Könyvtárosok kézikönyve. 1. Alapvetés. Szerk. Horváth Tibor, Papp István, Bp. Osiris, 1999. 197–199. p.
29. BUCKLAND, M. i. m.
30. BAWDEN, VILAR, ZUBOKOVEC i. m. 96. p.
31. uo. 88. p.
32. Az információs műveltség számos dokumentumát teszi magyar nyelven hozzáférhetővé a következő összeállítás: CSÍK Tibor (szerk.): Információs műveltség és oktatásügy. Nemzetközi szemle. Bp. OPKM, 2006. <http://www.opkm.hu/download/ImOk.pdf>
33. BAWDEN, VILAR, ZUBOKOVEC i. m. 95–96. p.

Megújult a Google könyvkeresője

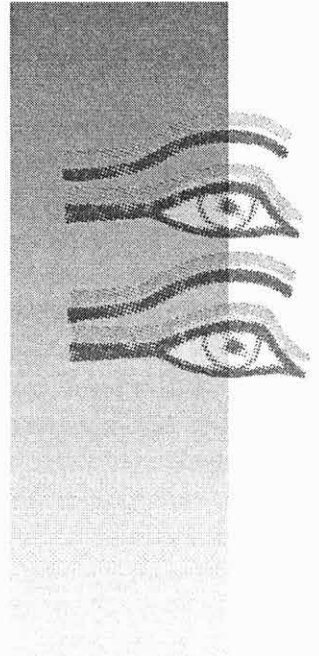
Könyvtári partnereivel együttműködve a Google tovább bővítette azon könyvek listáját, amelyek már nem tartoznak a szerzői jogvédelem alá és szabadon másolhatók, letölthetők, nyomtathatók.

Ezentúl a Google Book Search segítségével a netezők letölthetik a világ leghíresebb könyveinek egy részét. Működik a szabad szavas keresés is, tehát néhány másodperc alatt megtudhatjuk, hogy pl. Dante: Isteni színjátékában mely oldalakon szerepel a „maestro” (mester) szó. „Az adatbázisban jól ismert klasszikus művek és különböző témákkal foglalkozó, kevésbé ismert könyvek is megtalálhatók” – mondta Sid Verba, a Harvard Egyetem Könyvtárának igazgatója. (Ez az intézmény a Google Books Library projektjének partnere.) „Amióta az emberek a könyvek teljes tartalmára kereshetnek az interneten, olyan történelmi eseményekre, személyekre, helyekre vagy problémákra bukkanhatnak, amelyek korábban számukra elérhetetlenek voltak.” – tette hozzá az igazgató. A művek teljes szövegére keresve, a használók a Google Book Search-ön kiválasztják a „Full view” opciót, majd a szöveg megtekintése után pdf-formátumban letölthetik a saját gépükre. A Google célja a keresőmotor továbbfejlesztésével az, hogy minél több emberrel megismertesse a világ legkülönbözőbb könyveit akár ismert, akár ismeretlen szerző munkájáról van szó.

(http://www.radio.hu/index.php?cikk_id=194654)

Ism.: Szabolcs, OSZK-list, 2006. augusztus 31.

Elődeink üzenik ...

Hazai könyvtártudományi kézikönyvek:

Szöveggyűjtemény

SONNEVEND Péter

Néhány éve teljessé vált a *Könyvtárosok kézikönyve* című öt kötetes – minden ízében modern felfogású – sorozat, melyet az Osiris Kiadóval együttműködve Horváth Tibor és Papp István szerkesztett.

Az 1999-ben napvilágot látott első kötet előszavában a szerkesztők a közvetlen elődre hivatkoznak: „*Negyven éve lassan, hogy napvilágot látott Sallai István és Sebestyén Géza A könyvtáros kézikönyve című szintézise. Könyvtárosnemzedékek nőttek fel rajta, s nemzedéknyi idő telt el megjelenése óta.*”¹ Itt nyilván a nagyobb, a bővített kiadásra utalnak.

Az új kézikönyv szinopszisának kidolgozója, Horváth Tibor 1997 tavaszán – nem véletlenül a Sebestyén Géza emlékülésen – megfogalmazta a korábbi és az elkészítendő kézikönyv fontos jellemzőit. „*A két kézikönyv két világban, más világban tükre szakmai tudatunknak. A Sallai–Sebestyén idején még élt a filantróp könyvtári eszme, sokunk észjárása még népboldogító, em-*

berbaráti könyvtár gondolatára fogékony igazán. [...] Tudomásul kell venni, hogy a világverseny a tudás birtoklásáért folyik, mert a tudás a gazdaságnak, környezetünk védelmének, a nemzedékváltások sikerének garanciája, amit Széchenyi még a kiművelt emberfők szerény felteteleként tárt elénk. [...] A könyvtár a táradalom tudásgazdálkodásának intézménye, ezért a harc első vonalában áll. [...] A Sallai–Sebestyén a leírást választotta. Mi az organization of knowledge, a tudásszervezés elveit választottuk fundamentumnak. A Sallai–Sebestyénben a deskriptió védőpajzs volt, segítségével az ideologizálás túlzásait lehetett elkerülni.”² Tegyük hozzá: a „két világ” metaforát tovább tágítva megállapítható, hogy a nagy Sallai–Sebestyén kitűnő tárgymutatójában nem található olyan kifejezések, mint „számítógép”, „hivatkozás” (illetve egész más értelemben van) vagy „tezaurusz”, melyek nélkül a mai könyvtári szolgáltatás elképzelhetetlen. Úgy is fogalmazhatunk, a

Sallai–Sebestyén a klasszikus korszerű könyvtár bibliája, s mint ilyen utolérhetetlen és nélkülözhetetlen.³

A „kis”, az 1956-ban először megjelent első „Sallai–Sebestyén” – ahogy emlegetjük –, a korábbi elődöket is megnevezi első mondatával: „1903-ban jelent meg Ferenczi Zoltán könyvtártana, 1909-ben (majd 2. kiadásban 1913-ban) Gulyás Pál népkönyvtári kézikönyve. Hazánkban azóta nem látott napvilágot hasonló igényű mű. Fél évszázad mindenképpen hosszú idő, s az elmúlt ötven-hatvan esztendő alatt rendkívüli módon megnőtt a könyvtári munka jelentősége, és fejlődött a könyvtári technika az egész világon.” Ferenczi Zoltán a szerzői előszóban nem, csupán annak irodalomjegyzékében említi Kudora Károly Könyvtártan című könyvét, mely elsőként, 1893-ban, igyekezett összefoglalást – szintézist – adni a hazai olvasóközönségnek a könyvtáros szakma akkor legfontosabbnak vélt ismeretanyagáról.

Az elmúlt évtizedekben e jeles elődökről nem felejtkezett el a hazai szakmai közgondolkodás.⁴⁻⁷ A legfrissebb és legátfogóbb visszapillantás épp az új kézikönyv ötödik kötetében látott napvilágot Hegyközi Ilona tollából.⁸ Az idevágó alfejezet hét oldalát jelen bevezetőm minden szíves olvasójának figyelmébe ajánlom. Hegyközi kitér az első hazai kezdeményezésre, Toldy Ferenc 1843-ban közzétett tervezetére. Valószínűleg nem tévedünk, ha feltételezzük, hogy a nem túl számos, de annál tudósabb 19. századi könyvtárnokok és könyvtárőrök akkoriban bő választékhoz jutottak az európai vezető nyelveken – főként németül – közreadott könyvtártani művekből.

Rövid áttekintésünk főbb céljai:

- felidézni a hazai kézikönyvek történeti ívét,
- a tartalomjegyzéken túl érzékeltetni tartalmukat,
- rövidebb-hosszabb idézetekkel felvillantani az alkotói szándékot, az adott kézikönyv születése körüli könyvtárügyi helyzetet, az akkor élőnek vélt könyvtári problematikát.

Jelen közleményünk – műfajából következően – a szűkszavú bevezetés után a műveknek adja át a teret.

Összeállításunk mellőzi (mint nem hazai szellemi terméket) azt a két, fordításban megjelent szovjet kézikönyvet, amely 1949-ben és 1954-ben látott idehaza napvilágot (A. V. Kljonov: *A könyvtáros vezérkönyve. 1949. 202 p.*; *A tömegkönyvtárak kezelési szabályzata. Bp. 1954. 57 p.*). Más megfontolásból – mert szűkebb felhasználásra szánták – nem tér ki Sebestyén Géza *Könyvtártan* című, 1953-ban három részben megjelent egyetemi jegyzetére. Az utódok számára azonban ez is lényeges forrás, hisz Sallai Istvánnak itt is tárgyalt 1954-es munkájával együtt hozzátartozik közös szintézisük geneziséhez. Egyben erős adalék ahhoz, miért épp e két szakértő fogott össze és készíthette el „a” kézikönyvet.

Napjaink új szintézisét épp csak érintjük áttekintésünk végén, – hisz ennek *nem* ismerését szakmai körben aligha feltételezhetjük.

Mennyiségi jellemzőként álljon itt a kézikönyvek néhány – időbeli és terjedelmi – adata. A 19. század végén látott napvilágot az első összeállítás. A 20. század első felében három, majd második felében szintén három mű, végül a modern szintézis a 20. és 21. század fordulóján. A 19. századi Kudora-mű terjedelme (továbbiakban kerekítve a terjedelmi adatokat) 200, a 20. század első felének három műve (Ferenczi, Gulyás, Káplány) együtt 650, míg a 20. század második felének szintézisei (Sallai, Sallai – Sebestyén 1. és 2. kiadás) együtt már 1600 oldal. A mostani századforduló kézikönyvének öt kötete már önmagában megközelíti a kétezer oldalt. Az első öt átlaga alig 220 oldal, a „kis” Sallai – Sebestyéné 570, a „nagyé” eléri a 830-at, s ezt bőven megduplázza a mai.

Érdekes a példányszámokról is tájékozódni, – ezekről adataink hiányosak. Sallai műve háromezer, a Sallai – Sebestyén első kiadása pedig kettőezer, míg a második – lényegesen átdolgozott! – kiadás 3900 példányban került kiadásra.

Az új szintézis – értesülésünk szerint – (több utánnomásban) elérte a 6 ezres példánymennyiséget (ami azt jelentette, hogy szakmánk gyarapodása mellett a kiadónak is bizonyosan megtérültek ráfordításai).

I. Kudora Károly

Könyvtár. / Kundora Károly. –

Bp. : Dobrowsky és Franke, 1893. – 208 p.

Ajánlás: Szilágyi Sándornak, az Egyetemi Könyvtár igazgatójának XV (sic!) éves együttműködésünk emlékéül

Előszó

„*Toldy Ferenc*, az egyetemi könyvtár néhai nagynevű igazgatója, már a negyvenes években érezte hiányát egy olyan műnek, mely a hazai művelt közönséget épp úgy, mint a szakfőfiakat a könyvtár rejtelseibe kalauzolja. E szükségérzettől indítva írta meg „*A Könyvtár Kézikönyve*” című művét. Sajnos, e munkából csak mutatójel jelent meg az Athenaeum című szépirodalmi lap 1843. évf. I. kötetében. Azóta éppen *ötven év* folyt le a nélkül, hogy a már akkor érzett hiány pótoltatott volna. Nem ugyan avatott kéz hiánya miatt, de mert talán éppen azok, kik ennek megírására hivatva lettek volna, más irányú elfoglaltságuk miatt vele nem foglalkoznak.

Most, midőn e művemmel a nyilvánosság elé lépek, nem ringatom magam azon tudatban, mint ha e hiányt betölteni magamat hivatva érezném. Csak közel húsz éves könyvtári tapasztalatomat óhajtottam mindazokkal közölni, kik a könyvben hű barátot találnak. A közérdeklődést akarom felkölteni a könyvek iránt és megmutatni, hogy a könyvtári ismeretnek eddig parlagon hevert mezején mily szép virágok fakadnak. [...] Ha látjuk, mint szaporodnak napról-napra könyvtárainkban a könyvek és gomolyodnak mindjobban össze anélkül, hogy a nagy gonddal összegyűjtött tömeg uraivá lehetnének; a szükségérzettől indítva önkéntelenül is oly mó-

dokról fogunk gondoskodni, melyek segélyével a múlt szellemi munkásságát javunkra fordíthatjuk. Ez utak és módok megjelölésére a „könyvtár” van hivatva, mely egyúttal könyvem létjogát is igazolja. [...]

Végül igazolásomra megjegyzem, hogy sem új felfedezéssel, sem eredetiséggel nem kérkedhetem, mert a könyvtár jelenlegi rendszerei, alapelvei és elméletei mindaddig, míg a könyvirodalmat a folyóiratok, a nyomdát pedig valamely más találmány feleslegessé nem teszi, javulhatnak ugyan, de alapelveikben nem fognak változást szenvedni. [...]

Budapest, 1893. március 3.

A szerző

Bevezetés

A XIX. század a magyarországi közkönyvtárak történetében is fordulópontot képez. Hivatalos statisztikai közlemények alapján Magyarország köz- és magánkönyvtárainak száma 1885-ben 2270, 7.328.198 kötetel, ezek között szerepel 129 nagy könyvtár 3.417.122 kötetel, melyek alapítása e századra esik. [...] Ha azonban könyvtáraink tartalmát tekintem, nem zárkozhatom el annak kijelentésétől, hogy műveltségünk fáklyájának fénye csak a magasabb pontokat világítja meg s nem bír még azon átható erővel, hogy sötétebb alsóbb részekre is kiterjedjen. [...] Végre másfélezernyi közkönyvtárunk közül csak 14 oly nyilvános könyvtárunk van, mely könnyen hozzáférhető s ezek közül is többnek nincs olvasóterme. [...] A fő- és székváros nyilvános, magán- és szakkönyvtáraival a tudománynak gazdag tárházát nyújtja, mégis könyvtárait látogató 10 ezren kívül hol marad fél millió lakossága? Igaz ugyan, hogy művelt és vagyonos köreink szellemi szükségleteiket nem nyilvános könyvtárak útján szerzik be, de hol van a nagy és kisiparos, a kereskedő világ és népünk azon része, mely súlyos napi munkája után a szellemi üdülés élvezetét találhatná és nyerhetné? [...] *Nagy nyilvános népkönyvtárakat* kell felállítani, nem szorosan vett tudományos alapon, hanem az ipar- és

kereskedelmi ismereteknek népszerű irodalma által kell és egyedül lehetséges a nemzeti művelődés kereteit kiszélesíteni. A könyvtárak nem ellenségei az íróknak, hanem valamint a napilapok a művelődés fecskéi, úgy ezek is ébresztői és megtermékenyítői a nemzet szellemi erejének. [...] Európa művelt államaiban már mindenütt vannak városi és községi népkönyvtárak, míg nálunk nem városon, hanem megyéken mehetünk keresztül anélkül, hogy a múzsák templomaira akadnánk. [...]

Lesznek bizonyos sokan, kik e soraimban a könyvtárak jövő zenéjét látják. De hisz éppen ezért választottam e tárgyat bevezetésemhez, hogy eltérjek a könyvtártan íróinak sablonos eljárásától, kik régi, vagy éppen leégett könyvtárak történeti leírásával vezetik be az olvasót a könyvtárba. A jövőbe akarok tekinteni, hogy mint könyvtáraink rendezésénél, úgy ez irányban is felkeltsem azok figyelmét, kik a nemzeti művelődést szívükön hordják. [...]

Hazai könyvtáraink állapotából kiindulva, másodsorban azokról kívánok megemlékezni, kik könyvtárainknak őrzői és kezelői. A könyvtár a nemzet szellemi vagyonának letéteményese. [...] Ebből kifolyólag következik az is, hogy a könyvtárnoki állás betöltése nem lehet közömbös se a könyvtár, se a közönségre nézve. Régebben szokásos volt a könyvtárt oly nyugintézetnek tekinteni, melyben a könyvtárnok kötelességei a könyvek őrizetén kívül másra nem terjedtek. [...] *A könyvtár e feladatát csak tudományosan képzett tisztviselők alkalmazása által érheti el.*

E felfogás irányára nézve azonban köztem és az általános felfogás között némi véleménykülönbség uralkodik. [...]

A dolgok természetében fekszik, hogy a képtárak tisztviselői a képzőművészet irodalmában, a képek helyes kezelésében és rendezésében teljesen otthonosak legyenek. [...] Nem természetes-e tehát az is, ha a könyvtárak őrzői- és kezelőitől a könyvek és könyvtártan ismeretét kívánjuk? Igaz ugyan, hogy a könyvtár az összes tudományok foglalója, s ezért a tudomány bármely ágát mű-

velő is alkalmas a könyvtárak vezetésére. Ámde nézetem szerint e felfogás nem állja meg helyét teljesen és ellenkezik a könyvtárak feladatával. Nem bármely tudomány művelése, hanem egyedül a könyvtártan tudományának alapos ismerete adja azon képességét, hogy a könyvtárnok állását kellően, és hivatásának megfelelően és méltóan betöltse. [...]

Különben is a könyvtár nem képezi a könyvtárnok tulajdonát, ez olyan közkinccs, melyhez mindenkinek joga van. A könyvtárnok egyik fő és legszebb feladata abban áll, hogy e kincset minden oldalról hozzáférhetővé teszi. Ha úgy dolgozza fel a reá bízott anyagot, hogy a legporosabb sarokban levő szellemi kincs is, jól és helyesen készített címtárak által szembeűnjék és felhasználható legyen nem egy ember, hanem a nemzet alkotó ereje által. A könyvtárnok akkor felel meg hivatásának, ha közvetíti a múltat a jellel – a jövő számára.

Előre látom a vihart, melyet e nézetem kelteni fog [...] De kimondom, még ha magamra maradnék is; mennyivel bátrabban akkor, midőn tudom, hogy nagynevű könyvtárnokoknak csak gyenge visszhangja vagyok.

Nyilvános és magánkönyvtárak rendezése

A könyvtár fogalma alatt oly nagyobb mennyiségű könyvet értünk, mely bizonyos meghatározott terv szerint rendeztetett be és kezelik. A tervszerű berendezés és kezelés kiterjed a könyvkészletet magában foglaló épületre és a könyvekre. Anélkül, hogy a könyvtári műépítészterére vezetném az olvasót, szükségesnek tartom, hogy a könyvtárak építésénél a következő főbb elvek mindenkor figyelembe vétessenek: 1. A könyvtárnok véleménye irányadó legyen az építésnél éppúgy, mint a könyvtár berendezésénél. 2. A könyvtár olyan helyen állítassék fel, hogy minden oldalról szabad tér környékezze, nehogy a szomszédos épületek tűzveszélyének legyen kitéve. 3. Környezete legyen csendes és nyugodt, utcai zaj ne hasson zavarólag az ol-

vasóra. 4. Legyen a város központján vagy általában könnyen hozzáférhető helyen. 5. Az épület olyképpen emeltessék, hogy bővítése, a könyvtár folytonos gyarapodása által könnyen eszközölhető és végre 6. berendezésénél minden hely a könyvtár jól felfogott érdeke szerint használtassék ki.[...]

A könyvtártan mint tudomány, minden könyvtárral szemben két főelvet állapít meg, ún.: tudományos elven nyugvó könyvtári berendezést és ezen elveken alapuló könyvtári kezelést. [...]

Számozás

Nem hiszem, hogy szíves olvasóim közül bárkinek is kedve volna a Cutter-féle rendszert könyvtárában alkalmazni. Nem is azért hoztam fel e példát, hanem inkább annak illusztrálására, hogy mennyi gondot fordítanak az amerikai könyvtárak rendszerességére, mily apró részletességgel dolgozzák fel a gyűjtött anyagot, hogy a könyvtárban elrejtett kincset minél hozzáférhetőbbé tehesék a kutatóknak. De nemcsak rendszerekkel, hanem szorgalmukkal is felülmúlják az európaiakat. Így, hogy csak egy példát említsek, a bostoni könyvtár látogatottabb Európa bármely könyvtáránál. Könyvtári képzettségük sok tekintetben magasabb fokon áll, mint a mienk, s e téren munkásságuk össze sem hasonlítható az európai könyvészeti irodalommal.”

II. Ferenczi Zoltán

A könyvtártan alapvonalai / Ferenczi Zoltán ; [közrebocs. a] Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőisége. Bp. : Athenaeum, 1903. – 240 p. (Múzeumi és Könyvtári Kézikönyvek)

„A főfelügyelőség [...] feladataihoz tartozik az is, hogy a vidéki múzeumok és könyvtárak közvetlen vezetőit hivataluk betöltésére útmutatással lássa el.

E végből tanfolyamokra hívja meg őket, hogy illetékes szakférjak előadásai által elméleti

és gyakorlati ismereteiket gyarapítsa. E mellett szükségesnek tartja, hogy segédkönyveket bocsásson rendelkezésükre, a melyek a múzeumok és könyvtárak rendezésében és kezelésében felmerülő összes kérdések körül tájékoztatást nyújtsanak.

Ilyenekből a nyugat-európai birodalmak nagy sorozatokat mutathatnak föl. Azonban a mi hazai viszonyaink sajátossága és intézményeink szerényebb keretei az azokban felhalmozott anyagnak önálló feldolgozását tették kívánatossá. [...]

A sorozatot megnyitja dr. Ferenczi Zoltán budapesti m. k. egyetemi könyvtárigazgató dolgozata, mely a könyvtártan alapvonalaait ismerteti oly módon, hogy az mind a könyvtári építkezés és berendezés, mind a könyvtár kezelésének összes lényeges részleteire kiterjed.

Mivel hazai könyvtáraink, melyek még a XVIII. század végén minden tekintetben európai színvonalon állottak, azóta legnagyobb részben elmaradtak és elhanyagoltattak: úgy vélekedünk, hogy jelen kiadvánnyal a legsürgetőbb szükség kielégítéséről gondoskodtunk.

A szerző előszava

E *könyvtártani kézikönyv* más, mint valóban kézikönyv, nem akart és nem is akarhatott lenni. Feladatul azt tűztem ki a rendelkezésemre állott ívszámhoz képest, hogy röviden, de lehetőleg előadjam mindazt, mi a könyvtárpítészet s a könyvtárkezelés mai állásában elsősorban jellemző és az alapismeretek megszerzéséhez szükséges. [...] mindazok, kik e kérdések bármelyikéről valaha írtak, műveket minden kiadásban bővebbé tették és kétségkívül e kézikönyv sorsa is az lesz, ha valaha új kiadást ér meg. Így pl. Graesel átdolgozta, mint ismeretes, Petzholdt *Julius Katechismus der Bibliothekenlehre* művét, mely eredetileg 220 lapból állt (2. kiad. megj. 1881-ben), a Weber-féle *Illustrierte Katechismen* sorozat számára 1890-ben, de már 424 lapnyi terjedelemben, ugyanez az 1893-iki olasz fordításban nagyobb alakban XVI+403

lap s az 1897-iki francia fordításban szintén nagyobb alakban 628 lap lett; de kivált a második német kiadás *Handbuch der Bibliothekslehre* c. a. egy 584 lapra terjedő, legnagyobb 8-r. alakú könyvvé bővült. [...]

E kézikönyv tehát, mely terjedelmére a főntebb idézettek távolról sem éri el, oly kimerítő sem lehetett, mint amazok némelyike főleg egyes kérdésekben; de elkövettem a lehető, hogy a mai legjobb irodalom alapján, melynek jegyzékét mellékelem, vezérfonalul szolgáljon a kérdés iránt szakszerűleg érdeklődőknek. Természetes, hogy aki ezt az irodalmat átolvassa, e műben nem sok újat fog találni; de nem is ez volt a cél, mert nem felfedezésre és feltalálásra, hanem a létezőnek megismerésére indulunk.“

III. Gulyás Pál

A népkönyvtárak szervezése, fenntartása és kezelése : gyakorlati kézikönyv népkönyvtárak és kisebb közkönyvtárak kezelői számára / Gulyás Pál ; [közread. a] Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Országos Főfelügyelősége. – Bp. : Athenaeum Rt., 1909. – 239 p. (Múzeumi és Könyvtári Kézikönyvek ; IV.)

„Míg tudományos közkönyvtáraink tisztviselői *Ferenczi Zoltán* „A könyvtártan alapvonalai” című munkájában a kor színvonalán álló kézikönyvvel rendelkeznek, mely megtanítja őket mindazokra az elméleti s gyakorlati ismeretekre, amelyekre egy nagyszabású könyvtár kezelésénél s működésénél szükség lehet, addig nép- és kisebb méretű közmívelődési könyvtáraink vezetői mindaddig híjával voltak egy olyan vezérfonalnak, mely az ő sajátos feladataik szempontjából tárgyalja a könyvtárügyet. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa, hogy e hiányon segítsen, 1908. évi november 27-én tartott ülésén kelt határozatával alól írtat bírta meg egy oly kézikönyv megírásával, mely a népkönyvtárak szervezése, fenntartása és kezelése legcélszerűbb módozatait ölelje fel egyrészt hazai tény-

leges állapotokra tekintettel, másrészt tekintettel azokra a fejlettebb fokon álló intézményekre, melyek a külföldön e téren a legutóbbi évtizedekben keletkeztek. [...]

Különösen a következő könyveknek tartozom sokkal [...]:

James Duff Brown: Manual of library economy. Rev. ed. London, 1907.

U. a. *The small library.* U. o. 1907.

Arnim Graesel: Handbuch der Bibliothekslehre. Leipzig, 1902.

H. E. Greve: Das Problem der Bücher- und Lesehallen. Leipzig, 1908.

Emil Jaeschke: Volksbibliotheken, ihre Einrichtung und Verwaltung. Leipzig, 1907.

Cornelia Marvin: Small library buildings. Boston, 1908.

John J. Ogle: The free library. London, 1897.

Maurice Pellison: Les bibliothèques populaires à l'étranger et en France. Paris, 1906.

Mary W. Plummer: Hints to small libraries. 3. ed. Brooklyn N. Y., 1902.

Eduard Reyer: Entwicklung und Organisation der Volksbibliotheken. Leipzig, 1893.

J. Tews: Handbuch für volkstümliche Leseanstalten. Berlin, 1904. [...]

Budapest, 1909. április 25-én.

Dr. Gulyás Pál

I. fejezet. A népkönyvtári ügy fejlődése és mai állása.

A modern közkönyvtár mai formáiban többszázados lassú fejlődés eredménye. Első csírái a renaissance-kor tudományt kedvelő egyházi s világi fejedelmének súlyos anyagi áldozatokkal létesített, többé-kevésbé pompás kéziratgyűjteményei, melyek egyelőre a fejedelmek udvarában élő s nagy tekintélyre kapott tudósok számára váltak, különös kegykép, hozzáférhetőkké. [...]

A fejedelmek e nemes szokását a XVI. század hajnalán az anyagiakban megerősödő polgárság is utánozni iparkodott s e törekvésében két ha-

talmas tényező sietett segélyére: a könyvnyomtatás, mely hihetetlenül alászállította a könyvek kereskedelmi értékét, s a reformáció, mely a humanizmus ébresztette kutató szellemet a nép legszélesebb rétegeibe iparkodott beoltani. Sőt, Luther sokat emlegetett iratában, melyet „A keresztény iskolák létesítése és fenntartása ügyében Németország összes városainak tanácsura-ihoz” intézett, egyenesen kimondotta a köznép részére állítandó nyilvános könyvtárak szükségességét. [...]

Egy fokkal ismét előbbre haladt a könyvtárak ügye a XVII. században, melynek folyamán a ma is fennálló tudományos könyvtárak közül a római angelica, a milanoi Ambrosiana, az Oxfordi Bodleiana s a párizsi Mazarine váltak rendszerebben hozzáférhetőkké. [...]

De ha a könyvtárak rendszeres nyitási ideje a XVII. században meg is kezdett már gyökerezni, cselekvőképességük egy másik fontos feltetele: céltudatos fejlesztésük, még sokáig jámbor óhaj maradt. Hasztalan mondja ki Leibnitz, a kiváló filozófus, akit 1690-ben a wolfenbütteli hercegi könyvtár igazgatójává neveztek ki, hogy a könyvtár éltető eleme a rendszeres gyarapítás, erről az egész XVIII. század folyamán nem vesznek tudomást [...]

A XIX század érdeme, hogy a tudományos közkönyvtár mai típusát végképp kifejtette. A könyvtár az állami közszükségletek sorába lép, rendes költségvetéssel s szakképzett személyzettel működik, különleges céljainak megfelelő középületben elhelyezve, egyre fokozódó nyilvánosság mellett. [...]

A pusztá önképzést, szórakozást kereső olvasók, akik sokáig ki voltak rekesztve e közkönyvtárakból, eleinte részben társadalmi úton szervezett olvasóköri, kaszinói, részben teljesen üzleti vállalkozás jellegével bíró kölcsönkönyvtárak útján igyekeztek kielégíteni szükségleteiket. [...]

Az egyesületek és magánosok társadalmi akciója mellett a népkönyvtári ügy fejlődésének hatalmas tényezője még a községi hatóság és az állam

áldozatkészsége.

A közvagyonnak népkönyvtári célokra fordítását legkövetkezetesebben Anglia s az Északamerikai Egyesült Államok valósították meg azzal, hogy külön népkönyvtári községi adót hoztak be, melynek kivetése nem kötelező ugyan, de azért évről-évre nagyobb tért hódít. [...]

Az angol parlament William Ewart képviselő lelkes buzdításainak hatása alatt 1850-ben megszavazta a róla nevezett törvényt, mely augusztus 14-én nyert királyi szentesítést. A törvény e formájában kizárólag Angolország területén bírt érvénnyel s felhatalmazta a 10.000-nél több lakossal bíró községeket, hogy tíz adófizető javaslatára döntsön a felől, vajon állíttassék-e fel a községben közkönyvtár. Ha az adófizetőknek legalább fele a javaslat mellett foglalt állást, külön könyvtár adó lépett életbe [...]

A községi jövedelem egy részének népkönyvtári célokra való fordítása az európai szárazföldön is előfordul ugyan, de koránt sincs úgy szabályozva, mint Angliában vagy Amerikában. A községtanács [...] rendszerint csupán esetről-esetre szavaz meg kisebb-nagyobb, inkább alamizsna számba vehető összegeket a népkönyvtárak létesítésére [...]

Hazánkban még ennél is kevesebb történt a községek részéről. [...] A Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsa hatáskörébe tartozó népkönyvtárak közül e sorok írásakor mintegy 500 terjesztette be 1908. évi jelentését. Átnézve e jelentéseket, arra a szomorú tapasztalatra jutottunk, hogy 500 könyvtár közül csupán 29, tehát az egésznek alig 6%-a részesül némi községi segélyben. [...] Ahol a népkönyvtári ügy magánosok, a társadalmi egyesületek s a községek részéről egyformán mostoha elbánásban részesül, ott e fontos népművelési eszközről szinte kizárólag az állam tartozik gondoskodni. A népkönyvtáraknak állami segélyezése Európában először Svédországban került szóba, az 1828-iki országgyűlésen, de egyelőre eredmény nélkül. Megvalósítása jóval későbbre tehető s úgy tetszik, Szászország érdeme. Itt állítottak be legelőször, 1874-ben [...] egy

15.000 márkás tételt [...]

Hazánkban a népkönyvtári ügy állami segítése igen fejlett fokon áll, s ha a mozgalom mégsem ölt nagyobb arányokat, ez annak a már említett sajnálatos ténynek tulajdonítható, hogy úgy a társadalom, mint a községek áldozatkészsége csekély, szinte elenyésző mértékben nyilvánul.“

IV. Káplány Géza

Könyvtárak korszerű rendezése és fejlesztése / Káplány Géza ; bev. Fitz József. – Bp. : Technológiai Könyvtár Barátainak Egyesülete, 1943. – 168 p. köt.: Vezérfonal, tudományos és kísérleti intézeti, műszaki, ipari-üzemi, egyesületi és magán-szakkönyvtárak szakszerű kezelésére

A TKB Egyesületének mint kiadónak előszava

„Káplány Géza tanulmányának kiadásával [...] nemcsak a magyar könyvtárügynek, a szakkönyvtáraknak, hanem a magyar kultúrának is szolgálatot teszünk. [...] Azonban nemcsak a könyvtárosok számára ad ez a könyv hasznos tájékoztatót, hanem a könyvtárt használó szakembernek, sőt az olvasóközönség szélesebb rétegeinek is jó szolgálatot fog tenni, mert behatóan ismerteti a könyvtár célját, rendeltetését, annak legcélszerűbb igénybevételi módját és így mintegy megbarátkoztatja az olvasót a könyvtárnak belső szellemiségével. [...]

[...] két kötetből áll. Az első felöleli a fentebb körvonalazott s a könyvtárak rendezésére és használatára vonatkozó általános tudnivalókat, a második kötet pedig a *Dewey-féle decimális osztályozó rendszert* [...] ismerteti. [...] Ennek a [...] magyar nyelvre való átültetése hosszú hónapok gondos munkáját alkotta, melyben a *Technológiai és Anyagvizsgáló Intézet* neves szakemberei és több más jeles magyar szakértő is résztvett, akiknek önzetlen és lelkes közreműködésért e helyen is köszönetet mondunk. [...]

Budapest, 1943 május havában.

Telegdy-Kováts László, Kelemen Móric

Előszó

A könyvtárosok körében régóta sóhajtoznak egy modern magyar könyvtártan után. Miért is nem írták még meg? Az első világháború előtt igen hasznos kalauz volt Ferenczi Zoltáné, de a világháború után annyira megváltozott a könyvtárak helyzete, feladata, annyira más lett a könyvtárak technikája is, hogy Ferenczi könyve úgy elavult, mintha száz év előtt írták volna. De új könyvtártant mégsem lehetett írni, mert a világháború utáni nézetek csak lassan állapodtak meg. S mire megállapodtak, a húszas évek vége felé, a németek bejelentették a Milkau-féle hatalmas könyvtártani kézikönyv megjelenését. Ezt most már be kellett várni, a könyvtártudomány művelői nem kockáztathatták, hogy e minden elméletet és adatot feldolgozó összefoglaló mű beható ismerete nélkül a porondra lépjenek. De Milkau vaskos kötetei lassan készültek, tíz év is eltelt, mire az utolsó kötete megjelent. Most aztán hozzá lehetett fogni magyar könyvtártan írásához.

Káplány Gézáé az első. Szerzője nagytekintélyű tagja a magyar könyvtárosok társadalmának, sokat utazott, kitűnően ismeri a külföldi könyvtárakat s a Magyar Könyvtárosok Egyesületét ő képviselte évről-évre a külföldi könyvtáros kongresszusokon. Ismeri személyesen az összes szakembereket is. [...]

Azt hiszem, én voltam az első, aki munkáját elolvashatta. Helyeseltem, hogy elsősorban a kezdő könyvtárosoknak írta a könyvet, meg a kisebb könyvtárak számára, mert ezek vezetői úgyszólván önmagukra voltak utalva. Most bölcs tanácsadót kapnak Káplány könyvében. De nemcsak nekik szól ez a munka. Egyéni hangja, személyes elgondolásai, talpraesett megjegyzései, melyek az embernek problémákat mutatnak, ahol nem is sejtj őket – elgondolkoztat s ez a könyv dicséretére válik. [...]

A szerző arra kért, hogy rövid előszóban, mint a könyvtáros egyesület elnöke, én mutassam be kollégáinknak. Ez túlzott szerénység volt részéről; a bemutatottat ezúttal alighanem többen is-

merik, mint a bemutatót. Nem is azért írom az előszót, hogy bekonferáljam a könyvet, hanem csupán azért, hogy elnöki minőségemben örömmnek adjak nyilvános kifejezést megjelenése fölött.

Fitz József Dr.

Az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója
A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok
Egyesületének elnöke

Bevezetés

„[...] Szemem előtt egy kisebb, legfeljebb középkönyvtár képe lebegett, a kisebb könyvtárak magukra hagyott jóindulatú, de többé-kevésbé avatatlan könyvtárosainak kívántam segítségére lenni.

Minden, ami e könyvben van, harmincévi könyvtárosi próbálgatás és tapasztalat eredménye. Nem igen törekedtem arra, hogy mások, jeles bel- vagy külföldi szakembereink munkáiban fellelhető értékes szakvéleményeket e könyvben összehordjam, azt eggyé gyúrjam és feltálgaljam. [...] Húsz év óta mint egy fontos magyar szakkönyvtárnak vezetője, mondhatni építőmestere. Eleinte két karommal is dolgoztam, míg újjáépíttem. E húsz év hite, próbálkozásai, győzni akarása van e könyvben lefektetve. [...] Szeretném, ha azok, akik e könyvet olvassák, kivált fiatal kezdő, a sok apró útmutatás mellett éreznék, hogy ezáltal még valami fontosat is nyertek: a *könyvtárosi öntudatot*. Mások meg, kívülről, akik e könyv lapjait talán érdeklél forgatják, lássák meg benne azt, hogy a könyvtárosi munka nem önmagáért van, hanem elsősorban is *mások* munkáját kívánja elősegíteni. [...] A közönség körében a könyvtáros személyét és feladatkörét illető bizonytalanságnak, sőt tévhitnek oka tulajdonképpen könyvtártörténeti előzményekben kereshető. Könyvtárak, tudjuk, régi idők óta fogva léteznek s ennél fogva könyvtárosok is kellett, hogy legyenek. De még nincs egy évszázada annak, hogy mai értelemben vett könyvtárakról egyáltalán beszélhetünk. Közél-

múlt időkig, míg a könyvtárak mint többé-kevésbé teljesen zártjellegű gyűjtemények [...] kevés számú privilegizált egyének, leginkább papok, tudósok, professzorok s ezek tanítványai s esetleg néhány tudománykedvelő laikus külön szolgáltatásban állottak, ezek a könyvtárak rejtelmes polcsorai között saját maguk kutattak. [...] E közfelfogás egyedül uralkodó volt mindaddig, míg a XIX. század folyamán a könyvtermelés hirtelen kiszélesedése s a könyvtárak olvasóközönségének tetemes növekedése rohamosan be nem állott. A könyvtárhasználat gyakorisága maga után vonta a szolgáltatások kifejlesztését s a közönség fokozódó igényei miatt is a könyvtárak adminisztrációjára mind nagyobb gondot kellett fordítani.

Míg a régebbi időkben a könyvtárak állományai, mint féltve őrzött kincsek illetéktelenek elől elzárva maradtak s őrzőik címeiknél fogva is inkább *konzervátorok, könyvtárőrök* voltak, ma már [...] szélteben elfogadott álláspont, hogy a könyveket nem a könyvtárak számára írják, [...] ennél fogva a könyvtárak inkább csak *könnyű lelohelyeivé* válnak a könyveknek. [...]

Könyvtárak tehát, melyek elébb inkább könyvek konzerváló helyei voltak az örökkévalóság számára, ezentúl szolgáltatásaikban a való élet szükségleteivel keresnek kapcsolatot, hiszen a könyvtár arra való, hogy használják, a könyvek pedig arra, hogy mentől többen forgassák.

De milyen is lehet a könyvtárosi ideál?

E tekintetben engedjük át a teret Dávid Antal dr., a Fővárosi Könyvtár tudós igazgatójának [...] Ha „tudományos” alapossággal, kimerítően akaróknak tárgyalni azokat a szellemi és erkölcsi adottságokat, amelyekre szükség van, [...] köteteket kellene összeírunk. [...] Hogy rátermettséggel kezdjük, jó emlékezőtehetség, friss eszmetársító készség, gyors és higgadt ítélőképeség nélkül hamarosan nagyon idegenül és szerencsétlenül fogja magát érezni az ember a könyvtári szolgálatban. Ismeretek terén annak, aki a könyvtárosi eszményt meg akarja közelíteni, afféle közep-helyet kell elfoglalnia egy teljes egyetem összes

fakultásai és valamely felsőbbrendű lény között. Mindenekelőtt bírnia kell a Szentlélek pünkösdi ajándékát, a nyelvek adományát. Nem sokra megy azonban, ha bármily sok nyelven, bármily tökéletesen csak banalításokat tud mondani. A tudományok iránti érdeklődése legyen oly széleskörű és élénk, mint valamely műkedvelőé, de tájékozottsága legalább oly mély, hogy a szellemi pelyvát el tudja választani a tiszta búzától és segíteni tudjon ne csak az érdeklődő laikusnak, hanem a komoly kutatónak is. Arra a sokat vitatott kérdésre, legyen-e maga is tudós valamely szakon, röviden azt felelhetjük, hogy jaj a könyvtárnak, amelynek tisztviselői tudósok, de még jajabb annak, ahol a tisztviselők nem tudósok. Minden vitán felül kétségtelen azonban, hogy holtig megőrzött tanulási vágy nélkül jó könyvtáros el sem képzelhető.

Morális téren: egyesüljön a könyvtárosban a szerzetesi igénytelenség és alázatosság a nagyvilági fölényességgel – és mindenkifelett legyen meg benne a veleszületett és önneveléssel tökéletesített segítő készség. Tudjon tiszta szívvel együtt örülni azokkal, akik segítsége révén lélekben gazdagodtak, és érezzen őszinte hálát azok iránt, akiknek szolgálatára lehetett. Röviden, a jó könyvtáros: lehetőleg magas fokon művelt tiszta fej és egészséges tiszta szív.

Ezek az adottságok, sajnos, nagyon ritkán találkoznak kellő harmóniában ugyanabban az emberben – és ha olykor mégis találkoznak, az ilyen ember sajnos, nem igen megy könyvtárosnak⁹.

III. Könyvtárvezetés

[...] A könyvtár mindenekelőtt *gyűjtemény* s ennélfogva lényege a gyűjtés, a szaporítás, az állomány növekedése, mert különben csakhamar holt gyűjteménnyé válik, másrészt pedig célja és rendeltetése az is, hogy gyűjteménye anyagát használhatóvá téve bizonyos meghatározott formák között az érdekeltek rendelkezésére bocsássa. [...] Egy könyvtár nem is annyira kívülről felépített alkotás, mint sokkal inkább *belső*

erejénél fogva kifejlődő organikus, életerős vagy elcsenevezésesedő szervezet. [...] Mondják, hogy a könyvtárnak: *lelke* van s könyvtárosa a lelke! Valójában lelkek inkarnálódnak egy könyvtár életében s a különböző lelkeségek ott lebegnek a könyvtár szellemi atmoszférájában továbbra is s ezért mondhatni, könyvtárnak megvan a maga: *fátuma*. [...] Könyvtárakban [...] nem csupán a munkaobjektívum, hanem maga a munka is ott marad. Jó vagy rossz, amit a könyvtáros idő folyamán produkál, a helyes, a jó mindig értékes segítség marad, a helytelent, a tévest, a felületest soha nem lehet egészen eltüntetni, a könyvtáros lelkiismeretlenségének állandó nyoma marad. [...] *A munka eredménye: a könyvtár szolgáltatásainak mérve és minősége. Ez az egyetlen biztos bázis a könyvtár értékének s munkája eredményének felbecsülésére.* Ha a könyvtár szolgáltatásainak nívója alacsony s az, amit nyújtani képes elégtelen, úgy rajta kívülfekvő esetleges okokon kívül, mint pl. kellő számú személyzet hiánya vagy a helyiségek és a berendezés elégtelen volta, vagy a rendszeres gyarapodás megakadása [...] eleve megállapítható, hogy abban a könyvtárban hiányzik a szakértelem, az odaadó munka, az egyszerűet s hiányoznak az aprólékos gondos napimunka szükségességéből fakadó ösztönző jóhatások, de akkor hiábavaló minden külső ellenőrzés, szabály és direktíva! [...] Vérteli könyvtáros tulajdonképpen szervező tehetség s mint minden ilyen szervező erő, a részére kiutalt keretek között lehető önállóságra törekszik s azért felelősséget is készséggel vállal.

XIV. Könyvtári statisztikák

[...] Hogy tulajdonképpen milyen egy könyvtár, hogyan dolgozik, milyen eredményeket mutat fel, ezt nem lehet szemléltetni. Erről idők folyamán *vélemények* alakulhatnak ki az érdekeltek részéről, a könyvtár mindenkor *állapotát* jellemző ítélet formájában. Azt mondják róla: nagyon jó könyvtár! [...] Vagy ellenkezőleg: rendezetlen! Elhanyagolt!

A könyvtár maga tehát láthatóan, szemléltethetően nem igen mutathatja ki másképp munkája eredményét, mint forgalmi adatai különböző összeállításában, vagyis *statisztikailag*.

A könyvtár működésének három fő iránya szerint, a beszerzés, a feldolgozás és a használat szempontjai képezhetik alapját a könyvtári statisztikának. [...]

A m. kir. Központi Statisztikai Hivatal a Magyar Statisztikai Évkönyvben 5 évenként ismétlődő adatgyűjtés szerint közzéteszi 26 fővárosi könyvtárnak és 24 olyan vidéki könyvtárnak évi statisztikai adatait, amelyek 30 ezernél több kötettel rendelkeznek s ezenfelül egybefoglalva összesíti további olyan 42 budapesti és 71 vidéki könyvtár forgalmi adatait is, amelyeknek könyvállománya 10–30 ezer kötet között váltakozik.

XV. A könyvtári személynetről

[...] A mai értelemben vett modern könyvtáros akkor támadt fel, amidőn a könyvtároság megszűnt hivatali *mellékfoglalkozást* jelenteni. Németországban ezt az időt az 1872. évtől számítják, amidőn Dziatzko Károly, mint *nem* professzor vette át a breslaui egyetemi könyvtár igazgatóságát. Rövid egy évtized múltán Németországban a többi professzorkönyvtáros helyét is olyan könyvtárigazgatók töltötték be, akik minden egyébtől mentesítve könyvtárunknak szentelheték idejüket és képességeiket.”

V. Sallai István

A könyvtári munka : üzemi és falusi könyvtárakban / Sallai István. – Bp. : Művelt Nép Kvk., 1954. – 232 p.

Szövegek közti ábrákat rajzolta és a címlapot tervezte Kaszás Gyula.

Ellenőrizte: Berza László, Kerekes András, Sebestyén Géza, Varjas Béla.

Kézirat beérkezett: 1953. XI. 2. – Példányszám: 3000. – Imprimálva: 1954. I. 9.

Előszó

[...]„De ahhoz, hogy a könyvtáros megfelelhessen hivatásának szocialista embert formáló társadalmunkban, szüksége van sok-sok olyan ismeretre, amely nélkül nem végezheti jól munkáját. Nem szereti igazán, helyesen a könyvet az a könyvtáros, aki maga nagyon szívesen és sokat olvas, de a polcokon például rendetlenül hagyja a könyveket, nem vezet leltárat, nem ért a katalógus-szerkesztéshez. Rosszul szereti a könyveket az a könyvtáros is, aki nagyszerű rendet tart ugyan, kitűnő katalógust szerkeszt, jól kezeli a raktárát, azonban mindezt valami öncélú tevékenységnek tekinti. A legszebben rendezett könyvtár sem tölti be a hivatását, ha a könyvtáros nem ért ahhoz, hogy minél több olvasót vonzzon a könyvtárba. [...]

Amint elképzelhetetlen az, hogy valaki gépészmérnöki szakismeretek nélkül gépeket tervezzen, ugyanúgy egy könyvtáros sem végezhet eredményes munkát megfelelő könyvtári szakismeretek nélkül. Ismernie kell könyvtári hálózataunkat, a legfontosabb könyvtári jogszabályokat, a könyvbeszerzés forrásait és módját, a könyvek és folyóiratok könyvtári feldolgozását, az olvasókkal való foglalkozás és a könyvtári propaganda módszereit. [...]

Sallai István röviden összefoglalta benne azokat a legfontosabb ismereteket, amelyek a kisebb könyvtárak dolgozóinak elengedhetetlenül szükségesek. A könyv figyelembe veszi ugyan az üzemi és falusi könyvtáraink mai helyzetét s tekintettel van a legkisebb könyvtárak szerényebb igényeire, ugyanakkor azonban a holnap feladatairól sem feledkezik meg s nem mondhat le arról sem, hogy a fejlettebb üzemi és falusi könyvtáraknak is hasznos útmutatója legyen.

Első könyvtáros-kézikönyvünket bocsátjuk útjára. Nyilvánvaló előttünk, hogy ezzel tömegkönyvtáraink képzésének magasabb igényeit nem elégítettük ki, s tömegkönyvtáraink fejlődésével szükség lesz arra, hogy részlete-

sebb és bővebb ismeretanyagot nyújtunk majd könyvtári dolgozóinknak. [...]

Varjas Béla

Az Országos Széchényi Könyvtár vezetője

I. A könyvtár helyisége, berendezése

A végrehajtási utasítás kimondja: „A községi és városi tanácsoknak gondoskodniuk kell a községi, illetve városi könyvtárak megfelelő elhelyezéséről. A könyvtár lehetőleg a község, illetve a város forgalmas helyén nyerjen elhelyezést, szükség esetén használaton kívül álló üzlethelyiségben. 5000 lakoson felüli községekben a könyvtárat legalább két helyiségben kell elhelyezni, az egyik helyiség olvasószoza céljára, a másik pedig a könyvkölcsönzés lebonyolítására szolgáljon.[...] Ahol erre mód van, a könyvtárat a kultúrotthonban kell elhelyezni.” [...]

Hacsak lehetséges, olyan épületet kell keresni, amely nincs túlságosan forgalmas helyen, nincs közvetlenül a járda mellett, hanem a telek belsejében van, előtte fákkal, bokrokkal.

II. A könyvtári állomány gyarapítása

Mást szerez be egy üzemi és mást szerez be egy falusi könyvtár. De még ugyanazon a helyen is figyelembe kell venni a lakosság különböző rétegeit és tanulmányozni kell ezek igényeit.

Amikor a könyvtáros olvasói igényét tanulmányozza, ne csak művelésükre gondoljon. Az olvasás egyben szórakozás is. A munkában elfáradt dolgozónak felüdülés egy-egy érdekes könyv. A gondokkal küszködő, a betegségben szenvedő embernek pedig gondúzó, jobb kedélyt ébresztő a vidám olvasmány. A legtöbb olvasónak kialakult egy bizonyos érdeklődési köre, amely meghatározza olvasmányait. [...]

Melyek az 1953 novemberéig megjelent legfontosabb ajánló bibliográfiák?

1. Könyvek a békeharc szolgálatában. Összeáll.

a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Bp. 1952. 32 l.

2. Könyvek a klerikális reakció ellen. Ajánló jegyzék a legkiválóbb antiklerikális, politikai, szépirodalmi és tudományos művekből. [Összeáll. a Debreceni Egyetemi Könyvtár.] Bp. 1953, Népkönyvtári Központ. 24 l.

5. Móricz Zsigmond. [Összeáll. az Országos Széchényi Könyvtár bibliográfiai osztálya.] Bp. 1953, OSZK. 14 l. (A mi íróink 1.)

14. Az öntömunkás olvasmányai. Bp. 1952, Tervgazd. K. 30 l. (Országos Műszaki Könyvtár ajánló bibliográfiái 6.)

III. A könyvek osztályozása és raktározása

Azoknak a könyvtáraknak, amelyek könyveiket nem járási vagy megyei könyvtártól kapják s állományuk nem nagyobb 2–3000-nél, ajánlhatjuk az ún. „13-as” szakrendszert. Azért nevezük így, mert ebben a szakrendben a könyveket 13 csoportba rakjuk. [...]

Ha a könyvtárban a könyvek száma a 3–4000 kötetet is meghaladja, a „13-as” rendszer egy csoportjába már igen sok könyv kerül [...] Részletesebb osztályozó rendszerre van tehát szükség. [...] legelterjedtebb a tizedes osztályozó rendszer. A Szovjetunió nagyobb könyvtáraiban is ezt használják. [...] A rendszer teljesen a polgári világnézetet leheli, annak értékelését követi. [...] A Szovjetunióban ezért napirendre tűzték az új szocialista osztályozó rendszer megteremtését. Amíg ez nem készül el, néhány módosítással javították a tizedes osztályozó rendszer legfeltűnőbb hibáit.

VI. A könyvtár használata

Az olvasók kétféle módon juthatnak könyvhöz:

- a) A könyvtár könyveit kölcsön veszik. [...]
- b) A könyvtárban olvassák azokat.

Sok üzemi és falusi könyvtárban helyszűke miatt

egyáltalán nincs helybenolvasás, csak kölcsönzés. Pedig minden könyvtárban vannak olyan könyvek, amelyek csak helybeni olvasásra adhatók ki, például lexikonok, szótárak, albumok, friss folyóiratok, napilapok, időszerű párt- és kormányhatározatok. [...]

Mind a kölcsönzési, mind az olvasótermi munka leglényegesebb része az olvasók irányítása, nevelése.”

VI. Sallai István – Sebestyén Géza

A könyvtáros kézikönyve / Sallai István; Sebestyén Géza. – Bp. : Művelt Nép Tud. és Ismeretterjesztő K., 1956. – 576 p.

Az ábrákat rajzolta: Kaszás Gyula.

Lektorálta: Haraszthy Gyula.

Az egyes fejezetek lektorálásában részt vett: Goriupp Alíz, Kéki Béla, Kovács Máté, Kóhalmi Béla, Maller Sándor, Mihályi Imre, Pajkossy György, Szentmihályi János, Tiszay Andor, Tombor Tibor, Varjas Béla, Zoltán József. – Felelős szerkesztő: Pók Lajos.

Az 1., 5. és 8. fejezetet Sallai István, a 0., 2., 3., 4., 6. és 7. fejezetet Sebestyén Géza írta; a 9., fejezet a szerzők közös munkája.

50,4 ív, 2000 példány, felhasznált irodalom: kb. 700 tétel.

Előszó

„[...] E könyv különféle könyvtárak igényeit igyekszik kielégíteni. A megyei, a járási könyvtárak, a fejlettebb szakszervezeti könyvtárak dolgozói mellett haszonnal forgathatják a nagy könyvtárak dolgozói is, főképp, ha a könyvtári munka egészét kívánják áttekinteni. Kibontakozás előtt áll az iskolai könyvtárak hálózata, s egyre nagyobb szerepük van a különféle szakkönyvtáraknak, a vállalati műszaki, a kutatóintézeti stb. könyvtáraknak. [...]

Igyekeztünk a könyvtári munka egészét és egyes funkcióit szilárd logikai keretben tárgyalni. [...] Az anyag válogatásában két szempont érvényesült:

a) behatóbban foglalkoztunk azoknak a könyvtáraknak a problémáival, amelyek leginkább szorulnak segítségre, tehát a felszabadulás óta szervezett könyvtári intézményekkel;

b) az egyes munkafajok bemutatásánál többnyire előnyben részesült a kifejtettebb változat (így az olvasószolgálatot elsősorban a közművelődési könyvtárak szempontjából, a tájékoztatást inkább a műszaki szakkönyvtárak szempontjából néztük).

Számolnunk kellett azzal, hogy épp az utóbbi években a könyvtári munka rohamos átalakulása van folyamatban, és még nincsenek minden területen szilárd módszerek. [...]

A további tájékozódást az egyes fejezetekhez csatolt bibliográfiák vannak hivatva megkönynyíteni. Ezekben a szerzők természetesen elsősorban a nagyobb, önálló munkákat szerepeltetik, hiszen a cél a könyv tartalmánál részletesebb tájékoztatás. [...]

Kérjük olvasóinkat, juttassák el észrevételeiket a szerzőkhöz, hogy kézikönyvünk esetleges új kiadása jobban megfelelhessen könyvtárügyünk egyre inkább növekvő igényeinek.”

VII. Sallai István – Sebestyén Géza

A könyvtáros kézikönyve /Sallai István; Sebestyén Géza. – 2. átdolg. bőv. kiad. – Bp. : Gondolat, 1965. – 832 p. ; 21 t. ; ill.

A szerzők munkamegosztása – az egyes fejezetek írásában – megegyezik az első kiadásban megjelölttel.

Az első kiadást lektorálta: Haraszthy Gyula.

Az egyes fejezetek lektorálásában részt vett: Csűrű István, Goriupp Alíz, Kéki Béla, Kovács Máté, Kóhalmi Béla, Maller Sándor, Mihályi Imre, Pajkossy György, Szentmihályi János, Tiszay Andor, Tombor Tibor, Varjas Béla, Zoltán József. – Felelős szerkesztő: Staud Géza.

72,8 (A[...]5) ív, 3900 példány, felhasznált irodalom: közel ezer tétel (10).

Előszó az új kiadáshoz

„Az a fogadtatás, amelyben *A könyvtáros kézikönyve* részesült, s az a széles körű használat mind az oktatás, mind a gyakorlat területén, amelynek az elmúlt évek folyamán tanúi voltunk, azt bizonyítja, hogy könyvünkre szükség volt.

Az új kiadás megnövelt terjedelemben s javított tartalommal igyekszik a könyvtári munkát szolgálni. Az átdolgozásban tekintettel voltak a szerzők a hozzájuk érkezett igényekre éppúgy, mint az élet fejlődésére. Természetesen a fejlődés erősebb iramú az olvasószolgálatban és a tájékoztatás területén, mint pl. a belső munkában; ezt a különbséget a kézikönyv érzékelteti. De kisebb-nagyobb mértékben mindenütt alkalom kínálkozott a módszerek javítására, ismereteink korszerűsítésére. Ezért könyvünket, reméljük, nemcsak a fiatal könyvtárosok forgathatják haszonnal, hanem azok is, akik az első kötetet már áttanulmányozták.

0.201 A könyvtár fogalma

A könyvtár a könyvek, az olvasók és a könyvtáros együtt; ezek kölcsönös összefüggéseiken, egymással való kapcsolatukban teszik lehetővé a könyvtár működését, naponta megújuló, változó életét. [...] Bárhol induljunk el, könyv, olvasó és könyvtáros együtt jelentkeznek. Hangsúlyozni kell, hogy nem is egymásmellettiségről van szó, hanem a három tényező állandó és kölcsönös egymásra vonatkozásáról. [...] a könyvtár szerves része a társadalom életének. Aki ugyanis a holt könyvanyagot véli könyvtárnak, izolálta is ezt, valami független dolognak tekinti. A társadalom életébe beszövedő, eleven intézménnyé a könyvtár az igényekkel jelentkező olvasók és a gyűjteményt a szükségleteknek megfelelően szervező könyvtárosok által lesz.

0.21 A szocialista könyvtár

Az új rend a könyvtári szervezet rendkívüli kiszélesedését, a könyvtárügy jelentőségének

megnövekedését és ezek együtt minőségi átalakulását is jelentette. [...]

A legfontosabb ismertetőjegyek a következők:

1. az olvasók körének gyors mértékű kitágítása,
2. izolált könyvtárak helyett hálózat,
3. pártosság.

0.31 A könyvtártudomány kialakulása

Hazánkban az első idevágó vállalkozás Toldy Ferencé, aki 1843-ban tette közzé „*A könyvtártan kézikönyve*” egyik részletét [...] A század végén látott napvilágot Kudora Károly *Könyvtártana* (1893), majd tíz évre rá Ferenczi Zoltán tollából *A könyvtártan alapvonalai* (1903). Őket követi Gulyás Pál *A népkönyvtár szervezése, fenntartása és kezelése* c. műve (1909, 2. kiad. 1913), amely a nyugati könyvtártechnika eredményeinek ma is tanulságos összefoglalását tartalmazza. A két háború közt Káplány Géza írt egy kétkötetes, mindazonáltal igen szűkre fogott könyvtártant (*Könyvtárak korszerű rendezése és fejlesztése*), az egész második kötetet ugyanis az ETO rövidített fordítása teszi ki.

1.112 A korszerű könyvtár

A korszerű könyvtárfejlődés néhány jellemző vonása:

- a) A raktározásban, a feltárásban és a tájékoztatásban a modern technika alkalmazása a dokumentumokhoz való könnyű és gyors hozzájutás érdekében,
- b) A mindent magukba foglaló óriáskönyvtárak helyett a munkamegosztás jegyében olyan könyvtári rendszerek kialakulása, amelyeken belül egyrészt messzemenő szakosodás, másrészt erős szelekció érvényesül,
- c) Megszűnik az éles különbség a tudományos és a közművelődési könyvtárak között,
- d) általában elválnak egymástól a használat és az archiválás feladatai [...] még a nagykönyvtárak is igyekeznek megszabadulni az elavult és ritkán

használt művek nyomasztó terhétől [...],

e) A hármastagoltság elvének merev alkalmazását annak rugalmasabb, funkcionális alkalmazása váltja fel. Megszűnik a központi raktár egyeduralma [...] a széles körben jelentkező igények kielégítésére szolgáló irodalom közvetlenül áll az olvasók rendelkezésére az olvasószolgálati térben. [...]

f) A hagyományos könyvtár olvasószolgálati helyiségeinek falakkal való merev elválasztása helyett a korszerű könyvtár olvasótere mindinkább jól tagolt [...] egységes térrendszerré válik [...]

5.02 Általános irányelvek

Az olvasószolgálat nevelő, befolyásoló, felvilágosító szerepe tehát az olvasó érdekében történik, célja az olvasó igényeinek kielégítése, semmi esetre sem valamiféle korlátozás. Legfontosabb irányelve, hogy a lehető legnagyobb segítséget nyújtsa. Ez határozza meg a szolgálat többi irányelvét is:

Legyen a szolgálat gyors. [...]

Szolgálja az olvasók legnagyobb kényelmét. [...]

Nevelje az olvasót önállóságra, vagyis tegye képessé, hogy maga is ki tudja keresni a számára szükséges irodalmat, minél kevésbé szoruljon közvetlen segítségre. [...]

Legyen a szolgálat szerény. Ha a könyvtáros valamely téren nagyobb tájékozottsággal rendelkezik, mint az olvasó, fölényének sohasem szabad bántó, feltűnő módon megnyilvánulnia. [...]

A jó olvasószolgálat az olvasók igényét koruk, nemük, műveltségi fokuk, érdeklődésük, vállalt feladataik, foglalkozásuk, kutatási területük stb. figyelembevételével egyénileg igyekszik kielégíteni. [...]

Az olvasók érdekében legyen a szolgálat aktív. [...] Az aktivitás nemcsak a meglévő olvasótáborra irányul, hanem a könyvtár lehetőségein belül mindent elkövet, hogy szolgáltatásait minél többen, minél intenzívebben igénybe vegyék.”

VIII. Könyvtárosok kézikönyve I-V

Szerk. Horváth Tibor, Papp István. – Bp. : Osiris, 1999–2003. Összesen: 1897 oldal

22 szerző munkája (néhányan több fejezetet is jegyeznek): Berke Barnabásné, Ferenczy Endréné, Gereben Ferenc, Haraszi Pálné, Hegyközi Ilona, Horváth Péter, Horváth Tibor, Kastaly Beatrix, Katsányi Sándor, Marton János, Mikulás Gábor, Murányi Lajos, Nagy Attila, Papp István, Pogány György, Poprády Géza, Rác Ágnes, Sonnevend Péter, Sütheő Péter, Tószegi Zsuzsanna, Tóth Gyula, Varga Katalin.

Irodalom

1. Előszó. In: Könyvtárosok kézikönyve. Szerk. Horváth Tibor, Papp István. 1. köt. Bp.: Osiris, 1999. 9. p.

2. HORVÁTH Tibor: Két kézikönyv – két változás korszakában. A „Sallai – Sebestyén” és az új könyvtári kézikönyv. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1997. 4. sz. 10–12. p.

3. Ha egyszer alapos elemzés készül az 56 utáni évtized könyvtárügyi gondolkodásának fejlődéséről, akkor kiderülhet, mennyire fontos építőköveket jelentettek a Sallai – Sebestyén kézikönyv végleges tartalmának kialakításában a kor kiváló szakértői – Babiczky Béla, Balázs Sándor, Csúry István, Domanovszky Ákos, Gombocz István, Györe Pál, Haraszthy Gyula, Horváth Magda, Kóhalmi Béla, Lázár Péter, Sz. Németh Mária, Polzovics Iván, Szentmihályi János, Tombor Tibor, Veredy Gyula (és mások) – tollából ekkoriban megjelent könyvek, tanulmányok.

4. SOMKUTI Gabriella: Százéves az első magyar könyvtári munka, Kudora Károly Könyvtártana. In: Könyvtári Figyelő 1993. (39. évf.) 4. sz. 541–544. p.

5. HEGYKÖZI Ilona: Kalauz a könyvtár- és tájékoztatástudományi szakirodalomhoz. In: Könyvtárosok kézikönyve. 5. Szerk. Horváth Tibor, Papp István. Bp.: Osiris, 2003. 111–221. p. Segédletek (ld. 3.1.4. Könyvtártnok című alfejezetet a 126–133. oldalon.)

6. KATSÁNYI Sándor: Párhuzamos életrajzok. Gulyás Pál, Szabó Ervin és a korszerű közkönyvtár gondolatának kibontakozása..In: Könyvtári Figyelő, 1995. 41. évf. 2. sz. 199–208. p. (Gulyás kézikönyvéről ld. 201–202. p.: nem világos, miért teszi Katsányi a kézikönyv megjelenését 1910-re – ld. 202. p -, mikor minden eddigi adat 1909-ra datálja megjelenését.)

7. /Kóczy György/ (-y) Gulyás Pál-emlékülés. In: Magyar Könyvszemle, 1994. 1. 100. p.

Az emlékülést az MKE Pécsi és Baranyai, illetve Társadalomtudományi Szekciója rendezte 1993. december 8-án Pécsen.

8. Sebestyén Géza emlékülés. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1997. 4. sz. 3–15. p. Az emlékülést az Országos Széchényi Könyvtár, az MKE és a Könyvtárosok Sallai István Társasága rendezte. Az emlékülés egyes előadásai a Könyvtári Figyelő 1997. 2. számában (213–225. p.) jelentek meg. Életrajzi adatokat tartalmaz: Sebestyén György: Édesapám, Sebestyén Géza... In: Könyvtári Figyelő, 1997. 43. évf. 2. szám, 213–215. p.

9. „Dávid Antalnak az 1937. évi könyvtáros-képző tanfolyamon tartott előadásából vett idézet, az előadó külön engedélyével közölte.” (Káplány Géza lábjegyzete, 4. p.)

10. A „Sallai – Sebestyén” második kiadása terjedelmét tekintve 44%-kal bővült (50,4-ről 72,8 ivre). Oldalban kifejezve 576 oldalról több mint 250 oldallal növekedett. A növekedés az átlag alatti a 0, 2, 3 és 4-es fejezetben. Átlagon felüli az 1, 5, 7 és 8-as fejezetben, – míg a 6 és 9-es fejezet (legalább) duplájára nőtt. Különösen szembeütő a 6-ik Tájékoztató munka – dokumentáció (2-ik kiadásban Tájékoztató munka – bibliográfia – dokumentáció) fejezet bővülése 45-ről 120 oldalra. Ezek a – talán megmosolyogtató – mennyiségi adatok is indokolhatják, hogy a 2. kiadást önállóan felvettük áttekintésünkbe. Egy konkrét – igen beszédes adalékot – beemeltünk a tartalomjegyzékbe. A 2. kiadás olvasószolgálati fejezete két vadonatúj alfejezettel – igényfeltárás, igénykeltés – kezdődik. Kézikönyv-szinten az igényfeltárás máig a legjobb idevágó szöveget kínálja.

Az új kiadás lektorálásában – a sajátos megjelölés értelmében – úgy tűnik, Haraszthy Gyula már nem vett részt, viszont új szakértőként helyet kapott Csúry István. Talán nem tévedünk nagyot, ha ebben „szakmai-hatalmi” elmozdulásra gondolunk. Ezzel együtt a korábbi 12 lektor újra történő szerepeltetése, akár csak a fejezetek szerzőkhöz kötődő – változatlan -megosztása nagyfokú általánosságra is utal.

Mostani összeállításunk kereteit szétfeszítené annak részletező elemzése, mi és milyen módon változott (bővült stb.) az új kiadásban. Ez lehetne egy egyetemi szakdolgozat tárgya: bizonyosan tanulságos következtetések adódnának az 1956 és 1965 közt lejátszódott hazai szakmai folyamatok illusztrálására. Az elemzés foglalkozhatna a felhasznált szakirodalom összetételének alakulásával – arányainak megváltozásával (pl. szovjet szakirodalom jelenléte) – is. Csak a 0-ik fejezetről egy adatpár: az első kiadásban 23 eredeti orosz nyelvű és 12 magyarra fordított szovjet mű. Míg a második kiadásban ugyanezek száma 17 illetve 9. Összességében a hivatkozott művek száma 40%-kal nőtt, ezen belül – igaz, csak a nyitó fejezetben – a szovjet műveké negyével csökkent.

Függelék

A kézikönyvek tartalomjegyzéke

(rövidítve többnyire a fejezetcímekre)

1. Kudora Kálmán: Könyvtár. 1893.

Tartalom	
Előszó	VII
Bevezetés	IX
Az írás anyaga	1
A nyomdászat bölcsője	16
A nyomdászat fejlődése	36
Az ipar és művészet hatása könyveinkre és a könyvek élete	52
Ritka és érdekes könyvek	71
Jó könyvek megválasztása	74
Nyilvános és magánkönyvtárak rendezése	79
1. A könyvek felállítása	82
2. Címtározás	90
A rendsző megállapításának általános szabályai	97
3. Számozás	111
Járulékok beosztása és számozása	126
Címtárak (betűrendes névcímtár)	130
Szakcímtár	141
Részleges címtárak	147
Címlapok- és tokokról	155
A könyvtárban irodalma és a könyvtári rendszerek	158
A könyvek szakosztályozása	186
Budapest fő- és székvaros nagyobb könyvtárainak szakosztályozási táblázata	193 (V-VI. l.)

2. Ferenczi Zoltán: A könyvtár alapvonalai. 1903.

Tartalom	
Előszó	V
A szerző előszava	VII
Irodalom	XI
Bevezetés	1
(Könyvtár fogalma, könyvtártörténet)	
I. Könyvtárápület és berendezése	13 - 130
(Épület, raktár, állvány, olvasóterem, kölcsönző helyiség, néhány könyvtár leírása pl. British Museum)	
II. A könyvtár kezelése	131 – 219
(Könyvtártípusok, gyarapítás, katalógusok, bibliográfiák, könyvkötés, könyvtárhasználat: olvasóterem és kölcsönzés statisztika)	

[Megjegyzés: a két fő fejezet tartalmát - az eredeti alapján - az összeállító igyekezett jelezni a zárójelbe tett fogalmakkal]

3. Gulyás Pál: A népkönyvtárak szervezése, fenntartása és kezelése. 1909.

Tartalom	
Előszó	5
I. A népkönyvtári ügy fejlődése és mai állása	7
II. A népkönyvtár feladata és fajtái	25
III. A népkönyvtárak szervezése	32
IV. A népkönyvtár személyzete	47
V. A népkönyvtárak jövedelmi forrásai és vagyonkezelése	52
VI. A népkönyvtárak helyisége és berendezése	58
VII. A könyvanyag beszerzése és kielejtezése	94
VIII. A könyvanyag feldolgozása	118
IX. A népkönyvtár használata	170
X. A könyvek egészségtana	222
Név- és tárgymutató	228

4. Káplány Géza: Könyvtárak korszerű rendezése és fejlesztése. 1943.

Tartalomjegyzék	
Kiadó előszava	III
Előszó	V
Tartalomjegyzék	VII
Bevezetés	1
I. Könyvtárról és könyvről általában	5
II. A könyvtári szolgálat szervezete általában	11
III. Könyvtárvezetés	14
IV. A könyvbeszerzésről általában	29
V. Könyvbeszerzés vétel útján	49
VI. Katalóguskészítés	60
VII. Katalógus rendszerek	76
VIII. A folyóiratok katalogizálása	85
IX. Leltározás	88
X. Könyvkötés	92
XI. Könyvraktárak és azok kezelése	95
XII. Az olvasótermi nyilvános szolgálat	110
XIII. A kölcsönzési szolgálat	129
XIV. Könyvtári statisztikák	136
XV. Könyvtári személyzetről	142
XVI. Hazai szakkönyvtárainkról	147
XVII. A dokumentációról	155
Német nyelvű rövid összefoglalás	166
Szerző korábban megjelent munkái	168

5. Sallai István: A könyvtári munka. 1954.

Tartalom	
Előszó	3
Bevezetés	7
I. A könyvtár helyisége, berendezése	9
II. A könyvtári állomány gyarapítása	26
III. A könyvek leltározása	56

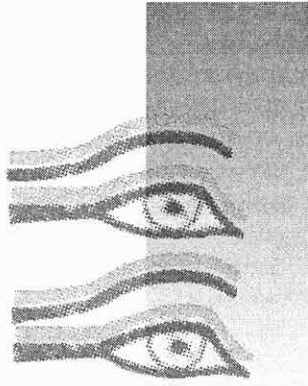
IV. A könyvek osztályozása és raktározása	70
V. A katalógus	93
VI. A könyvtár használata	121
VII. A könyvállomány védelme	146
VIII. A könyvtár propagandamunkája	151
IX. A könyvtár munkanaplója, havi jelentése és munkaterve	178
Függelék	
1. Könyvtárügyben hozott legfontosabb rendeletek, határozatok	189
2. Betűrendi jelek táblázata (Cutter-számok)	204
3. Javasolt művek a könyvtárosok továbbképzéséhez	224
Mutató	225-229
Tartalom	230-232

6. Sallai István – Sebestyén Géza: A könyvtáros kézikönyve. 1956.

Tartalom	
0 A könyv – a könyvtár – a könyvtártudomány	7
1 A könyvtár épülete és berendezése	53
2 Állománygyarapítás	92
3 A katalógusok	135
4 Raktározás	269
5 Olvasószolgálat	313
6 Tájékoztató munka – dokumentáció	385
7 Különgyűjtemények	432
8 A könyvtár vezetése	481
9 A könyvtárügy	533
Tárgymutató	559-567
Tartalom	569-576

7. Sallai Sebestyén: A könyvtáros kézikönyve. 2. kiad. 1965.

Tartalom	
Előszó az első kiadáshoz	5
Előszó a második kiadáshoz	6
0 A könyv – A könyvtár – A könyvtártudomány	7
1 A könyvtár épülete és berendezése	72
2 Állománygyarapítás	142
3. A katalógusok	193
4 Raktározás	330
5 Olvasószolgálat	377
5.1 Igényfeltárás (381-397. p.)	
5.2 Igénykeltés (397-423. p.)	
6 Tájékoztató munka – bibliográfia, dokumentáció	493
7 Különgyűjtemények	617
8 A könyvtár vezetése	678
9 A könyvtárügy	756
9.25 A Könyvtártudományi és Módszertani Központ	787
Tárgymutató	810
Tartalom	823-832

„A barbár lélek hatalmat lát a betűben [...] előnyt, propagandát, fegyvert, egyszóval hatalmat. [...] A Könyvben is az erőt tiszteli, a hatalmat, a harc fegyverét, a propaganda eszközt, és nem célját.”

Babits Mihály¹

„... a káros sajtótermékek a terjesztését megakadályozhassam.”

A könyvtári zártság gyakorlata a negyvenes évek második feléből

BÁNFI Szilvia

Az emberi kultúra története során számos alkalommal megtörtént, hogy a hatalom birtokosai ellenőrzésük alá kívánták vonni az információ terjedését, valamint saját céljaik érdekében korlátozni akarták az ismeretekhez való szabad hozzáférést. A maguk számára veszélyesnek ítélt gondolatok, nézetek elterjedését pedig a legkülönbözőbb módon igyekeztek akadályozni. Egyes esetben ez csupán a károsnak tartott nézeteket tartalmazó művek elzárását, elrejtését, vagy használatának akadályozását jelentette, de szélsőséges esetben a korlátozás a tiltott eszméket hirdető műveknek a megsemmisítését is eredményezhette. Különösen igaz volt ez azokban a társadalmi berendezkedésekben, ahol a hatalom megszerzése és megtartása diktatórikus módon történt. A 20. században „az európai könyv tragikus napja,² az 1933-as barbár berlini

könyvégetéssel kezdődött, amely a háborút lezáró nagyhatalmi megegyezés eredményeképpen, most már egy másik ideológia nevében folyt tovább Európának a Szovjetunió hatalmi befolyása alá került országaiban.

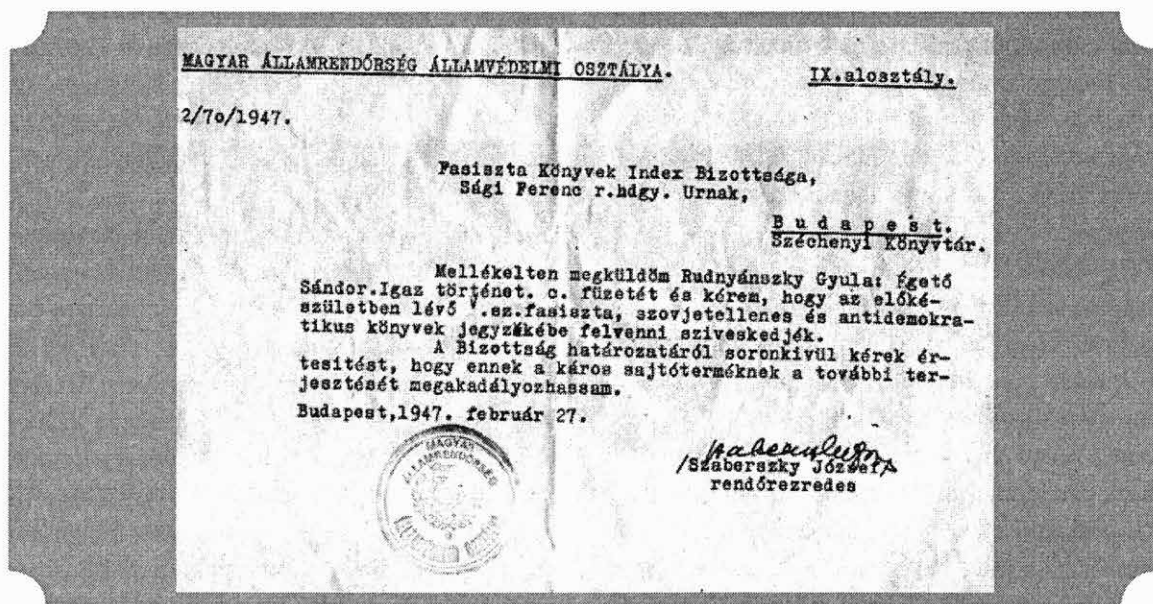
Magyarország a második világháború végére a nagyhatalmi érdekpolitika következtében a Szovjetunió befolyási övezetébe került. Az 1945-öt követően meginduló demokratikus társadalmi kibontakozást megakadályozta a Szovjetunió birodalmi érdekpolitikája és ideológiájának erőszakos érvényre juttatása. A sztálini Szovjetunióban 1935-től mindent átfogó, szervezett cenzúra működött.³ A közművelődési könyvtárakban a gyanúsnak ítélt műveket megsemmisítették, míg a tudományos gyűjtemények betiltott állományrészét elkülönítették, használatát szigorú feltételek mellett engedélyezték. A

szovjet gyakorlatot hamarosan Magyarországon is alkalmazták. A fegyverszüneti egyezmény feltételeként hozott 530/1945-ös⁴ kormányrendelet sokféleképpen és tágan értelmezte a megsemmisítésre ítélt ún. fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus sajtóterméket, amely a későbbiekben számos félreértelmezésre és túlkapásra adott lehetőséget.

Az Országos Széchényi Könyvtár egykori Kortörténeti Különgyűjteményében (a hajdani Zárolt Kiadványok Tárában) őrződtek meg azok az

iratok,⁵ amelyek az 1945-ös esztendőől kezdődően hatalomra kerülő új politika képviselőinek a fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus sajtótermékekkel kapcsolatban hozott törvényi végrehajtását dokumentálják.

Közülük választottuk ki, és az alábbiakban ismertetni kívánjuk azt a dokumentumot, amely jól tükrözi a második világháborút követően meginduló demokratikus átalakulást megtörő hatalmi csoportosulás ideológiailag torzult szemléletét: az általuk képviselt eszmékkel ellentétes nézeteket vallók ellenségként történő kezelését.

MAGYAR ÁLLAMRENDRŐRSÉG ÁLLAMVÉDELMI OSZTÁLYA

IX. alosztály.

2/70/1947.

Fasiszta Könyvek Index Bizottsága,
Sági Ferenc r. hdgy. Úrnak,

B u d a p e s t
Széchényi Könyvtár.

Mellékelten megküldöm Rudnyánszky Gyula: Égető Sándor. Igaz történet. c. füzetét és kérem, hogy az előkészületben lévő V. sz. fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus könyvek jegyzékébe felvenni sziveskedjék.

A Bizottság határozatáról soron kívül kérek értesítést, hogy ennek a káros sajtóterméknek a további terjesztését megakadályozhassam.

Budapest, 1947. február 27.

/Szaberszky József/ rendőrezredes

A Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának levele Sági Ferenchez

A következőkben sorra vesszük a levél címzett-jét, aláírójának személyét és magát a kifogásolt művet.

A címzett: Fasiszta Könyvek Index Bizottsága, Sági Ferenc⁶ rendőrhadnagy

Nincs ismeretünk arról, hogy az Országos Széchényi Könyvtárban működött volna a Fasiszta Könyvek Index bizottsága. Létezéséről csupán azok a dokumentumok⁷ tudósítanak, amelyek a fent említett dossziében megmaradtak. A címzés formája azt sugallja, hogy *Sági Ferenc*, aki a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának Politikai Rendészeti Osztálya munkatársa volt, s 1946 áprilisában különös körülmények között került az Országos Széchényi Könyvtárba, feltehetően személyes kapcsolatban állt az Index Bizottsággal, s képviselte azt a nemzeti könyvtárban. A kérdés tisztázása további kutatást igényel. Ságinak sajtós helyzete volt e nagy múltú nemzeti intézményben. Nem tartozott a könyvtár személyi állományához, mégis korlátlan hatalommal intézkedett és avatkozott be szakmai kérdésekbe.⁸ Az 1945/47-es magyarországi politikai helyzetből fakadó sajtós körülményt, amely drámai változásokat eredményezett az Országos Széchényi Könyvtár állományának alakulása szempontjából, a következőkben ismertetjük.

Az események előzménye a fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus sajtótermékek megsemmisítéséről rendelkező, főntebb említett 530/1945-ös kormányrendelet megjelenése. E törvénycikk végrehajtását az 1330/1945-ös M. E. rendelet szabályozta. Ennek első paragrafusa rendelkezett a pártok által delegált szakértők részvételével összeállítandó azon művek jegyzékének elkészítéséről, amely tételesen felsorolja a megsemmisítésre ítélt irodalmi művek, zeneművek, illetve filmek címét. 1945. április 28-án a Miniszterelnökség Sajtóosztályának

felügyelete alatt *Faust Imre*⁹ vezetésével megalakult a Fasiszta Sajtótermékek Jegyzékét Összeállító Bizottság. A 20 tagú testület delegáltjai a magyar szellemi életből, illetve az akkori politikai pártok képviselőiből kerültek ki. Azonban a tényleges munkát, a megsemmisítésre ítélt művek jegyzékének összeállítását könyvtári szakemberek (*Kőhalmi Béla, Mátrai László, Tiszai Andor*) végezték el. Az Országos Széchényi Könyvtár képviseletében *Goriupp Alíz*¹⁰ vett részt a jegyzék összeállításában. Az eredetileg csak egy kötetre tervezett fasiszta sajtótermékek jegyzéke politikai nyomásra újabb kötetek összeállításával végül is 1945 augusztusa és 1946 novembere között négy füzetben¹¹ jelent meg. Bár a most ismertető forrás is utal rá, ám végül az ötödik füzet kiadására a későbbiekben már nem került sor.¹²

A fasiszta sajtótermékek jegyzékének megjelenésével párhuzamosan szovjet nyomásra megkezdődtek a tiltott sajtótermékeknek országos begyűjtési és megsemmisítési akciói.¹³ Az 1945-ös könyvbegyűjtési akciók eredményével a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (továbbiakban SZEB) vezetői elégedetlenek voltak, s az őszi választások után 1946 tavaszán újabb, szervezett begyűjtést indítottak a magyar rendőri szervekkel közösen. Budapest nagykönyvtárait a SZEB orosz tisztjei által irányított kommandók fésülték át. A dokumentumok összegyűjtésétől azok megsemmisítéséig felügyelték az 530/1945-ös rendelet végrehajtását. A budapesti nagykönyvtárak a jegyzékekben felsorolt fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus nyomtatványait az április 20-ig tartó akció során veszítették el. Az Országos Széchényi Könyvtár *Fitz József*¹⁴ főigazgató emberi és szakmai helytállásának köszönhetően, – aki inkább „zártá nyilvánította ezt az állományrészt – meg tudta őrizni gyűjteményét az utókor számára majdnem hiánytalanul.”¹⁵ A magyar nemzeti könyvtár állományának megmentése érdekében Fitz utasítására a tiltott könyvtári dokumentumok a helyükön maradtak, „zárt anyag” címkével jelölték meg őket, ugyanakkor

ezeknek a sajtótermékeknek forgalmazását nem engedélyezte, valamint céduláikat a katalógusból kiemeltette. Az intézkedésekkel a SZEB és a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitány-ságának Politikai Rendészeti Osztálya nem volt megelégedve. Utasították a nemzeti könyvtár akkori főigazgatóját, a leváltott Fitz József helyére kinevezett Györke Józsefet,¹⁶ hogy az ún. fasiszta anyagot a nemzeti könyvtár haladéktalanul különítse el és zárja el egy erre kijelölt helyiségbe. Az Országos Széchényi Könyvtár munkatársainak a parancs végrehajtására három nap (1946. március 29-től április 1-ig) állt rendelkezésükre. A SZEB szovjet katonai képviselője április 1-jén személyesen ellenőrizte, hogy megtörtént-e utasításuk végrehajtása. A fasiszta, antidemokratikus és szovjetellenes műveknek az eredeti helyükről történő kiemelésével, valamint elzárásával ekkor alakult meg a *Zártolt Kiadványok Tára*. Bár a könyvtár vezetése eleget tett a SZEB parancsának, mégis fölmerült annak lehetősége, hogy a nemzeti könyvtár fasisztának minősített és elkülönített állományrészét elviszik. Az eredeti elképzelés szerint a tiltott könyvek elszállítása alól mentességet csupán a Fővárosi Könyvtár és a Nemzetgyűlési Könyvtár kapott volna.¹⁷ Györke József követte hivatali elődének eltökélt szándékát, hogy a nemzeti könyvtár teljes állományát hiánytalanul megőrzi. Fitz Józsefhez hasonlóan a kiemelt és elkülönített állományrész elszállítása ellen tiltakozott. Szakmai harcát a nemzeti könyvtár megnyerte, ám két vezetőjének győzelme nem volt teljes. A SZEB ugyan megváltoztatta döntését, amelynek értelmében egyedül csak az Országos Széchényi Könyvtár tarthatta meg az 530/1945. M. E. rendelet értelmében a beszolgáltatandó fasiszta, szovjetellenes sajtótermékeket, sőt állományát elvileg két-két példányban ki is egészíthette.¹⁸ Ugyanakkor viszont elrendelte, hogy „*az anyag szigorúan elkülönítve és állandó zár alatt tartott helyiségben, a politikai rendőrség felügyelete alatt őriztessék.*”¹⁹ A politikai rendőrség a felügyeletre egy állandóan a könyvtárban tartózko-

dó személyt delegált. Ő volt Sági Ferenc rendőrhadnagy. Feladata volt biztosítani és ellenőrizni, hogy az elzárt fasiszta gyűjteményt csupán azok a politikai rendőrségi nyomozók használhatják, akik írásos kutatási megbízást kaptak Péter Gábor rendőr vezérőrnagytól, Hortobágyi Endre, Fehér Lajos, Tímár István vagy Szaberszky József rendőr ezredeseiktől.²⁰ Ezen intézkedések következtében az Országos Széchényi Könyvtár évekre elvesztette saját állományrésze fölötti rendelkezési jogát.

Az aláíró: Szaberszky József

*Szaberszky József*²¹ a harmincas években, mint jómódú kereskedő csatlakozott az illegális kommunista mozgalomhoz, amelyet anyagilag is támogatott. Élete későbbi alakulása szempontjából meghatározó cselekedete Péter Gábor beajánlása volt a kommunista pártba. Kettőjük közötti bizalmi kapcsolatot jól jellemzi, hogy amikor Péter Gábor a Magyar Kommunista Párt utasítására hozzákezdett a Magyar Államrendőrség Politikai Rendészeti Osztályának megszervezéséhez, Szaberszkyt alezredesi rangban, 1945 januárjában maga mellé vette, utóbb a IX. alosztály vezetését bízta rá. Szaberszky feladata volt az operatív technikai alosztály vezetőjeként a magyarországi közélet szereplőinek, az összes politikusnak, a pártokban funkciót viselő személyeknek, valamint a magas beosztású állami alkalmazottaknak életrajzát, tevékenységükkel kapcsolatos kompromittáló adataikat összegyűjteni, ezekről titkos nyilvántartást vezetni. A megfigyelésre kiszemelt személyek lehallgatott beszélgetéseinek gyorsírással rögzített szövegét és a levelezéseikből törvényellenesen kigyűjtött információkat Szaberszky, majd Péter Gábor közvetlenül juttatták el Rákosi Mátyáshoz.²² A IX. alosztály ugyancsak közvetlen kapcsolatot tartott fenn a Magyar Kommunista Párt Káderosztályával. Szaberszky az államvédelmi szervezetnél eltöltött hivatali ideje alatt végig közvetlenül Péter Gábor beosztottja volt.

1949-ben mint a kommunista párt kipróbált, megbízható vezetőinek egyikét, Szaberszky Józsefet is áthelyezték az államvédelemtől a közigazgatásba. A Pénzügyminisztériumba került, ahol a Nemzetközi Főosztály vezetője lett. Péter Gábor letartóztatásakor, 1953 januárjában *Kovács István* a Magyar Dolgozók Pártja Káderosztályának vezetője magához hívatta és felelősségre vonta, amiért a háború előtt Péter Gábort beajánlotta a kommunista pártba. Szaberszky számára nem lehetett kétséges a káderosztály vezetőjénél tett látogatás üzenete, még aznap munkahelyén szolgálati fegyverével végzett magával.²³

Szaberszky Józsefet politikailag elkötelezett, ám művelt a 20. századi magyar irodalom és történelem kérdéseiben tájékozott személyként jellemzik a visszaemlékezők.²⁴

A kifogásolt mű: Rudnyánszky Gyula: *Égető Sándor igaz története. Bp. [1899], Méhner Vilmos kiad. 16 p.*

*Rudnyánszky Gyula*²⁵ költő, újságíró ahhoz a nemzedékhez tartozott, amelyet Schöppflin Aladár az „*epigonok nemzedékeként*” jellemzett és megállapította: „*a legkitűnőbbek is kisebbre nőttek, mint amekkorának indultak.*”²⁶ Irodalmi alkotásaiban a századforduló heterogén szellemi irányzatai kimutathatóak. Szemléletének kettősségét jól mutatja, hogy miközben írásaiban erős szociális érzékenység érzékelhető, s megoldásként szociális forradalmat várt, addig a szocialista mozgalom ellen versben és prózában is föllépett. Ez utóbbira szemléletes példa *Égető Sándor* címen, a századfordulós agrármozgalmakat sajátos szemszögből ábrázoló kis írása.

Méhner Vilmos 1899-ben kétszer is megjelenítette Rudnyánszky Gyula²⁷ munkáját. Bár egyik nyomtatványon sem tüntették föl a kiadás évét, a nemzeti könyvtári nyilvántartások alapján mégis megállapítható, hogy mindkettő az 1899-es esztendőben jelent meg.²⁸ A császárvárosból Pestre

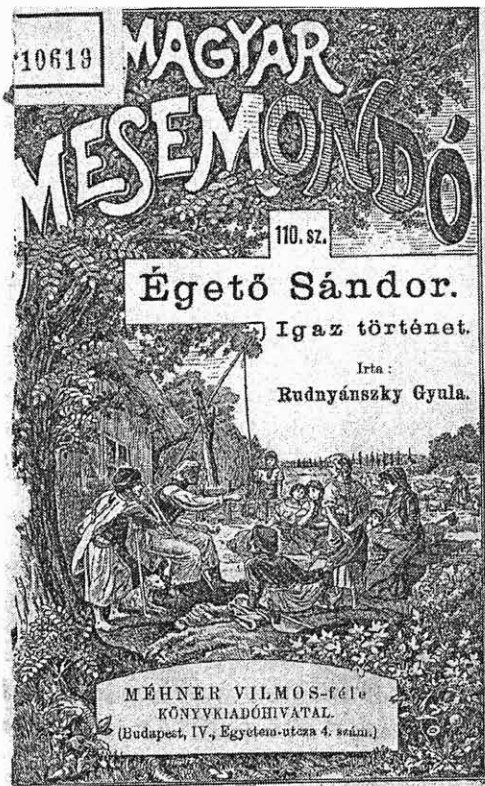
költöző és itt kiadóvállalatot alapító magyarul nem tudó, egykori könyvkötőlegény, Méhner Vilmos a magyar irodalom neves képviselőit – többek között Vörösmartyt, Tompát, Petőfit, Garayit, Vas Gerebent – kívánta megismertetni a falu egyszerű olvasóival. Ezért műveiket olcsó, filléres füzetekben terjesztette.

A Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya által károsnak ítélt Rudnyánszky mű, *Égető Sándor története* egy vidéki földbirtokon játszódik. A mihaszna, Budapestről kitiltott negatív főhős föllázítja a szegény aratókat a pozitív tulajdonságokkal – okos, a szegény nép gyerekeinek ingyen oktatást, ruhát és könyvet biztosító – jellemzett földesúr (egyben országgyűlési képviselő) ellen. „*Egyenlőség, testvériség, népszabadság*” eszméjét hirdetve „*Égető Sándor, a földosztó*” és a föltüzelt aratók a földesúri hatalom ellen lázadtak. Az egyre jelentősebb agrárszocialista mozgalmak ellen a század végén íródott, tanítói célzatú, propagandisztikus, 16 lapos mű terminológiája válthatta ki közel ötven évvel később Szaberszky és munkatársai elmarasztaló ítéletét. A fasiszta, antidemokratikus és szovjetellenes írók műveit négy kötetben felsoroló jegyzéket hiányosnak gondoló, ezért a könyvgyűjteményeket tüzetesen átvizsgáló, a kommunista párt ideológiával ellentétes eszmék kiszorításán az éberség jegyében tevékenykedő államvédelmisek rögtön tiltó listára küldték Rudnyánszky művét, amikor ilyen sorokat olvastak: „*Nem is volt Divéki Zoltán birtokán több munkás-mozgalom s jaj lenne annak, aki a szocialista szót, a földosztást s a munkabéremelést kimerné az ajkán szalasztani.*”²⁹

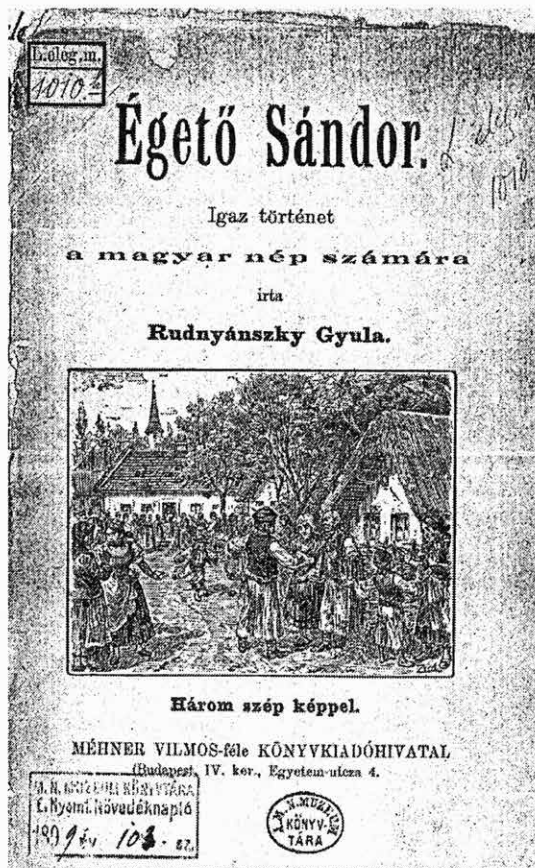
Nem gondoltak arra, hogy korukra Rudnyánszky írása már aktualitását veszítette. 1947 februárjában az 1945-ös földosztáson túl és az egykori feudális birtokos nemesség megszűnésével értelmét veszítette a századfordulón született, a saját korának politikai berendezkedését propagáló irodalmi brosúra fölvétele a tiltott és üldözött fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus művek közzé. A csekély példányszámban fennmaradt,

vékonyka írás igazán nagymértékű káros hatást, mint amelyet a politikai rendőrség munkatársai tulajdonítottak neki, nem tudott kiváltani. A fennmaradt dokumentum jól illusztrálja azt a folyamatot, amely 1945-től 1947-ig a tiltott könyvek kiválasztásának módjában megváltozott. 1945-ben még szélesebb társadalmi igény volt a pusztító háborúhoz vezető ideológiai művek megsemmisítésére, elzárására. Ezen írásoknak kiválasztásában könyvtári szakemberek működtek közre. 1947-ben a kizárólagos hatalomra törő politikai erő és az őt kiszolgáló erőszakszervezete saját maga üldözte és tiltotta a vele ellentétes eszméket, nézeteket hirdető kiadványokat. Az Országos Széchényi Könyvtár állományában található Rudnyánszky mű mindkét példánya a kötetek bejegyzése szerint soha sem volt az elkülönített Zárolt Kiadványok gyűjteményében, vélhetően a nemzeti könyvtár akkori munkatársai szakmai tudásának és fölkészültségének is köszönhetően.

Rudnyánszky művének második kiadása

Rudnyánszky művének első kiadása

Jegyzetek

1. BABITS Mihály: Könyvpropaganda és könyvégetés. In.: Nyugat, 1933. 10–11. sz. 563. p.
2. U. o.
3. NAGY Gábor: Glasznosztj a szovjet könyvtárakban. (Ism.). In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1990. 37. sz. 392. p.; BRUHN, P.: Glasnost im sowjetischen Bibliothekswesen. In: Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. 36. köt. 1989. 4. sz. 360–366. p. cikk magyar nyelvű ismertetése.
4. Az 1945. január 20-án Moszkvában aláírt fegyverszüneti egyezmény 16. paragrafusának függeléke rendelkezett a fasiszta szellemű, szovjetellenes és antidemokratikus sajtótermékek megsemmisítéséről. Az 1945. február 26-án Debrecenbe, az Ideiglenes Nemzeti Kormány által hozott 530/1945-ös kormányrendelet (Magyar Közlöny, 1945. 9. sz. 3-4.) értelmében meg kellett semmisíteni a nyomdákban, a könyvkiadó vállalatoknál, köz- és kölcsönkönyvtárak, valamint a magánszemélyek birtokában található fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus sajtótermékeket.
5. Az Országos Széchényi Könyvtár elkülönített, ún. zárt anya-

gát 1952. július 7-én elszállították a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága Jászai Mari téri épületébe. 1953. október 12-én a nemzeti könyvtár visszakapta ezt az állományrészét 24 ládányi feldolgozatlan könyvtári anyaggal kibővülve, továbbá 1 dossziényi, az elszállítást elrendelő szervezet tevékenységét dokumentáló iratokkal együtt. Az 1946. december 7. és 1952. május 7. között keltezett iratok a fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus sajtótermékek begyűjtésével, a tiltott kiadványokat birtokló személyek megbüntetésével kapcsolatban születtek.

6. SÁGI (Silbermann) Ferenc (1904–19???)

7. A fentebb említett irategyüttesben hat olyan dokumentum található, amelyben a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának IX. alosztálya juttatta el észrevételeit és utasításait a Fasiszta Index Bizottsághoz Sági Ferencnek címezve. A legkorábban keltezett dokumentum 1947. január 10-én, míg a legutolsó 1947. április 10-én kelt.

8. FALLENBÜCHL Zoltán (1924–2006) 1947–1984 között az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, szóbeli közlése.

9. FAUST Imre (1897–1963) a két világháború között baloldali művek kiadója volt. 1945-ben a Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesületének újrakezdését segítette. Az Ideiglenes Intézőbizottság elnökeként vett részt a politikai eseményekben. 1947-ben háttérbe szorult, 1949-ben letartóztatták. 1954-ben szabadult.

10. GORIUPP Alíz (1894–1979) könyvtáros, bibliográfus, sajtótörténész. A tárgyalt időszakban a nemzeti könyvtár Nyomtatványtárának vezetője volt.

11. A fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus sajtótermékek jegyzéke. 1–4. k. Budapest, 1945–1946. 1. k. 82.; 2. k. 70.; 3. k. 29.; 4. k. 30.

12. WIX Györgyné, László Borbála (1926–2002) az Országos Széchényi Könyvtár nyugdíjas osztályvezetője szóbeli közlése szerint személyesen jelen volt 1947-ben, mint jegyzőkönyvvezető az ún. V. Fasiszta írók jegyzékének összeállítására kapcsán tartott megbeszéléseken. Emléke szerint Hegedűs Géza író határozott ellenállásának is köszönhető volt, hogy végül nem jelent meg a Fasiszta írók jegyzékének 5. kötete.

13. ZALAI K. László: Könyvpusztítás a háború után. In: Élet és Tudomány, 1992. 1620–1621. ; Z. KARVALICS László: Könyvbegyűjtés és bezúzás 1946-ban.

14. FITZ József (1888–1964) könyvtáros, irodalomtörténész. 1934–1945 között az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója. 1945. május 7-i határozatában a Magyar Nemzeti Múzeum Igazoló Bizottsága őt „a közszolgálatban való meghagyás mellett ... vezetői állásra alkalmatlannak mondta ki.” Az Országos Széchényi Könyvtár Irattára (továbbiakban OSZK It) ad 189/1945. 1946-ban pedig B-listára tették és a könyvtárból is eltávolították.

15. BÁNFI Szilvia: Könyvtári dokumentumok az ÁVH „fogságában.” In: A könyvtárak és a hatalom. Tanulmányok és dokumentumok. Szerk. MONOK István. Bp. Gondolat, 2003. 43–44. p. OSZK It 26/1945

16. GYÖRKE József (1906–1946) finnugor nyelvész 1936-tól volt a nemzeti könyvtár munkatársa. 1945. június 7-én Fitz József eltávolítása után kinevezték az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatójává. 1946. szeptember 11-én bekövetkezett haláláig látta el hivatalát.

17. BÁNFI: i. m. 69.- OSZK It 136/1946

18. Az ígéretek ellenére a nemzeti könyvtár gyűjteményét nem tudta kiegészíteni a budapesti nagykönyvtárak elszállításra ítélt ún. fasiszta anyagából, mivel ezeket a gyűjteményrészeket megsemmisítés céljával addigra elszállították. OSZK It 183/1946

19. OSZK It ad 155/1946

20. OSZK It ad 183/1946

21. Szaberszky (Szaberszki) József (1904–1953)

FARKAS Vladimír: Nincs mentség. Bp. 1990. 105–106.- GÁBOR Róbert: Az igazi szociáldemokrácia. Küzdelem a fasizmus és a kommunizmus ellen 1944–1948. Bp. 1998. 169–170. p.

22. FARKAS: 109. p.

23. GÁBOR: u. o.

24. FARKAS: 118. p. ; M. KISS Sándor: „Ő, jöjj el mielőbb ratifikáció.” Jegyzetek a diktátúra természetrajzából. = Magyar Szemle: 1999. 1-2. sz. 90. p.

25. RUDNYÁNSZKY Gyula, dezséri (1858-1913) költő, újságíró. Jogi tanulmányai után 1876-tól az irodalomnak élt. Több műfajban kipróbálta magát. Írt verset, elbeszélést, gyermekszindarabot, kritikát, esztétikai tanulmányt. 1905-ben kivándorolt Amerikába, ahonnan 1912-ben szegényen, súlyos betegen, látását elvesztve tért vissza Magyarországra. Magabiztos vereségek kaja hatott a Nyugat költőire: Ady Endrere, Babits Mihályra és Kosztolányi Dezsőre.

26. SCHÖPFLIN Aladár: Rudnyánszky Gyula. Nyugat. 1913. 24. sz. 912.

„A régi formákat csak degenerálni tudja a külső forma, a technika továbbfejlesztésével a hangzatosság irányában, a belső forma, a mondanivaló és a kifejezés egységének csaknem teljes elejtésével, de szétörni nem tudja a régi formákat, hogy alkalmassá tegye őket a benne zsendülő új mondanivalók kifejezésére [...] Ellentétes áramlatok dolgoznak benne, s csak diszharmoniaiak lehetnek belőle.”

27. RUDNYÁNSZKY Gyula: Égető Sándor. Igaz történet. Bp. [1899], Méhner Vilmos kiad. 16 p.

28. Az 1897-es kötelepéldány törvény és az Országos Széchényi Könyvtár akkori munkatársainak precíz nyilvántartása alapján a mű két kiadásának időpontját és sorrendjét meg lehet különböztetni. Az L. eleg. m. 1010. h. jelzet alatt, az 1899-es év 103. naplószámon állományba vett példány (Égető Sándor. Igaz történet a magyar nép számára címen) lehetett a mű első kiadása. Ezt követhette az újabb kiadás, amely a Magyar mesemondó sorozat 110. köteteként jelent meg. A növedéknapló bizonyossága alapján 810 619 jelzet alatt gyarapított második kiadás 1899 év 392. számon került az Országos Széchényi Könyvtár állományába.

29. RUDNYÁNSZKY: i. m. 16. p.

Merre tovább, katalógus?

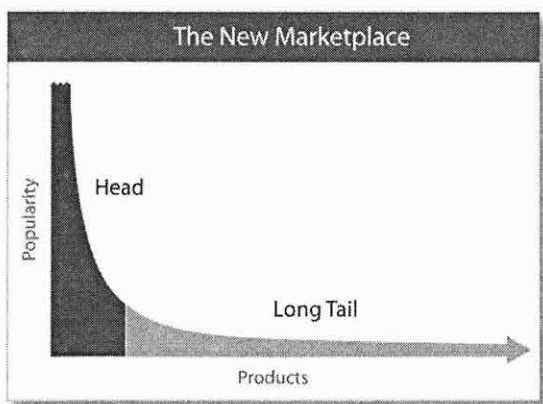
DIPPOLD Péter

A nemzetközi szakmai közéletet ma is borzolja az a cikksorozat, amely a könyvtári katalógusok jövőbeli szerepéről szól. Bár a felvetések a jelenlegi stádiumban inkább elméleti jellegűek – mint általában a jövővel foglalkozó diskurzusok –, de néhány, a jelenben is megfogható elemük alapján mindenképpen figyelmet érdemelnek.

A „Long Tail” jelenség

Az eseményeket a szűken vett könyvtári szakmán kívül megjelent cikk indította el, amelynek szerzője *Chris Anderson*, a *Wired Magazin* főszerkesztője. 2004-ben jelent meg a „*The Long Tail*” című publikációja,¹ amely az webkereskedelem résztvevői, majd nem sokkal később a könyvtárosok körében is nagy feltűnést keltett. Anderson cikkében arra hívja fel a figyelmet, hogy az interneten történő forgalmazás egészen más törvényszerűségek alapján működik, mint a hagyományos. Internetes kultúraterjesztő vállalkozások üzleti eredményeinek vizsgálata nyomán mutatott rá arra a tényre, hogy a virtuális kereskedések bevételeinek jó részét nem a nagy tömegben terjesztett, de korlátozott féleségű népszerű árucikkek (pl. sikerfilmek, bestsellerek, slágerek) adják, hanem az egyszerre kevesebb ember érdeklődésére számot tartó, ugyanakkor az aktuális divatos cikkeknél sok-

kal többféle egységek eladása. A hagyományos árucikkek (pl. nyomtatott könyvek) esetében a kevésbé eladható, „kifutott” cikkek raktározási és terjesztési költségei hosszabb távon nem teszik gazdaságossá a készletek fenntartását. Ezzel szemben a nagy internetes terjesztők esetében ezek a költségek nem meghatározók, ezért érdemes megtartani a kevésbé népszerű termékek forgalmazását is. Az alacsonyabb keresettségű termékek (azaz a Long Tail) eladásából, terjesztéséből keletkezett bevétel összességében elérheti a viszonylag kisebb féleségű divattermék forgalmazásából származó bevételt. Az internet tehát – a szerző szerint – alapvetően megváltoztatja a piacot: bárki lehet kiadó, blogok, portálok fenntartója, vagy akár magányos művész, így demokratizálódik a forgalmazás. A széles kínálat fenntartása megéri a kereskedelmi forgalmazónak is, ezért a fogyasztó értelemszerűen nagyobb választékból válogathat.

A „Long Tail” kifejezés a statisztika-elméletből ered, a fogalom a statisztikai megoszlásnak régóta ismert sajátossága. Ebben a megoszlásban a sűrűbb, vagy nagyobb számú sokaságot a kevésbé sűrű, vagy kisebb sokaság követi, ami fokozatosan csökkenve közelít a nullához. Sok esetben az alacsonyabb szintet kitöltő „Long Tail” mennyiségében elérheti, vagy meg is haladja a magasabb értékeket tartalmazó mezőket.

Anderson szerint a Long Tail jelenségre épülő

üzleti modelleknek jelentős kulturális és politikai hatása is lehet. A viszonylag magas raktározási és terjesztési költségekkel dolgozó hagyományos cégek csak a legnépszerűbb termékeket forgalmazzák, míg ahol a Long Tail-elv működik, ott a kisebbségi, speciális igényeket is kielégítik, tehát az egyének nagyobb választékkal rendelkeznek, ezáltal a társadalom kulturális színvonala emelkedhet. Ezt az üzleti modellt követi többek között az Amazon, a Yahoo! és a Google is. A szerző az eredeti cikk alap gondolatából kiindulva 2006-ban megjelent könyvében terjesztette ki az üzleti modell értelmezését a kultúrán kívüli területekre is.

A könyvtárak és a „Long Tail”

Az üzleti modellről írt cikk felkeltette a könyvtáros szakma figyelmét is. A cikk nyomán elinduló viták főleg arra tértek ki, hogy az egyes könyvtári rendszerek összességükben főképpen a „Long Tail” kategóriájába tartozó dokumentumokat tartalmaznak. A könyvtárak gyűjteményei globálisan a legnagyobb változatosságban tartalmazzák az emberiség kultúrájának írott emlékeit, amelyből a használók kedvük, érdeklődésük, vagy szükségleteik szerint válogathatnak. *Lorcan Dempsey*, az OCLC elnökhelyettese azonban arra hívta fel a figyelmet, hogy a könyvtárak katalógusainak információi önmagukban nem elegendőek, hanem a gyűjteményeknek magukhoz a dokumentumokhoz való hozzáférést kell biztosítaniuk. *„Nem elégséges az anyagokat a rendszeren belül megjeleníteni, valóságosan is hozzáférhetőnek kell lenniük (‘minden olvasónak a saját könyvét’ a rangnathani fogalom értelmében), a potenciális érdeklődő olvasónak meg kell ismerni a könyv létezését (‘minden könyvnek a saját olvasóját’), az igényt és annak teljesítését összekötő rendszernek hatékonynak kell lenni (‘óvd az olvasó idejét’)”*.²

A könyvtárak a dokumentumszolgáltatást (hagyományosan) kétféle módon végzik. Az első,

legtermészetesebb módszer a helyi forgalmazás helyben használat, vagy kölcsönzés formájában. A másik a könyvtárközi kölcsönzés intézményének alkalmazása. Egy, az OCLC-ben készült felmérés tanúsága szerint a könyvtárakban történő dokumentum-mozgások közül a könyvtárközi kölcsönzés csupán 1,7%-ot tesz ki³. Ez rendkívül alacsony arány, oka Dempsey szerint többek között az, hogy még erőteljesebben támogatni kellene a használók könnyebb, bárhonnán történő elérési lehetőségét, azaz más szóval a jobb ellátást a teljes rendszer lehetőségeinek összevonásával lehetne megvalósítani. A könyvtárközi kölcsönzések alacsony számarányának egy másik oka a gyűjtemények tartalmi átfedése lehet. A Google tömeges digitalizálási projektje kapcsán az Egyesült Államokban végzett felmérés kimutatta, hogy a kiválasztott öt könyvtár együttes könyvállománya 60%-ban megegyezett, csak 40% jelentette a különbséget.⁴

Könyvtári katalógusok és webes keresőrendszerek

Ha a könyvtárak profitálni akarnak a Long Tail modellből, azaz továbbra is részt kívánnak venni az információs piacon, meg kell vizsgálni, milyen lépéseket kell tenni ennek érdekében. De miért is kellene a könyvtáraknak figyelemmel lenni a Long Tail üzleti modellre? Mi közük van az üzlethez, az Amazonhoz, a Google-hoz? Ha a jövő irányába tekintünk, nagyon is sok. A felhasználók szokásait az interneten található források számának gyors növekedése, illetve a keresőrendszerek mindennaposá váló használata döntő mértékben megváltoztatta. „*Manapság a diákok és kutatók egyre növekvő számban kerülnek el a könyvtári katalógusokat más keresőeszközöket részesítve előnyben, és a katalógusok a tudományos információk összességéből egyre szűkülő hányadot tartalmaznak*”⁵ – írja Karen Calhoun a Library of Congress számára készített jelentésében. A jelentés, amely a katalógusok változó szerepét és az egyéb webes keresőeszköz-

zökkel történő integráció lehetőségeit vizsgálja, meglehetősen sötét képet fest a szakkönyvtári katalógusok jelenéről. Kemény megállapításai szerint a katalógizálás jelenlegi gyakorlata rendkívül költséges, a szakkönyvtári katalógusok fokozatosan a helyi használók kereséseire korlátozódnak. A katalógusokat csak bonyolult módon lehet használni, és keresőfelületük egyre inkább korszerűtlenné válik. A Google Book Search, Open World Cat és a hasonló rendszerek által nyújtott lehetőségekkel szemben a weben szeparált könyvtári gyűjteményekben keresni nem igazán jelent alternatívát a kutatók és hallgatók számára. Mindez ahhoz vezetett, hogy a szakkönyvtárak és egyetemi könyvtárak katalógusainak használata ugrásszerűen csökkent, ezért sürgős változtatásokra van szükség. Végző soron tehát a könyvtári katalógusok jövője a diskurzus témája.

A helyzetképhez tartozik a rendkívül dinamikusan fejlődő tömeges digitalizálási projektek egyre szélesebb körű elterjedése, illetve az eleve digitális formában keletkezett dokumentumok számának gyors növekedése is. Ezen projektek és fejlesztések eredményei a könyvtári katalógusokon kívül válnak elérhetővé az internetet használók számára, mint ahogy a kutatóhelyek és egyetemek szabadon terjesztett publikációi is.

A külföldi szakirodalom szerint a könyvtári katalógusok csökkenő használata arra mutat, hogy az OPAC-ok ideje jelenlegi formájukban lejárt. Míg a hetvenes-nyolcvanas években a katalógusok adatbázisokba szervezése forradalmi változást jelentett a könyvtári állományok elérhetősége szempontjából, mára ez az előny többé-kevésbé elveszett. Az interneten könyvet és/vagy információkat kereső egyszerű olvasó a legtöbbször nem egy bizonyos könyvtár katalógusában keresi a kívánt dokumentumot, hanem az internetes keresőrendszerbe írja be annak egy-két jellemző adatát. Az egyes intézmények OPAC-jai mellett egyre nagyobb szerepük lett a közös katalógu-

soknak, amelyek szélesebb tartalmuk révén inkább számíthatnak az internetet használók érdeklődésére. De még a nagyobb merítést jelentő közös katalógusok használata is visszaszorul az egyéb internetes keresőeszközökkel szemben. A katalógushasználat csökkenése ugyanakkor nem jelenti azt, hogy a helyi könyvtári rendszerek elveszítik jelentőségüket a forrásokhoz való közvetlen hozzáférés szempontjából. Bármilyen irányból érkezünk a dokumentumhoz, célunk annak megszerzése, és ez – főleg a korábban megjelent dokumentumok esetében – sokszor csak a könyvtárból lehetséges.

A trendek és a jelen viszonya

A cikknek ezen a pontján szeretnék néhány szubjektív megjegyzést fűzni az eddig leírtakhoz. A Library of Congress számára készült felmérés, de egyéb vizsgálatok is egyértelmű adatokkal igazolják a katalógushasználat visszaesését más internetes eszközökkel szemben.⁶ Ez a világlejenség tényeken alapul. Ugyanakkor vigyáznunk kell arra, hogy ne tegyünk egyenlőségjelet a trendek és a jelen állapot közé. Ismernünk kell a folyamatokat, hogy adott esetben változtathassunk szakmai stratégiánkon, ezenközben pedig építsük továbbra is könyvtári katalógusainkat – bár nem biztos, hogy a korábban megszokott módon.

A katalógusok ugyanis az interneten szőrfölő egyszerű használók igényei mellett sokkal speciálisabb kutatói, oktatási és nem utolsósorban könyvtárosi igényeket is kiszolgálhatnak. A nemzetközi kezdeményezések közül pl. a bibliográfiai leírások egyszerűsítését célozza az FRBR program, amelynek alapvető céljai közé tartozik a dokumentumok megtalálhatóságának, azonosíthatóságának, kiválaszthatóságának és megszerzhetőségének biztosítása.⁷ Ezeket a célokat a felhasználók igényeinek maximális figyelembe vételével igyekszik a program megoldani, ennek érdekében jelentősen csökken-

ti a bibliográfiai leírások bonyolultságát. Nem szabad abba a hibába sem esni, hogy megfedkezünk a reneszánszát élő hagyományos könyvkiadás továbbéléséről, valamint a korábban megjelent, több nyelvet és kultúrát reprezentáló könyvek és folyóiratok milliárdjairól a világ könyvtári gyűjteményeiben. Ezek teljes katalógizálása-feldolgozása még be sem fejeződött, és számos helyen a cédulakatalógusok digitalizálása is előttünk áll. Miközben forradalmi fejlődés tapasztalható a weben található elektronikus tartalmak mennyiségében és a keresőeszközök tökéletesedésében, ezzel párhuzamosan a hagyományos könyvkiadás folyamatosan termel egyre több könyvet, amit a könyvtárak egyre növekvő számban vásárolnak és katalógizálnak.

A könyvtári katalógusok és az internetkeresők egymás mellett élésének jó példája a Google könyvtári digitalizálási projektjének gyakorlata. A Google tömeges digitalizálási programja öt nagy könyvtár állományára épül. Ezek közül négy egyetemi és egy közkönyvtár található. A projekt 2001-es elindulásakor a digitalizált könyvek feldolgozási szempontból kettős elbírálásban részesültek. A projekt egyetlen nem amerikai résztvevője, az Oxfordi Egyetem Bodley Könyvtára a Google-el kötött szerződésében a következő elvet fektette le: „*A szkennelés során minden egyes könyvről két digitális másolat készül: az egyik a Google, a másik Oxford számára. A Google példánya saját keresőrendszerében lesz indexelve és válik kereshetővé, míg az oxfordi példány közvetlenül az Oxford Libraries Information Service (OLIS) megfelelő katalógusrekordjához kapcsolódik.*”⁸ Ez a megoldás élesen kettéválasztja az internetes kereső és a könyvtári katalógus kívánalmait, szó sincs a két rekordtípus integrálásról. Az oxfordi könyvtárnak esze ágában sincs lemondani saját online katalógusának építéséről, illetve kiegészítéséről a digitális dokumentumra utaló linkkel.

Jóllehet az interneten való keresés egyre emelke-

dő tendenciát mutat, ez – legalábbis a közeljövőben – nem váltja ki a könyvtári katalógusokban felhalmozódott ismereteket. Újra egy olyan jelenséggel találkozunk, amikor a gyorsan fejlődő új lehetőségek látszólag veszélyeztetik korábban megalkotott értékeinket. Számos tapasztalat alapján talán kijelenthető, hogy a könyvtárak gyűjteményei és katalógusai továbbra is fontos funkciót fognak betölteni. Bár csökkenő tendenciát mutat, de ma még úgy tűnik, hogy a könyvolvasás szerepe nem forog közvetlen veszélyben. Az új média (az interneten terjesztett elektronikus dokumentumok) megjelenése, és azok használata nem jelenti automatikusan a hagyományos olvasási szokások gyökeres megváltozását. Jó példa lehet erre az Országos Széchényi Könyvtár néhány használati statisztikája: a Magyar Elektronikus Könyvtáron keresztül használt dokumentumok és a látogatók száma is folyamatosan és radikálisan emelkedik,⁹ de ezzel párhuzamosan a nemzeti könyvtár általános használati adatai is növekvő tendenciát mutatnak. Ez a jelenség hasonló a hagyományos és elektronikus dokumentumok kiadásának és terjesztésének adataihoz, a tapasztalatok szerint a hagyományos dokumentumok elektronikus változatainak nyilvánossá tétele (pl. online hírlapok, folyóiratok a nyomtatott mellett) a potenciális piac más-más szegmensét érinti, amelyek legfeljebb részleges átfedésben vannak, inkább kiegészítik, mint kioltják egymást.

A vészharang megkongatása a szabadon hozzáférhető tartalmak könyvtárakon kívüli elérhetősége miatt mégis időszerűvé vált. A könyvtári katalógusok jelenlegi formában történő fenntartása az új helyzetben kevésbé indokolható, mint korábban. Ezt a feltevést támasztja alá a katalógusokban található rekordok részletezettségének kérdésköre – szemben az interneten megszokott egyszerűbb formákkal és indexelő eljárásokkal. A teljes szövegben kereshetőség az elektronikus környezet sajátossága, ezzel szemben a katalógusok szurrogátumai állnak, amelyek előállítás

összességében rendkívül költségigényes.

Itt kell megjegyeznem, hogy a katalógusok, de maguk a gyűjtemények között is különbséget kell tenni típusuk szerint. A döntően általános gyűjtőkörű közkönyvtárak funkciójukban és állományuk építéskor is más szerepet töltenek be, ezért nem lehet egy kalap alá vonni őket a felsőoktatási- és szakkönyvtárakkal. A közkönyvtárak látogatottságukat a legnépszerűbb, legkeresettebb művek tömeges beszerzésével szeretnék fokozni (hasonlóan egy forgalmas könyvesbolthoz), tevékenységüket lakossági szolgáltatásokkal gazdagítják, oktatási és népszerűsítő feladatokat vállalnak. Az olvasás támogatása mellett egyre inkább sokszínű kulturális közösségi térré alakulnak. Gyűjteményeik és ezért katalógusaik között az átfedés nyilvánvalóan igen magas arányú. A szak- és egyetemi könyvtárak éppen a speciális, de jóval kevesebb használó által keresett művek beszerzését preferálják. A webre költöző periodikumok cikkeinek szolgáltatása egyre nagyobb arányban szerepel kínálatukban. A szak- és felsőoktatási könyvtárak állománya tipikusan a „Long Tail” kategóriájába esik. A dokumentumok olvasókhöz juttatása azonban mindkét modell esetében csak a könyvtárak lehető legszélesebb együttműködésében lehet gyors és a körülményekhez képest gazdaságos. A magyar ODR-modell ennek az egész országot átfogó szolgáltatási rendszernek előremutató példája.

A továbbélés útjai

• A katalógusok átjárhatóvá tétele

Az első és talán legfontosabb lépés a könyvtári katalógusok átjárhatóvá tétele az interneten működő egyéb keresőrendszerekkel. Az integrációra irányuló számos kezdeményezés közül megint csak a Google jár elől jó példával, a Google Scholar szolgáltatása lehetőséget ad a világ könyvtárainak arra, hogy katalógusrekord-

jaik a szolgáltatáson keresztül az interneten keresők számára is nyilvánossá váljanak. Magyar részről a MOKKA bizonyos rekordjai érhetőek el a Google Scholar keresőrendszerében. A katalógusrekordok kiemelése a mély webről a keresőrendszer szintjére nagy mértékben emeli a katalógusok láthatóságát az internethasználók számára. Ettől a pillanattól kezdve már a könyvtárak felelőssége, hogyan teszik magukat a dokumentumokat elérhetővé.

• **Közös katalógusok fejlesztése**

A közös katalógusok fejlesztése sokat tehet ez ügyben. Példaképpen hozható fel az Ausztrál Nemzeti Könyvtár, amely nagy tapasztalatokkal rendelkezik a közös katalógus építése terén, ő szervezi a mintegy 800 ausztrál könyvtár több, mint 40 millió rekordot tartalmazó központi katalógusát. 2006 februárjában vált kereshetővé a Libraries Australia nevű központi szolgáltatás új webes felülete, amely a használói igények felismerésével az internetkeresők egyszerű lehetőségeit modellezi.¹⁰ A dokumentumok minél egyszerűbb elérhetősége érdekében az ausztrálok olyan keresőfelületet fejlesztettek ki, amely bárki számára szabadon hozzáférhető, valamilyeni helyi rekord szerepel benne, és összességében sokkal több lehetőséget nyújt, mint a helyi könyvtárkatalógusok egyenként (könnyű keresési lehetőség, személyre szabhatóság, riasztás és a dokumentumok megszerzési folyamatának egyszerűsítése). A központi katalógusrekord „mély linkkel” kapcsolódik a helyi katalógusrekordhoz, ez tartalmazza a dokumentum helyi és státuszadatait. Igaz, hogy a használó a rekord-ugrás során a „elszenvedi” a keresőfelület változását a helyi könyvtárera váltva, de végül is hozzájut az általa kiválasztott könyvtárban a dokumentum adataihoz, valamint a kölcsönzési információkhoz. A közeli fejlesztések során azt szeretnék elérni, hogy a használó ne érezkelje a felület változását, hanem egységes keresési felületen lépeghessen egészen a dokumentum meg-

szerzését lehetővé tevő adatokig.¹¹

• **Gazdasági-gazdaságossági szempontok**

A katalógusok jövőjét nagy mértékben befolyásolhatják a gazdasági-gazdaságossági szempontok is. Magyarországon nehéz lenne felbecsülni a könyvtárak katalogizálásra fordított költségeit, de bizonyosra vehető, hogy jelentékeny összegről van szó még akkor is, ha sok könyvtár a rekordokat nem maga állítja elő. De éppen a szakkönyvtárak területén a speciális gyűjtemények léte miatt az egyedi katalogizálás mennyisége, és ennek következtében költségei is magasabbak. Ez is csökkenthető lenne azonban a központi rekordszolgáltatási rendszerek továbbfejlesztésével, a könyvtári katalogizálási szabályok egyszerűsítésével, valamint a közös katalógusok építésének előtérbe helyezésével.

• **Együttműködés a könyves szakmák között**

A bibliográfiai rekordok előállítására nem csak a könyvtári rendszeren belül történik. Hosszabb távon tarthatatlan az az állapot, hogy a könyves szakmák (könyvtárak, kiadók és kereskedők) egymástól függetlenül párhuzamosan állítsanak elő bibliográfiai rekordokat, miközben azok ugyanazt a dokumentumot írják le. Ennek kiküszöbölése érdekében fejlesztették ki az Egyesült Királyságban az ONIX (Online Information eXchange) metaadat szabványt.¹² A szabvány fejlesztésének igénye a webes könyvkereskedésektől indult ki, szükségességét az indokolta, hogy a létező szabályzatok vagy nem voltak elég alaposak a webes környezet igényeihez mérve, vagy pedig túl részletesek voltak a kereskedelem számára (mint pl. a MARC). A szabvány XML-t alkalmaz, amely megfelel a webes környezet igényeinek, gazdag a bibliográfiai produktum leíró adatalemben. Ugyanakkor a kereskedelemben inkább megkívánt adatalembeket is megfelelő mértékben tartalmazza, és barátságosan kezeli a digitális mellékletek csatolását,

mint pl. a borítóképek, hang- és videó-melléletek. Az ONIX rohamosan terjed a könyvkereskedelemben, számos latin-amerikai, német és angol cég vezette be használatát. Nagy lökést és presztízst adott a kezdeményezésnek, hogy az Amazon 2001-től kapcsolódik a szabványhoz. Jelenleg egy bizottság vizsgálja az ONIX és az angol-amerikai katalogizálási szabályzat összehangolásának lehetőségét.

• Szemléletváltás

„A katalogizálás jövője attól függ, hogy hivatásból ipari tevékenységgé válik-e” – mondta Alan Danskin, a British Library vezető munkatársa a 2006-os IFLA konferencián.¹³ E sommás mondatba beleérthető a gyorsabb, ezért egyszerűbb, nagy tömegű rekordelőállítás szükségessége. A megállapítás azt a szemléletet sugallja, amellyel a könyvtárosoknak az egész világon meg kell barátkozniuk: a katalógus nem cél, hanem az információk elérésének egyszerű, és költségtakarékosan előállítható eszköze. A szemléletváltás elengedhetetlen.

A „Long Tail” jelenség, és főképpen az amerikai Calhoun-jelentés által gerjesztett szakmai vita a világ vezető könyvtáraiban nagy visszhangot váltott ki. Csak idő kérdése, és Magyarországon is tapasztalni fogjuk a vita nyomán bekövetkező gyakorlati változásokat.

Az OSZK Kisnyomtatványtárában található összes, 1956-os témájú aprónyomtatvány és szöveges plakát leírása elérhető ezentúl a LibriVision (NEKTÁR) segítségével. Elegendő a tárgyi kulcsszót – „1956” beírni.

A nyomtatványok megtekinthetők a MEK (<http://mek.oszk.hu/04000/04056/index.phtml>) vagy a képidő adatbázis (<http://www.kepido.oszk.hu/index.php?owpn=14&base=k>) részeként. Ez utóbbi a kulcsszavak bejelölésével és Enter billentyű használatával indul. Hamarosan DVD formájában is megjelenik az 1956-os rölapok és plakátok gyűjteménye.

(A Kisnyomtatványtár közleménye, OSZK-lista, 2006. október 17.)

Jegyzetek

1. ANDERSON, Chris: The long tail. – http://www.wired.com/wired/archive/12.10.tail_pr.html
2. DEMPSEY, Lorcan: Libraries and the long tail. Some thoughts about libraries in a Network Age. – D-Lib Magazine, Vol. 12. 2006. No. 4.
3. u. o.
4. LAVOIE, Brian – CONNAWAY SILIPIGINI, Lynn – DEMPSEY, Lorcan: Anatomy of aggregate collections: the example of Google Print for libraries. D-Lib Magazine, Vol. 11. 2005. No. 9. <<http://dx.doi.org/10.1045/september2005-lavoie>>
5. CALHOUN, Karen: The changing nature of the catalog and its integration with other discovery tools. Final report March 17, 2006. <http://www.loc.gov/catdir/calhoun-report-final.pdf>
6. A legutóbbi OCLC felmérés szerint az amerikai diákok 89 százaléka kezdi meg az információk keresését valamely keresőrendszerben, szemben a könyvtárak weboldalairól induló 2 százalékkal. – De Rosa, Cathy: Perceptions of libraries and information resources. Dublin, OH OCLC Online Computer Library Center, 1–17, Annex 14. <http://www.oclc.org/reports/2005perceptions.htm>
7. <http://www.oszk.hu/hun/szakmai/frbr/frbr.pdf> - A bibliográfiai tételek funkcionális követelményei című dokumentum az OSZK honlapján érhető el.
8. A szerződés teljes szövege a <http://www.bodley.ox.ac.uk/google/> honlapon olvasható.
9. 2005 szeptemberében a napi látogatók átlagos száma 16 631, míg 2006-ban hasonló időszakban naponta átlagosan 27 199-en látogatták a MEK-et.
10. <http://librariesaustralia.nla.gov.au/apps/kss>
11. CATHRO, Warwick: New frameworks for resource discovery and delivery: the changing role of the catalogue. www.ifla.org/IV/ifla72/papers/102-Cathro-en.pdf
12. <http://www.editeur.org/onix.html>
13. DANSKIN, Alan: Tomorrow never knows: the end of cataloguing? – www.ifla.org/IV/ifla72/papers/102-Danskin-en.pdf

Authority control in organizing and accessing information: definition and international experience / guest editors Arlene G. Taylor, Barbara B. Tillett with the assistance of Mauro Guerrini, Murtha Baca = Cataloging & Classification Quarterly. Part 1, Vol. 38 no. 3–4 (2004). Part 2, vol. 39 no. 1–2 (2004). – 619 p. alapján az összeállítást készítette DUDÁS Anikó

Az autorizálás (authority control) az információszervezés és -hozzáférés feladatkörében – definiálás és nemzetközi tapasztalatok

A bibliográfusok és katalogizálók évszázados gyakorlata során kialakult rendezési és rendszerezési technika – a „pécceszóval”, vezérszavakkal, rendszavakkal, a „prominens szerzők” megkülönböztetésével, (egységesített) címfejjel, (egységesített) besorolási adatokkal, (kitüntetett) hozzáférési pontokkal és a hozzájuk kapcsolt utalórendszerrel – korunkban, az eszeveszett fejlődésnek indult infokommunikációs technológiák bővítésében, új dimenziókat nyer.

E dimenziók tárulkoztak fel egy, a Firenzében, 2003. február 10–12-e között megrendezett konferencián. A tanácskozás anyagát a *Haworth Information Press* katalogizálási és osztályozási kérdésekkel foglalkozó negyedéves folyóirata, a *Cataloging & Classification Quarterly* (CCQ) két füzetben jelentette meg. Az előadások zöme olasz és angol nyelven fölkerült a rendezvény weboldalára¹. A konferenciakötet olasz

változata 2003-ban, nyomtatott és elektronikus formában is megjelent, a Firenzei Egyetem és az Olasz Könyvtári Szövetség kiadásában². Az angol nyelvű verzió egy évvel későbbi impreszum³, ennek bővített változatát képezi a CCQ 38/3–4. és 39/1–2. füzet. A folyóirat szerkesztői ugyanis további szakértőktől kértek be néhány lényegbevágó, és valóban jelentős tanulmányt. A jelenlegi ismertető e bővített változat alapján készült.

A konferencia szervezőgárdája, amelynek élén a téma szakavatott kutatója, a Firenzei Egyetem professzora, *Mauro Guerrini* állt, rendkívül nagy szponzori kört mozgató meg. Az olasz egyetemeken, szakmai szervezeteken és kormányzati szerveken kívül a támogatók között volt az IFLA, számos non-profit kulturális intézmény és profitorientált cég vagy kiadó.

A tanácskozás céljai a meghirdetett téma komplexitásával vetekednek. Legfőképp az olaszországi szakemberek figyelmét kívánták ráirányítani a nemzetközi szintereken erőteljesen felizzó törekvésekre és a katalogizálási folyamat „egyik kritikus aspektusára”, az *autorizálásra* (authority control), továbbá alkalmat adni az elméleti gondolatok és a tapasztalatok cseréjére, újragondolni a nagy vitákat kiváltó kérdéseket, ismertetni a főbb nemzetközi és olasz projektek állását, értekezni a nemzeti autorizálási adattörzsek: jegyzékek és fájlok létrejöttéről, módszertanáról, végül, elősegíteni az aktuálissá vált nemzeti katalogizálási szabályzatok összehangolásának folyamatát.

A téma nagy érdeklődést váltott ki, ezt a regisztráltak száma is bizonyítja: 502 résztvevő személyt jegyeztek be, legtöbbjüket természetesen Olaszországból, de szép számban képviseltették magukat európai, amerikai és ázsiai országok is, eminens nemzetközi szakértőkkel. (Az országok listájában nem találtuk Magyarországot.)

A szekciók tematikája a következő volt, ezt a szerkezetet követi a CCQ-kiadás is:

- I. Korszerű megoldások és új elméleti perspektívák
- II. Szabványok, adatsere-formátumok, metaadatok
- III. Nevek autorizálása (névkezelés)
- IV. Tárgyszavak autorizálása (tárgyszókezelés)
- V. Tapasztalatok, beszámolók a folyamatban lévő projektekről.

A CCQ folyóiratszámokban az I. rész a konferencia bevezető fölszólalásait, az I–III. szekció előadásait és további négy tanulmányt tartalmaz. A II. részben kapott helyet a IV–V. szekció anyaga és egy utólagosan bekért tanulmány.

Az autorizálás lényegét Guerrini úgy határozza meg a résztvevőket köszöntő előadásában, mint

- azt a folyamatot, amellyel a katalógus hozzáférési pontjainak homogenitását fenn lehet tartani, amely során a katalógus archi-

tektúrája harmonikus egységben tartható úgy, hogy nem szakad el a konceptuális alapoktól,

- olyan eljárást, amellyel azonosíthatók a valós használatban előforduló névváltozatok, és hozzákapcsolhatók a közösen használt szabályok szerint kialakított alapformához (alapértelmezett, autorizált, kitüntetett formához), biztosítva ezzel a keresőeszköz stabilitását, a keresés pontosságát, teljességét, az indexek és a teljes keresőrendszer minőségét, megbízhatóságát.

Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy e meghatározás ennek a folyamatnak és eljárásnak valóban csak a leglényegesebb elemét tartja szem előtt: csak a hozzáférési pontokra összpontosít. A tanácskozás anyaga viszont együttesen is prezentálja azt, hogy az autorizálás komplex kommunikációs és adatkapcsolati rendszer kiépítését, fenntartását is jelenti egyben, amely a teljes információs rendszer funkcionálásának lényeges előfeltétele, intelligens működésének záloga. Guerrini sem feledkezik meg erről, későbbi mondataiban erre egy ószövetségi bibliai képpel utal: „*Autorizálás nélkül a katalógus össszakcsoló és kapcsolatfeltáró struktúrája «agyaglábakon» áll*”. [6. old.] Az apokaliptikus bibliai történetben ti. Nabukodonozor (Nebukadnezár) babilóniai király álmában óriási szobrot lát, amelynek feje színaranyból, teste ezüstműből és bronzból, lábszára vasból, lábujjai pedig „részint vasból, részint cserépből valának”⁴ (Dániel 2, 31–43), vagyis, a szobor lábujjai olyan anyagokból voltak, amelyek nem vegyülnek össze és nem is válhatnak kötőanyaggá: az építmény így – még akkor is, ha a bibliai történet további vonatkozásaitól el is tekintünk – menthetetlenül összeomlásra van ítélve.

Az információs szervezés feladata nem egyszerű, és nem is egyszerűsíthető le a szabatos, pontos, szigorú szabályok/szabványok bevezetésére – mint ahogyan azt a hatvanas–hetvenes években az univerzálisan használandó, *egységesített*

besorolási adat koncepciója hirdette. *Arlene G. Taylor* és *Barbara B. Tillett* szerkesztői előszavában külön is kitér arra, hogy a világszerte egységes nyelvi formára hozott rendsző elvét a 2001-ben közreadott GARR (*Guidelines for Authority Records and References*) is elvetette, ezzel az *Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel* (UBC, *Universal Bibliographic Control*) programban is szemléletváltozást hozva: a besorolási adatok ekvivalenciájára alapozó adatrendezés elvét a hivatkozási metódusok váltják fel, az információs rendszer kapcsolati hálójá, *szündetikus* (vagy *szindetikus*, az angol *syndetic* jelző, a görög συνδέω > *szündő* ige alapján, az eredeti szó jelentése: *valamit valamivel összekapcsolni, (összekötni)* struktúrája révén.

Az autorizálás garantálja a keresés pontosságát, a kollokációt, a bibliográfiai rekordok csoportosítását, szerző, mű vagy tárgy/téma szerint. Az újabb törekvések a felhasználót helyezik középpontba. A felhasználók eltérő kulturális kompetenciáit szem előtt tartva már nem beszélhetünk egyetlen „helyes” adatformálásról: helyette a variánsok és más információk összefűzése kap nagyobb jelentőséget. Az autorizálást végző katalogizáló, a kiépített adatállomány, a rendszer adatösszefűző mechanizmusa együttesen amolyan „interpretáló” szerepkörrel segíti a felhasználót: tolmácsolja a feltett kérdést a rendszer felé, „lefordítja” a katalógusnak. Épp az autorizálás biztosíthatja azt, hogy a keresőeszközök a jobb megértést segíthessék, biztosíthassák ehhez a megfelelő környezetet a nyelv, az írásrendszer, a kulturális konvenciók függvényében.

A felhasználói igények felé történő hangsúlyeltolódások tovább szélesítik azoknak a tényezőknél a körét, amelyeket az integrált adatkezeléskor figyelembe kell vennünk. Guerrini – a *Paul Ricouer*-i pluralizmus szellemében fogant – álláspontja szerint a katalogizálási konvencióknak igazodniuk kell a felhasználói közösségek kulturális hagyományaihoz, idomulniuk kell a folyamatos változásokhoz. Szabatos, pontos, szí-

gorú szabályok alkalmazására szükség van, de azok nem lehetnek idegenek a célzott közösségtől és a kulturális környezettől. A kézenfekvőnek tűnő megoldás: a katalógusba implementálható többnyelvűség, gazdagítja ugyan a katalógust, de nem lehet egy újabb bábeli zűrzavar kiváltója. Olyan biztos támpontokat nyújtó homogén, ám nem monolitikus katalogizálási projektekre van szükség, amelyek között a rendezettség fenntartható, és amelyek között a kisebb kulturális közösségek igényei is érvényesülhetnek.

Fölvezető előadásában *Michael Gorman* a könyvtári szolgáltatások egésze felől szemléli a hozzáférési pontok köré kiépített bibliográfiai rendszert: „*Katalogizálás nem létezhet egységesített hozzáférési pontok nélkül. Az autorizálás az a mechanizmus, amellyel a szabványosság megfelelő szintje elérhető*” [12. old.], fontos hatékonyságnövelő eljárás. A katalógustétel alapegységei a katalógusrekord három részét képezik, ezek:

- a hozzáférési pont,
- a bibliográfiai leírás,
- a lelőhely, illetve (manapság) a dokumentum maga.

Katalogizálással a bibliográfiai adatok alkalmassá válnak arra, hogy azok visszakereshetők, rendezhetők lehessenek, ezzel egyúttal a könyvtárak küldetésének megvalósulását is segítik. Az autorizálás tárgya tulajdonképpen a *hozzáférési pontok funkcionálissá tétele*. A hozzáférési pontok két alapvető feladata pedig az, hogy

- segítse a felhasználót a dokumentum rekordjának megtalálásában,
- összegyűjtse az ugyanolyan adatokkal rendelkező rekordokat.

E funkciók teljesüléséhez elengedhetetlen a keresőtárat vezérlő *szótár gondozása* (vocabulary control): a nevek, az egységesített címek, a sorozatcímek, a tárgyszavak szabványos regisztrálása és a denotációjukat segítő leírások megadása. A szótár gondozása viszont csak az első, legfontosabb összetevő az autorizálási gépezetben. A besorolási rekord egy sor feladat elvégzését segíti elő adattartalmával:

- tartalmazza a kitüntetett hozzáférési pontokat,
- összegyűjt valamennyi, ugyanolyan hozzáférési ponttal rendelkező rekordot,
- a hozzáférési pontot hozzákapcsolja a katalógustételhez,
- dokumentálja a katalogizálás során hozott döntéseket,
- rögzíti a névvariánsokat,
- tartalmazza a precedens előfordulások listáját és a más katalogizálási szabályzatok szerint képzett formákat.

Az autorizálás a humán erőforrást tekintve összetett, kumulált szakmai és műveltségbeli tudást aktivizáló cselekvés, a szakember értelmező, értékelő gondolkodására támaszkodó döntési folyamat. Három nélkülözhetetlen alkotóeleme

- a megfelelő készségek és szakértelem,
- ítélőképesség és
- tapasztalati tudás.

Gorman éles bírálattal figyelmeztet: az internet dokumentumok webes keresését célzó, leegyszerűsített és sok tekintetben naív metaadat-struktúrák, mint pl. a *Dublin Core* (DC), nem foglalkoznak a kontrollált szótárak fogalmával, és az autorizálási funkciók ellátására sincsenek felkészítve. A metaadatolás is tulajdonképpen katalogizálás, viszont elterjedt az a felfogás, hogy a katalogizálást hozzá nem értők is elvégezhetik, elégséges és elegendő precíztséget nyújt a dokumentumok visszakereséséhez néhány egyszerűsített „metaadat” megadása, és nem szükséges a szabványokra alapozott, időigényes, „komplikált” és drága katalogizálás. Ám az igazi próbatételt a milliós nagyságrendű rendszerek jelentik: az egyszerűsítés térnyerésével és az adatbázis növekedésével egyre csökken az adatkezelés összhangja, a szemantikai mezők kezdetlegesegek maradnak, és nő a következtelenség mértéke. Az eredmény egy idő után nem fog sokban különbözni a gyors, olcsó és ineffektív szabadszavas keresésnél. A MARC-formátum nem a katalogizálók „szeszélye” és „barokkos” hóbortja, hanem az a célja, hogy meg

tudja ragadni az összes dokumentumfajta komplex jellemzőjét. Gorman a nyelvi–kulturális különbségek áthidalását a globális rendszerekben a semleges azonosítókódok bevezetésében látja. „*Bibliográfiai architektúra nélkül nincs valódi könyvtári szolgáltatás, bibliográfiai architektúra viszont nem létezik autorizálás nélkül*” [21. old.] – e szentencia mottóként is hirdetheti Gorman konok érvelését a szabványos adatformálás mellett, meggyőződését arról, hogy az autorizálás „*egyike azon aktivitásoknak, amelyek a könyvtárakat képessé teszik arra, hogy szolgáltatásaik központi feladatát teljesíthessék, szabad és nyílt hozzáférést biztosíthassanak a rögzített tudáshoz és információkhoz.*” [21. old.]

Barbara Tillett a *Library of Congress* (LC), a *Die Deutsche Bibliothek* (DDB) és az *OCLC* virtuális autorizálási korpuszának projektjét (Virtual International Authority File, VIAF) vázolja egyben azt is bizonyítja, hogy a különböző adatformálási szabályokkal építkező, eredetileg más-más felhasználói közösség használatára szánt adatállományok összekapcsolása valóban lehetséges. A virtuális fájl, a hatalmas adatmennyiséget tartalmazó korpusz, több szempontból nyerhet jelentőséget:

- a *szemantikus web* építőkockájává válhat,
- lehetővé válik az *entitás reprezentálása* a besorolási rekorddal,
- az osztott rendszer, a közös adatkezelés *költésztakarékos* és a *konzekvens* adatkezelés fontos eszköze,
- lehetséges a *bibliográfiai identitások* megkülönböztetése (pl. *Lewis Carroll*, az *Alíz a csodaországban* szerzője egyben *Charles Lutwidge Dodgson* matematikus írói neve is: ugyanazon személyről, de két különböző bibliográfiai identitásról van szó),
- alkalmazást nyernek az alapozó dokumentumokban megfogalmazott *írányelvek, modellek* (IFLA, MLAR – *Minimal Level Authority Records*, GARR – *Guidelines for Authority Records and References*, FRBR – *Functional Requirements for Bibliographic Record*,

FRANAR – *Functional Requirements and Numbering for Authority Records*

- az országonként, konvencióként különböző kitüntetett névalakkal autorizált nyelvi formák összekapcsolására kerül a hangsúly, az „output” a felhasználói beállítás függvényében más és más lehet (attól függően, mi a preferált nyelv, írásrendszer, helyesírási változat, de akár Braille-, illetve hangos megjelenítésre is lehetőség nyílik),
- „az én OPAC-om”, „az én webem” kialakítási lehetősége.

Megtarthatók tehát az eredeti írásrendszerek, a nyelvi változatok pedig autonóm módon használhatók. A *transzliterációnak* már nem az egységesített besorolási adat megformálásánál lesz jelentősége, hanem az eredeti írásrendszert nem ismerők számára tehet jó szolgálatot az adatok kiolvasásához.

A tanácskozáson ismertetett nemzeti, helyi, specifikus szakterületi projektek, folyamatosan épülő adatfájlok hosszú és fáradságos évek munkájának eredményeiről tesznek tanúbizonyságot. Az előzmények az IFLA kezdeményezéseihez, a nemzetközi autorizálási rendszer kiépítésének gondolatához vezetnek vissza. *Marie-France Plassard* az elmúlt harminc éves időszak elképzeléseiről, céljairól, eredményeiről ad áttekintést. Az első jelentős lépés az UBC-programban meghirdetett koncepció volt a nemzeti besorolási adatállományokról: eszerint a nemzeti bibliográfiák hatáskörébe tartozik megállapítani és kijelölni az adott országban élő, vagy az adott nemzet kulturális örökségeként számon tartott írók, személyek egységesített névformáját, amelyet azután, ezekről a „hiteleshelyekről” egységesen, a többi ország katalógusai is átvesznek, és szabványos formaként használnak. Ennek elősegítésére az 1970-es évektől, az IFLA különféle segédleteket adott ki, közöttük több névjegyzéket, a GARE (*Guidelines for Authority and Reference Entries*, később GARR) módszertani útmutatót a besorolási adatok szerkezetére vonatkozóan, és kidolgozta a besorolási rekord

adatsere-formátumát (*UNIMARC/Authorities*) – a kötelező minimális és a részletezőbb adattartalmi elemekkel bővített ajánlásokkal. A semleges kód, az ISADN (*International Standard Authority Data Number*) bevezetésének gondolata, végül a FRANAR-munkacsoport megalakulása a kiinduló, egyetlen egységesített névformára alapozó szemléletet más filozófiai alapokra, az entitás-központú információszervezés elvére helyezi. *Glenn Patton* ismertetője a FRANAR-ról annak egyben 2002-es fejlődési stádiumát is dokumentálja a szélesebb publikum előtt. A koncepcionális modell első változata (FRAR, *Functional Requirements for Authority Records*) azóta elkészült, jelen ismertető írásának időpontjában a szakmai közvélemény észrevételeinek feldolgozása van folyamatban.

Más szempontból nyújt történeti áttekintést a besorolási adatok vonatkozásában *Pino Buizza*, a *Párizsi Alapelvektől* (1961) a mai napig terjedő időszakot szemügyre véve. Leszögezi, hogy az egységesített tételfejekről a hangsúly átkerül a hozzáférési pontok széleskörű számbavételi törekvésére. Érdekes meglátást fejt ki a Párizsi Alapelvek modelljének sikertelenségéről. Észrevétele szerint abban ugyanis nem sikerült összeegyeztetni

- az alkalmazott eszközt: az egységesített besorolási adatot és
- a választott metódust: az eredeti névalakokra, illetve a nemzeti gyakorlatra hivatkozó szerkesztési eljárást,

hogy megvalósulhasson

- a kitűzött cél: a nemzetközi adatsere.

Az új technológiai feltételek között más perspektíva tárulkozik fel a különféle kulturális körökben ismert névformák együttes kezelésére. Buizza a hozzáférési pontok számbavételével (autorizálásával) már összeegyeztethetőnek tartja

- az alkalmazott eszközt: a besorolási rekordot és
- a választott metódust: a megfelelő rekordok összekapcsolását az autorizálási tömbben,

hogy megvalósulhasson

- a kitűzött cél: az összes szerző nevének értelmezhetősége világszerte, az összes olvasó előtt. [128. old.]

A UNIMARC besorolási-rekord adatsere-formátumának 2001-es új kiadását értékelve *Mirna Willer* is a kapcsolati és viszonystruktúrát kifejező elemekre hívja fel a figyelmet. A formátum szerkezeti módosulásai is jelzik, hogy a hangsúly áthelyeződik a névvariánsok közötti viszony kifejezésének metódusaira, a különféle nyelvek, írásrendszerek kódolására. A megadandó információk körébe kerül a formák, formátumok és a revízióhoz szükséges források dokumentálása is. Az UBC-paradigma megváltozása során a bilaterális adatsere helyett magának az osztott környezetnek van jelentősége. Lehetővé vált a közös adatépítés az authority file-ok esetében is, és jelentős ebben a fejlődési folyamatban az is, hogy elterjedtek az olyan szoftverek, amelyek makroszerkezetében külön áll a bibliográfiai és autorizálási fájl az információk kinyerését a fájlok összefonódó rendszerére építik. A formátumot fejlesztő csoport a FRANAR entitás–kapcsolat modellje szerint végzi a további munkát.

A „barokkos” MARC adatsere-formátummal szembeállított, sok vitát kiváltó *metaadatok* téves értelmezésének elterjedésére hívja fel a figyelmet *José Borbinha*. A metaadatok a „virtuális könyvtár”, azaz „a digitális könyvtár” problémájával a mindennapok szóhasználatába is bekerültek. Többféle értelemben használatos maga a kifejezés: (1) „adat az adatról” értelemben, amely a digitális dokumentum ismérveit rögzíti, de ez csupán egyféle adat az adatbázison belül; (2) az adatbázistervezők értelmezésében metaadat az az információ, amely szükséges ahhoz, hogy az adatbázis szerkezetét leírjuk; (3) sokszor összemosódik a szó használata azzal a technológiával, amelyik működteti az információs rendszert, vagy (4) azokkal a fogalmi mezőkkel, amelyek az információelemek szemantikai

értékét a rendszer számára kezelhetővé teszik. A metaadat nem más, mint a specifikus sémák kódolásához szükséges információ. Ilyen értelemben a MARCXML, DCMES nem metaadat, hanem metaadat-séma, az XML pedig egy általános nyelv, nem metaadat, de még csak nem is metaadat-séma. Az *autoritativ információs terek*, mint az indexelő nyelvek, osztályozási rendszerek stb. elemei önmagukban nem metaadatok, hanem *adatértékek* vagy *szabályok*, amelyek arra valók, hogy megtaláljuk a releváns értékű adatokat (vagyis az információkat).

Az adatértékeket megfelelő szemantikai mezőkben a besorolási rekordok tárolják. Maga a besorolási rekord *Alberto Petrucciani* szerint a leginnovatívabb elem a számítógépes katalógusokban, mivel magáról az entitásról tartalmaz információkat. Ezek közül az információk közül egyesek magukra az entításokra vonatkoznak, ilyenek pl. a nem, nemzetiség, nyelv, különféle dátumok, biobibliográfiai adatok. Az információs rendszerben viszont másról is folyik adat-rögzítés, manuális vagy automatizált formában, mint pl. a feldolgozás módját, menetét archiváló adatok az adatgazda intézetről, a rekord születéséről, az alkalmazott katalogizálási szabályzatról, a felhasznált forrásokról. Innovatív annak a szemléletnek az elterjedése is, hogy a különféle nyelvi, nemzeti kontextusok szerint az eredeti névformát és a lefordított, adaptált formákat egyenrangú változatoknak tekintik. Petruccini – pragmatikai szempontból – az új veszélyekre is figyelmeztet: a bővített adatfelvétel, a változások követése, egyes adatscsoportok elemei, amelyek nem bibliográfiai jellegűek, és nem a feltárandó források kapcsán kerülnek be az adatbázisba, – kívül esnek a könyvtári alapfeladatokon. Olyan terheket jelentenek, amelyeket a könyvtárak már nem vállalhatnak fel. Az autorizálás óriási erőfeszítés a könyvtári alapfeladatokon: információigényes, szakmai kompetenciát feltételez, jelentős időráfordítással jár. Visszafogja a feladatok kibővítését az intézmények erőforrása-inak szorosra szabott kerete, míg más oldalról,

evidens az autorizálási információk potenciálisan széleskörű felhasználhatósága, hasznosíthatósága. Petrucciani leszögezi: márcsak ezért sincs többé létjogosultsága a „light” bibliográfiai rekordoknak.

A névkörpuszok közös kezelésében a levéltárak is érdekeltek. Az iratanyagok létrehozói, egyes tevékenységek folytatói emberek, szervezetek, intézmények. *Daniel V. Pitti az Encoded Archival Context (EAC)* – a nemzetközi levéltári közösség kezdeményezését részletezi egy osztott rendszer létrehozására. A könyvtári gyakorlatban használatos besorolási rekordok ebben a közegben az iratok létrehozóinak leírásával feleltethető meg. A levéltári gyakorlatban nemcsak regisztrálják a neveket, hanem az iratanyag részletes leírását is megadják életrajzi, történeti vonatkozásokkal. A leírások kiterjednek mind a jogi mind a történeti adatokra, mind az akták keletkezésének részleteire. A kutathatóság szempontjából alapvetően fontos ugyanis a dokumentumok keletkezési körülményeinek ismerete. A levéltári anyagok tulajdonképpen a könyvtári dokumentumegységek elsődleges forrásai, regisztrumuk elsődleges alapja a későbbi életrajzi és történeti leírásoknak.

Az EAC XML-jelölőnyelvre tervezett szemantikai struktúrájában további, a könyvtári alkalmazásoknál is használatos, bővített adatelemkészlettel találkozunk, ilyenek a nyelvi kód, az írásrendszer kódja, az alkalmazott leírási szabályzat, források, az ország kódja, a tulajdonos kódja, vagy az attribútumok relációértékeinek megadása (főlérendelt, alárendelt, korábbi, későbbi, szülő, gyermek, társ, azonos) stb. Az EAC osztott rendszerben részt vevő intézmények autonóm adatformálási technikájának megőrzésére törekedve, a hagyományos besorolásiadat-egységesítéssel ellentétben, az „egységesített forma” és a „névváltozat” itt nem jelenti explicite azt, hogy melyik elemnek van kitüntetett szerepe az entitás megnevezésénél. Helyette az AUTHORIZED attribútum áll, amely az adott intézmény kódját is tartalmaz-

za. Az indexeléshez, rendezéshez, megjelenítéshez a felhasználó kiválaszthatja azt a kódot, amelyhez egy-egy intézmény vagy tárolóhely rendezési eljárása kapcsolódik. A rendszeren belül előfordulhat akár több mint egy kitüntethető forma más szempontból is. További hozzáadott attribútumokat lehet használni: a RULE-kód pl. a névalak szerkezetét meghatározó szabályzatra utal; a LANGUAGECODE a név nyelvi alakjára; a SCRIPTCODE az írásrendszerre. Például: Ontario levéltár kontextusában párhuzamos francia és angol alapformákat (kitüntethető névalakokat) tartalmaz a rendszer két, párhuzamos AUTHORIZED attribútumú <corphead> mezőben. A két különböző alapformát a LANGUAGECODE értéke szerint lehet aztán priorizálni a felhasználói nézetből.

Több előadás foglalkozik az FRBR-modell kapcsán felmerülő értelmezési problémákkal és a gyakorlati megvalósítási kísérletekkel. *Lorenzo Baldacchini* a régi nyomtatványok besorolási rekordjainak komplexitását taglalva jut el arra a megállapításra, hogy a kézisajtó korából ismert kiadók, nyomdászok és könyvkereskedők az FRBR-modell szerint felépülő bibliográfiai leírásban érdekes szerepet kapnak: névformáik a *mű megjelenésének* (manifestation) leírási szintjén válnak az információk hozzáférési pontjává. Baldacchini javaslata szerint, a nemzeti bibliográfiai intézeteknek, illetékességi körükbe tartozóan, a régi könyvek nyomdai, kiadói, kereskedői névadatairól is létre kellene hozniuk a megfelelő törzsadatbankot. Baldacchini e törekvések előzményeit is áttekinti, rövid bibliográfiai történetet is felvázol, külön megemlítve *Borsa Gedeon* „briliáns” művét – *Clavis typographorum librariumque Italiae, 1465-1600* –, amely szervesen beépült az EDIT 16 – a XVI. századi itáliai nyomtatványokat összeíró – adatbázis alapjaiba. [274. old.]

Az FRBR-modellben explicite megjelenő „mű”-entitás kérdését járja körül *Richard Smiraglia*, aki saját vizsgálatainak eredményeire hivatkozva állapítja meg, hogy mű-szintű autorizálásról

nem beszélhetünk, ez teljességgel hiányzik a gyakorlatból. Katalógusaink az *egységesített besorolási adatokra (headings)*, azaz a besorolási adatok egységesítésére építenek. A hozzáférési pontokat elsősorban a szerzői nevek besorolási adatai képezik, amelyeknek különféle alakjai pókhálóként összeszővődhetnek, de itt meg is feneklik ez a dimenzionálás, annak ellenére, hogy a bibliográfiai entitásoknak potenciálisan ennél sokkal gazdagabb mélyrétegei vannak. Smiraglia felrója: Cutter eredeti céljait „irodalmiasan” értelmeztük, és a *művek katalógusa* helyett a dokumentumok katalógusait építjük. A művek hatékony autorizálása a katalógusban olyan értékpluszt teremthet, amely során a keresési kapacitás jelentősen megnövekedhet. Smiraglia a vizsgált mintákban minden ősműhöz *instanciációs (példányosulási) hálózatot (instantiation network)*, azaz *bibliográfiai családfát* állít fel. Az autorizálás során a művek egyes realizációi között, azok egymáshoz való viszonyának mibenlétéről részletes elemzés végezhető el. A minőségi információszerzéshez ennek az összefüggésrendszernek a fölállítására – képletesen: a családfa, a rokon szálak és ágak felfedezésére – van szükség. Smiraglia újabb vizsgálatában, a *Library of Congress* adatbázisában a művek besorolási rekordjaiból vett mintán tekinti át és elemzi a mű-feldolgozottságot: a 410 művet reprezentáló mintában a műveknek csak 5,6 százalékához kapcsolódott külön rekord. Ezzel szemben a mintában szereplő művek közel felének volt valójában további instanciációs elágazása, de csak 23 mű esetében talált implicitnek mondható autorizálást a katalógusban. További problémát jelent az, hogy sok instanciációra jellemző a *szukcesszív deriváció* (időben egymást követő megjelenés), amelyek, a jelenlegi domináns tételrendezési eljárásokkal csak implicit kapcsolódhatnak össze a *kollokáción* keresztül. Az *instanciációk explicit linkelésének* bonyolult munkája a címváltozásokkal, fordításokkal és a rokon tartalmú művek megjelenésével, a művek tartalmi genealógiájának fel-

tárásával válik szükségessé. Konklúziójában Smiraglia megállapítja, hogy a *mű-kifejeződések (expression) explicit számbavétele* jobban átláthatóvá tehetné az instanciációk hálóját, de még nem világos, hogyan is valósítható meg igazából ez a szünetikus, mélységi-perspektivikus látásmód.

A konferenciakiadvány második kötetének első fele a tartalmi feltárás – a „*szemantikai autorizálás*” (semantic authority control) aktuális kérdéseit tárgyaló előadásokat foglalja magában, másik fele gyakorlati megvalósulásokat, tapasztalatokat ismertető előadások sorát tartalmazza.

A tárgyszóindexek fejlesztési tendenciái között találjuk a keresési segédapparátusban épülő szótárak könyvtári rendszereken kívüli alkalmazásának kérdéseit, az osztott rendszerek strukturálásának, szabályozásának egyeztetési kísérleteit, a többnyelvűségekre való törekvést. A SACO közös katalogizálási programot *Ana L. Cristán* a tematikus kapuszolgáltatások kontextusában elemzi: amíg a program az LC tárgyszórendszeréhez tulajdonképpen kaput nyit, addig a SACO nem tematikus kapu olyan értelemben, ahogyan az online szolgáltatások állítanak elő böngészhető témakatalógust az internetforrásokról, s ahogyan azok betöltik az információbróker szerepét az információkeresők előtt egy meghatározott diszciplínában. *Genevieve Clavel-Merrin* a többnyelvű MACS (*Multilingual Access to Subjects*) tezaurusról, a francia, német és angol tárgyszavakat összekapcsoló program fejlesztéséről számol be. Széles angolszász felhasználói kört érint az OCLC FAST (*Faceted Application of Subject Terminology*) projektje, amely az LC rendkívül gazdag tárgyszókészletét képezi le egyszerűsített használati célokra. Egy másik OCLC beszámoló, *Lihong Zhutól*, vállalkozási, azaz a kiszervezett szolgáltatást nyújtók szempontjából részletezi a MARS (*MARC Record Service*) besorolási rekordokhoz kötődő, úgynevezett *háromfазettás autorizálási szolgáltatást*.

(1) Egy meglévő bibliográfiai adatbázis átdol-

gozása, a kérő (vevő) intézmény profilja szerinti átalakítás, kurrens autorizálási szabványok szerinti felújítással. Az „átmosott” bibliográfiai adatbázissal együtt a felújított autorizálási fájl is visszakapja a megrendelő intézmény. Megtörténhet az is, hogy a régi besorolási tömböket teljesen kiiktatják, a felújított adatbázis vadonúj autorizálási adattörzset kap.

(2) Az új bibliográfiai tételekhez kapcsolódó besorolási adatok autorizálása, karbantartása a MARS szolgáltatáson keresztül. Az időszakosan a MARS-hoz felküldött új tételeket a rendszer átvilágítja, és elkészíti a pótlásokat, hibajelentéseket. Hasznos funkció az „Először előforduló tételfejek”, „Hibás tételfejek” kiszűrése és listázása.

(3) Az új autorizálási adatbázisok folyamatos frissítése, karbantartása. Erre szolgál a MARS figyelmeztető-értesítő rendszere a frissített, felülírt vagy törölt besorolási rekordokról, és a különféle, Millennium márkajelzésű, automatizáltan futtatható tevékenységek: autorizálásiadat-feldolgozás (új rekord letöltésekor a kapcsolódó besorolási rekordok hozzáadása, átvilágítása, karbantartása a helyi rendszerben, az elvégzett műveletek naplózása, kontrollálás céljából jelentés küldése), a globális frissítés, rendszerjelentések kérése.

Sherry L. Vellucci a másik oldalról, a megrendelő nézőpontjából elemzi az autorizálási szolgáltatásokat. A kiszervezhető feladatok: (1) a bibliográfiai és authority file-ok retrospektív felülvizsgálata, (2) a folyamatos autorizálás biztosítása, (3) periodikus reautorizáció, a régi és új bevitelből eredő adatok egységesítése, karbantartása. A munkafolyamatnak három fázisát különbözteti meg: előkészítés, gépi egyeztetés, kézi revideálás. Az okok, amiért a könyvtárak egy külső cég bevonását választják (az Egyesült Államokban hat ilyen szolgáltató van):

- az autorizálás drága és munkaigényes;
- a személyzet munkája más területen jobban hasznosítható;
- ellenőrizhető a költség;

- növekedik a hatékonyság;
- szakértőket nem alkalmazhatnak a katalógizáláshoz;
- más rendszerekkel való konzisztencia biztosítása, az adatbázis minőségének jobbítása.

A szemantikai információkereső nyelvek teoretikus aspektusairól kevés szó hangzott el a tanácskozáson, a tárgyszórendszerek témájáról jobbra projektismertetőket találunk a konferenciakötevekben is. Kivételt képez *Stefano Tartaglia* értekezése a tárgyi indexelő nyelvekről. Tartaglia nem különíti el az indexelő nyelveket a katalógizálásban használatos más nyelvektől, meglátása szerint nincs szükség a tárgyi entitásokat kezelő elkülönített rendszerre. Az autorizálásnak az entitások valamennyi kategóriájára ki kell terjednie, továbbá nemcsak a kifejezések nyelvi formájára, hanem a jelentésre és a szemantikai kapcsolatokra is. A tárgyi indexelő nyelvekben pedig nem helyes az autorizálást kiterjeszteni a szintaktikai szerkezetekre is, mert ez akár a használhatatlanságig redukálja a kontrollon alapuló folyamatok (beleértve a keresés folyamatát is) precíztségét és hatékonyságát. Tartaglia egyik példája: az a kifejezés, hogy „Etruszk keramika” – lehet egy tárgy a múzeumban, és lehet témája egy könyvnek. A terminusnak sem formája sem jelentése nem határozhatja meg előre, milyen funkciója lesz a kifejezésnek a katalógus rekordjában és következésképp az egyes indexekben, éppen ezért nem indokolt ugyanazon entitásról több fájlban is rekordot létrehozni, sem szétválasztani a tárgyi autorizálást a szótár gondozásának általános tevékenységétől. A szemantikai autorizálásnak három összetevőjét sorakoztatja fel és tárgyalja részletesebben, ezek a (1) referenciális, (2) relációs és (3) kategoriális szempontok szerint különülnek el.

A konferenciakiadvány utolsó része számos jelentős, folyamatban lévő projekt, meglévő adatbázis tapasztalatáról nyújt körképet. Ismertetést találunk ebben a részben az EDIT16 adatbázisról, a zeneművek besorolási adata-

inak UNIMARC alapú cseréjéről, a CERL (*Consortium of European Research Libraries*) tezauruszáról, amely a legkorábbi nyomtatott források összesített regisztrumához, a HPB (*Hand Press Book*, 1450 – ca. 1830) adatbázis-hoz kapcsolódik, keresést segítő apparátusként. A nemzeti irodák gondozásában nagyfokú szakértelemmel és részletességgel elkészített rekordok a HPB adatbázisba ömlesztetten kerülnek be, és meg is maradnak eredeti formájukban. Az adatelemeket semmilyen preskriptív szabállyal nem egységesítik, így az eljárás az adatok visszakeresésében nagy nehézséget okoz, különösen a homonímák, a homonimikus névvariánsok, a nem valós helynevek esetében. A CERL–tezaurusz különálló adatbázisának feladata az, hogy a különféle kapcsolódó adatelemeket, a névváltozatokat linkelje. A névkezeléshez, a történeti névhasználat problémáinak megoldására *Claudia Fabian* elkerülhetetlennek látja az ISADN vagy más, hasonló azonosítók bevezetését. További ismertető olvashatók a német nemzeti névadattár (*Personennamendatei*, PND) implementálásáról a bajori könyvtári hálózati rendszerbe; az *InterParty* elnevezésű sokrétű, többféle domének között közösen használt azonosítórendszerrel, amelyet a könyvkiadók, könyvkereskedők, a szerzőijog-kezelők, könyvtárak és egyes azonosító és technológiai rendszerek használhatnak; a társas álnevekről, amelyekről megfeledkeztek az FRBR attribútumkészletének kidolgozásakor; a kínai könyvtári névírásról Ázsiában; a *Progetto Lombardo Archivi in INternet* (PLAIN) regionális, történelmi archívumok elektronikusan szolgáltatott információinak közzétételi programjáról, a helytörténeti vonatkozású névadatokkal együtt; az *Association française de normalisation* (AFNOR) törekvéseiről, a francia könyvtárak, múzeumok, levéltárak céljaira kialakított adatmodellről. A történeti, vallástörténeti vonatkozású kezdeményezések körébe tartozik a katolikus egyház kétezres éves történetéhez kapcsolódó intézményi, szerzetes-közösségi, sze-

mélynevek és liturgikus művek címeinek jegyzéke (ACOLIT, *Autori cattolici e opere liturgiche*); a *Bibliothèque nationale de France* adattárában az egyházi testületekről vezetett névgyűjtemény (CORELI, *Collectivités Religieuses*) és a francia államigazgatási szervek, történelmi hivatali testületek névanyagát regisztráló korpusz (COFAR, *Collectivités Officielles Françaises d’Ancien Régime*), mindkettő a BnF authority állományába integrálódóan. Több speciális olasz vállalkozás ismertetésére is sor került, ilyen pl. az ókori államnév-féleségek jegyzéke, az 500 és 1500 között alkotó latin írók és műveik név- és címtára a *Biblioteca di Cultura Medievale* gondozásában valamint a középkori szerzőket összeíró BISALM (*Bibliotheca Scriptorum Latinorum Medii Recentiorisque Aevi*) projekt. A középkori irodalomhoz kapcsolódó névtárak jelentőségét könnyű belátni, ha a hosszú, ezer évet átfogó időszakra, a kéziratosság korában nem megállapodott nyelvi tényezőkre, a kiadatlan források sokaságára, a már feldolgozott adattárakban a változatos adatformákra, a pszeudonim szerzők gyakoriságára gondolunk. A középkori filológia erőteljes fejlődése a nyomtatott korábbi segédkönyvek gyors elavulását idézi elő, ezzel szemben az adatbázisok naprakészségét könnyebb fenntartani.

A tanácskozás zárószavában, az autorizálásról az elhangzott előadások nyomán feltárulkozó képet *Luigi Crocetti*, az Olasz Könyvtári Szövetség elnöke, egy nagy mozaikhoz hasonlítja, amelyben minden egyes kocka nélkülözhetetlen és megvan a saját funkciója a végső eredmény kimenetelében: a kulturális javak hozzáférési lehetőségeinek megteremtésében. Összefoglalómban lehetetlen minden mozaikkockáról, az összes ismertetett adatbázisról, elveikről, metodológiájukról, technológiájukról szólni. Mindegyik érdekes a maga nemében, és értékes adalékokkal szolgál a helytörténeti adatfeldolgozási tapasztalatoktól a széles együttműködés keretében végzett kísérletekig, specifikus projektekig, a mai és a múlt történelmi korszakaiból származó név-

anyag többfunkciós, multidiszciplináris területekre kiterjeszhető, integrált hasznosításáig. A CCQ két számába foglalt konferenciaelőadások a hozzáadott tanulmányokkal együtt, teoretikus mélységekbe engednek bepillantani, és megmutatják azokat a deltatronikus alkalmazási területeket, amelyek a kérdéskör jelentőségét a jövőben minden bizonnyal csak növelni fogják. Azt is sejtetik, hogy rövidesen talán tényleg véget ér a bibliográfiák, katalógusok és „pécceszók” „light” korszaka.

Jegyzetek

1 URL: <http://www.sba.unifi.it/ac/>

- 2 Authority control, definizione ed esperienze internazionali: atti del Convegno internazionale, Firenze, 10-12 febbraio 2003 / a cura di Mauro Guerrini, Barbara B. Tillett ; con la collaborazione di Lucia Sardo. - Firenze : Firenze University Press ; Roma : Associazione italiana biblioteche, 2003. ISBN: 888453111X (FUP print); 8878121355 (AIB print); 8884531101 (FUP online); 9788884531117 (FUP); 9788878121355 (AIB)
- 3 Authority control in organizing and accessing information: definition and international experience / Arlene G. Taylor, Barbara B. Tillett, editors ; with the assistance of Mauro Guerrini, Murtha Baca. - Binghamton, NY : Haworth Information Press, c2004. ISBN: 0789027151 (kemény kötés); 078902716X (puha kötés)
- 4 Károlinál „cserép”, az újabb katolikus Biblia-fordításban (Szt. István Társ., 1972. és későbbi kiadások) „agyag” szerepel.

Tématérkép (Topic Map) alkalmazások az interneten 2. rész*

PAJOR Enikő

Az internetre tekinthetünk úgy is, mint egy nagy könyvtárra. Ezen a hálózaton azonban az olvasóterem világméreteket ölt és minden rákapcsolódott személy nemcsak használhatja az itt őrzött dokumentumokat, hanem maga is elhelyezheti saját szellemi termékeit, ezáltal alkotó szervezője lehet ennek a gigantikus szellemi álmánynak. De ugyanúgy, mint egy könyvtárban, segítség és szakértelem nélkül itt is nehéz megtalálni a vágyott információt. A célul kitűzött információs társadalom megvalósításában a *Dannenberg*¹ és mások nevéhez kötődő „információs kompetencia” nagy szerepet játszik abban, hogy az internetfelhasználó megkíséreljen eligazodni a bennünket elöntő információk óceánjában. Spanyol és amerikai könyvtári, dokumentációs szakfolyóirat elemzések bemutatják,

hogy már több mint egy évtizede a megjelenő cikkek 60–70%-a az információ keresésének, megtalálásának problémakörével foglalkozik.² A gondot elsősorban az okozza, hogy a felhasználóknak csak a töredéke rendelkezik az ún. „internauta habitussal”, azzal az összetett technikai-informatikai-információkeresési-információrendszerezési és információfeldolgozási képességgel, amely alapvetően szükséges ahhoz, hogy eligazodjunk az információk özönében, amelyet napjainkban a szakirodalom leginkább a „homo digitalis” szókapcsolattal jellemez.³ Keresőgépek születnek – részben azért, hogy a Google hegemoniáját letörjék –, részben azért, hogy a legprecízebb keresési lehetőséget nyújtsák a felhasználónak. Mivel azonban a keresőszolgáltatások Help és Tools részei gyakran csak éppen vagy kevéssé magyarázzák meg az

* A cikk első része lapunk 2005. 4. számában olvasható. (A Szerk.)

általában jól végiggondolt és gazdag keresési lehetőségeket, az olvasók zöme a már előzőleg megszokott saját gyakorlatát, az egy-két kulcsszavas keresést alkalmazza, amelyre a válasz így akár százezres nagyságrendű találati halmaz is lehet. Mivel több száz, több ezer oldal átnézésére senkinek nincs ideje és kedve sem, az olvasó megmarad az első tucat találatnál. Ebben viszont egyáltalán nem biztos, hogy benne lesz a számára legmegfelelőbb válasz. Így a keresés egyaránt frusztrációt okoz: a keresési sikertelenség és a hatalmas tömegű információ fojtogató érzését. Ezen segít a tématerkép (topic map) technológia, melynek megjelenése forradalmian megváltoztatta az információszerzés és az információkeresés eddig megszokott útjait. Egy baj van vele: az új technológiák nehezen törnek át a megszokás falait.

A tématerkép technológia egy olyan sajátos tudásrepresentációs eszköz, amely azzal könnyíti meg az információ felhasználását, hogy az ismereteket sajátos összefüggésrendszer szerint szervezi. Minden fogalom, személy, földrajzi hely, helység, irodalmi vagy egyéb műalkotás, tárgy – és sorolhatnánk még tovább –, tehát minden lehet téma. Ehhez a témához a tématerkép összegyűjti mindazokat az asszociációkat, azaz ismereteket, amelyek valamilyen módon szellemi, tartalmi kapcsolatban állnak az adott témával. Mindegy, hogy ezek az interneten vagy a számítógépes rendszerekben rendezetten vagy rendezetlen körülmények között helyezkednek-e el, asszociációik, tartalmi kapcsolataik miatt az összefüggések segítségével a valamilyen szempontból összetartozók egy szempillantás alatt összegyűjthetők és megjeleníthetők. Az is mindegy, hogy az adott témához kapcsolódó tartalmak azonos vagy különböző helyen léteznek-e és azonos vagy eltérő formai megjelenésűek-e. A rendszer képes arra, hogy az adott témához tartozó tartalmi ismereteket különböző dokumentumformátumuk (doc, mp3, jpg, rtf, ppt, xls stb.) és eltérő elhelyezkedésük (MEK, Neumann-ház, bármilyen OPAC, katalóguscédula stb.) ellené-

re csoportokba rendezve tárja a felhasználó elé. Ez a képessége teszi alkalmassá arra, hogy az interneten megjelenő mindenféle dokumentum ismeretanyagát rendszerezni tudja.

A TM (topic map) alkalmazások lehetőségeiből számos lényeges ismeretet aknázhatunk ki mi, magunk is. E tanulmány első része⁴ az e rendszert felhasználó keresőgépekből mutatott be néhányat. Most ezt a sort folytatjuk tovább és megvizsgáljuk azt is, hogy mi az oka különleges sikerüknek.

UJIKO

<http://www.ujiko.com>

A cikk első részében ismertett KARTOO-t kitaláló francia cég terméke az UJIKO is. Amikor a semmitmondó cím mögöttes tartalmát kerestem, így magyarázták: „...Nézzen a billentyűzetre: a betűk U J I K O cikkekben követik egymást a klaviatúrán...”

A címválasztás, és a megjelenítés alapján röviden úgy jellemezhető, mint egyedi ötletek és érdekes megvalósítások, változatos színek és formák alkalmazásával felépített rendszer, melynek minden eleme a pszichológia és az informatika eddigi eredményeit ötvözi, úgy, hogy a forma nem megy a tartalom rovására. Az egyéni design, az egyedi színvilág ez esetben szorosan összefügg a felhasználó keresési gyakorlatával. A keresés mélyítésével fokozatosan tűnnek elő újabb és újabb ikonok, design elemek, amely mindegyikének egyedi funkciója van és mindegyik a könnyen kezelhetőség, a könnyű megértés, a szellemi túlterheltség, elfáradás és a számítógép által kiváltott „túl sok információ” (TMI)⁵ negatív pszichikai hatásait igyekszik kiküszöbölni.

Keresés és megjelenítés

Az egyelőre francia, német, angol/amerikai változatban élő ellipszis alakú kereső több mint hat milliárd weblap információiban keres a Yahoo legújabb keresőtechnológiáját felhasználva. A

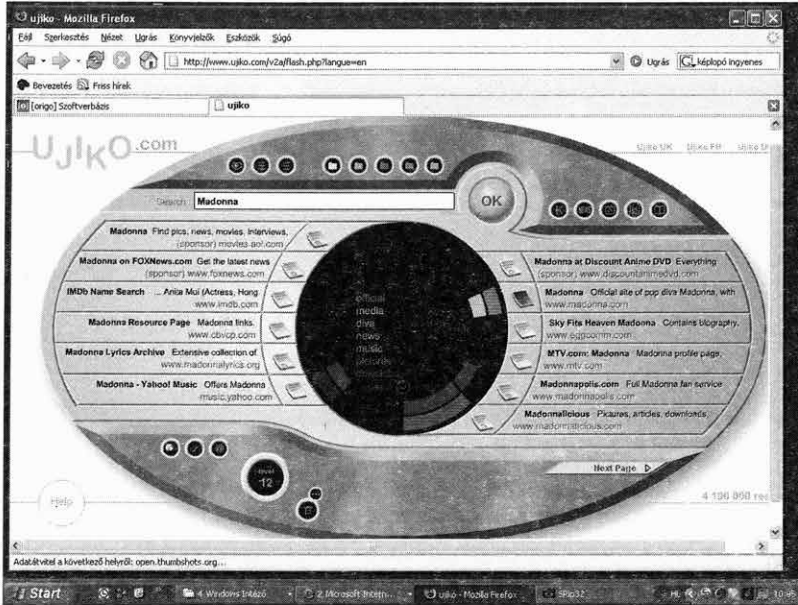
rendszer jó működéséhez azonban a Flash-t installálni kell.

Legelőször az egyszerű keresés használható, mert a későbbiekben maga a rendszer ajánlja fel az összetett keresési funkciókat. Közülük a legegyszerűbb (az ÉS=AND) kapcsolatot a többi keresőhöz hasonlóan automatikusan használja. A beírt keresőkifejezésre kapott találatok az ellipszis két oldalán jelennek meg egy-egy ikon kíséretében. Ezek az ikonok a dokumentum formáját, típusát jelölik. Így azonnal lehet látni, ha .doc vagy .pdf stb. találatot kaptunk. Például a pdf-fájlok esetén az ADOBE cég ismert logója jelzi a dokumentum típusát. Az ellipszis szívében elhelyezkedő kör három funkció: legelőször a keresőkérdés témacsoportjait, a szemantikai összetartozásokat jeleníti meg. Másrészt arra használható, hogy láthatóvá tegye annak a dokumentumnak a nyitó weboldalát, amely fölött elhalad a kurzor, lehetővé téve, hogy a felhasználó gyorsan eldönthesse, megnyissa-e vagy sem az adott oldalt, vagy a körben megjelenő két ikon segítségével dönt a dokumentumok további sorsáról. Amennyiben a szívet választja és ezt az ikont hozzárendeli a számára érdekes dokumentumokhoz, akkor a további keresések során ezek automatikusan az első helyen szerepelnek, ha a szemétkosarat választja, akkor egyből kidobhatja a számára szükségtelen találatokat. A kereső megjegyzi a szívvvel megjelölt kedvenc lapokat és erre figyelmeztet is, amikor a lap jobb alsó sarkában jelzi, hogy hány weblapot választottunk ki. A szemetesbe dobott dokumentumokat is megjegyzi a rendszer. Tudomásul veszi, hogy nem szükségesek és egy újabb keresésnél ezeket már nem is jeleníti meg a találati halmazban. Megnézett weboldal esetén a rekord mellett megjelenik egy szám, amely mutatja, hogy hányszor tértünk vissza, hányszor tekintettük meg a weblapot. A szám növekszik ugyan minden visszatéréskor, de ez nem növeli a gyűjthető pontokat, tehát nem eredményezi a szintváltást. Ehhez ugyanis előbb tíz pontot kell összegyűjteni. Amikor ez sikerül, a szintjelzőn feltűnik egy

zöld nyíl és ez vezeti a felhasználót a mélyebb keresési lehetőségek felé.

Az ebben a körben elhelyezkedő témák más-más színűek. A témák színe ugyanolyan, mint az őket körülvevő színes félkör-kör alakzat. Az alakzat nagysága mutatja, hogy az adott színrel jelölt témához az összes találati halmazból mekkora mennyiségű találati rész kapcsolódik. A rendszer pontokkal értékeli a megnyitott, megnézett dokumentumokat. A felhasználó a 0. szintről indul. Minden 10 megnyitott dokumentum után egy pontot kap, ezáltal ugrik egy szintet mindaddig, amíg a tizenkettedik szintig el nem ér.⁶ A szintváltás a rendszer számára a mélységben való keresés igényét jelzi, hiszen ne feledjük, hogy a felhasználók zöme csak az első néhány találatot szokta megnézni! Ezért a rendszer lehetőségei az első néhány szinten eléggé korlátozottak. Még csak az eddig elmondottak állnak rendelkezésünkre. Azonban minél mélyebbre megyünk, annál több lehetőséget kínál fel a kereső. Szintenként jelennek meg az újabb és újabb ikonok. A második szinttől a kukac jel jelenik meg, amelyre rákattintva lehetőségünk van arra, hogy megjegyzést fűzzünk a weboldalhoz. Később különféle színű mappák tűnnek fel, amelyekbe a dokumentumtípusainkat fajtánként menthetjük el a saját gépünkre, de elküldhetjük őket e-mailben is. A program így folyamatosan változik: a keresés menetéhez, mélységéhez igazodva fejlettebb arculatot ölt és specifikusabb szolgáltatásokat kínál fel. Ez utóbbiakat – képek, videofilmek keresése, hírek, a wikipédia enciklopédia használata – a Yahoo adatbázisában tárolt anyagokból szolgáltatja. Ugyancsak a magas szinteken jelenik meg a belső kör közepén egy olyan kis ikon, amely a megnézendő weblaphoz kapcsolódik automatikusan. Ez az Alexa weboptimalizációs cég logója és automatikusan megmutatja a kiválasztott weblap web rangsorának hányadosát. Ennek a relevancia hányadosának a megjelenése szintén segítséget jelenthet a felhasználónak arra, hogy eldöntse, érdemes-e vagy sem megnézni az adott webhelyet.

Az alábbi ábra a 12. szint összes ikonját szemlélteti. Keresőkérdésünk ez esetben *Madonna* volt, hogy a későbbiekben összevethessük ugyanezt a keresést a cikk további részében bemutatásra kerülő zenei kereső találati arányaiival.

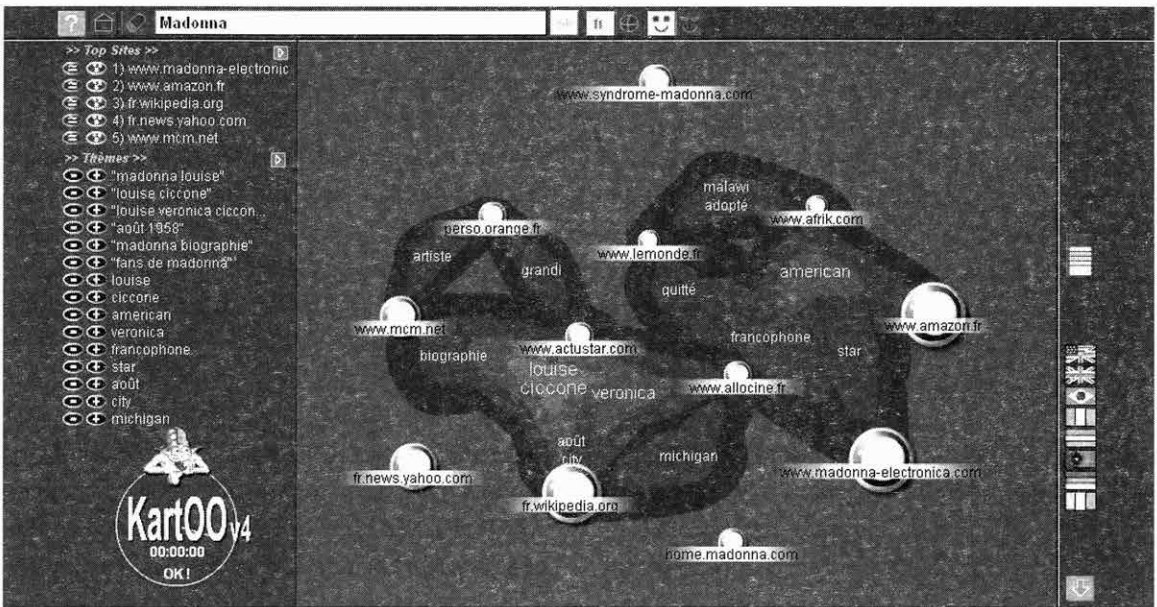

1. kép

Az UJIKO 12. szintjén már 17 ikon található, amely a keresés eredményének könnyebb rendezését teszi lehetővé

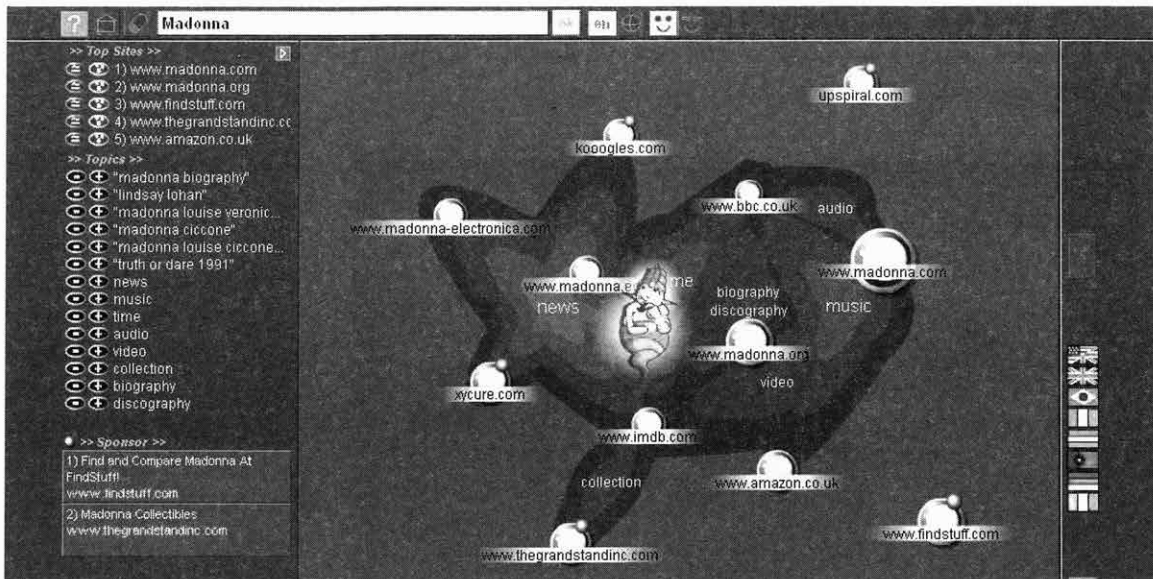
Amennyiben nem vagyunk elégedettek a találati arányokkal,⁷ akkor a rendszer K-betűs ikonja felhívja a figyelmünket arra, hogy innen lépünk tovább a testvérkeresőhöz, a KARTOO-hoz, hiszen annak 10 milliárdos adatbázisában nyilván több releváns találatot kaphatunk.⁸

E kereséseknél tudatosítani kell magunkban, hogy nem mindegy, milyen nyelvű keresőfelületet választunk. Nézzük meg, mit ad ki Madonnára a KARTOO francia és mit az angol nyelvű változata!

2. kép

Madonna a francia KARTOO-ban

3. kép Madonna az angol KARTOO-ban

Noha a keresőkefezés megegyezik, sem a találatok mennyisége, sem relevanciája nem azonos a különböző nyelvű interfészeknél. Természetes ez, hiszen a háttéradatbázisból az adott nyelven megjelent dokumentumok kerülnek elsődlegesen kiválasztásra.

Az eredményeket viszont továbbra is az UJIKO-val rendeztethetjük. A túl sok, ám szükséges találatokat magunk csoportosíthatjuk saját szempontjaink alapján és a mélyülő keresési szinttel egyre több felkínált, más-más színű mappába rendezhetjük őket. Lehetőség van arra is, hogy a webhelyhez saját kommentárt fűzzünk, filtráljuk/szűrjük a lapokat és letilthassuk a valamilyen szempontból nem kívánatosakat. A gyors szellemi fáradás, az információs túlterheltség elkerülése érdekében már a nulladik szinttől lehetőség van arra, hogy a kereső színeit megváltoztassuk. Hétféle színekombináció áll a felhasználó rendelkezésére, ahol saját maga beállíthatja az RGB színskálán a színekombinációk színarányát, mélységét. Amennyiben a forma is zavarja és jobban szereti a hagyományos találati megjelenítést, akkor azt is kérheti a géptől. Ám ebben az esetben is ott egy újfajta segítség. Az egymás alatt sorjázó megszokott formátumú találatok mellett a képernyő jobb részén ott található a témakörök, amelyek a téma asszociációit tartalmazzák.⁹

LIVEPLASMA

<http://www.liveplasma.com>

A sokféle vizuális keresőből azért esett választásunk a LIVEPLASMA-ra, mert a könyvtárakban sokszor szembesülünk az új generáció zene- és médiastárokra vonatkozó kéréseikkel. Nos nekünk, a már korosabb, a más értékeken és más módon felnőtt generációnak e kérdések megválaszolása sokszor gondot okoz. Nem is tudjuk kiről van szó, soha nem hallottuk az együttes nevét, nem ismerjük az akciófilmek fénycsóvaként felbukkanó, majd semmibe vesző sztár álompárocskáit. Fatboy Slim, Barry White, Eminem, Jewel, Didi, Justin Timberlake neve – és sorjáthatnánk még hosszasan –, nem sokat mond a számunkra. Segítenünk azonban mégis kell. A LIVEPLASMA a már bemutatott GROKKER-hez hasonló formai megjelenítésű. Művészek, filmek, zeneszerzők, előadók, zenei igazgatók sokaságát gyűjtötte össze és többnyelvű interfésszel (angol, francia, spanyol, német)

biztosít elérést azoknak, akik a komoly és a könnyűzene világából kívánnak megismerkedni egy-egy szereplővel, stílussal, korszakkal.

A kereső elődje a MUSICPLASMA volt, amelyek erejéit megtartva fejlesztették tovább a rendszert. Mire is használható egy olyan kereső, amely a klasszikus és a könnyűzene világából egyszerre merít? Lefedheti-e mindazon zenei referenz kérdések összességét, amelyet az olvasók és az egyéni felhasználók feltesznek, keresnek? Természetesen nem. *Jacques Krischer*, aki az előző kereső, a MUSICPLASMA háttér adatbázisát készítette, arra törekedett, hogy körülbelül százezer zenei rekordot építsen számtalan oda-vissza mutató, a tématerképekre jellemző bidirectionális kapcsolattal és sok jellemző tulajdonsággal, hogy a témacsoportokat a hasonlóságok és a különbségek segítségével könnyen meg lehessen alkotni.

Gyakorlati tapasztalatból tudjuk, hogy a felnőtt vagy a fiatal korosztályhoz tartozó olvasók a következő kérdéssel szoktak a könyvtárhoz fordulni: „Szeretem X zenei csoportot, előadót, együtttest. Kik játszanak még hasonló stílusban?” „Láttam A színészt az X filmben. Milyen filmekben játszott még? Csak bűnügyiben szerepel vagy másfélékben is?”

Nos, a kereső ezeknek a kérdéseknek a megválaszolására jó. „Egész Hollywood itt van a LIVEPLASMAN!” – hirdeti a nyitófelirat. Már ebből is következtethetünk a résztvevők körére.

A LIVEPLASMA tehát tájékoztatást ad csak, iránytű a zenék, filmek rengetegében. Elvezet az elképzelt helyekre, de nem várható tőle, hogy mély vagy szakirányú zenetörténeti, filmtörténeti faktografikus információkat, irodalmat adjon. A mostani kor, a modern elvárások, a kérészéletű amerikai, nyugat-európai, ausztrál könnyű/pop/rock zenei együttesek és művészek stílusbeli összetartozásának, hasonlóságának és egyéb kapcsolatainak a megismerésére viszont kiválóan alkalmas.¹⁰

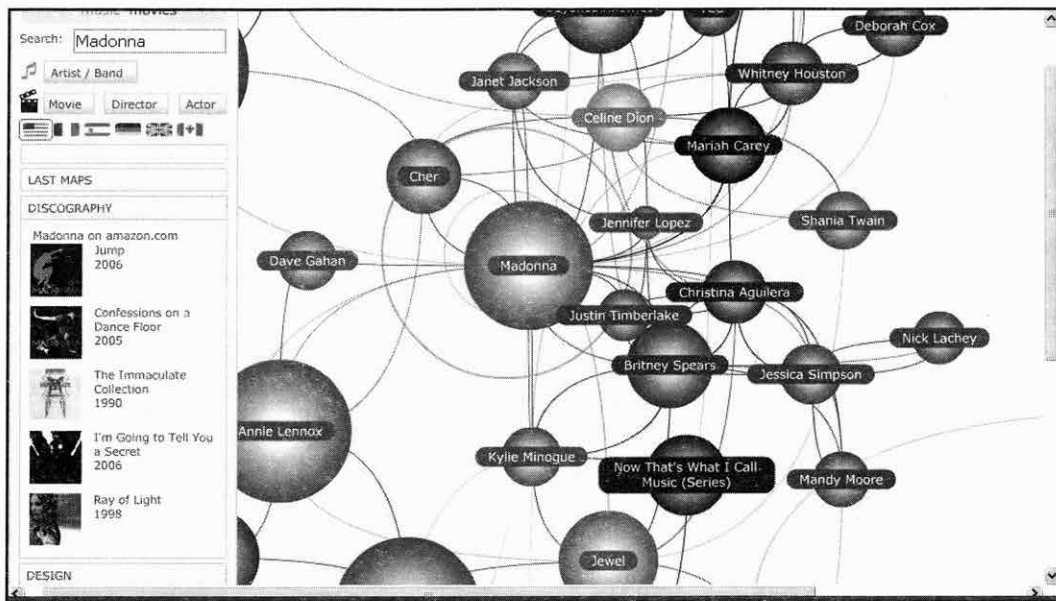
Keresés és megjelenítés

A keresőmező alatt két ikon egy hangjegy és egy filmvágó ikon jelenik meg. Ezek mutatják, hogy először ki kell választani, hogy zenei vagy film információkat kíván-e keresni az internauta. A csoportválasztás még szűkíthető előadók, alkotók, rendezők, színészek szerint. A keresés ezután a hagyományos keresőknél megszokott módon történik.

A megjelenítés grafikus és a GROKKER-hez hasonló, állandó mozgásban, változásban lévő körök jelennek meg. A kör nagysága az adott művész/film népszerűségére utaló jel. Minél nagyobb, annál ismertebb vagy annál nagyobb jelentőséggel bír adott hivatásában. Filmek és színészek esetében a köröknél megjelennek azoknak a DVD- és CD-lemezeknek a címlapfotói, amelyekhez a személynek bármilyen köze van. Ez azért is fontos, mert ez a rendszer is kapcsolatban áll az Amazon.com internetes könyvtárral, ahonnan azonnal megrendelhetjük a keresővel felfedezett dokumentumot. A címlapképek mellett egy négyzet tartalmazza a legfontosabb információkat. Ez általában a film címe. A négyzetek színének itt is nagy jelentősége van: egy szempillantás alatt megállapítható a film műfaja, hiszen mindegyik szín valamilyen típust jelöl (bűnügyi, lélektani, kaland, akció stb.) Az UJIKO-nál már megismert szív szimbólum itt is megjelenik, hasonló szerepben, csak két színben, azért, hogy az egyikkel kedvenc filmjeinket, a másik színű szívvel pedig kedvenc zenei anyagainkat jelölhessük meg. A képernyő bal oldalán látható, a színészek nevével készített lista segítséget nyújthat ahhoz, hogy olyan filmet is megtaláljunk, amelynek elfelejtettük alkotóját.

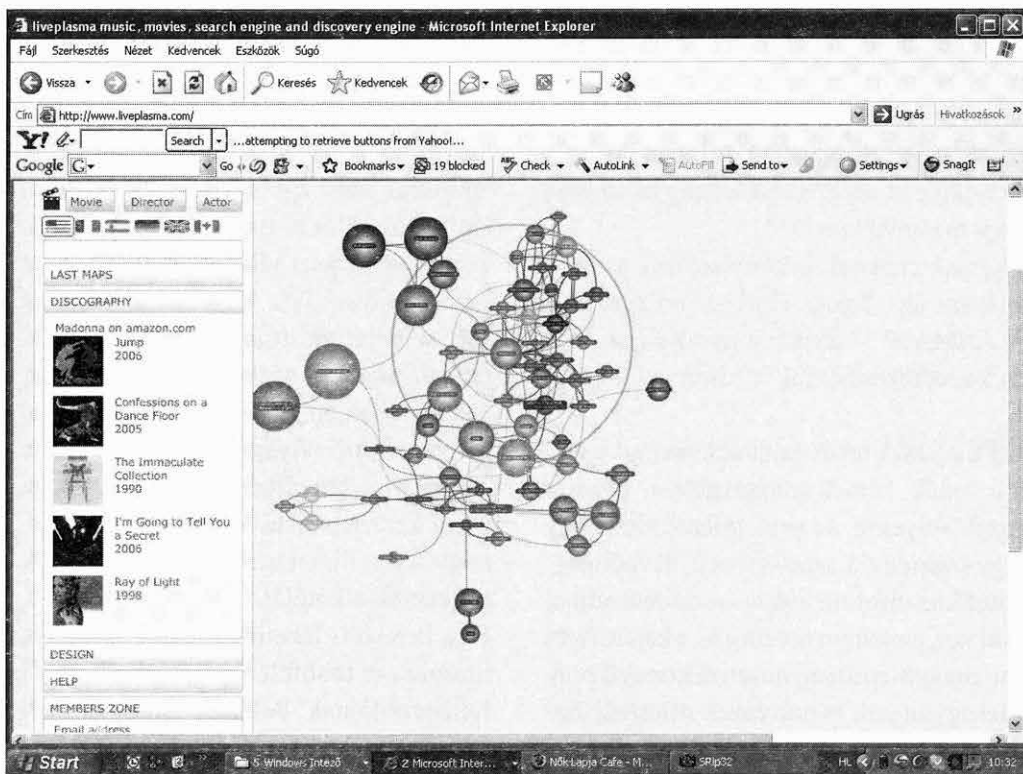
Ez a kereső is lehetőséget ad a személyes beállításokra és többféle sajátos lehetőséget biztosít felhasználóinak. Például: híranyag kérhető folyamatosan a kedvenc színészekről, alkotókról. Így mindenki összeállíthatja saját filmográfiáját és diszkográfiáját is.

És most lássuk, milyen találatokat kapunk Madonnára vonatkozóan!

4. kép. Madonna a LIVEPLASMA-ban

A körök mérete, színe jelzi a kapcsolatokat, a bal oldalon pedig az amazon.com webáruház most kapható Madonna lemezeit mutatja és kínálja fel azonnali internetes vásárlásra

5. kép: A Madonnával kapcsolatba hozható személyek és csoportok összessége

Látható, hogy a TM-keresők inkább általános keresésre és általános tájékozódásra használhatóak, mint egy adott szakmai részterület mélységében való feltárására. A TM-gráfok kiválóan alkalmasak arra, hogy a logikai kapcsolatokat összeláncolva megjelenítsék az olvasónak, de a mély keresés nehézségeit ezek sem oldják meg. További probléma, hogy az ilyen automatikusan generált TM-ek nagyon „zajosak”, sok redundáns információt is tartalmaznak, ugyanúgy, mint a szöveges keresők. Ez azonban egy ilyen látványos felületen talán zavaróbban hat, mint a megszokott szöveges megjelenítésben. A fejlesztők ezért támogatják a metaadatok, teauruszok megalkotását. *Drótos László* véleménye szerint a „Topic Map-et csak metaadatokkal és névterekkel (például teauruszokkal) ellátott dokumentum-halmazokra érdemes építeni, mert az automatikus asszociáció és témacsoport-generálás nagyon zavaros eredményeket ad, ráadásul igen erősen nyelvfüggő.”¹¹ Ezért mindaddig, amíg a metaadatokkal való ellátás meg nem történik és a web dokumentumai nem XML-ben készülnek, ezek a keresők nem tudják a hozzájuk fűzött reményt beváltani. Arra pedig kicsi az esély, hogy visszamenőleg minden dokumentum megkapja a maga metaadat fejlécét.

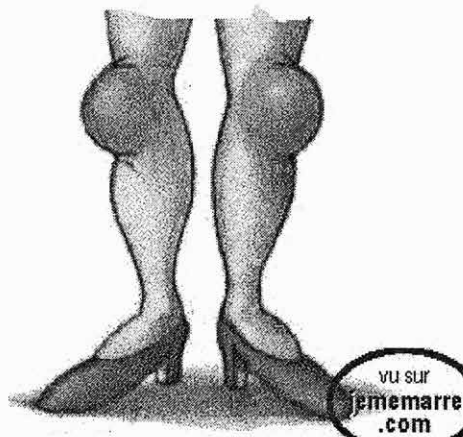
Akkor mégis mi az az ok, erény, érdekesség, ami miatt a szakirodalom és a fejlesztők a jövő keresőgépeinek fő várományosaként kezelik ezeket a keresőket? Hiszen a jelenleg használatosak között számos olyan létezik, amely már témákba, klusterekbe rendezve jeleníti meg a találatokat, mint a Clusty,¹² Wisenut,¹³ Gigablast¹⁴ stb., mégsem váltak közismertté. Ezekkel szemben az előnyt, a „többletet” a vizualizálás adja.

A vizuális percepció szerepe az információkeresésben

Amikor 2003 őszén a Múcsarnok megrendezte „Vision” című rendkívül érdekes kiállítását a céllal, hogy végigkalauzolja a látogatót a látásnak az információ továbbadásában és az

emberi életben évszázadokon keresztül betöltött óriási szerepén és bemutassa azokat a változásokat, amelyek a számítógép megjelenése óta a számítógépadta lehetőségek kiaknázásával megváltoztatták érzékelésünket, még csak kevesen gondolkodtak el a keresőgépek új generációjának, a vizuális keresőknek a létjogosultságán. A szakirodalom az intelligens ágensek egy részére is csak úgy tekint, mint egy ötlet köré épített szoftverre, amely nem tudja teljesíteni feladatát. A vizuális keresőknek is sokszor ezt a szerepet szánják: csak egy a megszámlálhatatlan internet adta érdekesség közül, de az újdonság varázsának elmúltával már jöhet is a következő új látványosság.

Pedig jóval többről van szó. A vizuális keresők fejlesztői a számítástechnikai-informatikai fejlettséget és tudást a pszichológia leszűrt eredményeivel ötvözik éppen azért, hogy a vizualizált találatokkal a lehető legrövidebb idő alatt a legtöbb hasznos információhoz juttassák a felhasználót. Elképzelésüknek tudományos alapja van: a vizuális percepció sajátosságait aknázzák ki. A könnyű megértés érdekében erőteljesen sarkított példát közlünk. Az alábbiakban egy karikatúra látható. Nézzük meg és foglaljuk össze két mondatban, mit látunk. Mire gondoltunk?

És most gondoljuk a láb fölé a kép feliratát: Monika Lewinsky¹⁵

Ugye másra gondoltunk? ☺ ☺ ☺

Mi is történt tulajdonképpen?

E néhány vonal felidézte bennünk:

Az első esetben valakinek a lábát, amely esetleg daganatos megbetegedéstől szenved. Az eltúlzott formák karikírozzák, túlhangsúlyozzák ugyan a mondanivalót, de a lábát mint testrészt felismertük. Részleteit nem tudjuk. Sem a nagyságát, sem a pontos formáját. A rajzon ha éppen kissé kövérebb, vagy vékonyabb lett volna, nem zavart volna, akkor is láb marad a szemlélő számára.

A második esetben a térdnél lágyan megbugyanó két erőteljesen ívelt vonal és a kép felirata azonnal más asszociációt teremt.

Mindkét kép esetében azonban egy biztos pontot, a lábát mindenki felismeri. Ez azért van így, mert ún. vizuális percepció rendszerünk segítségével megélt élményeink, ismeretünk és képzeletünk hatására kialakítottuk a karikatúra számunkra leghűbbnek tűnő ún. „interpretációs hipotézisét.” Az információ szerzése gyors és automatikus volt. A részekről nem vettünk tudomást, nem is volt szükséges ahhoz, hogy a másodperc töredéke alatt készen álljon az eredmény. A kép interpretációja ugyanis az agyban történt. A retinának csak biológiai közvetítő funkciója volt.

A vizuális keresők tehát – legyen az bármelyik típusú – azzal, hogy képileg csoportokba rendezik a kapott találatokat, nem a keresést könnyítik meg, hanem az eredmények megértését. Az időt ezzel nyeri a felhasználó. Vizuálisan maga előtt látja, egyszerre áttekintheti, felmérheti a kapott információ mennyiséget, ebből ki tudja választani és el tudja menteni az őt érdeklő teljes vagy részleges találati halmazt. Hiszen a több száz, ezer tételes mennyiséget a keresők egyedi grafikus térképpé alakítják úgy, hogy szöveges összefüggéseik tetszés szerinti formai-grafikai megjelenítésüekké és így könnyebben értelmezhetőbbé válnak. Ennek miéért vizsgáljuk meg a következőkben.

A vizuális percepció három alaptörvénye

Ebben a gyors megértésben a vizuális percepció

három alaptörvénye játszott közre: az információ felismerése, az információ befogadása, majd az információ memorizálása.

*Joelle Cohen*¹⁶ felhívja a figyelmet arra, hogy a számítógépen dolgozók számára a 10 a hetedikén bit/secundum sebességgel érkező vizuális információ hétszer több információt továbbít az agynak, mint auditív, vagyis hallórendszerünk. Hatékonysága ugyancsak sokszorosa a halláséknak. Ez annak köszönhető, hogy a percepció egy adott pillanatban nem egy hangjel vagy egy adott szótag feldolgozását végzi el, hanem mindazokat az összetett jelenségeket, amelyek egyszerre érik a felhasználót. A képernyőn megjelenő és pixelekben mérhető információ két dimenziója és a képernyő luminozitása nagy hatással van a percepcióra. Szemünk ugyanis olyan optikai eszköz, amely lehetővé teszi, hogy a külvilágról információt kapjunk. A szem azonban mindig csak közvetítő eszköz, hiszen a látott kép feldolgozása az agyban történik. A képernyőn megjelenő kép és annak fényereje adják azokat a részleteket, amelyek a másodperc töredéke alatt együtt információvá állnak össze az agyban. Amikor a kép (például a keresőmotor külső megjelenése) nagy kontrasztú, esztétikus színekkel hangsúlyozott és fényes, optikai felismerőrendszerünk a rendezettség érzetét kelti az agyban. Amikor eltérő nagyságú alakzatokat látunk (például a GROKKER vagy a LIVEPLASMA kis és nagy gömböcskéi) a vizuális percepció a mennyiség, illetve az alá és a fölérendeltségi viszony, a hierarchia érzetét sugallja. A vizuális percepcióban a formák alaki hasonlósága és közelsége vagy távolsága ugyancsak jelentéssel bír az agy számára.¹⁷ Ezek azok a jelenségek, amelyek a csoportképzés alapjául szolgálnak. A szem ugyanis automatikusan csoportokba rendezi, az agy pedig ez alapján összetartozónak véli a hasonló formájú, nagyságú, fényerősségű jelenségeket. *Nyíri Kristóf: Multimédia és új bölcsészettudomány* című tanulmányában az ókortól napjainkig vezeti végig a kép, a vizualitás életünkben betöltött szerepét és a vizualitás pozitív hatásairól

kívánja meggyőzni az olvasót. A bécsi szociológus, *Otto Neurath* szavait idézi, akire nyilván nagy hatással lehetett a praeraffaeliták életszemlélete és ezért is hangoztatta fennen, hogy „szükségtelen szavakban elmondanunk azt, amit világossá tehetünk képek által.”¹⁸

A téma hatalmas szakirodalmának¹⁹ szinte minden kutatója úgy gondolja, hogy a vizuális percepció összetett folyamatát a látványra alapozott érzetek indítják el és a végeredmény, az hogy mit látunk, az illetőnek az adott helyzetre vonatkozó tapasztalatától függ. Ahhoz, hogy egy esemény tudatosuljon bennünk, az agynak a látvány alapján egy többszintű, egymáshoz kapcsolódó szimbolikus értelmezést kell felépítenie.

Kovács Ilona látáskutató így határozza ezt meg: „A folyamatot, melynek során gyakorlás vagy tapasztalás következtében tudatosság nélkül megtanulunk értékelni valamit, amire korábban képtelenek voltunk, perceptuális tanulónak nevezik.... Gyakorlás hatására „finomodnak” az érzékek: a szolfézsztanulás finomítja a hallást, a festés-rajz a látást, a borkóstolás az ízérzést...”²⁰

A szakirodalom sokszor hivatkozott két kutatója *Crick* és *Koch*²¹ szerint „az emberi vizuális tudat biológiai haszna az, hogy a látványról a lehető legjobb értelmezést adja az adott pillanatban, akár saját tapasztalataink alapján, akár őseink génjeinkben megtestesülő tapasztalatainak fényében.”

Mások, így *Stephen Kosslyn*²² szerint is az agyban történő mentális képzés a memóriában való tárolódás után hatással lehet az információ feldolgozására. Ennek alapján elmondható, hogy tudásunk alapvetően hat arra, amit látunk. És ez fordítva is igaz. Ha egy vizuális kép beépült, bekódolódott memóriánkba, onnan bármikor előhívható képként a hozzá tartozó információkkal együtt.²³

Összegzés

Tehát ez az újfajta megjelenítés könnyebbé te-

szí a felhasználó munkáját, mert a vizualizálás nagyszerűsége abban rejlik, hogy vizuális percepció rendszerünk segítségével a másodperc töredéke elég a megjelenített információk értelmezésére. Annak eldöntésére, hogy adott helyzetben, adott kérdésre melyik tartalmi csoport találatait érdemes kibontani és részletesen elolvasni. E keresők – bizonyos hiányosságaik ellenére – ezért hatékonyak és érdekesek: mivel a szemantikai tartalom egységben van a grafikai formával, a felhasználó időt nyer a keresés során, a csoportosított információkkal pedig olyan szemantikai szálakra, kapcsolatokra, tárgykörökre bukkanhat, amelyek keresett témájához tartoznak ugyan, de előzőleg nem volt tudomása róluk és így nem is keresett rájuk.

Jegyzetek

1. A témának hatalmas szakirodalma van. Közülük is kiemelkedik *Detlev Dannenberg* munkássága. Mivel a modell alapjait ő dolgozta ki, elsősorban az ő munkáira hivatkozunk. *Dannenberg, Detlev – Herzig, Bardo – Renger, Helene: Leitfaden zur Entwicklung von Unterrichtseinheiten zur Förderung von Informationskompetenz.* In: Bertelsmann Stiftung (Hrsg.) ; Ministerium für Städtebau und Wohnen, Kultur und Sport des Landes NRW (Hrsg.) : Kooperation macht stärker : Medienpartner Bibliothek & Schule. CD-ROM. Gütersloh: Bertelsmann Stiftung, 2005.; *Dannenberg, Detlev – Motylewsky, Michael Müller, Cord : Der schlaue Det : ein Libray-skills-online-tutorial.* In: Buch und Bibliothek, Vol. 51.1999. No.1, pp. 44–48. <<http://det.informationskompetenz.net>> [2006.10.10.]; U.ő: Zitierempfehlung für diese Seite: Lernsystem Informationskompetenz. 1998–2006. <<http://www.liik-online.de/html/texte.shtml>> [2006.10.10.] Az információs kompetencia megértésének kiváló honlapja: Lernsystem Informations Kompetenz (LIK) <<http://www.liik-online.de/html/>> [2006.10.11.];
2. Spanyolországban *José Ramón Pérez Alvarez-Ossorio*, a CINDOC munkatársa elemezte a „Revista Espanola de Documentación Científica” (a továbbiakban REDC) szakmai lap kumulatív indexei alapján a folyóiratban 1977–1996 között megjelent cikkeket. Megállapította, hogy a húsz év alatt megjelentetett cikkek nagy része az információtudományról, az információ forrásairól, gyűjtéséről, megőrzéséről és az információ szétsugárzásáról szól. Közöttük is kimagasló az információkeresés és az információkeresést segítő cikkek száma. A REDC későbbi vizsgálatai ugyanezt támasztják alá

- épűgy, mint az amerikai „Journal of the American Society for Information Science” (a továbbiakban JASIS) kutatásai is. V. ö.: Alvarez-Ossorio, J. R. P.: Cobertura temática y procedencia institucional de los artículos publicados en la Revista española de documentación científica en sus veinte años de existencia. In: REDC, Vol. 20. 1997. No. 3. pp. 290–298.; Wulff, Barreiro Enrique: Progresos de la Revista española de documentación científica a través de sus pantallas de referencia. In: Documentación de las ciencias de la información, 1997. No. 20, pp. 139–148.; Harter, Stephen P. – Hooten, Patricia A.: Information science and scientists : JASIS, 1972–1990. In: JASIS, Vol. 43. 1992. No. 9. pp. 583–593.; V. ö. még: Bellardo, Trudi: An investigation of online searcher traits and their relationship to search outcome. In: JASIS, Vol. 36. 1985, No. 4. pp. 241–250.; De Raad, Boele – Schouwenburg, Henri C.: Personality in learning and education: a review In: European Journal of Personality, Vol. 10. 1996. No. 5. pp. 303–336., Kernan, Jerome B. – Mojena, Richard: Information utilization and personality In: Journal of Communication, Vol. 23. 1973. No. 3. pp. 315–317., Wilson, Thomas D.: On user studies and information needs. In: Journal of Documentation, Vol. 37. 1981. No. 1. pp. 3–15.
3. V. ö.: Homo digitalis – a XXI. század embere : Nyíri Kristóf filozófiatörténetessel beszélget Körösné Mikis Márta. In: Új Pedagógiai Szemle, 1999. 7-8. sz.[on-line] <<http://epa.oszk.hu/00000/00035/00029/1999-07-in-Korosne-Homo.html>>[2006.10.17.]; Hankiss Elemér: Proletár reneszánsz : Tanulmányok az európai civilizációról és a magyar társadalomról. Bp.: Helikon, 1999. 279 p.
 4. Pajor Enikő: Tématérkép (topic map) alkalmazások az Interneten. In: Könyvtári Figyelő, 2005. 51. évf. 4. sz. pp. 817–830. [on-line] <<http://www.ki.oszk.hu/kf/kfarchiv/2005/4/pajor.html>> [2006.10.17.]
 5. Too Much Information (TMI). Az amerikai/angol szakirodalomban az információtúterheltség pszichológiai megjelölésére szolgáló szakkifejezés.
 6. A rendszer eredetileg tíz színnel indult, de az egyéni továbbfejlesztési lehetőségekkel (perszonalizálással) ez bővíthető. Így láttam már 18 színtet is.
 7. 2004. április 30-án az UJIKO négy milliárd rekorddal rendelkező adatbázissal indított. Mára ez a szám a hat milliárdot érte el. Az adatbázis találatai a Yahootól származnak. JB informatikus szíves közlése.[2006.10.11.]
 8. Magyar nyelvű anyag az UJIKO-ban elvéve található. Ha erre van szükség, a KARTOO nagyobb eredményességgel használható.
 9. Gary Price-nak, a keresőgépek szakértőjének személyes tapasztalata az UJIKO-ról: <http://www.resourceshelf.com/archives/2004_04_01/resourceshelf_archive.html> [2006.10.16.]
 10. Legalább is ez a véleménye annak a tizen-huszon éves korosztályhoz tartozó olvasóknak, akikkel megismertettem e keresőt.
 11. Ahhoz, hogy több nyelven jól lehessen használni, meg kellene írni a hozzá tartozó elemző- és klaszterező modulokat. Ezt viszont egy ingyenes kereső nem tudja megtenni. Köszönöm Drótos László nekem írott levelét. 2005.09.21.
 12. <http://www.clusty.com> kiváló metakereső
 13. <http://www.wisenut.com>
 14. <http://www.gigablast.com>
 15. A kép eredeti forrása: < <http://www.jememarre.com>> [2006.03.17.]
2005. augusztusában már eltűnt e webhelyről. 2006.10.16.
 16. Cohen, Joelle: L'écran efficace : Trois lois fondamentales de la perception visuelle. In: Documentaliste – Science de l'information, Vol 37. 2000, No. 3-4. pp. 192–198. cit. p.193.
 17. Bonin, Serge – Bonin, Madeleine: La Graphique dans la presse : informer avec des cartes et des diagrammes. Paris: CFP, 1989. 176 p. Bibliogr.: pp. 173–175.; Bruce, Vicki – Green, Patrick R.: La Perception visuelle : physiologie, psychologie et écologie. Grenoble : Press Universitaire de Grenoble, 1993. 511 p.
 18. Otto Neurath annyira híve volt a vizuális információnak, hogy egy speciális képi nevelési rendszeren dolgozott, amelyet „International System Of Typographic Picture Education” névvel illetett. V. ö.: Nyíri Kristóf: Multimédia és új bölcsészettudomány <<http://www.hunfi.hu/nyiri/termtud.htm>> [2006.03.17.]
 19. Adelson, E. H. – Bergen, J. R.: Spatiotemporal energy models for the perception of motion. In: Journal of the Optical Society of America A, 1985. 2 (2), pp. 284–299.; Duncan, Johnson: Target and nontarget grouping in visual search. In: Perception & Psychophysics, Vol. 57. 1995, pp. 117–120.; Grossberg, Stephen – Mingolla, Enio – Ross, William: A neural theory of attentive visual search : Interactions of visual, spatial, and object representations. In: Psychological Review, Vol. 101. 1994. No. 3. pp. 470–489.; Julesz, B.– Bergen, J. R.: Textons, the fundamental elements in preattentive vision and perception of textures. In: Bell Systems Technical Journal, 62(6) 1983. Part II: 1619–1645. Reprinted in M. A. Fischler and O. Firschein, Eds., Readings in computer vision. 1987, Los Altos, CA, Morgan Kaufman, pp. 243–256.; Mingolla, E. – Todd, J. T. – Norman, J. F.: The perception of globally coherent motion. In: Vision Research, Vol. 32. 1992. No. 6. pp. 1015–1031.
 20. Kovács Ilona – Kozma Petra: Az idegrendszeri plaszticitás. In: Magyar Tudomány, 165. évf. 2005.1. 36–43. Cit. p. 36. V.ö. még: Kovacs, Ilona: Human Development of perceptual organization. In: Vision Research, Special Issue on Attention, Vol. 40. 2000. No.10–12, 2000. pp. 1301–1310.

21. Crick, Francis – Koch, Cristof: Are we aware of neutral activity in primary visual cortex? In: Nature, 1995. 375. pp. 121–123.; U. ö.k: Consciousness and neuroscience. <<http://www.klab.caltech.edu/~koch/crick-koch-cc-97.html>> [2006.10.16.]; v. ö. még: Crick, F. – Koch, C. : Cortical areas in visual awareness - Reply. Nature, 1995. 377. pp. 294–295.; Crick, Francis – Koch, Cristof: Why neuroscience may be able to explain consciousness. In: Science American, 1995. 273. pp. 84–85.
22. Kosslyn, Stephen M.: Information representation in visual images. In: Cognitive Psychology, 1975. 7. pp. 341–370.
23. Rudolf Arnheim tanulmányok sorát szentelte a vizualitás kutatására. A gondolkodás eredendően képi voltát hangsúlyozza és azt a többletet, amelyet a képi információ nyújt a szóbelivel szemben. Arnheim, R.: La Pensée visuelle. 3e éd. Paris: Flammarion, 1997. 358 p.

A kutatási eredmények közzététele a könyvtári-tájékoztatási szakfolyóiratokban

SHENTON, Andrew K.: Publishing research in LIS journals című cikkét

(Education for Information. 23. vol. 2005. 3. no. 141-163.p.)

KOLTAY Tibor tömörítette.

Miért publikáljunk?

A publikálásra többféle okból érezhetünk késztést. A szakajtó cikkeit olvasva sokan érezhetik úgy, hogy hasonló cikkeket maguk is meg tudnának írni. Mások szeretnék a nevüket nyomtatásban látni, hírnévre, ismeretségre szert tenni. Van, aki szakmai fejlődését, előrehaladását tartja szem előtt, vagy jobb állás reményében publikál. A magasabb oktatói vagy kutatói posztok betöltéséhez fel kell tudni mutatni publikációs tevékenységet, ahogy a doktoranduszok számára is előírhatnak publikálási kötelezettséget.

A személyes motiváció különböző esetei mellett egyszerűen az is lehet az eset, hogy egy-egy kutató szeretné kutatási eredményeit közzétenni. Legkevésbé valószínű, hogy valaki anyagi okokból publikálna, hiszen a szerzők a legkritikább esetben kapnak írásaikért honoráriumot.

Mit publikáljunk?

A publikálható anyagok igen sokfélék lehetnek. Ezek közül csak a legfontosabbakat soroljuk fel:

- szakirodalmi szemlék,
- kutatási beszámolók,
- valamely kutatás gyakorlati hasznának, alkalmazásának ismertetése,
- módszertani elemzések új kutatási módszerekről, módszerek kritikájáról, alkalmazási lehetőségeiről.

Hol publikáljunk?

Fontos, hogy a kutató megtalálja kívánt olvasóközönségét. Vannak lektorált és nem lektorált folyóiratok, mindkettő megjelenhet papírfórmában és elektronikusan. A nem lektorált folyó-

iratoknak szánt cikkek közléséről a szerkesztő maga dönt.

A lektorált folyóirat esetében a kéziratot kiküldik két vagy három lektornak. Ezek egymástól függetlenül értékelik a kéziratot és küldik meg véleményüket a szerkesztőnek, aki ezekre alapozva dönt arról, hogy közlésre elfogadják a kéziratot, bizonyos feltételekkel fogadják el, vagy azonnal elutasítják.

A folyóiratok többsége vagy lektorált, vagy nem lektorált cikkeket közöl, de akad néhány olyan is, amelynek egyes cikkeit lektoráltatják, másokat nem.

Sok gyakorlat-orientált írás nem állja ki a lektorálás próbáját, viszont gyorsabban jelenik meg, mint a lektorált kéziratok. Ugyanakkor egyes kutatók fontosnak tartják a szakértők szigorú értékelő véleményét, és nem is közölnek cikkeket nem lektorált folyóiratokban.

A minél nagyobb fokú objektivitás elérése érdekében a lektorálás névtelenül történik. A szerző sohasem tudja meg, kik bírálták kéziratát. Sok folyóirat annak érdekében is lépéseket tesz, hogy a szerzők személye is rejtve maradjon a bírálók előtt. Ez néha kényelmetlenségekhez, furcsaságokhoz vezet. Gyakran óvni szokták például emiatt a szerzőket attól, hogy korábbi írásaikra hivatkozzanak, mert ez veszélyeztetheti az anonimitást.

A lektorált folyóiratoknak tudományos körökben nagyobb presztízst tulajdonítanak, főként azért, mert a lektorálás a cikkek minőségének ellenőrzését biztosítja. A lektorált folyóiratokat főként a kutatók és az oktatók olvassák. Ha viszont valaki a gyakorló szakemberekhez akarja eljuttatni eredményeit, más – általában nem-lektorált – folyóiratokban kell közölnie azokat. Ha valaki mindkét célközönséget el szeretné érni, jó, ha mindkét típusú publikációban gondolkodik.

A „kemény”, kutatói folyóiratok nagy jelentőséget tulajdonítanak annak, hogy megbízható kutatást mutassunk be, tehát le kell írunk, hogyan terveztük meg és végeztük el a kutatást, amihez sokszor kéri a módszerek részletes leírását és

indoklását. A gyakorló szakembereknek szóló folyóiratok ezzel szemben nagyobb figyelmet szentelnek az eredményeknek és azok gyakorlati alkalmazhatóságának. A lektorált cikkek terjedelme általában hosszabb, mint a gyakorló szakembereknek szánt írásoké, stílusuk tudományos és személytelen.

Az első cikküket publikálni kívánó szerzők kísértést érezhetnek arra, hogy nem-lektorált folyóiratokban való közlést célozzanak meg. Gondolhatják azt is, hogy a lektorált folyóiratokban csak olyan szerzők cikkei jelennek meg, akiknek anyagai már máshol megjelentek. Bár valóban könnyebb lehet nem-lektorált folyóiratokban írásokat megjelentetni, a bírálók nem a szerző publikációs múltját veszik figyelembe, hiszen nem is ismerik személyazonosságát. Sokkal fontosabb, hogy azt döntsük el, kutatási vagy gyakorlati irányultságú folyóiratban szeretnénk írásunkat nyomtatásban látni.

Fontos kérdés a folyóirat témája. El kell döntenünk, hogy írásunk tisztán könyvtartudományi természetű-e, vagy több tudományterületet érint, tehát interdiszciplináris folyóiratban érdemes közölnünk cikkünket.

Az egyik legnehezebb kérdés, hogy miként válasszuk ki azt a konkrét folyóiratot, amelyben publikálni szeretnénk. Néha a kutató eleve eldöntheti, melyik folyóiratnak szánja írását. Néha a folyóiratok által felkínált témák (call for papers) adják a lehetőségét, sőt személyesen a szerzőt is felkérhetik egy cikk megírására. Legtöbbször azonban a szerzőnek kell megtalálnia a folyóiratot. Tudatában kell lennie annak, hogy nincs teljes szabadsága e tekintetben. A választék azonban széles. Érdemes ugyanakkor a következő stratégiákat követnie:

- Korábbi kutatási tapasztalat felhasználása. Ha a szerző olyan témában ír cikket, amelyet már valamely kutatási projekt keretében vizsgált, ismeri az adott terület főbb folyóiratait és az azokban közöl cikkeket természetét. A kutatónak meg kell keresnie, hogy hol található ezeknek a cikkeknek a témája és

irányultsága az ő írásával.

- Bőngészés a kutató munkahelyi könyvtárának folyóirat-gyűjteményében. Érdeemes ilyenkor elolvasnia azt, amit a folyóiratok saját magukról írnak, és persze meg kell néznie a legfrissebb számokban megjelent cikkeket. Ennek a módszernek két hátránya van, Egyrészt csak az adott helyen elérhető folyóiratokat tudjuk számba venni. Másrészt valószínűtlen, hogy bármely könyvtár minden, az adott szakterületen megjelenő fontosabb folyóiraatra előfizetne.*
- A hivatkozások vizsgálata. Bármennyire eredetinek gondolja is írását a szerző, valószínűleg van legalább egy olyan cikk, amely többé-kevésbé közvetlen módon érinti az adott területet, és amelyet a szerző ismer. Érdeemes azokat a folyóiratokat megkeresni, amelyekben ilyen cikkek jelentek meg.
- Referáló, indexelő szolgáltatások, így a *Library and Information Science Abstracts* (LISA) segítségével, továbbá hivatkozási indexek felhasználásával is megtalálhatjuk a releváns szakirodalmat.
- A szakmai, tudományos társaságok folyóiratainak azonosítása különösen a gyakorló szakembereknek szánt írások esetében hasznos.
- Kollégáinktól személyesen és elektronikus vitaforum útján is megtudhatjuk, hol publikáljunk.

Mikor publikáljuk eredményeinket?

El kell döntenünk, hogy már kutatás közben vagy annak befejeztével próbáljuk meg a publikálást. Mindkét megoldásnak vannak előnyei

* Nyilvánvaló, hogy magyar szerzők esetében itt külföldi, nemzetközi folyóiratokról van szó, amelyek még kevésbé találhatók meg egy-egy intézményi könyvtárban. Ennek megfelelően nagyobb hazai könyvtárak és a Könyvtörténeti és Könyvtártudományi Szakkönyvtár állományát kell igénybe vennünk. Mindezek ellenére érdemes a cikkben foglaltakat szem előtt tartanunk, ahogyan minden, a hazai viszonyoktól eltérő vonást is. (A ref.)

és hátrányai. Amikor kutatás közben közlünk valamit, előnyt jelent a frissesség, viszont ha még a kézirat elkészítéskor elemezzük az eredményeket, fennáll annak veszélye, hogy túl felületes képet kapunk róluk, ráadásul az írás időt és figyelmet von el a kutatástól. Kezdő kutatók még önbizalom-hiánnyal is küzdhetnek, ezért előnyben részesíthetik a kutatási projekt teljes befejezését követő közlést. Másoktól ugyanakkor elvárják, hogy kutatás közben is közöljenek cikkeket.

Ha várunk a projekt befejezéséig, azt totalitásában láthatjuk és eredményeinek minden részletét, erősségét és gyengeségét is ismerjük. A sikeres befejezés optimizmust ad és segít leküzdeni a saját eredményeink lebecsülésének gyakori szindrómáját.

A frissesség követelménye viszont azt diktálja, hogy minél előbb vessük papírra az eredményeket, mivel megjelenésük – főként a lektorált folyóiratoknál – elhúzódhat. Az ilyen csúszások hat hónaptól egy évig, néha két évig terjedhetnek, mivel a lektorálás időigényes, továbbá a legtekintélyesebb folyóiratokban sokan akarnak cikkeket közölni.

Milyen lépéseket tegyünk annak érdekében, hogy senkit se bántunk meg munkánkkal?

Az intézményi, belső használatra végzett kutatások esetében engedélyt kell kérnünk azok eredményeinek nyilvános közlésére. Bármilyen kutatásról legyen is szó, ha annak eredményeit nemcsak zárt körben ismertetjük, gondoskodnunk kell a névtelenségről. Ez érintheti a vizsgált földrajzi régiók, intézmények, vagy személyek nevét.

Ha az adatokat gyűjtésük eredeti céljától eltérő módon kívánjuk használni, mérlegelnünk kell, megtehetjük-e ezt.

A társszerzőknek meg kell egyezniük egymás között, kinek volt meghatározó szerepe a cikk lét-

rejöttében, ki tekinthető első (vezető) szerzőnek. Sok egyetemen szokás, hogy a doktoranduszok cikkeinél társszerzőként tüntetik fel a munkáját vezető oktatót még akkor is, ha a cikkírásban való közreműködése minimális volt.

Elfogadott gyakorlat, hogy mások szövegeiből rövidebb részleteket idézünk. A szerzői jog által védett diagramok, táblázatok, illusztrációk és hosszabb (több száz szavas) idézetek esetén engedélyt kell kérnünk a szerzőtől vagy a kiadótól. Számos nem-publikált forrás, például levél, napló felhasználásához is jobb kikérnünk a szerző jóváhagyását.

A szerző kötelessége, hogy a cikkben megköszönje, ha valaki a kutatását anyagilag támogatta, valamilyen anyaghoz hozzáférést nyújtott, valaminek a közléséhez engedélyt adott.

A legtöbb szerkesztő elvárja, hogy folyóirata egyedülként, kizárólagos jelleggel kapja meg a kéziratot, tehát más folyóirathoz ne legyen benyújtva. Ezt gyakran deklarálják is a folyóiratok szerzői útmutatóiban.

Milyen legyen a cikk szerkezete?

Kutatási beszámolóknak esetében írásunk szerkezete azonos lehet az ilyen típusú cikkek szokásos szerkezetével. Ennek a szerkezetnek az első eleme a bevezetés, amely megrajzolja a kutatás hátterét, meghatározza fő tárgyát és a megvizsgálni kívánt kérdéseket. Megjelöli, hogy miért kell az adott témával foglalkoznunk, és mit tudunk róla korábbi munkákból. Mindezt a háttérrel figyelembe véve a szerzőnek azonosítania kell azt, hogy mi a saját, speciális hozzájárulása a témához. Ennek alapja lehet az, hogy a korábbi, azonos tárgyú vizsgálatok eredményei nem elégségesek és a témával kapcsolatosan kevés a rendelkezésre álló ismeret. A következő részek a kutatás empirikus vonatkozásait, az alkalmazott módszereket, a vizsgált mintát és végül az elért eredményeket mutatják be. Ha részletes beszámólóról van szó, és az eredmények bemu-

tatása többoldalas, érdemes a fő eredményeket összefoglalnunk. Mielőtt ajánlásokat teszünk a gyakorlat és a jövőbeni kutatások számára, tággabb összefüggésekben és a korábbi kutatások fényében nézve is be kell mutatnunk eredményeinket.

Melyik folyóiratban próbáljuk meg elhelyezni írásunkat?

Azok a kritériumok, amelyek alapján a szerkesztők és a lektorok a kéziratok sorsáról döntenek, folyóiratról folyóiratra változnak. A különbségek különösen feltűnőek a népszerű (gyakorlati irányultságú) és a tudományos (kutatási jellegű) folyóiratok között. Ennek ellenére találunk egy sor olyan követelményt, amelyet a különböző folyóiratok szerkesztői és lektorai egyaránt osztanak.

Természetesen be kell tartanunk a formázásra, az oldal képerre, a lábjegyzetekre, az autoreferátumok jellemzőire, a hivatkozások formájára, az illusztrációkra vonatkozó alapvető szabályokat. Ezeket az adott folyóiratban található szerzői útmutatókban, gyakran viszonylag részletesen adják meg. Ezek az útmutatók általában a folyóiratok elején vagy végén, vagy weboldalán találhatóak. Több elektronikus folyóirat rugalmasabban kezeli a terjedelem kérdését, mint a nyomtatottak, szigorúbban vehetik viszont a benyújtandó fájl formáját.

Ami magát a cikket illeti, valószínű, hogy a szerkesztőket és a lektorokat különösen érdeklik a következők:

- A munka eredetisége. A téma például lehet olyan, amelyet eddig nem vizsgáltak, vagy eddig nem megszokott módon kezeli a szerző az ismert témát.
- Mennyire felel meg a cikk tárgya és intellektuális szintje az adott folyóirat olvasóközönségének. A szerzői útmutatókban több folyóirat szerkesztői megjelölik, mely témák érdekeseek főként vagy kizárólagosan az adott

folyóirat számára. A főként gyakorló szakembereknek szánt folyóiratokban meg kell jelölnünk a kutatás tárgya és a szakterület valamely aktuális problémája vagy vitás kérdése közötti kapcsolatot. Ennek megfelelően a frissesség, aktualitás fontos szempont lehet. Az elméletibb irányultságú folyóiratokban fontos lehet, hogy milyen mértékben járul hozzá a cikk egy-egy elméleti fogalom továbbfejlesztéséhez.

- Mennyire teljes a témára vonatkozó szakirodalom áttekintése és mennyire aktuális a tárgyalta téma.
- Mennyire látszik megbízhatónak a kutatási beszámoló. Le kell írunk, milyen lépéseket tettünk a projekt során annak érdekében, hogy biztosítsuk kutatásunk pontos és megbízható voltát.
- Tárgyalja-e cikk a vizsgálat korlátait: például a minta nagyságát és összetételét, a terepmunka hosszát és időzítését, az adatok gyűjtésének és elemzésének módszereit.
- Mennyire világos és logikus az érvelés.
- Vannak-e tanulságai a gyakorlat számára és eredményei mennyire használhatók fel a további kutatásokban.
- Mennyire van összhangban más vizsgálatokkal.
- Teljes és pontos hivatkozások (a folyóirat általában preferált formában).
- A cikk stílusa, nyelvezete, helyesírása és tipográfiája megfelel-e a folyóirat követelményeinek és az olvasók elvárásainak.

Hogyan nyújtuk be a kéziratot?

Ha bizonytalanok vagyunk abban, hogy az általunk kiválasztott folyóirat szerkesztőjét érdekelni fogja-e írásunk, keressük meg, még mielőtt formálisan benyújtanánk kéziratunkat! Mutasuk be a tervezett cikk fő tartalmát, az alkalmazott módszereket! Feltétlenül térjünk ki a téma eredetiségére!

A kéziratokat sok folyóirathoz e-mailben küld-

hetjük kéziratunkat. Sokhelyütt azonban ragaszkodnak a papírformához, ez utóbbi esetben több példányt kérnek, hogy jusson belőle minden lektornak.

A kiadók feltételezik, hogy a szerzői jogokat átadjuk nekik. Egyes kiadók a szerzői jogokat megosztják a szerzővel.

Néha erre vonatkozóan formanyomtatványt kell kitöltenünk. Ennek egy példányát érdemes megőriznünk, mert a szerzői jogi megállapodás tartalma folyóiratról folyóiratra változik.

Mi történik a benyújtott kézirattal?

A legtöbb folyóirat szerkesztői néhány napon belül értesítik a szerzőt a kézirat kézhezvételéről, és közlik vele, milyen értékelési folyamaton megy majd át. A nem-lektorált folyóiratok esetében a szerkesztők viszonylag hamar, akár egy hónapon belül is dönthetnek a kézirat elfogadásáról, különösen, ha rövid írásról van szó.

A lektorált folyóiratoknál ez a folyamat jóval lassabban zajlik: néhány héttől három-négy hónapig, vagy akár tovább is tarthat.

A végső döntés háromféle lehet:

- A benyújtott cikket változatlan formában fogadják el közlésre;
- Kisebb-nagyobb módosításokkal fogadják el;
- Közlését elutasítják.

Mindhárom esetben kapunk magyarázatot. A szigorúan tudományos folyóiratok esetében ritka a változtatás nélküli elfogadás. Ha változtatásokat írnak elő, kaphatunk lektori jelentést, amely megjelöli a megoldandó feladatokat és/vagy kéziratunk annotált, (gyakran tipográfiai) javításokat tartalmazó példányát. Megkaphatjuk a lektorok teljes véleményét vagy azok összegzését. Az elvárt javítások vonatkozhatnak a kézirat bizonyos aspektusainak tisztázásra vagy a korábbinál alaposabb kidolgozására. Egyes folyóiratok még a szö szerkezetek, sőt egyes szavak megváltoztatását is javasolhatják.

Ha egy lektorált folyóiratnak benyújtott kéziratunkat utasítják el és a visszacsatolás igen kri-

tikai hangvételi, nehéz elfogadnunk a lektorok megjegyzéseit. Ez különösen nehéz a még új szerzők számára és akkor, ha az értékelés megalapozatlannak vagy éppen pontatlannak tűnik. Van olyan vélemény is, amely szerint a lektorok gyakran eltúlozzák, vagy félreértelmezik azt, amit a szerző mondani próbál. Mindazonáltal többségük nemcsak a cikk meggyőződésük szerinti hiányosságaira mutat rá, hanem jobba tételére is tesznek javaslatokat.

Mindenesetre jó, ha van forgatókönyvünk arra az esetre, ha cikkünket elutasítják. Lehet, hogy a cikk önmagában nem rossz, csupán a téma vagy annak kezelése nem megfelelő a megcélzott folyóirat számára. Ilyenkor választhatjuk azt, hogy a fő szöveget és a hivatkozásokat megfelelően átalakítva másik folyóiratnak nyújtjuk be a kéziratot.

Ha valaki több kéziratot nyújt be egymás után egyazon folyóiratnak, akkor a szerkesztő a későbbi cikkeket azonnal elutasíthatja pusztán szerzőségük okán, mivel egyes folyóiratok nem szívesen közölnek egy-egy rövidebb időszakban több cikket ugyanattól a szerzőtől.

Bármilyen okból történjék is meg, ha három különböző folyóirat utasította el ugyanazt a kéziratunkat, jobb lemondani megjelentetéséről.

Ha kéziratunkat változtatásokkal kívánják közölni, ezek között lehet olyan is, amelyet nem szívesen végzünk el. Ha kiegészítéseket kérnek, sok szerző úgy érzi, hogy azok megzavarják az érvelés menetét. Gondolhatják azt is, hogy a javaslatok abból erednek, hogy a lektorok félreértették az írást. Úgy tűnhet, hogy a lektorok túl messzire mennek, és javításaik megváltoztatják a cikk fókuszát. Ha ez így van, nehéz helyzetben vagyunk. Gondolhatjuk, hogy a változtatások kárára válnának a cikknek, mégis vállaljuk, hogy végrehatjuk őket, mert biztosítani akarjuk, hogy írásunk megjelenjen. Sokszor nehéz a kiegészítéseket szervesen integrálni a régi anyagba. Megtehetjük, hogy levelet írunk a szerkesztőnek, amelyben nyugodt és érzelmentes nyelvezetet használva ecseteljük neki, miért

nem akarjuk a változtatásokat elvégezni.

A szerkesztő a szerző és a lektorok közötti közvetítő. Ők ugyanis közvetlenül nem érintkezhetnek.

Ha a szerző elvégezte a módosításokat, és újra beküldte a kéziratot, a szerkesztő értesíti arról, hogy a javítások megfelelőek voltak-e, bár néha egyszerűen feltételeznie kell, hogy így történt. Ezt követően lehet, hogy nem is hallunk a kézirat felől, amíg meg nem kapjuk a cikk kefelevonatát. Néhány folyóirat esetében azonban lehetőség van arra, hogy elektronikusan nyomon követhessük a kéziratot.

A kefelevonat érkezik elektronikusan vagy nyomtatott formában, de egyes lektorált folyóiratok nem is küldenek kefelevonatot.

A kefelevonat megmutatja, miként fog kinézni a cikk nyomtatásban. Ne tekintsük ennek korrektúráját utólagos alkalomnak a tartalom javítására. Sok folyóirat deklarálja is, hogy az ilyen javítások költségeit a szerzőnek kell viselnie, mivel a kefelevonat kizárólag a nyomdahibák kiszűrésére és javítására szolgál. Nem ritka, hogy a kefelevonat visszaküldését hetvenkét órán belül kéri a kiadó.

Előfordul, hogy a lektorok által javasolt javítások elvégzése után a szerkesztő is elvégez olyan javításokat, amelyek a cikknek a folyóirat stílusához való jobb igazítását szolgálják. Ezekről legtöbbször csak a kefelevonat kézhezvételekor vagy a megjelenéskor értesül a szerző, amit egyes folyóiratoknál a szerzői útmutatóban jeleznek is.

Az írásfolyamat kulcslépései

1. A szerző megfontolja, miről írjon.
2. Megírja a cikk vázlatos változatát.
3. Meghatározza, melyik folyóirathoz kívánja benyújtani a kéziratot.
4. Megkeresi a folyóirat szerkesztőjét, hogy vázolja neki elképzelését.
5. Gondoskodik róla, hogy a kézirat megfelelően a folyóirat által a szerzői útmutatóban

kifejtett alapkövetelményeknek.

6. Benyújtja a kéziratot.
7. Forгатatókönyvet készít arra az esetre, ha cikkét elutasítják.
8. A kéziratot elbírálják.
9. A szerkesztő dönt az elfogadással kapcsolatos döntésről, és erről értesíti a szerzőt.
10. A szerző módosítja, majd újra benyújtja kéziratát.
11. Korrigálja a levonatot (ha van ilyen).
12. A cikk megjelenik.

Sokak szerint a folyóirat kiválasztása megelőzi a vázlatos megfogalmazást. Sok kezdő szerző számára ez túl sok megkötés érzetét kelti, van viszont, aki éppen ezt preferálja, sőt akad olyan szerző is, aki bele sem kezd az írásba, amíg nem biztos benne, hogy kéziratát elolvassák az adott folyóiratnál.

A követendő gyakorlat

- Kutatási beszámolókat publikálása esetében szigorúan tartsunk be minden, a kutatásban részt vett szervezettel vagy személlyel szemben vállalt kötelezettséget!
- Első cikküket publikálni kívánó szerzők olyan folyóiratnak nyújtsák be kéziratukat, amelyet ismernek. Hasznos lehet társszerző bevonása is. Olyan társszerzőt érdemes keresni, aki nemcsak szakember, hanem már sikeresen nyújtott be kéziratot (kéziratokat) az adott folyóirathoz, így követelményrendszerét jól ismeri. Egy ilyen társszerző kezdeményező szerepet játszhat a szerkesztő megkeresésében, az újonc irányításában és abban, hogy a lehető legjobb kézirat szülessen. Doktoranduszok esetében ez lehet a témavezető. Ha a kezdő szerző mégis egyedül írja a kéziratot, érdemes azt egy megfelelő kolléga kezébe adni, hogy mondja el róla véleményét.
- Legyünk proaktívok, keressük a publikációs lehetőségeket! Ne féljünk megkeresni a

szerkesztőket akkor sem, ha azokat nem ismerjük! A legtöbben örömmel veszik az érdeklődést.

- Amikor a szerkesztőket szondázzuk, arra kell törekednünk, hogy felkeltsük érdeklődésüket azzal, hogy hangsúlyozzuk a cikk eredetiségét és azt, hogy cikkünk az adott folyóiratba való.
- A stílus tekintetében mintának tekinthetjük az adott folyóiratban már megjelent cikkeket, gondosan követnünk kell a folyóirat előírásait. Nem szabad azonban az gondolnunk, hogy ha egy folyóirat sohasem közölt az általunk javasolt témában cikket, a téma nem is érdekes számára. Sokkal inkább arról van szó, hogy még nem kapott ebben a témában kéziratot.
- Ne ígérjünk többet, mint amit teljesíteni tudunk! A szerkesztő például a jelezheti, hogy ha a kézirat javításai egy adott határidőre beérkeznek, egy előre meghatározott számban megjelenhet a cikk. Ha a határidő túl korainak látszik, jobb, ha ezt tudatjuk a szerkesztővel, mintsem csalódást okozzunk neki azzal, hogy a javításokat nem küldjük meg időben.
- Az ember könnyen elkeseredik, ha elutasítják művét. Tudnunk kell azonban, hogy számos folyóirat a kéziratoknak csak egy töredék részét közli le. Ne felejtjük el, hogy megjelent cikket is érheti kritika olvasói levelek formájában!
- Ha elutasítják kéziratunkat, kitartásra van szükség, hogy más folyóiratokban elhelyezzük. Ne felejtjük el, hogy ha az újonnan kiszemelt folyóirat szakterülete és szemlélete hasonló is az előzőéhez, a kéziratot pontosan ugyanabban a formában nem nyújthatjuk be! Minden folyóiratnak vannak sajátos formai, hivatkozási követelményei, vagy az angol nyelv esetében eltérő a brit és az amerikai helyesírás.
- Vezessük, mikor küldtük be a kéziratot, milyen változtatásokat végeztünk el benne a bírálatok nyomán; mikor küldtük el a javí-

tott kéziratot; mikor kaptuk meg és küldtük vissza a kefelevonatot; mikor várható a cikk megjelenése és mikor fogják megküldeni a tiszteletpéldányt! Rögzítsük, mikor jelent meg a cikk!

- Újabb cikkek írásakor felhasználhatjuk a kézirattal kapcsolatos tapasztalatainkat. Így érdemes megfigyelnünk, hogy a népszerű, gyakorlatra orientált cikkek vagy a kutatás-központú, tudományos folyóiratoknál vagyunk-e sikeresebbek; a lektorált vagy a nem-lektorált folyóiratok közlik-e szívesebben kéziratunkat; a könyvtártudományi vagy az interdiszciplináris folyóirat voltak-e fogadókészebbek; volt-e olyan folyóirat, amelyik különösen szívesen fogadta írásunkat; jobban írunk-e bizonyos témákról, mint másokról; hatékonyabban dolgozunk-e egyedül, mint társ szerzővel.

Részletesen és pontosan rögzítenünk kell megjelent írásaink bibliográfiai adatait, hogy azokat önéletrajzunkban, munkakereséskor könnyebben fel tudjuk használni.

A publikáló szerző készségei és képességei

Az alábbiakban alapvetően a publikáláshoz szükséges készségekkel és képességekkel foglalkozunk, kevés figyelmet fordítva az íráskészségekre és a kutatói képességekre.

A gondolkodási készségek körében rendelkezünk kell az igények felismerésének képességével. Ez azt jelenti, hogy azonosítani tudjuk a szakirodalomban feltáratlan területeket és az új témákat.

A befektetés és eredmény (ár/haszon) viszonyának mérlegelése azt jelenti, hogy felismerjük, mikor van kész a kézirat és mikor lesz az elutasításnak vagy heves kritikának kitéve.

Speciális képességet igényel azoknak a folyóiratoknak az azonosítása, amelyek megcélzása nem magától értetődő, valamit azoknak a témák-

nak a megkeresése, amelyek ezeknek a folyóiratoknak a profiljába vágnak.

Fontos az önértékelés képessége.

Az információk felderítésének készsége elsősorban a megfelelő folyóiratok felderítésében játszik szerepet.

Az íráskészségek között ott vannak a vázlatos megfogalmazás, az újrafogalmazás, a korrektúrázás készségei; a tömör fogalmazás, informatív referátumok írásának képessége; meghatározott terjedelmű szövegek írásának képessége, hogy a folyóirat által meghatározott terjedelem határain belül maradjunk; az a képesség, hogy meghatározott célközönségnek, megfelelő hangnemben és stílusban írjunk.

Technikai jellegűek az elektronikus üzenetek küldésének és fogadásának készségei és a szövegszerkesztési ismeretek.

Képesnek kell lennünk arra, hogy instrukciókat kövessünk, ami különösen a folyóiratok szerzői útmutatóiban foglaltakra vonatkozik.

Ugyancsak képesnek kell lennünk a hosszabb időtartamú önálló munkavégzésre, a határidők betartására.

Jól szervezeten kell dolgoznunk, elsősorban a munkafolyamat adminisztrálása, a prioritások meghatározása tekintetében. A tervezési képességek főként az elutasítás esetén követendő akciók tekintetben fontosak.

Képesnek kell lennünk mások (a szerkesztők) érdeklődésének felkeltésére. Meg kell becsülnünk a szerkesztők, lektorok, társ szerzőink munkáját, és el kell fogadnunk tőlük a kritikát.

Gyorsan kell reagálnunk a mások által megfogalmazott igényekre és követelményekre, főként a javítások és a korrektúra tekintetében.

A személyes tulajdonságok közül a szerzők számára legfontosabb a kezdeményező-készség, a kitartás, a rugalmasság és a türelem.

Középkori szláv kéziratok elektronikus feldolgozása a Bolgár Tudományos Akadémián: a „Repertorium” projekt

DANCS Szabolcs

Bevezető

A középkori kéziratos források vizsgálata rengeteg tanulsággal bír mind a nyelv-, illetve irodalomtörténet, mind a filológiát, a paleográfiát segédtudományként alkalmazó történettudomány számára. A különböző kódexek, tekercsek a nyelvállapotok rögzítésén túl a szövegverziók összevetésének lehetőségével is szolgálnak, valamint – tanulmányozásuk révén – hozzájárulnak a történeti kutatások számára egyedülálló fontosságú forrásértelmezés adekvátabbá válásához. A súlyos, tudományos konzekvenciák levonásán túl az egyes kéziratok közelebbi vizsgálata olyan nem kevésbé súlyos, de az egyszerű érdeklődő figyelmét is magára irányító következtetésekhez is elvezethet, mint amilyenek a másoló jellemre vagy az általa beszélt nyelvjárásra vonatkozó megállapítások. A középkori szláv kéziratok általában egyházi, vallási témájú műveket (legendákat, szertartásszövegeket stb.) tartalmaznak. Az ezek feltárása, megőrzése érdekében kifejtett erőfeszítések a közös, európai kulturális örökség megóvásának és megismerhetővé-tételének magasstos célját is szolgálják.

A modern filológiai kutatás eszköztára, lehetőségei felbecsülhetetlen mértékben bővültek a számítástechnikának e tudományterületen való térhódításával. Szakemberek sokasága szenteli idejét, energiát újabb s újabb, az elektronikus módon történő feldolgozásnak köszönhetően – az információtudomány korszaka előtti viszonyokhoz képest – könnyen kutatható korpuszok létrehozására. A hipertext-technika lehetővé teszi az eredeti szöveg és – kritikai kiadások esetén – a kritikai apparátus közötti laza – egy kattintásnyi energiába kerülő – átjárást, a szövegváltozatok, annotációk labirintusában való gyors közlekedést, ily módon a „vízszintes elmélyülést”. Nem elhanyagolható az sem, hogy a világ egymástól távoli pontjain található forrásanyagok kerülhetnek ezáltal egy helyre, jó esetben egyenként azonos struktúrába, keretek közé illesztve, s alkothatnak egyetlen kutatható korpuszt.

Ami a szlavisztikát illeti, nem egy kezdeményezés látott napvilágot a szövegelemlékek elektronikus feldolgozását illetően. Példának okáért

Cynthia M. Vakareliyska, az Egyesült Államokbeli Oregon Egyetem kutatója a 13. Szlavisztikai Kongresszuson tartott előadásában (Vakareliyska 2003) az egyházi szláv nyelven íródott középkori evangélium-szövegek elektronikus összehasonlításának megvalósíthatóvá tétele érdekében lépett fel egy jelentős méretű korpusz létrehozásának igényével. Egy a szlavisztikai kutatások számára egyelőre rendelkezésre nem álló, összehasonlító vizsgálatokra alkalmas korpusz létrehozását sürgette Andrej Bojadžiev is, a Bolgár Tudományos Akadémia munkatársa a középkori szláv szövegek oktatási célú elektronikus kiadásáról szóló előadásában (Bojadžiev 2003). (Ugyanő megjegyzi azt is, hogy más – a szláv tudományokon kívüli – területeken már léteznek hasonló korpuszok, mint amilyen például a *Thesaurus Linguae Graecae* a klasszikus tudományok terén.)

A TEI

Az elektronikus feldolgozás, illetve szövegkódolás terén betöltött vezető szerepéből következően megkerülhetetlen, hogy néhány szóban jellemezzük azt a nemzetközi kezdeményezést, a *Text Encoding Initiative*-t (továbbiakban: *TEI*), amelynek célja a területen egyfajta kváziszabvány létrehozása, a szövegek elektronikus feldolgozásának standardizálása tehát, ami érdekében a szervezet szakemberei az egyes tudományterületek képviselőivel karöltve, együttműködve ajánlásokat, útmutatókat (ún. *Guidelines*) fogalmaznak meg. Julia Flanders (Flanders 2005) a *TEI*-t egyrészt mint egy (1.) kódolási nyelvet, másrészt mint egy (2.) konzorciumot definiálja, amely utóbbinak céljai között kitüntetett helyet foglal el az említett kódolási nyelv fejlesztése. Míg a hivatalos weboldalon (<http://www.tei-c.org/>) azt olvashatjuk, hogy „a *TEI Guidelines* egy nemzetközi és interdiszciplináris szabvány”, Flanders kifejezetten azt állítja, hogy adott esetben nem egy nemzetköz-

zi, hanem inkább egy „közösségi szabványról” (*community standard*) beszélhetünk, amely – alkotóinak szándéka szerint – nem minden egyes dokumentumra vonatkozik. A *TEI Guidelines* alkalmazhatjuk szigorúan, de lazán is, a helyi viszonyokhoz igazítva, azaz egy rendkívül rugalmas szabványnak tekinthető. Nem különbözik ilyen értelemben az emberi nyelvtől, amely ugyancsak használható standard és nem-standard módon, s ahogy a földrajzi értelemben egymástól elkülönülő közösségek más-más dialektusokban beszélnek, úgy a *TEI Guidelines* alkalmazó különböző embercsoportok is a szabvány egyedi, rájuk jellemző használati módját fejlesztik ki. E tudományos közösségek csupán a *Guidelines* részszabályait használják fel igényeik szerint, s bővítik ki a saját, egyedi problémáik kezelését lehetővé tevő módon. A *TEI* a szövegkódolás legmegfelelőbb eszközének az ún. jelölőnyelveket, ezek közül is az *XML*-t (*eXtensible Markup Language*) tartja, amely egy szöveges sorok által megjelenített adatstruktúra, és különösen előnyére szolgál, hogy egyrészt ingyenes, másrészt alkalmazás- és platform-független. Ebből következik, hogy a *TEI Guidelines* is ezen a nyelven, pontosabban a nyelvhez tartozó séma-leíró nyelven (*Document Type Definition*, *DTD*) kerül megfogalmazásra. (A *DTD*-t tekinthetjük az elektronikusan feldolgozott dokumentumok nyelvtanának.) Az *XML* abban is segítségünkre van, hogy a szöveg ne csupán karaktersorozatként kerüljön kódolásra, hanem – példának okáért – az eredeti tipográfiairól is elképzeléssel bírjunk. Ahogy Lou Burnard arra felhívja a figyelmünket (Burnard 2005), a szöveg az olvasók képzetében felidéződő absztrakciókat jelenti, s a jelölő nyelvek célja ezen absztrakciók kódolása. A szövegek tehát nem egyszerűen csak kódolt betűk szekvenciái, hanem ezen felül struktúrával, tartalommal, valamint különböző olvasatokkal is rendelkeznek. A kódolás, illetve a jelölő nyelvek feladata e jellemzők explicitté tétele, hiszen a további megbízható – filológiai – feldolgozás csak ez úton válik lehetővé.

A „Repertorium” és a MASTER

Hiába az egységesítés, a szabványosítás magas-
tos célja, ha a *TEI* ajánlásainak eltérő értelme-
zéseiből fakadóan különböző elgondolások, s e
különböző elgondolásokon alapuló különböző
modellek születnek. A középkori kéziratok le-
írására szolgáló modellek egységesítésének cél-
jával jött létre a Bolgár Tudományos Akadémia
Irodalmi Intézetének „*Repertorium*” címet vi-
selő közös kezdeményezése. A projektben részt
vállalók közül két nevet mindenképp érdemes
megemlítenünk: *Anissava Miltenováét* és *David
J. Birnbaumét*. A kezdeményezés elsősorban a
középkori szláv kéziratok elektronikus leírására
koncentrál, de – ahogyan azt *Matthew Driscoll*,
a *TEI* egyik szakembere egy beszélgetés so-
rán e sorok írójának megjegyezte – a kéziratok
feldolgozásának problematikája voltaképpen
nyelvfüggetlen, avagy (származását, keletkezé-
sét nézve) bármilyen kézitről is legyen szó, a
felmerülő alapvető problémák azonosak.

Mielőtt a „*Repertorium*”-ról bővebb szó esne,
illő megemlítenünk a középkori kéziratle-
írások egyik alternatíváját, a *Manuscript Ac-
cess through Standards for Electronic Records*
(„Kéziratok Hozzáférhetőségének Biztosítása
Elektronikus Rekordokra vonatkozó Szabvá-
nyokkal”, továbbiakban: MASTER) elnevezé-
sű projektet, amelynek vezetői jeles középkor-
kutatókkal szoros együttműködésben, valamint
a *TEI* konzorcium szakemberei által alkotott
munkacsoporttal karöltve létrehozta egy ja-
vaslatsomagot a kéziratok leírásának európai
szabványára vonatkozóan „*Towards a European
Standard for Manuscript Description*” címmel.
A szabvány kifejlesztésére szolgáló mag-DTD-
ként a tervezet a *MASTER DTD*-t javasolja, ame-
lyet speciálisan arra terveztek, hogy középkori
szövegek elektronikus leírásához szolgáljon al-
ternatív módszerekkel, amely módszerek – ál-
lítólagosan – az információkódolás lehetséges
megvalósításainak teljes tárházáról gondoskod-

nak. A kezdeményezés hátránya, hogy a szakér-
tők javaslataikat a nyugat-európai (angol, fran-
cia, német stb.) kéziratok leírására vonatkozóan
dolgozták ki.

Mind a *MASTER*, mind a *Repertorium* kezdemé-
nyezés a kéziratokra vonatkozó adatok strukturá-
lását a *TEI DTD*-k kiterjesztése, „újramodellezé-
se” révén valósítja meg. Mindez eltérő tervezési
stratégiákat és eltérő modelleket eredményez.
Az eltérés valószínűleg azzal magyarázható, hogy
a *Repertorium* nagyobb mértékben irányul egy
teljes – legalábbis részletesebb – kézirat-leírási
keret létrehozására, amelyből adatok nyerhetőek
ki egy rövid katalógus-leírás számára is, míglen
a *MASTER* eredendően egy rövid katalógus-le-
írás katalógus-adataira fókuszál inkább.

A két kísérlet tehát, akárcsak a legtöbb hasonló,
a kéziratok katalogizálásának szabványosításá-
ra irányul, nem a szövegstruktúrák tanulmányo-
zását lehetővé tevő teljes leírásokra. Ennek oka
egyfelől, hogy nem egyszerű feladat a közép-
kori kéziratok összes lehetséges szövegstruk-
túrájának leírására vonatkozóan konvenciókat
felállítani, másfelől e projektek a *TEI* ajánlása-
ira építve igyekeztek megalkotni modelljeiket,
ezen ajánlások azonban nagyobb mértékben tá-
mogatják a modern irodalmi szövegek, illetve
műfajok (vers, próza) leírását, mint a középkori
könyvtípusokét.

Fontos tehát kiemelnünk, hogy egyik modell
sem a kézratszövegek egészének kódolását tűzi
ki célul, s ilyesformán egyik sem járul hozzá a
bevezetőben említett korpusz létrehozásához.
Hogy filológiai jelentőségük mégiscsak meg-
kérdőjelezhetetlen, kiderül az alábbiakból.

A „Repertorium” története

A *Repertorium* voltaképpen egy a középkori
szláv kéziratok analitikus leírásaiból felépülő
információs adatbázis, amely részletes infor-
mációkkal szolgál a kéziratok paleográfiájáról,
kodikológiai, valamint textológiai adatairól, il-
letve tartalmazza az eredeti szövegek egy részle-

tét (a címet, az incipitet és az explicitet). A korpusz jelenleg a *Bolgár Tudományos Akadémia Irodalmi Intézetében* található.

1994-ben indult a „*Computer Supported Processing of Old Slavic Manuscripts*” („*Ószláv Kéziratok Számítógépes Támogatású Feldolgozása*”) címet viselő amerikai-bolgár projekt, amelyet többek között az *Open Society (Nyílt Társadalom)* alapítvány is támogatott. A nemzetközi munkacsoport a következő – David J. Birnbaum által megfogalmazott – öt alapelv követését tűzte ki célul:

1. a dokumentumok fájlformátumainak standardizálása;
2. többszöri felhasználás;
3. az elektronikus szövegek hordozhatósága (platformfüggetlenség);
4. a kéziratok elektronikus formában történő megőrzésének szükségessége;
5. az adatok jól-strukturált felosztása a szláv kodikológiai, ortográfiai, paleográfiai és textológiai hagyományok alapján.

A kezdeti szakasz eredménye egy a szláv kéziratok leírására alkalmas SGML-alapú modell létrehozása volt. (Az *SGML: Standard Generalized Markup Language*, vagyis egy szabványos jelölő nyelv, amelynek voltaképpeni leegyszerűsítése a WWW konzorcium későbbi fejlesztése: az *XML*.) A „*Template for Slavic Manuscripts*” egy DTD, amely a TEI SGML-gyakorlatának egyfajta kiterjesztéseként speciálisan a szláv kéziratok részletes leírását szolgálta.

1998-ig mintegy 200 középkori szláv kézirat feldolgozására került sor a Bolgár Tudományos Akadémia Irodalmi Intézetében. A projekt csatlakozott *Ralph Cleminson*nak a *Közép-Európai Egyetemen* létrehozott projektjéhez, amely a „*Computer-Supported Processing of Slavonic Manuscripts and Early Printed Books*” címet kapta (Cleminson 1998). Ez egyrészt a kéziratleírások számának növekedését, másrészt a technológiákra vonatkozó további cikkek megjelenését vonta maga után. A munka eredményeiről

az 1998-ban, Krakkóban megrendezésre került 12. Nemzetközi Szlavista Kongresszuson számoltak be. 2002 és 2003 között a kezdeményezés az „*Electronic Description and Edition of Slavic Sources*” („*Szláv Források Elektronikus Leírása és Kiadása*”) címet viseli, és elnyeri az UNESCO támogatását. Ebben az időszakban történik meg az áttérés az SGML-ről az XML-re. 2005-re 300-ra nőtt a leírt kéziratok száma.

Mit szolgál az XML-alapú leírás? (A leírás struktúrája)

Ha meg akarjuk válaszolni az alcímben feltett kérdést, sorra kell vennünk, mi az, ami a *Repertorium* projekt által javasolt mintán alapuló dokumentum-leírásból kiderül.

Maga a leírás hét fő összetevő elemből áll. Vegyük sorra ezeket!

1. A leírás legelején a katalogizálást végző személy gondoskodhat a kézirat formájára, típusára vonatkozó információkról (kódex?, tekercs?), valamint meghatározhatja, hogy fizikai és szellemi felépítését tekintve egy-egy mőről van-e szó, vagy sem. Ezután a *könyvtári információk* kerülnek kódolásra: itt adhatunk meg információkat arra vonatkozóan, hogy a kéziratot jelenleg hol őrzik (ország, város stb.) és melyik gyűjtemény részét képezi. Ugyanitt nyújthatunk információt arról, hogy a leírás alapjául más források szolgáltak-e.
2. Ezután következik az ún. *kodikológiai leírás*, amelynek első része tartalmazza a kézirat fizikai leírását; a főlíók számának meghatározásával kezdődik, majd a kézirat anyagára vonatkozó információ következik (ez általában pergamen vagy papír), ez után a lapok, illetve az írott részek méretei, az oszlopok és a sorok száma és a használt ábécé. Ezen adatok célja: rövid és lényegi információk

nyújtása a kéziratról. Egyes elemeket tovább bonthatunk: például az anyagra vonatkozó leíráson belül nyújthatunk egy általános jellegű leírást, majd meghatározhatjuk a pergamen vagy a papír típusát.

A *kodikológiai leírás második része* magában foglalja az összes kötésre, ívekre, fóliókra és oldalakra vonatkozó információt. Itt az összes ilyen jellegű jellemző megadható: például az ívek struktúrája, a hiányzó fóliók, a lapok elrendezése.

A *kodikológiai leírás harmadik része* a tintáról és a dekorációról tartalmaz információkat, különösen a dekoráció egyes elemeiről. Ez utóbbiakról további részletes leírások adhatók. A rongálódásra és a restaurációra vonatkozó információk is itt kerülhetnek feljegyzésre.

3. A másolat három fő jellemzőjének leírása képezi a feltárás következő, a *másoló* személyére vonatkozó részét, ezen jellemzők: a paleográfia, a nyelv és az ortográfia.
4. Ezután következik a *kézirat keletkezésének* helyére és idejére vonatkozó konklúziók levonása, amelyhez a megfelelő szintű kodikológiai, paleográfiai, ortográfiai és nyelvészeti megfigyelések nyújtanak alapot.
5. A *tartalom leírása* tekinthető a katalógus-információ magjának. A „*Repertorium*” modelljében ez az a hely, ahol a szövegre vonatkozó összes információ megtalálható, ezen belül: 1.) a kézirat egészének tartalmára vonatkozó információk; 2) a kézirat egyes szövegelemeire vonatkozó információk; 3.) a kéziratban található jegyzetekre vonatkozó információk.
6. A *történeti* részben a kézirat történetére, beszerzésére vonatkozó információkat találjuk.
7. az *adalek* információk között a reprodukcióra

(pl. fotózás, szkennelés), a kézirathoz csatolt, vele együtt őrzött anyagokra, a kódex kiállításokon való bemutatására vonatkozó feljegyzések találhatóak.

Mint láttuk, a *Repertorium* az ún. metaadatok leírását és kereshetőségének biztosítását tűzte ki célul, így a kézirat teljes szövege nem kerül feldolgozásra, mindössze az *incipit* és az *explicit*. A leírás nyelve az angol.

Ha visszakanyarodunk az eredeti problémához, vagyis a teljes szövegű korpusz létrehozásához a további filológiai kutatás érdekében, arra a következtetésre juthatunk, hogy ilyen korpuszra adott esetben talán azért nincsen szükség, mert a filológiai vizsgálódást éppen maguk a leírást folytató kutatók végzik, s a vonatkozó következtetések levonására már e tevékenység folyamán sor kerül. Nem véletlen, hogy a feldolgozás a Bolgár Tudományos Akadémia Irodalmi Intézetének égisze alatt zajlik, s olyan kutatók vesznek tevőlegesen részt benne, mint a projekt egyik vezetőjének számító, nagy szaktekintélynek örvendő szlavista professzornő: *Anissava Miltenova*.

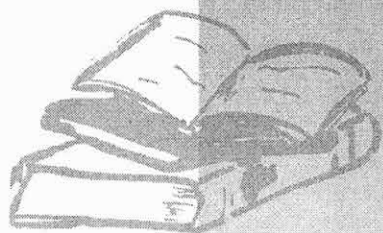
Maga a munka amúgy hosszas és nehézkes, elég csak arra gondolnunk, hogy a kéziratok jelentős részét különböző (férfi-)kolostorokban őrzik, ami a feldolgozást kissé körülményessé teszi, hiszen a kéziratok helyben való leírására van csak lehetőség, ehhez pedig külön engedélyek szükségesek, s érthető kikötés (a pópák részéről), hogy nő ezt a munkát nem is végezheti. Meggyőződésem azonban, hogy a szláv nyelv- és irodalomtörténettel foglalkozó szakemberek részéről nem merül fel kétség az energia-befektetés hasznosságát illetően, hiszen a kéziratok (kódexek) feldolgozásának az egyszerű digitalizáláson (szkennelésen) túlmutató módja a metaadatokban való keresgélés, az információk összekapcsolása, „egymásra mutatása” révén rengeteg kiaknázható lehetőséget rejt magában.

Irodalom

1. BOJADŽIEV, A.: Electronic Student Editions of Medieval Slavic Texts. In: Scripta & e-Scripta, Vol. 1., Sofia, 2003.
2. BOJADŽIEV, A. – MILTENOVA, A. – RADOSLAVOVA, D.: A Unified Model for the Description of Medieval Manuscripts? In: Computational Approaches to the Study of Early and Modern Slavic Languages and Texts, Sofia, 2003.
3. BRADLEY, N.: Az XML-kézikönyv. Szak, Bicske, 2000.
4. BURNARD, L. Digital Texts, XML, and TEI - <http://www.tei-c.org/Talks/2005/Sofia/talk-intro.pdf>
5. CLEMINSON, R. Computer-Supported Processing of Slavonic Manuscripts and Early Printed Books. In: Annual of Medieval Studies in CEU, 1996–1997., Budapest, 146–148. p.
6. FLANDERS, J.: What the TEI does and how it works? Elhangzott: Azbuky Net Conference, Sofia, 2005. okt. 24-27.
7. KAGARLITSKY, Yu.: V. Internet Publication of Slavic Sources by the Russian Language Institute. In: Computational Approaches to the Study of Early and Modern Slavic Languages and Texts, Sofia, 2003.
8. Manuscript Access through Standards for Electronic Records - <http://www.cta.dmu.ac.uk/projects/master/>
9. MOTYGIN, O. V. – SLUTSKIJ, A. S.: Electronic Editions of Medieval Manuscripts: Thirteenth-Century Slavonic Euchologia. In: Computational Approaches to the Study of Early and Modern Slavic Languages and Texts, Sofia, 2003.
10. <oxygen/> XML Editor & XSLT Debugger - <http://www.oxygenxml.com/>
11. Repertorium - <http://clover.slavic.pitt.edu/~repertorium/>
12. SALGÁNÉ MEDVECZKI M.: Az XML. Új perspektívák a könyvtár-informatikában. In: Tudományos és műszaki tájékoztatás, 2004. (51. évf.), 2. sz., 61–71. p.
13. SINCLAIR, J.: Corpus, Concordance, Collocation. Oxford University Press, 1991
14. SÜTHEŐ P.: Hypertext. Természetes intelligencia az információtudományban. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 1999.
15. Szeged Corpus: a natural language processed Hungarian corpus - <http://www.inf.u-szeged.hu/hlt>
16. [TEI] Text Encoding Initiative - <http://www.tei-c.org/>
17. [TEI Guidelines] Text Encoding Initiative Guidelines - <http://www.tei-c.org/P5/Guidelines/>
18. [TEI P4] Text Encoding Initiative Proposals 4 - <http://www.tei-c.org/P4X/>
19. Thesaurus Linguae Graecae - <http://www.tlg.uci.edu/>
20. VAKARELIYSKA, C. M.: Desiderata for an Electronic Collation of Medieval Slavic Gospel Texts. In: Scripta & e-Scripta, Vol. 1., Sofia, 2003
21. Extensible Markup Language - <http://www.w3.org/XML/>

Füzéki István Emlékdíj – A Magyar Könyvtárosok Egyesülete 2006. október 25-én konferenciát tartott az Országos Széchényi Könyvtárban „A mi 56-unk: könyvtár- és könyvtáros sorsok 1956-ban” címmel. Az ünnepi rendezvény alkalmából átadták a 2006. évi emlékérmét, melyet ez alkalommal Somkuti Gabriella kapott.

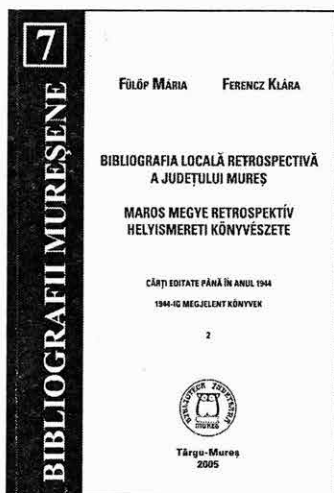
Maros megye 1944-ig – könyvekben

A Maros Megyei Könyvtár honlapján a következő mondatot találja az érdeklődő látogató, ha a „Bibliográfia” menüpontra kattint: *„A Maros Megyei Könyvtárban a helyismereti információk feltárása az ötvenes években kezdődött és hosszú szünet után, 1993-ban végre létrejött egy szervezett kurrens bibliográfiai rendszer.”*

A helyismereti munkához nagy segítséget nyújtott, hogy a könyvtár a Tinlib programmal építette/építi számítógépes katalógusát. A program meggyorsította a feltáró munkát és lehetővé tette kiadványok számítógépes szerkesztését is. Az intézmény bibliográfiai sorozatának 5. darabja már ezekből a rekordokból építkezett.

Ezért Fülöp Mária és Ferencz Klára is úgy határozott, hogy az 1945 előtt megjelent, nehezen hozzáférhető állományt a számítógépes rendszerben dolgozzák föl, s ezáltal nemcsak a bibliográfiában teszik hozzáférhetővé azt, hanem a könyvtár katalógusában is.

2002 májusában jártam Fülöp Máriával a marosvásárhelyi Kultúrpalota egyik zsúfolt kis irodájában, ahol akkor már gőzerővel rögzítették a megyei könyvtár Maros megyével kapcsolatos könyveinek adatait. A szolgálati katalógusban való kutakodást a „gyanús” könyvek kézbevétele követte. A kötetekben szereplő helyismereti információk bekerültek a leírásokba, amelyeket Ferencz Klára készített a szakjegyzetekkel együtt. Az adatgyűjtés sziszifuszi munka volt, ahogy azt Fülöp Mária is írja a munka bevezetőjében: *„ezt a bibliográfiát nyugdíjazásunk első napjától kezdve hat év alatt (1999–2005) Ferencz Klára kolléganőmmel közösen készítettük.”* A bibliográfiai gyűjtés haladását lassította az is, hogy Fülöp Mária időköz-

FÜLÖP Mária – FERENCZ Klára
 Bibliografia locală retrospectivă a județului Mureș =
 Maros megye retrospektív helyismereti könyvészete :
 autori, apariții editoriale, referințe locale, cărți editate până în anul 1944 :
 autori, apariții editoriale, referințe locale, cărți editate până în anul 1944 :
 szerzők, kiadványok, helyi vonatkozások, 1944-ig megjelent könyvek /
 Fülöp Mária, Ferencz Klára ; (ed. Biblioteca Județeană Mureș).
 – Târgu Mureș, 2005. – (Bibliografii Mureșene ; 7.)
 1. köt. – 604 p.
 2. köt. Indexuri = Mutatók. – 607–862. p.
 ISBN 973-0-04177-6

ben több helyismereti bibliográfiát is elkészített, vagy megszületésében közreműködött. Férje 2004. ápr. 5-i leveléből értesültem, hogy „*Marika Schumachert megszégyenítő sebességgel dolgozik két munkáján: délelőtt a régi anyag helyismereti feltárásával, délután a Maros megyei tudósok bio-bibliográfiáján*”. Ez utóbbi 2004-ben jelent meg a Maros megyei biobibliográfiák 2. köteteként *Maros megyei tudósok* címmel.¹

A jelen írás tárgyául szolgáló kötet *Bibliografia locală retrospectivă a județului Mureș = Maros megye retrospektív helyismereti könyvészete* címmel végül 2005-ben látott napvilágot a *Bibliografii mureșene* [Maros megyei bibliográfiák] című könyvsorozat 7. tagjaként. Ez az 1995-ben indult sorozat a Maros Megyei Könyvtár igen tiszteletreméltó helyismereti bibliográfiai tevékenységét tükrözi, hiszen első három kötetében a megye sajtóbibliográfiája látott napvilágot a kezdetektől 2000-ig (az 1973–1989. évek híjával), a másik három kötetben pedig az 1990 és 2000 között megjelent Maros megyei kiadványok bibliográfiája.² Ez a bibliográfiai sorozat nemcsak a Maros Megyei Könyvtár jelentős helyismereti munkáját jelzi, hanem Fülöp Mária lankadatlan szorgalmát, kitartását és munkabírását is, ugyanis az említett hat kötet közül három az ő munkája, vagyis egy évtized alatt öt bibliográfiát készített sajtó alá.

Kíváncsian vettem kezembe a kötetet, hiszen a 2002-ben megjelent *Maros megye a könyvekben* című kötetét is volt szerencsém ismertetni a Határon túli Magyar Könyvtárosok VIII. Zempléni Nemzetközi Tanácskozásán 2003-ban Sárospatakon. Ekkor azt mondtam/írtam, hogy „... *irigylem a Maros megyei kutatókat. Egy kitűnően használható, nagyon gazdaságosan fölépített és hallatlanul információgazdag helyismereti bibliográfiát kaptak a kezükbe.*”

Nem volt nehéz dolga Fülöp Máriának és Ferencz Klárának, amikor eltervezték a helyismereti tartalmú retrospektív könyvészet gyűjtőkörének földrajzi, időbeli, tartalmi és formai határait. Egyedül a földrajzi körülhatárolás jelenthetett gondot, de ez is inkább a gyűjtéskor jelentkezett.

1. Oamenii de știință mureșeni : dicționar biobibliografic / Ana Todea, Fülöp Maria și Monica Avram. – Târgu-Mureș : Bibl. Județeană Mureș, 2004.

2. A sorozat tagjai: 1. Időszaki kiadványok bibliográfiája, 23 dec. 1989–31 dec. 1994. / Fülöp Mária. – Târgu-Mureș : Bibl. Județeană Mureș, 1995.; 2. A Maros megyében kiadott könyvek, albumok, térképek bibliográfiája, 1990–1995. / Fülöp Mária. – Târgu-Mureș : Bibl. Județeană Mureș, 1997.; 3. Publicațiile periodice mureșene – 1795-1972 = Maros megyei időszaki kiadványok bibliográfiája / Dimitrie Poptămaș, Mózes Júlia. – Târgu-Mureș : Bibl. Județeană Mureș, 2000.; 4. Időszaki kiadványok bibliográfiája, 1995 és 2000. / Anna Vintilă. – Târgu-Mureș : Bibl. Județeană Mureș, 2001.;

A mai Județul Mureș, vagyis Maros megye ugyanis sok régi közigazgatási egység töredékét foglalja magába. Az alapul szolgáló egykori Maros-Torda vármegye mellett ide csatolódott pl. a korábban Torda-Aranyoshoz tartozó Marosludas (Luduș), Kis Küküllőből Dicsőszentmárton (Târnăveni) és Radnót (Iernut), Nagy-Küküllőből Segesvár (Sighișoara), sőt Kolozs vármegye egy kis csücskéből Nagysármás (Sârmașu) és Teke (Teaca). A különleges státusú területek megszüntetését kimondó 1876. évi XXXIII. törvénycikk életbe lépése előtt pedig még több közigazgatási egység volt a mai megye területén. A szerzők gyűjtésüket természetesen kiterjesztették a mai megye minden településére és tájegységére, de ez nem kis figyelmet igényelt, hiszen minden töredék egykori megyéjének kiadványait át kellett nézni.

A bibliográfia időbeli határait a „retrospektív” jelzőnek megfelelően a kezdetektől 1944. dec. 31-ig terjedő időszakban megjelent önálló kiadványokra korlátozták. (Az időszaki kiadványok bibliográfiája már a sorozat 3. köteteként megjelent.) Ez a döntés a két korszak könyvkiadásának alapvető különbözőségén kívül a természetes történelmi cezúra figyelembe vételét is jelentette.

A kötet összeállítói fölvettek minden olyan önálló kiadványt, amely

- 1) Maros megyei kiadónál vagy nyomdában jelent meg;
 - 2) helyi szerző munkája, tartalmától függetlenül;
 - 3) bármilyen „helyi érdekű információkat” tartalmaz (hangsúlyozottan: *információkat!*);
 - 4) helyi személyiségekről szolgál információval.
- Ami a gyűjtés formai korlátait illeti, ilyen gyakorlatilag nem volt. Ugyanis, amíg az eddigi jelentősebb helyismereti bibliográfiák igyekeztek minden gyűjtőkörükbe tartozó könyvet földeríteni és közölni, bárhol voltak is ezek föltalálhatók, addig Fülöp Mária és Ferencz Klára egy új műfajt hozott létre: gyűjtésüket a Maros Megyei Könyvtár állományára korlátozták. Itt viszont „teljességre, exhausztivitásra” töre-

kedtek: minden egyedileg beletárolt nyomtatványt átnéztek, attól függetlenül, hogy ezek a dokumentumok mifélek, milyen terjedelműek. Így a monográfiák mellett a leírások között *térképekre*: pl. Hegyi Gyula Andor: Szovátafürdő és környéke vázrajza a villák jegyzékével (1620.); Erich Jekelius: Carte géologique de la Roumanie (1523.), *atlaszokra*: pl. Vállas Antal: Új kézi és iskolai atlasz... (3334.); Franz Schrader: Atlas de poche (3302.), *kottákra*: pl. Cântări nationale (2047.); Seprődi János: Eredeti székely dalok (2078.), *aprónyomtatványokra*: pl. Andrassy Imre: A Marosvásárhelyi Csizmakészítő Ipartársulat alapszabálya (1875); Bernády György: Kötelességeink – előadás (773.); Az Első Székelyföldi Házi-ipari Országos Szövetkezet alapszabálya (904.); Nagyernye és Vidéke Tejszövetkezet igazgatóságának jelentése IV. közgyűlésén 1909. február hó 19-én (979.) – is bukkanhatunk.

Könyvtári katalógus mint helyismereti bibliográfia? Ez esetben igen, és engem meggyőzött e kiadvány.

A szerzők nyugdíjas státusza, a magyarországi gyűjteményekhez való hozzáférésük nehézségei, az anyagi források hiánya, szinte lehetetlenné tették, hogy teljes körű gyűjtést végezhessenek Maros megyei helyismereti irodalma tekintetében. Így viszont, hogy egyben a könyvtár számítógépes katalógusát is gazdagították, nem volt akadálya a gyűjteményhez való hozzáférésnek. A számítógépes katalógizálás később a bibliográfia szerkesztésben is hasznosnak bizonyult a szakrendi elrendezésben, az automatikus sorszámozással, a mutatók összeállításában. Bár természetesen, az értő szerkesztői kezét nem nélkülözhetette a kiadvány.

Korábbi recenzióban éppen a gépi betűrendezés hibáit említve kérdeztem, hogy vajon megoldható-e a kézi hibajavítás, pótlás stb. Nos, ebben az esetben a szerzők bőven éltek az utólagos javítás lehetőségével. Fülöp Mária egyik levelében írta, hogy „*a szakrendi részben a rengeteg utaló elkészítésére sok időt fordítottunk; a*

nyomdai és kiadói mutatóban A/Z-ig betűrendben szerepeltek a kiadók és nyomdák és az egészet át kellett csoportosítanom városok szerint; a címmutatóban a római I. pl. Apafi, vagy Rákóczi neve előtt, az I, azaz i betűhöz került; a tárgymutatóból kiszedtem a személyneveket és dőlt betűvel szedve áttettem a névmutatóba; minden magyar helynévtől utalok a román megfelelőhöz, félkövérre sötétítettem megyénk városainak és falvainak nevét”. Vagyis a feldolgozás után is óriási munkát végeztek, de ez meg is látszik az elkészült anyag kitűnő minőségén.

A szolgálati katalógus fölhasználásából adódik, hogy a bibliográfiai leírások alapegysége mindig a kötet. Ezek adatait egészítik ki a szerzők a szükséges helyismereti információkkal a megjegyzésekben. Elvileg három formulát használnak: *Din cuprins* [A tartalomból], *Despre* [-ről, -ről], valamint a *Referire* [hivatkozással].

Emellett azonban más típussal is találkoztam: *Date din* [adatok az alábbiakról] (741–749. tétel), vagy *Conține*, *Include* [tartalmaz] (2060., 316.), másutt *Surse citate* [források idézése] (1470–1472.), *Deputații* [képviselők] (1023–1025.) stb.

A helyismereti információkat a főnti valamelyik formulát követően a személy- és földrajzi nevek felsorolásával tárják föl. A *Magyar lexikon*, a *Pallas* és a *Révai nagy lexikona* (148–150.) leírásánál azonban csak a „Cuprinde/Despre localități și persoane și din jud. Mureș” [Maros megyei helységekről, személyekről] megjegyzés szerepel, holott más kézikönyveknél: Szabó Károly: *Régi magyar könyvtár* (111.); Gulyás Pál: *Magyar írók élete és munkái* (3368.); Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái* (3423.) föltünteti a bennük található helyi személyek listáját. Gulyás esetében még azt is rögzítik zárójelben, hogy az illető személy melyik helységhez kötődik, és nemcsak a születési és halálozási helyet veszik figyelembe, hanem pl. az 1809-ben Lövétén született és 1890-ben Gyulafehérváron elhunyt Andrási Istvánt is kicédulázták, mert az 1820–30-as évek fordulóján Maros-

vásárhelyen káplánkodott.

Szinnyei műve már nincs ilyen alaposan föltárva, mert a kutatónak magának kell eldöntenie, hogy pl. az e kézikönyvben közölt négy Papp Ferenc közül melyik a Maros megyei érdekelt-ségű.

Apróságának tűnik, de a mutató szempontjából nagy jelentőségű, hogy a közölt bibliográfiáknak a megjegyzésben leírt tételeinél a szerző és cím mellett, néha – amikor a hivatkozott kötet helyi személyiségről szól – ennek nevét is megtaláljuk zárójelben. Az 59. tételben közölt Gulyás Pál: *Népkönyvtári címjegyzékének* megjegyzésében pl. az alábbi hivatkozást találjuk: „*Magyar színesek életrajzai / Szigligeti Ede (Kántorné)*”. Szigligetinek ugyanis nincs helyi vonatkozása, Kántorné Engelhardt Anna viszont életének utolsó éveiben Marosvásárhelyen élt, s itt is halt meg 1854-ben. A bibliográfia szándékai szerint tehát az ő személye a releváns információ. Bele is került a mutatóba! (Természetesen Szigligeti Ede is.)

Hatalmas munkával tárták föl a bibliográfiákban, segédkönyvekben föllelhető Maros megyei adatokat. Holott ezek csak a hivatkozások hivatkozásai, hiszen, ha a kutató föllapozza a jelzett könyvészeti munkát, csupán a helyi szerző művének, vagy a helyi személyiségről szóló könyvnek az adatait találja. Mégis fontos, mivel fölhívja a figyelmet olyan művekre, melyek hiányoznak a könyvtár állományából, mint az Eggenberger József és fia könyvjegyzékében (69.) szereplő Décsei János mezőpaniti (Pănet) református lelkész 1825-ben megjelent *Meséi és versei*, vagy a marosvásárhelyi születésű Soós Márton *Magyar Pénélope* című drámája 1791-ből, melyre Trattner és Károlyi 1840. évi kiadói listájában (74.) bukkanunk.

Sajnálom viszont bizonyos hiányzó kötetek analizálásának elmaradását. Csodálatosan föltárták Szinnyei József *Hazai és külföldi folyóiratok magyar tudományos repertóriumának* (180.) 1/2. és 2/1. kötetét, ám az 1/1. kötetet már nem, mert nem található a könyvtárban, ha-

sonlóan Schöpflin Aladár *Színművészeti lexikona* (2019.) 3. kötetéhez. Talán ez esetekben kivétel lehetett volna tenni, s más forrásból földolgozni a hiányzó műveket.

A helyismereti információkat néha oldalszámmal, többnyire viszont sajnos, e nélkül közlik a megjegyzésekben. Pedig Berey Géza *A magyar újságírás Erdélyben* (156.) című műve is arról tanúskodik, hogy nemcsak kézbe vették a köteteket, hanem át is böngészték azokat. Akárcsak a 153. tételben leírt *Újabb kori ismeretek tára* kötetét. Itt jegyzem meg, hogy ez utóbbi esetben nagyon hiányoznak a hivatkozott helyek oldalszámjai, mert nem a betűrendbe sorolt szócikkek egészéről van szó, hanem csak egy részükről, s ezt bizony keresgélni kell pl. az 'Erdély' vagy 'Az erdélyi hadjárat' cikkekben. Hasonló okok miatt hiányolom a *Nyelvőrkalauz* (172.) föltárásában is az oldalszámokat.

Ezen analízis segítségével óriási információs anyagot sikerült rögzíteniük. Megdöbbentő a 604 oldalas, 4141 tételt rögzítő kötet adatgazdagsága, valamint az, hogy milyen szívós és pontos munka kellett e bibliográfia létrejöttéhez. De mindez csak akkor ér valamit, ha hozzáférhetővé is teszik a szerzők ezt az adathalmazt.

Az alapvető föltárás, az Egyetemes Tizedes Osztályozás szakrendje: ennek megfelelően sorjázanak a bibliográfiai leírások, egy szakcsoporton belül pedig a leírás első szavának betűrendjében. A 62 csoport az ETO-t nem ismerő kívülállók számára is jól áttekinthető a tartalomjegyzék alapján. A kötet majdnem felét – természetesen – a 8-as és a 9-es főosztályba sorolt leírások teszik ki. A további föltárás a 284 oldalas, különálló kötetben található négy mutató feladata. A névmutató maga is mestermunka. Az ügyes tipografizálással elkülönülnek a helyi szerzők, valamint a személyekről szóló irodalom. Emellett a két bibliográfus föltüntette a helyi szerzők születési és halálozási évét (ezek híján foglalkozásukat), valamint a jelzett személy esetleges közreműködői szerepét is. A testületi szerzők neveit is ez a mutató tartalmazza.

Ugyancsak a formai föltárást szolgálja a kitűnően használható címmutató, mely a bibliográfiában előforduló összes címet tartalmazza a hozzájuk tartozó alcímekkel együtt. Itt kell még megemlítenem – bár a kötet végén található – a kiadói és nyomdai mutatót, mely a kiadási helyek (az összes előforduló névformával: Viena – Bécs – Béts – Viennae – Vindobonae – Wien) betűrendjében sorolja föl az ott működő kiadók, nyomdák (ezek neveit zárójelben) által megjelentetett, illetve előállított kötetek tételszámát. Egyetlen zavaró, hogy az utalásoknál a két név között nem nyíl vagy egyenlőségjel van, hanem nagyködtőjel. Először meghökken a használó, hogy mi is akar ez lenni, talán lemaradt a tételszám?

A közlés rendjében levő szakrendi hozzáférést egészíti ki a szerzőpáros egy másfajta tárgyi föltárással, a román nyelvű tárgymutatóval. Ez nemcsak tárgyszavakat, hanem testületi és földrajzi neveket is tartalmaz, a magyar helységneveket természetesen mai román nevükön, utalókkal. A szerkesztők igyekeztek, hogy ne legyen túl sok tételszám a mutatótételben, hiszen ez megnehezítené a visszakeresést. Ezért zárójeles kiegészítésekkel éltek. A *biografie* [életrajz] tárgyszavát a nevekkel bontották meg Apor Istvántól Wesselényi Miklósig; vagy pl. az *invătământ* [oktatás] tagolását az 'agricol', 'economic', 'general', 'gimnazial' stb. altárgyszavakkal oldják meg. Értelmezőket is használnak, pl. a *Közérdek* esetében a 'ziar' [hírlap].

A szakrendi részben elhelyezett sok utaló (egy tétel tárgya gyakran az Egyetemes Tizedes Osztályozás több szakcsoportját is érinti), valamint a mutatókötet négy kitűnően használható indexének köszönhetően a kötet használói bármerről közelítik is meg a kutatott témát, gyorsan és egyszerűen rátalálnak a keresett forrásra, válaszra. Élvezet a kötet lapozgatása, böngészése és halatlanul sok tanulással szolgál.

A sorozat 5. kötetéről készült ismertetésben azt írtam, hogy „*Ez a munka Fülöp Mária sokéves helyismereti föltáró munkájának megkoro-*

názása.” Tévedtem. Most kéne koronázni a két bibliográfust, akik ezt a művet nyugdíjazásuk első napjától kezdve hat év alatt közösen elkészítették. A következő koronázásig pedig várjuk az új művet/műveket, hiszen „Fülöp Mária feltárta tervüket, hogy összeállítanák *Maros megye jeles személyiségeinek életrajzi lexikonát*” – ahogy *Dimitrie Poptămaș* könyvtárigazgató is írta az előszóban.

Gyuris György

Könyvtárügy a pannon térségben

Könyvtárügy a pannon térségben : Fejezetek Pallósiné Toldi Márta kutatásaiból / [közread. a] Könyvtári Intézet. – Budapest : Könyvtári Intézet, 2005. – 162 p. ; 21 cm – (EuroTéka ; ISSN 1787-0283) ISBN 963 201 620 3

„Már semmi sem az, aminek korábban véltük. A dokumentum nem feltétlenül azonosítható fizikai megjelenésével, a gyűjtemény birtoklás nélkül, láthatatlanul is feltárja tartalmait, a könyvtár falai a hálózat aktív elemei révén szimbolikusan leomlottak (...) A globalizáció és az információs társadalom a könyvtárakat is szerepeik újrafogalmazására készíti” – írja a szerző kötetének bevezetésében. Nos, ebben az „újrafogalmazásban” nyújt nagy segítséget a Könyvtári Intézet EuroTéka sorozatában megjelent munka, amely *Pallósiné Toldi Márta* 2003-ban befejezett és 2004. május 14-én, kiemelkedő sikerrel megvédett, *Nyilvános könyvtárak a pannon térség társadalmában* című PhD-disszertációjának egy részét tartalmazza.

A szerző arra keresi a választ, hogy a „könyvtárhasználók, a menedzsment és az állami kultúrpolitika milyen hangsúlyokat jelöl ki a változékényszerben a könyvtárak számára”. Kutatásának kiindulópontjával az a meggyőződése szolgál, mely szerint a „közlési forradalmak tudásrögzítési médiumait gyűjteményébe és szolgáltatásaiba integrálni képes könyvtár a posztmodern kor demokratikus társadalmainak alapintézménye”. Ennek bizonyítására a könyvtári rendszer, a finanszírozás és az igénybevétel jellemzőit a pannon térség három államában (Magyarország, Ausztria, Szlovénia) vizsgálja. Hatalmas műveltségről tanúskodó tudás birtokában filozófiai, szociológiai és kultúrtörténeti keretek között, különböző szaktudományok módszertanát is segítségül hívta tárta fel kutatásának témáját.

Előljáróban *A kutatás terepét* mutatja be, majd *A térség szociológiai értelmezését* adja. *A pannon térség fogalmának kultúrtörténeti vázlatából* megtudható, hogy a címben foglalt „pannon térség” „szimbolikus életteret jelenít meg”(…)”*Nem csupán földrajzi ér-*

telemben vett tájegység, hanem távoli történelmi múltból átívelően, azonosulási lehetőséget kínálva, olyan értékeket tételez, amelyek elfogadásra, együttélésre képesek felszólítani a térség népeit. A sokszínűség közös gyökereinek felmutatásával közösségeket integrál, miközben sértetlen marad a nemzeti identitás”. A vizsgált országok társadalmi-gazdasági bemutatásának összegzősekor megállapítja, hogy a kutatási helyszínek néhány jelzőszámának egyezése ellenére sem lehet azonos struktúrájú, életmódú és mentalitású társadalmakról beszélni, csupán Ausztria tekinthető valódi jóléti államnak. A könyvkiadás adatai azonban „mindhárom vizsgált országban gazdagodó kínálatot, fejlődő ágazatot jellemeznek”, ugyanakkor sajnálatos, hogy hazánkban a könyvtári beszerzések jóval kisebb hányadát adják az éves könyvforgalomnak, mint általában az Európai Unió országaiban (a kutatás idején Magyarország még nem volt az EU tagja).

A Könyvtárszervezési kérdéseket áttekintve, először *A magyar könyvtári rendszer létrejöttét* (a 20. század elején elindított népkönyvtári szerveződések, majd a század második felében, a szovjet mintára létrejött közművelődési könyvtárak országos hálózatát) írja le a szerző. Szól az 1949-ben indított egyetemi könyvtárosképzésről, majd az 1976. évi 15. számú törvényerejű rendelet talaján megszületett *Irányelvekről*, amelyek gyakorlati alkalmazása hosszú időn át jól működő, „bár párhuzamosságokkal és ideologikus küldetésorientációval terhelt közművelődési könyvtári rendszert eredményezett”.

A '70-es '80-as évek magyarországi könyvtárügyét stabilitás jellemezte, ez az állapot a 80-as évek legvégén a piacgazdaság előretörése miatt megingott. A rendszerváltozást követő években hatalmas átalakulás ment végbe a könyvtárügyben. A lakóhelyi könyvtárak fenntartói 1990-ben az önkormányzatok lettek, a munkahelyi könyvtárak sorsát pedig az új tulajdonosok határozták meg. Ennek következtében a lakóhelyi és a munkahelyi könyvtárak száma rohamosan csökkent. A régi hálózati rendszer gyakorlati-

lag már nem működött és a könyvtárak szinte gazdátlanul maradtak. Ennek az áldatlan állapotnak vetett véget az 1997. évi CXL. számú kulturális törvény, amely a következő „hármast” célkitűzésben tárgyasult: „1. A demokratikus jogállam olyan nyilvános könyvtári rendszert feltételez, amelyen keresztül az információ szabadon áramlik és bárki számára hozzáférhető; 2. A könyvtári rendszer működtetésében elsődleges az állampolgárok érdekeinek szolgálata; 3. Miután Magyarországon az alkotmány garantálja az információszerzés szabadságát, az államnak kötelezettségei vannak a hozzáférés feltételeinek biztosításában, vagyis a rendszerfeladatok állami finanszírozása stratégiai jelentőségű”.

A magyar könyvtári rendszer összetevőit számba véve arra a megállapításra jut a szerző, hogy az ún. „innovációs sokk” felemás állapotokat teremtett a magyar könyvtárügyben, hiszen minden könyvtár modern technológiára vágyik, azonban – sajnálatos módon – az eszközök működtetésére, karbantartására nincsenek meg az anyagi és tárgyi feltételek, a gyűjtemények frissítésére szolgáló anyagi keretek is elégtelenek, és „a legkisebb pénzügyi potenciállal bíró könyvtárfenntartók értelmetlenül ragaszkodnak kvázi önállóságukhoz”.

Az ausztriai könyvtárügy elmúlt fél évszázadát „sikertörténetnek” írja le *Gerald Leitner*, annak ellenére, hogy az 1992-es statisztikai adatok osztrák területen is az olvasás folyamatosan romló esélyeire világítottak rá. Ennek ellentmondani látszanak a hasonló időszakból való könyvtári statisztikák, amelyek a nyilvános könyvtárakban, a beiratkozott olvasók és a kölcsönzött dokumentumok számának növekedéséről adnak hírt. Ausztriában a nyilvánosan hozzáférhető könyvtárak tevékenységét nem határozta/za meg egységes könyvtári törvény. Az osztrák könyvtáros társadalom a 60-as évektől kezdve többször próbálkozott, sajnos sikertelenül az egységes könyvtári törvény létrehozásával. „A törvénytőlküliség leghátrányosabb következményét abban látják, hogy a közkönyvtárak műkö-

désének nincsenek finanszírozási garanciái, a működtetés 95%-ban a fenntartókat terheli”. A BVÖ (Büchereiverband Österreichs), a könyvtárak érdekvédelmi szervezeteként, koordinálja a fenntartók különböző érdekeit, arra törekedve, hogy a könyvtárak valamiféle egységes stratégiát érvényesítsenek. „A BVÖ fejlesztési stratégiája arra irányul, hogy a közkönyvtár minden település olyan alapintézménye legyen, amely jó feltételek között értékes alternatívát ajánl a kommersz szabadidő-kinálattal szemben!”

Az osztrák szakemberek napjainkban az ún. „hibrid könyvtár” eszméjének megvalósításán fáradoznak, vagyis olyan könyvtár jövőképét népszerűsítik, amelyben különböző médiák (dokumentumtípusok) és a világháló révén megvalósulhat a „globális információvagyonhoz” való hozzáférés. Mindezen célok eléréséhez azonban még néhány feltétel (pl. modern, országos könyvtáriügyi koncepció megalkotása, a könyvtár fenntartók és a könyvtári munkatársak, a menedzsment szemléletváltása, a politikai és szakmai tudatosság megerősödése stb.) teljesülése szükséges.

A szlovén könyvtári rendszer és a települési könyvtári ellátás vizsgálatáról szólva a szerző megállapítja, hogy a modern szlovén nyilvános könyvtári rendszer „alapjaiban az 1945-ben létrejött föderatív Jugoszlávia kulturális koncepciójára építkezett”. A mai települési nyilvános könyvtárak elődjét még 1945-ben hozták létre. 1991-ben Szlovénia önállósodását követően a könyvtári rendszer lényegi elemeiben nem módosult, „csupán a nemzeti könyvtári feladatok egészültek ki a korábban szövetségi szinten kezelt feladatokkal”. A könyvtári szakemberek látták, hogy a nyilvános könyvtárakat akkor lehet a helyi társadalom információs- és kommunikációs központjává fejleszteni, ha közös és egységes könyvtári információs rendszert alkalmaznak. Ennek szellemében először 14 könyvtár kapcsolódott a COBISS rendszerbe, majd a 90-es évek derekán még 46 könyvtár csatlakozott a kooperatív, on-line bibliográfiai rendszer-

hez. A COBISS sokágú szolgáltatásaival mára már Szlovénia egységes könyvtári információs rendszerévé vált. A tudatos stratégia kialakítása azt eredményezte, hogy Szlovéniában, 2001-ben új könyvtári törvény született, amely a könyvtári munkát közszolgálati tevékenységként határozta meg, tartalmát pedig a következőkben jelölte ki: „együtműködés az élethosszig tartó művelődésben, a honismereti anyagok gyűjtése, feldolgozása, őrzése és közvetítése, gyermekek, fiatalok és felnőttek részére az olvasási kultúrát fejlesztő különleges tevékenységek szervezése, valamint a különleges szükségletű gyermekek, fiatalok, felnőttek részére különleges tevékenységek szervezése”.

A könyvtárszervezési kérdések összegzéseként a szerző táblázatokban, összehasonlító adatok tükrében láttatja a három ország közkönyvtárainak állománygyarapítási, kölcsönzési mutatóit és az olvasói létszám alakulását az 1989-től 2001-ig terjedő időszakban.

A továbbiakban bemutatott kérdőíves összehasonlító vizsgálat célja annak a könyvtárképnek a felvázolása volt, amelyet a könyvtárat használó közönség az ún. szolgáltatás igénybevételi viselkedésével „rajzolt meg”. A felmérés azt kívánta felderíteni, hogy a könyvtárak által működtetett szolgáltatások közül melyek a legnépszerűbbek. A könyvtárkép fontos részének tekintették a kérdőív összeállítói a könyvtáros szerepéről vallott vélekedések összegzését is.

A könyvtárhasználat legfontosabb jellegzetességeit leíró fejezetben a vizsgált térség közkönyvtárainak olvasóit így jellemzi a szerző: „több mint 10 éves tagsággal rendelkezik, 3–4 heti rendszerességgel látogatja lakóhelye könyvtárát, melynek létezéséről az írás- és olvasástanulás kezdetén értesült”.

A könyvtárhasználók indítéka az általános tájékozódás, a személyes érdeklődés és a tanulási folyamat segítésének igénye lehet. A szórakozás, illetve a szórakoztatás funkciója a hazai könyvtárakban nem valósulhatott meg, mert azok, akiket ebből a szempontból kiszolgál-

hatna a könyvtár, többnyire elfordulnak ettől a lehetőségtől és „otthonülőkként” elégitik ki az igényeiket. Az imént elmondottak értelmében modellált könyvtár: „mindenekelőtt mediaközpont, infokommunikációs, tanulási-ismeretszerzési és rekreációs színtér”. A hagyományos értelmezés szerinti „társas együttléteknek helyet kínáló és az olvasmány kiválasztást, az érzelmi stabilitást támogató funkciók” mára már folyamatosan gyengülni látszanak.

A könyvtárosokról festett általános kép egyértelműen pozitívnak mondható. A könyvtár jövőbeli szerepét kutatva az alábbi következtetésre jutott a szerző: „A többség véleménye szerint a könyvtár szerepe nem változik meg jelentősen, vagyis a digitalizáció és a net világa, a „cybertér” nem végzetes ellenfél, nem falja fel a könyvtári közjő

szerepeit és nem kebelezi be a könyvtárak közön-ségét. Középtávon bizonyosan nem!”

Pallósiné Toldi Márta széles körűen áttekintette témájának szociológiai és könyvtárelméleti irodalmát, feldolgozta a témaválasztáshoz illeszkedő hazai és külföldi publikációkat. Elemezte a vizsgált térség hivatalos statisztikáit és a könyvtárügyre vonatkozó alapidokumentumait, az összehasonlító könyvtár-szociológia segítségével megrajzolta az információs társadalom közkönyvtárának modelljét. Kérdőíves adatfelvételt végzett, amelynek értelmezését interjúkból nyert információkkal és megfigyelésekkel is kiegészítette. Mindezek a hazai szakirodalom kiemelkedő értékű munkájává avatják a művet, amely a szakmabeliek számára megkerülhetetlen irodalom.

Bartók Györgyi

A Kaliforniai Egyetem csatlakozik a Google Book Search projekthez?

Gordon, Larry: UC may join Google's library project. In: Los Angeles Times, 2006. augusztus 2.

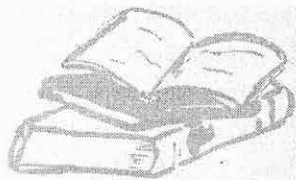
(<http://www.latimes.com/technology/la-me-uc-google2aug02,5218814.stroy?coll=la-stroy-footer>)

A Kaliforniai Egyetem (a továbbiakban: KE) a tudományos kutatást és kiadói tevékenységet érintő fontos lépésre szánta el magát, amikor tárgyalásokat kezdett a Google-lel a cég eddig is sok vitát kiváltó projektjéhez való lehetséges csatlakozásról. A Google digitalizálási projektje, mint ismeretes, 2004 decemberében indult Google Print Library Project néven (az elnevezés 2005 novemberében Google Book Searchre változott), hogy öt jelentős könyvtár (A Harvard, a Michigan, a Stanford és az Oxfordi Egyetem

könyvtárai és a New York-i közkönyvtár) állományába tartozó könyveket digitalizálják és online elérhetővé tegyék.

A Google intenzív érdeklődést mutat a KE mintegy 34 milliós könyvgyűjteménye iránt, amely az egyetem tíz kampuszának száz könyvtárában található; a könyvtárak együttesét a világ legnagyobb tudományos könyvtáraként tartják számon. A KE szeretné még jobban kivenni a részét az internetes forradalomból, amelyhez olyan tehetős partnerre van szüksége, mint amilyen a Google, amely magára vállalja a könyvek szkennelésének költségeit.

A projekt körül a szerzői jogi kérdésekben bontakozott ki vita: míg az 1923 előtti könyvek teljes egészükben online hozzáférhetővé tehetők, a szerzői jogi védelem alatt álló könyvek felhasználhatósága továbbra is kérdéses, és to-

vábbi pereskedésekre adhat okot. A vállalkozás jelentőségéhez és társadalmi hasznához ugyanakkor nem fér kétség: azon túl, hogy az internethasználók számára hozzáférhetővé válik az emberiség kulturális, szellemi öröksége, valamint a tudomány eddigi eredményei, ezen értékeket meg is óvja a lehetséges természeti katasztrófáktól.

A szerzői jogi kérdésekről várhatóan a kiadók is hallatják majd a hangjukat, ennek következményeként az egyetem eleshet bevételének egy részétől. Mindennek előzményeként tavaly az egyesült államokbeli kiadók egy csoportja a szerzők jogait képviselni hivatott Authors Guild elnevezésű szervezettel karöltve, keresetet nyújtottak be a Google ellen a New York-i szövetségi bíróságon, azt állítva, hogy a szerzői jogi oltalom alá eső könyvek engedély nélküli szkennelése a szerzői jog megsértését jelenti, még akkor is, ha nem, vagy csak egy részletét publikálják az interneten. Igaz, hogy a Google-lel szerződött könyvtárak képviselői nem kerültek a vádlatok padjára, mégis felettébb különös, hogy a KE ebben a helyzetben is vállalta a céggel való tárgyalások folytatását. A lehetséges problémákat elkerülendő egyes könyvtárak csak a védelem alá már nem eső könyvek szkennelését teszik lehetővé; a KE azonban a Michigan Egyetem példáját követi, amelynek munkatársai – a Google képviselőivel egyetemben – azt állítják, hogy nincs szükség ahhoz engedélyre, hogy néhány mondatot idézzenek egy-egy szerzői jogvédelem alá eső műből, mivel a méltányos használat (fair use) segít a szerzőknek könyvük eladásában. (Ezt a véleményt a KE ügyvédei is osztják.)

A Google a már említett öt könyvtáron kívül a Kongresszusi Könyvtárral és egyes kiadókkal is együttműködést alakított ki, bár az előbbi még kísérleti stádiumban van. Nem a Google kezde-

ményezése az első, amihez csatlakozott a KE: tavaly már a még csak kezdeti stádiumban lévő Open Content Alliance (Nyílt Hozzáférésű Tartalom Szövetség, OCA) elnevezésű szerveződés hasonló célú projektjébe is bekapcsolódtak. Ennek hátterét a Yahoo! Inc. és a Microsoft alkotják, és több észak-amerikai egyetem és könyvtár is részt vesz megvalósításában. A KE továbbra is az OCA tagja kíván maradni, de szakemberei úgy vélik, hogy a Google jóval nagyobb anyagi és egyéb kapacitással rendelkezik a szkennelés elvégzésére.

A KE a javasolt szerződés értelmében nem kapna semmiféle pénzbeli juttatást, ugyanakkor sok millió dollárt spórolna meg azzal, hogy az egyes könyvekből és folyóiratokból kevesebb példányt kellene megvásárolnia: a digitális verziók ugyanis rendelkezésre állnának, illetve a könyvenkénti kb. 35 dollárnyi szkennelési költséget is megtakarítaná.

Az egyetemnek kezdeti befektetésként 1 és 5 millió dollár között kellene költenie a géppark kialakítására: a munkákat végzők bére több mint 700 ezer dollár évi pluszt jelentene. A vezetés általában támogatja a projekthez való csatlakozást, egyesek ugyanakkor kételyeiket fogalmazták meg a szerzői jogi kérdések kapcsán. Felvetődött az is, hogy a Google az egyetemet kihasználva próbál gazdasági előnyökre szert tenni. A tárgyalások során ezért igyekeznek körültekintően eljárni, és az egyetem hosszú távú érdekeit érvényesítő megállapodásra jutni. Amennyiben a Google-nek bármiféle bevétele származik az együttműködésből, az egyetem is részesülni kíván a haszonból. További információk a <http://book.google.com/> címen olvashatók.

(Töm. Dancs Szabolcs)

Könyvtár- és információtudomány

Bibliometria

06/198

MIGUEL, S. - MOYA-ANEGÓN, Félix de - HERRERO-SOLANA, Victor: Aproximación metodológica para la identificación del perfil y patrones de colaboración de dominios científicos universitarios = Rev.Esp.Doc.Cient. 29.vol. 2006. 1.no. 36-55.p. Bibliogr. 35 tétel.

Res. spanyol nyelven

Módszertani megközelítés egy egyetem tudományterületi jellemzőinek és együttműködési formáinak meghatározásához

Bibliometria

Az argentin egyetemek tematikai sokfélesége és strukturális bonyolultsága nehezé teszi tudományos profiljuk meghatározását. Ennek és az egyetem együttműködési formáinak felderítésére az intézmények (az egyetemi karok) tudományos teljesítményének bibliometriai módszerekkel való feltárása látszik alkalmasnak. Mindazok a mennyiségi és minőségi mutatók, amelyek az egyetemek kutatási egységeinek (tanszékek, intézetek, laborok) a kutatási tevékenységét, a tudományok fejlődéséhez való hozzájárulását jellemzik és mérik, nemcsak az adott egység (és a kar) tudományos erejét mutatják meg, hanem arra is alkalmasak, hogy meghatározzák azok tematikai profilját, relációikat a tudományos együttműködésben és kapcsolataikat az egyetemen belül, valamint országos és nemzetközi tekintetben is. Az Universidad Nacional de La Plata természettudományi és múzeumi karának tudományos teljesítményét a *Science Citation Index* CD-ROM változatán az 1991-2000 közötti adatok alapján elemezték tematikai és kapcsolati szempontokból, mely vizsgálódások alapján a fenti kijelentések beigazolódtak.

(Autoref. alapján)

FOLYÓIRAT
FIGYELŐ
KÜLFÖLDI

06/199

URBANO, Cristóbal - BORREGO, Ángel [et al.]: Análisis bibliométrico de la bibliografía citada en estudios de filología española = Rev.Esp.Doc.Cient. 28.vol. 2005. 4.no. 439-461.p. Bibliogr. 7 tétel.

Res. angol nyelven

A spanyol filológiai szakirodalom bibliometriai elemzése

Bibliometria; Szakirodalom -nyelvtudomány

A referenzs-művekben, kézikönyvekben és a kongresszusi aktákban található hivatkozások bibliográfiai elemzése lehetővé tette mind a dokumentumtípusok, mind a szakfolyóiratok valamint a kiadók „rangsorolását”, és a kiadók szakosodása mértékének meghatározását. Az eredmények nagy hasonlóságot mutatnak a korábbi vizsgálatok megállapításaival. Megjegyzésre érdemes, hogy a tíz első helyre rangsorolt szakfolyóirat közül kettő, az első húsz közül pedig kilenc nem szerepel az ISI adatbázisában, ugyanakkor 11 olyan folyóiratot tár fel, mely a rangsorban a 21-40. helyen szerepel.

(*Mohor Jenő*)

06/200

TORRES RAMÍREZ, Isabel de - TORRES SALINAS, Daniel: Tesis doctorales sobre estudios de las mujeres en España (1976-2002). A propósito de un indicador definitivo en investigación = Rev.Esp.Doc.Cient. 28.vol. 2005. 4.no. 479-499.p. Bibliogr. 9 tétel.

Res. angol nyelven

A nőkkel foglalkozó doktori értekezések Spanyolországban 1976-2002 között

Bibliometria; Disszertáció

1976 és 2003 között összesen 491 (1976-ban egy, 1990-ben tíz, 1996-ban huszonnyolc, 2002-ben

ötvenöt) olyan doktori értekezés készült a spanyol egyetemeken, melyek a nemzetközi szakirodalomban „women studies” néven emlegetett témakörbe tartoznak, azaz – valamilyen szempontból – a nőkkel foglalkoznak. A 40 egyetem közül 9-ben készült 15 vagy annál több értekezés, a legtöbb a madridi Complutense, a valenciai, barcelonai, a barcelonai Autonoma és a País Vasco egyetemeken. A tézisek szerzőinek nagy többsége (88%) nő, és csak 12%-uk férfi. Ugyanakkor a témavezetőknek csak 43%-a volt nő. A bírálók között az első években csak férfiak voltak, 1986 óta a bírálóbizottságok tagjainak többsége nő.

Tudományterületek szerint a disszertációk megoszlása a következő: szociológia 18,42; történelem 18,26; irodalom és művészet 17,81; pszichológia 16,74; pedagógia 4,86; nyelvészet 4,26 százalék. Ezeket követi az antropológia, orvostudomány, gazdaságtan, politikatudomány, jog, földrajz.

Az adatokból leszűrhető, hogy a „nőtudományok”, noha nincs nagy hagyománya, konszolidált és emelkedőben lévő szakterületnek mutatkozik Spanyolországban. Az egyetemek közti eloszlás vizsgálata kimutatta, hogy egyikükben sincs olyan központ (akár kutatócsoport, akár erre specializálódott szak), amely kifejezetten erre a témára koncentrálna. Az a tény, hogy noha a szerzők nagy többsége nő, a témavezetők többsége férfi, része annak az általánosabb körülménynek, hogy az egyetemek döntéseket hozó helyein a nők alulreprezentáltak. A téma erősen interdiszciplináris jellege megmutatkozik a bírálóbizottságok összetételében is (ahol az utóbbi években állandósult a női többség).

Záró megjegyzés: A szakterület fejlődésére és megszilárdult voltára való tekintettel célszerű lenne, ha a különféle adatbázisokat, illetve az azokban használt osztályozó-indexelő-visszakereső rendszereket (mint pl. a TESEO, illetve az Unesco teaurusz) e tény figyelembe vételével aktualizálnák.

(*Mohor Jenő*)

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Nemzeti könyvtárügy

06/201

WESTER, Ursula: Von hethitischen Keilschriftarchiven zu modernen Informationszentren. Ein Überblick über die Bibliotheken in der Türkei = BuB. 58.Jg. 2006. 1.no. 64-71.p. Bibliogr.

Áttekintés a török könyvtárakról

Könyvtárügy

A mai Törökország területén a könyvtárak története a Kr. e. 2. évezredig nyúlik vissza. Az ékírást táblák egykori gyűjteménye Hattusában, a hettita birodalom fővárosában egyike volt a világ legrégebb könyvtárainak. Az antik időkben Pergamon könyvtára és az ephesusi Celsus Könyvtár a legmagasabb könyvtári kultúráról tanúsítottak. A bizánci korszakból kevés emlék maradt fenn, viszont az oszmán mecset- és iskola-komplexumokba helyezett könyvtárak a 20. századig fennmaradtak, ekkor váltották fel őket az állami könyvtárügy intézményei.

Az írásos kultúra újkori terjedését károsan befolyásolta az oszmán könyvnyomtatási tilalom. A könyvnyomtatás csak a 19. században vált jelentőssé, a latin betűkre való áttérés, Atatürk írásreformja, az 1920-as években történt meg. Modern könyvtárügy kialakulásáról, vagyis nemzeti könyvtár alapításáról, a könyvtárügy minisztériumi képviselőtől, közkönyvtárak nagyobb számú szervezéséről csak a második világháború után beszélhetünk.

A Török Nemzeti Könyvtárat 1948-ban alapították Ankarában, jelenleg 1,7 millió állományegységgel rendelkezik. Szervezetileg hozzá tartozik a Török Bibliográfiai Intézet, mely a könyvek

számbavételén kívül a török folyóiratok cikk-bibliográfiáját is közzéteszi, online elérhetőséget is biztosítva.

Törökország nyolcvan egyetemének kétharmada állami, egyharmada magán fenntartású intézmény. Az államiak ellátása általában szegényesebb, régi épületekben, elévült szervezeti keretek között működnek, könyvtáraik számos fakultási, kari, intézeti könyvtárra tagolódnak, a hagyományos német egyetemi könyvtári modellre emlékeztetve. Kedvező kivétel néhány nagyobb egyetemi könyvtár: az isztambuli Boszporusz Egyetem és a Műszaki Egyetem, az ankarai Műszaki Egyetem, az izmiri Ege Egyetem könyvtára. Az újabb alapítású egyetemek könyvtárai többnyire már az egyszintű, széttagoltság nélküli amerikai modellt követik.

Néhány tudományos könyvtár nemzetközileg is figyelemre méltó régi oszmán anyaggal rendelkezik. Kiemelkedik közülük az isztambuli Szulejmán Könyvtár, mely 68 ezer kézirattal az iszlám kéziratos kultúra egyik legjelentősebb gyűjteménye. (A régi anyag védelme, restaurálása és digitalizálása terén történtek ugyan kezdeményezések, de a probléma alapjaiban megoldatlan.)

Ugyancsak nélkülözhetetlen tudományos intézmény az Iszlámkutatási Központ Könyvtára Isztambulban 130 ezer kötetével, 2400 folyóirattal, modern felszerelésével. A tudományos könyvtárak közül kiemelkedik a parlamenti könyvtár és a Török Nemzeti Akadémia könyvtára, mindkettő Ankarában.

A mintegy 1400 közkönyvtár nagy többségét az állam tartja fenn, ezek a kulturális minisztérium mellé rendelt Generál Direktórium irányításával működnek, központilag döntenek a személyzeti, állománygyarapítási, fejlesztési ügyekben. Csak néhány nagyobb város tart fenn saját városi könyvtárat, ezek általában jobban ellátottak,

mint állami társaik, viszont az iszlám orientáltságú városvezetés utasítására némelyikben a valóságos jelleg, az iszlám irodalom dominál. A közkönyvtárak hatóköre igen szűk: főleg az iskolás gyerekek látogatják, mivel az iskolai könyvtárak – leszámítva a gimnáziumokat – általában használhatatlanok.

A közkönyvtárakba beiratkozott olvasók száma a lakosság 1%-át sem teszi ki. A számítógépes kultúra szintje alacsony, az 1400 közkönyvtárból mintegy hatvanban használható számítógép központilag rendelkezésre bocsátott szoftverrel.

2004 óta tervezik a könyvtárak átadását a településeknek. A könyvtárosok, bár látják ennek előnyeit, attól félnek, hogy az eddig is szűkös ellátás még rosszabbá válik.

A könyvtárosképzés Ankara és Isztambul öt egyetemén történik; a nyolcféléves alsóéves és a négyféléves posztgraduális (Masters) szinten évente háromszáz főt képeznek ki.

A Török Könyvtáros Egyesület 1949 óta működik, háromezer tagja van. Az Egyetemi Könyvtárak Konzorciuma az adatbankok és a digitális folyóiratok fejlesztésében, a nemzeti és nemzetközi kooperáció szorgalmazásában, a nemzeti dokumentációs szolgálat rendszerének kiépítésében tölt be fontos szerepet. A közkönyvtárak fejlesztését az isztambuli ILIPG munkacsoport szorgalmazza.

(Katsányi Sándor)

06/202

BROŽEK, Aleš: Stav domácích webových stránek veřejných knihoven na konci roku 2005. 1–2.část = Čtenář. 58. roč. 2006. 2.no. 38-46.p; 3.no. 74-81.p.

Cseh köztársaság: a hazai közkönyvtárak weboldalainak helyzete 2005 végén - 1–2. rész

Esettanulmány; Honlap; Közművelődési könyvtár

A cseh nyilvános könyvtárak honlapjainak száma 2005 végén 89-cel volt több a 2004-es év végénél, vagyis összesen 546 honlap volt, ahol a

címnél és a nyitvatartási időnél több információ állt rendelkezésre.

A működéssel kapcsolatos adatok között megjelentek újabb könyvtárak és eltűntek régebbiek, de arra is volt példa, hogy valamelyik könyvtár 2 korábbi webcímet is megtartva, aktualizálás helyett egy harmadik címre költözött.

A könyvtártípusok közötti változásra jellemző, hogy 2005-ben többségében községi könyvtárak nyitottak honlapot, a városi könyvtárakkal szemben. 2005-ben 363 városi (2004-ben 329) és 169 községi könyvtár (2004-ben: 109) honlapja volt elérhető. Ez minden bizonnyal annak a nagy projektnek az eredménye, amely a könyvtárak internettel való ellátását tűzte célul, így olyan kistelepüléseken is regisztráltattak könyvtári honlapot, ahol csupán 257 lakos él.

A honlapok több mint 10%-ánál változott meg a web-cím, többségük automatikus átirányítással tereli a használót a régi címről az újra. Több könyvtár honlapja került ki települési honlap alól, önállóan vásárolt címre.

A honlapok színvonalára jellemző értékelésben 165 könyvtár, vagyis 12-vel több, mint az előző évben, kapott maximális pontszámot, de az átlag alatti honlapok száma 115, vagyis 82-vel több, mint korábban. Összességében megállapítható, hogy a színvonal az előzőekhez képest hanyatlott.

A honlapok minőségének elemzésére idén nemcsak az MS Internet Explorer-t használták, hanem a Firefox-ot is.

A honlapok aktualizálásának értékelésében nem állt minden esetben rendelkezésre adat, mert a könyvtárak nagy része nem teszi közzé a frissítés dátumát. Számos olyan könyvtár akadt, amelyik 2002-ben vagy korábban aktualizálta honlapját. A hiányos adatok az amerikai Webarchív-ban őrzött verziók által lettek összehasonlítva.

A könyvtár elérhetőségére, címére vonatkozó adatok értékelése valamivel könnyebbnek bizonyult. Még mindig sok könyvtár nem tartja fontosnak, hogy megkönnyítse használói számára a könyvtár megközelítését. Csak közepes értéke-

lést kaptak azok a könyvtárak, ahol hiányzott a címből a postai irányítószám közlése. Maximális pontszámot csak azok a könyvtárak kaptak, ahol a pontos cím mellett a megközelítés módja is részletezve volt.

Fontos értékelési szempont volt a tavalyihoz hasonlóan a könyvtárak történetének közlése. A korabeli fotók és részletes könyvtártörténet esetén kaptak a honlapok maximális pontot.

Az állományra vonatkozó adatok csak akkor kaptak maximális értékelést, ha online katalógussal is rendelkeztek a könyvtárak. Közepes értékelést kaphattak azok, akik feltüntették a beszerzett periodikákat és könyvújdonságokat, de a könyvtárak 40%-ánál idén ezek az adatok hiányoztak. Az online katalógusok száma azonban 2005-ben jelentősen növekedett, további 42 könyvtárral.

A könyvtári állományok nagysága eltérő. Az integrált rendszerek adatai szerint a 3-912 ezres kötetes könyvtárig nagyon sokféle feldolgozottság előfordult.

Az online szolgáltatások értékelésében fő szempont volt, hogy a használó a könyvtár felkeresése nélkül, távolról tudjon hosszabbítani és előjegyzést kérni. Maximális értékelést kapott az a könyvtár, ahol távolról új olvasóként regisztrálhatta magát a használó, vagy ahol SMS-ben vagy e-mailben lehet újdonságértesítést kapni. De azok a könyvtári honlapok is kaphattak pontot, ahol nincs ugyan online katalógus, de lehetett dezideráta kérésre illetve könyvtárközi kölcsönzésre vonatkozó űrlapot kitölteni.

A honlapok idegen nyelvű verzióinak elérhetőségét befolyásolja, hogy az oldalak fordítása költségigényes feladat, még a legnagyobb könyvtáraknál sem mindenütt valósult meg. Általában angol vagy német nyelvű verziókkal találkozhatunk, de előfordulnak orosz és ukrán fordítások is.

Végül a fontos linkekre való hivatkozás mértékét értékelték, különös tekintettel a kapcsolódó könyvtári forrásokra, elektronikus szaksajtóra.

(Prókai Margit)

06/203

GRUSZECKA, Helena: *Małe biblioteki duży wpływ* = *Poradnik Bibl.* 2006. 2.no. 9-13.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Lengyelország: kis könyvtárak nagy hatása

Könyvtárpedagógia; Közművelődési könyvtár; Szakkönyvtár; Tájékoztató munka

Nagykönyvtárak voltak, vannak és lesznek, mert a nagy szervezetek könnyebben túlélnek a válságokat. A kiskönyvtáraknak – gyakran a nagyok árnyékában – rugalmasan alkalmazkodva kell működniük, de hatásuk óriási a helyi közösségre, mert sajátos légkörük van, barátságos, otthonos helyek, a speciális szakértelemmel rendelkező könyvtáros(ok) közvetlen kapcsolatban állnak a használókkal. Legnagyobb előnyük ez a közvetlenség, az, hogy helyben vannak.

Egyes kiskönyvtárak (köz- és iskolai könyvtárak) jól megválogatott, átfogó gyűjteményükkel meglehetősen változatos, spontán felmerülő igényeket elégítenek ki. Lengyelországban az 5000 falusi közkönyvtár közül majd 1300 egyszemélyes, de a vidéki kiskönyvtárak közül sok jelenik meg az interneten. (2001-ben a közkönyvtárak 1,5%-a, ma már 7,6%-a rendelkezik honlappal.)

2005-ben az Egyesült Államokban a Library Journal versenyt hirdetett a legjobb kis – néhány ezer olvasót szolgáló – könyvtáraknak. A vizsgált kritériumok: új programok és szolgáltatások kreatív megvalósítása; a számítógépekhez való hozzáférés innovatív megoldása; a helybeliek fokozatos bevonása a könyvtári tevékenységekbe; központi szerep vállalása a helyi társadalmi életben. A Bill és Melinda Gates Alapítványból odaítélt 10 ezer dolláros díjat 143 jelölt közül a Haines Public Library nyerte. A 2600 lélekszámú községet itt 7 könyvtáros és 75 önkéntes látja el a hét minden napján. A közösség hétköznapijainak és ünnepeinek aktív résztvevője a könyvtár. Egyik (egy indián szervezettel közösen szerve-

zett) programja keretében 10-21 év közötti fiatalokat képzett ki a számítógép-használatra és ismereteik továbbadására közösségük idősebb tagjai számára. A program második szakaszában a fiatalok filmeket, hangfelvételeket stb. készítettek az amerikai öslakosok kultúrájáról. Ez ma a könyvtár egyik legkeresettebb gyűjteményrésze. A könyvtárat ünnepek idején a turisták is megszállják, ezért vezeték nélküli hálózati kapcsolatot biztosítanak, és laptopokkal látják el a megnövekedett használói gárdát. Az internet-használat ingyenes biztosítása fontos tanulság lehet a lengyel közkönyvtárak számára is.

Egy 2003-as felmérés szerint a lengyel közkönyvtárak 10%-ában volt internet, a kisebb központok, falvak ebből a szempontból hátrányosabb helyzetben vannak. A vezeték nélküli hálózat nagyon vonzó megoldás lehet, különösen akkor, ha a technológiai fejlesztés biztosítja a hozzáférés és a világháló elérésének egyenletes minőségét.

A kiskönyvtárak másik csoportját a szakkönyvtárak között találjuk. A felsőoktatási, kutatóintézeti, vállalati stb. bibliotékák szűk olvasóközönség speciális igényeit szolgálják ki, a lehető legrelevánsabb és legfrissebb anyaggal. Az egyszemélyes könyvtárak teherbírása korlátozott: függ az állomány, a gyarapodás és a szolgáltató közösség nagyságától. Lengyelországban 2001-ben 981 felsőoktatási intézmény könyvtára közül 160 rendelkezett honlappal, ma 262, közöttük 129 intézeti, tanszéki, fiókkönyvtár. Ezek a kiskönyvtárak jobban tudják követni az oktatók igényeit, mert közelebb vannak hozzájuk. Különösen gyakoriak a pedagógiai könyvtárak (alap, fiók vagy kihelyezett), amelyek az oktatókkal és hallgatókkal szoros kapcsolatban dolgoznak, és hozzájárulnak a vidékről érkező diákok hátrányainak leküzdéséhez. Az újabb alapítású állami felsőfokú szakképző intézmények könyvtárai pedig fontos bázisai lehetnek az információs társadalomnak.

A kiskönyvtáraknak meg kell maradniuk a nagyok mellett. Általában igen magas színvo-

lonal működnek: könyvtárosaik jó, speciális szakmai felkészültséggel rendelkeznek, a munkafolyamatok automatizáltak, részt vesznek a könyvtári hálózatokban. Fenntartásuk költségeit ellensúlyozza szellemi értékük, társadalmi hasznosságuk és a közösségre gyakorolt nagy hatásuk.

(Orbán Éva)

Lásd még 208, 220–221

Központi szolgáltatások

Lásd 226, 234

Együttműködés

Lásd 214, 227, 241

Jogi szabályozás

06/204

DE ROSNAY, Mélanie Dulong: Image et droit, la ou la technique s'en mele... = Documentaliste. 42.vol. 2005. 6.no. 405-411.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Kép- és videó-dokumentumok használatának jogi szabályozása, különös tekintettel a technológiai megoldásokra

Elektronikus dokumentum; Információtechnológia; Képanyag; Szerzői jog

A képek és videó-dokumentumok használatának feltételeit jogi kérdések határozzák meg, amelyekre a digitális forradalom jelentős hatást gyakorolt. A cikk röviden áttekinti az AV- és multimédia-anyagokra vonatkozó irodalmi és művészeti tulajdonjogi előírásokat, majd elemzi a

kapcsolódó jogok intézésének különféle módjait: 1) egyéni (szerződés a tulajdonos és a használó között); 2) kollektív (szerzői jogdíj hivatal bevonásával); 3) elektronikus (technikai megoldások használata a jogvédelemre, pl. DRM – Digital Rights Management)

(Autoref.)

06/205

SMIRNOVA, N.A.: Avtorskoe pravo v bibliotečnom dele = Naučn.Teh.Bibl. 2006. 2.no. 49-53.p.

Oroszország: a szerzői jog a könyvtárügyben

Szerzői jog

A könyvtárak egyik alapfeladata, hogy biztosítsák az olvasható formában megjelenő információ elérését, bármilyen hordozón legyen is az. Ez a folyamat számos jogi kérdést érint mind a közjog (a polgárok joga az információ eléréséhez), mind a magánjog (a szerző joga művének védelmére) területén. Az elektronikus dokumentumszolgáltatás megjelenésével a két jog ütközik egymással. Megoldás csak törvényi szinten lehetséges: az Orosz Föderáció Alkotmánya biztosítja az információhoz való hozzáférés jogát azzal a megkötéssel, hogy ezt a jogot csak törvényes módon lehet gyakorolni, ami jelenleg a szerző hozzájárulását és jogdíj fizetését jelenti.

A művek szerzői hozzájárulás és jogdíjfizetés nélküli felhasználásról a *Szerzői és szomszédos jogokról* c. törvény rendelkezik. Ide sorolható a személyes célú felhasználás, a hivatkozás, az illusztrációként való alkalmazás stb. Megengedi a törvény, hogy a könyvtárak az egész műről egy példányban másolatot készítsenek elveszett vagy sérült példányok pótlására. Ezen kívül a vonatkozó szabályok betartásával (forrás feltüntetése, csak természetes személy rendelheti, csak egy példány készülhet stb.) a könyvtárak készíthetnek másolatot olvasói kérésre is.

2004 júliusában a törvénybe számos olyan nor-

matívát iktattak be, amelyek közvetlenül szabályozzák a szerzői jog érvényesítését a könyvtári munkában, pl. a kölcsönzés (ideiglenes használatra adás), a digitális másolat előállítás és könyvtárak közötti szolgáltatása esetében. A digitális dokumentumszolgáltatásra vonatkozó korlátozások között található a térítésmentes ideiglenes használat, valamint, hogy a könyvtárak az olvasó számára csak saját helyiségeikben lévő számítógépeken bocsáthatják a dokumentumot az olvasó rendelkezésére úgy, hogy ezeken a számítógépeken sem nyomtatni, sem letölteni nem lehet.

A könyveknek a világhálóról elérhető elektronikus könyvtárba viteléhez a szerző írásos beleegyezése szükséges. Ugyancsak szükséges a hozzájárulás, ha a könyvtár az állományában lévő digitalizált műről másolatot szolgáltat. Ez alól kivételt képeznek a távoli felhasználók, számukra a legközelebb eső könyvtárba, helybeni használatra küldhetők másolatok. Ez a megkötés hátrányosan érinti a szegényebb régiókat és a falusi könyvtárakat, mivel itt nincs meg az olvasók kiszolgálásához szükséges infrastruktúra.

A szerzők egyenkénti megkeresése helyett a szerzői jogi törvény lehetővé teszi jogkezelő szervezetek létrehozását. A könyvtárak – munkájuk megkönnyítésére – szerződhetnek a jogkezelő szervezetekkel.

A törvény rendelkezik a jogsértés esetén fizetendő kompenzációról is, az új összegek nagyságrendekkel haladják meg a korábbi díjakat. A szerző maga döntheti el, hogy jogsértés esetén lemond-e a jogdíjról vagy bírósághoz fordul. Összegezve a fentieket elmondható, hogy a jelenlegi törvények jobban védik a magánérdekeket, és nem fordítanak elegendő figyelmet a közösség érdekeire. Ebben a helyzetben a könyvtáraknak a saját és az olvasóik érdekében kell fellépniük, és szorgalmazniuk kell a törvény további módosítását.

(Viszocsekné Péteri Éva)

06/206

HOKKA-AHTI, Ritva: Kirjaston sukupuoli = Kirjastolehti. 2005. 8.no. 4.p.

Finn vélemény az elnöiesedő könyvtárakról és a kulturális értékmezőzésről

Könyvtárosi hivatás; Női munkaerő

A vezető finn könyvtári szakfolyóirat főszerkesztője vezércikkében könyvtárosi szemmel szokatlanul „keményvonalas” hangot megütve fejt ki gondolatait a finn könyvtárak időszerű gondjairól, miközben a finn könyvtárak igazi feladatairól sem feledkezik meg.

Hokka-Ahti Ritva Linn Ulmann norvég író meglepő megállapításából indul ki, miszerint „*The library is female*”, mely talán utalás kíván lenni a könyvtárak elnöiesedett voltára. A nem veszélytelen kijelentés az érdekeltekben felzúdulást váltott ki, minthogy a nemiség kérdése a könyvtár társadalmi jelentőségét, szerepvállalását tekintve a „második nem” (Simone de Beauvoir értelmezésére utalva) esetében érdektelen, nem indokolt.

A szerző szerint azonban ez a megállapítás nagyon is levezethető mind a könyvtárak külső, mind belső szervezeti felépítéséből és társadalmi feladataiból. A könyvtár a cikkíró szerint egyszerre nélkülözhetetlen az életünkben, ugyanakkor néha észrevétlen a társadalmi jelenlétet tekintve.

Pótolhatatlan, miközben valójában társadalmi státusza nem túl magas. Ez meglátszik némely alacsony színvonalú, leromlott állapotú könyvtárosi dolgozószobán, a könyvtár számára biztosított költségvetésen, melyeknek köszönhetően éppen most amputálják a fiókkönyvtárakat minden szívfájdalom nélkül. A könyvtár nem annyira szellemi műhely már, sokkal inkább kezd elto-

lódni a szórakoztató jelleg felé. De habitusánál fogva nem illik bele a biznissz, a pénz világába sem, nem törekszik a gazdasági értelemben vett nyereségre.

A könyvtár ugyanis világgunkban csupán „puha” értékeket képvisel.

A legtöbb könyvtárban az egyenlő bánásmódot érvényesítik a szolgáltatások területén, újabb polcokat igyekeznek beszerezni a gyűjtemény és számítógépek számára, és teszik ezt azok miatt, akik nem tudják mindezt megengedni a maguk számára. A könyvtár még befogadó a társadalom perifériájára sodródottakkal, a nélkülözni kénytelenekkel szemben is.

A könyvtári tevékenység sarokköve, elsődleges szempontja a legtöbb könyvtárban ma is az olvasók kiszolgálása, a szolgáltatások hangsúlyozása.

A könyvtár mindent – gyűjteményt, helyiséget, a személyzet szaktudását – rendelkezésre bocsát. A könyvtár minden szépséget és töle telhetőt felkínál és közben vár az ügyfél kegyeire. És műveltséget közvetítünk, miközben mi magunk nem neveljük az olvasót – állapítja meg a finn szakember.

De ez a passzivitás és az egyenlőség követelményének túlzott hangsúlyozása hovatovább elhomályosítja a könyvtár igazi céljait. Nem lenne tehát éppen időszerű, hogy szemernyi „maszkulin” magatartást, férfiasabb beállítottságot magunkra öltünk? Bátrabban kellene dönteni, a jövőt megtervezni, egy morzsányit a saját jogaink és érdekeink érvényesítése érdekében is. A könyvtárnak is joga van néha követelni, ügyeket előtérbe helyezni, egyszerűen nem tenne jót egy kevés agresszió az ügyintézésben ebben az el nem kényeztetett szektorban? De magában a könyvtárosi munkában is meglátszik a túlzottan nőies hozzáállás, ami szintén tévútra vezethet. Minden legyen a kor színvonalán, minden új változtatást elszenvedünk, majd minden megoldódik, majd boldogulunk és a „majd megússzuk” alapon senki nem rendez jelenetet. Lassan már tarthatatlanná válik, hogy a munkatársak jókislányok

módjára mindent felvállaljanak. Be kell látni, hogy a könyvtárak egymagukban nem képesek az egész társadalom szellemi gondjából megoldani, vagy pl. elvállalni a hálózati adatbázisok kezelésének betanítását az olvasóknak a végpontokra tekintettel a sok egyéb könyvtárosi feladaton felül. A „minden oké” téveszméje akadályozza meg tudniillik, hogy a mókuserék végre megszűnjön.

Végtére is a könyvtár legnagyobb kihívása: anyanyelvünk, a finn nyelv megőrzése és ápolása. Az anyanyelv pedig csak akkor őrződhet meg, ha azt használják, segítségével olvasnak és természetesen írnak az emberek. Ha majd nem lesznek könyvtárak, nem maradnak fenn az évek, sőt évszázadok óta áthagyományozódó könyvgyűjtemények, és nem lesz hely a jövőben megjelenő szövegeknek sem. Az anyanyelv csupán hétköznapi szükséglet, termék lesz, amely még a piac kénye-kedvének is ki lesz téve.

(Kránitz Lászlóné)

Oktatás és továbbképzés

06/207

BRYSON, Jo: Engaging in change: new mindsets for today's dynamic environment = Alexandria. 17.vol. 2005. 3.no. 157-166.p.

Milyen készségekre és tudásra van szükség a dinamikus változások időszakában?

Információtechnológia; Könyvtárosképzés; Oktatási anyag; Továbbképzés; Vezetés

A cikk ismerteti, hogy a gyorsan változó körülmények hatására milyen változások történtek a könyvtári és információs munkához szükséges jártasságok terén. A globalizáció és az új technológia gyökeresen megváltoztatta a használók elvárásait, így az információs szolgáltatásoknak – a minőség megőrzése mellett – igazodniuk kell

ezekhez a változásokhoz. A szerző tizennégy új kompetenciát és tulajdonságot sorol fel, amelyekkel a mai információs vezetőknek rendelkezniük kell, például képesség egy szolgáltatás jövőképeinek megosztására, egy, a változásokhoz alkalmazkodni képes szervezet felépítése, az ügyfelek előtérbe helyezése a szolgáltatásfejlesztés során. A vezetők csak ezeknek a jártasságoknak az elsajátításával és alkalmazásával biztosíthatják, hogy az információs szolgáltatások a legtöbbet profitáljanak az új technológiák kínálta példátlan lehetőségekből.

(Autoref. alapján)

06/208

IVINA, K.V.: Perepodgotovka bibliotečnyh specialistov kak čast' gosudarstvennoj politiki bibliotečnogo dela Rossii = Naučn.Teh.Bibl. 2006. 2.no. 45-48.p.

A továbbképzés helye Oroszország nemzeti könyvtárpolitikájában

Könyvtárpolitika; Továbbképzés

Az állami könyvtári politika kialakítása során örvendetesen nagy figyelmet fordítottak a könyvtári-információs munkatársak ismereteinek folyamatos megújítására. A kérdést a Kulturális és Tömegkommunikációs Minisztérium megfelelő kollégiuma is tárgyalta. A kollégium által összeállított határozat-tervezet a szakemberek át- és továbbképzését, az oktatási lehetőségek és a személyzeti kérdések áttekintésének megszervezését és a több régiót érintő, folyamatosan működő képző központok fejlesztését és támogatását tartalmazza.

Az átképző rendszer felépítése a következő:

- *Föderatív szint:* művészeti, kulturális és idegenforgalmi dolgozók átképző akadémiaja (Akademiâ perepodgotovki rabotnikov iskusstva, kul'tury i turizma = APRIKT) és a föderatív könyvtárak,
- *Több régiót érintő szint:* folyamatosan működő képző központok a föderatív járásokban,

- az egyetemek zónákat összefogó könyvtárai;
- *Regionális szint:* a régiók központi könyvtárai, innovációs központok, könyvtári iskolák stb.
 - *Városi szint:* városi és kerületi központi könyvtárak.

A felsoroltak közül mindössze az APRIKT valódi oktató intézmény, a többi – különböző szintű könyvtárakra épülő központ. Természetesen ezekben is szaktanárok oktatnak, ugyanakkor – sajnálatos módon – az oktató intézmények közül kiestek a kulturális és művészeti főiskolák. A helyzetet azzal lehet magyarázni, hogy megszűnt ezeken a főiskolákon a továbbképző karok finanszírozása.

Az utóbbi időben változott a helyzet: a Moszkvai Állami Kulturális és Művészeti Egyetemen megalakult a Kiegészítő Szakképzési Intézet, majd ezen belül a könyvtári-információs tevékenységek innovációs technológiai tanszéke. A tanszéken összeállított programok az APRIKT-ban és az Oroszországi Állami Könyvtárban alkalmazott monitoring alapján készültek. Az oktatók teljes egészében tisztában vannak a jelenlegi körülményekkel, elsősorban azzal, hogy

a könyvtáraknak nincs pénzük munkatársaik továbbképzésére. A célprogram finanszírozásának hiánya a tanszék munkáját is nehezíti, és a szolgáltatások bővítését gátolja.

A tanszéken a pedagógusok mindegyikének sok tapasztalata van a kiegészítő képzés felépítéséről. Az ideális az lenne, ha az oktatás a nagykönyvtárak, információs intézmények és a kulturális főiskolák együttműködésével folyna.

Az utóbbi években a könyvtári-információs intézmények egyre több olyan munkatársat vesznek fel, akiknek nincs alapvető könyvtárosi végzettsége. Ennek hatására oly módon kell átszervezni a szakképzést, hogy legyenek folyamatosan működő tanfolyamok az aktuális kérdésekkel foglalkozó egyszerű szemináriumok, előadássorozatok mellett. A fő feladat az oktatással is foglalkozó központok erőfeszítéseinek koordinálása. A koordináció alapját pedig csak szabványos átképzési programok jelenthetik. A minisztériumi kollégium fent említett határozatában szerepel, hogy legyen állami megrendelés az át- és továbbképzésre.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 256

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények

Nemzeti könyvtárak

06/209

BING, Jon: The Norwegian National Library: poised on the threshold of the twenty-first century = Alexandria. 17.vol. 2005. 3.no. 123-131.p.

A norvég nemzeti könyvtár a 21. század küszöbén

Digitalizálás; Könyvtárepület -nemzeti; Nemzeti könyvtár

A cikk ünnepi megemlékezés a Norvégia függetlenségének 100. évfordulóján újból megnyílt, új épületbe költözött Norvég Nemzeti Könyvtárról. Ismerteti a könyvtár történetét és különválását a Norvég Egyetemi Könyvtártól. A kötelempéldány-szolgálat a Mo i Rana részlegben működik, amely már nemcsak nyomtatott, hanem digitális formátumban is tárolja a dokumentumokat. A szerző a norvég könyvtárügy részeként vizsgálja a nemzeti könyvtárat, hangsúlyozva koordináló szerepét. A Norvég Digitális Könyvtár például más könyvtárakat,

információ- és rendszer-szolgáltatókat is magába foglal, beleértve a nemzeti könyvtárat is. A digitális korban a szöveg fogalma kiszélesedett – a társadalom dokumentációjában része van a hangzó és kép-dokumentumoknak, tömegkommunikációs műsoroknak és kulturális előadásoknak is. E „szövegek” megőrzése és szolgáltatása a 21. század nagy kihívása, amelyben a nemzeti könyvtár örömmel vállal szerepet.

(Autoref. alapján)

06/210

WADE, Martyn - HUNT, Gordon - WISDOM, Stella: Breaking through the walls: a summary of current developments at the National Library of Scotland = Alexandria. 17.vol. 2005. 3.no. 133-142.p. Bibliogr.

A skót nemzeti könyvtár stratégiai céljainak megvalósulása

Jelentés -évi, többévi [forma]; Középtávú terv; Nemzeti könyvtár

A Skót Nemzeti Könyvtár (SNK) mindig híres volt világszínvonalú gyűjteményeiről, szolgáltatásairól és szakmai felkészültségéről. Tevékenységét az elmúlt évben a „Breaking Through the Walls” elnevezésű stratégiai terve határozta meg. Ami az állományfejlesztést illeti, tárgyalásokat folytat a világhírű John Murray levéltár átvételéről. Ez a levéltár több mint 150 ezer régi és ritka dokumentumot tartalmaz, közöttük olyan hírességek magánleveleit és kéziratait, mit Jane Austen, Lord Byron, Charles Darwin, Sir Walter Scott és David Livingstone. Egy másik célkitűzés a hozzáférés valós vagy vélt akadályainak megszüntetése. E célból tervezik a Goerge IV Bridge épület átépítését, átalakították a beiratkozási rendszert, és a személyzet számára továbbképzést indítottak a használói kapcsolatokról. Haladás történt a digitális források terén is: az SNK folyamatosan virtuális könyvtárrá fejleszti webhelyét a távoli használók számára. A könyv-

tár állományának hozzáférhetőségét is kiszélesítik kulturális programok, oktatás, „outreach” programok és a skót közkönyvtárakkal kiépített partnerkapcsolatok útján.

(Autoref. alapján)

06/211

STEENBAKKERS, Johan F.: Digital archiving in the twenty-first century: practice at the National Library of the Netherlands = Libr.Trends. 54.vol. 2005. 1.no. 33-56.p. Bibliogr.

Digitális archiválás a 21. században. A holland nemzeti könyvtár gyakorlata

Digitalizálás; Megőrzés; Nemzeti könyvtár

A tudományos folyóiratokat egyre inkább digitális formában jelentetik meg. Ennek előnye nyilvánvaló: a folyóirat azonnal és bárhol hozzáférhető. Ám fokozatosan egy komoly hátrány is világossá válik: az elektronikus publikálás veszélyezteti a kutatási tájékoztatás folyamosságát. A formátumok, a hardver, a szoftver és a hordozók gyors avulása miatt a digitális információk elveszhetnek, hacsak nem teszünk valamit. A digitális publikálás következtében megváltozik a dokumentumok megőrzésében érdekelt kiadók és könyvtárak szerepe és felelőssége. Az elektronikus publikációk archiválása érdekében fordulóra van szükség a nemzeti könyvtárak politikájában és gyakorlatában. Annak ellenére, hogy történtek bizonyos lépések, a digitális megőrzés kutatása és gyakorlata még gyerekcipőben jár. Ehhez, valamint az archiválási infrastruktúra kifejlesztéséhez a nemzeti könyvtáraknak jelentős anyagi támogatásra lesz szükségük. A 21. század követelményeinek megfelelő digitális archiválás sikeres megszerzése érdekében a nemzeti könyvtárak együttműködését is fokozni kell.

(Autoref. alapján)

Stratégiai tervezés és stratégiai menedzsment a nemzeti könyvtárakban

Középtávú terv; Nemzeti könyvtár; Vezetés

Az utóbbi tíz évben forradalmi változás zajlott le a nemzeti könyvtárak környezetében. Alapvető funkciójuk, a nemzeti dokumentumörökség megőrzése, továbbra is megmaradt. Használatukhoz eddig az olvasóknak fel kellett keresniük a könyvtár fizikai épületét, a használati alkalmak száma ezért is kevesebb volt, mint amit az általuk őrzött hatalmas dokumentummennyiség indokolt volna. Az internet révén azonban ma már mindenki gyorsan és könnyen szeretné elérni az információkat, mégpedig az otthonából vagy munkahelyéről. Az új használók nagy csoportja a nemzeti könyvtáraknak is kihívást jelent, ugyanakkor a hagyományos kutatók is megnövekedett igényekkel jelentkeznek. A nemzeti könyvtáraknak is kénytelenek átgondolni, kinek a számára és milyen módszerekkel nyújtanak szolgáltatásokat. Választaniuk kell aközött, hogy továbbra is passzívák és elitisták maradnak, vagy pedig aktívan hozzáférhetővé teszik erőforrásaikat egy szélesebb közönség számára.

A másik tényező, ami a változásokat ösztönzi, az értékéközpontú szemlélet. A kormányzati költségvetések világszerte nagy nyomásnak vannak kitéve. Bár nem valószínű, hogy bármely ország megszüntetné nemzeti könyvtárát, az elkerülhetetlen, hogy a könyvtáraknak juttatott állami finanszírozás csökkenjen, hacsak nem mutatható ki egyértelműen, hogy ezek az intézmények milyen hasznot hajtanak.

Elsősorban a digitális dokumentumok növekvő mennyiségével összefüggésben merül fel a nemzeti könyvtári gyűjtőkör bővítésének kérdése. Ugyanakkor a csak digitális formában

létező dokumentumok ideiglenes jellegűek, és egyáltalán nem lehet teljes körűen begyűjteni azokat. Nehéz bölcs és működőképes megoldást találni.

A nemzeti könyvtárak stratégiai irányainak a hagyományos és az új szerepekkel is foglalkozniuk kell. A stratégiaalkotás leghatékonyabb módszere, ha a stratégiát „hullámok” sorozataként fogjuk fel. Ez a megközelítés abból indul ki, hogy minden stratégia egy bizonyos növekedési és teljesítményszintig juttatja el az intézményt. Ahhoz, hogy egy-egy újabb szintre lépjen tovább, újabb stratégiákat kell kidolgozni. Előfordulhat eközben, hogy a korábbi stratégia nem is vesztí érvényét. Az idők folyamán a nemzeti könyvtárak meglehetősen összefüggő stratégiai hullámokat követték; két nagy stratégiai hullámot éltek meg.

Az első hullámban, amely több évtizedig tartott, alapították meg a könyvtárat, ekkor a dokumentumok gyűjtésére és megőrzésére összpontosítottak. A kutatók túlnyomórészt könyvtáros által közvetített szolgáltatásokban részesültek. Az ebben az időszakban végzett tevékenységekre továbbra is szükség van, az alapvető célok megmaradnak a továbbiakban is. Ebben a korszakban a nemzeti könyvtárak világszerte azonos úton haladtak. Újjonnan felmerülő kérdések viszont a következők: Mit kezdjen a nemzeti könyvtár az olyan digitális dokumentumokkal, mint a webhelyek, blogok stb.? Mit tegyen a mind nyomtatva, mind digitális formátumban létezőkkel (hírlapok), gyűjtse mindkettőt vagy csak egyiket? Hogyan döntsön a kizárólagos gyűjtés kérdéséről: mindent birtokolnia kell-e, vagy elegendő az, ha az országos dokumentumarchívum szempontjából jelentős, más intézményekben őrzött dokumentumokról lelőhely-tájékoztatást nyújt? Kell-e duplikálnia olyan dokumentumokat, amelyeket tudvalevőleg másutt már őriznek; elegendő-e, ha csatolást biztosít hozzájuk?

A második hullámot a használók széles körének önálló hozzáférése jellemezte, ez legtöbbször távoli online hozzáférést jelentett. Ebben a

korszakban viták folytak arról, hogy a meglévő gyűjteményeket milyen mértékben kell digitalizálni, továbbá felmerült az igény arra, hogy a nemzeti könyvtárak biztosítsanak akadálytalan hozzáférést harmadik fél dokumentumaihoz. A szolgáltatások használóinak száma jelentősen megnőtt. Ekkor merült fel az aktív kontra passzív vita, a portálok kialakításának gondolata, a gyűjteményben őrzött dokumentumok magyarázatokkal ellátott bemutatásának igénye. A legtöbb nemzeti könyvtár e tekintetben még a növekedés szakaszában van; fejlődésük országonként különböző irányt vett.

Világos döntésre van szükség az aktív–passzív dilemmában. Kívánja-e a nemzeti könyvtár jelentősen növelni használói bázisát? Ha igen, kívánja-e meghatározni, kikkel (családfakutatók, tanulók, kisvállalkozások)? Az új használók számára speciális, igényeik szerint kialakított portálokra van szükség. Egy alternatívát jelentene, ha a rendelkezésükre bocsátott használóbarát hozzáférési eszközökkel a használók maguk határoznák meg és keresnek meg a számukra szükséges dokumentumokat. A döntések a digitalizálási stratégiákat is meghatározzák.

A nemzeti könyvtárak ma már a stratégiai fejlesztés következő hullámáról, annak irányairól is igyekeznek elgondolkodni. A harmadik stratégiai hullám új irányokat tartalmaz majd, ilyen irány lehet például, hogy a nemzeti könyvtár a tudásnak ne csak őrzője legyen, hanem létrehozója is, és az információt és tudást keresőknek olyan mechanizmusokat bocsásson rendelkezésükre, amelyek révén egymással interakcióba léphetnek, és ezáltal ösztönözze új tudás létrehozását. Például adjon internetes tároló helyet a használók számára dokumentumaik gyűjtéséhez, és ezekből anyagokból vegyen fel egy válogatást állandó gyűjteményébe.

Egy másik irány lehet, hogy a nemzeti könyvtár üzleti alapokra helyezze tudásbázisát. Ezt a legtöbb könyvtár eddig elutasította, de unikális kincseik értékesek az üzleti világ számára, tehát van lehetőség közös üzleti vállalkozások-

ra. A hozzáféréshez szükséges technikai készségek és szaktudás is rendelkezésre áll ma már a könyvtárakban.

A nemzeti könyvtár olyan információs csomóponttá válhat, amely országos vezető szerepet tölt be a különböző kulturális intézmények (múzeumok, galériák és a szélesebb könyvtári világ) számára, és hozzáférést enged az azok gyűjteményeiben hozzáférhető dokumentumokhoz. Kérdés, hogy a nemzeti könyvtárak ambicionálják-e, hogy elsőként hozzájuk forduljanak, vagy mindez megoldható úgy, hogy láthatóbbá teszik magukat az üzleti keresőmotorok számára. Feltételezések szerint a nemzeti könyvtárakban őrzött dokumentumok a provenienciájuk miatt jelentenek hiteles forrásokat az internetes forrásokhoz viszonyítva. A nemzeti könyvtárak ugyanakkor sohasem garantálták annak a tartalomnak a pontosságát, amelyet az általuk őrzött dokumentumok közvetítenek.

Eddig a nemzeti könyvtárak jobbra passzív intézmények voltak, most mindenképpen világos marketing-stratégiára van szükségük. Az interjúkkal, online felmérésekkel, fókuszcsoportokkal végzett igénykutatás során megállapítható lesz, hol túlzottak és hol nem elegendőek a szolgáltatásaik. A feltérképezéshez jó módszer az értékinnováció, amelynek keretében egy értékgörbe segítségével állapítják meg a termék, szolgáltatás és kínálat tényezőit, majd az intézmény teljesítményét összevetik ezen tényezők mindegyikével az egyes használói csoportok értékítéletével összefüggésben. A nemzeti könyvtárak szolgáltatásaikat eddig általában nem kezelték termékeként, szolgáltatási kínálatként. Külön kell kezelni a helybeni és a távoli használókat.

A stratégiai fejlesztés sosem volt a nemzeti könyvtárak erőssége, de azzá kell válnia. A stratégia megvalósítása során különös figyelmet kell fordítani a teljesítménymutatókra, stratégia megvalósítása érdekében történt előrelépésre (ennek ideális eszköze az úgynevezett balanced scorecard, BSC módszer). A BSC-t mind a magán-, mind a közszolgálati szektorban, világszer-

te eredményesen használják arra, hogy a stratégiát üzleti célok formájában fogalmazzák meg (ilyen fogalmakkal operálva például: a kívánatos eredmény, az ügyfelek, a belső folyamatok és a tanulás és növekedés). A világos stratégiai célokat átfogóan határozzák meg, és összeállítják a legfontosabb teljesítménymutatókat. Stratégiai térképet készítenek, és erős kommunikációs keretrendszert hoznak létre. A BSC révén a megvalósítás menete különböző perspektívákból (például a kívánatos eredmény, az ügyfelek, a tanulás és növekedés perspektívájából) figyelhető meg. A BSC-vel a stratégiai célokat támogató egyes projektek és kezdeményezések is nyomon követhetők. Azt is vizsgálni lehet, hogy az erőforrásokat hol vetik be, így a pénzeszközök megfelelő elosztása is megvalósulhat. Alkalmazása két-háromhónapos ciklusokban célszerű.

(Hegyközi Ilona)

06/213

PHILLIPS, Margaret E.: What should we preserve? The question for heritage libraries in a digital world = Libr.Trends. 54.vol. 2005. 1.no. 57-71.p. Bibliogr.

Mit kell megőrizni? A nemzeti könyvtárak szerepe a kulturális örökség megőrzésében, a digitális világban

Digitalizálás; Megőrzés; Nemzeti könyvtár

A nemzeti könyvtárak alapfeladata országuk kiadványtermésének dokumentálása. Történetileg ez a nyomtatott dokumentumokra vonatkozott; az utóbbi tíz évben az online kiadványok jelentős változásokat hoztak az információ létrehozása, kiadása (terjesztése) és használata terén. A könyvtári dokumentumok körébe bekerültek az online dokumentumok is, a korábban már gyűjtött, fizikai hordozón lévő dokumentumok (mikrofilm, film, videokazetta, számítógépes lemez stb.) mellé. Ezek arról voltak ismertek, hogy formátumuk idővel elavult, és használatukhoz

eszközökre van szükség. A nemzeti könyvtárak a World Wide Web megjelenésével egyidejűleg újabb nagy kihívásokkal szembesültek. Fel kell tenniük maguknak a kérdést, hogy mit kell megőrizniük a hatalmas mennyiségű online kiadványtermésből. Helyzetüket nehezíti a webes objektumok összetett volta, például a formátumok sokfélesége.

Különböző válaszok születtek:

- A statikus webdokumentumok szelektív archiválása Dánia és Kanada nemzeti könyvtáraiban folyik. A nyomtatott dokumentumokra hasonló forrásokat, amelyek nem változnak, vagy nem tartalmazznak interaktív vagy dinamikus elemeket, csak válogatva gyűjtik, a könyvtárosok döntése alapján.
- Egyedül Ausztráliában van gyakorlatban a statikus és dinamikus webdokumentumok szelektív archiválása, a szelekciót a könyvtárosok végzik.
- Svédország, Finnország, Izland, Norvégia és újabban Ausztria a teljes domén begyűjtését automatikusan végzi robotok alkalmazásával, minimális emberi munkával. Igyekeznek begyűjteni az illető országgal kapcsolatos, illetve arról szóló dokumentumokat a .com és más generikus doménekből is. Az amerikai Internet Archive kéthavonta a teljes webet archiválja.
- A francia nemzeti könyvtár kísérleti projektje a szelektív és a teljes körű módszer együttes alkalmazására irányul, robotot alkalmaz, és a kutatási értéket képviselő dokumentumokat keresi.
- A Kongresszusi Könyvtár programja tematikus megközelítésre törekszik, partnerek (pl. az Internet Archive) bevonásával. Egy-egy téma (pl. a 2002. évi választások, a 2001. szeptember 11-i események) dokumentumait gyűjtik össze. Hasonló vállalkozása a Dán Királyi Könyvtárnak is van (Netarchive.dk), ez automatikus pillanatfelvételekkel és szelektív gyűjtéssel folyik.
- A holland nemzeti könyvtár nagy mennyiségű

gű online kiadványt archivál néhány jelentős kiadóval (pl. Elsevier Science, Kluwer Academic) kötött együttműködési megállapodás alapján. Hollandiában születik ugyanis a világ tudományos kiadványtermésének 30%-a. Ez az együttműködéses módszer a szelektív modellel kombinálva is jól működik (szintén az ausztrál nemzeti könyvtár gyakorlatában).

Öt-hat év után mindegyik módszer alkalmazói felismerték módszerük korlátait. Az egyes módszerek előnyei és hátrányai a következők:

A szelektív módszer előnyei: a szelekció során értékelés, a válogatás ütemezése, teljes katalógizálás a nemzeti bibliográfia céljára, azonnali hozzáférés, a források lényeges tulajdonságainak meghatározása és elemzése, a robotok számára elérhetetlen dokumentumoknál más módszerek alkalmazása;

hátrányai: szubjektív a döntés, nehéz alkalmazkodni a még kialakulóban lévő használói szokásokhoz, a válogatásnál a kiadvány fogalmának hagyományos értelmezéséből indulnak ki, az archívum igen korlátozott a teljes dokumentummennyiséghez viszonyítva, a válogatás nagy munkával jár és költséges, a személyzettől és technikától függ, a kiválasztott dokumentumot kiragadják az összefüggések közül (a csatolások nem mindig működnek), összefoglalva: a „min-tavétel” értéke még nem bizonyított.

A teljes domén begyűjtésének előnyei: automatikus begyűjtés meghatározott időszakonként minimális emberi beavatkozással (tehát tételenként minimális személyenkénti költséggel), a teljes domén a kutatók rendelkezésére áll, a csatolásokkal együtt;

hátrányai: nagy számítógépes időt és tárolási helyet igényel, több havi időszakonként végzik el (ami közben születik és tűnik el, az végleg elvesz), minőségellenőrzés csak kis mennyiségű anyagon végezhető, a módszer drága a hatalmas letöltési és tárolási költségek miatt, a begyűjtést egy munkatársnak folyamatosan figyelemmel kell kísérnie, a jelszavas hozzáférés egyes

forrásokat kizár a begyűjtésből, megoldandó az anyag feltárása (a leíró metaadatok begyűjtésével és indexeléssel), a gyűjtés eredménye szerzői jogi okokból csak helyben használható (ebben a kötelespéldányszolgáltatása jogi szabályozása javulást hozhat).

Ideális az lenne, ha az országos doménről időszakonként pillanatfelvételek készülnének, ezt a hosszú távú kutatási értéket képviselő, országosan jelentős, hiteles dokumentumok válogató begyűjtése és megállapodás alapján egyes kiadók termésének beszolgáltatása egészítené ki. Ilyen hibrid megközelítést alkalmaz a Dán Királyi Könyvtár. Ennél a megoldásnál a technikai infrastruktúra és a személyzet finanszírozását kell meg oldani. (A legtöbb országnak egy-egy módszer finanszírozása is problémát jelent.)

Az ausztrál webarchívum, a PANDORA, 1995-ben létesült. Kezdetől fogva együttműködésre törekedtek másfajta dokumentumok kötelespéldányaira jogosult intézményekkel (Screen Sound Australia, Austrian War Memorial, Australian Institute of Aboriginal ... Studies). Közös koncepciókat, eljárásokat, közös és egyedi válogatási irányelveket dolgoztak ki, technikai infrastruktúrát biztosítottak. Szelektív gyűjtést tűztek ki célul, ennek részletes, máig érvényes irányelveit a cikk tartalmazza.

2003-ban az irányelveket revideálták, és arra a következtetésekre jutottak, hogy ha rendelkezésre állna megfelelő finanszírozás, a szelektív archívumot a teljes webdomén időszakonkénti begyűjtésével lenne célszerű kiegészíteniük. Új gyűjtendő kiadványtípusokat is azonosítottak, és konstatálták, hogy a szelekciós irányelveknek vannak hiányosságai. Hat gyűjtési prioritást határoztak meg: 1. kormányzati dokumentumok (ezek kiemelt jelentőséggel bírnak, mivel gyakran más formátumban meg se jelennek), 2. felsőoktatási intézmények kiadványai, 3. konferenciái anyagok, 4. e-folyóiratok, 5. az indexelő-referáló szolgáltatások által feldolgozott források, 6. egyes témák webhelyei háromévente revideálva és aktuális társadalmi és politikai érdeklődésre

számot tartó helyek. Ezt a hat kategóriát is tovább finomították, például konferenciái anyagok esetében a teljes szövegeket jelentős arányban tartalmazó webhelyekre, a Commonwealth testületeire és szervezeteire, az Ausztráliában ausztrál szervezésben tartott jelentős rendezvények anyagaira összpontosítanak. Úgy döntöttek, hogy továbbra sem gyűjtik a fájlokat, az online napilapokat, vitafórumokat, blogokat, portálokat, játékokat stb.

2003 elején indult az Australian Government Metadata Project, amelynek célja több online kormányzati dokumentum szerepeltetése volt a nemzeti bibliográfiai adatbázisban, illetve a metaadataik betöltése a PANDORA digitális archiválási rendszerébe. Jelenleg a rendszer fejlesztésén dolgoznak, hogy batch üzemmódban tudjon fogadni metaadatokat, minél kevesebb emberi munkával gyűjtsön be és őrizzen meg kormányzati kiadványokat. Hét, majd tizennégy kormányzati szervezettel működtek együtt, modelleket dolgoztak ki.

2003-ban alakult meg az International Internet Preservation Consortium (IIPC) a projektet koordináló francia, valamint az olasz, a dán, a finn, a svéd, az izlandi, a kanadai, a norvég, az ausztrál és a brit nemzeti könyvtár, az Internet Archive és a Kongresszusi Könyvtár együttműködésével. Céljai: az internet tartalmának begyűjtése és megőrzése azonnali hozzáférés céljára és hosszú távra; közös eszközök, technikák és szabványok kifejlesztése és használata annak érdekében, hogy nemzetközi archívumot jöjhessenek létre; a nemzeti könyvtárak ösztönzése és támogatása annak érdekében, hogy vállalják az internet archiválását és megőrzését. Hat munkacsoport dolgozik a webarchiválás közös technikai alapjainak kidolgozásán, eljárások és eszközök kifejlesztésén, a programok tartalmának és teljesítményének értékelésén, a keresőmotorok számára el nem érhető tartalom (például a mélyweb) archiválási stratégiájának kidolgozásán, ahhoz eszközök kifejlesztésén. Külön munkacsoport dolgozik kutatók bevonásával a

„mit őrizzünk meg” témán, közös jövőkép kialakításán. A kidolgozott módszerek, eljárások és eszközök közös használatra állnak majd rendelkezésre. A korábbi programokat lényegében kísérletinek, a tapasztalatszerzés folyamatának tekintik, és a web második évtizedének begyűjtésére készülnek.

(Hegyközi Ilona)

06/214

BURY, Stephen: The pre-history of The European Library: the British Library and TEL = Alexandria. 17.vol. 2005. 3.no. 143-147.p. Autoref.

Az Európai Könyvtár előtörténete: a British library és a TEL projekt

Együttműködés -nemzetközi; Elektronikus könyvtár; Nemzeti könyvtár

A TEL (The European Library) fejlődése egy virtuális Európai Könyvtár létrehozását célzó projektből indult ki. Öt évvel később vált valósággá, amikor az Európai Bizottság döntött a program finanszírozásáról, kivéve a technológiai fejlesztést. Mivel szerették volna, ha a TEL minél hamarabb megkezdte működését, ez a hiányosság a projekt gyenge pontjává vált. A British Library-n belül a BL és a TEL prioritásai és tevékenységei időnként összeütközésbe kerültek egymással, de ezt végül sikeresen megoldották, és a TEL ma már valóságos Európai Könyvtárként működik.

(Autoref.)

Lásd még 227

Felsőoktatási könyvtárak

06/215

FAIRHURST, Lindsey - MAREK, Doris - NAFZGERGLÖSER, Jutta: Auf der Suche nach dem Modell der Zukunft. Die Universitätsbibliothek als Lernzentrum. Eine

Studienreise nach England = BuB. 58.Jg. 2006. 2.no. 124-130.p.

Res. angol és francia nyelven

Az egyetemi könyvtár mint tanulási központ. Német könyvtárosok tanulmányútja Angliában

Egyetemi könyvtár; Feladatkör; Működési feltételek; Oktatás információellátása; Tanulmányút; Távoktatás

Milyen jövő vár a német egyetemi könyvtárakra? Az egyik lehetséges út az angol tanulási központok (learning centres) mintájának követése, különös hangsúlyt helyezve az információs szolgáltatásokra, az e-tanulásra és az információs technológia szerepére. Az ilyen tanulási központban az összes információforrás, legyen az hagyományos, elektronikus és didaktikai, „eLearning” néven van összekapcsolva, és állandó, könnyen használható, központi szolgáltatásként áll rendelkezésre. Ez az új modell számos, régebben különálló területet ölel fel, hasonlóan ahhoz, ahogy ma már a könyvtár hagyományos és információtechnológiai szolgáltatásait is integráltan kínálják, szervezik és tartják karban. Nemcsak a hallgatókkal, hanem a személyzettel és az oktatókkal is szoros kapcsolat kialakítására törekcsenek, hiszen csak így lehet egyetértésre jutni az új célok, diploma-programok és tanrendek kialakítása tekintetében.

A tanulás és oktatás terén betöltött jelentős szerepe tekintetében a könyvtárnak komoly hagyományai vannak Angliában. Németországban sokáig semmi hasonlóval nem lehetett találkozni – a könyvtárnak és az egyetemi könyvtárosoknak mint az információs technológia szakembereinek csak az elmúlt néhány évben vált jelentőssé a szerepe. Az angol „bachelor” programokhoz hasonló karrier-orientált diploma-kurzusok bevezetésével ez a folyamat még erősebbé válhat Németországban.

(Autoref. alapján)

06/216

MORAN, Barbara B.: Continuity and change: the integration of Oxford University's libraries = Libr.Q. 75.vol. 2005. 3.no. 262-294.p. Bibliogr. 30 tétel.

Folyamatosság és változás. Az Oxford University Libraries integrálása

Centralizálás; Egyetemi könyvtár; Könyvtári hálózat; Megszűnés -könyvtáré

1997 előtt az Oxfordi Egyetemnek kb. száz autonóm könyvtára volt, melyek szolgáltatásai, állománygyarapítása és vezetése között igen csekély mértékű volt a koordináció. Abban az évben új igazgatót vettek fel azzal a fő feladattal, hogy e könyvtárak nagy részét egy centralizált rendszerbe integrálja. Az elmúlt hét évben az Egyetem könyvtárait átszervezték, aminek következtében sok, addig független könyvtár egységessé vált, és szolgáltatásainak természete megváltozott. A cikkben közreadott esettanulmány a következő tevékenységekre alapult: látogatások a könyvtárakba, interjúk a résztvevőkkel, bizonyos nyomtatott és elektronikus források vizsgálata. A kutatás áttekinti azokat a folyamatokat, melyek eredményeként az egységes szolgáltatási rendszer (Oxford University Library Services) megvalósult.

(Autoref.)

06/217

UBOGU, Felix N. - KEKANA, Arthur - ROBERTS, Charl: Library subject portals: an investigation of possibilities for the University of the Witwatersrand Library = Program. 40.vol. 2006. 1.no. 27-47.p. Bibliogr.

A jó könyvtári portál jellemzőinek vizsgálata a Witwatersrand Egyetemi Könyvtár portáljának kialakítása céljából

Egyetemi könyvtár; Hatékonyság; Portál

A könyvtárak egyre többet költenek elektroni-

kus források beszerzésére, melyeket egyre gyakrabban csomagokban vásárolhatnak meg. Ezen csomagok összetétele azonban az esetek legnagyobb részében semmiféle tartalmi összefüggést nem mutat. Ezt a helyzetet súlyosbítja még az interneten szabadon hozzáférhető források hatalmas mennyisége, így az olvasók (és a könyvtárosok) egyre többet panaszkodnak, hogy egy-egy témához sok adatbázisban kell keresniük.

A johannesburgi Witwatersrand Egyetem könyvtári hálózata (két épület, egy egészségtudományi és egy jogi könyvtár, kilenc hálózati tagkönyvtár) a probléma megoldására első lépésként a *Serial Solutions* szoftvert telepítette. Ez képes egyetlen keresést a könyvtár valamennyi teljes szövegű adatbázisán keresztül vinni; lehetővé teszi a folyóirat-címek keresését valamennyi adatbázisban; az összes adatbázis listáját nyújtja; képes a folyóiratok téma szerinti böngészésére.

Ezt követően figyelmük a tematikus portál technológia felé fordult. A tematikus portál egyetlen bejelentkezéssel teszi elérhetővé az intézmény valamennyi forrását; egyetlen szabványos felületre csökkenti a keresésre szolgáló felhasználói interfészek számát. A portálon keresztül online referenz kérdéseket lehet feltenni; könyvtárközi kölcsönzési kéréseket lehet indítani; mód van a könyvtár állományában lévő dokumentumok előjegyzésére és másolatkérésre, amit a neten kap meg az olvasó. A portál hozzáférést nyújt az intézmény szolgáltatásaihoz; távoli „fizetős” adatbázisokhoz; teljes szövegű elektronikus dokumentumokhoz (folyóiratokhoz, e-könyvekhez).

A portál-technológia gyorsan változik, és az előbbi lista folyamatosan bővül. Több, már működő egyetemi könyvtári tematikus portál, tíz kapható portál-szoftvercsomag (melyek közül legjobbnak az Exlibris-Aleph „Metalib”, az iii „MAP” és a Dynix „Horizon” nevű terméke tűnt ki) és a szakirodalom áttekintése nyomán a következő megállapításokra jutottak:

– A tematikus portálok leginkább az egyes tan-

székek (vagy karok) honlapjain legyenek elérhetők, és segítsék az információs írástudás fejlődését is.

- A kapható portál-szoftverek legalább olyan drágák, mint a meglévő integrált könyvtári rendszerek, és folyamatos fenntartási költségeik sem jelentéktelenek.
- Lényeges, hogy a könyvtár részletes szükséglet-elemzést végezzen, és pontosan határozza meg a portál-szoftverrel szembeni elvárásait.
- A tematikus portál szoftver-beszerzése és működtetése is jó alkalom a konzorciális együttműködésre.

(Mohor Jenő)

Lásd még 224-225, 238, 245, 255, 257, 262, 271, 278

Közművelődési könyvtárak

06/218

DECKER, Reinhold - HERMELBRACHT, Antonia - KLOCKE, Sandra: Eine empirische Studie zur zukünftigen Ausgestaltung des Dienstleistungsangebots öffentlicher Stadtbibliotheken = Bibliothek. 29.Jg. 2005. 3.no. 295-302.p. Bibliogr.

Res. angol és francia nyelven

Közkönyvtárak szolgáltatási kínálatának jövőbeli kialakítása. Empirikus tanulmány

Felmérés; Igény; Jövő könyvtára; Szolgáltatások; Városi könyvtár

A cikk egy felmérés eredményeit ismerteti, amelynek segítségével a közkönyvtárak jelenlegi szolgáltatásainak hasznosságát és a jövőtől várt szolgáltatásokat kívánták megállapítani. E célból hét német város több mint 2000 polgárának véleményét gyűjtötték össze és elemezték. Az elemzés adatait a szerzők tervezési vonatko-

zásokkal és a könyvtárvezetésnek szánt ajánlásokkal egészítik ki.

(Autoref.)

Lásd még 203, 237, 239, 254, 276

Tudományos és szakkönyvtárak

06/219

JOLLY, Claude: Les Cadist: réseau national de bibliothèques de référence et de recours = Bull. Bibl. Fr. 51. vol. 2006. 1. no. 56-61. p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Tudományos-műszaki állománygyarapítási és információterjesztési központok (Cadist) Franciaországban: referenz- és ellátókönyvtárak országos hálózata

Állománygyarapítás; Dokumentumszolgáltatás; Gépi könyvtári hálózat; Országos feladatkörű szakkönyvtár; Referenz

A francia egyetemi minisztérium az országos szintű információellátás hatékonyságának emelésére 1983-ban létrehozta az első tudományos-műszaki állománygyarapítási és információterjesztési központok (Cadist) rendszerét. A kutatás támogatására szolgáló központok létrehozása érdekében a referenz-könyvtárak extra támogatásban részesültek. 2002-ben két felmérést is végeztek a rendszerről, amelyek igazolták létjogosultságát. Ma a Cadist könyvtáraknak hármass feladata van: beszerzés és terjesztés, egy tudományágak szerinti hálózat előmozdítása, érték-növelt szolgáltatások.

(Autoref.)

06/220

BALL, Rafael - MITTERMAIER, Bernhard: Die Kehrseite der Medaille. Wissenschaftliche Bibliotheken in Singapur = BuB. 58. Jg. 2006. 2. no. 120-123. p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol és francia nyelven

Tudományos könyvtárak Szingapúrban

Egyetemi könyvtár; Könyvtári hálózat

Szingapur könyvtárügyét a világ legjobbjai között tartja számon a szakirodalom. Ez a vélekedés a közkönyvtárak területén helytálló: a Nemzeti Könyvtár és a hozzá tartozó regionális könyvtárak kiemelkedően magas szintet értek el a számítógép alkalmazásában és közelítenek az „alkalmazott nélküli könyvtárhoz”, amit a magas fokú digitalizáláson kívül a könyvtári terek és az állomány világos, áttekinthető tagolása is elősegít. A tudományos könyvtárak viszont, amint azt a szerzők három kiemelkedő egyetem könyvtárának példáján bemutatják, ettől eltérő képet mutatnak. Igaz, hogy a számítógép térhódítása és egyes könyvtári szolgáltatások gépesítése ezeket is jellemzi, de munkájuk tudományos szintje, szakmai igényessége elmarad az európai példáktól.

A *Nanyang Műszaki Egyetem* (Nanyang Technical University), melynek campusa 25 kilométerre van a városközponttól, 24 ezer hallgatójával, 3840 alkalmazottjával hatalmas intézmény. A könyvtár használói 600 számítógépes munkahelyet vehetnek igénybe, ezeken keretül 150 adatbank és 11 ezer elektronikus folyóirat érhető el. 425 ezer kötetes könyvvállományának legnagyobb része szabadpolcon férhető hozzá.

A hatalmas könyvtári üzemet mindössze 24 alkalmazott működteti, (sokkal kevesebb, mint pl. a német egyetemi könyvtárakat), a könyvtárban tudományos dolgozók (szakreferensek) nem dolgoznak, a számítógépes hálózat telepítését és gondozását nem a könyvtár alkalmazottai végzik, hanem az egyetem központi számítógépes csoportja.

A *Szingapuri Nemzeti Egyetem* (National University of Singapore) az állam legnagyobb felsőoktatási intézménye, 34 ezer hallgatója van. Központi könyvtára technikailag gazdagon felszerelt: PC-termében több tucat számítógép áll a hallgatók rendelkezésére, multimédia termé-

06/221

TALLAKSEN RAFSTE, Elisabeth - PEMMER SAETRE, Tive - SUNDT, Ellen: Norwegian policy for empowering school libraries = IFLA J. 32.vol. 2006. 1.no. 48-53.p. Bibliogr.

Res. német, francia, spanyol és orosz nyelven

Norvégia: politika az iskolai könyvtárak megerősítésére

Iskolai könyvtár; Könyvtárpolitika

Mit is jelent a *felhatalmaz*, *feljogosít* (empower) kifejezés az iskolai könyvtárügy területén? Hogyan hatalmazzák fel, milyen jogokat biztosítanak a norvég iskolai könyvtáraknak a különböző iskolai könyvtárakkal kapcsolatos jogszabályok, irányelvek, normatívák és stratégiák? A *felhatalmaz* szót a szerzők egy új kifejezéssel (power base) magyarázzák. A kifejezést két részre osztják: jogi alap (legal base) és jogosultsági alap (legitimacy base). A jogi alap a munka jogi kereteit adja meg, míg a jogosultsági alap a szakmai és személyes felkészültséget és támogatottságot jelenti. Fontos a két alap közötti egyensúlyi viszony és kölcsönhatás.

A jogi alapnak nagyon erősnek kell lennie ahhoz, hogy a helyi és országos szakmai és közigazgatási szervezetek képviselőivel érdemben tudjanak párbeszédet folytatni. A jogosultsági alapnak pontosnak, jól körülhatároltnak kell lennie ahhoz, hogy a szakmai és személyes kompetenciákon keresztül a „hatalom” érvényre jusson.

A jogi alapot Norvégiában az iskolai könyvtárak számára az oktatási törvény nyújtja, mely kimondja, hogy minden tanulónak lehetőséget kell biztosítani az iskolai könyvtárhoz való hozzáféréshez, és meg kell teremteni a közkönyvtárakkal való együttműködés alapjait. A törvény meghatá-

ben tévé-készülékek, videók és DVD lejátszók sokaságának segítségével lehet az AV médiákat használni. Külön termék állnak rendelkezésre a spontán csoportosulóknak, a tanulócsoporthoz, a mobiltelefon-használók és a visszavonulni kívánók részére. A szembetűnő gazdagság azonban elfedi a könyvtár újabb anyagi gondjait: az állomány gyarapítási keretét befagyasztották, a nemzetközi monopóliumok által folyamatosan növelt folyóiratárakkal a könyvtár már nem tud lépést tartani.

A központ mellett két kari könyvtár is található, a természet- és az orvostudományi. Ezek hagyományos módon működnek, állapotuk a német intézeti könyvtárak 1980-as évekbeli helyzetének felel meg. Személyzetük kis létszámú, az igénybevevőknek nyújtott tájékoztatói szolgáltatásuk hagyományos jellegű.

A *Szingapuri Management Egyetem* (Singapore Management University) nem állami, hanem privát fenntartású intézmény. Könyvtárának egyedülálló érdekessége, hogy nem az egyetem vezet és üzemelteti, hanem a Nemzeti Könyvtári Tanács. Ez a megoldás azonban nem hozta magával a szolgáltatások várt javulását. A könyvtár állománya és szolgáltatásai az átlagos színvonalat sem érik el, a számítógépes szolgáltatásokat nem szervezték rendszerbe. Bár csaknem minden hallgató a saját laptopjával keresi fel az olvasótermet, a könyvtár egésze mégis hagyományos képet mutat. A nyolc alkalmazott (közülük négy könyvtáros) kevéssé érdekelt a könyvtári tevékenység optimalizálásában.

A három egyetemi könyvtár tapasztalatait összegezve úgy tűnik, hogy a PC-t használó hallgatók igen magas száma és az olvasói adminisztráció csaknem teljes automatizálása elfedni látszik a magasan kvalifikált könyvtárosok és a tőlük várható differenciált könyvtári munka hiányát. Különösen súlyos gond, hogy az egyetemek magasan kvalifikált oktatói nem találkoznak olyan szakreferensekkel, akik növelnék előttük a könyvtár tekintélyét. *(Katsányi Sándor)*

Lásd még 235

rozsa, hogy az iskolai könyvtáraknak alkalmazkodniuk kell az iskolához, és nyitva kell lenniük az iskolában folyó tanítás ideje alatt. A törvény azonban nem ad útmutatásokat vagy szabályokat a személyi kérdések, a költségvetés, a hely és felszereltség kérdéseire. Minden iskola maga dönthet arról, hogyan is alkalmazza a törvényt. A jelenleg érvényben lévő általános iskolákra vonatkozó nemzeti tanterv is fontos eszköz az iskolai könyvtárak szerepének megerősítésére. A tanterv iskolai könyvtárról szóló szakaszai kimondják, hogy az iskolai könyvtáraknak lényeges szerepük van az oktatásban és az iskolai kulturális életben. A középiskolákra vonatkozó tantervekben azonban szinte alig említik az iskolai könyvtárakat. A 2006-ban bevezetendő új nemzeti tantervben, mely egy átfogó nemzeti tanügyi reform része, az iskolai könyvtárak nem szerepelnek, de számos olyan alapkészség kialakításában, melyre a tanterv igen nagy hangsúlyt fektet, elengedhetetlen az iskolai könyvtárak jelenléte.

A tanterv az alapkészségek – olvasás, írásbeli és szóbeli kommunikációs készség, információs és kommunikációs technikák használatának készsége – mellett fontosnak tartja a tanulók saját tanulási stratégiáinak a kialakítását, a kritikai gondolkodás kifejlesztését és az új tanítási módszereket. Ezek kialakítása, megvalósítása elképzelhetetlen iskolai könyvtárak nélkül.

A szakember-ellátottság igen változatos: az általános iskoláknak csak egyharmadában van megfelelő felsőfokú tanári és könyvtárosi végzettsége az alkalmazottaknak, a középiskoláknak pedig a felében vannak ilyen szakemberek. A jogosultsági alap tekintetében, mint bárhol máshol a világban, igen nagy különbségek vannak. A decentralizált politikai rendszer és a különböző helyi viszonyok miatt is változatos képet mutatnak az iskolák és az iskolai könyvtárak. A tanár- és tankönyv-centrikus iskolákban az iskolai könyvtár csak igen csekély szerephez juthat. A diák-központú gyakorlatnál azonban, melyhez több újfajta oktatási módszer is kapcsolódik, az

iskolai könyvtáraknak is nagyobb teret engednek, több figyelmet fordítva rájuk.

Az „Adj helyet az olvasásnak!” egy 2003 és 2007 között zajló nagyszabású kampány, mely az olvasás megszerettetését, az olvasási készségek fejlesztését és az iskolai könyvtárak használatára való ösztönzést tűzte ki célul. A terv minden gyermeket érint az óvodás kortól kezdve a középiskolás kor végéig. A diákok mellett megcélozza a tanárokat, az iskolai könyvtárosokat, az igazgatókat és a szülőket is. A cél az, hogy felhívják a figyelmet arra, hogy az olvasás a tanulás, a kulturális kompetenciák, és a társadalomban való részvétel alapfeltétele. Az olvasáshoz, az önműveléshez több típusú szövegre, könyvre van szükség, melyeket az iskolai könyvtár, együttműködve a közkönyvtárakkal, biztosít a diákok számára. Mivel az iskolai könyvtárak nem kapnak központi szerepet a nemzeti tantervekben, a kampány keretében így rájuk is több figyelem irányul. A projekt anyagi támogatásával az iskolai könyvtárosok egy hálózatot hoztak létre, melynek célja, hogy kicserélhessék ötleteiket, továbbképzéseket tartsanak, és a hivatalos iskolai rendszerrel könnyebben és hatékonyabban tudjanak kommunikálni.

A projekt segítségével kialakított másik szakmai hálózatban tanárok és iskolai könyvtárosok fogtak össze annak érdekében, hogy meghatározzák a képzés szakember-szükségletét, tanulmányok írását kezdeményezzék, ezzel is „láthatóvá téve” az iskolai könyvtárakat. E hálózat koordinációs feladatait két egyetem vállalta magára.

Félő azonban, hogy a projekt növelheti az iskolai könyvtárak között már meglévő különbségeket, hiszen a jól működő, képzett szakemberrel ellátott könyvtárak sikeresebben pályázhatnak, ezért nagy figyelmet kell fordítani a „lemaradókra” is. A másik fontos kérdés az, hogy mivel a projekt csak öt évig tart (2007-ben van vége), elegendő idő van-e tartós változások létrehozására. A szerzők szerint nem szabad engedni, hogy a projekt végeztével a már elért eredmények „elhaljanak”, mert ezek segíthetik az iskolai könyvtárak

és könyvtárosok jogi és jogosultsági alapjának megerősödését.

(Bognárné Lovász Katalin)

Lásd még 270

Egyéb könyvtárak

06/222

WIENHOLZ, Heike: Wo Kultur und Bildung noch Geld kosten dürfen. Die Deutsche Zentralbücherei im dänischen Apenrade = BuB. 58.Jg. 2006. 2.no. 135-138.p.

Res. angol és francia nyelven

Német központi könyvtár a dániai Apenrade-ban

Nemzetiségi könyvtár

Az elmúlt években Dániában a kulturális és oktatási programok kivételével minden területen megszorító intézkedéseket hoztak. Az Apenrade székhelyű Német Központi Könyvtár (German Central Library) 22 alkalmazottja is haszonél-

vezője volt ennek az irányzatnak. Mindegyikük véglegesített státuszban dolgozik. A tíz diplomás könyvtáros mind Németországban tanult, és nem dán anyanyelvű. A könyvtár állományát szinte kizárólag német nyelvű dokumentumok alkotják, elsősorban a német kisebbség számára. A 78 százalékot kitevő nyomtatott információhozdozók használata kiemelkedő. Évi 350 ezer kölcsönzéssel a hagyományos könyvprogram sikeresnek mondható, de az új hordozók használata sem elhanyagolható. Egy lakosra átlagosan hét új dokumentum jut évente. Növekvőben van a CD-k és DVD-k használata. Ezeket elsősorban a fiatalok használják, és ugyanez mondható el a nyolc internetes munkaállomásról is.

E német–dán határvidéki tartomány történetének ismeretében egyáltalán nem vehető biztosra, hogy a német kulturális intézményeknek békés az élete Schleswig dán negyedében, és a dán lakosság is elfogadja és használja őket. A jelenlegi határ 1920 óta létezik, népszavazás döntött róla, de még ma is állandó csatározások célpontja. A tartomány északi részében 20 ezer főnyi német kisebbség él, akiknek a könyváron kívül saját iskolájuk és napilapjuk is van.

(Autoref. alapján)

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Állomány, állományalakítás

06/223

CAVALIER, François: Les acquisitions dans le contexte électronique = Bull.Bibl.Fr. 51.tom. 2006. 1.no. 62-65.p.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Állománygyarapítás elektronikus környezetben

Állománygyarapítás; Egyetemi könyvtár; Együttműködés -belföldi; Elektronikus publikáció

Az elektronikus dokumentumok beszerzése olyan gazdasági modell szerint történik, amelyben a könyvtárak nem részletezett „csomagokat” vásárolnak, ami miatt az egyetemi könyvtárak szinte azonos kínálattal rendelkeznek. A konzorciumok, amelyek az átalakulás időszakában jelentek meg, jó eszköznek bizonyulnak a licenz-feltételek megtárgyalására és a hálózatok megerősítésére.

(Autoref.)

06/224

CARBONE, Pierre - BONNEL, Sylvie - GRAVIER-GEZE, Colette: Un plan de développement des collections: la Bibliothèque universitaire de droit de l'université Paris 12 Val-de-Marne = Bull.Bibl.Fr. 51.tom. 2006. 1.no. 82-89.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Állománygyarapítási terv a Paris 12 Egyetem jogi könyvtárában

Állománygyarapítás; Egyetemi könyvtár -jogtudományi; Tervezés

A Paris 12 Egyetem jogi könyvtárában állománygyarapítási tervet készítettek. Az első fázisban a következőket végezték el: a használók felmérése, az állomány selejtezése, az állomány értékelése mennyiségi és minőségi szempontból, jegyzék készítése az autentikus osztályozási jelzetekről. Összeállították az állománygyarapítás, a kommunikáció, a konzerválás és a különféle hordozókon lévő dokumentumok selejtezésének szabályait. Befejezésül részletezni fogják a speciális célszámokat állományrészek és hordozók szerint.

(Autoref.)

06/225

GONDRAND-SORDET, Emmanuelle: La mise en oeuvre d'une politique documentaire de site. L'exemple du Quartier latin = Bull.Bibl.Fr. 51.vol. 2006. 1.no. 74-80.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Regionális tájékoztatási politika kialakítása: a Quartier latin példája

Állományelemzés; Egybehangolt állományalakítás; Egyetemi könyvtár; Fejlesztési terv

A Latin negyed négy párizsi egyetemet foglal magába az irodalom- és társadalomtudomány-

ok területén. A felsőoktatási minisztérium a negyed nyolc egyetemi könyvtárával való tárgyalás nyomán 2004-ben programot kezdeményezett az állománygyarapítás összehangolására. A projekt első fázisában tárgykörök, nyelvek is szintek szerint csoportosították a 2005-ben beszerzett nyomtatott dokumentumokat. A második fázisban e dokumentumok használatát kívánják elemezni.

(Autoref.)

06/226

BREAUX, Ann-Marie - DAWSON, Laura: Striking thirteen = Libr.J. 131.vol. 2006. 4.no. 36-38.p.

Érdeemes felkészülni: tudnivalók az ISBN-13-ről

Előzetes kiadványszámozás

A könyvek szabványos nemzetközi azonosító száma, az ISBN, 2007 januárjától megváltozik, 13 jegyű lesz. Ezzel megváltozhat a kiadók száma (prefixum) is, és másképp tagoljuk majd a számcsoportokat. A változás nemcsak a könyvtárak gyarapítóit érinti, hanem szinte minden könyvtári munkaterületet. A változás oka egyszerű: a tízjegyű számtartomány már nem elegendő, és a változás nyomán az ISBN jobban idomul az egyetemes áruszám-rendszerhez.

Miként zajlik majd az áttérés? Minden 10-jegyű ISBN konvertálható: az első három szám lesz a 978, ezt követi az eddig ISBN első kilenc számjegye, az utolsó (ellenőrző) számot pedig újonnan generálják. Ezek szerint az **1-55853-234-X**-nek megfelelő 13 jegyű ISBN szám **978-1-55853-234-2** lesz. (Ha a 978-cal kezdődő tartomány betelik, következik a 979.) Az új 13 jegyű ISBN azonos lesz az európai árukóddal (EAN = European Article Numbering). A 978-cal kezdődő ISBN-ek visszafordíthatók 10 jegyűre. A helyzet akkor változik majd meg, amikor megjelennek az első 979-cel kezdődő ISBN-ek; az Egyesült Államokban ez előreláthatóan 2008-ban vagy 2009-ben fog bekövetkezni.

06/227

LEFURGY, William: Building preservation partnerships: the Library of Congress National Digital Information Infrastructure and Preservation Program = *Libr.Trends*. 54.vol. 2005. 1.no. 163-172.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

Együttműködés a megőrzés területén. A Kongresszusi Könyvtár országos digitális infrastruktúra-fejlesztési és megőrzési programja

Digitalizálás; Együttműködés -belföldi; Megőrzés; Nemzeti könyvtár

Az Egyesült Államok Kongresszusa felhatalmazta a Kongresszusi Könyvtárat, hogy tetemes szövetségi és állami finanszírozással indítsa el az országos digitális információs infrastruktúra-fejlesztési és megőrzési programot (National Digital Information Infrastructure and Preservation Program, NDIIP), és annak keretében akadályozza meg a digitális örökség elvesztését. A program átfogó terve 2000-ben jelent meg, *Preserving our digital heritage* címmel.

Az NDIIP program célja a digitális megőrzés iránt elkötelezett intézmények és szervezetek országos hálózatának kialakítása, amelyet egységes technikai keretrendszer köt össze. A hálózat célja a bevált gyakorlat azonosítása, az eszközökre, archívumokra és modellekre irányuló kutatások támogatása, szoros együttműködésben a Kongresszusi Könyvtár koordinációs szerepvállalásával, és a partnerek bővülő körével.

2003-ban első ízben írtak ki pályázatot a hálózat kiépítésére, hároméves projektek benyújtására, saját finanszírozást is bevonva. Három elérendő eredményt céloztak meg:

1. a gyűjtési feladatok megosztását célzó partnerségi modellek kidolgozását és tesztelését a magán- és a közszférában a közgyűjtemények mozgósításával,
2. a kulturális örökség körébe tartozó (változa-

A kiadók már ma is feltűntetik a kiadványokon a két számcsoportot, de 2007. januártól mindenkinek az újat kell használnia. (Remélhetőleg a kiadók és az integrált rendszerek gyártói időben felkészülnek erre.) A könyvtárosoknak is tisztában kell lenniük a változásokkal, és fel kell mérniük, hogyan hat mindez

- az olvasóknak és a munkatársaknak a saját (és a távoli adatbázisok) OPAC-jában végzett keresésére,
- a katalógus-rekordok azonosítására és a duplum-szűrésre,
- a rendelésekre,
- a számlákra,
- a szállítók könyv-adatbázisában folytatott keresésre,
- a külső tartalom-szolgáltatóhoz vezető csatlósokra,
- a könyvtárközi kölcsönzésre,
- a meta-keresésre és a találatok összefésülésére,
- a központi katalógusokra,
- a helyben készült listákra és adatbázisokra,
- produktumokra (bibliográfiák, új könyvek jegyzéke, kinyomtatott rendelések).

A szállítókkal is tárgyalni kell a fontosabb kérdésekről, mint ahogy a könyvtár integrált rendszerének szállítóját is meg kell kérdezni jó néhány részletkérdésről.

A MARC feldolgozás során a Library of Congress mindkét ISBN-t a 020-as mezőben rögzíti – először a 13-jegyűt –, míg az OCLC fordítva jár el, illetve a 024-es mezőt használja 3-as indikátorral a hosszabb ISBN esetében (később ez változni fog).

Már nincs sok idő hátra a felkészülésre, és az átérés csak akkor megy majd simán, ha mindenki teszi a dolgát.

(A szerzők néhány fontos forrásra is felhívják a figyelmet, a <http://www.libraryjournal.com/article/CA6308665.html> címen pedig a cikk teljes terjedelemben is olvasható.)

(Murányi Lajos)

Lásd még 219

tos nyelveken megjelent, különböző formátumú), veszélyeztetett digitális tartalom összegyűjtését,

3. a tartalom felkutatására, rögzítésére és megőrzésére szolgáló stratégiák és bevált gyakorlat megfogalmazását (ez magába foglalja a veszélyeztetett tartalom meghatározását, a kiválasztási döntéseket, az összetett és dinamikus objektumok kezelésének ajánlatos gyakorlatát, a nem angol nyelvű dokumentumok kiválasztását, a beszerzés egyes módszereit).

Nyolc nyertes pályázat született, a projektek résztvevői négy, közös érdeklődésre számot tartó problémakört is vizsgálnak (szellemi tulajdonjog, válogatási szempontok, technikai infrastruktúra, hosszú távú gazdaságosság).

Az első projekt vezető intézménye a California Digital Library (California University). A cél eszközök kifejlesztése a helyi kormányzati és politikai információk webes archiválásához. (A kormányzati kiadványok 65%-a csak online kiadványként jelenik meg, a vonatkozó weboldalak felezési ideje hat hónap.)

A második projekt vezető intézménye a University of California, Santa Barbara (UCSB), célja az országos térinformatikai digitális archívum (National Geospatial Digital Archive, NGDA) létrehozása országos hálózat révén, feladatkörének kialakítása, a veszélyeztetett adatok és képek összegyűjtése, a digitálisan megőrzött adatok bemutatása, partneri együttműködés kialakítása a jövőre nézve is, koncepcionális megállapodások megkötése.

A harmadik projekt vezető intézménye az Educational Broadcasting Corporation, célja a köztelevízió digitális formátumokban előállított nagy hatású programjainak és a hozzájuk kapcsolódó webhelyek megőrzésére eljárások, struktúrák és országos szabványok kidolgozása.

A negyedik projekt vezető intézménye az Emory University. Cél a déli digitális kultúra metaarchívumának létrehozása egy megosztott hálózat révén. Az egyes partnerek – egyeztetett

gyűjtőkör alapján, a veszélyeztetett anyagokra koncentrálva, a LOCKSSSS szoftvert használva, korábbi projektek (pl. a MetaScholar) alapján – válogatott intézményi archívumokat és más, digitálisan létrehozott dokumentumokat, pl. e-disszertációkat, online kiállításokat és a kultúrtörténet webhelyeit őrzik meg, jól kiegészítve a Kongresszusi Könyvtár hasonló törekvéseit.

Az ötödik projekt vezetője a University of Illinois, Urbana-Champaign könyvtára és posztgraduális könyvtárosképző intézete. A cél szoftvereszközök kifejlesztése a kiválasztáshoz és a megőrzéshez, és a különböző formátumokat együtt kezelő digitális archívumok tesztelése. A projekt hang- és videofelvételekkel, történeti légi felvételekkel és a Perseus projekt eredményeivel dolgozik. A projektben egyesítik a hagyományos és a digitális könyvtári tapasztalatokat.

A hatodik projektet a University of Maryland Robert H. Smithről elnevezett üzleti főiskolája szervezi. Az amerikai üzleti kultúra veszélyeztetett emlékeit (üzleti, marketing- és műszaki tervek, vállalkozások prezentációi stb., több mint 2000 bukott és sikeres internetes projektből) szeretnék megmenteni az internet üzleti alapra helyezésének korai időszakából (a „dot com”-korszak születésének idejéből), az 1994-2001-es évekből.

A hetedik projekt koordinátora a University of Michigan egyetemközi politikai és társadalomtudományi kutatási konzorciuma. A döntéshozatalt segítő társadalomtudományi kutatások (pl. közvéleménykutatások, választások, statisztikai felmérések stb.) adatanyagának felkutatását, összegyűjtését és megőrzését tűzték ki célul. Közös katalógust építenek, az adatok leírásához közös szabványt alakítanak ki, továbbá megőrzési stratégiát dolgoznak ki.

A nyolcadik projekt vezetője a North Carolina State University könyvtári hálózata, tárgya a digitális térinformatikai adatok összegyűjtése és megőrzése az állami és helyi kormányzati szervek digitalizált térképanyagát is beleértve. Más államok számára demonstrációs projektként ki-

vánnak működni.

2005 áprilisában és májusában a Kongresszusi Könyvtár egy szemináriumsorozatot szervezett a kormányzati digitális információk legfontosabb problémáinak számbavételére, ajánlások megfogalmazására. Államonként három-három szakembert hívtak meg. Minden államban elkészítik a digitális megőrzési tevékenység helyzetképét, ebben a Kongresszusi Könyvtár együttműködik különböző intézményekkel (Center for Technology in Government, Institute of Museum and Library Services).

(Hegyközi Ilona)

06/228

LOR, Peter Johan - BRITZ, Johannes: Everything, for ever? The preservation of South African websites for future research and scholarship = J.Inf.Sci. 32.vol. 2006. 1.no. 39-48.p. Bibliogr. 18 tétel.

Mindent örökre megőrizni? A dél-afrikai webhelyek tartalmának archiválása a jövő kutatása és tudománya számára

Megőrzés; Számítógép-hálózat; Társadalmi követelmények

A világhálón publikált információk mennyisége folytonosan növekszik, és ez alól a Dél-Afrikai Köztársaság sem kivétel. A webhelyek rohamos növekedése óriási kihívást jelent az írott örökség megőrzéséért felelős nemzeti, tudományos és letéti könyvtárak számára. Nagyon sok problémát meg kell oldani, mielőtt biztosak lehetünk benne, hogy ezt az irodalmat megfelelő mértékben sikerült megőriznünk a jövő számára. E nehézségek nemcsak technikai természetűek, hanem szervezési, gazdasági, politikai jogi és erkölcsi szempontokat is érintenek. A jelen cikk az Andrew W. Mellon Alapítvány által finanszírozott két projektről számol be. Az első az amerikai CRL (Center for Research Libraries) által szervezett Political Communications Web Archiving Project, amely megkísérelte egy modell kifejlesztését a területkutatással foglalkozó egyetemi kutatók által használt webhelyek archiválására, a másik pedig egy dél-afrikai projekt az elektronikus publikációk kötelempéldányairól, amelyet a Dél-Afrikai Nemzeti Könyvtár megbízásából az FLISD (Foundation for Library and Information Service Development) irányít. A cikk felvázolja, milyen kérdésekkel kell foglalkozni egy országos web-archiválási rendszer bevezetése során, nem annyira a technikai, mint a politikai, jogi és erkölcsi szempontokat hangsúlyozva.

(Autoref. alapján)

06/229

MASANES, Julien: Web archiving methods and approaches: a comparative study = Libr.Trends. 54.vol. 2005. 1.no. 72-90.p. Bibliogr.

Webarchiválási módszerek és megközelítések összehasonlító vizsgálata

Megőrzés; Modellálás; Számítógép-hálózat

A világháló egy gyakorlatilag végtelen információs tér, ezért teljes mértékű archiválása utópiának tekinthető. Az információk hatalmas mennyisége is kihívást jelent, de nem ez a legfőbb akadály, hiszen a tároló eszközök költségei folyamatosan csökkennek. A fő problémát a webhelyek felkutatásának és összegyűjtésének szervezési és technikai kérdései jelentik. Ebből következik, hogy a világháló archiválása olyan feladat, amit egyetlen intézmény sem tud egyedül elvégezni. A jelen cikk különböző intézmények különféle módszereit tekinti át, tárgyalva célpontjukat, erősségeiket és gyengéiket, valamint egymást kiegészítő szempontjaikat. A felfedezés pontossága (discovery accuracy) szempontjából összehasonlítja az Internet Archive (IA) „pillanatfelvétel” (snapshot) módszerét és a Bibliothèque Nationale de France 2002-es esemény-alapú (event-based) gyűjtési technikáját. Az összehasonlítás kiegyensúlyozott következtetéséből megállapítható, hogyan lehetne a jövő-

ben növelni az első módszer hatékonyságát.

(Autoref. alapján)

Lásd még 211, 213

Raktározás

06/230

XIA, Jingfeng: Locating library items by GIS technology = Coll.Manage. 30.vol. 2005. 1.no. 63-72.p.

A dokumentumok helyének megállapítása GIS rendszer segítségével

Integrált gépi rendszer; Raktározás

Nagy gyűjteménnyel rendelkező (pl. egyetemi) könyvtárak esetében, ahol a gyűjtemény különféle terekben van elhelyezve, az olvasó (főként, ha nem jártas az elhelyezés alapjául szolgáló szakrendszerben) nem (vagy nehezen) találja meg a katalógusban már megtalált dokumentumot. Ezen tud segíteni a GIS (*Geographic Information Systems*) könyvtári alkalmazása. A GIS segítségével ugyanis bármilyen érték, adat stb. hozzárendelhető valamely fizikai (földrajzi) helyhez, és ez térképen ábrázolható.

Ahhoz, hogy a GIS-ből könyvtári példányhely-meghatározó rendszer (GISils – *GIS item locating system*) legyen, három fejlesztő lépést kell megtenni: 1. el kell készíteni az épület (az emeletek) alaprajzát, a polc-sorok és a polcok képét; 2. létre kell hozni egy adatbázist, amely a lelőhely (polc, raktári jelzet) információkat tartalmazza és összeköti a meglévő katalógus-adatbázisokkal; 3. mindezt össze kell építeni (együttműködésbe kell hozni) az online katalógussal.

Az alaprajzokat vagy a GIS-hez kapcsolódó digitalizáló (scanner) rendszerrel, vagy AutoCAD segítségével készíthetjük el. A példány-lelőhely adatbázishoz szükség van az emeletek, a részlegek (esetleg termek), az állványok azonosítóira, a polcok első és utolsó raktári jelzetére és

a példányok egyedi jelzeteire. Némi külön fejlesztő-programozó munkát igényel az alaprajzoknak, illetve polc-képeknek az OPAC-on való megjelenítése. Kereséskor az online katalógus a megszokott módon keresi a megfelelő leírást, és a szöveges információt megjeleníti a képernyőn. Ugyanakkor a raktári jelzet kereső-kérdésként megjelenik a GISils-ben, mely saját adatbázisában megkeresi, és színesen kijelöli a dokumentum helyét, a térképeket (alaprajzot, polc-ábrázolást) visszaküldi a szervernek, és így a grafikus ábrázolás a szöveges információ mellett megjelenik ugyanazon a képernyőn.

A GIS tehát a meglévő online katalógus-rendszerbe integrálva olyan automatikus rendszeré válhat, mely különböző térképeken, alaprajzokon megjeleníti a keresett dokumentum helyét, és azt megjeleníti a katalógus-képernyőn. Ezáltal elvezeti az olvasót a szükséges dokumentumhoz, növelve a gyűjtemény hatékonyságát és az olvasói elégedettséget. (Feltéve, hogy a dokumentum valóban a helyén van; ezen a problémán más módon, esetleg a rádiófrekvenciás példány-azonosítás technológiájával lehet segíteni.)

A GIS technológia ilyen könyvtári alkalmazása nem tűnik költségesnek, és fejlesztése sem bonyolult. Mindazonáltal ez még csak egy ötlet, talán egyes egyetemi könyvtárak a közeljövőben meg is valósítják.

(Mohor Jenő)

Feldolgozó munka

06/231

GROS, Patrick: Description et indexation automatiques des documents multimédias: du fantasme a la réalité = Documentaliste. 42.vol. 2005. 6.no. 383-391.p.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Multimédia-dokumentumok automatikus leírása és indexelése: képzelettől a valóságig

A képek és AV dokumentumok digitalizálása lehetővé teszi automatikus feldolgozásukat. Már sok kísérlet történt automatikus leíró és indexelő rendszerek kifejlesztésére. E kísérletek izgalmasak voltak ugyan a kutatók számára, de a szakkönyvtárosokat aggodalommal töltötték el. A jelen tanulmány a következő kérdésekre igyekszik megtalálni a választ: Milyen típusú dokumentumokat kívánnak számítógéppel indexelni? Melyek a valóságos lehetőségek és alkalmazások? Mit várhatunk, és mit nem várhatunk el? Milyenek a kilátások?

(Autoref.)

06/232

KARHULA, Päivikki: Ontologiat kääntävät maailmankuvan = Signum. 2005. 5.no. 3-4.no.

A többdimenziós ontológiai szemlélet hatása világképünkre

Osztályozáselmélet; Tézaurusz

Nemrégiben zajlott le a FINN-ONTO informatikai vállalat által szervezett szeminárium a szótárak ontológiai szemléletű átállásával kapcsolatban, amely a könyvtárak feldolgozói módszereit is érinti. A szemináriumot telt ház mellett tartották, különösen a könyvtárak munkatársai képviseltették igen nagy számban a könyves szakmát.

Maga a téma az utóbbi időben került erősen a felszínre, mivel a könyvtárügyet egészen konkrétan is érinti. Arról van szó, hogy a tezauruszok ontológiákká való átalakításának kísérlete éppen most van folyamatban a finn könyvtárak ún. „magszótárán”, az Általános Finn Szakszótáron (YSA) a fent nevezett cégnél. Erről a munkálatról a Signum e számában *Eero Hyvönen*, mint a téma szakértője számol be részletesen, bőséges bibliográfiára támaszkodva.

A fent említett alapszótáron kívül a vállalat-

nál további szótárak átszerkesztési munkái is folynak, ami érinti a múzeumügyet, továbbá az agrárium, a fotóművészet és képzőművészet szakszókincseit is.

Az ontológia mint fogalom, ill. szemlélet könyvtári szakterületen komoly érdeklődést vált ki, bár a témától sok szakmabeli idegenkedik még. Amikor az ontológia alapfogalmát közelebről megnézzük, sok szakmabeli a könyvtári munka megfelelőit véli felfedezni – más köntösben. Tezaurusz és osztályozás helyett magát az ontológia szakkifejezést használják. Katalogizálás és a tartalmi feltárás helyett az *annotálás*, ill. *annotáció* lép be a feldolgozási folyamatba. Az egyes fogalmak helyett *tartalmakról* beszélnek. Leegyszerűsítve: a leírás szempontjaihoz, azaz a tartalmi feltáráshoz és a háttér információkhoz is teljesen új szemszögből és új eszközökkel kell a könyvtárosnak közelítenie. Ennek az új szemléletnek a kulcsszava az ontológiák megalkotásánál a *globalitás*, vagyis a globális szemlélet.

Ily módon az ontológiai alapegységek, értelmezések mintegy hidat képezhetnek az eltérő szakszókincsel rendelkező ismeretrendszerek, tudományterületek között. Új területekhez vezethetik el a felhasználót, mégpedig az internet fejlődésének következő állomásához, az ún. „szemantikai web” technológiáihoz, ill. más intelligens alkalmazásokhoz.

Ezzel az ismeretek tárolása és az információkeresés újabb lökést kap, de kérdés, hogy a túlságosan sok, kiegészítésre váró alkalmazási lehetőség képes-e (többlet)értéket teremteni.

Az ez irányú fejlesztés a különböző nyelvű szakszótárak szókincse területén és az osztályozások egységesítése területén járhat a legtöbb sikerrel.

Az elektronikus szakszótárak és osztályozások területén is ugyancsak sok hozzáadott értékre lehet számítani. Az ilyen szemléletű szótárakkal új dimenziók tárulhatnak fel. A szótárak kezelése egyszerűbb lesz, míg az ismeretek közötti sokoldalú összefüggések átláthatóbbakká válnak. Egyszersmind a felhasználói láncolatban a szakkife-

jezések közötti összefüggések sokakat egészen eltérő módon képesek célba juttatni.

A gépesítés nemcsak az információkeresés, hanem a feldolgozás folyamatában is próbál utat törni magának. Ebben a műveletben a jelentéseket azonosítani képes alkalmazás egy ún. nyers verziót állít elő. Az indexelést végző munkatárs javasolt tennivalója így az ellenőrzés, a tartalmi felülvizsgálat lesz.

Az ismeretszerzésben az ontológiai egységek a szövegek szemantikai értelmezésében jelentenek segítséget, tekintve, hogy a szakterminológiák közötti összefüggéseket, azonosságokat sokoldalúan képesek szemléltetni.

A *többdimenziós információkeresés* során a pusztá szókeresés és lapozás mellé olyan keresési módok lépnek be, ahol a keresési találatok közötti hierarchikus és asszociatív kapcsolatokat is jól tükrözi a rendszer.

A rendszer a felhasználónak azt az előnyt nyújtja, hogy az őt érintő témát összefüggéseiben, nagyobb szakmai rálátással, azaz kompetensebb módon kezelheti.

(Kránitz Lászlóné)

06/233

LEPSKY, Klaus - VORHAUER, John: Lingo - ein open source System für die Automatische Indexierung deutschsprachiger Dokumente = ABI-Tech. 26.Jg. 2006. 1.no. 18-28.p. Bibliogr. jegyzetekben.

Res. angol nyelven

A Lingo nevű nyílt forráskódú szoftver a német nyelvű dokumentumok automatikus indexelésére

Gépi indexelés; Szoftver

A *Lingo* nyílt forráskódú szoftver, német nyelvű dokumentumok automatikus indexelésére. Kifejlesztésénél a rugalmasság, a könnyű konfigurálhatóság és sokoldalú használat szempontjait tartották szem előtt. A cikk ismerteti az infor-

mációkeresés hatékonyságát javító, lingvisztikai alapú automatikus indexelő rendszer előnyeit. Példákon mutatja be és magyarázza el a Lingo nyelvi funkciókészletét (szótó-keresés, összetett szavak felismerése és elkülönítése, kifejezések lexikai és algoritmikus felismerése, OCR-hibák javítása). Ismerteti a rendszer architektúráját, alkalmazásának lehetséges területeit és korlátait.

(Autoref.)

Katalógusok

06/234

RAGIMOVA, M.A.: Rossijskij Svodnyj katalog: etapy bol'sogo puti = Naučn.Teh.Bibl. 2006. 2.no. 8-12.p.

Az oroszországi központi katalógus története

Könyvtárügy története; Központi katalógus

A központi katalógus története több mint harminc évre nyúlik vissza, amikor a hasonló projekteket állami rendeletek írták elő. A katalógus építése a tudományos-műszaki könyvtárak közös erőfeszítésével kezdődött, szigorúan korlátozva a műszaki és természettudományok, a mezőgazdaság és az orvostudomány területére. A munkában részt vevő könyvtárak a GPNTB-nek adták át az általuk beszerzett külföldi könyvek katalóguscéduláit, ahol ezeket feldolgozták és kötetkatalógusként kiadták. A számítógépes rendszerek megjelenésével bővült a dokumentumok köre: a külföldi könyvek után a külföldi folyóiratok, majd a hazai kis példányszámú dokumentumok katalógusa következett. A Szovjetunió széteséséig azonban 700-ról 200-ra csökkent a résztvevők száma, a nyomtatott katalógusra egyre kevésbé volt igény.

A Független Államok Közössége (FÁK) megalakulása után 1992-ben a kormányfők közös határozatot fogadtak el a nemzetközi információcseréről. A közös katalógust a tagállamok

közös információforrásai közé sorolták, és ez a FÁK-tagországok közös katalógusának alapját jelentette. 1995-ben egyesítették a korábban önálló három katalógust, és kiadták az IRBIS rendszerben használható CD-ROM-on. Az egy évvel későbbi határozat már integrált központi katalógus létrehozását írja elő, amely a nemzeti rendszerbe is bekerül.

A munka nagy része továbbra is a GPNTB-ben folyik. Az Oroszországi Tudományos Akadémia Természettudományi Könyvtárával és a Központi Mezőgazdasági Könyvtárral együttműködve a rekordokba a webcímeket is felveszik. A Bibkom, a könyvtárak közös gyűjtőszervezete segítségével nő a hazai kiadású könyvekről szóló leírások száma. Bővül a dokumentumtípusok köre, megszűnt a példányszám miatti korlátozás, megszervezték a hazai időszaki kiadványok faktografikus adatainak gyűjtését. Ugyancsak megszűntek a tematikus korlátok, a társadalomtudományi-politikai irodalom kivételével mindent feldolgoznak. Az adatbázis nagysága 2005 végén meghaladta a 650 ezer bibliográfiai tételt.

A központi katalógus szabadon elérhető az interneten, többek között a moszkvai könyvtárak közös hálózatából is, és csatolások vezetnek a Természettudományi és a Mezőgazdasági Könyvtár adatbázisaihoz.

A katalógus építésében az a mintegy 1200 könyvtár vesz részt, ahol az IRBIS rendszer működik.

A munkát azonban több mint egy éve senki sem finanszírozza, a korábbi szövetségi célprogramokra szánt anyagi források megszűntek. Pénzügyi okokból már korábban kiléptek az együttműködésből a nagy állami intézmények, pl. az Oroszországi Állami Könyvtár, az Oroszországi Nemzeti Könyvtár, a VINITI stb., utolsóként az Akadémia Természettudományi Könyvtára. Ezek a nagy könyvtárak önállóan is képesek katalógusaikat építeni és az interneten mindenki számára hozzáférhetővé tenni. Azok a kisebb könyvtárak kerültek bajba, amelyeknek a központi katalógus

építésében való részvétel volt az egyetlen lehetőségük, hogy állományukat egy szélesebb kör számára is elérhetővé tegyék.

A helyzet megoldására különböző tervek születtek, például a központi katalógus összevonása a moszkvai közkönyvtárak hálózatával, vagy az osztott katalógusépítés.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

Információkeresés

06/235

KOLOSOV, K.A.: Novye vozmozsosti poiskovyh sredstv portala VGBIL = Naučn.Teh.Bibl. 2006. 1.no. 92-95.p.

Új információkeresési lehetőségek a külföldi irodalom össz-oroszországi állami könyvtárában

Elektronikus publikáció; Gépi információkeresés; Idegen nyelvű irodalom; Országos szakkönyvtár

2005-ben a *Rudomino* nevét viselő Össz-oroszországi Állami Idegen nyelvű Könyvtár (Vserossijskaâ gosudarstvennaâ biblioteka inostrannoj literatury im. M. I. Rudomino = VGBIL) új portál fejlesztésébe kezdett. Elkészült a kereső modul, amely az összes forrás (a VGBIL OPAC-ja, elektronikus könyvtára, a honlap információs oldalai, tematikus adatbázisok, a könyvtári együttműködő partnerek elektronikus forrásai) integrált keresését teszi lehetővé.

A portál fejlesztésében az általános internet/intranet technológiát követik, amely ugyanolyan elérési mechanizmust biztosít a belső hálózatban dolgozóknak, mint az internetről belépőknek, megkülönböztetve a belső és a külső felhasználók jogosultságait. A megvalósítás a Z39.50 protokollra alapul, a keresés és a találatok megjelenítése a http-Z39.50 zsilipen megy keresztül. Az egyik újdonság az, hogy – a korábbiakkal szemben – nem kell megadni annak a katalógusnak a nevét, ahol a felhasználó keresni

akar, a rendszer az összes katalógusban egyidejűleg keres. Ugyanakkor az elsődleges keresés csak a VGBIL-ben lévő adatbázisokban folyik, a találatok megtekintése után bővíteni lehet a források körét a moszkvai könyvtárak együttműködési hálózatába tartozó intézményekre és az EBSCO adatbázisra.

A másik fejlesztés az átállás volt a korábban használt TINLIB rendszerről az Oracle adatbázis-kezelő használatára. A VGBIL elektronikus könyvtára a MySQL használatára épül. Az egyetemes hozzáférést a Z39.50 és az Oracle, illetve a MySQL közötti együttműködés biztosítja a Z64 szerver moduljainak és az SQL nyelvnek a használatával.

A teljes szövegben való kereséshez külön Z39.50-es szervert állítottak be, amelyen a régebbi fejlesztésű, de a feladatnak nagyon megfelelő ISITE programmal végzik az indexelést.

A több adatbázis egyidejű kereshetővé tétele, beleértve a nyílt hozzáférésű archívumokat is, több fejlesztőnek felhívta a figyelmét a VGBIL-ben folyó munkákra. A portál elsősorban azoknak az olvasóknak készült, akiket nemcsak a bibliográfiai információ érdekel, hanem maguk az elsődleges források is.

(Viszocsekné Péteri Éva)

06/236

LEWANDOWSKI, Dirk: Web searching, search engines and information retrieval = Inf.Serv.Use. 25.vol. 2005. 3/4.no. 137-147.p. Bibliogr. 36 tétel.

A webes keresőmotorok és a keresési eredmények rangsorolását meghatározó tényezők

Hatékonyság; Online információkeresés; Számítógéphálózat

A hagyományosról az internetes keresésre való áttérés nemcsak változásokat, hanem súlyos problémákat is hozott az információkeresésben. Pesszimista megfogalmazás szerint tíz éve vagyunk a weben, de a keresés problémáinak

megoldása még sehol sincs (annak ellenére, hogy a *Webcrawler*-tól a *Google*-, *Yahoo*- és *MSN*-ig történt némi fejlődés a keresőgépek terén). Megjegyzendő, hogy a keresőgépek piacán mindössze néhány cég van, és kétségtelenül egyedül a Google dominálja azt. Ám a legutóbbi években történt némi változás, a Yahoo felvásárolta az *All the Web*-et és az *Alta Vistá*-t, a Microsoft saját keresőtechnológiát fejlesztett, és megjelentek olyan regionális hatású cégek is, mint az amerikai *Ask Jeeves*, vagy a német *Seekport*.

Egy ideális keresőgép teljes és átfogó reprezentációját nyújtana a webnek, ilyen azonban nincs, részint mert az egész világháló naponta való indexelése rendkívül drága lenne, technikailag pedig a nehézség ott kezdődik, hogy releváns dokumentumokat kellene megtalálni egy olyan környezetben, melynek nagyságát senki nem ismeri. Bizonytalanság mutatkozik az adatbázisok nagysága, a web lefedettsége terén. Saját állításuk szerint a Google kb. 8, a Yahoo 19 milliárd dokumentumot indexelt (ez utóbbi nagyon túlzó értéknek tűnik, becslések szerint 5-7 milliárd lehet a reális érték); a versenytárs MSN nem közöl számokat, esetükben az indexelt dokumentumok mennyiségét 4-5 milliárd körüli-re becsülik. Egy friss tanulmány a web indexelhető tartalmát (a láthatatlan webtől eltekintve) legalább 11,5 milliárd oldalra teszi, ám további gondot okoz mindaz, amit nem kellene indexelni (duplumok, spam stb).

A keresőgépek a mennyiség mellett a naprakészségre koncentrálnak, mivel a web tartalma rendkívül gyorsan változik. Egy friss felmérés 38 naponta aktualizált webhelyet figyelt meg hat héten keresztül, és megállapította, hogy a három legnagyobb keresőgép egyike sem volt képes lépést tartani ezzel. A legjobb össz-eredményt a Google mutatta, viszont csak az MSN volt képes valamennyi oldalt 20 napon belül feldolgozni. Valamennyi keresőgépnek nehézséget okoz a web-tartalmak különféle formátuma. A legnagyobb veszteség azonban a láthatatlan web, azok a gyakran nagyon értékes, minőségi információ-

kat tartalmazó lapok illetve adatbázisok, amelyeket a keresőgépek legfeljebb cím-szinten tudnak indexelni, de tartalmukhoz nem férnek hozzá.

A keresőgép-használók köre rendkívül heterogén összetételű, ugyanakkor alig van olyan tanulmány, amely egyes felhasználói csoportokat vizsgálna. Legtöbbször az átlagos laikus felhasználó viselkedését vizsgálják, aki nem túl képzett. A használók alig fele tud a Boole-operátorokról vagy a fejlettebb keresési formákról, azonban csak 14%-uk használja is azokat (nem egyszer rosszul). Kevesen néznek az első eredmény-oldalnál tovább, így azok a válaszok, amelyek nincsenek az első tízben, láthatatlanok maradnak az átlagos felhasználó számára.

A találatok rangsorolása újabb problémák forrása. A rangsorolásnak lehetnek kérdés-függő tényezői: a kérdésben szereplő szó (kifejezés) gyakorisága, elhelyezkedése a dokumentumban, nyelv stb; illetve a kérdéstől független tényezők: előbbre sorolják a magasabb hierarchia-szinten lévő, több linkkel rendelkező, gyakrabban használt, frissebb, bizonyos terjedelmi paraméterekbe beleférő, lehetőleg HTML formátumú dokumentumokat. Az újabban használt link-alapú rangsorolás pedig egyetlen szempontot emel ki, és a linkek számát teszi egyenlővé a minőséggel, de nem szűri ki sem az ismétlődő, sem az ön-linket (ugyanazon dokumentum egyik oldalának a másikkal való összekapcsolása). A link-alapú rangsorolás inkább a navigációs célú kérdések megválaszolására alkalmas (azaz egy megfelelő honlaphoz vezet el), mint információkeresésre (azaz, hogy bizonyos mennyiségű dokumentumhoz vezessen el).

Egy keresőgép minősége tehát igen sok tényező függvénye. Ugyanakkor (éppen úgy, mint általában az információkereső rendszereknél) a minőséget csak keresési tesztek végrehajtásával szokták mérni. Ha a weben való információkeresés sajátos jellemzőit akarjuk megállapítani, figyelembe kellene venni az indexelés minőségét (az adatbázis nagyságát, a naprakészséget, az indexelés mélységét, a nyelvi vagy földrajzi

lefedettséget), a nyújtott egyéb (pl. kép, hang) adatbázisokat, a keresési lehetőségeket, és a figyelem középpontjába kell állítani a felhasználói magatartást is.

(Mohor Jenő)

Lásd még 263

Olvasószolgálat, referenz

06/237

CASELL, Kay - JAMES, Walther H.: Supporting children and teens after school: a library approach = Bottom Line. 19.vol. 2006. 1.no. 16-21.p.

A gyermekek és tinédzserek segítése a könyvtárban tanulmányaik befejezése után. Esettanulmány

Gyermek- és ifjúsági olvasók; Közművelődési könyvtár; Referenz; Szolgáltatások

A cikk bemutatja a New York Public Library-ban bevezetett „Learning in Libraries” programot, amelynek célja a New York-i gyerekek és fiatalok hatékonyabb kiszolgálása volt. A programot szakaszokra bontva ismerteti ezek céljait és eredményeit, kitérve a projekt szükségleteire és a kezdeményezés gyakorlati megvalósításának módjára. A program eredményeként a fiatal olvasók száma 4-14 százalékkal, az elolvasott könyvek száma pedig 1-34 százalékkal emelkedett. A legnagyobb mértékben azoknak a tízenéves látogatóknak a száma növekedett, akik nem voltak részesei a hasonló célú előző programoknak.

(Autoref. alapján)

06/238

CURRY, Ann - COPEMAN, Deborah: Reference service to international students. A field stimulation research study = J.Acad.Libariansh. 31.vol. 2005. 5.no. 409-420.p. Bibliogr.

Referenz-szolgáltatások külföldi hallgatók számára. Vizsgálat álolvasó bevonásával tizenegy vancouveri felsőoktatási intézményben

Egyetemi hallgató; Felmérés; Használói szokások; Külföldi hallgató; Referenz

Észak-Amerikában az elmúlt 25 évben közel megduplázódott (és folyamatosan növekszik) a nem angol anyanyelvű (sőt, angolul rosszul beszélő) egyetemi-főiskolai hallgatók száma. Jelentős részük nem az angolszász kultúrából érkezik, így nemcsak nyelvi nehézségeik vannak: más a testbeszéd, a szemkontaktus, még egyes szavaknak is más a jelentése. Az ezzel a problémával foglalkozó könyvtári szakirodalom keveset törődik a referenz-szolgálattal. Kanada angol nyelvterületén tíz felsőoktatási könyvtárban tették próbára a tájékoztató könyvtárosokat: egy szemmel láthatólag „máshonnan jött”, gyenge angol tudását rossz kiejtéssel tetéző (könyvtár szakos) hallgató nő jelent meg a referenz-pultnál és tett fel egy átlagos kérdést. Majd ezt megismételte egy másik időpontban, amikor feltehetőleg másik könyvtáros volt szolgálatban.

A tájékoztató könyvtárosok általában jól szerepeltek: a húsból 15 esetben az „olvasó” teljes mértékben elégedett volt, és szükség esetén szívesen tért volna vissza ugyanahhoz a könyvtárhoz. Legalább kétharmaduk megértő volt, figyelmesen hallgatta a kérdést, elmondta, hogy mit tesz a válasz megtalálása érdekében. Mindannyian használtak több-kevesebb könyvtári szakzsargont, de legtöbben meg is magyarázták a „titokzatos” kifejezéseket. Lassan és világosan beszéltek, mindössze egy esetben érezte úgy az „olvasó”, hogy ellepi a könyvtáros szó-lavinája. Meglepő módon mindössze egy könyvtáros ismételte meg, fogalmazta át a kérdést, holott a szakirodalom hangsúlyozza ennek fontosságát. Ugyancsak fontos, hogy a könyvtáros ne csak várja a kérdést, hanem lehetőleg ő szólaljon meg először; e téren vegyes tapasztalatokat hozott a kísérlet. A kezdeti megértés és türelem az ese-

tek felénél az idő előrehaladtával fogyatkozni látszott, és úgy tűnt, a párbeszéd a megnyugtató végeredmény elérése előtt véget fog érni. Ideális esetben a könyvtáros barátságosan, kezdeményezően fogadja az érdeklődőt; elmagyarazza a keresési stratégiát (és hogy mit fog csinálni); leírja a kereső-kifejezéseket vagy a kulcsszavakat; elegendő kérdést tesz fel, hogy felderítse a kérdés teljes egészét; követi az eseményeket, és megbizonyosodik arról, hogy a kérdező jó úton indult-e el, illetve kielégítő válaszhoz jutott-e.

(Mohor Jenő)

Lásd még 217, 265

Kölcsönzés

06/239

POHL, Marianne - SCHUBERT, Eva: Wenn - dann 100 Prozent. Selbstverbuchung mit RFID in der Münchner Stadtbibliothek = BuB. 58.Jg. 2006. 2.no. 53-55.p.

Res. angol és francia nyelven

Önkiszolgáló kölcsönzés RFID-vel a Müncheni Városi Könyvtárban

Kölcsönzés -önkiszolgáló; Rádiófrekvenciás kapcsolat; Városi könyvtár

Nagyon fontos a könyvtári rutinfeladatok, így például a könyvkölcsönzés automatizálása, főleg a mai forráshiányos világban. A hatékonyság érdekében több könyvtár választja a rádiófrekvenciás (RFID) technológiát, amitől a szolgáltatás színvonalának emelkedését is várják. A cikk szerzői a müncheni városi könyvtár példáján szemléltetik, mivel is jár a munkatársak és az olvasók számára a rádiófrekvenciás azonosítás (*Radio Frequency Identification, RFID*) bevezetése. (Ez a technológia a mikrochipet és a rádiófrekvenciát együtt alkalmazza, és fő erénye a költségmegtakarítás és az önkiszolgálás biztosí-

tása; 2004-ben 15 millió könyvtári egységet kölcsönöztek ki és vettek vissza Münchenben!)

Az RFID bevezetéséről 2004-ben döntöttek, majd alapos előkészítés után – amiről részletesen be is számolnak – kísérleti jelleggel 2006 elején próbálták ki központi és két fiókkönyvtárban. (A korábban kiírt tender nyertese a német könyvtárellátó vállalat (ekz) és a Bibliotheca RFID Library Systems volt.) A müncheniek néhány megoldása követésre érdemes: a chipek számára az ISO 18000-3-at választották, a lopásgátlóra pedig gyártótól független, ún. AFI-t (Application Family Amplifier), a többrészes és többkötetes művek minden darabját címkével látták el. A nem hagyományos dokumentumokat (CD, CD-ROM, DVD) is kölcsönzik.

A központi könyvtárban tizennégy, a nagyobb fiókokban három-három végpontot építenek ki; néhányat ebből úgy, hogy az olvasónak be se kelljen menni a könyvtárba, így a hét minden napján 7 és 23 óra között is visszaadhatók lesznek a könyvek.

A kölcsönző-részleg eddigi munkatársai más munkakört látnak el, bár néhányan segítenek azoknak, akiknek még gondot okoz az önkihasználás. Az átállásra továbbképzéssel készítik fel a munkatársakat.

A kísérletben részt vevő könyvtárosok pozitívan viszonyulnak a projekthez, de konkrét tapasztalatokról majd csak tavasszal lehet beszámolni.

(Murányi Lajos)

Témafigyelés

06/240

BARR, Dorothy: Staying alert: the wild new world of current awareness services = Coll.Res.Lib.News. 67.vol. 2006. 1.no. 14-17.p. Bibliogr. 17 tétel.

„Képben maradni” - a témafigyelő szolgáltatások világa

Figyelőszolgálat

Az aktuális szakirodalmi információk szolgáltatása (témafigyelés vagy SDI) régóta folyik a könyvtárakban, már az első tudományos társaságok igyekeztek ezt megvalósítani. Az 1830-as években indultak a referáló lapok, majd az indexek. A számítógépek megjelenése idején, az 1960-as években a könyvtárosoknak meghatározó szerepe volt a szolgáltatásban. Az 1990-es években indultak a mágnesszalagos információszolgáltatások (Current Contents). Ezután – főként a befektetett munkamennyiséget csökkentendő – újabb kísérleti megoldások születtek (tartalomjegyzék-szolgáltatások). Később a szolgáltatást üzleti alapokra helyezték, és rendkívül magas ára miatt főként a magánszektor vette igénybe. Az 1990-es évek végére ingyenes szolgáltatások jelentek meg a weben.

Napjainkban a következő formái működnek: hír-szolgáltatások (többnyire e-mailben), tartalomjegyzék-szolgáltatások (közkeletű rövidítéssel: TOC, ezeket a kiadók működtetik), egyéb automatikus figyelemfelhívó szolgáltatások (tematikus összeállítások küldése e-mailben, ezeket a kiadók, adatbázisok, keresőmotorok működtetik), olyan változatuk is van, amely a hivatkozásokat figyeli.

Van olyan megoldás is, amely figyel arra, hogy elektronikus postaládánkat ne „tömjék el” a hasonló küldemények. Az információt a weben teszi közzé, a webhely frissítését e-mailben tudatják, a felhasználó pedig tetszése szerinti időben elolvashatja el a neki szánt válogatást (ezt nevezzük „feed”-nek, hírfolyamnak). A leggyakrabban használt feedek az RSS és az Atom. Használatukhoz egy speciális olvasó- vagy aggregátor-szoftverre van szükség. Ha már rendelkezünk ilyen szoftverrel, érdemes ellátogatni kedvenc webhelyeinkre, és ott megkeresni és kiválasztani az RSS- vagy XML-gombokat. Ezt követően az aggregátor rendszeresen begyűjti a kiválasztott feedeket, amelyeket tetszés szerinti időpontban elolvashatunk – többnyire először egy rövid összefoglalót, majd rákattintás után a teljes cikket.

Ilyen szolgáltatást könyvtárak is létesítettek, különböző szakterületeken. A tapasztalatok azt mutatták, hogy a szolgáltatás nagyon munkáigényes, és olyan könyvtáraknak érdemes működtetniük, amelyek használóinak érdeklődése meglehetősen egynemű (pl. felsőoktatási könyvtárakban).

A feedek jól használhatók a friss információk közvetítésére, de a keresés nem szűkíthető tetszés szerint – tehát a felhasználó válogatás nélkül kap meg egy hírcsomagot. Vannak ennél összetettebb rendszerek, például a PubMed My NCBI szolgáltatása az orvostudomány területén, amely nemcsak a keresőstratégiák mentését teszi lehetővé, hanem e-mailben rendszeresen értesítést küld, ha egy-egy kiválasztott témáról új cikk jelent meg. Más tudományterületeken más módszereket használnak (preprinteket, e-zineket, elektronikus hírleveleket, blogokat stb.). Nincs egyedüli üdvös megoldás, és a módszereket kombinálni is lehetséges.

Akármilyen szakterületen dolgozunk is, segítenünk kell a használóknak abban, hogy kiválasszák és felhasználják az aktuális információkról való tájékozódás számukra megfelelő eszközeit. Mivel ezek az eszközök állandóan változnak, a könyvtárosoknak nemcsak a friss információkkal, hanem a felderítésükhöz szükséges, egyre változó eszközökkel és módszerekkel is lépést kell tartaniuk.

(Hegyközi Ilona)

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

06/241

SHOEBRIDGE, Michele - DÉTRAZ, Marie-Pierre: Consortial monograph interlending in the UK: a case study = Interlend.Doc.Supply. 34.vol. 2006. 1.no. 24-28.p.

Monográfiák könyvtárközi kölcsönzése konzorciumi keretben: egy példa az Egyesült Királyságból

Dokumentumszolgáltatás; Együttműködés -belföldi; Esettanulmány [forma]; Könyv; Könyvtárközi kölcsönzés; Modellálás

2004-2005-ben egyéves projekt zajlott le a British Library (BL) és a tudományos és felsőoktatási könyvtárak CURL konzorciumának közös finanszírozásában a könyvek könyvtárközi kölcsönzése (KKK) területén. A két intézmény korábbi vizsgálata 2002-ben azt az eredményt hozta, hogy – bár a BL KKK tevékenysége hatékonynak mondható – a jelenlegi rendszer átalakításra szorul. A változtatást azzal indokolták, hogy a BL a kérések egy részét nem tudja teljesíteni (a CURL-könyvtárak a kérések kb. 20%-át); csökkennek a BL és a felsőoktatási könyvtárak által a kölcsönzési állományra fordított összegek; a KKK tényleges decentralizációja van folyamatban; a KKK-ben dolgozó személyzet alacsony létszámú; a nyomtatott dokumentumok vannak túlsúlyban. A jelentés együttműködést javasolt a BL és a felsőoktatási könyvtárak között, és a következő előnyöket helyezte kilátásba: növelni lehet a költség-haszon arányt az egyeztetett beszerzések révén; a legnagyobb működési hatékonyságot lehet elérni, ha egyetlen szolgáltatás működik, amelyet megegyezés kormányoz a közös szolgáltatási színvonalról, és amely beépül a könyvtárak jelenlegi KKK moduljába; ki lehet dolgozni egy együttműködéses megoldást a közvetlen, automatizált és használóközpontú KKK szolgáltatás érdekében.

A jelentésben javasolt, úgynevezett BL/DSC Plus szolgáltatás kialakításának megkezdésére egyéves projekt indult CURL/BL Monograph Interlending Project néven; ennek eredményeként jött létre a BookNow modell. A modellt a SCONUL-könyvtárak KKK-i munkatársaival egy levelezőlistán konzultálva alakították ki, online felmérést végeztek a felsőoktatási könyvtárakban, találkozásokra került sor a BL vezető és KKK-i munkatársaival, közös információtechnológiai munkacsoport alakult, összeültek nyolc CURL-könyvtár vezetői, akik végig

levelező kapcsolatot tartottak egymással.

A BookNow modell a következő alapelveken nyugszik: a szolgáltatás több ágazatot érint, és egyénekre és intézményekre egyaránt irányul, mind közszolgálatiakra, mind magánintézményekre. A kölcsönzés költsége a szolgáltató könyvtár térítési politikájától függ. A teljes költség fejében a használók akár a könyvtár kihagyásával is igénybe vehetik a szolgáltatást (ehhez azonosításra és hitelkártyával online fizetésre van szükség, fizetni a BL-nek vagy a saját könyvtárnak kell). A szolgáltatást együttműködő könyvtárak nyújtják, elsőként továbbra is a BL-t keresik meg, amely a konzorcium egésze számára koordinálja a pénzügyeket és az ügyleteket. A közreműködők a hat, a könyvek KKK-ében legaktívabb COPAC-könyvtár. Operációs csoport működteti, amely információtechnológiai szakembereket is tartalmaz; felügyeletét ágazatközi kuratórium látja el.

A szolgáltatási folyamat tíz lépésben foglalható össze: 1. elérés és keresés (közvetlenül a BookNow interfészen, intézményi webhelyek, a COPAC vagy más forrásfelderítő eszközök közvetítésével); 2. hitelesítés (a BL account vagy a BookNow tagsági szám megadásával; a költségekre ezen a ponton hívják fel a figyelmet); 3. fizetés (elektronikus úton, hitelkártyával, 4. a keresés első szakasza (ha szerepel a keresett dokumentum a COPAC-ban, a kérés automatikusan elindítható a KKK opcióval; először a BL-ban ellenőrzi a rendszer, sikertelenség esetén a kérést továbbítják más BookNow könyvtárakhoz); 5. a keresés második szakasza (ha a dokumentum nem szerepel a COPAC-ban, megnézik a BL cédula formátumú közös katalógusát, amely az 1950-1980-as időszakban beszerzett dokumentumokat tartalmazza; majd a BL a kérést átirányítja a BookNow-könyvtárakhoz), 6. első jelentés (arról, hogy megvan-e a keresett mű, és hogyan kapja kézhez a használó), mind a BookNow interfészen, mind a használó elektronikus postáládájába küldve – három napon belül, 7. második jelentés (a szállítás visszaigazolásáról), az

első jelentés után egy nappal, másolattal a BL és a használó könyvtára számára, 8. a mű visszaküldése (a szolgáltató könyvtárba, postával, megadott határidőre, egy előre kifizetett kupon felhasználásával, vagy pedig a saját könyvtárba, amely továbbküldi, illetve eljár késedelem esetén); 9. hosszabbítás (egy hosszabbítás automatikusan és ingyenesen lehetséges, ugyanolyan időszakra), 10. fizetés (a pénzügyek elszámolását a BL kezeli, a BookNow szolgáltatáshoz csatlással kapcsolódva).

A BookNow szolgáltatás erősen automatizált rendszer lesz, amelyben a hiteles felhasználók elektronikus úton, a könyvtárak webhelyén és az intézményi portálokon megtalálható webes interfész vagy valamely forrásfelderítő eszköz segítségével továbbíthatják kéréseiket, és a kért dokumentumokat otthonukban, illetve valamely megadott címen vehetik át. A kérések minél automatikusabb irányítása úgy történik, hogy a BL-vel a tagkönyvtárak egy Relais kliens vagy egy ISO-ILL kapu segítségével kommunikálnak.

A BookNow azonban nem ölelheti fel az összes felsőoktatási könyvtár gyűjteményét, vagy azokét a könyvtárakét, amelyek csak helybeni használatra kölcsönöznek más könyvtár használói számára, és a külföldi KKK-t sem kezeli. Továbbfejlesztésének várható két iránya: az egész Egyesült Királyságra kiterjedő keresési lehetőség, ha a BookNow együttműködés nem tudja szolgáltatni a keresett művet, és az egész világra kiterjedő keresési lehetőség beépítése, ha arra van szükség.

A projekt értékelésekor három területet határoztak meg, amelyen a munkafolytatását látják szükségesnek: a COPAC szerepének erősítése, az egész országban következetes, egységes színvonalú KKK biztosítása, az elektronikus azonosítási-hitelesítési eljárások megvalósítása, beleértve egy Amazon típusú e-kereskedelmi alkalmazás használatát és/vagy a közvetlen KKK tesztelését a hamarosan üzembe álló Shiboletth rendszeren.

(Hegyközi Ilona)

Dokumentációs eljárások és termékeik

06/242

KIRILLOVA, O.V.: Zarubežnye i otečestvennye referativnye resursy v informacionnom obsluživanii rossijskih pol'zovatelej = Naučn.Teh.Bibl. 2006. 1.no. 65-74.p.

Külföldi és hazai referáló források az orosz felhasználók számára nyújtott szolgáltatásokban

Referáló szolgáltatás

A tudomány, a műszaki élet és a termelés információellátásában mindig nagy szerepe volt a referátumokat tartalmazó információforrásoknak. Az internet fejlődésével a könyvtárak először a külföldi teljes szövegű adatbázisokhoz igyekeztek hozzáférést kapni, egyedi majd közös elektronikus katalógusokat létrehozni.

Oroszországban csak néhány nagy könyvtár és információs intézet, mint a GPNTB vagy a VINITI tudott saját adatbázisokat építeni és külföldi adatbázisokat CD-ROM-on beszerezni.

Az utóbbi időben egyre nő az igény a teljes szövegű és a referáló adatbázisok együttes használata iránt, mivel a szolgáltatás teljessége a rendelkezésre álló források teljességétől függ. Az Ulrich's Periodicals Directory szerint 66 ezer időszak kiadvány létezik, a legnagyobb referáló szolgálatok adatbázisaiban is azonban legfeljebb csak 13-14 ezer cím található. Ebből következik, hogy nem lehet egyértelműen kijelenteni, hogy egy adott adatbázis az egyetlen és teljes forrás a felhasználó számára, miközben a könyvtárak előfizetési lehetőségei meglehetősen korlátozottak.

Oroszországban is megjelentek a nagy adatbázis-szolgáltatók, amelyek kedvezményes feltételek mellett viszonylag teljes körű információt adnak egy-egy témakörben. Ezek közé sorolható:

– SCOPUS,

- Science Scitation Index a Web of Science platformon,
- Az EBSCO Publishing eIFL projektje,
- INSPEC.

Az orosz könyvtáraknak más adatbázisokhoz is van hozzáférésük, pl. a Chemical Abstract-hez az STN International szolgáltató központon keresztül.

Ugyanakkor a fenti – közvetlen – szolgáltatók nagyon korlátozott terjedelemben nyújtják a szolgáltatásokat (a SCOPUS-ban mindössze 180 folyóirat, az SCI-ben keveseknek csupán száznál valamivel több cím, az INSPEC-ben 2004-ben mindössze 4 orosz nyelvű folyóirat és keveseknek 9 ezer, a Nauka kiadó folyóirataiban megjelent angol nyelvű cikk volt elérhető). Összehasonlításként: a publikált orosz szakirodalom tekintetében a VINITI az évi 1 millió rekorddal növekvő adatbázisaival sokkal teljesebb forrást jelent.

(Viszocsekné Péteri Éva)

06/243

SALES SALVADOR, Dora: Creación de una base datos bibliográfica sobre mediación intercultural y traducción e interpretación en los servicios públicos = Rev.Esp.Doc.Cient. 28.vol. 2005. 4.no. 512-528.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

Egy interkulturális közvetítés, fordítás és tolmácsolás tematikájú bibliográfiai adatbázis létrehozása

Adatbázis; File-szervezés -gépi; Fordítás

A nyelvek és kultúrák közötti kommunikációs igények megnövekedtek mind az interkulturális közvetítés, mind a közszolgáltatásokban a fordítás, tolmácsolás fontosságát. A különböző országokból, különböző nyelvekkel és más-más kulturális háttérrel érkezőknek az adott ország társadalmába való beépülése, a társadalmi kere-

tekbe való beilleszkedése egyre több országban a mindennapi valóság része.

Az ezzel járó feladatok kiterjedt interdiszciplináris jellegű kutatások témáját adják. A két spanyol egyetem és a Cervantes Intézet együttműködésében 1998-ban létrejött CRIT munkacsoport (*Comunicación y Relaciones Interculturales y Transculturales*) e kutatások támogatására fontosnak tartotta, hogy a különböző rész-kezdeményezések és a szűkebb fordítói bibliográfiák (pl. a spanyol BITRA, a kanadai BTS – *Bibliography of Translation Studies*) mellett egy tágabb tematikájú bibliográfiai adatbázis jöjjön létre. A DOCUCRIT célja, hogy az „interkulturális kommunikáció és mediáció” kritikai bibliográfiai forrása legyen, a lehető legteljesebb és legfrissebb szabadon hozzáférhető bibliográfiai adatbázist építve ki a bevándorlás, interkulturális közvetítés, fordítás–tolmácsolás Spanyolországot érintő témáiban. Információs forrása kíván lenni mindazoknak, akik a közszolgáltatások fordítási-tolmácsolási tevékenységét, a bevándorlás szociológiai, antropológiai aspektusait, a kapcsolódó szociális munkát és az interkulturális kommunikációt tanulmányozzák.

(Mohor Jenő)

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

06/244

DÜRGÖ, Brigita: Práca s rómskymi detmi zo sociálne hendikepovaných rodín = Knižnica. 7.roč. 2006. 1.no. 11-14.p.

Res. angol nyelven

Foglalkozás a szociálisan hátrányos helyzetű családokból származó roma gyerekekkel

Cigány olvasó; Gyermekolvasó; Hátrányos társadalmi helyzetű olvasó; Olvasástanítás; Olvasószolgálat

A szerző a tatai József Attila megyei könyvtár könyvtárosainak tapasztalatairól számol be, akiknek sikerült elérni, hogy a társadalmilag hátrányos helyzetben lévő roma gyerekek – tanári támogatással – a könyvtár látogatóivá váljanak. Ismerteti, milyen módszereket alkalmaztak a kezdetben zabolátlan gyerekek megfékezésére, majd hogyan keltették fel érdeklődésüket a könyvek és az olvasás iránt. Roma szerzők közreműködésével szervezett sikeres író–olvasó találkozók és egyéb foglalkozások révén végül sikerült megszilárdítani a kapcsolatot a gyerekek és a könyvtárosok között.

(Autoref.)

06/245

FORREST, Margaret E.S.: Towards an accessible academic library: using the IFLA Checklist = IFLA J. 32.vol. 2006. 1.no. 13-18.p. Bibliogr.

Res. német, francia, orosz és spanyol nyelven

A sérült emberek által is hozzáférhető egyetemi könyvtár kialakítása az IFLA ellenőrző jegyzéke (checklist) segítségével

Beteg olvasó; Egyetemi könyvtár; Hozzáférhetőség; Irányelvek -könyvtári

Az IFLA „Hátrányos helyzetű olvasókat kiszolgáló könyvtárak” (Libraries Serving Disadvantaged People – LSDP) szekciója már 75 éve segíti a könyvtárakat a hátrányos helyzetű olvasók ellátásában. Az egyre növekvő igényeket kielégítve a szekció bizottságának két tagja egy ellenőrzési listát készített, melyet az IFLA 2005-ben megjelentetett (elérhető a <http://www.ifla.org/VII/s9/nd1/iflapr-89e.pdf> weboldalon.) Az ellenőrzési lista célja, hogy segítse azokat a könyvtárakat, melyek szolgáltatásaikat még elérhetőbbé szeretnék tenni hátrányos helyzetűek számára.

A listát három témakör köré csoportosították: (1) fizikai elérhetőség (könyvtáron kívül, bejutás a

könyvtárba, a dokumentumok és a szolgáltatások elérhetősége), (2) dokumentumok formátuma, (3) szolgáltatások és kommunikáció (a személyzet felkészítése, szolgáltatások és információval való ellátás, hátrányos helyzetűekkel foglalkozó szervezetekkel való együttműködés).

A szerző bemutatja, hogy az IFLA ellenőrzési listáját hogyan használták fel a munkahelyén, a skóciai Dundee Egyetem Nővér- és Szülésznőképző iskolájának könyvtárában, a hátrányos helyzetű olvasók ellátásának javítására.

Az Egyesült Királyságban az 1995-ben, 2001-ben és 2005-ben elfogadott törvények szolgáltatják a jogi alapot a hátrányos helyzetűek könyvtári ellátására. A törvények kitérnek a felsőoktatásra, és kimondják, hogy a hátrányos helyzetű hallgatók számára is elérhetővé kell tenni az intézmények által biztosított szolgáltatásokat. Ide tartoznak természetesen a könyvtárak is. A törvények kimondják azt is, hogy az intézményeknek „előzetesen kell alkalmazkodniuk”, azaz már előre fel kell készülniük a jövőbeli hátrányos helyzetű használók kiszolgálására. A szerző szerint ebben a munkában jól felhasználható az IFLA ellenőrzési jegyzéke. Tanulmányozása közben az intézet könyvtárosai rájöttek, hogy a könyvtárakban számos fizikai és gondolkodásbeli akadály is nehezíti a speciális igényű használók ellátását. Mivel az intézményben egészségügyi dolgozókat képeznek, és bizonyos hátrányok eleve kizáró tényezői a felvételnek, a fogyatékkal élőket inkább gondozásra szorulóknak gondolják, mint olyanoknak, akik az egészségügyi szolgáltatást nyújtják. Habár manapság már több fogyatékkal élő sikeres egészségügyi dolgozó van, a hozzáállás csak lassan változik.

A lassan megszűnő gondolkodásmódbeli akadályok mellett a fizikai akadályok még nagyobb problémát jelentenek. Az 1980-as években még nem voltak olyan előírások, melyek szabályozták volna például a liftek kötelező elhelyezését, ezért az ebben az időszakban épült könyvtár épülete nem alkalmas a mozgásérült emberek kiszolgálására. 2003-ban egy mozgásában korlátozott

alkalmazott felvételével kerültek előtérbe azok a feladatok, melyek megoldásával a könyvtár a fogyatékkal élők számára is elérhetővé és használhatóvá tehető. Hamarosan számos olyan speciális eszközzel látták el a könyvtárat, melyek segítették a sérült felhasználókat a könyvtárhasználatban.

Ezután végezték el a könyvtár vizsgálatát az IFLA ellenőrzési listájának felhasználásával, az említett három témakör köré csoportosítva. A fizikai elérhetőség terén még komoly hiányosságok mutatkoztak, mivel a könyvtár az épület első emeltnél helyezkedik el, és sem lift, sem kerekesszék-felvonó nem segíti a mozgásukban korlátozottak bejutását. A könyvtáron belül azonban a dokumentumok elérhetősége megfelelőnek bizonyult. Az új „e-hozzáférhetőségi pont”-nál az állítható asztal, szék és kéztámasz a mozgásérülteknek is kényelmes hozzáférést nyújt a számítógép használatához. A polcok között elegendő a hely a tolokocsival való közlekedésre is. Az információs pult jól megközelíthető helyen van, de sajnos még nincs felszerelve a sietek és nagyothallók kommunikációját segítő indukciós rendszerrel. Az IFLA ellenőrzési listájának javaslata szerint ideális esetben minden könyvtári dokumentumnak elérhetőnek kell lennie minden könyvtárhasználó számára. A könyvtárban kevés a Braille dokumentumok száma, de előfizetnek több ezer elektronikus újságra és könyvre, és a tankönyvek hangos könyv formátumban is hozzáférhetőek. Feliratos videók és DVD-k segítik a hallásukban károsult felhasználókat.

A szolgáltatásról és a kommunikációról szóló részben az IFLA nagy hangsúlyt helyez a könyvtáros személyzet továbbképzésére, hogy minél jobban tisztában legyenek a fogyatékkal élők kiszolgálásának speciális követelményeivel.

Az ellenőrzési lista készítői azt javasolják, hogy a szolgáltatások értékelésének folyamatába vonjanak be fogyatékkal élő könyvtárhasználókat is. A könyvtár elektronikus és nyomtatott formátumban is eljutatta kérdőívét a célcsoporthoz. Sajnos csak kevesen válaszoltak rá, de így

is sok hasznos tanáccsal, ötlettel gazdagodtak, többek között azzal, hogy nagyobb figyelmet kellene fordítaniuk a hátrányos helyzetűek számára nyújtott szolgáltatások propagálására és a marketing tevékenységre.

(Bognárné Lovász Katalin)

06/246

JANCZAK, Barbara: Biblioterapia - teória a prax = Knižnica. 7.roč. 2006. 2.no. 7-10.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

Biblioterápia – elmélet és gyakorlat. A lengyelországi helyzet

Biblioterápia

A biblioterápia gyógyító hatását csírájában már az ókori görögöknél és Alexandriában megtaláljuk. A betegeknek Homérosz és Hésziodosz olvasását javasolták, az arabok pedig a Koránt ajánlották. A 18-19. századi Angliában, Franciaországban, Németországban és Skóciában széleskörűen alkalmazták a biblioterápiát. A 20. században tovább bővült azoknak a köre, akik csatlakoztak alkalmazásához.

Lengyelországban a második világháborút követő két évben fejlődött ki a biblioterápia, de a 20. század 20-as éveiben már foglalkoztak az irodalom gyógyító hatásának alkalmazásával néhány gyermekkorházban. A *biblioterápia* kifejezést Lengyelországban először 1938-ban használta František Walter, orvostudományi és kulturális interdiszciplinaként.

A biblioterápiának a határtudományként való pszichoterápiás alkalmazását, mint újfajta gyógymódot, irodalomban jártas pszichológus orvosok vagy pszichológiailag képzett könyvtáros-pedagógusok végzik. A pszichoterápiában alkalmazott különböző módszerek és technikák célja, hogy sokoldalúan megközelítsék a páciens érzelmi problémáit, hogy segítsenek neki azok

és önmaga jobb megértésében.

A biblioterápia eszköze a könyv, de nem akármilyen könyv, csak a körütekintően kiválasztott és a beteg élethelyzetének megfelelő könyv képes a lelki betegekre pozitívan, gyógyítóan hatni. Az olvasási tevékenység fizikai, érzékszervi, pszichikai közreműködéssel valósul meg, amelyben ugyanolyan fontos szerepet játszik a gondolat, mint az érzelmi szféra és akarat.

A biblioterápia a bibliopszichológia ismereteinek alkalmazásával valósul meg a gyakorlatban.

A bibliopszichológia feladata a könyvre való reakciók a vizsgálata: mikor és milyen körülmények között vált ki erőteljes érzelmi hatást az olvasmány. Az a mű hat a legerőteljesebben az olvasóra, amelyet hasonló lelkiállapotú szerző írt. A biblioterápiának azonban az olvasáspszichológiai, szociológiai és pedagógiai szempontjai is fontosak.

A terapeutikus könyvtár feladata, hogy segítsen a betegnek visszatalálni lelki egyensúlyához. Ebben a feladatban a könyvtárnak önálló helyiségre, könyvtári berendezésekre és tervszerűen gyarapított állományra van szüksége. Lengyelországban ezeknek a szempontoknak csak a 60-70-es évektől kezdve próbáltak terápiás intézményekben megfelelni, az anyagi és személyi feltételek azonban folyamatosan mostohának bizonyultak.

Valamivel jobb helyzetben vannak a hátrányos helyzetűek számára létrehozott, főként az érzékszervileg sérültek ellátását biztosító könyvtárak. A mentálisan sérültek számára a biblioterápia különböző formáját és módszerét alkalmazzák a sérültség foka alapján, saját könyvállomány és minősített terapeutás személyzet közreműködésével.

A biblioterápia hatékonyabb alkalmazásához Lengyelországban még számos feltételnek kellene megváltoznia. Fontos lenne beépítése a főiskolai kurzusokba, vagy az orvostudományi-pszichológiai stúdiumokban irodalom- és könyvtudományi ismeretekkel kiegészítve, vagy a könyvtártudományi tanulmányokban

orvostudományi és pszichológiai ismeretekkel együtt tanítva.

Szükséges volna a biblioterápiai elméletet és gyakorlatot összegző kutatások tárgyává tenni, a betegek olvasási szokásait és a betegkönyvtárak szervezetét vizsgálni. Olyan speciális kutatóközpontokat vagy csoportokat kellene létrehozni, amelyek egyes irodalmi műveknek a betegekre gyakorolt hatását, illetve bizonyos típusú irodalmi művek és megbetegedések kapcsolatát vizsgálják.

(Prókai Margit)

06/247

ŠKORVANKOVÁ, Gabriela: Knížnica ako resocializačný faktor detí a mládeže so špeciálnymi potrebami = Knížnica. 7.roč. 2006. 1.no. 7-11.p.

Res. angol nyelven

A könyvtár mint a speciális igényű gyermekek és ifjúság reszocializációs tényezője

Beteg olvasó; Ellátottság -szolgáltatások; Gyermekek és ifjúsági olvasók

A könyvtár a társadalom kulturális aktivitásának, állapotának és szükségleteinek színtere. Ez a hátrányos helyzetűekre éppúgy érvényes, mint az egészségesekre. A könyvtár a szociálisan gyengébb rétegek számára is biztosítja a művelődés és olvasás lehetőséget. A speciális szükségletű használók különböző csoportokat alkothatnak a könyvtárakban, amelyek között különös bánásmódot igényelnek a gyerekek és fiatalok. A sérülések általában kombináltak, vegyesen fordulnak elő. Az érzékszervi sérültek közé tartoznak a látás- és hallássérültek. A fizioológias sérültek különböző mozgáskorlátozásban, koordinációs zavarokban szenvednek. A pszichikai sérülések valamilyen viselkedési zavarban nyilvánulnak meg (pl. hiperaktivitás), a mentális sérültek a sérülés mértékétől függően szubnormális vagy debilis egyének lehetnek. A könyvtáraknak külön-

böző speciális szolgáltatásokkal és hozzáállással kell közelíteniük a hátrányos helyzetűekhez.

A látássérültek között a különböző fokozatú sérülések (gyengénlátás, színvakság, vakság) eltérő technikai háttérrel igényelnek (öregbetűs könyvek, Braille-írással dokumentumok, hangos könyvek, hangos számítógépek). A könyvtári terekben való közlekedést számukra látó kísérők segíthetik. A hátrányos helyzetűek könyvtári integrációját speciális részlegek könnyíthetik meg.

Míg a vakok nem látják, de értik a világot, addig a siketek látják, de nem értik. A jelbeszéd nem terjedt el széleskörűen, ezért a hallássérültekkel való kommunikáció nem könnyű. Az olvasás, a könyv azonban fontos eszköz lehet a hallássérült gyerekek társadalomba való beilleszkedésének segítésére.

A mozgássérültek ellátásában a legfontosabb az akadálymentes közeg biztosítása, ami nem mindig egyszerű (sokszor a belső térrendezés, a polcközök is akadályokat jelenthetnek). Fontos, hogy kipróbáljuk a könyvtári tereket mozgássérült szemszögből, tolókkocsiban ülve is. A könyvtár speciális személyzetet biztosíthat a sérültek segítésére.

A mentálisan sérült gyerekek sok problémát jelentenek és nagy türelmet igényelnek a könyvtárostól. Speciális gyógypedagógussal és az iskolával együttműködve fokozatosan lehet az ilyen sérült gyermekeket könyvtárhasználatra szoktatni. A tanulási zavarokkal küszködő gyermek könyvtárhasználók arányának (3-ról 17-18 %-osra) növekedése az egész világon jellemző. Ezek a gyerekek az IQ szintjük miatt korábban elkülönített iskolákba jártak. Sérülésük a központi idegrendszer különböző mértékű károsodásából ered. Ők fokozatos, türelmes szoktatással sajátíthatják el a viselkedési normákat. Számos modern kori sérülés kapcsolódik ide: a diszgráfia, diszlexia, diszkalkúlia, diszortográfia. A könyv az ő számukra egyszerre a szenvedés és az ismeret forrása. A hiperaktív gyerekekkel való foglalkozáshoz hasonlóan a könyvtári szol-

gáltatásokba való bevezetésükhöz, a könyvtárhasználatra való szoktatáshoz a személyzet nagy kitartása szükséges.

A főiskolai pedagógiai és kommunikációs oktatás általában nem számol a sérült rétegek igényeit figyelembe vevő problémákkal. Ezekhez speciális szakismeretek elsajátítására lenne szükség, amit jelenleg nem kellően integrálnak a szolgáltató szféra képzésébe. A könyvtárak hagyományosan önerőből igyekeznek megoldani azokat a nehézségeket, amelyek a különböző sérült használók ellátásával kapcsolatban felmerülnek. A kérdéskör megértéséhez hozzájárulhatnak azok a kezdeményezések is, amelyek „Book handicap” néven váltak Szlovákiában ismertté.

(Prókai Margit)

06/248

TARIŠKOVÁ, Mária: *Herrňa pre postihnuté deti v Tekovskej knižnici v Leviciach = Knižnica. 7.roč. 2006. 1.no. 17-18.p.*

Res. angol nyelven

Játszószoba a hátrányos helyzetű gyerekek számára a lévai Tekov könyvtárban

Beteg olvasó; Gyermekolvasó; Hátrányos helyzetű olvasó; Könyvtárhasználat

A szóban forgó sikeres és már befejezett projektet („Játszószoba értelmi fogyatékos gyermekeknek”) a szlovákiai Léva (Levica) Tekov könyvtárának könyvtárosai tervezték. A projekt egyrészt a könyvtárosoknak a sérült gyermekekkel való széles körű tapasztalataira, másrészt a kapcsolódó orvosi intézményekkel kialakított együttműködésre épült. A program 2003-ban kezdődött, és anyagilag olyan civil szervezetek támogatták, mint a Nadácia pre deti Slovenska és az Občianské Hlas Knižnice.

(Autoref.)

Tájékoztatási rendszerek

Hálózatok

Lásd 202, 216, 219, 228, 229, 236, 250, 258-260, 279, 280

Oktatás információellátása

06/249

OCHUDIO-HÖBING, Kerstin: *Bibliotheken als Bindeglied zwischen lebenslangem Lernen und neuen Trends im Wissenserwerb. Das Beispiel e-lernBar der Zentral- und Landesbibliothek Berlin = Bibliothek. 29.Jg. 2005. 3.no. 303-326.p.*

Res. angol és francia nyelven

Könyvtárak mint az élethosszig tartó tanulás láncszemei és a tudás megszerzésének új formái. A Berlini Központi és Tartományi Könyvtár e-lernBar (elektronikus tanulás) szolgáltatása

Általános tudományos könyvtár; Esettanulmány; Ifjúsági olvasó; Közművelődési könyvtár; Oktatás információellátása; Távközlés

Mi az „elektronikusan támogatott tanulás” (e-learning) általános szerepe az oktatásban, és milyen lehetőségei vannak a szolgáltató szektorban, különösen a szakkönyvtárakban? Német és külföldi esettanulmányok egyaránt azt mutatják, hogy egyre több tudományos könyvtár kínál e-learning kurzusokat vagy ilyen webhelyekhez vezető csatolásokat, míg a közkönyvtárakat sokkal kevésbé élnék ezzel a lehetőséggel. Utóbbi-

ra példa a Zentral- und Landesbibliothek Berlin (ZLB) 2004 januárjában indult „e-lernBar” c. programja, amely a 14 éves és idősebb fiatalokra összpontosít. A cikk célja annak megállapítása, hogy szükség van-e ilyen szolgáltatásokra a közkönyvtárakban, és ha igen, milyen formában nyújtsák ezeket. Az érdeklődők számára ajánlásokat közöl, és megvizsgálja, hogy érdemes-e szabványosítani az e-tanulás kínálatát.

(Autoref.)

Lásd még 215

Történelmi tájékoztatás

06/250

CONGLETON, Robert J.: Evaluating web sites featuring primary sources on United States history = Behav.Soc.Sci. 24.vol. 2005. 1.no. 61-82.p. Bibliogr.

Az USA történetére vonatkozó primer forrásokat közreadó webhelyek értékelése

(Autoref.)

Vezetés, irányítás

Tervezés

Lásd 210, 212

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

06/251

SAEVERDA, Oscar - QUINTEROS-CARRILLO, Pilar [et al.]: El uso de los indicadores cualitativos y cuantitativos en la evaluación de las publicaciones periódicas: el caso del centro de investigación y de estudios avanzados del instituto politécnico nacional de México = Rev.Esp.Doc.Cient. 28.vol. 2005. 4.no. 500-517.p. Bibliogr. 8 tétel.

Hatékonyaság; Honlap; Történelmi forrás -nemzeti

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A legtöbb könyvtári honlap primer forrásokra mutató ajánlott webhelyeinek listája csak rövid ismertetést ad a vonatkozó webhelyekről. Ezek között azonban sokszor kétes minőségűek is akadnak, pl. nem működő URL-ekre hivatkoznak, nem tartalmaznak információt a szponzorokról, a dokumentumok forrásáról vagy egyéb olyan dolgokról, amelyek ismerete szükséges lenne a kínált adatok megbízhatóságának értékeléséhez. Mivel a kutatást végző hallgatók egyre inkább kizárólag az internetet használják a primer források felkutatására, tudniuk kell, hogyan értékeljenek egy bizonyos webhelyet. A cikk ötlépcsős módszert mutat be a webhelyek értékelésére, amellyel meg is vizsgál néhány olyan webhelyet, amelyek az Egyesült Államok történetéről kínálnak elsődleges forrásokat.

Res. angol nyelven

Minőségi és mennyiségi mutatók használata az időszaki kiadványok értékelésénél a Mexikói országos műszaki intézet kutatóközpontjának esetében

Állományelemzés; Hatékonyaság; Időszaki kiadvány

Mudge 1989-es könyve (Value engineering: a systematic approach. Pittsburg: J.Pohl Ass.) alapján Dawn és Reeta (Maintaining a high quality, cost-effective journal collection. = CURL News, 1991. 485-490.p.) dolgozta ki azt az értékelő mátrixot, melyben a kutatási irányok lefedettség, a tanulmányi programokhoz való alkalmaz-

kodás, a hatástényező (impact factor), a hivatkozások és hivatkozatok mértéke és mennyisége, az indexeltség, a példány egyedi volta az országban vagy az intézményben, a gyűjtemény teljes vagy hiányos volta játszanak szerepet.

Ezt a módszert alkalmazva és a használati adatokkal kiegészítve végezték el a mexikói műszaki egyetem folyóirat-állományának költség-hatékonysági elemzését. A teljes állomány 27,25%-ánál mértek negatív, 67,5%-ánál pozitív költség-hatékonysági mutatót. 99 folyóirat (5,25%) esetében nem lehetett az indexet megállapítani; közülük 14 új cím volt, a többi viszont egyáltalán nem használták a vizsgált időszakban, így ezek előfizetését megszüntetik. A módszer nagymértékben alkalmasnak bizonyult a folyóirat-állomány egészének megismerésére és részletes értékelésére, ami megkönnyíti és megalapozza a költségvetési szorítások miatt szükséges előfizetés-megszüntetési döntéseket.

(Mohor Jenő)

Pénzügyi és gazdasági kérdések

06/252

POLL, Roswitha: To get one's money's worth: library management with cost data = Bottom Line. 19.vol. 2006. 1.no. 7-15.p.

Hogy megérje... A költségek nyomon követése a könyvtárban

Költségelemzés; Költségvetés

A cikk áttekinti az ún. költségkalkulációs módszereket, és bemutatja könyvtári használatukat. Elmagyarázza a költségkalkuláció és a hagyományos „bevétel–kiadás” alapú statisztikák közti különbséget, és kimutatja a költségadatok hasznosságát a vállalati döntéshozatalban. Nem minden könyvtár számol a költségekkel, pedig ez szükséges az intézmény zökkenőmen-

tes, hatékony működéséhez. Ismerve bizonyos feladatok vagy szolgáltatások költségeit, ezeket más intézmények hasonló szolgáltatásaival összehasonlítva a könyvtár jobban meg tudja ítélni, hogy milyen szolgáltatásokra van szükség, és hogy ezeket házon belül kell-e megvalósítani, vagy külső szolgáltatót kell-e igénybe venni. A költségkalkulációt mindig a könyvtár jövőképeinek, céljainak és stratégiai tervének fényében kell szemlélni.

(Autoref. alapján)

06/253

HOLT, Glen E.: Getting beyond the pain: understanding and dealing with declining library funding = Bottom Line. 18.vol. 2005. 4.no. 185-190.p. Bibliogr.

Tegyük túl magunkat a szenvedésen - a csökkenő könyvtári költségvetés értelmezése és kezelése

Költségvetés; Közművelődési könyvtár; Támogatás-pénzügyi-állami, hatósági

A könyvtárosok rendre szembesülnek a csökkenő költségvetéssel. Ám nemcsak a könyvtári költségvetések csökkennek. Emellett előfordul a nagyobb szabadság biztosítása is: gyakori, hogy a fenntartó engedélyez státust, de fedezetet nem ad mellé. Az elmúlt 18 hónapban a költségvetés-csökkenés az USA-ban több helyen elérte az 50%-ot. Ám a helyzet súlyosabb, mert a könyvtárak által rendszeresen beszerzett szolgáltatások, dokumentumok, főképpen a folyóiratok ára jelentősen emelkedett. A könyvtárak vásárlóereje így még drasztikusabban esett vissza.

Az ALA (az USA könyvtáros egyesülete) hagyományosan a közkönyvtárak finanszírozásának kérdését helyi ügynek tekinti, hiszen a költségvetés illetve a célcsoport is helyben van. Eszerint a könyvtári stratégia legfontosabb dolga megbizonyosodni arról, hogy a helyi közösség tudatában legyen annak, hogy van könyvtára, és miért jó az számára – mondta Carol Brey-Cassiano (az ALA elnöke, 2004-2005-ben). Így az ALA tá-

mogatásképpen arra összpontosít, hogy segítsen a fenntartókban tudatosítani a könyvtár növekvő finanszírozásának fontosságát. A könyvtári finanszírozást kutató John Buschmann megállapítja: egy könyvtárigazgatónak, -vezetőnek, választott könyvtári hivatalnoknak és bizottsági tagnak sem szabad hinnie azt, hogy a könyvtáraknak megkérdőjelezhetetlen joguk van a közpénzekre. Lehet, hogy ez így volt az amerikai és kanadai történelem korábbi századában, de ez már a múlt. Megváltozott ugyanis a közfelfogás: az adófizetők szerint a közintézményeknek kevesebből több szolgáltatást kell nyújtaniuk.

Ez az értékeltolódás az USA-n kívül pl. az Egyesült Királyságban is tetten érhető. Ott 2002-2003-ban a közkönyvtárakból való kölcsönzés 5%-kal esett vissza; könyvek esetében 1995-től számolva 31%-os a visszaesés. Ezek okát kutatva a Libri könyvtár-finanszírozó szervezet megállapította, hogy az utóbbi 20 évben nem volt reform, nyitvatartási idő növelés, elégtelen volt a gondoskodás a leromló, mennyiségében csökkenő állomány gondozásáról, frissítéséről. Az előző évek 17%-os költségvetés-növekedésének nagy része információtechnológiai berendezésekre ment el. Az újabb használók körét lényegében a házi feladatot készítő diákok, és az ingyenes számítógép-használatot élvezők jelentik. Az elégtelen könyvvásárlás a Libri megállapítása szerint országos jelenség. A megváltozott hozzáállást az is jelzi, hogy ha a hírekben alulfinanszírozott közintézményről esik szó, akkor azt egy-két intézmény pazarlásának bemutatása követi.

A könyvtárak lehetőségei:

1. A könyvtárak bizonyítsák be szolgáltatásaik nélkülözhetetlenségét. A könnyfacsaró történetek sora nem elegendő.
2. Mondják el a választópolgároknak, önkormányzati vezetőknek, politikusoknak, hogy milyen hasznára vannak a használóknak. Eljutunk majd odáig, hogy a könyvtáraknak lesz kutatási és jelentési részlege, marketing terve és reklámköltségvetése, akár a magánvállalkozásoknak.

3. A könyvtárvezetők és az ALA a könyvtár-finanszírozást ne csak helyi ügynek tekintsék. Hasznosnak látszik a nemzeti információs politika vagy a nemzeti könyvtárpolitika.
4. A könyvtárak jobban összpontosítsanak a használókra. A könyvtárosok hajlamosak saját életük könnyebbé tételéért fáradni, ahelyett, hogy használóikét tennék könnyebbé. A kozmetikai kiigazítások helyett alapvető változtatások szükségesek. A használóknak kínált rendszerek használata pl. sokkal bonyolultabb, mint az Amazon.com-é.
5. A globalizálódó információs és más szolgáltatások mellett el kell gondolkozni a könyvtárnak a helyi közösségben betöltött szerepéről.

A cikk szerzője zárásképpen egy régi Walt Kelly-gregre utal, melyben a színész azt mondja örömteli arccal: „Megtaláltuk a betegséget... mi magunk vagyunk azok.”

(Mikulás Gábor)

06/254

PEARSON, Peter D. - WILSON, Stu: Libraries are from Venus, fund-raising is from Mars. Development at the public library = Libr.Admin.Manage. 20.vol. 2006. 1.no. 19-25.p. Bibliogr.

A könyvtárak a Vénuszról származnak, a támogatás a Marsról jön... A közkönyvtárak fejlesztési tevékenységének szervezeti modelljei

Közművelődési könyvtár; Modellálás; Támogatás -pénzügyi -általában; Tervezés

Az Egyesült Államokban az elmúlt húsz évben egyre erőteljesebb adománygyűjtő tevékenységet folytatnak. Történelmi szempontból nézve ez meglehetősen különös, hiszen hozzá voltunk szokva, hogy a közkönyvtárak léte elsősorban egy ország állampolgárainak közös nagylelkűségén - az adókból juttatott támogatásán múlik. Az igaz, hogy Carnegie-től Gatesig számos adakozókedvű mecénás segítette, segíti a könyvtá-

rák működését, ám számolni kell azzal, hogy ezekre az adományokra nem lehet előre kiszámíthatóan, rendszeresen támaszkodni. A 1980-as évektől kezdve, a szigorodó gazdasági körülmények között azonban bizony szükség van a plusz források megtalálására. A közkönyvtárak többsége rákényszerült, hogy állandóan fejlessze adománygyűjtő munkáját. Az éves költségvetésnek 5-15 százalékát is kitehetik az ilyen jellegű bevételek. A források a gazdasági társaságokhoz, alapítványokhoz, állami szervekhez írt sikeres pályázatokból, a fő támogatókhoz évente benyújtott és elfogadott támogatási kérelmekből, végrendeletekből és hagyatékokból, adománygyűjtő kampányok bevételeiből, szponzorok támogatásából származhatnak. Ahogy nő a könyvtárak ilyen irányú tevékenysége, úgy egyre inkább szükség van szakképzett személyzetre, amely ápolja a kapcsolatokat az adományozókkal, elvégzi a pénzügyi, az adminisztrációs, a marketing és egyéb teendőket.

Azonban bármilyen csábító a várható haszon, a hagyományos könyvtári világ és a forrásgyűjtő tevékenység nem könnyen egyeztethető össze. Nem is lehet a különböző körülmények között működő könyvtárak számára egyetlen üdvözítő módszert javasolni. Természetesen vannak olyan közös vonások, melyekre alapozva felvázolható néhány alkalmas szervezeti forma, mely hatékony lehet a könyvtár alapvető feladatainak és támogatásszerzési tevékenységének szoros összekapcsolásában.

Az egyik ilyen modell, mikor a támogatásszerzési munkát a könyvtár egy részlege (esetleg a könyvtár megbízásából egy non-profit szervezet) végzi, a könyvtár vezetőjének felügyelete alatt. Ennek előnye a hatékony belső kommunikáció a felelős részleg és a könyvtár igazgatása között, aminek eredményeképpen a forrásgyűjtés szorosan összefügg a könyvtár stratégiai céljaival, prioritásaival. Hátránya, hogy a nagy adományozók általában vonakodnak állami fenntartású szervezetek számára adakozni, attól való félelmükben, hogy a pénzt nem arra fordítják, amire ők ere-

detileg szánták. További hátrány, hogy a felmerülő adminisztrációs és személyzeti költségek a könyvtárat terhelik, az igazgatónak pedig meglehetősen sok időt és energiát kell fordítania a tevékenység koordinálására, ellenőrzésére.

A második általánosan használt modell a könyvtárigazgatástól független, kuratóriumi vezetésű alapítvány működtetése. Előnye, hogy a kuratórium tagjaiként be lehet vonni a település helyi vezetőit az adománygyűjtő munkába, nagyobb lesz a könyvtár publicitása, és az adományozók is szívesebben működnek együtt egy független alapítvánnyal. Hátránya, hogy kevésbé közvetlen a kommunikáció, és hogy a forrásgyűjtés célja az alapítvány szándékaitól, elhatározásától függ inkább, és ez nem biztos, hogy összhangban van a könyvtári prioritásokkal. A kuratórium tagjaiként részt vevő helyi vezetők érvényesülési vágya felveti a lehetőséget, hogy az alapítvány bele akar szólni a könyvtár működési politikájába is. Esetleg rivalizálás indulhat meg a könyvtárat régóta támogató baráti körök és az alapítvány között is. Ezek a bonyodalmak számos problémát okozhatnak a könyvtár igazgatója és vezetése számára.

A harmadik modell az előző kettő kombinációjából származik. A könyvtártámogató baráti kör hagyományos szerepe mellett maga kezd széles körű, jól tervezett és szervezett adománygyűjtő tevékenységbe, tehermentesítve ezzel a könyvtári személyzetet. A baráti köröknek általában nagy az ismertségük, támogatottságuk a helyi közösségben, és befolyásuk van a potenciális adományozók, valamint a helyi önkormányzat köreiben is. Persze mindez hordozza azt a veszélyt is, hogy a támogatók befolyása és tevékenysége beárnyékolja magát a könyvtárat.

Bármelyik megoldást választja is a könyvtár, fontos, hogy vezető testületében olyan közéleti emberek üljenek, akik nem csupán beleszólni akarnak működésbe, hanem inkább azért támogatják, mert megértik, hogy a könyvtár legalább olyan fontos intézmény a közösség számára, mint az iskola. Legalább ennyire fontos,

hogy a könyvtár stratégiai tervében és éves terveiben pontosan meghatározza, milyen módon és milyen célból folytatja a támogatás-szerző tevékenységet.

Jó példa erre a Saint Paul könyvtár (Minnesota), ahol az 1995-ben készített stratégiai tervben a központi könyvtár renoválását, a számítógépes rendszer teljes megújítását, az állomány bővítését célzó támogatósszerzési kampány megindítását tűzték ki célul. Hála a jó tervezésnek és az ott legjobban megfelelő kombinált támogatósszerzési modellnek, a tízéves terv nagy része meg is valósult.

És hogy személy szerint kiket, és milyen eszközökkel érdemes megcélozni adomány és támogatósszerzés céljából? Például a könyvtár rendszeres látogatóin és a könyvtár különböző baráti köreinek tagjain kívül azokat a tehetős embereket, akik most ugyan nem járnak könyvtárba, de ifjúkorukból szép emlékeik maradtak róla. A lehetséges támogatók nevét más szervezetekkel (pl. Rotary Club) együttműködve gyűjthetjük össze. Éves találkozók, kulturális programok, a közönségkapcsolatok rendszeres ápolása, személyre szóló és köszönetnyilvánító levelek mind megfelelő eszközök lehetnek erőfeszítéseink során. Természetesen nagyon fontos, hogy a könyvtár igazgatója, irányító testülete és munkatársai jól informáltak legyenek a támogatósszerzési tevékenységgel kapcsolatban, hogy a leendő donorokat megfelelőképpen tudják tájékoztatni például az adományozás lehetséges módjairól. A jól szervezett adománygyűjtő munka nemcsak azért fontos a könyvtár számára, mert anyagi haszon származik belőle, hanem mert azt is megmutathatja, hogy a könyvtár dinamikusan fejlődő, és a közösség számára nélkülözhetetlen intézmény.

(Fazokas Eszter)

Személyzet

06/255

NEAL, James G.: Raised by wolves: integrating the new generation of feral professionals into the academic library = Libr.J. 131.vol. 2006. 3.no. 42-44.p.

Nem könyvtáros végzettségű munkaerők alkalmazása az amerikai egyetemi könyvtárakban

Egyetemi könyvtár; Képesítés; Könyvtáros -alapfokú, középfokú; Munkabér, alkalmazás

Az amerikai egyetemi könyvtárakban az állások egyre nagyobb részét nem könyvtáros végzettségű alkalmazottakkal töltik be. A könyvtárosi diploma helyett nő az igény más tudományos végzettségekre, speciális nyelvtudásra, tanítási gyakorlatra vagy technikai szakértelemre. Új, különböző képzettséget igénylő munkakörök jelennek meg – elsősorban a számítógépes hálózattal, a menedzsmenttel, a kiadói tevékenységgel vagy az oktatástechnikával összefüggésben –, de a korábban diplomás könyvtárosok által ellátott feladatokat is mindinkább asszisztensekre vagy hallgatókra bizzák. Míg azelőtt az általánosnak mondható könyvtáros végzettség viszonylag egységes szakmai hozzáállást eredményezett, az új alkalmazottak értékrendje és felfogása sokszor lényegesen eltérő. Ennek a munkahelyi viszonyokra gyakorolt hatásait csak újabban kezdjük érzékelni.

Az egyes szakmákat szociológiai szempontból a gyakorlásukhoz szükséges ismeretek, a sajátos attitűd, illetve a munkához, a munkahelyhez való kötődés különböző súlya jellemzi. A könyvtári szakirodalom igen sokat foglalkozik a könyvtáros szakma sajátos arculatával és társadalmi megbecsültségével, azt azonban el kell ismerünk, hogy az egyetemi tanulmányok itt korántsem vezetnek olyan szakmai öntudathoz, mint a jogászoké vagy orvosoké. Az egyes könyvtárak igencsak különböző igényei szintén nem kedveznek az előbbi szakmákban megfigyelhető, viszonylagos függetlenséget élvező professzionálisnak.

Az egyetemi szintű képzés feladata, hogy a szakmai ismeretek mellett megadja az autonóm szakmai szerep vállalásához szükséges készségeket. A hallgatóknak e szerepet és a hozzá tartozó értékrendet a más társadalmi csoportokkal, az oktatókkal és az egymással való kapcsolattartás során rá kell elsajátítaniuk. Fontos, hogy tisztában legyenek kompetenciájukkal, értékeikkel, és ennek megfelelően törekedjenek az elismertségre és autonómiára. Ha a képzés valóban ellátja ezt a feladatát, előbb-utóbb a szakmai divergenciából adódó problémákat is kezelnie kell.

A könyvtárosok a legkülönbözőbb egyéb képzettségeket hozzák magukkal, és sokszor más szakmai pályafutás után kerülnek a könyvtárba. (Kérdés, hogy ez milyen gyakran tulajdonítható a könyvtárosi hivatás iránti valódi érdeklődésnek.) Sokszor kerül szóba a könyvtáros diploma értéke és relevanciája is. Az American Library Association már 1985-ös konferenciáján napirendre tűzte azt a kérdést, hogy a könyvtárosképzést a fenti értelemben vett professzionalizmusra vagy a megkövetelhető szak tudásra kell-e alapozni. Egyes vélemények szerint a gyakorlati ismeretek erős túlsúlya a kritikus és stratégiai gondolkodást, a módszerességet ássa alá. Amikor 2003-ban tudományos könyvtárak egy csoportja bizonyos könyvtári munkakörökbe tervszerűen egyéb végzettségű, PhD fokozatú munkatársakat helyezett, a könyvtárosi végzettség integritásáért aggódó és a könyvtárosképzés kiegészítését sürgető hangok ismét felerősödtek.

Ám nem kevésbé fontos probléma az új összetételű könyvtári személyzet csoportjai közti elentét sem. Néhány szerző már a kezdetekkor védelmébe vette a könyvtárosok hagyományos tekintélyét, és szorgalmazta fokozott megkülönböztetésüket az egyéb alkalmazottaktól. A könyvtárosok másfelől egyre inkább részt vesznek az oktatásban, az egyetemi kutatásban és technikai alkalmazások kifejlesztésében, amit nem utolsósorban a rutinfeladatok automatizálása tesz lehetővé. Szerepkörük módosulása bo-

nyolultabbá teszi a felelőségek, feladatkörök elhatárolását és konfliktusokhoz vezethet.

A távoktatás közben a korábbiaknál jóval szélesebb közönség számára tette elérhetővé a könyvtárosképzést, igaz, éppen a már emlegetett szakmai szocializáció rovására. Mivel az egyetemi könyvtáraknak mint intézményeknek is szélesedik a szerepköre, a könyvtárosképzés nem készítheti fel a hallgatókat minden feladat ellátására. A nem könyvtáros végzettségű alkalmazottakra tehát mind nagyobb szükség lesz az intézmények működése és további fejlődése érdekében. Ehhez azonban a vezetőknél meg kell tanulniuk a megváltozott igények szerint gondoskodni a munkaerőről, és a különböző háttérű és szakmai kultúrájú alkalmazottakat sikeresen integrálni.

(Vajda Henrik)

06/256

HOUŠKOVÁ, Zlata: Jazykové kompetence pracovníků knihoven = Čtenář. 58.roč. 2006. 1.no. 6-10.p.

A könyvtári dolgozók nyelvi kompetenciája

Feladatkör; Felmérés [forma]; Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés; Nyelvismeret -könyvtárosoké

A Cseh Köztársaság 892 nyilvános és szakkönyvtárában 5505 munkatárs nyelvi kompetenciájának vizsgálatára került sor (a teljes dolgozói létszám 84,52%-a). A nyilvános könyvtárakban az orosz nyelv tudása jellemző (27,27%), a második helyen az angol 20,1%-kal, a harmadikon a német 14,99%-kal szerepel.

Az orosz nyelvtudás leginkább a községi könyvtárakban és az ötezer lakos alatti városi könyvtárakban jellemző. Az 5–20 ezer lakos közötti városokban az angol nyelvtudás kis fölényvel vezet a német előtt. A szakkönyvtárakban az átlagnál valamivel jobb az idegen nyelvtudási arány: angol: 39,40%, orosz: 38,10, német: 23,38%.

A világnyelvek (angol, német, francia) ismerete összességében 37,7%-os a nyilvános könyvtá-

rakban és 68,9%-os a szakkönyvtárakban.

A nyelvtudás minősítését a munkatársak vezetői végezték („optimális, jó, megfelelő és nem elegendő” minősítés alapján). A nyilvános könyvtári hálózatban a leggyakoribb a megfelelő nyelvtudás (43,9%), de 39,1%-os a nem elegendő minőségű nyelvtudás.

A szakkönyvtárakban valamivel jobb a helyzet: a könyvtárak negyedében jó minőségű az idegen nyelv tudása, csupán 17% esetén nem elegendő.

Az idegen nyelvtudással kapcsolatos elvárások minimum egy világnyelv, elsősorban az angol ismeretét, a nagyobb könyvtárakban legalább két világnyelv ismeretét kívánják meg.

A képzések támogatásával kapcsolatos kutatás igazolta, hogy a nyilvános könyvtárakban legnagyobb támogatást a szakmai képzés megszerzésére fordítanak (47,7%). A nyelvtudás megszerzésére irányuló támogatás a nyilvános könyvtárakban csak 15,2%-os támogatást kapott, amely tükrözi a jelenlegi állapotot.

Az egyes könyvtártípusok között a képzési támogatásokban jelentős különbségek figyelhetők meg. Legnagyobb mértékben a kutatói, akadémiai szférában működő könyvtárak támogatják az idegen nyelv képzését (66,7%-ban szabadidővel, 50%-ban anyagilag).

A közeljövőben a könyvtárosok képzésében három terület bizonyul kiemelkedőnek: a szakmai tevékenység, a management és az IT. Ezeken belül a nyilvános könyvtárakban elsőbbséget kapnak a könyvtári rendszerek, kölcsönzési modulok és szolgáltatások, katalogizálási problémák, adatbázis-keresések. A szakkönyvtárakban az adatbázis-keresések szerepelnek az első helyen, a gyűjteményfejlesztési új ismeretekkel együtt. A management területén mind a nyilvános, mind a szakkönyvtárakban elsőbbséget élvez a projektkészítés és pályázatírás.

Az információs technológia területén három fontos terület jellemző. A nyilvános könyvtárakban továbbra is az integrált könyvtári rendszerek, az internetes böngészők, az információs források és

a weboldalak játszanak fontos szerepet. A szakkönyvtárakban szintén az internetes keresőeszközök, az információs források, és az automatizált könyvtári rendszerek élveznek elsőbbséget. Harmadik helyen a digitalizálás áll.

A kutatás tényeinek ismeretében a jövőben is számos feladat hárul a személyzeti munka területén a képzés, továbbképzés támogatására. Szükséges a felsőfokú szakképzések további támogatása, az iskolán kívüli szakképzés folytatása, a képzési programok összehangolása, a könyvtárosok nyelvtudási kompetenciájának erősítése, az aktuális képzési igényekre való gyors reagálás, az információs írástudás területén a folyamatos továbbképzés megvalósítása, széles körű beiskolázás az információs technológiák követésében, webszerkesztésben, információkeresésben, adatbázis-használatban, digitalizálásban.

A hivatásos könyvtárosoknak ezeket az ismereteit a szakmai igényesség mellett a minőségi szolgáltatások biztosítása és a használók iránti elkötelezettség is megköveteli.

(Prókai Margit)

Gépesítési kérdések

06/257

RUSSELL, Susan E. - WONG, Katherine: Dual-screen monitors. A qualitative analysis of their use in an academic library = J.Acad.Lib. 31.vol. 2005. 6.no. 574-577.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

Két képernyős monitorok használatának tapasztalatai egy egyetemi könyvtár munkatársainak körében: minőségi elemzés

Display; Egyetemi könyvtár; Ergonómia; Felmérés; Személyzet

Minden olyan intézkedés, amely a munkakörülményeket javítja, növeli a teljesítményt, javítja a termék minőségét. Nincs ez másképp a számító-

gépet használó munkahelyek és a könyvtárosok esetében sem. A számítógépes munkahelyekkel foglalkozó ergonómiai tanulmányok eddig csak a hagyományos mutatókkal törődtek (az ülés és az asztal, majd a billentyűzet és az egér-felület magassága, a monitor dőlésszöge stb.). Alig van publikáció a kettős képernyőjű monitorok bevezetéséről, holott ez nagymértékben megkönnyíti a többcélú, vagy a több forrást egyszerre használó munkákat. Egy képernyő esetén vagy megfelelnek a képernyőt, így kisebb betűket kell használni, vagy a szöveg-összefüggések vesznek el, vagy az ablakok között kell kapcsolgatni, így nem látszik egyszerre a két felület, és időt, energiát fogyaszt a kapcsolgatás. A szükséges helyeken a kettős képernyőjű monitorok felszerelése elősegíti a kényelmes használatot, és hatékonyabbá teszi a munkát.

Az Oklahoma Egyetem könyvtárában kísérleti jelleggel több munkahelyet kettős képernyőjű monitorokkal láttak el, majd felmérték fogadtatásukat és használatukat a könyvtárosok körében. Alig néhányan jeleztek kezdeti szkepticizmust, azonban hamarosan ők is a megoldás lelkes híveivé váltak. A leggyakoribb használat, hogy az egyik képernyőn valamilyen információs dokumentumot készítenek, miközben a másikon nézik a különböző forrásokból származó, ezt támogató dokumentumokat. Többen jelezték, hogy kevesebb információs anyagot nyomtatnak ki, mivel az a másik képernyőn látható, amíg szükség van rá. Sokan jelezték, hogy inkább választanák a kétképernyős rendszert úgy is, ha a hagyományos monitor mellé tennének egy keskeny, mintha csak egy keskeny monitorjuk lenne, egy képernyős rendszerrel. Többen számoltak be arról, hogy folyamatosabban, hatékonyabban tudnak dolgozni. Néhányan azt is jelezték, hogy amilyen könnyű megszokni a rendszert, olyan nehéz visszaállni egy szokásos, egyképernyős munkahely használatára, illetve remélték, hogy a kísérlet végeztével nem kell visszaadniuk a kétképernyős monitort. Negatívumként mindössze a valamivel nagyobb helyigényt, illetve a

kísértést jelölték meg, hogy várakozás, vagy kevésbé érdekes munka közben a másik képernyőn elkezdenek valami mással foglalkozni: e-mailt írni, vagy szörfölnek a weben.

Összegezve megállapítható, hogy a kétképernyős rendszereknek jó helyük van a könyvtári gyakorlatban is, ha felméri, hogy melyek azok a munkahelyek, ahol valóban szükség van rájuk.

(Mohor Jenő)

Marketing, közönségkapcsolatok

06/258

STOYKOVA, Dobrinka - VARBANOVA-DENCHEVA, Kristina: Wie können Weblogs in Bibliotheken genutzt werden? = Bibliothek. 29.Jg. 2005. 3.no. 353-360.p.

Res. angol és francia nyelven

Hogyan használhatók a könyvtárakban a weblogok?

Elektronikus hirdetőtábla; Könyvtárpropaganda

A *weblog* (web log, webnapló) vagy egyszerűen csak *blog* olyan web-alkalmazás, amely dátummal ellátott bejegyzéseket tárol egy nyilvános weboldalon. Ezek a bejegyzések általában fordított időrendben olvashatók, bárki számára elérhetőek, olvashatók, sokszor kommentálhatók is. A blog írójának célja általában az önkifejezés, gondolatainak vagy fontosnak tartott információknak a közreadása és terjesztése, témájuk és formájuk is sokféle lehet. A legfrissebb címeket hiperlinkekkel és rövid összefoglalókkal teszik elérhetővé RSS- (*Resource Description Framework Site Summary*) vagy XML-formátumban.

Miután a blog létrejöttét, jellemzőit, technikai feltételeit és gyakorlati kérdéseit is alaposan körbejárták a szerzők, *könyvtári felhasználását* is áttekintik az alábbiak szerint:

1. A nem könyvtárban készülő blogok általában kétfélek: a) *válogatott és rendszerezett, tematikus információk* vagy pedig b) *címjegyzékek* (directory), amelyek különféleképpen használhatók a könyvtári munka során – a bennük rejlő információk miatt, vagy az egy-egy szakterületen dolgozók információcseréjére, esetleg archívumként, netán a felsőoktatásban egy téma feldolgozására, esetleg új könyvtári szolgáltatások népszerűsítésére.
2. A könyvtárak is készíthetnek saját webnaplót – a műszaki feltételekről a <http://www.blogger.com/start> címen lehet részletesen tájékozódni. Előre tisztázni kell azonban a feladatokat (a közönségkapcsolatot, az új szolgáltatások népszerűsítését vagy a továbbképzést szolgálja-e majd a blog), a célközönséget (olvasók, a település valamennyi lakója, gyermekek stb.), a formai és tartalmi kérdése-

ket, a terjesztés körét (az interneten vagy csak helyben), a frissítés gyakoriságát stb.

A blog mint műfaj az amerikai könyvtárakban a legelterjedtebb; igen jól használható a tájékoztatásban (ld. http://dmoz.org/Reference/Libraries_and_Information_Science/Weblogs), az állománygyarapításban és a könyvtárak belső kommunikációjában.

A cikk befejező részében a szerzők arra is kitérnek, hogyan találhatunk rá a könyvtári blogok címekre. A fenti dmoz.org címen 370 amerikai web-naplót találunk, de az egyik leghíresebb portálon (<http://portal.eatonweb.com>) több mint 19 ezer van tematikus csoportokba rendezve. Végezetül még egy érdekes címre hívják fel a figyelmet, ahol a blogok könyvtártípusok szerint találhatóak (www.blogwithoutalibrary.net/index.html); ezek nemcsak az egyéni tájékozódáshoz, hanem a tájékoztató munkában is igen hasznosak lehetnek.

(Murányi Lajos)

Felhasználók és használat

Használat- és igényvizsgálat

06/259

ANURADHA, K.T. - USHA, H.S.: Use of e-books in an academic and research environment. A case study from the Indian Institute of Science = Program. 40.vol. 2006. 1.no. 48-59.p. Bibliogr.

Az elektronikus könyvek használata az Indian Institute of Science kutatóinak körében

Elektronikus könyvtár; Felmérés [forma]; Használói szokások; Kutató -mint olvasó

Kéthónapos próba-hozzáférés után felmérést végeztek az Indian Institute of Science (Bangalore, India) személyzete és hallgatói körében az elekt-

ronikus könyvek használatáról. A teljes válaszarány mindössze 2,94% volt, ám a hallgatók körében magasabb arány (5,07%) azt mutatja, hogy a fiatalabbak szívesebben használják az új technológiát. Sem az egyes tanszékek és részlegek tekintetében, sem az általános internet-használat vonatkozásában nem találtak összefüggést az e-könyv használattal. A válaszolók számos célra, különféle típusú munkákhoz használnak számítógépet, és 60%-uknak volt valamilyen tapasztalata e-könyvekkel. Ugyanakkor csak igen kis részük (1,66%) használta a próba idején ingyenesen rendelkezésre bocsátott Kluwer és Edutech e-könyveket. Ennek okai között az e-könyv technológiáról való ismeretek és a felhasználóképzés hiánya és a szolgáltatás nem kellő propagálása tűnik valószínűnek.

A válaszolók kb. harmada volt elégedett, több

mint fele „valamelyest elégedett”, és alig 10%-a volt elégedetlen az e-könyvekkel. A nemteszés főbb okai a különböző szállítók termékei közötti inkompatibilitás, a felhasználói felületek barátságatlan volta, a felhasználó-nevekkel és jelszavakkal kapcsolatos problémák, valamint a piacon kapható túl sokféle készülék voltak. (Ugyanakkor egyetlen válaszoló sem használta a Franklin eBook, a Hiebook reader vagy a Gemstar eBook készülékeket. Legtöbben online olvastak e-könyvet, az Adobe Acrobat szoftverrel, néhányan (18,33%) az Ebrary, illetve a Microsoft (11,66%) olvasó-szoftverét használták.) A válaszolók a legkülönbözőbb típusú anyagok e-könyv formátumú olvasásában fejezték ki érdeklődésüket, a referenz-anyagok és a műszaki könyvek tűntek a legnépszerűbbnek. Legtöbben a képernyőről olvastak, bár voltak, akik kinyomtaták az olvasnivalót. A lehetséges funkciók közül leginkább a szóra és/vagy kifejezésre irányuló keresést használták, sokkal inkább, mint a könyvjelzőt vagy az annotáció lehetőségét.

Az e-könyvek használatától elbátortalanító tulajdonságok közül első helyen az ár (mind az e-könyveké, mind a használatukhoz szükséges eszközöké) szerepel, ezt az olvasás és a böngészés nehézsége követi, és igen gyakori a „megszoktam a nyomtatott könyv olvasását, és nem akarok rajta változtatni” vélemény is. A jobbitást célzó javaslatok között szerepelt a lapozgatáshoz szükséges idő csökkentése, az e-könyv lehetőségeinek tudatosítása és a releváns anyagok mennyiségének növelése.

Összegezve: a használók képzése, a népszerűsítés (reklám), az e-könyvekhez használt hardverek és szoftverek ismertségének növelése, a nagyobb sávzélesség (a letölthető, ill. online használható e-könyvek esetében), az e-könyvek és a szükséges olvasó-készülékek hozzáférhetővé tétele a könyvtárakban növelheti az e-könyvek használatát.

(Mohor Jenő)

06/260

McCLELLAND, Robert J. - HAWKINS, Nick: Perspectives on the use and development of a broad range of e-books in higher education and their use in supporting virtual learning environments = *El.Libr.* 24.vol. 2006. 1.no. 68-82.p. Bibliogr.

Az e-könyvek használatának kilátásai a brit felsőoktatásban, különös tekintettel a virtuális tanulási környezet kialakítására

Didaktika -felsőoktatási; Elektronikus könyv; Esettanulmány [forma]; Felmérés [forma]; Felsőoktatási intézmény

Négy esettanulmány és egy kérdőíves felmérés segítségével a tanulmány azt vizsgálja, milyen problémái, akadályai, ellentmondásai stb. vannak az e-könyvek használatának a hallgatók részéről a brit felsőoktatásban. Kiderült, hogy a használók szeretnék, ha az elektronikus könyv megőrizné a nyomtatott könyv néhány tulajdonságát, ugyanakkor az elektronikus szövegek könnyű böngészhetőségét is kívánatosnak tartják. A szerzők kísérleti adatok elemzése nyomán ajánlásokat tesznek az e-könyvek sikerebb tervezésére, és megállapítják, hogy a kézi olvasók használata és az internetes használat az egyetemeken legalább az elkövetkezendő öt évben biztosítottak látszik.

(Autoref. alapján)

06/261

CLAY III, Edwin S. - BANGS, Patricia: Beyond numbers = *Libr.J.Suppl.* Winter 2006. 8-10.p.

A számokon túl ... Hogyan mérhető a könyvtári szolgáltatások valódi értéke?

Hatékonyág; Megyei könyvtár; Statisztika; Szolgáltatások használata

A könyvtárak számtalan adatot gyűjtenek működésükkel kapcsolatban. Egyelőre általában a

mennyiségi jellegű bemeneti és kimeneti adatok a hangsúlyosak: mennyi forrást fordítanak állománygyarapításra, programok szervezésére, számítógépekre és egyéb eszközökre, online hozzáférésre és adatbázisok előfizetésére, valamint hány könyvet kölcsönöztek az olvasóknak, mennyi programot szerveztek, hány referenzskérdést válaszoltak meg stb.

Kívánatos lenne azonban a használó-orientált, eredményre irányuló adatok előtérbe kerülése. A leghatékonyabban azonban a kimeneti és az eredményre irányuló adatok kombinált vizsgálatával lehetne megtervezni és mérni a könyvtár munkáját, e módszer segítségével idejekorán be lehetne vezetni a használói igényeknek megfelelő változtatásokat.

Az Egyesült Államok beli Fairfax Megyei Könyvtárban ezt a megközelítést választották például a könyvtár által indított, a felnőtt lakosság számítógép-használatának fejlesztését célzó program hatékonyságának felméréséhez. Négyféle adatcsoportot vizsgáltak: a kimeneti adatokat, a hatékonysági mutatókat (mint például az egy látogatásra eső költség), a szolgáltatási mutatókat (pl. az egy használóra eső látogatások száma) és a használói elégedettséget. A kombinált módszerrel egyértelműen kimutatható volt, hogyan változott a felnőtt használók számítógép-használati jártassága a program megkezdése óta.

Persze nem tanácsos átesni a ló túlsó oldalára – teljesen nyilvánvaló dolgokat fölösleges mérni, és szem előtt kell tartani, hogy hábár a könyvtár átvehet bizonyos módszereket az üzleti vállalkozásoktól, maga mégsem az, hanem a közjó érdekében működik, és társadalmi funkciója, missziója van. Ezért amikor megnőtt a 19 és 25 év közötti férfiak száma a megyében, a megyei könyvtár különösebb mérés nélkül bővítette folyóirat-állományát egy közkedvelt férfimagazin többes példányaival.

A Fairfax Megyei Könyvtárban már az 1980-as évek elejétől külön osztály foglalkozik a teljesítményméréssel és tervezéssel. Eleinte csak az olyan kimeneti típusú adatokat vizsgálták, mint

a látogatottsági és kölcsönzési adatok, később viszont fokozatosan bevezették a szolgáltatás-központú adatok gyűjtését is. 1982 óta folyamatosan figyelik a tájékoztatási és információs tevékenységet. Kiszámítják az egy főre jutó kérdések számát, és az olyan hatékonysági mutatókat, mint például az egy főre jutó tájékoztatási költség. A mérések, elemzések révén megtudják például, hogy felnőttek vagy gyerekek használják-e inkább a tájékoztató szolgálatot, és hogy milyen az előfizetett adatbázisok kihasználtsága.

A könyvtár honlapjával kapcsolatos kérdőívet évente felteszik a nyitó oldalra. Itt nyilatkozhatnak a használók arról, elégedettek-e a web-oldallal, egyszerűnek találják-e a honlapon történő navigálást, és hogy milyen egyéb elektronikus szolgáltatást tartanának hasznosnak. A bejelentkezések és az egyes oldalak látogatottságának statisztikai adataival kiegészítve a könyvtárosok így releváns információkhoz juthatnak elektronikus szolgáltatásaik hatékonyságáról, megfelelőségéről. Ezeknek az adatoknak az elemzése hozzájárult, hogy bevezessék az automatikus telefonos információ-szolgáltatást (Interactive voice response – IVR). Az IVR segítségével a könyvtár nyitvatartási idejéről, megközelíthetőségéről, internet-címéről nyújtanak tájékoztatást. Ez legalább havi 9000 kérdéstől mentesíti a tájékoztató szolgálat munkatársait, akik így felszabaduló idejükben érdemi információkat nyújthatnak ügyfeleiknek.

1985 óta rendszeres kérdőíves felméréseket is végeznek, melyekből megtudják, hogy kik és miért járnak a könyvtárba, és értékes információkat kapnak arról, hogy milyen a fogadtatása egyes szolgáltatásaiknak. 2005-ben 33 kérdésből álló telefonos felmérést végeztek, melyből kiderült, hogy a megkérdezettek mennyire ismerik a könyvtárat, melyek a legkedveltebb információs szolgáltatások, mely web-oldalakat tartják a leghasznosabbnak, társadalmi szempontból mennyire tartják hasznosnak a könyvtárat és hogy a könyvtárat nem használók miért nem járnak a könyvtárba. A felmérés egyik legérdekesebb ta-

pasztalata az volt, hogy még a könyvtárba nem járók is nagyon értékesnek tartják a könyvtár szolgáltatásait, elismerik társadalmi hasznosságát. 1997-ben, amikor a megyei költségvetés tervezését, a források elosztását először alapozták a teljesítménymérési mutatókra, a könyvtár addig megszerzett gyakorlata alapján nagyon előnyös helyzetben volt a többi intézményhez képest, mert eredményességét már konkrét számokkal – kölcsönzések, látogatások, nyitvatartási órák száma, az olvasók számára nyomtatott oldalak mennyisége, elektronikusan szolgáltatott információk és megtekintett web-oldalak száma – tudták bemutatni. Nagyon meggyőző volt például az a konkrét adat, mely szerint a használók által feltett kérdések 71%-át 24 órán belül megválaszolják.

A könyvtárra fordított források megtérülését alátámasztották az olyan mutatók, mint a könyvtárral kapcsolatba lépők száma óránként, az egy órára jutó kérdések száma, a kérdőíves felmérésre alapozott szolgáltatási minőségmutatók. Az összegyűjtött adatok és mutatók alapján nemcsak a pontos elszámolásokat és eredmény-kimutatásokat elváró könyvtártámogató alapítványok igényeinek képes megfelelni a könyvtár, de még annak megmutatására is képes, hogy milyen változást idéz elő a könyvtár azoknak az életében, akik használóivá válnak.

(Fazokas Eszter)

06/262

CRAWFORD, John: The use of electronic information services and information literacy. A Glasgow Caledonian University study = J.Librariansh.Inf.Sci. 38.vol. 2006. 1.no. 33-44.p. Bibliogr.

Az elektronikus tájékoztatási szolgáltatások használata és az információs jártasság: felmérés a GCU egyetemen

Használók képzése -felsőoktatásban; Online információkeresés; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások használata; Tájékoztatás

A tanulmány célja annak kiderítése volt, hogy milyen hatást gyakoroltak az elektronikus információs szolgáltatások a Glasgow Caledonian University jelenlegi és már végzett hallgatóira. Az előbbieknél elektronikus, az utóbbiaknak pedig nyomtatott kérdőívet küldtek. A felmérésből kiderült, hogy a résztvevők legnagyobb részének nagyjából ismerős volt az „információs jártasság” fogalma, de sokkal többet jelentett a végzeteknek, mivel ők több tapasztalattal rendelkeztek. A feladatmegoldásban való aktivitás és az információs jártasság közötti kapcsolat kulcsfontosságúnak bizonyult. A végzetek úgy érezték, hogy információs jártasságuk határozott előnyt jelentett számukra a munkahely-keresésnél és a munkahelyi előmenetelnél. Az egyetemen elsajátított információkeresési szakértelmüket sok esetben közvetlenül fel tudták használni a munkahelyen, ahol a tudományos módszerek terjedőben voltak, jóllehet a munkáltatók hozzáállása eltérőnek bizonyult. Azt is kimutatták, hogy bár a könyvtár nyilvánvaló hatással van a használókra, egyéb szempontok, pl. az innovatív tanulási és tanítási módszerek, szintén fontosak.

(Autoref. alapján)

06/263

FOURIE, Ina: Learning from web information seeking studies: some suggestions for LIS practitioners = El.Lib. 24.vol. 2006. 1.no. 20-37.p. Bibliogr.

Milyen gyakorlati haszna van a webes információkeresési szokásokat vizsgáló kutatásoknak? Néhány javaslat

Gépi információkeresés; Használói szokások; Használók képzése; Könyvtártudományi kutatás; Számítógép-hálózat

A szerző célja annak megállapítása, milyen gyakorlati értéke van az internetes információkeresési szokások vizsgálatának, és hogy felhívja a gyakorlati szakemberek figyelmét a vonatkozó kutatási eredményekre. Ennek érdekében iroda-

lomkutatást folytatott, és a cikk végén közreadja a téma szelektív bibliográfiáját. Röviden megvizsgálja az elmélet és a gyakorlat közötti szakadék okát, és javaslatokat tesz, hogyan tudnák a gyakorlati szakemberek jobban hasznosítani a kutatási eredményeket. Ilyenek például a gyakorló könyvtárosok és a használók önismeretének és önképzésének fokozása, megfelelő hozzáállás a használó-képzési programokhoz, a teljes információs infrastruktúrához való hozzáférés javítása; erősebb hangsúly az információkeresés, az információhasználat és a „tudásgenerálás” (knowledge generation) között, és a használók részvétele a kisebb kutatásokban (tapasztalataik megosztása informális beszélgetések, interjúk stb. útján).

(Autoref.)

06/264

RHEE, Cheul - MOON, Junghoon - CHOE, Youngchan: Web interface consistency in e-learning = Online Inf.Rev. 30.vol. 2006. 1.no. 53-69.p.

Milyen hatással van a használói felület következetessége a tanulási teljesítményre az internetes oktatási rendszerekben?

Ember-gép kapcsolat; Felmérés [forma]; Oktatás-számítógéppel; Számítógép-hálózat; Tipográfiai szerkesztés

A tanulmány irodalomkutatás és adatgyűjtés segítségével azt vizsgálja, milyen hatással van a web-alapú tanulási rendszerek használói felületeinek következetessége a tanulási teljesítményre gyakorlott és kezdő számítógép-használók esetében. Megállapították, hogy a gyakorlott hallgatók a kezdőknél több hibát vétenek, amikor fizikailag következtelen tanulási rendszereket használnak. A számítógép-használatban gyakorlott hallgatók elégedettségi szintje alacsonyabb volt, mint az újoncoké. A koncepcionálisan következetes rendszerek előmozdították a gyakorlott hallgatók elégedettségét, a kommunikációs

szempontból következetes rendszerek pedig kiegyenlítették a teljesítménybeli különbségeket a kezdő csoporton belül. A kommunikációs következetesség viszont ellentmondásos hatást gyakorolt a rutinosabb használókra.

(Autoref. alapján)

06/265

SILVERSTEIN, Joanne: Just curious: children's use of digital reference for unimposed queries and its importance in informal education = Libr.Trends. 54.vol. 2005. 2.no. 228-244.p. Bibliogr.

Csak kíváncsiságból... Hogyan használják a gyerekek a digitális referenz lehetőségeit szabad keresésre, és miért fontos ez a kötetlen tanulás szempontjából?

Felmérés; Gyermek- és ifjúsági olvasók; Használói szokások; Online információkeresés; Referenz

A kutatás két, gyermekek számára készült digitális referenz-szolgálat informális használatát vizsgálta, amelyek céljait a tervezők nem vették számításba. Azt szerették volna megállapítani, hogy a gyerekek hogyan „csavarják ki” az oktatásukra tervezett formális funkciókat a saját céljaik érdekében. A kutatás legfontosabb kérdései a következők voltak: Hogyan és milyen gyakran használják a gyerekek a digitális referenz-szolgálatot a saját kérdéseik megválaszolására? Támogatja-e a digitális referenz az önkezdményező tanulást? Támogatja-e a digitális referenz, hogy a tanulók motivációja és kíváncsisága a formális oktatásról az informális oktatásra helyeződjön át? Mit kell figyelembe venniük az oktatás- és szoftver-tervezőknek az olyan eszközök tervezésénél, amelyek támogatják az átalakított oktatás és tanulás feltételeit? A kutatás választ adott ezekre a kérdésekre, és több nem várt eredményt is hozott. Kiderült, hogy a digitális referenz-szolgáltatások támogatják azokat az erőfeszítéseket, amelyekkel már negyedik-ötödik osztályban igyekeznek felkelteni a gyerekek érdeklődését a

tudományos pályák iránt, és támogatják a természettudományok önkezdemenyező tanulását is. Más, nem várt eredmények azt mutatták, hogy a tanulók tanulmányaik előrehaladtával különböző típusú kérdéseket tesznek fel, és szükséges, hogy már az általános iskolában megtanulják a digitális referenz-rendszerek használatát. A további következtetések a szoftver és rendszertervezés kérdéseit érintik, és a digitális referenz-szolgáltatások céltudatosabb pedagógiai használatára tesznek javaslatokat.

(Autoref.)

06/266

STURGES, Paul - GOOCH, Peter: Information services and the irrational = Inf.Dev. 22.vol. 2006. 1.no. 26-31.p. Bibliogr.

Az információs szolgáltatás fogadtatásával kapcsolatos irracionális magatartásformák a fejlődő világban

Használói szokások; Szolgáltatások; Tájékoztatás

A fejlődő országoknak nyújtott információs szolgáltatások fogadtatása csak akkor lehet kedvező, ha nem csak elismerjük, de mélyen meg is ismerjük kulturális különbözőségüket. A vándorló, vadászó, gyűjtögető életmód (nem egyszer racionális alapokon nyugvó) szokásai mélyen gyökereznek és fennmaradtak a mai, letelepült és nyitottabbá vált társadalmakban is. Ezek a szokások a külső szemlélő számára gyakran tűnnek irracionálisnak. (De mennyiben irracionális a pigmeusoknak a kongói borzalmas polgárháborút követő béke eljövételétől való félelme? Ez a béke ugyanis elhozza azokat a fakitermelő cégeket, amelyek alapvetően fenyegetik azt az ökoszisztémát, amelyen a pigmeusok életmódja nyugszik.)

Az információs szolgáltatások sikertelensége ellen a leendő felhasználóknak a fejlesztésbe való bevonása a javasolható megoldás. Ehhez viszont fel kell készülni arra, hogy megértsük és

elfogadjuk azt, ami első pillanatra irracionálisnak tűnik. Az első lépés annak megértése, hogy a sikertelenség oka a valódi igények meg nem értése. Ebből következik, hogy meg kell ismeri az adott közösség tényleges jelenlegi igényeit, és be kell vonni a szolgáltatások (ill. rendszerek) tervezésébe és telepítésébe. A szolgáltatásnak persze nemcsak a pillanatnyi igényeket kell ki-elégítenie, hanem a fejlődést is kell szolgálnia. Folyamatos párbeszéddel és közös értékeléssel elérhető, hogy a szolgáltatás kapcsolatban maradjon a szükségletekkel, különösen azokkal, amelyeket támogatni is képes. A megismeréssel kezdve el kell jutni odáig, hogy partnerré emelkedjék az, ami irracionálisnak tűnt, ez teszi lehetővé, hogy minél hatékonyabb szolgáltatások jöjjenek létre.

(Mohor Jenő)

Olvasáskutatás

06/267

STANIÓW, Bogumiła: Perspektywy a problemie czytania krásnej literatury na zaćiatku 21. storočia (na základe skúsenosti polských verejných knižnic) = Knižnica. 6.roč. 2005. 12.no. 21-26.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol nyelven

A szépirodalom olvasásának perspektívái és problémái a 21. század elején (lengyel közkönyvtári tapasztalatok alapján)

Ifjúság nevelése olvasásra; Közművelődési könyvtár; Olvasáskutatás; Szépirodalom; Szolgáltatások használata

2004-ben a lengyel társadalom 58%-a vallotta magát olvasónak. Közülük 24% tekinthető valóban annak, évi 7 vagy több publikáció olvasásával. 30% olvas évente legfeljebb 6 könyvet, a társadalom 42%-a pedig nem olvas.

A lengyelek 40%-a vásárolt 2004-ben legalább egy könyvet, valamivel több szakirodalmat, mint szépirodalmat. Első helyen szerepelt az enciklopédikus irodalom, a másodikon a tankönyvek és kötelező irodalmak. A kutatás igazolta, hogy a könyvtárak fontos források, a gyűjtemény alapvető feltétele a könyvtár működésének. Egyre gyakoribbak az állományokban a CD-ROM-ok, DVD-k és hangoskönyvek, ezáltal a sérültek is egyre szélesebb szolgáltatásokból választhatnak. A nyilvános könyvtárak tevékenységének egyik domináns része a tanulók és tanulmányokat folytatók ellátása kötelező irodalommal. Olvasóik zömét (38,6%) diákok, tanulók alkotják. A fiatalok véleménye a könyvekkel és könyvtárakkal kapcsolatban a kutatás szerint pozitív: egy jó könyvet többre értékelnek, mint egy filmet. A 15 éves, nagyvárosi korcsoportban jelentős kontrasztok jellemzőek. Az intenzív és ambiciózus olvasók mellett olyanok is vannak, akik nem az élmény miatt olvasnak és csak a legrövidebb kötelező olvasmányig jutnak. Baráti társaságokon belül azonos irodalmat olvasó körök is alakulnak. Csökkennek a kulturális különbségek a városok és falvak között, a nagyvárosokban növekszik az elhanyagolt, marginalizálódó fiatalok aránya. Az iskolának fontos szerepe van az olvasás motiválásában, az ízlés alakításában.

Újdonságként néhány könyvtár a Bertelsmann kiadóval együttműködve igyekszik a 13-25 éves korosztály olvasási-művelődési igényeit médiatékákban teljesíteni. A fiatalok elvárásai a médiatékákkal kapcsolatban: mindenki számára hozzáférhető, elektronikus, internet hozzáférésű, jelentős aktuális könyvállománnyal rendelkezik, könyvtárosai professzionálisak. Az olvasási szokások hanyatlásának oka részben a képi kultúra dominanciájával függ össze. A másik ok az olvasási technika gyöngye elsajátításában rejlik. Az olvasás tanítását kisgyermek korban a családban kell elkezdni, a könyvek, az irodalom megszerettetésével.

Az olvasás elutasítását és a másodlagos analfabetizmus kialakulását csak a szülők, nevelők, ta-

nárok és a média együttműködésével lehet megakadályozni. Sokat segíthetnek ebben az olvasási kampányok (minden nap 20 perc olvasás, olvasó iskolák, óvodák), az országos mozgalmak (pl. „Lengyelország olvas a gyerekeknek”) és a könyvtárakat támogató ajándékozási rendezvények. Az olvasás népszerűsítését szolgálták a közkönyvtárak a „Könyvkánon az ifjúságnak és gyerekeknek” programmal, amelyben az 50 legnépszerűbb könyv kiadására és népszerűsítésére került sor.

A „Milyenek lesznek a könyvtárak a következő évtized végére?” kérdésre adott válaszok szerint már nem lesz fontos a könyvtárak néhány kilométeres körzeten belüli elérhetősége, mert a technika áthidalja a fizikai távolságokat. Változnak az épületekkel kapcsolatos elvárások. Olcsóbb, gyorsabb, földszintes, összességében 1000 m²-nél nem kisebb terekre lesz szükség. Fontos lesz, hogy a könyvtár mindenki számára elérhető legyen. A szolgáltatások sokféle társadalmi funkciónak fognak megfelelni. A személyiségfejlődés szempontjából elengedhetetlenül fontos érzelmi és mentális funkciók teljesülhetnek az olvasás által, amelyek az emberek viselkedésében tükröződni fognak.

A könyvekkel való folyamatos kapcsolat a másodlagos analfabetizmus megelőzésévé válhat. A becslések szerint jelenleg a lengyelek 77%-a, az amerikaiak 47 és a svédek 28%-a küzd szövegértési nehézségekkel. A lengyelek körében ez az 1990 után végzett iskolásokra érvényes, akiknek segítségre van szükségük. Az olvasás nem fog eltűnni. A művelt embernek nemcsak könyvismeretre, hanem újfajta írástudásra és információszerzésre is szüksége lesz.

(Prókai Margit)

06/268

RANKOV, Pavol: Problematika a problému čítania krásnej literatúry na Slovensku v súčasnosti = Knižnica. 6.roč. 2005. 12.no. 3-9.p. Bibliogr. 3 tétel.

Res. angol nyelven

A szépirodalom olvasásának problematikája és a szlovákiai helyzet

Felmérés [forma]; Olvasáskutatás; Szépirodalom; Tömegkommunikáció

A szépirodalom olvasása a legáltalánosabb módja a művészeti kommunikációnak. Három reprezentatív kutatást végeztek a szépirodalom olvasásával kapcsolatban Szlovákiában, melyek szerint jelenleg az olvasás demokratikus és tömeges kulturális aktivitásnak számít. A 15 év feletti lakosok negyede hetente egyszer vagy gyakrabban olvas szépirodalmat. A népesség harmada egyáltalán nem olvas.

A demográfiai megoszlás szerint a nők 12,5%, míg a férfiaknak csak 4%-a mindennapos olvasó. A női nemolvasók aránya 20,5%, a férfiaké 47%.

A végzettség szerint a középiskolai végzettségűek között 12%, a felsőfokú végzettségűek körében 10,5% a mindennapos olvasók aránya, a nemolvasó középfokú végzettségűek azonban többen vannak (21,5%), mint a felsőfokú végzettségűek (14,5%).

Az általános iskolát végzettek 5,5%-a, a szakmunkások 6,5%-a mindennapos olvasó, a nemolvasók aránya pedig 45 és 42% közöttük. A végzettség szerinti megoszlásban éles határ jellemző az alapfokú és a közép vagy felsőfokú végzettségűek között.

Az olvasáshoz való viszony a kötelező irodalom kapcsán 40% esetén pozitív, 38,4% esetén negatív, 18,5% esetén kifejezetten rossz volt. Minél kevésbé olvas valaki, annál rosszabb visszatekintve a viszonya a kötelező irodalomhoz.

A televíziós műsorok követése és a szépirodalom olvasása között nem sikerült jelentős kölcsönhatást megállapítani. A szerző feltételezte, hogy aki sokat tévézik, kevés ideje jut olvasásra. A szlovák lakosság háromötöde 1-3 órát tölt a tv előtt naponta, amely nem jelentős mértékben befolyá-

solja a szépirodalom olvasási gyakoriságát.

A gyerekek körében végzett vizsgálatok azonban az ellenkezőjét igazolták, az olvasás gyakorisága fordítottan arányos a tévé előtt töltött idővel. Azok, akik sem a tv, sem az olvasás iránt nem mutatnak kulturális érdeklődést, valamilyen szempontból hátrányos helyzetűek, sérültek.

Az olvasás hasznosságára vonatkozó kérdéssel a gyerekek 70-83%-a maximálisan egyetértett, kb. 20-27% kevésbé vagy egyáltalán nem értett egyet.

Az „olvasás erőfeszítés” kijelentéssel kapcsolatban azoknak az egyetértő válasza volt magas, akik naponta 5 és több órát töltenek tv előtt (30,7%), harmadukra jellemző, hogy csak az illusztrált könyveket szeretik, mert az olvasást unalmasnak tartják.

A felnőttek körében vizsgálták a rádióhallgatás hatását az olvasásra. Az irodalmi műfajok rádiós közvetítése között a dramatizált mesék a legnépszerűbbek, mégpedig az életkor előre haladtával egyenes arányban növekedve.

A rádiós irodalmi műsorokat kedvelők között igen magas a szépirodalmat folyamatosan olvasók aránya. Vagyis a rádió támogatja az olvasási készséget. A rendszeresen olvasókra azonban nem jellemző, hogy a költészetet rádiós előadásban is kedvelnék, ez sokkal inkább a nemolvasókra jellemző. Olyan extrém kategóriák képződtek így a kutatásban, mint „nemolvasó verskedvelő” vagy „nemolvasó prózakedvelő”, akik jobban kedvelik a rádiót a nyomtatott szépirodalmi formánál.

Az internet-használat pozitív arányban áll a szépirodalom olvasásával a kutatás adatai szerint. A szakirodalom és a szépirodalom összehasonlító vizsgálatából kiderült, hogy a mindennapos szépirodalmi olvasók háromszor annyi szakirodalmat olvasnak, mint a szépirodalmat nem olvasók.

A szakirodalom és szépirodalom olvasása nem kizárja, hanem kölcsönösen erősíti egymást. Az olvasás mint kulturális tevékenység elsősorban a végzettségtől, a nemtől és néhány egyéb de-

mográfiai tényezőtől függ.

A szépirodalom olvasásának perspektíváival kapcsolatban a válaszadók közel 70%-a vallotta, hogy külső körülmények miatt olvas kevesebb szépirodalmat, mint amennyit szeretne.

A legveszélyeztetettebb korosztály a fiatal, 15-17 éveseké – ennél a generációnál a szépirodalom olvasása teljesen háttérbe szorul. Valószínű, hogy a mai nemolvasók a jövőben sem válnak olvasókká, csupán egyhetedik tartotta ezt elképzelhetőnek.

(Prókai Margit)

06/269

PEŠEKOVÁ, Mária - KOTEK, Tichomír: Sociologicko-psychologické príčiny ústupu čítania beletrie pred elektronickými médiami = Knižnica. 6.roč. 2005. 12.no. 9-12.p. Bibliogr.

Res.angol nyelven

A szépirodalom-olvasás elektronikus médiumokkal szembeni háttérbe szorulásának szociológiai-pszichológiai okai

Egyetemi hallgató; Elektronikus publikáció; Felmérés [forma]; Olvasási szokások

Szlovákiában 88 első és másodéves felsőoktatási hallgató (13 nő, 75 férfi) olvasási szokásait vizsgálva csupán egyetlen válaszolta, hogy szabadidejében legszívesebben olvas. A szabadidő eltöltésével kapcsolatos válaszadásban 57 fő a számítógépet, 12 az újságokat, 3 a könyveket jelölte meg.

A megkérdezettek többségének (72 fő) gyermekkorában olvastak a szülei, csupán 16 főnek nem.

A kedvenc könyvét a válaszadók közül 52 jelölte meg, 36 főnek nincs kedvenc olvasmánya. A válaszadók véleménye szerint a könyvekhez való viszonyuk a technikai lehetőségek miatt változott meg. A modern társadalom olyan speciális kultúrát közvetít, amely tömegkommunikációs

eszközök segítségével megvalósuló, műfajban és tartalomban kevésbé igényes tömegkultúra.

A modern társadalomban a rendszer a renden és a munkán alapul, ugyanakkor európai és amerikai kutatók egyetértenek abban, hogy a mai társadalom érzéki, vagyis empirikus, materialista, extrovertált, technikailag orientált és hedonista.

A hedonizmus világa – az édességek, gyönyörök, a divat, a reklámok, a film, a tv, a számítógép, az utazás világa. Ezek az élvezetek egyre szélesebb méretekben hódítják meg a társadalmi rétegeket. Növekszik az egyes embernek sok emberrel való kapcsolata a tv, számítógép, rádió, mobiltelefon által. Új konvenciók és normák alakulnak. A modern kultúra szabadságot hirdet, határok és korlátok nélkül. Semmi sem tilos, sőt mindent szabad, mindent ki lehet próbálni. Az olvasás, a műértés rendkívül igényes tevékenység, amely háttérbe kerül a képernyővel szemben. A modern társadalomnak nem kultúrára, hanem a szórakoztató ipar által közvetített szórakozásra van szüksége. A szórakoztatás a szexre összpontosít. A mai kultúra vizuális jellegű, amelynek nem csak a filmek, tv és média a forrása, hanem a mai társadalom különböző folyamatai is.

A vizuális kultúra a nézőt saját tempójára kényszeríti, a kép fontosabb, mint a szó, a hangsúly nem új fogalmak felé vagy művészi élmények irányába mutat, az a figyelem, amit a tv a katasztrofák és tragédiák iránt tanúsít, nem vezet katarzishoz vagy megértéshez. Inkább szentimentalizmust és sajnálatot vált ki. A nézői reakciók az esetek többségében mesterkélték, unalomra utalnak és közömbösséghez vezetnek. Főként a fiatalok fogyasztják azt a fajta kultúrát, amelyik nem igényes, könnyen elérhető szórakozást jelent.

A tv világa fiktív, a csodák, a korlátlan lehetőségek világa. Arra az alapkérdésre azonban, hogy *Ki vagy te?* nem segít választ keresni. Az identitásváltozás az egyik alapvető jegye a modern társadalomnak. Az identitás és megértés már nem kapcsolódik a hagyományokhoz, a tekintélyhez, a tudáshoz, az igazsághoz vagy művészethez. Az élmény az első! Ez az öntudat és konfrontáció

forrása: ÉN és mások. Ha nem a reális világban, akkor a virtuálisban. Ez is oka a könyvek háttérbe szorulásának a média mögött.

A művészi regény a televíziós filmmel szemben egészen más minőségeket, eszközöket és lehetőségeket alkalmaz. A televíziós képernyőnek nagy szerepe van abban, hogy a rendkívüliség kultuszát a hétköznapisággal helyettesítse. Szerelem, halál, családi válság – minden egyenes adásban.

A számítógép és a tv a munka mellett a két fő szabadidős szórakoztató forrás. Áttekinthetetlen mennyiségű információval, információs áradattal, amelyben nehéz eligazodni, ugyanakkor gyorsan lehet névtelenül kapcsolatba kerülni, minden felelősség nélkül. Az elektronikus média a nézőért vívott harcban sokkal sikeresebb, mint a könyv.

A képernyős kultúrák csak részben képesek olyan igényeknek a kielégítésére, amelyeket korábban az olvasás jelentett: szórakoztatás, viselkedésminták. Az esztétikai funkció elengedhetetlen feltétele a művészi szöveg, a média ezen a területen aligha konkurál a könyvekkel. Ebben az élményben az olvasók mozgósítják szellemi és érzelmi kapacitásukat, fantáziájukat, eredeti esztétikai katarzisban lehet részük, amely belső világuk, önazonosulásuk része lehet. Ez az élmény csak az olvasóknak adatik meg.

(Prókai Margit)

06/270

PEARSON, Lucy: *Fanfiction: a room of their own for teenagers* = Sch.Lib. 54.vol. 2006. 1.no. 12-15.p. Bibliogr. 15 tétel.

A „fanfiction” és szerepe a tizenévesek életében

Ifjúsági és gyermekirodalom; Irodalompropaganda; Számítógép-hálózat; Szerzői jog

Az internet elterjedésével egyre több dokumentumot találhatunk meg elektronikus formában,

de a szépirodalom elektronikus úton való olvasása még nem igazán népszerű. Van azonban az online irodalomnak egy új formája, mely vélemények szerint teljesen megváltoztathatja az olvasás és írás. Ez a „rajongó irodalom”, angolul *fanfiction*.

Az internet elterjedése előtt a rajongók nehezebben találtak egymásra, de ma már egy gombnyomással megtudhatjuk, kik a hozzánk hasonló érdeklődésűek. Az írók és azok hőseinek rajongó táborához tartozó fiatalok megoszthatják egymással gondolataikat, véleményüket, és többek közt írhatnak *fanfiction* történeteket. A rajongó irodalom írói az eredeti művet, filmet, tv-műsort és annak karaktereit alapul véve új történeteket írnak. Néhány író nem veszi jó néven a „másolást”, mások – köztük J. K. Rowling, a Harry Potter történetek írója – hízelgőnek tartják, hogy műveikből új történetek íródnak, persze szigorúan nem üzleti célokból.

A *fanfiction.net* weboldal olyan írásokat tartalmaz, melyek a Harry Potter történeteken, a Gyűrűk urán, vagy akár a Biblián vagy a görög mitológián alapulnak. Felmérések bizonyították, hogy a *fanfiction* írói és olvasói általában 18 év alatti fiatalok és gyerekek. Azért olyan népszerű az írásnak és olvasásnak ez a módja közöttük, mert a „hagyományos” gyermekirodalmi műveket felnőttek írják, és felnőttek a szerkesztők, a kiadók, és a könyvtárosok is. Ők állnak a szöveg és a gyerekek között. Ez a korlát azonban eltűnik a *fanfiction* írásoknál. Gyerekek írnak gyerekeknek, felnőttek beavatkozása nélkül.

A *fanfiction* olvasása és írása az eredeti szöveg pontos ismeretét és tanulmányozását feltételezi. A kötött személyiségek olyan kihívást jelentenek a fiatal íróknak, melyet az irodalomtanárok csak áhítóznak megoldatni a diákjaikkal. A rajongók olyan irodalmi terminológiát használnak, mely inkább az egyetemeken megszokott. Olyan speciális „szakkifejezések” születtek, melyeket csak a *fanfiction* írók használnak, még jobban erősítve

az összetartozás, a birtoklás érzését, és a felnőttől való különállást. Míg a nyomtatott irodalomban a rövid történetek, novellák nem annyira népszerűek, online formában virágzanak a fanfiction történetek által. A jó fanfiction történet fontos kritériuma a jó helyesírás. Az írást számos esetben először egy ún. „beta-olvasó” olvassa el, és tesz javaslatokat az esetleges javításokra. Míg a tanárok arról panaszkodnak, hogy egyre alacsonyabb a műveltség színvonala az iskolákban, addig a fanfiction írók egymást a felnőttek mércéje szerint mérik, és sokkal kritikusabbak egymással, mint a tanárok az órákon. Miről is szólnak ezek a történetek? Általában szerelemről és romantikus kapcsolatokról, továbbá természetesen – az írók életkorából adódóan – a szexualitásról, mely például az eredeti Harry Potter történetekben egyáltalán nem szerepel. Ez természetes a tinédzser korú írónál és olvasónál, az azonban meglepő, hogy a homoszexualitás is nagy figyelmet kap a fanfiction történetekben.

Sokan úgy gondolhatják, hogy a zűrös szerzői jogi viszonyok és a szexualitás hangsúlyossága miatt inkább negatív, mint pozitív hatása lehet a fanfiction irodalomnak, és nincs helye az iskolai könyvtárakban. Miért ajánlhatja mégis a szerző, egy iskolai könyvtáros, jó szívvel a fanfiction weblapokat? Véleménye szerint azok a diákok, akik felfedezték, hogy a könyvtáros is érdeklődik a történetek iránt, megosztják vele gondolataikat, megmutatják neki írásait, és ez a lelkesedés megmarad akkor is, ha „hagyományos” irodalomról beszélgetnek. Az iskolai könyvtárosok sok időt eltöltenek azzal, hogy rájöjjenek, mit is olvasnak szívesen a tinédzserek, és hogy mivel vegyék rá őket arra, hogy többet olvassanak. A fanfiction mind a két kérdésre megadja a választ. Fejleszti a fiatalok olvasás- és írás-készségét, és a fanfiction weblapok végre olyan helyek, amelyek csak az övék.

(Bognárné Lovász Katalin)

Használók képzése

06/271

MACHET, Myrna P.: An evaluation of information literacy courses offered at a distance education university = Mousaion. 23.vol. 2005. 2.no. 180-195.p. Bibliogr.

A használóképzési kurzusok értékelése egy távoktatást nyújtó egyetemen

Egyetemi könyvtár; Hatékonyság; Használók képzése -felsőoktatásban

Sok diák úgy kezdi meg egyetemi tanulmányait, hogy nem tudja hatékonyan használni a mai számítástechnikai eszközöket. Ezért számukra rendkívül fontos az információs technológia oktatása, nemcsak azért, hogy ne maradjanak le tanulmányaikban, hanem azért is, hogy az egyetem befejezése után is megállják a helyüket a gazdasági-üzleti életben. A kutatási eredmények azt mutatják, hogy a hallgatók csak akkor sajátítják el ezeket a jártasságokat, ha az információs technológia oktatása szerepel a tanrendjükben, akár a speciális szaktárgyak részeként, akár önálló, általános tanfolyamok formájában. A jelen cikk a University of South Africa Informatikai tanszékének két, kredit-alapú számítógép-használati tanfolyamát (alsóéves és posztgraduális) értékeli, 2003-as tanév adatai alapján. Következtetésként megállapítja, hogy a kurzusok sikeresen megismertették ugyan a hallgatókkal a világháló és a szélesebb információs infrastruktúra alapjait, ám a megkívánt magasabb szintű problémamegoldó készséggel a hallgatók nagy része a tanfolyamok elvégzése után sem rendelkezett.

(Autoref. alapján)

06/272

MITTERMEYER, Diane: Incoming first year undergraduate students: How information literate are they? = Educ.Inf. 23.vol. 2005. 4.no. 203-232.p. Bibliogr. 28 tétel.

Milyen információs jártassággal rendelkeznek az egyetemre belépő elsőévesek Québecben?

Egyetemi hallgató; Felmérés [forma]; Használati szokások

Az egyetemi könyvtárak már sok éve kínálnak könyvtárhasználatra képző tanfolyamokat. A könyvtárosok legtöbbször az a tapasztalata, hogy az egyetemre belépő elsőévesek információkeresési jártassága igen korlátozott. A cikk egy québeci kutatás eredményeiről számol be,

amely ezt a kérdést vizsgálta. A felmérésben több mint 3000 hallgató (56,9%) vett részt 15 egyetem közvetítésével, amelyek közül 12 francia nyelvű, 3 pedig angol nyelvű volt. A korlátozott számú változó (20) ellenére igen sok résztvevő információkeresési jártassága meglehetősen gyengének bizonyult. Például kiderült, hogy a 20 változó közül 11 esetében a helyes válaszok aránya nem haladta meg a 36%-ot (12,7% és 35,8% között mozgott).

(Autoref.)

Lásd még 262

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés

Digitalizálás

06/273

ŚLIWIŃSKA, Maria: Koordynacja dygitalizacji w Europie = Prz.Bibl. 73.rocz. 2005. 4.no. 451-465.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

A digitalizálás összehangolása Európában

Digitalizálás; Együttműködés -nemzetközi

A cikk először bemutatja, miért van szükség az európai digitalizálási tevékenységek összehangolására a MINERVA projekt keretében. A MINERVA bevezetésének eredményeként létrehozták a nemzeti delegációk csoportját (National Delegate Group), melynek tagjai az egyes kulturális minisztériumok nemzeti digitalizálási politikáját képviselik. A szerző részletesen ismerteti a MINERVA projekten belül kijelölt feladatokat, melyek közül a legfontosabb a digitalizálási

együttműködés előmozdítása az új tagok csatlakozása után. Bemutatja a MINERVA résztvevőinek eddig elért eredményeit is, pl. a MINERVA honlapját és a vonatkozó bőséges szakirodalmat. Befejezésül két értékelést ad közre a projektről: a saját, szubjektív értékelését, valamint az Európa Bizottság és az Európai Parlament képviselőinek hivatalos értékelését.

(Autoref.)

06/274

SCHWENS, Ute: BKM engagiert sich für Digitalisierungsaktivitäten in Deutschland = Dial.Bibl. 18.Jg. 2006. 1.no. 11-14.p.

A német kulturális minisztérium támogatja az országos digitalizálási munkákat

Digitalizálás; Koordináció -belföldi; Közgyűjtemény

A Google 2004 decemberében bejelentett nagyszabású digitalizálási terveit többféleképpen lehet értékelni, az azonban tény, hogy a könyvtárak

és levéltárak állománya retrospektív digitalizálásának terve élénk visszhangot váltott ki szerte a világon. A franciák reagáltak elsőként, és egy olyan európai kezdeményezést sürgettek, amely képes lesz ellensúlyozni az angol nyelv és információpolitika dominanciáját.

2005 áprilisában Chirac elnök levelet intézett az Európai Bizottság és az Európa Parlament elnökéhez, amelyet öt másik államfő (Berlusconi, Gyurcsány, Kwasniewski, Schröder és Zapatero) is aláírt. A levélben az áll, hogy az európai könyvtárak sokszínű kincsei földrész egyedülálló kulturális örökségét jelentik, annak univerzalitását tükrözik. Digitalizálása és közreadása nélkül azonban ez a kincs nem töltheti be igazi küldetését a tudás univerzumában, ezért szükség van – a már meglévő kezdeményezések támogatása mellett – egy európai digitális könyvtár megteremtésére egy olyan koncentrált akció keretében, amelynek nyomán ez a kulturális és tudományos örökség strukturált formában mindenki számára hozzáférhetővé válik az interneten.

A levél után közvetlenül, májusban, a német kulturális megbízott (BKM), Weiss államminiszter-asszony, a koordináció élére állt: a BKM média-jogi kérdésekben illetékes részlege (K32) összehívta az első ülést, melyen valamennyi érdekelt részvételével a digitalizálás helyzetét elemezték. Ennek eredményei három pontban foglalhatók össze:

- a BKM kész a könyvtárak, levéltárak és múzeumok digitalizálási tevékenységének felmérésére,
- alapítványt hoznak létre a kulturális javak digitalizálására és használatára,
- az országos eszmecserék során figyelembe veszik a jelenlegi európai törekvéseket is.

Már a nyár folyamán felkérték a *Fraunhofer Gesellschaft* egyik intézetét (Institut Medienkommunikation) a felmérés elvégzésére és a cselekvési terv elkészítésére (2005. október 1. - 2006. június 30.). A finanszírozás a szövet-

ségi oktatási és kutatási minisztérium (BMBF) feladata lett, a projekt tanácsadó testületében a könyvtárak szakértői is részt vesznek.

A készülő tanulmány az alábbi kérdésekre is kitér majd:

- az igények tisztázására (a tudományban és az oktatásban való hasznosításra, a redundancia elkerülésére),
- a kulturális örökség digitalizálására (lebonyolítás, minőségbiztosítás, műszaki-gazdasági szempontok),
- az elkészült anyag bemutatására és használatára (portál, adatbázis-struktúra, együttműködés),
- a hosszú távú megőrzésre és elérésre (tárolókapacitás, mikrofilmzés és digitalizálás viszonya stb.).

Befejezésül az Európai Bizottságnak a bevezetőben említett levélre adott válaszára is kitér a cikk. Az EB 2005. június 1-én hirdette meg „*i2010 – az európai információs társadalom a növekedésért és a foglalkoztatásért*” programját; ennek előfutára az a 2005 szeptemberében meghirdetett stratégia, amely Európa írott és audiovizuális örökségét „Európai digitális könyvtárként” az interneten teszi majd hozzáférhetővé.

(Murányi Lajos)

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

Lásd 204, 223, 231, 269

06/275

BELL, Steven - SHANK, John D.: Conferencing your computer = Libr.J. 131.vol. 2006. 4.no. 50-52.p.

Konferencia-előadás a számítógép előtt: virtuális konferencia az előadók nézőpontjából

Távkonferencia

Tanulmányukban a szerzők a távkonferenciák lebonyolításában szerzett tapasztalataikat adják közre, és teljesen új, dinamikus – a mai élethez jobban alkalmazkodó, a rendezvényeken való részvétel tetemes költségeket megtakarító és a technika adta lehetőségeket kihasználó – megoldásokat kínálnak a könyvtárosok továbbképzéséhez. 2004-től több mint 100 virtuális konferencián és szemináriumon (webinar) vettek részt előadóként. Nem könnyű a helyzetük, hiszen egy láthatatlan közönséghez kell szólítani, felhasználva a hagyományos – „szemtől szemben” már bevált – módszereket, külön figyelmet szentelve a vizuális ösztönzésnek, és megfelelő támpontokat is nyújtva a hallgatóságnak. (A megfelelő szoftver és számítógépes háttér is elengedhetetlen a sikeres rendezvényhez.) Fontos a hallgatóság figyelmének folyamatos fenntartása (mind a képernyőn, mind a fülhallgatóban) és mozgósítása interaktív mozzanatok alkalmazása révén. Több megoldást is kipróbáltak, amelyek jól beváltak, így:

- minden vetített öt dia után egy-egy kérdést építettek be – ezek révén bekapcsolódtak a résztvevők az előadásba, és vita is kialakulhatott;
- az előadás közben a chat-funkciót is bekapcsolták (ezt külön személy kezelte), ennek révén menet közben lehetett kérdéseket intézni az előadóhoz;

- az előadásba élő demonstrációt is beépítettek, és olyan weboldalakat mutattak be, amelyek összefüggtek a tárgyalt témával.

Lényeges az is, hogy az előadó megfelelő arányban éljen a diavetítés és a változatos tanulási módszerek lehetőségével. A leendő résztvevőnek érdemes az első ilyen alkalom előtt „gyakorolnia”; fontos például, hogy a rendelkezésére álló szoftver alkalmas legyen az internetes beszédátvitelre (Voice over IP = VoIP), elég nyugodtak-e a körülmények stb.

El kell ismerni, hogy nem mindenkinek felel meg ez a virtuális környezet; nem is szólva arról, hogy a „valódi” konferenciák egyik legnagyobb értéke a személyes kapcsolatok kialakítása, emellett ma még elég ritkák is ezek a rendezvények. Továbbképzési anyagok és programok már szép számmal találhatóak az online szakmai közösségek oldalain (pl. a <http://www.webjunction.org> vagy a <http://blendedlibrarian.org> címen), s az ACRL „kedvcsináló” hibrid konferencia-modellje talán utat fog törni az új megoldásnak is, hiszen rengeteg lehetőség rejlik ebben a formában.

A cikk keretes része a fontosabb konkrét tennivalókat foglalja össze:

- keressünk egy megfelelő, csendes helyet,
- ellenőrizzük a hardvert és a szoftvert,
- használjunk mikrofont és fejhallgatót.

A résztvevő

- biztosítson magának megfelelő mennyiségű időt,
- kapcsolja ki az összes kommunikációs eszközt,
- tegyen ki egy „ne zavarjanak”-táblát.

Az előadó

- használjon vizuális segédeszközöket (PowerPoint, weboldalak stb.),
- alkalmazzon közösségépítő technikákat, és
- kérdezzen, segítve a interaktivitást.

(Murányi Lajos)

Könyvtárgépesítés, könyvtáráépület

Számítógépes könyvtári rendszerek

Lásd 230

Számítógép-szoftver

06/276

EVANS, Roger: Delivering sizzling services and solid support with open source software = IFLA J. 32.vol. 2006. 1.no. 19-27.p.

Res. német, francia, orosz és spanyol nyelven

A szolgáltatások és az irodai munka számítógépesítésének fejlesztése nyílt forráskódú, ingyenes szoftverekkel az oslói városi könyvtárban

Gazdaságosság -könyvtárban; Számítógép-hálózat; Szoftver; Szolgáltatások; Városi könyvtár

A cikk áttekinti az oslói városi könyvtár nyílt forráskódú szoftverekre épülő szolgáltatásait, és egy nemzetközi együttműködési tervet ismertet egy „testre szabott”, Linux alapú programcsomag terjesztésére a könyvtárak számára, a norvég „Skolelinux” program mintájára. Az oslói városi könyvtár (Deichmanske Bibliotek) a LAMP csomagot használja (Linux, Apache, MySQL, PHP) mind a hivatali munka támogatására, mind a könyvtár multimédia-szolgáltatásaihoz. Ha kereskedelmi szoftvert használtak volna, a jóval magasabb költségek miatt ugyanezeket a programokat nem lehetett volna megvalósítani. A kliens számítógépekre telepített nyílt forráskódú termékek LOOM kombinációja (Linux, Open Office, Mozilla) lehetővé tette, hogy a könyvtár jóval több nyilvános munkaállo-

mást kínáljon az olvasóknak, mint kereskedelmi termékek esetében.

(Autoref.)

Lásd még 233, 277

Számítógép-hardver

06/277

ROMM, Diane: It pays to be thin = Libr.J. 131.vol. 2006. 2.no. 34-36.p.

Érdeemes „lefogyni”: a „sovány” munkaállomások megoldhatják a „kövér”, PC alapú kliensek számos problémáját

Gazdaságosság -könyvtárban; Gépi könyvtári hálózat; Terminál

A hálózatra kapcsolt személyi számítógépek sok gondot okoznak mind a hálózatfenntartóknak, mind a könyvtárosoknak, a meghibásodásoktól az (akár akaratlanul) bevitt vírusokon át az állandó felújítás szükségességén át a gép és az operációs rendszer korától függően különböző munkaasztal megjelenésig (ami az olvasóknak jelent állandó gondot); néhány évenként a PC-ket le kell cserélni, mert az új programok már nem futnak a régi gépeken stb. Mindezen problémák elkerülését szolgálja, ha a nyilvános (olvasói) terekbe a PC-k helyett „karcsú” kliens gépeket helyeznek el. A kliens-szerver felépítésű rendszerekben ezek a kliensek voltaképpen „üres dobozok”, és ugyan azt a szerepet töltik be, mint a régi buta („dumb”) terminálok, amelyek a mainframe gépekhez kapcsolódtak.

A felépítés lényege, hogy minden műveletet a szerver végez (így a rendszer a szerver sebessé-

gével működik), és mivel a terminál nem végez munkát, nincs szüksége sem belső memóriára, sem meghajtókra. A szervernek természetesen szüksége van terminál-kezelő szoftverre, Microsoft alapú rendszer esetében ez a Windows Terminal Services (Remote Desktop Protocol), vagy a Citrix, Linux alapú szerverhez a Linux Terminal Server Project (LTSP) járul.

A hagyományos karcú kliensekben ugyan nincs belső tároló-kapacitás, ám a bejelentkezéshez beépített szoftverrel rendelkeznek, s ennek megfelelően kötődnek valamelyik operációs rendszerhez. A „még vékonyabb” klienseket ezzel szemben a „boot szerver” indítja, és mivel egyáltalán nincs szoftver-tartalmuk, ugyanaz az egység képes mind Windows, mind Linux alapú rendszerekben üzemelni.

A szerver-központú számítógépesítés bármely kliens-típus használata esetén nagymértékben egyszerűsíti a programsomagok frissítését és konfigurálását, csökkenti a munkaállomás-kieséseket, és a felhasználók panaszait. A könyvtárak (és voltaképpen minden nyilvános hozzáférhető hely, pl. netkávészó) számára a karcú kliensek számos előnnyel járnak. Mivel a programokat csak a szerverre kell feltenni, és onnan kell működtetni, nem kell minden egyes számítógéppel foglalkozni, a hálózat teljes vezérlése és ellenőrzése a szerver-szobából történik. Mivel a kliensekben nincs semmiféle meghajtó, lopásbiztosak (hiszen használhatatlanok), nincs rendszer-adminisztrációs tevékenység a felhasználó asztalánál, nincsenek kitéve vírusoknak és feltöréseknek. Mivel nincsenek beépített mozgó alkatrészek, nincs „beépített avulás”, és akár Pentium 1-eseket is használhatunk, a rendszer a szerver sebességével működik, ennél fogva nem kell a munkaállomásokat háromévenként lecserélni, csökken a szoftver-licenz költség és a villanyszámla, újra használhatók a régi gépek.

(Mohor Jenő)

06/278

BAKER, David: Digital library futures: a UK HE and FE perspective = *Interlend.Doc. Supply.* 34.vol. 2006. 1.no. 4-8.p.

A digitális könyvtárak fejlesztése az Egyesült Királyságban a felsőoktatás és az élethosszig tartó tanulás igényeit figyelembe véve

Elektronikus könyvtár; Felnőttoktatás; Felsőoktatási könyvtár; Tervezés

A cikk célja a digitális könyvtárak fejlődésének áttekintése a következő 3–5 évre vonatkozóan. Brit nézőpontból íródott, különös tekintettel a felsőoktatási és továbbképzési szektorra. Mondanivalóját az *Interlending and Document Supply* c. folyóiratban megjelent két előző cikkre alapozza. A kutatás a JISC (Joint Information Systems Committee) számára készült egy, a brit digitális erőforrásokat feltérképező program keretében. Ezt a térképet végül a következő tényezők alapján vázolták fel: a brit felsőoktatási és továbbképzési könyvtárak „delphi” módszerű felmérése, az Essex Egyetemen 2005 májusában az egyetemi könyvtári közösség szereplőinek közreműködésével tartott „blue skies” konferencia, megbeszélések a JISC bizottságokkal és tisztségviselőkkel. Az eredményeket a tanulmány a következő fő pontok szerint foglalja össze: tudományos kommunikáció; a minőségbiztosítás fontossága; használók és használói igények; rendszerek és szolgáltatások; a „könyvtár” és jövője az elektronikus világban; gazdaságosság; technológia és a legújabb technikai újdonosságok várható hatása.

(Autoref. alapján)

06/279

FITZGERALD, Brendan: VICNET and Victoria's virtual library: a decade of online achievements = *El.Libr.* 24.vol. 2006. 1.no. 5-10.p.

A VICNET és Victoria állam virtuális könyvtára: az elmúlt 10 év fejleményei

Adatbázis-szolgáltató vállalat; Elektronikus könyvtár; Gépi könyvtári hálózat; Portál

Az ausztráliai VICNET projekt 1994-ben azzal a céllal indult, hogy felderítse az – akkor meglehetősen új – világháló és az internet jelentőségét a könyvtárak szempontjából. Először jelentős internet-szolgáltatóvá építette ki magát, és ez a technikai háttér teszi ma is lehetővé, hogy igen nagy terjedelmű, és az információs társadalom számára stratégiai fontosságú projektek partnere legyen. Stratégiáját három kulcsfontosságú területen való működés jellemzi:

- *Az információ-menedzsment* („tartalom”) egyaránt jelenti számos online szolgáltatás, továbbá a VICNET (www.vicnet.net.au) és Victoria Virtuális Könyvtára (www.libraries.vic.gov.au) webhelyek műszaki és tartalmi menedzselését;
- *A könyvtári és közösségi hálózati infrastruktúra fejlesztése* („hozzáférés”) magában foglalja a közkönyvtárak és más közösségi szervezetek segítségét, hogy internet-hozzáférést tudjanak nyújtani;
- *Az információs és technológiai írástudás fejlesztése* („kézségek”) egyrészt saját képzést jelent Viktória Állam Könyvtárában, illetve az egész állam területén, „roadshow” jelleggel, másrészt más szervezetek online képzési formáinak közvetítését.

A VICNET – szerződéses alapon – számos állami és nemzetközösségi szintű projektet is futtat saját hálózatán.

A VICNET adja Victoria Virtuális Könyvtárának (VVL) technikai háttérét. A VVL Victoria állam közkönyvtári portálja, mely minőségi tartalmat és értékes könyvtári szolgáltatásokat kínál az állam valamennyi lakosának minden nap minden órájában. Olyan online információ-forrásokat és könyvtári szolgáltatásokat nyújt, ame-

lyek másképp nem lennének elérhetők. Fő szolgáltatásai:

- *Katalógusok és honlapok*: az állam közkönyvtárai katalógusaihoz és a két nagy közös katalógizálási rendszerhez, valamint a közkönyvtárak honlapjaihoz nyújt hozzáférést.
- *Online információ*: három jelentős tartalomszolgáltatást foglal magában: a „Gulliver” (konzorciális alapon) kereskedelmi adatbázisokhoz nyújt hozzáférést; a „Hot Topics” több mint ötven könyvtáros által válogatott, a legfrissebb, legnagyobb érdeklődésre számot tartó témákhoz kapcsolódó linkek adatbázisa; az „Open Road” 12 nyelven (kínai, olasz, örmeny, görög stb.) nyújt szolgáltatásokat a nem angol nyelvet használó közösségek számára.
- *Online referenz*: a fejlesztés első fázisában a „kérdezd a könyvtárost” szolgáltatás e-mail formában működik.
- *Infonet*: a közkönyvtárak munkatársainak belső információs hálózata.
- *Közösségi információ*: fejlesztés alatt lévő lehetőség a közösségi információs adatbázisokkal való együttműködésre.

(Mohor Jenő)

06/280

STEPANOV, V.K.: Besplatnye Internet-biblioteki: prespektivy susestvovaniâ v Rossii = Naučn. Teh. Bibl. 2006. 1.no. 76-79.p.

Ingyenes internet-könyvtárak Oroszországban

Számítógép-hálózat; Térítéses szolgáltatás

Az internet elterjedése óta az ingyenes elektronikus könyvtárak a tartalom nagy részét jelentették. Ezeket általában lelkes könyvészek állították össze, vagy a nézeteik terjesztésében érdekelt közösségek. A térítésmentesen elérhető szövegek Oroszországban is jelentősek, itt az alkotók az új könyvek nehéz beszerezhetőségét szerették volna kompenzálni.

Az elektronikus könyvtárak egyik legnagyobb problémája a szerzői jogi kérdések tisztázása. A szellemi tulajdonra vonatkozó jogszabályok tekintetében 2004 közepéig az orosz és a nemzetközi gyakorlat nagyon eltért egymástól. Az új rendeletek megjelenéséig az elektronikus szövegek addig lehettek elérhetők, amíg valaki nem jelentkezett a jogtulajdonosok közül. A hallgatólagos megállapodás értelmében a szolgáltató ekkor megszüntette az elérhetőséget. 2004-ben a saját elektronikus könyvtárral jelentkező *KM-onlajn* cég, amelynek forrásai között térítéses is volt, indította az első pereket több ingyenes elektronikus könyvtár ellen. A követelés az volt, hogy vegyék ki az adatbázisból a jogtalanul használt könyveket, és fizessenek kártérítést a szerzőnek. A bíróság minden esetben elmarasztalta a jogtalan használót. A perek nyomán a szerzői jogról szóló törvényt módosították, kiegészítették a kifejezetten digitális formában lévő művekre vonatkozó fejezetekkel. Ekkor rögzítették, hogy a könyvtárak ideiglenesen térítésmentesen adhatnak át elektronikus formában lévő műveket egymásnak, de az olvasó ezeket csak a könyvtár helyiségeiben használhatja, másolatot nem készíthet.

Oroszországban is egyre nagyobb a különböző internetes szolgáltatások piaca, beleértve az elektronikus folyóiratok előfizetését. Ez azt jelenti, hogy Oroszország is elérte azt a küszöböt, amikor az internetes források veszélyeztetik az off-line közegben lévőket.

A különböző méretű olvasóeszközök terjedése nyomán az elektronikus könyvek piaca egyre nagyobb és vonzóbb lesz. Míg korábban a szerzők, fordítók reklámlehetőségnek tekintették a könyvek térítésmentes internetes megjelenését, ma már odafigyelnek jogaik érvényesítésére.

Mindez odavezet, hogy lassul az ingyenes elektronikus könyvtárak fejlődése, csökken a tartalmuk. A törvény szerint a jogdíj a szerző halála után 70 évvel évül el, a klasszikus irodalmi műveket valószínűleg továbbra is térítésmentesen lehet szolgáltatni. Van alapja annak a feltételezésnek is, hogy a ma még ingyenes digitális gyűjtemények idővel kereskedelmi terjesztésűvé válnak, helyük az elektronikus könyvtár és az elektronikus könyvesbolt között lesz. A távolabbi jövőben pedig ugyanolyan szabályok fognak vonatkozni a szellemi termékek elektronikus terjesztésére, mint ma a nyomtatott könyvekre és egyéb információhordozókra.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Az ismertetett cikkek forrásai

ABI-Tech. – ABI-Technik (DE)
 Alexandria – Alexandria (GB)
 Behav.Soc.Sci. – Behavioral & Social Sciences Librarian (US)
 Bibliothek – Bibliothek. Forschung und Praxis (DE)
 Bottom Line – The Bottom Line (US)
 BuB – BuB Forum für Bibliothek und Information (DE)
 Bull.Bibl.Fr. – Bulletin des Bibliothèques de France (FR)
 Coll.Manage. – Collection Management (US)

Coll.Res.Lib.News – College and Research Libraries News (US)
 Ctenář – Ctenář (CZ)
 Dial.Bibl. – Dialog mit Bibliotheken (DE)
 Documentaliste – Documentaliste (FR)
 Educ.Inf. – Education for Information (I)
 El.Lib. – Electronic Libraries (I)
 IFLA J. – IFLA Journal (I)
 Inf.Dev. – Information Development (I)
 Inf.Serv.Use – Information Services and Use (I)
 Interlend.Doc.Supply – Interlending and Document Supply (GB)

NAPILAPOK

HETILAPOK

ÖNKORMÁNYZATI
LAPOK

HAVILAPOK

IDŐSZAKI
KIADVÁNYOK

TERJESZTŐK

TELEKOM-
MUNIKÁCIÓKÖZTERÜLETI
REKLÁMOKKIÁLLÍTÁSOK,
VÁSÁROKÜGYNÖKSÉGEK,
KIVITELEZŐK

HIRDETÉSI ENCIKLOPÉDIA

29. kiadás 2006. november

HAZÁNK EGYETLEN MÉDIAADATTÁRA

Félévente bővítve és aktualizálva.

Kizárólag a médiumoktól származó adatok.

KÖNNYŰ KEZELHETŐSÉG

800 oldalon több mint 4600 médium adatai,
10 tartalomjegyzék és 4 regiszter segítségével.

SOKSZÍNŰSÉG

Médium-adatok + média-adatbanki jelentések

Kivitelezők minden szakterületről, szövetségek, újságírók
és szövívők részletes adatai.

BARÁTSÁGOS ÁR

könyv (+CD melléklettel): 6952 Ft

CD adatbázis : 6000 Ft

Internet előfizetés: 6 000 Ft/félév * 10 000 Ft/év

Az árak az áfát és a postaköltséget nem tartalmazzák.

Megrendelhető:

S&S Karakter Kft.

1055 Budapest, Honvéd u. 40.

Telefon: 302-7288 Fax: 475-0803

E-mail: iroda@mediaasz.hu

HAZHOZ VISSZÜK DIPLOMÁJÁT!

J.Acad.Libriansh. – Journal of Academic Librarianship (US)
J.Inf.Sci. – Journal of Information Science (GB)
J.Libriansh.Inf.Sci. – Journal of Librarianship and Information Science (GB)
Kirjastolehti – Kirjastolehti (FI)
Knižnica – Knižnica (SK)
Libr.Admin.Manage. – Library Administration and Management (US)
Libr.J. – Library Journal (US)
Libr.Q. – Library Quarterly (US)
Libr.Trends – Library Trends (US)

Mousaion – Mousaion (ZA)
Naučn.Teh.Bibl. – Naučnye i Tehničeskie Biblioteki (RU)
Online Inf.Rev. – Online Information Review (I)
Poradnik Bibl. – Poradnik Bibliotekrza (PL)
Program – Program (GB)
Prz.Bibl. – Przegląd Biblioteczny (PL)
Rev.Esp.Doc.Cient. – Revista Española de Documentación Científica (ES)
Sch.Lib. – School Libraries (GB)
Signum – Signum (FI)

Az eddig közölt referátumok a folyóirat 2006/3. számához tartoztak volna, amely tematikus különszám volt, ezért nem tartalmazta ezt a rovatot. A MANCI adatbázisban a KF06/3 jelölést kapták, megkülönböztetésül a következőkben közölt, „valódi” KF06/4-es anyagtól

281
398

2. rész

folyóirat
FIGYELEŐ

KÜLFÖLDI

Könyvtár- és információtudomány

Terminológia

06/281

MONTESI, Michela - GIL URDICIAIN, Blanca: Problemas terminológicos relativos al resumen documental = Rev.Esp.Doc.Cient. 29.vol. 2006. 2.no. 205-219.p. Bibliogr. 45 tétel.

Res. angol nyelven

A dokumentációs célú tartalmi összefoglalókkal kapcsolatos terminológiai problémák

Referátum; Terminológia

A dokumentációs célú tartalmi kivonatok különböző fajtái sem a velük szemben támasztott követelmények, sem elnevezésük tekintetében nincsenek szabványosítva. A különféle vezérfonalak és a vonatkozó szakirodalom áttekintése azt mutatta, hogy már az egyes kifejezések más nyelvre fordítása során is számos problémát okoz (egyebek mellett) a homonímia, szinonímia, metonímia jelensége.

Csak a *slanted abstract* elnevezésére hét spanyol szerző hétféle megoldást választott, köztük a parciális, szelektív, orientált kifejezéseket használva. A *highlight abstract* már nagyobb megértésre talált: az előzőt orientáltnak nevező szerző ezt orientálónak hívja, míg mások a kiemelő, vagy hangsúlyozó jelzőt használják. A *structured abstract* spanyol megfelelője először 1996-ban jelenik meg a szakirodalomban, strukturált formában. Az egységesítés hiánya talán azért nem oly feltűnő, mert egyre népszerűbbé és elterjedtebbé válik a strukturált összefoglaló. (A Medline-ből vett adatok szerint 1989 és 1991 között évente megkétszereződött, 1990-1995 között pedig 28,5%-ról 71%-ra nőtt a strukturált rezümék mennyisége, illetve aránya.)

Ugyanakkor a strukturált rezümé strukturálásának módja és mértéke sem egységes, hiszen míg az egyik a kontextussal kezd, a másik azonnal a célt tartja megfogalmazandónak (itt *purpose*, ott *objective* elnevezéssel), a cikkben leírtak körülményeit pedig az egyik szakfolyóirat szerint a „*design, settings and participants*”, egy másik szerint a „*materials and methods*” fejezi ki. Az előző esetben még a „*main outcome measures*” kell, hogy következzen, míg a másik esetben a módszerek után azonnal jöhetnek – itt már egységesen megnevezve – az eredmények és következtetések (*results, conclusions*). Említést érdemel még a kritikai rezümé, mely voltaképpen nem is dokumentációs műfaj, és az indikatív rezümé, mely inkább az annotációhoz közelít (nem egyszer leírónak is nevezik), és melyből hiányzik a tartalom és a struktúra. Konklúzió: minél bizonytalanabb a tartalom feltárása, annál kétségebb az információ-visszakeresés eredménye.

(Mohor Jenő)

06/282

MOREIRA, Alexandra - ALVARENGA, Lidia - de PAIVA OLIVEIRA, Alcione: „Thesaurus” and „ontology”: a study of the definitions found in the computer and information science literature, by means of an analytical-synthetic method = Knowl.Org. 31.vol. 2004. 4.no. 231-244.p. Bibliogr.

„Tezaurusz” és „ontológia”. A számítástechnikai és az információtudományi szakirodalomban található meghatározások analitikus-szintetikus vizsgálata

Nyelvészeti kérdések; Terminológia; Tezaurusz

Az információtudományban közismert a tezaurusz fogalma. Az ontológia a filozófiának a lételemérettel foglalkozó ága. Az ontológia szót emellett a számítástechnikában, főként a mesterséges

intelligencia területén kezdték az 1990-es évektől használni olyan projektekben, amelyekben nagy tudásbázisok szervezése volt a cél. Többféle értelmezése van, amelyek közül az egyik szerint az ontológia olyan informális fogalmi rendszer, amely egy meghatározott tudásbázis alapjául szolgál. Értelmezhetjük úgy is, mint egy fogalmi rendszer logikai elmélet útján történő reprezentációját. Az ontológia lehet továbbá egy logikai elmélet által használt szókincs, valamint lehet a fogalomalkotás specifikációja is.

A két fogalom meghatározásait analitikus-szintetikus módszerrel, kvantitatív és kvalitatív tartalomelemzéssel vizsgálták. A meghatározásokat a két szakterület szakirodalmából vették, KWIC indexet készítettek belőlük, kategorizálták őket. A kategóriákat az attribútumok hasonlóságai alapján állapították meg. A fogalmakat előfordulási sorokba rendezték, amelyek lehetővé tették a két fogalom összehasonlító elemzését. Az egyes kategóriákban való előfordulásaik alapján elemezték a meghatározásokat és a fogalmakat. Előzetes ismereteik alapján széles körben megvitatták az eredményeket.

A szakirodalom gazdasága miatt csak a legrelevánsabbnak tekinthető szövegeket dolgozták fel. A teaurusz fogalom estében az alapműveket választották. Hat meghatározást találtak, ebből kettő ugyanabban a dokumentumban volt. A meghatározások kis száma annak tulajdonítható, hogy érett fogalomról van szó, tehát nincs szükség újbóli definiálására.

Az ontológia fogalma a számítástechnikában nem gyökeresedett meg, így számos meghatározása és értelme van. Ezért a CiteSeer weboldalon végzett keresések útján az ott legtöbb hivatkozást kapott szövegeket választották ki.

A teaurusz fogalmának meghatározásaiban megfigyelhető volt a felhasználókra utaló szavak előfordulása, ami az osztályozással és az információ-visszakereséssel való kapcsolatot mutatja. Az eltérő funkciók folytán az ontológia fogalmának estében ezek nem fordultak elő. A teaurusz terminológiai jellegét mutatja azoknak a szavak-

nak a gyakori előfordulása, amelyek ellenőrzött voltára utalnak. Az ontológia szó mellett a „formális” és a „logika” szavakat találjuk, jelezve, hogy a reprezentáció szigora milyen fontos, hiszen számítógépes rendszerek közötti információcseréről van szó.

A teaurusz feltételezi a fogalmak két-, vagy többértelműségét, valamint az emberi beavatkozást. Az ontológia esetében a tulajdonságok és kapcsolatok formalizálása kap hangsúlyt, és a következtetéseket a számítógép vonja le. A teauruszok és az ontológiák eltérő eredetük és céljaik ellenére ugyanazon a tudásszinten, az episztemológia szintjén funkcionálnak.

(Koltay Tibor)

Történet

06/283

AFANAS'EV, M.D.: „Nerazobrannye fondy” v istorii rossijskih i sovetskih bibliotek = Vestn. Bibl. Ass. Evrazii. 2005. 2.no. 48-52.p.

„Feldolgozatlan” állományok az orosz és szovjet könyvtárak történetében

Ajándék; Feldolgozó munka; Hagyaték; Könyvtártörténet -nemzeti

A könyvtártörténet bővelkedik a kutatók figyelmén kívül eső, figyelmüket elkerülő témákban. E körbe tartoznak az olyan feldolgozatlan és feltáratlan gyűjteményrészek, amelyek egyáltalán nem szerepelnek a befogadó könyvtárak katalógusaiban, leltári nyilvántartásaiban, és amelyeket nem említ semmiféle bibliográfiai feltárási eszköz. A feldolgozatlan állományok történetét az orosz kutatók a nagy közkönyvtárak kialakulásának koráig vezetik vissza, hiszen azokban az egyházi és magángyűjteményekben, amelyeket nem nyilvános használatra szántak, nem létezett a feldolgozást előíró utasítás vagy jogszabály sem. Sok kolostori és szerzetesi könyvtár

állománya maradt így teljesen feldolgozatlanul – ez néha olyan fantasztikus felfedezésekre ad lehetőséget, mint az Igor-ének véletlen felbukkanásának története.

Az orosz könyvtártörténetben az első alkalom akkor adódott hatalmas mennyiségű könyvállomány összegyűjtésére és válogatására, amikor a 18. század végén létrejött az első állami nyilvános könyvtár. Alapját egy kétszázezer kötetes varsói gyűjtemény jelentette, amihez hozzáadódott a cári könyvtár több helyről összegyűjtött állománya. Az Anyicskov palotában felállított könyvtár sorsa egyértelmű: azért gyarapodott egyre a feldolgozatlan állomány, mert a nyilvános használat lehetőségének deklarálása után hatalmas mennyiségű könyv érkezett ajándékba magángyűjteményekből. Minél nagyobb a hírverés egy-egy nyilvános könyvtár megalakulása körül, annál több az ajándék, ezt mutatja a későbbi Orosz Állami Könyvtár elődjének, a Moszkvai Rumjancev Múzeum könyvtárának a sorsa is: az eredetileg 28 ezer kötetes gyűjteménybe létezése első két és fél éve alatt mintegy 125 ezer kötet érkezett ajándékba és ideiglenes megőrzésre.

A könyvkiadás technikai fejlődéséből következően megnőtt a könyvek száma és bevezetésre került a kötelezpéldány gyakorlata. Ezután a feldolgozatlan állományok tovább gyarapodtak: a könyvtáraknak ugyan érdekében állt a frissen megjelenő művek feldolgozása, de ezt általában csak a könyvek esetében tudták megtenni: az orosz akadémiai könyvtárban pl. hosszú ideig nem került sor a zenei, a kartográfiai és a képzőművészeti dokumentumok feldolgozására.

A könyvtárosok mindig is úgy gondolták, az ajándékkötetek vagy a nem hagyományos dokumentumok feldolgozásának halasztgatása csak átmeneti, éppen ezért az ilyen esetekben a dokumentumok elhelyezéséről sem gondoskodtak kellő elővigyázatossággal, a ládában maradt kötetek pincékbe, padlásokra kerültek. A ládák évtizedekkel későbbi felnyitásának idejére a könyvállomány nagy része fizikailag tönk-

rement: a Rumjancev múzeum könyvtárában így semmisült meg a mintegy 150 ezer egységnyi brosúra csaknem fele.

A 19. század második felében a folyamatos feldolgozás munkálatait nagymértékben akadályozta a könyvtári szakemberek hiánya is. A nyilvános könyvtárakban egy-egy szakképzett könyvtáros dolgozott néhány szakképzetlen segítségével végezve el az alapfeladatokat. A helyzet csak az 1910-es évektől változott meg, a növekvő létszám lehetőséget adott az elmaradt munkák egy részének pótlására.

1917 után, a s szovjet időkben két dekrétum született a könyvek tömeges beszolgáltatásáról: az első 1918 júniusában az első világháború idején magánlakásokban és birtokokon tulajdonos nélkül maradt könyvek begyűjtését rendelte el, a második 1918 novemberében már általában rendelkezett valamennyi 500 kötetnél több könyvet őrző magángyűjtemény államosításáról. A rendelet alapján a legértékesebb régi és ritka kötetek a petrográdi állami nyilvános könyvtárba, a Rumjancev Múzeum könyvtárába és a Történelmi Múzeum könyvtárába kerültek. A folyamat 1922-ig tartott, de a könyvek tragikus sorsa ezzel nem zárult le: 1924-től elkezdődött az ideológiai alapokra helyezett „tisztogatás”. A forradalom előtt megjelent hazai és külföldi irodalom „ideológiailag ártalmassá”, tehát feleslegessé vált a nyilvános könyvtárakban, a leválogatott részeket központi raktárakba gyűjtötték, majd a harmincas évek idején a megszüntetett politikai intézmények és hivatalok könyvtárainak anyagával olvasztották össze. 1930 és 1934 között a korábbi tömeges beszolgáltatások első számú kedvezményezettjének számító Állami Lenin Könyvtárban az állomány elérte a milliós kötetszámot, és a feldolgozatlan állomány mennyisége közelgő katasztrófát sejtetett. Rövidesen azonban megtörtént a duplumok leválogatása és értékesítése, az így befolyt bevételt újabb könyvtárosok alkalmazására, bérezésére fordították. A folyamat legfontosabb eredményeként kialakult a még feldolgozatlan állományok rövidített le-

írásának metódusa és olyan megőrzési technika kikísérletezése, amely szükség esetén a használatot is biztosította.

A második világháború könyvállományokat is erősen károsító pusztításai után a feldolgozatlan könyvgyűjtemények központi raktárai jelentették a könyvtárak újjáalapításának forrását, a Szovjetunió központi könyvtárai kötetek millióihoz jutottak, az ötvenes években alakuló felsőoktatási intézmények pedig a forradalom előtti időkből származó, beszolgáltatott anyagot kapták meg. A feldolgozatlan állományok történetének utolsó, még nem lezárt fejezete a kilencvenes évekkel kezdődik: a felszámolt pártkönyvtárak, a megszüntetett szakszervezeti és hivatali könyvtárak nagy, központi könyvgyűjteményekbe kerülve ma is sorsukra várnak...

(*Hangodi Ágnes*)

06/284

SOKOLOV, A.V.: Uroki bibliotečnogo demokratičeskogo dviženja v Rossii = Naučn.Teh.Bibl. 2006. 4.no. 5-17.p.

Könyvtári demokratikus mozgalmak Oroszországban

Könyvtárügy története

A könyvtári demokratikus mozgalom a könyvtáros társadalom önirányításának elveit és az ennek megvalósításához szükséges gyakorlati teendőket jelenti. Az önirányítás eszméje általában egy szakmai szervezet (egyesület, társaság) létrehozására irányul, informális körök vagy jogilag megalakított egyesület formájában valósul meg. Lisovskij N. M. már 1879 és 1884 között írott cikkeiben rendszeresen felszólította az orosz könyvtárosokat (bibliográfusokat), hogy alakítsanak szakmai szervezetet. A Moszkvai Bibliográfusok Köre végül 1889-ben alakult, 1900-ban nevet változtatott: Orosz Bibliográfiai Egyesület néven működött a Moszkvai Egyetem mellett. Száz évvel később, 1989 májusában jött létre az első poszt-szovjet könyvtári egyesület Lenin-

grádban. 1990-ben megalakult az Oroszországi Könyvtári Egyesület. A könyvtári egyesületek önkéntes alapon szerveződött szakmai egyesületek, a szakma társadalmi elismertségének növelésével, tagjaik önmegvalósításával, továbbképzésével, a szakmai etika erősítésével stb. foglalkoznak.

Oroszországban a könyvtári demokratikus mozgalom történetében három szakaszt lehet elkülöníteni: a szovjet időszak előtti, a szovjet, és a poszt-szovjet időszakot.

A forradalom előtti időszak egybeesik az orosz kultúra Ezüst Évszázadának nevezett évekkel. (Az Ezüst Évszázad orosz kultúrtörténeti fogalom, a humán értelmiség kivételes alkotó korszakát jelöli.) Az 1890-1910-es időszak az orosz értelmiség forradalmi nemzedékének virágkora, és erre az időre esik a könyvtáros értelmiség első generációja is. A kor szelleme természetesen hatással volt a könyvtárosok világnézetére is.

A könyvekkel foglalkozó értelmiség első, tudományos és gyakorlati kérdésekkel foglalkozó szervezete az említett moszkvai kör volt. 1899-ben alakult Péterváron az Orosz Bibliológusok Egyesülete. A bibliográfusok szervezeteiben létezett könyvtárügyi szekció, az önálló Könyvtári Egyesület azonban csak 1908-ban jött létre. Ez a szervezet nagyon aktív volt: kérelmet adott be a tudományos és közkönyvtárak helyzetének javítására, könyvtári és bibliográfiai tanszék megnyitására a Pétervári és a Harkovi Egyetemen, útmutatókat dolgozott ki a könyvtári technikáról, 1910–1915 között kiadta a *Bibliotekar'* (Könyvtáros) c. szakfolyóiratot. Az első össz-oroszországi kongresszust 1911-ben tartották.

A szovjet időszak több mint hetven éve alatt a korábbi forradalmi nemzedéket hősöké nevelték át, majd ezt a generációt felváltotta a hatvanas évek, később a nyolcvanas évek nemzedéke. Ez alatt az időszak alatt sikerült antropológiai forradalmat is végrehajtani, kinevelni az új típusú embert, a *homo szovjetikuszt*. Ennek fő vonásai: a szellemi-esztétikai ízlés és az igények egyszerűsége, infantilizmus, kollektivizmus,

szerepesség és önfeláldozás. A N. K. Krupskaja által nevelt könyvtáros értelmiség ugyanezekkel a vonásokkal rendelkezett. A Szovjetunióban volt a világ legnagyobb könyvtári hálózata több mint ötmilliárdos állománnyal, a nemzeti és ajánló bibliográfiákhoz nem volt hasonló a világon, a nép a „legtöbbet olvasó” lett, a könyvtárosok pedig az ideológiai front aktív harcosaivá váltak. Mindebben csak az a baj, hogy megőli az önálló kezdeményezést és az alkotókedvet. A *homo szovjetikus* kiváló végrehajtó, de nincs önálló gondolata és fantáziája. A demokratikus önkormányzás veszélyes csábításnak vagy újabb felesleges intézménynek tűnik számára.

A *poszt-szovjet korszak* nemrég kezdődött. Már a gorbacsovi peresztrojka idején a könyvtáros értelmiség szabadgondolkodású köreiből elterjedt, hogy a szovjet könyvtárak válságban vannak, szükség van a könyvtárügy civilizált demokratizálására. 1988-ban mintegy 500 könyvtárost kérdeztek meg anyagi elismertségükről, a könyvtárak anyagi-műszaki állapotáról. A válaszok figyelemre méltóak voltak. Mindenki tudta, hogy csökken a közkönyvtári olvasók száma, az állomány mintegy 40%-át soha senki nem kéri. A hatalmas állami könyvtári rendszer egyre gazdaságtalanabb és egyre kevésbé hatékony. Ugyanakkor kevesek emeltek szót a szakmai önrányítás mellett, miközben a megkérdezettek fele állította, hogy munkahelyén nem kéri ki a véleményét. Mindenki valami újról álmodozott, de sokáig kellett volna várni arra, hogy a passzív *homo szovjetikus* felismerje a demokrácia erejét. A peresztrojka lendülete a félig elfelejtett hagyományok felélesztésére fordította a figyelmet. 1989 májusában tartották a Leningrádi Könyvtáros Egyesület alakuló konferenciáját, amelyen valamennyi könyvtártípus képviseltette magát. Az állami szervek üdvözltek a kezdeményezést, a könyvtárak irányítási rendszerét „társadalmi-állami” jelzővel illették. Az egyesület aktív tagjai csak a könyvtárak vezetői, tanárok, módszertani irányítók lehetnek, más szóval a kötetlen munkaidővel rendelkező szak-

arisztokrácia, és nem a gyakorlati szakemberek. Vagyis a könyvtárosok nagy része nem érdekelt az egyesület tevékenységében: az arisztokrácia demokráciája vagy arisztokratikus demokratikus mozgalom alakult ki.

A 21. század kezdetén két fontos problémát kell megoldani:

- 1) a könyvtáros szakma „elneptelenedése”, az energikus és képzett munkaerő elvándorlása a könyvtári területről, a könyvtárak elvesztették vonzó jellegüket a humán-orientáltsgú fiatalok körében.
- 2) helyet kell kapnia a különleges (pravoszláv, eurázsiai) orosz civilizáció megőrzésének, amely biztosítéka lehet Oroszország függetlenségének és egységének.

Ezeket a problémákat azonban nem lehet sem az adminisztratív rendszerrel, sem az arisztokratikus demokráciával megoldani. Mozgósítani kell az egész könyvtáros társadalmat, és meg kell szabítani a *homo szovjetikus* szindrómától.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

Lásd még 311

Kutatás

06/285

ČABRUNOVÁ, Anna: K metodologickým problémom výskumu informačného správanía = Knižnica. 7.roč. 2006. 3-4.no. 3-12.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

Az információs viselkedés kutatásának módszertani problémái

Ember-gép kapcsolat; Gépi információkeresés; Informatika; Könyvtártudományi kutatás

Az információs viselkedés modelljei az információtudomány fizikális és kognitív fejlődési tendenciáival párhuzamosan alakultak. A fizikális

paradigma a tudományos megismerést abszolút igaz, univerzális, semleges eszköznek tekinti. A kognitív paradigmában a megismerés relatív: kognitív és szociális folyamatok hatnak rá, interdiszciplináris területek integrálódnak benne. A kutatások szerint a két paradigma párhuzamosan létezik.

Az információs viselkedés szűkebb értelemben az információkeresés közben kialakuló magatartást jelenti, tágabb értelemben információs környezetben zajló, emberi interakcióhoz kapcsolódó viselkedés. Ide tartozik az információs nevelés, írástudás, jog, etika és higiénia. Az információtudományhoz közvetlenül azok a területek tartoznak, amelyek az információs viselkedéssel, tudattal, környezettel és neveléssel foglalkoznak.

Az információs viselkedés az ember információs környezethez való viszonyának összes megnyilvánulását, motivációit tartalmazza. A motiváció mögött általában szükségletek állnak. Az információtudomány egyik alapkategóriája az információs szükséglet, az az állapot, amelyben egy személy vagy szervezet tevékenységéhez nélkülözhetetlen a megfelelő információ. Fontos része a hozzáállás, az érdeklődés és érték kérdése. Az érdeklődés a szükségletnél aktívabb tartalmú kötődés. Az érték az információs viszonyban a legbonyolultabb probléma.

A motiváció struktúrájában fontos szerepe van az akaratnak, szándéknak, döntéshozatalnak. Ezen a szinten érvényesül a meggyőződés, világnézet és törekvés. Az információtudomány egyáltalán nem foglalkozik ezekkel a kategóriákkal, pedig az információs viselkedésben döntő szerepük lehet. Ezzel szemben, az információs viselkedés kutatásának mai modelljei az információkeresési szokások vizsgálatából indulnak ki.

Az *információs tudat* megismerési, értékelési elemeket tartalmaz, meghatározza és irányítja az információs viselkedést. Az *individuális információs tudat* tartalmát az ismeretek, a módszerek, hozzáállás, vélemény, az értékelési folyamat alkotja. A *csoportos információs tudat* nem

az individuális tudatok összegződése, hanem a csoport információs hozzáállásával, kommunikációs viszonyaival függ össze. A *társadalmi információs tudat* ismeretek, vélemények, koncepciók, projektek rendszere, amelyeket az információs politika regionális, nemzeti és állami szinten képvisel. A *globális információs tudat* a globális információs infrastruktúra mentén szerveződik, alapjaiban az egész világra kiterjedő telekommunikációs és számítógépes hálózat áll. Kialakításában jelentős szerepe van a jogi, gazdasági és etikai tudatnak, szerkezetileg a legerősebb benne a gazdasági és technikai tudat.

Az *információs környezet* szerkezetileg emberek, információs-kommunikációs folyamatok, tér-idő elemek, szervezetek, anyagi-technikai eszközök összetett együttműködésével valósul meg. Az *individuális információs környezet* az ember biológiai, pszichikai és szociális alrendszerei alapján működik. A csoportos, intézményi, társadalmi és globális információs környezet szintjei mellett meghatározó az információs és kommunikációs technológia. Ezért az ember elektronikus információs környezettel való interakciója kutatható általános és az egyes szociológiai struktúrák szintjein.

Az információs viselkedést meghatározza az *információs nevelés*. Az emberi viselkedés zömmel tanult elemekből tevődik össze. Asszociációs-motivációs kutatások szerint a tanult elemeknek ugyanolyan hatásuk van, mint a motivációs eredetűeknek.

Az információtudományi kutatások többsége nem elméleti jellegű. Kevés eredmény született a tudományágban a törvényszerűségekkel kapcsolatosan, főként az elméleti analízisek hiányoznak. Az információs viselkedés kutatásában tudományos problémák fölvetésére, empirikus módszerekre, objektív, kvantitatív kutatási eredményekre lenne szükség.

Az információs viselkedés kutatásának szervesen kellene illeszkednie a viselkedéskutatásba. Ez megerősíthetné az információtudomány presztízsét, fogalmi, kategóriái egzakttá válását,

beilleszkedését a magatartástudományok fogalmai apparátusába.

(Prókai Margit)

06/286

MONTESI, Michela - GIL URDICIAIN, Blanca : Recent linguistic research into author abstracts: its value for information science = Knowl.Org. 32.vol. 2005. 2.no. 64-78.p. Bibliogr.

Az autoreferátumokkal kapcsolatos legújabb nyelvészeti kutatások és azok értéke az információtudomány számára

Könyvtárudományi kutatás; Referátum; Szövegelemzés

A szerzők szemléjükben azért foglalkoznak ezzel a kérdéskörrel, mert az autoreferátumok – minden hátrányos tulajdonságuk (a szerzők önreklámozó elfogultsága és nem kellő tapasztalata a referálásban) ellenére – olcsóságuk és azonnali elérhetőségük folytán igen érdekesek az információsztudomány számára.

Az autoreferátumok angol szaknyelvi nyelvészeti és információtudományi vizsgálata között általában nincsenek kapcsolódási pontok. Az információtudomány a felhasználói igények, a szaknyelvi kutatás a szerkezet és stílus szempontjából vizsgálja az autoreferátumokat. Az anyanyelvi szerzők által írt, publikált autoreferátumok modellként szolgálnak a kutatói társadalom többi tagja számára. A szaknyelvi kutatás leíró jellegű, tehát nem kérdőjelezi meg a vizsgált autoreferátumok alkalmasságát. Az információtudomány ezzel szemben inkább preskriptív, vagyis szabályok és szabványok betartására hív az információs célok elérése érdekében.

Éppen a szaknyelvi kutatás leíró jellege érdekes az információtudomány számára, mivel egy ott nem alkalmazott módszertan alkalmazásával mutatja meg, milyen különbségeket találunk a különböző szakterületek autoreferátumai között. Ezek az ismeretek alkalmazhatók az

autoreferátumok javításában. Ez a gondolat megtermékenyítette a gépi referálással kapcsolatos kutatásokat is, mivel a gépi referátumok minősége sok kívánnivalót hagy maga után, így javítani kell őket. A javítás az emberi erőfeszítéssel készült referátumok esetében is szükséges, többek között annak az elképzelésnek az újragondolásához, hogy a referátum a tudományos szakirodalom indexelésének és szemlék készítésének az alapját jelentik. Ez ugyanis megkérdőjelezhető, mivel az autoreferátumok nem objektívak és nem fedik le teljességgel az eredeti dokumentumot. Ugyanakkor az autoreferátumokat gyakran felhasználják referálásra és indexelésre, különösen, amikor a cikk kevésbé ismert nyelven íródott vagy nincs idő a cikk mélyebb elemzésére. A szerzők az autoreferátumokat tudományos műfajnak tekintik, és olyan pragmatikai funkciókat tulajdonítanak nekik, amelyek nem feltétlenül kapcsolódnak az információ-visszakereséséhez.

A szaknyelvi kutatás irodalmát 1990 óta áttekintve megállapítható, hogy az autoreferátumok vizsgálata a műfajelemzés keretében történt. A műfaj itt olyan szöveget jelent, amely célzottan kíván bizonyos funkciókat elérni, és amelyet meghatároznak egy-egy adott tudományos közösség konvenciói. A referátumok szerkezetét a benne tükrözött tudományos cikk szerkezete alapján, intuitív módon definiálják. Ez a szerkezet a bevezetés – (anyag és) módszerek – eredmények – következtetések és/vagy javaslatok forma, amelynek alkotóelemeiből eltérő mennyiségű információ kerül át a referátumba. Az adott tudományterületről, a kutatás típusától, a megcélzott tudományos közösségtől, valamint a szerző kulturális háttérétől és nyelvétől függően különbségek mutatkoznak a szerkezetben.

A szerzők ismertetik, milyen eredményeket ért el a szaknyelvi kutatás az autoreferátumok stilisztikai, szövegtani, szóhasználatbeli leírásában. A cikk több helyütt röviden szól a konferenciákra benyújtott tartalmi összefoglalók (abstracts) jellemzőiről is.

Lásd még 308, 388

(Koltay Tibor)

06/287

SCHLOEGL, Christian - GORRAIZ, Juan: Document delivery as a source for bibliometric analysis: the case of Subito = J.Inf.Sci. 32.vol. 2006. 3.no. 223-237.p. Bibliogr. 18 tétel.

A dokumentumszolgáltatás mint a bibliometriai elemzések forrása – a Subito példáján

Avulás; Bibliometria; Cikk; Dokumentumszolgáltatás; Hivatkozás

A cikk a Subito dokumentumszolgáltató rendszer bibliometriai elemzését nyújtja. Az elemzés kimutatta, hogy a kért cikkek túlnyomó többsége – a hivatkozott cikkekéhez hasonlóan – a folyóiratok viszonylag szűk körében található. Ezek elsősorban az élettudományok, különösen az orvostudomány területéről kerülnek ki. A legtöbbször kért (Subito) és a legtöbbet hivatkozott (SCI) folyóiratok között azonban igen kevés a közös cím, ami arra utal, hogy a két mérhető adat mást fejez ki. Ezt erősítik az avulásra vonatkozó mérések is a két különböző vonatkozásban. A dokumentumszolgáltatásban a kurrens cikkek aránya sokkal magasabb, mint a hivatkozásokban. Az elemzés arra is kiterjedt, hogy milyen összefüggés van adott folyóirat előfizetési ára és a belőle kért cikkek száma között. A feltételezett összefüggés, mely szerint a költséges folyóiratokból több cikket kérnek, nem nyert igazolást.

(Autoref. alapján)

06/288

CLARKE, Maria Elizabeth - OPPENHEIM, Charles: Citation behaviour of information science students 2.: postgraduate students = Educ.Inf. 24.vol. 2006. 1.no. 1-30.p. Bibliogr. 88 tétel.

Hallgatók hivatkozási gyakorlata egy informatikai tanszéken, 2. rész: posztgraduális hallgatók

Adatbázis; Felmérés; Folyóirat-könyvtári; Hivatkozás; Könyvtáros-utánpótlás; Számítógép-hálózat

A cikkben ismertetett kutatás a Loughborough Egyetem informatikai tanszékén tanuló hallgatók hivatkozási szokásait kívánta kideríteni. A következő vizsgálatokat végezték el: a 1998 és 2003 között benyújtott disszertációk bibliográfiai hivatkozásainak elemzése, felmérés a hallgatók hivatkozási szokásairól, és a hivatkozások pontosságának ellenőrzése. Kiderült, hogy a legtöbb hivatkozás folyóiratokra (32,6%), könyvekre (30,0%) és webhelyekre (24,0%) vonatkozott. A webhelyek hivatkozottsága először 2002-ben előzte meg a könyvekét, majd ugyanez 2003-ban is megismétlődött. Az elektronikus publikációkra történő hivatkozások száma folyamatosan emelkedett. Jelentős különbség mutatkozott az elektronikus forrásokra való hivatkozások számában a tanult tárgyak szerint. Hibákat az összes hivatkozás 24,9%-ában találtak, és a bibliográfiák többségében (80%) legalább egy hiba volt. Sok diák (56,9%) érzett bizonytalanságot, amikor elektronikus forrásokra hivatkozott. A hallgatók sok okot soroltak fel hivatkozásaik indoklására, és ezek általában megfelelnek a tudományos szerzők hivatkozási indítékainak.

(Autoref.)

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Nemzetközi könyvtárügy

06/289

COUSINS, Jill: The European Library - from project to service. Will the „portal in the browser” solution work? = Ser.Lib. 49.vol. 2005. 3.no. 125-145.P. Bibliogr. 10 tétel.

Az Európai Könyvtár útja a projekttől a szolgáltatásig. Fog-e működni a „portál a böngészőben”?

Együttműködés -nemzetközi; Elektronikus könyvtár; Gépi információkeresés; Nemzeti könyvtár; Portál

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A 2005 márciusában indított Európai Könyvtár portál béta-tesztfázisába jutott. Kérdéses, hogy mennyire válik be a „portál a böngészőben” típusú megoldás. A kimerítő tesztelés egyetlen módja, hogy a portált az egész világ számára hozzáférhetővé teszik, majd az így felmerülő problémákat megoldják. Az Európai Könyvtár (www.theeuropeanlibrary.org) megvalósítása érdekében az európai nemzeti könyvtárak egy hároméves európai uniós projekt keretében arra törekedtek, hogy olyan rendszert alakítsanak ki, amely integrált hozzáférést biztosít gyűjteményeikhez. A tervezési és kísérleti fázis után a portál kiépítése 2004 júniusában kezdődött meg. Jelenleg kilenc nemzeti könyvtár rekordjait és digitális dokumentumait nyújtja. Indulásakor 11 millió tételt tartalmazott, amelyből félmillió a digitalizált dokumentum. A cikk számba veszi a páneurópai szolgáltatás megindítását lehetővé tevő műszaki fejlesztéseket, együttműködési és üzleti eredményeket. Elemzi a kommunikációs és marketingtervet, valamint a projekttel kapcsolatos további feladatokat és problémákat. Példá-

kon keresztül bemutatja, hogy a kutatás és fejlesztés miként hasznosíthatja közvetlenül is az együttműködés előnyeit.

(Autoref.)

06/290

FUEGI, David - SEGBERT, Monika: TEL-ME-MOR - a milestone on the way to the European Digital Library = Alexandria. 18.vol. 2006. 1.no. 55-62.p.

A TEL-ME-MOR program – mérföldkő az Európai Digitális Könyvtár felé vezető úton

Együttműködés -nemzetközi; Elektronikus könyvtár; Nemzeti könyvtár

A TEL-ME-MOR (The European Library: Modular Extensions for Mediating Online Resources) az Európai Unió IST programja által támogatott projekt, amelynek célja, hogy felhívja az új tagállamok figyelmét az európai programokban való részvétel lehetőségére, és integrálja az új tagállamok 10 nemzeti könyvtárának elektronikus forrásait az Európai Könyvtárba (The European Library, TEL, <http://portal.theeuropeanlibrary.org>). Ezt a szolgáltatást a Holland Királyi Könyvtár üzemelteti az Európai Nemzeti Könyvtárigazgatók (CENL, www.cenl.org) megbízásából. A TEL-ME-MOR 2007 januárjáig fog működni és számos hasznos jelentést eredményez a nemzeti könyvtárakban folyó kutatásokról és digitális tartalmakról, valamint a projekt honlapján található többnyelvű portál kifejlesztéséről. A TEL-ME-MOR egyike azoknak a projekteknek, amelyek során a CENL együttműködik az Európai Unióval. A korábbi TEL és a mostani TEL-ME-MOR projektek sikerére alapozva az Európai Bizottság bejelentette, hogy az Európai Könyvtárnak központi szerepet szán az Európai Digitális Könyvtár gyakorlati kifejlesztésében. A

CENL örömmel fogadta a kihívást, és most The European Digital Library (EDL) néven új projektet indít, amely az összes többi EU- és EEA-ország nemzeti könyvtárát bevonja a TEL-be és az eContentplus projektbe. Az Európai Könyvtár megkezdte átalakulását Európai Digitális Könyvtárrá.

(Autoref.)

06/291

CAIDI, Nadia: Building „civilisational competence”: a new role for libraries = J.Doc. 62.vol. 2006. 2.no. 194-212.p. Bibliogr.

„Civil kompetenciák” kiépítése: új szerep a könyvtárak számára?

Feladatkör; Információs társadalom; Könyvtárosi hivatás; Közérdekű tájékoztatás; Társadalmi követelmények

A tanulmány célja, hogy megvizsgálja a könyvtárak és könyvtárosok változó szerepét és a róluk alkotott képet, valamint az általános információs kultúra helyzetét négy közép-kelet-európai országban, amelyekben nemrégiben társadalmi-politikai változások zajlottak. A szerző által vizsgált alapkérdés, hogy vajon a könyvtáraknak mint szociális és kulturális intézményeknek van-e szerepük abban a folyamatban, amelynek során az egyének olyan készségekre és kompetenciákra tesznek szert, amelyek messze kívül esnek a könyvtár falain, és amelyek az egyének életének olyan területeire hathatnak, mint például részvételükre a politikai, gazdasági és civil életben.

1999-ben 49 lengyel, magyar, cseh és szlovák könyvtárpolitikussal folytattak interjút (válogatott második interjúkra 2002-ben került sor), hogy felderítsék, milyen szerepet játszanak a könyvtárak országuk társadalmi és politikai átalakulásában. A könyvtár bármely társadalom információs környezetének mindenütt megtalálható eleme, és alapvető szerepet játszik az információs források és szolgáltatások közvetítésében a használók számára. Annak ellenére,

hogy a társadalomban mindenütt jelen vannak, és központi feladatot töltenek be az információ előállításában, szervezésében és terjesztésében, nagyon sok közép-kelet-európai országban nem sokat törődnek a könyvtárakkal. A könyvtárak fontos szerepet játszhatnak a nemzet politikai átalakulásában azzal, hogy olyan képességeket és kompetenciákat közvetítenek a polgárok számára, amelyek révén a korszerű követelményeknek megfelelő információs kultúra alakul ki.

(Autoref. alapján)

Nemzeti könyvtárügy

06/292

The vigorous advancement of libraries in China. [Comp. by] the Library Society of China = IFLA J. 32.vol. 2006. 2.no. 113-118.p.

Res. francia, német, orosz és spanyol nyelven

A könyvtárak gyors fejlődése Kínában

Könyvtárügy

Kína könyvtárügyének hosszú történetében a 20. század első fele volt az az idő, amikor a könyvtárfogalom lényege a könyvek tárolásától a modern szolgáltató szerepkör felé mozdult el. A Kínai Népköztársaság fennállása, és különösen napjaink reformjai, a nyitás politikája nyomán a korábban egyenetlenül fejlődő kínai könyvtárakból tekintélyes gyűjteményekre épülő, változatos szolgáltatásokat nyújtó, valódi könyvtári rendszer alakult.

A Kínai Nemzeti Könyvtár jogelődjével, a Fővárosi Könyvtárral együtt 97 éves múltra tekint vissza. 170 ezer m² területen 47 olvasótermével, több mint 1300 teljes munkaidejű dolgozójával az év 362 napján fogadja olvasóit. Általános tudományos könyvtár és bibliográfiai műhely, mely egyúttal a könyvtártudományi kutatásnak és tájékoztatásnak, valamint a könyvtárosképzésnek is

központja. Irányító szerepet tölt be a könyvtári szabványosításban és a digitalizálásban. Aktívan részt vesz a bel- és külföldi könyvtári együttműködésben és kulturális kapcsolatokban. Gyűjteménye 2005-ben 25 millió dokumentumot tett ki, és 636 ezer dokumentummal gyarapodott. Ebben az évben a könyvtár mintegy 4,6 millió olvasót fogadott. Folyik az online szolgáltatások bővítése (online bibliográfiák, dokumentumküldés, távoktatás, forrástájékoztató stb.) A 2007 októberére elkészülő új épülettel Kína a világ harmadik legnagyobb nemzeti könyvtárát mondhatja majd magáénak.

2004-ben Kínának 2719 megyei vagy magasabb szintű közkönyvtára volt, összesen csaknem 48 ezer munkatárssal. Gyerekolvasók számára a megyei könyvtárak tartanak fenn vagy terveznek külön helyiségeket; mintegy 80 önálló gyerekkönyvtár működik az országban. A közkönyvtárak kiemelt figyelmet fordítanak a gyerekekre (családokat célzó olvasáspropaganda, nyelvi képzés, nyári táborok stb.), de a helyiségek, a berendezés és a szolgáltatások tervezésénél egyre inkább szem előtt tartják az időseket és a vakokat is.

A csaknem 1500 egyetemből 150 tartozik az Oktatási Minisztérium alá. Ezek az ún. A–szintű egyetemek és könyvtáraik a kormányzati projekt keretében kiemelt támogatásra és fejlesztésre számíthatnak. A „rendes” egyetemi könyvtárak száma nagyjából 700, a műszaki felsőoktatási és felsőfokú szakképzési intézmények könyvtárainak száma 600.

A különböző méretű és fejlettségű szakkönyvtárak alkotják Kína legnagyobb hálózatát (8-9 ezer könyvtár, 890 ezer munkatárs, 1 milliárd dokumentum). Ide tartoznak az egyes iparágak országos szakkönyvtárai, az akadémiai könyvtárhálózat, az ipari, haditechnikai, kormányzati intézmények, üzleti és tömegkommunikációs szervezetek, valamint a kórházak könyvtárai. Legtöbbjük nyilvános, munkatársaik rendelkeznek könyvtári, illetve szakterületük szerinti végzettséggel.

Az „egyéb könyvtárak” kategóriáját a 600 ezer iskolai könyvtár (2,7 milliárd dokumentum) és a 60 ezer vállalati – ebből 12 ezer szakszervezeti – könyvtár alkotja (összesen 191 millió dokumentum).

Bár a könyvtárépületekre és a könyvtárak vezetésére létezett szabályozás helyi és egyetemi szinten, átfogó könyvtári törvény csak most van előkészületben. Minden kínai könyvtár részt vesz a használóképzésben, a könyvtárosok pedig a kötelező rendszeres továbbképzésben. A könyvtárközi kölcsönzés és forrásmegosztás céljait két országos szintű program szolgálja. Az Online Katalizálási Központ 1997 óta dolgozik az országos közös katalógus megvalósításán, melynek érdekében szabványokat is közread.

A mai kínai könyvtárosegyesület jogelődje 1925-ben alakult meg, és az IFLA egyik alapító tagja volt két évvel később. A kormányzattól független, nonprofit szervezetben tudományos és kereskedelmi szervezetek is képviseltetik magukat. 19 tagja visel tisztséget az IFLA különböző szekcióiban. Az egyesület 11. ötéves tervének főbb célkitűzései a következők:

- 1.) a könyvtárügy fejlődését előmozdító elméleti és gyakorlati kutatások szervezése és összefogása,
- 2.) a könyvtárügy jogi környezetének kiépítése és fejlesztése,
- 3.) a könyvtári fejlesztések területi összehangolása és az együttműködés előmozdítása, az információhoz való hozzáférés garantálása mindenki számára,
- 4.) a könyvtár, az olvasás, a tudomány népszerűsítése,
- 5.) a könyvtárak közönségkapcsolatának felkészítése a terrorizmus, a környezeti katasztrófák kezelésére,
- 6.) az egyesület szervezeti kultúrájának fejlesztése, hozzáigazítása a társadalmi követelményekhez.

(Vajda Henrik)

06/293

HOSONO, Kimio: Changes in university and public libraries in Japan = IFLA J. 32.vol. 2006. 2.no. 119-130.p. Bibliogr.

Res. francia, német, orosz és spanyol nyelven

Változások a japán egyetemi és közkönyvtárakban

Egyetemi könyvtár; Közművelődési könyvtár

A cikk ismerteti a japán egyetemi és közművelődési könyvtárak működésével kapcsolatos tényezőket és intézményeket. Bemutatja mindkét könyvtártípus szervezeti felépítését és fő jellemzőit. Felvázolja az Oktatási, Kulturális, Sport-, Tudományos és Műszaki Minisztérium (MEXT), az Országos Informatikai Intézet (National Institute of Informatics, NII), az Országos Parlamenti Könyvtár (National Diet Library) és a Japán Könyvtáros Egyesület szerepét és tevékenységét. Az egyetemi könyvtáraknak szembe kell nézniük a költségvetés, a folyóirat-emelkedések, az elégtelen polc-kapacitás, az állománygyarapítás, a könyvtárközi kölcsönzés és a személyzeti képzés szükségességének problémáival. A közkönyvtárakat a következő problémák érintik: bizonyos helyi önkormányzatok egyesülése, a Shitei Kanri rendszer (a helyi önkormányzati menedzsment privatizálása), költségvetési megszorítások és a személyzet képzettségének hiányossága. A közkönyvtárak felkészülően vannak az üzleti és a közhasznú egészségügyi tájékoztatás, valamint az ún. IC címkék (kompakt hordozó dokumentumok, könyvek, kölcsönzési és egyéb információk tárolására) bevezetésére.

(Autoref.)

06/294

FILATKINA, Irina V.: Between East and West: libraries of the Russian Far East = IFLA J. 32.vol. 2006. 2.no. 147-152.p.

Res. francia, német, orosz és spanyol nyelven

Kelet és nyugat között: az orosz Távol-Kelet könyvtárai

Könyvtárügy

A cikk felvázolja Oroszország Távol-Keleti Szövetségi Régiójának (Far East Federal District, FEDF) könyvtári hálózatát, és bemutatja a Távol-Keleti Állami Tudományos Könyvtárat (Far Eastern State Research Library, FESRL), a régió legnagyobb könyvtárát. E könyvtár kb. 3 millió dokumentummal rendelkezik; 1994-ben indult online katalógusa 500 ezer bibliográfiai tételt tartalmaz. Az új olvasók száma évente 45 ezer. Az FESRL aktívan részt vesz a könyvtárosképzésben és a könyvtárközi együttműködésben. Jelentősebb kiadványai: regionális bibliográfiák (pl. Books on the far East, Literature on Khabarovsk Krai, Published in Khabarovsk Krai), monográfiák, konferenciaanyagok, kurrens bibliográfiai mutatók, egy esemény-kalendárium (Time and Events), és egy negyedéves könyvtártudományi folyóirat (The Far East State Research Library Bulletin). A könyvtár művelődési, kulturális és tájékoztatási központként működik.

(Autoref.)

06/295

RICHARDSON, John V.: The library and information economy in Turkmenistan = IFLA J. 32.vol. 2006. 2.no. 131-139.p.

Res. francia, német, orosz és spanyol nyelven

Könyvtár- és információgazdaság Türkmenisztánban

Könyvtárügy

Az 1991 óta független, mintegy 5 milliós lakosságú Türkmenisztán könyvtárügye újabban egy hírhedtté vált 2005-ös „elnöki utasítás” révén került a nemzetközi szakmai köztudatba. E szerint „senki sem jár könyvtárba, és nem olvas könyve-

ket, tehát a könyvtárakat be kell zárni”.

A könyvtárakról és szolgáltatásairól szóló, 2000 óta hatályos 31-II. számú törvény a könyvtárügy minden vonatkozását igyekszik szabályozni, bár túlzott módszertani aprólékosága mellett teljesen hiányzik belőle a szerzői jogi szabályozás. Kisebbségi jelentősége a 2005. áprilisában a Minisztertanács ülésén elhangzott, fent idézett elnöki kommentárnak, bár voltak bezárások erre hivatkozva. A falusi könyvtárak és a helyi oktatási intézmények könyvtárainak összevonása kapcsán sok szó esik a fokozódó központosításról is.

Rukhnama című könyvében, ami lényegében az állami ideológia foglalatosa, az elnök még fenn hirdeti a tudás, illetve az olvasás fontosságát. A sajtótermékek kínálata és az újságolvasási szokások azonban nem árulkodnak magas olvasáskultúráról. A könyvtárak állománya általában elavult és rossz állapotú. Az állományvédelemnek nincsenek meg a technikai feltételei. A legtöbb könyvtár nyitvatartási ideje rövid. Szabványos katalógusok helyett inkább leltári feljegyzésekről beszélhetünk. A számítógépek csak most vannak terjedőben, és az internet-hozzáférést még korlátozzák is. Professzionális tájékoztató szolgálat szintén nem jellemző.

Az ország legnagyobb és legkorszerűbb könyvtárai a nemzeti könyvtári funkciókat együttesen betöltő Nemzeti Könyvtár, a Nemzeti Gyermekek Könyvtár és a Központi Tudományos Könyvtár, valamint a kilenc intézményből álló felsőoktatási könyvtárhálózat. Ezek, főként a nemzetközi kiadványcsere révén, gyarapodó külföldi könyvállománnyal rendelkeznek. Műszaki és informatikai problémáik legalábbis a megoldás küszöbén állnak; a Nemzeti Könyvtár új épületét például 2006-ban adják át. Az elemi és középfokú oktatás átalakulóban van nyugati mintára, de válságjelenségek is mutatkoznak. A túlszűfolt iskolák könyvtárai szűkös helyiségben és szegényes állománnyal működnek, számítógép pedig nincs bennük.

Könyvtárosképzés csak egy helyen, főiskolán fo-

lyik, de több szakirányú képzést is kínál (könyvtári és múzeumi, művészeti könyvtári képzés, a kulturális örökség védelme). A 90-es években többször bővített tantervben helyet kap a levéltári iratok kezelése, a gyermekirodalom, az olvasásszociológia és -pedagógia is. A főiskoláról azonban csupán 10-20 könyvtári szakember kerül ki évente.

Nagyobb kormányzati figyelmet érdemelne a könyvtár- és tájékoztatásügy, a nemzeti könyvtár és a nem állami intézmények. A kormány, a nemzetközi szervezetek és külföldi szponzorok valódi együttműködésére van szükség, nem főlegessé vált dokumentumok adományozására. A nemzeti fejlesztési stratégiával összhangban remélhetőleg javulni fog a könyvellátás és a könyvtárak állománya, megszűnik a szakkönyvhiány. Egy könyvtáros egyesület sokat segíthetne a nemzeti információpolitika megvalósításában, szakmai rendezvények szervezésében és a továbbképzésben. A könyvkereskedők szervezete felléphetne a külföldi sajtótermékek szélesebb nyilvánossága érdekében, előmozdíthatná a ma még hiányzó szerzői jogi szabályozást. A helyi könyvtárak könnyen találhatnak külföldi partner-, illetve testvérintézményeket, erre az IFLA és az ALA egy-egy projektje is lehetőséget nyújt. A fiatal könyvtárosoknak be kellene kapcsolódnuk a külföldi képzési programokba és konferenciákba, amire több könyvtáros szervezet lehetőséget kínál. A hazai képzésben törekedni kell a tehetséges tanulók könyvtáros pályára állítására, tanulmányi idejük alatt megfelelő anyagi támogatásukra, kiváló oktatókra, valamint az információforrások és -technológia tárgykörében is korszerű tantervre és infrastruktúrára.

(Vajda Henrik)

Lásd még 284, 297

Központi szolgáltatások

06/296

KLIEMT, Andreas: WorldCat - ein globales bibliographisches

Universalsystem aus deutscher Sicht = Information. 57.Jg. 2006. 3.no. 149-156.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol nyelven

A WorldCat mint globális bibliográfiai rendszer német nézőpontból

Gépi információkeresés; Központi katalógus -online

A WorldCat 9000 amerikai könyvtár és 80 egyéb ország könyvtárainak állományát tartalmazza; 62 milliárd tételével a világ egyik legnagyobb központi katalógusa. Az adatbázisban a világ összes nyelve és minden lehetséges szakterület megtalálható, rendelkezik az elmúlt 500 év összes dokumentumtípusával, és még a babilóniai időkben is akad benne néhány dokumentum. A WorldCat azonban nem pusztán központi katalógus; egyre több könyvkereskedelmi információt és bibliográfiai elemet tartalmaz. FirstSearch nevű szolgáltatása révén egy világméretű bibliográfiai rendszer áll a használók rendelkezésére. A szerző speciális német problémákat kifejező keresőkérdésekkel illusztrálja, hogyan lehet sikeres WorldCat kereséseket végezni.

(Autoref.)

Együttműködés

06/297

JOSEPH, Heather: The Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition. An evolving agenda = Coll.Res.Lib. News. 67.vol. 2006. 4.no. 84-86.p.

A Tudományos Publikálás és Felsőoktatási Források Koalíciója (SPARC) tevékenységének új irányai

Együttműködés -belföldi; Hozzáférhetőség; Publikálás -tudományos kiadványoké; Tájékoztatói politika

A SPARC (Scholarly Publishing and Academic

Resources Coalition) együttműködés célja a tudományos kommunikáció rendszerének átalakítása, és ennek érdekében különböző projektek indítása és támogatása. A SPARC mint stratégiai szervezet küldetésének tekinti a tudományos folyóiratok aránytalan áremelkedését előidéző okok megszüntetését, és a tudományos közösség információhoz való hozzáféréseinek előmozdítását. A tudományos könyvtárak szövetsége (ARL) alapította meg 1998-ban; több mint 200 felsőoktatási és tudományos könyvtárat fog össze. 2002 óta a SPARC legfontosabb célja a tudományos irodalomhoz való nyílt hozzáférés megvalósítása, természetesen az egyes tudományterületek sajátosságaihoz igazodva. (Előfordulhat, hogy valamely szakterületen a kutatói közösség érdekeit az előfizetésen alapuló megoldások szolgálják a legjobban.)

A SPARC tevékenysége három területre koncentrálódik: az érintettek képzése a tudományos kommunikáció kérdéseiről, piaci alapú kezdeményezések kísérleti megvalósítása és érdekképviselet.

A képzési tevékenységhez kapcsolódtak a „Create change” és a „Declaring independence” kampányok, amelyek a könyvtárosokat és a szerzőket célozták meg, azokat tájékoztatták publikálási-kiadási-előfizetési döntéseik következményeiről. A kampányok felhívták a tudósokat, hogy növeljék a piaci versenyt, és honosítsanak új, a kutatók által irányított kiadási színhelyeket. A SPARC a hagyományos nyomtatott csatornák mellett a webes fórumokat is használja. A havonta megjelenő, elemzéseket tartalmazó SPARC Open Access Newsletter és a naponta frissített Open Access News Blog az egész világot ellátja a nyílt hozzáférés új fejleményeire vonatkozó információkkal. A SPARC fehér könyvei (ilyen volt a *The case for institutional repositories*) új gondolatokat vetnek fel a kutatók és a kiadók közössége számára. A SPARC fenntartható alternatív kiadási vállalkozások inkubálására (létrehozására, támogatására és megvalósíthatóságuk vizsgálatára)

törekszik. Egyik korai programja az ésszerű árú elektronikus folyóiratok bevezetését célozta a rendkívül költséges címek helyett. Ez a megközelítés aztán sokkal nagyobb, több kiadót is érintő vállalkozásokhoz vezetett (Euclid projekt, Columbia Earthscape, BioOne). Az intézményi archívumok területén is zajlottak partneri együttműködések (példa erre a California Digital Library eScholarship programja). A SPARC üzleti és stratégiai tervezési konzultációs tevékenységet is folytat.

Az érdekvédelmi és érdekvényesítési program fokozatosan került előtérbe. Korábban a tudományos kommunikációban érintett szerzőket és szerkesztőket célozták meg, az utóbbi két évben a program kiterjedt a közpolitika szereplőire (a szövetségi finanszírozású kutatások eredményeinek nyilvános hozzáférhetőségére hívták fel a figyelmet). A SPARC élére állt az adófizetők hozzáféréseért lobbizó, könyvtári csoportokat, a közérdeket képviselő és a betegjogi szerveződések tömörítő szervezet (Alliance for Taxpayer Access) megalapítását célzó mozgalomnak.

A SPARC a jövőben a kampánytevékenységet hatékonyan szeretné ötvözni konkrét, piaci alapú tevékenységekkel. Igyekszik foglalkozni a tagok által felvetett kérdésekkel, például a kis, egyesületi és más nonprofit kiadók sérülékeny helyzetével. Készül egy vitaanyag a szövetkezeti gazdasági elvek alkalmazásáról a kiadói szinten. Tevékenységi körébe kívánja vonni a tudományos kommunikáció teljes életciklusát, annak mechanizmusait és szabványait. Támogatja azokat a kezdeményezéseket, amelyek az információterjesztést a tudományos kutatási folyamat lényeges, elválaszthatatlan részének tekintik.

(Hegyközi Ilona)

06/298

JONES, Maggie: The Digital Preservation Coalition. Building a national infrastructure for preserving digital resources in the UK = Ser.Lib. 49.vol. 2005. 3.no. 95-104.p. Bibliogr. 6 tétel.

Digitális Megőrzési Egyesülés: országos infrastruktúra kiépítése a digitális források megőrzésére az Egyesült Királyságban

Együttműködés -belföldi; Elektronikus publikáció; Megőrzés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A Digitális Megőrzési Egyesület (Digital Preservation Coalition, DPC) azzal a meggyőződéssel hozták létre, hogy egyetlen szervezet, szektor, de még ország sem képes egymaga megbirkózni a digitális információk egyre növekvő áradatával. Az egyesület 2002 februárjában 19 taggal indult, 2005 áprilisában pedig már 27 tagja volt. Habár jelenleg az Egyesült Királyság digitális megőrzési tervének kifejlesztésére helyezik a hangsúlyt, a végső cél a világméretű együttműködés megvalósítása. A cikk ismerteti a DPC létrehozásának körülményeit és a digitális megőrzés előmozdítására irányuló tevékenységét.

(Autoref. alapján)

06/299

ALTENHÖNER, Reinhard: Die Last des Erbe(n)s. Langzeitarchivierung und -verfügbarkeit als strategische Aufgabe im BMBF-Projekt „Kooperativer Aufbau eines Langzeitarchivs digitaler Informationen (kopal)” = Information. 57.Jg. 2006. 4.no. 197-202.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol nyelven

Hosszú távú megőrzés és hozzáférhetőség mint stratégiai feladat a német oktatási és kulturális minisztérium „kopal” nevű projektjében

Együttműködés -belföldi; Elektronikus publikáció; Gépi dokumentumleírás; Hozzáférhetőség; Megőrzés

A globális információs társadalom egyik legnagyobb megoldatlan problémája a digitális

dokumentumok hosszú távú megőrzésének biztosítása. Ennek érdekében indította és finanszírozza a Szövetségi Oktatási és Kutatási Minisztérium a kopal (Kooperativer Aufbau eines Langzeitarchivs digitaler Informationen) nevű hároméves projektet. A projekt célja egy digitális archívum közös létrehozása, működtetése és a működés tesztelése. A rendszert a digitális archiválásra és a metaadatokra vonatkozó nemzetközi szabványoknak megfelelően, az OAIS (Open Archival Information System; Nyílt Archiválási Információs Rendszer) modell alapján tervezik. A partnerek – a Deutsche Bibliothek (Frankfurt), a göttingeni egyetemi könyvtár, az IBM Deutschland GmbH és a göttingeni Gesellschaft für wissenschaftliche Datenverarbeitung mbH – által kidolgozandó megoldás mintául szolgálhat nem csak a kulturális intézmények, hanem gazdasági szervezetek és az ipar számára is.

(Autoref.)

06/300

YEATES, Robin - GUY, Damon: Collaborative working for large digitisation projects = Program. 40.vol. 2006. 2.no. 137-156.p. Bibliogr.

Együttműködés nagy digitalizálási projektekben

Digitalizálás; Együttműködés-belföldi; Közgyűjtemény; Megőrzés

A cikk azt vizsgálja, hogy milyen hatékonyságú a nagy konzorciumok együttműködése a helyi kulturális örökség világhálón való terjesztésében. Ismerteti egy nagy, dél-kelet Angliára kiterjedő konzorcium (Sense of Place South East, SoPSE) megalakulását, és az általa szervezett digitalizálási projekt tanulságait. A program fontos eredménye, hogy a részt vevő kormányzati, levéltári és múzeumi könyvtárak személyzete értékes tapasztalatot szerzett a helyi állományok digitalizálásában és ezeknek az interneten való publikálásában.

(Autoref. alapján)

06/301

SLOAN, Bernie: Evolution takes a leap = Libr.J.Suppl. Spring 2005. 2-3.p.

A forrásmegosztás fejlődése és jövőbeli kilátásai

Digitalizálás; Egybehangolt állományalakítás; Központi állománygyarapítás

Harminc év alatt – a háromrészes könyvtárközi kölcsönzési űrlap és más könyvtárak cédulakatalógusának mikrofilmtekercei óta – a forrásmegosztás eszközeit a technológia alapvetően átalakította, és minden bizonnyal még számos technológia-vezérelt változás áll előttünk. Az tény, hogy a szakkönyvtári szövetség (ARL) tagjainak körében 1991 és 2003 között a kölcsönzések száma 7%-kal, a referenzkérdéseké 29%-kal, a helyben használat 49%-kal csökkent, míg a könyvtárközi kölcsönzési forgalom 113%-kal növekedett.

A forrásmegosztást célzó korábbi szervezetek a fizikai források kezelésére szerveződtek, az 1990-es évektől viszont egyre inkább az elektronikus források hozzáféréseinek kiterjesztése áll előtérben. A forrásmegosztás jövőjét meghatározó számos tényező mindegyike magában foglalja a technológiát és a konzorciumokat, de a legutóbbi néhány évben a könyvtári szervezetre leginkább ható tényező a pénz, illetve annak hiánya volt. Szinte minden forrásmegosztó konzorciumot közpénzek támogatnak, egyre csökkenő mértékben. (Az OhioLINK – Ohio felsőoktatási könyvtárainak konzorciuma – pl. kénytelen volt 15 éves történetében először tagdíjat bevezetni. Illinois három – egymást mind a szolgáltatások, mind a tagság tekintetében kissé átfedő – konzorciuma pedig az egy szervezetbe olvadást fontolgatja.)

A nyílt hozzáférés (*open access*) – amennyiben az digitális, online, díjmentes és nem függ szerzői jogi és licenc-kötelmekről – ugyancsak befolyással lesz a forrásmegosztás eszközeire és a konzorciumokra. Ám a könyvtárosokat nem teszi

szükségtelenné, hiszen az embereknek továbbra is szükségük lesz segítségre, hogy a megfelelő tartalmakat megtalálják, egyes anyagok pedig továbbra is csak a könyvtárakban lesznek megtalálhatók.

(Mohor Jenő)

06/302

ROSEN, Franca: Infinite collections, almost = Libr.J.Suppl. Spring 2005. 4-11.p.

Szinte határtalan állományok ... könyvtári együttműködés Coloradóban

Egyetemi könyvtár; Együttműködés -regionális; Közművelődési könyvtár; Központi katalógus -online

Miközben az elmúlt hét évben a Jefferson (Colorado) Megyei Könyvtár (JCPL) könyvtárközi kölcsönzési forgalma 72%-kal növekedett, és tovább növekszik (23%-kal nőtt a kölcsönzött, és 106%-kal a más könyvtáraknak kölcsönadott művek száma), a költségvetési megszorítások miatt nem növekszik (és nem is fog) a könyvtárközi kölcsönzéssel foglalkozó munkatársak létszáma.

A probléma minden közkönyvtár számára ismerős. A JCPL számára a megoldás kezdete a meghívás volt egy kb. egy tucat coloradói felsőoktatási és közkönyvtár Prospector elnevezésű kísérletében való részvételre. A Prospector Colorado központi közös katalógusát szándékozta elkészíteni, a tagkönyvtárak olvasói valamennyi könyvtár katalógusában egy kereséssel kereshetnek, a kiválasztott dokumentumot pedig saját könyvtárukban vehetik át. A projekt az Innovative Interfaces cég INN-Reach elnevezésű szoftverét használta, s valamennyi tagkönyvtár is a cég integrált könyvtári rendszerének használója. Később a cég más ügyfelei is csatlakozni szándékoztak, de mivel nem tudtak, új csoport alakult PLUS néven. Később a két csoport egyesült Prospector+ néven. A Prospector+ sikere nyomán túlléptek az államhatáron, és 2004-ben

a JCPL Sacramento és Salt Lake City többszáz mérföld távolságra lévő közkönyvtáraival is összekötötetésben állt. Ez volt az első nagytávolságú, olvasó által indított forrásmegosztó kezdeményezés közkönyvtárak között.

Az Interstate elnevezésű kísérleti projekt ma a JCPL és Sacramento között működik (készen további partnerek bevonására), és noha mindkét gyűjtemény magját a népszerű anyagok alkotják, mégis a két gyűjtemény mintegy 70%-a csak az egyik helyen van meg. Érdekes, hogy a két forrásmegosztó projekt sikeres működése mellett is fennmarad a hagyományos könyvtárközi kölcsönzés fontossága.

(Mohor Jenő)

Lásd még 289-290, 318, 334, 352, 354, 361, 365

Jogi szabályozás

06/303

SIMON-RITZ, Frank: Thüringen: Auf dem Weg zu einem Bibliotheksgesetz = BuB. 58.Jg. 2006. 5.no. 356-359.p.

Res. angol és francia nyelven

Könyvtári törvény készül Thüringiában

Jogszabály -könyvtárügyi

Miért nincs Németországnak könyvtári törvénye? Németországban a kulturális ügyekkel nem a szövetségi kormány foglalkozik; ezek az egyes tartományok, városi szinten pedig a városi önkormányzatok feladatkörébe tartoznak. Az önkormányzatok nyújthatnak pénzügyi támogatást bizonyos közkönyvtáraknak, de ez nincs előírva számukra, hanem önkéntes alapon történik. A 16 tartomány egyikében, Thüringiában, egy tartományi szintű könyvtári törvény előkészületi munkáin dolgoznak. Előzetes változata – melyet könyvtárosok dolgoztak ki, és amely a cikkben is olvasható – nem többet és nem ke-

vesebbet követel, mint hogy a törvényhozók ismerjék el a könyvtárak társadalmi fontosságát, és hogy Turingia tartománya, valamint nagy- és kisvárosai olyan könyvtárakat üzemeltessenek, amelyek megfelelnek bizonyos szabványoknak. Sikerül-e majd megnyerni a politikai többséget e szerény terv támogatására? Még ebben sem lehetünk biztosak.

(Autoref. alapján)

06/304

COYLE, Karen: The automation of rights = J.Acad. Librariansh. 32.vol. 2006. 3.no. 326-329.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

A digitális jogkezelés automatizálása

Digitalizálás; Szerzői jog

Manapság gyakran hallani a „digitális jog” kifejezést, bár nem egészen világos értelemben. A fogalom körüli zavar abból adódik, hogy három összefüggésben emlegetik – a szellemi tulajdonnal, a számítógépes ellenőrzéssel és a licencekkel, szerződésekkel kapcsolatban is. Ráadásul, kisebb kivételektől eltekintve, a jog nem különbözteti meg az analóg és a digitális hordozón megjelenő műveket. Igaz, már e téren is elmozdulást látunk, különösen a számítógéptől el nem különíthető (tehát hálózaton továbbítható) dokumentumoknál.

Legtöbbször a „digitális jog” kérdéskörével a „digitális jogkezelésen” (digital rights management, DRM) keresztül szembesültek először. Elterjedtek az olyan számítógépes megoldások, amelyek fizikailag megakadályozzák licencfeltételek megszegését. A könyvtárak, miközben saját használóiuk érdekében és információközvetítő szerepük védelmében tárgyalásokkal igyekeznek szerződéseket kötni, aggodalommal figyelik az olyan technikai megoldások előretörését, melyek a tartalmakat korlátlanul a tulajdonos ellenőrzése alá rendelik. Újabban azonban számukra kedvező irányba is mutatnak változások.

A digitális forrásokhoz fűződő, jól definiált jogok még a szerzői jogi szabályozásból is hiányoznak. A nemzeti jogrendszerek közül az amerikai tér ki a számítógépes programokra (a tulajdonos készíthet biztonsági másolatokat). Kimondottan a digitális források védelmével egy, a Szellemi Tulajdon Világszervezetének (WIPO) hatvan tagja által aláírt szerződés foglalkozik. Ez megtiltja a fájlok technikai védelmének (jelszó, titkosítás stb.) feltörését, bármilyen jogi adat eltávolítását (pl. a használat feltételei), de azt is, hogy a forrást szerzői vagy címadattal más kiegészítse. Kimondja, hogy az adatok szerkesztett összeállításai – mint például az adatbázisok – szellemi termékek, és szerzői jogi védelmet kell, hogy élvezzenek. A joghézagot számos ország a szerzői jog megfelelő kiterjesztésével igyekszik megszüntetni. Az EU-ban és az USA-ban egyaránt arra törekednek, hogy a digitális forrásokat, mint a mai nemzedék kulturális termékét, minél inkább bevonják a kötelezpéldány-szolgáltatásba.

A hiányos jogi környezetben eközben elterjedtek a digitális szerződések. Ide tartozik minden hitelkártyás művelet is. Az elektronikus adatcsereszabványt (Electronic Data Interchange, EDI) teljes ágazatok használják üzleti tranzakcióik lebonyolítására. Ha az áru digitális dokumentum, akkor egybeolvad magával a szerződéssel, ahogy a tranzakció is a szállítással. A digitális szerződések a jogokat különböző formákban tartalmazhatják a szerzői jog egyszerű deklarációjától a szabványos jogleíró nyelvig (Rights Expression Language, REL). A REL adatelemei már képesek támogatni az automatikus döntéshozatalt, előfizetés esetén például meghatározzák, hogy az elektronikus folyóirat mely részegységei illetik meg a könyvtárat.

A digitális források értékesítői azt szeretnék elérni, hogy a használatnak is különös feltételei legyenek, sőt a szerződést technikailag is be lehessen tartatni. Az Adobe jogkezelő rendszere már képes a PDF-fájlok jelszavas vagy nyomtatás elleni védelmére, illetve, ellenkező irányban,

annak engedélyezésére, hogy a használó megváltoztassa a dokumentumot vagy jegyzeteket fűzzön hozzá.

A könyvtárakban az előfizetett folyóiratok és más online források adminisztrációja hívta életre az elektronikus forráskezelő (Electronic Resource Management, ERM) rendszereket. Digitális licencek segítségével a források automatikus kezelését ki lehetne terjeszteni a használóknak nyújtott szolgáltatásokra (keresés, linkelés, a hozzáférés szabályozása különböző terjesztők esetén is). A Digital Library Federation (DLF) által fenntartott Electronic Resource Management Initiative (ERMI) ennek érdekében tanulmányt készített a funkcionális követelményekről. Az USA könyvtári, levéltári és rokon területek szabványosításával foglalkozó szervezete (NISO) és az EDItEUR, a kiadóknak EDI-típusú szabványokat kidolgozó szervezet közös munkacsoportot alakított a folyóiratokkal kapcsolatos teendőkre. Eddig a termékleírásokra és előfizetésekre, az online folyóirat-állományokra és a megjelenési értesítőkre dolgoztak ki formátumot, melyek online rendszerekben együtt vagy külön-külön használhatók. A licencfeltételeket leíró ONIX metaadat-struktúrák közé tartozó formátum még nem végleges változata 2006 februárjában jelent meg, de máris elkezdtek beépíteni ERM rendszerekbe. Hasonló problémákat kell megoldani a vételtől különböző beszerzési formáknál, mindenekelőtt a digitális archiválásnál. A PREMIS (Preservation Metadata: Implementation Strategies) metaadat-struktúrák 2005-ös megjelenése óta még tesztelik, változás ebben is lehetséges. A digitális archiválás gyakorlata azonban egyértelműen mutatja, hogy a jövőben a jogi információ a metaadatok részét fogja képezni.

(Vajda Henrik)

Könyvtárosi hivatás

06/305

ARD, Allyson - CLEMMONS, Susan - MORGAN, Nathan [et al.]: Why library and information science? The results of a career survey of MLIS students along with implications for reference librarians and recruitment = Ref.User Serv.Q. 45.vol. 2006. 3.no. 236-248.p. Bibliogr.

Miért pont könyvtártudomány? Könyvtár szakos hallgatók pályaképeinek vizsgálata, különös tekintettel a tájékoztatói vonatkozásokra és az új munkatársak toborzására

Felmérés; Könyvtárkép; Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Könyvtáros-utánpótlás

A jövő könyvtárosainak véleményét megtudni, miért választották ezt a hivatást, azért fontos, mert motivációik megismerése bepillantást nyújt a jövőbe, és utat mutat a szakma jövőjének javításához. A cikk könyvtár szakos hallgatók pályamotivációiról ad tájékoztatást az Alabamai Egyetem könyvtár- és információ-tudományi intézetében végzett felmérés alapján. A könyvtárigazgatók és más, információs szakemberek toborzásával foglalkozó munkatársak szívesen értesülnek arról, miért választják a könyvtároshallgatók ezt a szakmát, milyen fizetési elvárásaik vannak, milyen földrajzi körzetben szeretnének dolgozni, hogyan értékelik a munkaerőpiacot, és milyen a szakmai érdeklődési körük. Ugyanakkor minden könyvtárosnak is fontos, hogy minél többet megtudjon a hallgatók pályamotivációjáról és érdeklődési köréről azért, hogy egyre több embert nyerhessen meg a szakmának, és számoljon az új kollégák igényeivel. A felmérés eredményeiből kiindulva a szerzők számos toborzási stratégiát javasolnak különös tekintettel a referenz könyvtárosok szerepére az elkövetkező kampányokban. Javaslatot tesznek arra vonatkozóan is, hogy a RUSA (Referenz és Olvasószolgálati Egyesület) évente támogasson a jelenlegi kérdőívhez hasonló vizsgálatokat annak érdekében, hogy a szakma tájékozott legyen a toborzási kérdéssel kapcsolatban.

(Autoref.)

06/306

ASHER, Curt - ALEXANDER, Johanna Olson: The library internship and expo as a pathway to diversity: a case study = J.Educ.Lib.Inf.Sci. 47.vol. 2006. 1.no. 17-26.p. Bibliogr. 14 tétel

Toborzó programok a könyvtárban: lehetőség a hátrányos szociális helyzetű fiatalok könyvtárosi pályára terelésére

Egyetemi könyvtár; Gyakorlati képzés; Könyvtáros - hátrányos helyzetű; Könyvtáros-utánpótlás; Könyvtárpropaganda

A főiskolai és egyetemi könyvtárak egyik fontos feladata, hogy toborzó programokat (internship) szervezzenek az alsóéves hallgatók körében, különös tekintettel az etnikai kisebbségek képviselőire. E programok keretében a jelentkezők a könyvtárban dolgoznak, szakmai képzésben részesülnek, és mentorok segítségével megismerhetik és megkedvelhetik a könyvtárosi hivatást. A toborzó programokat szerény költségvetési forrásokból is meg lehet valósítani. A cikk esettanulmányként a California State University, Bakersfield programját mutatja be. A szerzők szerint az etnikai kisebbségeknek jóval nagyobb arányt kellene képviselniük az egyetemi könyvtárosok között, és a toborzó programok hasznos eszközök lehetnek e hiány pótlására.

(Autoref. alapján)

06/307

RANJARD, Sophie - GIRET, Jean-François - THIOLON, Catherine [et al.]: Professionnels de l'information-documentation, qui êtes-vous? = Documentaliste. 43.vol. 2006. 1.no. 14-27.p.

Res. angol, német és spanyol nyelven

A francia könyvtáros egyesület 2005-ös felmérése az információs szakemberekről

Dokumentáló -felsőfokú; Felmérés [forma]

A francia könyvtáros egyesület (ADBS) 1964 óta

rendszeresen készít felmérést a szakma helyzetéről; a tavaly nyári elemzés az 1993. és 1999. évi adatokat frissíti. A cél annak felderítése volt, hogyan reagált a szakma a technológiai, gazdasági és politikai környezet változásaira. Tanulmányukban a szerzők a felmérés legfontosabb eredményeit ismertetik az információs szakemberek helyzetéről, fizetésükről, képzettségi szintjükről, gyakorlati felkészültségükről, mobilitásukról stb., valamint néhány szakember véleményét a felmérésben feltárt fejleményekről.

(Autoref.)

06/308

AUBRY, Christine - BECK, Claudie - BENOIT, Anne-Marie: Vers un code de déontologie a l'usage des professionnels de l'information du monde de la recherche? = Documentaliste. 43.vol. 2006. 2.no. 132-135.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Szakmai etikai kódex a kutatás területén dolgozó információs szakembereknek

Dokumentáló -felsőfokú; Fejlesztési terv; Könyvtáresetika; Tudományos kutatás

A szerzők arra voltak kíváncsiak, mi motiválta azt a kis szakmai csoportot, amely etikai kódexet állított össze a kutatással foglalkozó információs szakemberek számára. A CNRS (Centre national de la recherche scientifique) által támogatott projekt egy évvel ezelőtt indult a francia könyvtáros egyesület kutatási szekciója információs szakembereinek részvételével.

(Autoref.)

Lásd még 314, 355

Oktatás és továbbképzés

06/309

JÄNSCH, Wolfgang - KAMKE, Hans-Ulrich: In vier Semestern zum „Master of Arts“. Das postgraduale Fernstudium Bibliotheks- und Informationswissenschaft

an der Humboldt-Universität zu Berlin = BuB. 58.Jg. 2006. 4.no. 299-303.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol és francia nyelven

A berlini Humboldt Egyetem könyvtár- és információtudományi tanszékének posztgraduális távoktatási programja

Könyvtárosképzés -posztgraduális; Tanterv, óraterv; Távoktatás

A berlini Humboldt Egyetem az 1995/96-os szemeszterrel kezdődően posztgraduális távoktatási programot indított a könyvtár- és információtudomány területén. A szemeszterenként 1250

eurós tandíj ellenére igen nagy az érdeklődés a kétéves program iránt: Ausztriából, Svájcból, Franciaországból, Angliából, Olaszországból, Spanyolországból és az Egyesült Államokból is fogadnak hallgatókat. A program kezdettől fogva a társadalomtudományi tanszékhez tartozik. A legtöbb beiratkozó hallgatónak már van valamilyen egyetemi végzettsége, és öt diák közül egy rendelkezik valamennyi könyvtári ismerettel is. A végzős hallgatók átlagos életkora 37 év. Több mint ötven százalékuknak az a véleménye, hogy ez a posztgraduális diploma sokkal nagyobb esélyt biztosít számukra a munkaerőpiacon. A cikk részletesen ismerteti a program tartalmát és technikai jellemzőit.

(Autoref. alapján)

Lásd még 305, 347, 355

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények

Nemzeti könyvtárak

Lásd 289-290, 326, 334, 344

Felsőoktatási könyvtárak

06/310

STEPHAN, Werner - LUDWIG, Sören: Zukunft braucht Kooperation. Ergebnisse der Sektion IV, Wissenschaftliche Universalbibliotheken, des DBV, 2005 = Bibliotheksdienst. 40.Jg. 2006. 5.no. 558-569.p.

A jövő együttműködést igényel. A Német Könyvtáros Szövetség általános tudományos könyvtári szekciójának 2005. évi felmérése

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Hatékonyság

A Német Könyvtáros Szövetség 2005-ben felmérte, hogyan ítélik meg az egyetemi és a főiskolai könyvtárak a saját helyzetüket. Ötven könyvtár véleményét dolgozták fel, ebből 33 egyetemi, 11 főiskolai, a többi egyéb tudományos könyvtár volt. A válaszokat 5 fokú skálán értékelték, a három alatti érték az elégedettséget, a három fölötti az elégedetlenséget mutatja.

A könyvtáraknak a felsőoktatási intézményen belül elfoglalt helyének megítélésében megoszlanak a válaszok (3,01). Néhányan kedvezőnek tartják az intézmények autonómiáját, mások viszont a könyvtárak függetlenségét féltik, attól tartanak, hogy a sajátos könyvtári célok nem érvényesülnek kellőképp. A felsőoktatási törvény – úgy vélik – inkább nehezítette, mint javította a könyvtárak pozícióját az intézményen belül. A megkérdezettek 60%-a a felsőoktatási törvényből kiinduló szövetségi vagy tartományi törvény

lehetőségében bizakodik, amely az információel-
látás követelményét megfelelő szintre helyezné,
ezzel egyértelművé tenné a könyvtárak helyze-
tét és szerepét, szabályozná a megőrzési, a to-
vábbképzési kötelezettséget, az alapellátást és a
személyzet kérdését is. Ugyanakkor a könyvtá-
rosok 30%-a nem hiszi, hogy egy ilyen törvény
gyakorlati segítséget nyújtana.

A könyvtárak jelenlegi helyzetét némileg pozití-
van értékeli (2,75). A többség úgy látja, hogy a
könyvtárak tevékenysége az utóbbi években lé-
nyegesen javult. Az egyes könyvtárak véleménye
azonban e kérdésben a helyi adottságoztól füg-
gően eltérő, ezért általánosítani nem lehet.

A könyvtárosok különösen problematikusnak lát-
ják a munkaerőhelyzetet. E kérdésben a könyv-
tárosok döntési lehetőségét minden más ténye-
zőnél rosszabbnak ítélik. (3,4, ez a legrosszabb
eredmény). A munkahelyek megszüntetését kí-
vülről és önkényesen diktálják, új szolgáltatások
bevezetését a jelenlegi személyzeti viszonyok
nem teszik lehetővé.

A költségvetést illetően nagyobb a könyvtá-
rosok döntési lehetősége (2,96), a helyzet azonban
e téren rendkívül polarizált: a megkérdezettek
34%-a jónak ítéli meg, ugyancsak 34%-a vi-
szont rossznak. Kedvezőtlenül hatott a könyv-
tárak anyagi helyzetére az új szerzői jogi törvény
(ennek hatását a könyvtárosok 92%-a negatívan
értékeli) és a kiadványok árának emelkedése (ez
a könyvtárosok 82%-a szerint veszélyezteti az
állománygyarapítást).

A jövőt illetően a könyvtárosok enyhén opti-
misták (2,85). Úgy vélik, hogy a könyvtárnak
mint kommunikációs centrumnak a léte nincs
veszélyben, sőt a jövőben még nagyobb igény
lesz az információközvetítés iránt. Mivel az in-
formációs infrastruktúra alapvető változáson
megy át, a könyvtáraknak innovatívaknak és a
változtatásokra késznek kell lenniük. Nem
tartanak attól, hogy a többi információközve-
títő intézmény konkurenciája veszélyeztetné a
könyvtárakat. Ugyancsak pozitívan ítélik meg a
felsőoktatási Bologna-program várható könyv-

tári hatását. Véleményük szerint ez nemcsak az
állományépítésre fog hatni, hanem a könyvtá-
rosi hivatásképet is meg fogja változtatni. A könyv-
táraknak aktívan be kell kapcsolódnuk ebbe a
folyamatba, ennek érdekében módosítaniuk kell
a képzési formákat és intenzív könyvtá-
rosi továbbképzést kell lehetővé tenni.

A vizsgálat kitért a szövetségi, a tartományi és a
helyi hálózatok viszonyára is. Valamennyi meg-
kérdezett állást foglalt a regionális és országos
együttműködési lehetőségek mellett. Az együtt-
működést előnyben részesítik az integrációval
szemben. A kooperáció lehetőségeként gyakran
említették a katalógizálást, a projektekben és
rendezvényekben való együttműködést. Min-
denekelőtt a tudományos könyvtárakkal való
kooperációban látnak lehetőséget, pl. az állo-
mánygyarapítás egyeztetésében, digitális könyv-
tár létrehozásában. A megkérdezettek többsége
igenli a szabványosítást. 76% az állomány tartal-
mi feltárásának egységesítését szeretné. Ugyan-
csak helyeslik a ráfordítás/teljesítmény számítás
standardizálását is, amennyiben az egyes könyv-
tártípusok sajátosságának megfelelő mutatószá-
mokat alkalmaznak.

Megkérdezték a könyvtárosok véleményét a
tiszteletdíjas munkatársak beállításáról is. A
válaszadók többsége csak nagyon kevés, vagy
semmi lehetőséget sem lát arra, hogy a szakmai
feladatokat tiszteltudíjasok vegyék át. Vélemé-
nyük szerint tiszteltudíjasok csak a lobb-
kában tudnának segítséget nyújtani a könyvtá-
rosoknak.

(Katsányi Sándor)

06/311

GABEL, Gernot U.: Ein Laboratorium der sozialwissen-
schaftlichen Forschung. Die Bibliothek der London School
of Economics = BuB. 58.Jg. 2006. 5.no. 382-386.p.

**A társadalomtudományi kutatás műhelye, a Lon-
don School of Economics könyvtára**

Egyetemi könyvtár -közgazdasági; Könyvtártörténet -nemzeti

A könyvtár anyaintézményének, az 1895-ben alapított London School of Economics-nek szellemi gyökerei a Fabianus Társaságig nyúlnak vissza. Ez a mozgalom az angol társadalom szociális viszonyainak megjavítását tűzte ki célul, ennek érdekében kívánt többek között létrehozni egy független társadalomtudományi kutatóintézetet. A fabiánus mozgalom szellemében tevékenykedett a Webb házaspár, Beatrice és Sidney is az iskola megteremtése érdekében.

Az első években az új intézmény nehézségekkel küzdött, mert többen szocialista káderképzőnek vélték, tevékenységét korlátozni akarták. [Története Szabó Ervin társadalomtudományi könyvtárára is emlékeztet. K.S.] Röviddel a századforduló után azonban az eredetileg privát főiskola a Londoni Egyetem részévé vált. 1902-ben önálló épületet is kapott.

Az első világháború után az amerikai Rockefeller Alapítvány jóvoltából a politikai képzés egyik legbefolyásosabb központjává vált, és nagyobb hatást gyakorolt a politikai életre, mint az összes többi főiskola együttvéve. Hallgatói és tanárai közül került ki a közgazdaságtudomány hét Nobel-díjasa, ide járt többek között John Kennedy, Robert Kennedy, George Soros, Romano Brody és sok más ismert közéleti személyiség.

Sidney Webb már 1896-ban lépéseket tett annak érdekében, hogy az oktatási intézményt egy politikatudományi könyvtárral egészítsék ki. Az új könyvtár eszméje – mint a társadalomtudományi kutatás laboratóriuma – elnyerte a fabiánusok támogatását. 1896 novemberében British Library of Political Science néven megnyitotta kapuit. A könyvtár hivatalosan független volt a képzőintézménytől, külső kutatóknak és hallgatóknak is rendelkezésére állt. Az első világháború után 200 ezer kötetével már Anglia legjobb társadalomtudományi gyűjteményévé vált.

Szakkatalógusát 1931-32-ben négy kötetben megjelentették, London Bibliography of the

Social Sciences címmel a társadalomtudományi kutatás világszerte nélkülözhetetlen alapművévé vált.

A második világháború után 1979-ben a könyvtár új épülettel bővült. Sir John Hicks, a közgazdaságtudományok Nobel-díjasa díjának csaknem teljes összegét az új könyvtár építésére adta, s példáját sok neves személyiség és alapítvány is követte. Az intézmény azonban ezt a bővített épületet is hamarosan kinötte, ezért 1990-2001 között új székhelyet kapott. A trapéz formájú új épület alapterülete 20 ezer m², hatalmas átriuma öt emeletet fog át, közepén két üveglift működik. A tetőről napreflektorok árasztanak az épületbe nappali fényt. A látogatók ötszáz személyi számítógépet használhatnak, a régi állomány retrokonverzióját 2005-ben befejezték. Az állomány 4 millió kötet, az évi gyarapodás 20 ezer monográfia, 10 ezer előfizetett folyóirat. A könyvtár hivatali iratokat kap az ENSZ-től, az EU-tól és más nemzetközi szervezetektől. Katalógusa szolgál alapul az International Bibliography of the Social Sciences c. kiadványhoz, melynek szerkesztősége a könyvtárban működik. Az archívum gazdag gyűjteményt őriz politikusok, társadalomtudósok, pártok, szakszervezetek, egyesületek és más szervezetek irataiból. Mindez a társadalomtudományi kutatás vezető központjává teszi Angliában.

(Katsányi Sándor)

06/312

RATHE, Bette - BLANKENSHIP, Lisa: Recreational reading collections in academic libraries = Collect.Manage. 30.vol. 2005. 2.no. 73-85.p. Bibliogr.

A szórakozást és pihenést szolgáló olvasmányok gyűjteménye a felsőoktatási könyvtárakban

Egyetemi hallgató; Egyetemi könyvtár; Különgyűjtemény; Szórakoztató irodalom

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A költségvetésért, a személyzeti ellátottságért és a megfelelő hely biztosításáért folytatott egyre erősödő versenyben egy olyan gyűjtemény kialakítására, amely a szórakoztatást és tájékozottságot szolgálja egy felsőoktatási könyvtárban, nehéz lehet alapos indokot találni. A legutóbbi olvasáskutatási felmérések szerint a hallgatók szépirodalmi olvasási gyakorlata aggodalomra adhat okot. Az Észak-Coloradói Egyetemi Könyvtárban (University of Northern Colorado Libraries) egy évvel a szórakoztató olvasmányok gyűjteményének kialakítása után felmérték, hogy a hallgatók hogyan reagálnak a szórakoztató irodalom gyors elérésének e módjára. A vizsgálati eredmények azt tükrözik, hogy a gyűjtemény népszerűsége és használata jó propagandaeszköz a könyvtár számára.

(Autoref. alapján)

Lásd még 293, 306, 318, 320, 323, 352-353, 366, 380-381, 383

Közművelődési könyvtárak

06/313

GAZO, Dominique: Les missions des bibliothèques publiques selon l'UNESCO: comment les définir? = Doc.Bibl. 51.vol. 2005. 4.no. 261-269.p. Bibliogr.

Res. angol és spanyol nyelven

A közkönyvtárak fő feladatainak definíciói az Unesco szerint

Feladatkör; Közművelődési könyvtár

Az UNESCO Közkönyvtári Kiáltványa (Unesco Public Libraries Manifesto) négy kulcsszóval jellemzi a közművelődési könyvtárak fő feladatát: információ (tájékoztatás), alapvető jártasságok (literacy), oktatás és kultúra. A cikk célja e négy fogalom definícióinak bemutatása a könyvtári

és a kapcsolódó szakirodalom alapján. Kiderül, hogy e fogalmak mögött többféle teória áll. Továbbá az információtudomány az információs küldetést pusztán elméleti szempontból vizsgálja, figyelmen kívül hagyva egyéb koncepciókat és feladatokat. Megállapítható, hogy a szóban forgó négy fogalom gyengén körvonalazott és elégtelen a közkönyvtárak küldetésének valódi meghatározásához.

(Autoref.)

06/314

CROWLEY, Bill: Save professionalism = Libr.J. 130.vol. 2005. 14.no. 46-48.p.

A szakmai színvonal megőrzésének lehetősége az amerikai közkönyvtárakban: üzleti vállalkozás helyett nevelési intézmény

Feladatkör; Felnőttoktatás; Könyvtárosi hivatás; Közművelődési könyvtár

A közkönyvtár nem versenyképes az információs piacon, s nem működhet egy üzleti vállalkozás mintájára. Vissza kell térnie azokhoz a nevelési célokhoz, amelyek végett annak idején létrehozták

A közvélekedés gyakran még most sem ismeri el, hogy a közkönyvtárak személyzetének könyvtárosi szakképzettségre van szüksége. S ha számos könyvtárigazgató arról beszél, hogy elsődleges az elektronikus információ, joggal teszik fel nekik a kérdést: könyvtárosok helyett miért nem alkalmaznak – alacsonyabb bérért – középfokon kiképzett informatikusokat? Ha a vállalati információs modell érvényesül a közkönyvtárakban is, amelynek értelmében számos érdemi tevékenység a falakon kívülre kerül (outsourcing), akkor nehéz érvelni a magasan képzett személyzet helybeli alkalmazása mellett.

A 20. század közepén és végén fordulat következett be a könyvtárosképzésben: könyvtárosok nevelése helyett áttértek informatikusok kiképzésére. A vállalati szektor szívesen fogadta ezt a

változást, s az elektronikus információs termékeket előállító ipar nemigen tudott mit kezdeni a könyvtárosokkal, akik azt vallották, hogy az információnak ingyenesnek kell lennie.

Mínt hogy a közkönyvtárak költségvetése jórészt személyi kiadásokból áll, a vállalati modell alkalmazása az olcsóbb munkaerő foglalkoztatásához vezetett, ami viszont „elszakmátlanította” az intézményeket. A közkönyvtárakat rangsorba állító HAPLR tovább súlyosbította a helyzetet azzal, hogy pusztán mennyiségi kritériumokat vesz figyelembe, s így előnybe kerülnek azok a könyvtárak, amelyek alacsonyabban fizetett, azaz szakképzetlen munkaerőt alkalmaznak.

A közkönyvtárat üzleti vállalkozásként felfogó modellel szemben reális alternatívát jelent vizsgatérni a forrásokhoz. Szembe kell fordulni a második világháború után megindult s máig tartó folyamattal, amely a közkönyvtár hármasköréből (nevelés, informálás, szórakoztatás) csak az információt hangsúlyozza, a nevelést másodlagosnak tekinti, a szórakozást pedig ejti (noha számos nevelési eleme is van). A WWW, az internet, a Google és társaik az információt jóval olcsóbban tudják nyújtani, mint a közkönyvtár, ezért nem ezen a téren kell versenyezni velük. A közkönyvtárat alapvetően nevelési intézménynek kell felfogni, úgy, ahogyan az alapítók a 19. században tették. A közösség is késznek mutatkozik a nevelési célkitűzések anyagi támogatására (ld. az iskolai költségvetéseket). A könyvtárosságban szerzett magas szintű szakképzettségnek ismét becsületet kell adni, s ezzel megakadályozni a közkönyvtárak „elszakmátlanodását”. Felsőfokú szakképzettségű könyvtárosokra van szükség azokban a pedagógiai programokban, amelyekkel a könyvtár minden korosztályhoz fordul, s egyebek mellett megtanítja őket az információs eszközök használatára. A könyvtárakban pedig megfelelő tereket és eszközöket kell biztosítani ehhez a tevékenységhez.

A közkönyvtáros szakmájának hosszú távra szóló túlélését garantálják a nevelésre összpontosító programok és a megfelelő könyvtárosi szakkép-

zés, amelyek a közkönyvtárak eredeti céljából indulnak ki.

(Papp István)

Lásd még 293, 302, 317, 319, 321, 345, 363-364, 371, 374, 378, 384

Tudományos és szakkönyvtárak

Lásd 362, 365

Gyermek- és ifjúsági könyvtárak

06/315

GABEL, Gernot U.: Die Kinderbücherei „La joie par les Livres” in Clamart = Bibliotheksdienst. 40.Jg. 2006. 4.no. 401-404.p.

A „La Joie par les Livres” gyermekkönyvtár Clamartban

Gyermekkönyvtár; Könyvtármodell

Anne Schlumberger, egy francia olajmágnás lánya az 1960-as évek elején elhatározta, hogy egy merőben új gyerekkönyvtárral ajándékozza meg a francia gyerekeket. A korabeli francia gyerekkönyvtárakat és ifjúsági részlegeket iskolásnak és merevnek tartotta, helyette az angolszász modellre épülő olyan szabadabb szellemű könyvtárat kívánt teremteni, melynek központjában az olvasás öröme áll. Az új létesítmény helyéül Párizs Clamart nevű elővárosát választotta, itt a munkásnegyed egyhangú téglaházai közé Gérald Thurnauer építész meglepően új épületet emelt. Az egyemeletes, hat egymással érintkező térből álló épületet nagy üvegfelületek jellemzik. A középen levő udvar fedetlen olvasóteremként is szolgál. A legkisebbek olvasótere alacsony mennyezettel barlang benyomását kelti, innét néhány lépcső vezet a meseszobába, melynek központjában egy kandalló áll. A nagyobbak részére

is olvasóterem és válogatótér áll rendelkezésre. A japán és mediterrán elemeket egyesítő épület ötszáz négyzetméter alapterületű.

A könyvtárat kizárólag a gyerekek használhatták, a felnőttek részére nem nyújtottak szolgáltatást. Az 1965-ben megnyíló könyvtár négyezer kötettel rendelkezett, három könyvtáros és egy aszisztens látta el a feladatokat. Az előkészületek során az alapító, Anna Schlumberger társadalmi egyesületet szervezett „Le Joie par les Livres” (az olvasás öröme) néven.

A könyvtárosok a francia gyerekirodalom értékelő áttekintésére is törekedtek. Ezt a célt szolgálta a „Bulletin d’analyse du livre pour enfants” című gyerekirodalmi tájékoztató. A szemle 1976-tól kéthónaponként jelent meg „La Revue des livres pour enfants” címmel. A gyerekkönyvek kiadói díjmentesen küldtek mintapéldányt kiadványaikból, így a gyűjtemény rövid idő alatt a gyerekirodalom tárházává és dokumentációs központjává vált, melyet a szerzők, a kiadók és a kutatók gyakran felkerestek. 1980-tól a gyűjtemény kötelespéldány jogot kapott, és rendkívül gyorsan növekedett. Rövidesen Párizsban béreltek számára helyiséget, majd 2005-től a már 200 ezer kötetesre növekedett állományt egy négyemeletes épületben helyezték el.

Az alapító Anna Schlumberger arra törekedett, hogy az új könyvtártípus széles körben terjedjen el, ezért szerződést kötött a francia állammal a könyvtár részleges átadásáról. 1972 óta az intézményt nagyrészt a francia művelődési minisztérium tartja fenn.

Az alapítás után három évtizeddel válságjelek is mutatkoztak. 1998-ban több könyvtári állást nem tudtak betölteni, ezért a minisztérium ideiglenesen bezárta a könyvtárat. Problémát okozott az 1993 óta műemlékként nyilvántartott épület felújításának a kérdése is. Bár a fenntartás a városvezetés feladatkörébe tartozik, a polgármester nem volt hajlandó a felújítás költségeit vállalni. A kulisszák mögött a városnak az a terve húzódik meg, hogy a 2007-re tervezett új clamart-i városi könyvtár át fogja venni a gye-

rekönyvtár feladatait. Mivel a viták ideje alatt az épület életveszélyessé vált, a kultuszminisztérium 2006 februárjában elrendelte annak bezárását. Az intézkedés aláírási mozgalmat váltott ki több mint 1500 résztvevővel. Több clamart-i lakos tüntetően megszállta az épületet, erre már a sajtó is felfigyelt. A minisztérium válságbizottságot hívott össze, amely megszüntetés helyett a felújítás mellett döntött. Úgy ítélték meg, hogy azt az épületet, mely a francia gyerekkönyvtári modell változásának kiindulópontja volt, meg kell őrizni.

(Katsányi Sándor)

Iskolai könyvtárak

Lásd 356-357

Egyéb könyvtárak

06/316

VERHO, Seppo: Kirjastoautossa on tunnelmaa = Kirjasto-lehti. 99.vsk. 2006. 1.no. 20.p.

Fény az éjszakában, vagy A finn mozgókönyvtáraknak hangulatuk van ...

Mozgókönyvtár

Finnországban a mozgókönyvtárak – ami a gyakorlatban egy szép buszt jelent tele könyvekkel, könyvtári felszereléssel, no meg a könyvtárossal – mindennapi kísérői voltak a finn életnek – a közelmúltig legalábbis feltétlenül.

Mielőtt az ember a könyvtárbuszba belép, kicsit letörli a lábát, miközben szép jó napot kíván. A „könyvtári személyzet” már régi ismerősként üdvözlí általában az érkezőt. Maga a hely éppoly intim, kötetlen, otthonos légkört áraszt, mint az ember saját otthona.

Ide el lehet jönni az otthoni „szerelésben” is, ahogy átmege az ember szomszédolni, amint

ez még arrafelé szokásban van. A mozgókönyvtár alapjaiban mélyen szociális intézmény a szó legjobb értelmében. A mozgókönyvtárak mindig is különleges könyvtáraknak számítottak. Ott semmi sem volt fölösleges, hiábavaló, és a munka is jobban haladt az olvasóval való közvetlen tereferét is megengedve. Mivel jó ismerős a könyvtáros munkatárs is, legyen bár akár hátul a raktérben a könyvekért, akkor is lehet kérdezni, tanácsot kérni tőle.

A mozgókönyvtáraknak mindig is a gazdaság, a mozgókereskedelem és az életmód átmeneti kihívásainak ismeretében kellett manőverezni. Állandó mozgásban lévő szolgáltatásaikkal érzékenyen, rugalmasan tudtak igazodni azokhoz, akik valamiért a perifériára sodródtak, vagy pl. a gyerekekhez és az idősekhez. Még olyan portára is képesek eljutni, ahová csak egy istenháta mögötti, göröngyös út kanyarog.

Az egyik állomás leszerelése és a másik felállítása is viszonylag egyszerűen, gond nélkül megoldható. Valamikor a ritkán lakott települések között a legfontosabb szolgáltatás volt. Most pedig az elnéptelenedő kis települések utolsó támaszát jelentik.

Az utóbbi időben ez a fajta szolgáltatás jobban koncentráldott, és a mozgókereskedelem is felgyorsult. Sokszor a mozgókönyvtári alkalmazott számít a legjobb szakértőnek, aki meg tudja mondani, hol lenne a leghatékonyabb a

könyvtári szolgáltatás megőrzése, és hol lenne szükség újabb állomásra.

A mozgókönyvtárra szükség van a település saját szolgáltatásainak támogatásában is. A gazdasági konjunktúra vejejárója, hogy egy közösség lélekszámát tekintve a perifériára sodródhat. Iskolák, megművelt földterületek, más létesítmények is elnéptelenedhetnek, míg megint más helyeken újak létesülnek. A könyvtárbusz ide is eljut a bajbajutottakhoz.

A kereskedelmi és életmódbeli gyökeres változások az utóbbi időben már odavezettek, hogy egy település nagyon megfontolja, érdemes-e új mozgókönyvtárat, könyvtárbuszt beszereznie a ritkán lakott, elnéptelenedett részeken az ott maradtak kiszolgálására. A számítógépes könyvtári hálózaton történő kölcsönzés nem jelent e településeken megoldást. A helyi igényekhez alkalmazkodó, egyetlen elfogadható, sőt versenyképes megoldás még mindig a mozgókönyvtár. A kivezető utat a települések együttműködése jelenti ezekben a gyéren lakott körzetekben a könyvtári szolgáltatások folyamatos biztosítása érdekében. A kistelepüléseknek egyedül túl nagy falat egy könyvtári busz beszerzése – gondolja egy kormányzati szakértő is.

Az együttműködés azért is működőképes megoldás, mivel a beszerzési költségek így megoszlanak a kistelepülések között, míg a befektetés a leghatékonyabb formában kerül felhasználásra.

(Kránitz Lászlóné)

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Állomány, állományalakítás

06/317

HOFFERT, Barbara: The united way = Libr.J. 131.vol. 2006. 8.no. 38-41.p.

Állománygyarapítási együttműködés: követik-e az amerikai közkönyvtárak az egyetemi könyvtárak példáját?

Egybehangolt állományalakítás; Közművelődési könyvtár

Amerika-szerte egyre több közkönyvtár igyekszik szolgáltatásait oly módon fejleszteni, hogy bizonyos tevékenységi területeken együttműködést alakít ki más közkönyvtárakkal. Kérdés, hogy a működésük összehangolására szövetkező közkönyvtárak által létrehozott konzorciumok mennyiben követik az együttműködés terén már jóval előrehaladottabb pozícióban lévő egyetemi, ill. főiskolai könyvtárak által kijelölt utat? Utóbbiak példának okáért a szerzeményezési tevékenység összehangolásával olyan jellegű problémákat képesek megoldani, mint amilyen a duplumoké, vagyis hogy egy rendszeren belül ne kerüljön sor fölösleges, duplum példány beszerzésére.

A közkönyvtárak között létrejövő, általában valamilyen földrajzi terület (állam, régió) által behatárolt együttműködés nagyban érinti az adatbázisok kölcsönös használatát, illetve esetenként közös online katalógus létrehozására is kiterjed. Egyes konzorciumokon belül a tagok számára lehetséges az elektronikus dokumentumok (audio-, videoanyagok) letöltése. A legtöbb közkönyvtári együttműködés ennél nem is halad tovább. Akadnak azonban példák az egyetemi és főiskolai könyvtárak által kialakított modellek átvételére is. A Seattle Public Library például együttműködik a szomszédos könyvtárakkal mind a szerzeményezés, mind a feldolgozás terén, s ezzel az egyre növekvő költségek visszaszorításának voltaképpen egyedüli útját követi. Mind ezt az Amerikai Könyvtári Egyesülettel (ALA) egyetértésben. Az ALA kezdeményezésére jött létre ugyanis 2006-ban az a bizottság, amelynek célja a legmegfelelőbb módszerek feltárása a dokumentumok közös együttműködésben történő tárolására, beszerzésére, gyűjtésére. A bizottság neve: Cooperative Collection Development Committee (Egybehangolt Állománygyarapítási Bizottság).

A dokumentumok közös szerzeményezése, megvásárlása nem is olyan régen még szinte elképzelhetetlen volt a gyűjteményeikre oly büszke egyetemi könyvtárak számára. A technológia

nyújtotta lehetőségek: a közös katalógus létrehozása, a dokumentumok gyors szállíthatósága, s mindenekelőtt mindezen lehetőségeknek anyagiakban is mérhető, jótékony hatása a hozzáállásuk átgondolására készítette a könyvtárosokat. Az együttműködés a fölösleges példányok kiszűrésén túl lehetővé teszi az egyes – esetleg elhanyagoltnak vélt – tudományterületekre való fókuszálást is. Vajon mennyiben kifizetődő, és egyáltalán járható-e ez az út az egymással olykor konkuráló közkönyvtárak esetében? A kérdés több problémát vet fel: az olvasói igények gyors kielégítéséről csakúgy nem lehet lemondani, mint a bestsellerek, ill. egyéb fontos, nélkülözhetetlen dokumentumok lokális beszerzéséről és tárolásáról. Szükséges, hogy a rendszerben részt vevő könyvtárakban meglegyen a készség a közös gyűjteményhez való azonos mértékű hozzájáruláshoz. Mindezeket figyelembe véve, ha a közkönyvtári dolgozók is hajlandóságot mutatnak, hogy újragondolják bizonyos nézeteiket, minden esély megvan a hatékony közkönyvtári együttműködések létrejöttére.

(Dancs Szabolcs)

06/318

BUCKNALL, Tim: The virtual consortium = Libr.J.Suppl. Spring 2005. 16-20.p.

Virtuális konzorcium a folyóiratállomány gazdaságosabb gyarapítására: a Carolina Consortium bemutatása

Egybehangolt állományalakítás; Egyetemi könyvtár; Együttműködés -regionális; Folyóirat-előfizetés

A *Carolina Consortium* megalakulását voltaképpen a kiadók kínálata hívta életre, melyek vonzó folyóiratcsomagokat ajánlottak, amikkel a konzorciumok nagymértékben növelhették tudományosfolyóirat-kínálatukat, viszonylag alacsony költségnövekedés árán.

Ennek előnyeit belátva, 38 felsőoktatási intézmény könyvtárosai néhány hónap alatt, köz-

ponti vezetőség létrehozása nélkül létrehozták forrásmegosztó megállapodásukat, mely mind a könyvtárak, mind a kiadók számára előnyökkel járt. Eredményként a könyvtárak összesen 2175 tudományos folyóirathoz szereztek online hozzáférést három kiadó (Wiley, Springer, Blackwell) kínálatából. Az egyenkénti listaáron számított költsége e folyóiratok előfizetésének közel 70 millió dollár lenne, a konzorcium a három csomagért összesen 2,5 millió dollárt fizetett. A kiadók biztosabbak lehetnek abban, hogy a csomagba tartozó folyóiratokat a könyvtárak nem mondják le, az elektronikus formátum pedig (melyről nyomtatott másolat külön díj megfizetése mellett lehetséges) a terjesztési költségek megtakarítását teszi lehetővé.

A sikeren felbuzdulva a konzorcium most 19 kiadó 24 ajánlati csomagját vizsgálja, a folyóiratok körét esetleg elektronikus könyvekkel, adatbázisokkal is kibővítve, de gondolnak a konzorcium tagjainak bővítésére is. Tanulság: közös érdekek alapján, speciális igények kielégítésére rövid úton, ad hoc konzorcium is létrehozható. Különböző küldetésű, különböző háttérű könyvtárak is elérhetnek jelentős növekedést folyóirat-kínálatukban, kis költséggel, ha megtalálják egymást és az együttműködés lehetőségét.

(Mohor Jenő)

06/319

JACOBSEN, Teresa: Spending spree: inside the race to launch an opening-day collection = *Libr.J.* 131.vol. 2006. 5.no. 30-33.p.

Hogyan alakítsuk ki egy új könyvtár induló állományát?

Állománygyarapítás; Törzsanyag; Városi könyvtár

Az első nap, a megnyitás napja jelentős esemény a könyvtár életében, akár felújításról, átköltözésről, új intézményről, vagy éppen katasztrófa utáni újjászületésről van szó. A szalag átvágásának napjára készen kell állnia a nyitónapi áll-

mánynak, hogy amikor a közönség beáramlik, minden könyv, folyóirat, CD, DVD és mindaz, amit a könyvtár kínál, a helyén legyen (feldolgozva, katalogizálva), használatra, kölcsönzésre készen várja az olvasót. Ezt az állományt időben el kell kezdeni építeni, olyan szállítót választva, aki hajlandó a megrendelt anyagokat csak később, a könyvtár által megjelölt időpontban szállítani. Az idejekorán gyűjteni kezdett, tudatosan, a könyvtár és használói (valamint jövőendő olvasói) „személyére szabottan” épített nyitónapi állomány, ami a megnyitónak épp olyan fontos szereplője, mint a polgármester, vagy a helyben lakó híresség – a tapasztalatok szerint – megéri a ráfordított szellemi és anyagi energiákat.

(Mohor Jenő)

06/320

DUBICKI, Eleonora: Surviving the loss of access to print periodicals = *Tech.Serv.Q.* 23.vol. 2005. 2.no. 1-17.p. Bibliogr. 7 tétel.

Hogyan lehet túlélni, ha nem hozzáférhető a nyomtatott folyóiratok?

Állományelemzés; Egyetemi könyvtár; Elektronikus folyóirat; Folyóirat-előfizetés; Hozzáférhetőség; Időszaki kiadványok gyűjteménye

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A Monmouthi Egyetemi Könyvtárban (USA) építési munkálatok közben penészedést észleltek az alagsorban elhelyezkedő folyóirat-olvasó fapalcain és dokumentumain. Csak a mikrofilmek nem károsodtak. Egészségügyi vizsgálat után az a határozat született, hogy a folyóiratgyűjteményt bezárják mind a használók, mind a könyvtárosok számára.

A tanulmányi időszak legérzékenyebb időszakában, 2003 szeptemberében bekövetkezett esemény gyors intézkedést igényelt. A folyóiratok elzárása kényszer, de egyúttal lehetőség is volt

az egész gyűjteményszervezés újragondolására. Dönteni kellett arról, mely folyóiratok maradjanak az állományban (nem feltétlenül kell tetemes költséggel mindet megtisztítani), és milyen formában. Ennek fő szempontjai az állapot, egy-egy folyóiratcím folyamatossága és az oktatás igényei voltak, valamint az, hogy létezik-e elektronikus változat. A nyomtatott részesegységek használatáról nem álltak ugyan rendelkezésre megbízható adatok, de több példa bizonyítja, hogy az oktatók jól átlájták szakterületük tudományos kommunikációját, és hasznos állományalakítási tanácsokkal szolgálhatnak.

A Monmouthi Egyetemen elkészítették az egyes szakterületek kurrens folyóiratainak listáit, kiegészítve a multidiszciplináris címekkel, és véleményezésre megküldték a tanszékeknek. Ott megjelölték a kulcsfontosságú címeket, de több címet törlésre is javasoltak. Az állományelemzés egyik fő célja az átfedések (ugyanaz nyomtatott és elektronikus formában, illetve mikrofilmen) kiküszöbölése volt. A könyvtár figyelmét nem kerülte el az elektronikus formára való áttérés raktározási és előfizetési költségek, illetve a használói igények által motivált trendje. A vonatkozó szakirodalom és a példák hatására úgy döntöttek, hogy ugrásszerűen megnövelik az elektronikus folyóiratok számát, melyre 2004-ben külön 30 ezer dollárt, a 2004-2005-ös tanévre további 64 ezer dollárt kaptak az egyetem költségvetéséből. A nyomtatott állomány elemzésével egyidejűleg megvizsgálták a könyvtár 48 teljes szövegű adatbázisában elérhető folyóiratokat. Az aggregátorok alacsonyabb megbízhatósága miatt a megfelelő nyomtatott címek lemondását ahhoz kötötték, hogy teljes szövegük legalább öt adatbázison keresztül elérhető legyen.

A mintegy 50 ezer kötetes folyóirat-állományból (2400 cím) a projekt eredményeképpen 15 200 kötetet, 14 900 bekötetlen füzetet, 5947 mikrofilm-tekerceset és 4563 mikrofilmlapot vontak ki, ami 1113 címnél jelentette az összes részesegységet. A megtartandó dokumentumokat megtisztították, bár azok az egész könyvtárra kiterjedő fel-

újítás miatt 2006-ig továbbra sem hozzáférhető. A 2004-es előfizetési évtől lemondtak 254 nyomtatott folyóiratot és 165 mikrofilmen megjelenő címet. A gyűjtemény átalakítása szükségessé tette a használók és más könyvtárak tájékoztatását, a helyi és közös katalógusok tételeinek módosítását is. A 2004. tavaszi félévben fokozták a hallgatók könyvtári képzését különös tekintettel az elektronikus forrásokra és a könyvtárközi kérésekre. Mivel a cikkek elérése és kinyomtatása ingyenes volt, az áttérés pozitív visszhangra talált a hallgatók körében.

A 2003-2004-es tanévben az előzőhöz képest 40%-os növekedést regisztráltak a könyvtárközi kölcsönzésben. A tételek elemzése kimutatta, hogy ezeknek 13%-a lett hozzáférhetetlen 2003 őszén. Kiderült, hogy a kérések 32%-a az utolsó 2 év cikkirodalmára, 90%-a az 1980 óta megjelent cikkekre vonatkozik. Néhány szakterületen bővíteni kellett a folyóirat-választékot, egyes címeknél pedig a retrospektív hozzáférést. (Régebbi cikkeket a JSTOR és a Historical New York Times adatbázis tartalmazott.) A lehető legkisebb átfedéssel hat új adatbázist fizettek elő, bővítették a JSTOR-ban elérhető címek körét, és elérhetővé tették a Directory of Open Access Journals nevű gyűjteményt. Az új források kihasználása céljából intenzív marketingmunkát végeztek az egyetemen. A számos adatbázis használatának megkönnyítésére több integrált keresési lehetőséget vezettek be. Az új források használata a 2004. január és május között végzett mérések szerint az első két hónapban lanya volt, majd márciusban megugrott, és a teljes időszakban végül tekintélyes számú, 9808 cikk letöltését regisztrálták.

(Vajda Henrik)

06/321

LAM, Van-Be: Le développement des collections en langues étrangères dans les bibliothèques de la Ville de Montréal = Doc.Bibl. 52.vol. 2006. 1.no. 39-47.p.

Res. angol és spanyol nyelven

Az idegen nyelvű dokumentumok gyűjteményeinek fejlesztése Montreal könyvtáraiban

Állománygyarapítás; Idegen nyelvű irodalom; Városi könyvtár

A cikk röviden elemzi a montreali városi könyvtárak idegen nyelvű gyűjteményeit. Néhány együttműködési javaslatot tesz a Montreal szigetén működő könyvtárak számára, továbbá intézkedéseket terjeszt elő a kulturális közösségek számára nyújtandó olvasószolgálat javítására.

(Autoref.)

Lásd még 283, 301

Állományvédelem

06/322

STOKLASOVÁ, Bohdana - KNOLL, Adolf: Koncepcie trvalého uchování knihovních sbírek tradičních a elektronických dokumentů v knihovnách ČR do roku 2010 = Knihovna. 16.roč. 2005. 2.no. 9-28.p.

Res. angol nyelven

A hagyományos és elektronikus könyvtári gyűjtemények tartós megőrzésének koncepciója Csehországban 2010-ig

Elektronikus dokumentum; Elektronikus könyvtár; Fejlesztési terv; Jogszabály -könyvtárügyi; Költségvetés; Megőrzés

A cseh kulturális örökség tartós megőrzésének kérdése a 2004-2010 közötti koncepció keretében törvényi, szervezeti és technikai feltételek összehangolását jelenti. Elvi előzménye a 2004-es információs és kommunikációs politika kormányhatározatában jelent meg.

Egyik legfontosabb területe a savas papírra készült nemzeti örökségrészek sorsa. Tartós megőrzésük sürgős digitalizálással valósítható meg. Másik probléma az eredetileg digitálisan pub-

likált dokumentumok hosszú távú őrzése. Más kontinensek fejlődő országai korábban felismerték a probléma halaszthatatlanságát. Európában 2005-ben jelent meg az *i2010: Digitális könyvtárak* iniciatíva, mely a tagországokat a digitalizálás gyorsítására, a digitális tartalmak hosszú távú őrzésére ösztönzi.

Csehországban a hagyományos dokumentumok hosszú távú őrzése nemzeti könyvtári keretekben, jól működően valósul meg. A digitális és digitalizált dokumentumok őrzése új feladatot jelent. Az erős és gyors start után jelenleg Csehországra a stagnálás és hanyatlás a jellemző, melynek okai részben anyagi, másrészt szakmai jellegűek.

A koncepció keretében 4 fajta dokumentumtípusról beszélhetünk: hagyományos, digitalizált történeti, digitalizált újkori és digitálisan publikált dokumentumokról. A hagyományos dokumentumok mellett az audiovizuális dokumentumok „senki földjének” tekinthetőek. A mágnesszalagos dokumentumokat a savas papírhoz hasonló gyors megsemmisülés veszélye fenyegeti. Jelenleg ez a két legveszélyeztetettebb információ-hordozó. A digitálisan publikált vagy digitalizált dokumentumok körére sem jellemzőek az optimális feltételek. A terület alulfinanszírozottsága miatt a kulturális örökség jelentős része tűnhet el nyomtalanul.

A nemzeti könyvtári digitális anyagok tartós őrzése a hagyományos dokumentumok mintájára, könyvtári és közgyűjteményi együttműködés keretében szerveződik. A Nemzeti Digitális Archívum megvalósításáért a koncepció keretében a Kulturális Minisztérium a felelős. A Nemzeti Digitális Könyvtár a magja a cseh digitális könyvtáraknak, és része a nemzeti archívumnak. A könyvtár keretében 3 nagy program folyamatos fejlesztése zajlik: a *Memoria (Manuscriptorium)* – digitalizált történeti dokumentumok), a *Kramerius* (digitalizált újkori dokumentumok), és a *WebArchív* (digitális publikációk számbavétele).

A tágabb értelemben vett cseh digitális könyvtár

dokumentumok tömegeit jelenti, amelyek szakterületi, területi vagy intézményi jellegűek. Ezek között lehetnek kiemelkedő nemzeti kulturális értékek, gyűjtésükért, tartós őrzésükért a megfelelő szakminisztériumok, régiók, intézmények felelősök. Ez a modell a hagyományos dokumentumok tartós őrzését követve, két, egymástól távoli központban valósul meg. A regionális és szakterületi elvvel való kiegészítés a cseh nemzet digitális könyvtárának tárcaközi, több forrású finanszírozását teszi lehetővé.

A digitális dokumentumok jelentős része nemzetközileg szabványos formátumú metaadatokkal rendelkezik. De a nem szabványosított területek dokumentumainak az elérését is biztosítani szükséges. Az újkori (savas papíralapú) digitalizált dokumentumok körének mikrofilmezési és digitalizálási programja rendkívül lassan valósul meg.

A digitalizált történeti dokumentumok (kéziratok, ősnymtatványok) őrzése technológiailag korszerű, nem véletlenül kapott érte a nemzeti könyvtár 2005-ben UNESCO-díjat.

A digitális publikációk hatalmas méretekben jelennek meg és tűnnek el az interneten. 2000-től a *WebArchív* projekt változó intenzitású támogatással valósítja meg számbavételüket.

Krónikus gyengeségnek tekinthető valamennyi terület alulfinanszírozottsága. A legnagyobb veszélyt a nemzeti kulturális örökség egy részének – napjainkban is zajló – végleges elvesztése jelentheti. Hatékony együttműködés szükséges a könyvtárak és a közgyűjtemények között a gyűjtés, szolgáltatás, megfelelő kapacitású adattárak biztosításában és a regionális koncepció megvalósításában.

A 2006-2010 közötti időszak feladataira hagyományos dokumentumok esetén 40, digitalizált újkori dokumentumokra 87, digitalizált történeti dokumentumokra 57, digitális publikációkra 30 millió koronás finanszírozást terveznek.

(*Prókai Margit*)

06/323

ALAO, I.A.: The effectiveness of library measures against theft and mutilation: an opinion survey = *Libr.Arch.Secur.* 19.vol. 2004. 1.no. 29-37.p. Bibliogr.

A lopás és könyvrongálás megelőzésére szolgáló intézkedések hatékonysága - felmérés

Felmérés [forma]; Felsőoktatási könyvtár; Hatékonyság; Könyvlopás; Könyvrongálás

A cikk egy kérdőíves felmérésről számol be, amelyben három nigériai oktatási intézmény diákjainak és könyvtárosainak véleményét gyűjtötték össze tizenhárom, a könyvlopás és könyvrongálás megakadályozására hozott könyvtári intézkedésről. Az eredmények azt mutatják, hogy az intézkedéseket szinte mindenki hatékonynak tartotta, és a tizenhárom intézkedésből tizenben a diákok és a könyvtárosok véleménye nem különbözött lényegesen egymástól. Következtetésként megállapították, hogy 1) minden egyes intézkedés bevezetését költséghatékonysági alapon kell mérlegelni; 2) a hallgatókkal és az egyéb használói csoportokkal együttműködésben meghozott intézkedések előmozdíthatják a lopások és rongálások csökkenését.

(*Autoref.*)

06/324

SINGH, Jay - BRAR, Navjit - FONG, Carmen: The state of RFID: application in libraries = *Inf.Technol.Lib.* 25.vol. 2006. 1.no. 24-32.p. Bibliogr. 28 tétel.

A rádiófrekvenciás azonosítás (RFID) alkalmazásának helyzete amerikai könyvtárakban

Felmérés [forma]; Rádiófrekvenciás azonosítás

A rádiófrekvenciás azonosítás (Radio Frequency Identification, RFID) könyvtári alkalmazása lehetővé teszi, hogy egy több százezer kötetes állomány leltározása ne hónapokig, hanem csak napokig tartson. Ezenkívül a használók bármi-

kor saját maguk végezhetnék el a kikölcsönzés és visszaadás automatikus regisztrálását. Jobban lehetne felügyelni a könyvlopást, a hiányzó dokumentumokat és a félreosztásokat. Becslések szerint jelenleg világszerte több mint 300 könyvtár 35 millió dokumentuma van ellátva RFID címkékkel, és az érdeklődés egyre növekszik. 2004 októberében és novemberében a Cal Poly State University (San Luis Obispo) ipari technológia tanszéke és könyvtára felmérést készített az RFID technológiát alkalmazó könyvtárak körében, hogy adatokat gyűjtsön a következő kérdésekről: a telepítés költség- és időigénye; a technológia hatása a kötetek kezelésére és a biztonságra; az alkalmazott rendszer jellemzői. A cikk bemutatja az RFID rendszer könyvtári komponenseit, és a felmérés eredményeit.

(Autoref. alapján)

Különgyűjtemények

Lásd 312

Feldolgozó munka

06/325

ATTAR, K. E.: Why appoint professionals? A student cataloging project = J.Librariansh.Inf.Sci. 38.vol. 2006. 3.no. 173-185.p. Bibliogr.

Miért bízzuk szakemberre? Katalogizálás diák-munkával a Cambridge-i King's College könyvtárában

Egyetemi hallgató; Feldolgozó munka; Könyvtáros - társadalmi munkás

A hallgatókat régóta veszik igénybe a retrospektív katalogizálás rutinműveleteiben, ahol olcsó és eredményes munkájuk be is váltotta a hozzá

fűzött reményeket. A jelen cikk egy olyan könyvtári projektről szól, amelyben minimális szinten felkészített egyetemi hallgatókat azzal bíztak meg, hogy a jegyzeteket autopszia alapján az AACR2 2-es katalogizálási szintjén – tehát már professzionális szinten – katalogizálják. Elemzi a hallgatók által a MARC-kódolásban, a leíró és a tárgyi katalogizálásban elkövetett hibákat, jellegükkel és következményeikkel együtt. Megállapítja, hogy az intelligencia önmagában nem garantálja a könyvtárosi munkára való alkalmasságot, és hogy a minimális szint feletti katalogizálás mindenképpen felkészítést igényel. Kitér a hallgatókkal végeztetett munka rejtett költségeire is. A könyvtárosok szakmai készségeit lebecsülni tehát igazságtalan, szakképzettséget igénylő könyvtári munkát továbbra is képzett könyvtárosoknak kell végezniük.

(Autoref.)

06/326

BYRUM, John D. Jr. - WILLIAMSON, David W.: Enriching traditional cataloging for improved access to information: Library of Congress Tables of Contents projects = Inf.Technol.Libr. 25.vol. 2006. 1.no. 4-11.p. Bibliogr. 12 tétel.

A hagyományos katalogizálás kibővítése a hozzáférés javítása érdekében: a Kongresszusi Könyvtár tartalomjegyzék-szolgáltató projektjei

Elektronikus publikáció; Gyorstájékoztató; Nemzeti könyvtár; Online katalógus; Számítógép-hálózat

A katalógusok rekordjai hagyományos esetben csak bibliográfiai adatokat tartalmaznak. A használók ma már ennél többet igényelnek. A Kongresszusi Könyvtárban (LC) a 90-es évek elejétől ezért különböző projektek (például a Bibliographic Enrichment Advisory Team, BEAT vizsgálatai) keretében kísérleteket végeztek a katalógusrekordok kibővítésével, többek között a tartalomjegyzékekben (TOC) szereplő információkkal.

A TOC információi feltárásának vizsgálatai a 80-as években kimutatták, hogy a társadalomtudományokban és a humán tudományokban a TOC szerepeltetése átlagosan 15-20 kulcsszóval bővíti a tárgyi visszakeresési lehetőségeket, és akár két-háromszorosára növeli a releváns találatok számát. 1998-ban egy mintát vizsgálva azt tapasztalták, hogy az angol nyelvű könyvek 93%-ának volt (átlagosan 68 szavas) tartalomjegyzéke, eközben az LC által előállított rekordoknak csak 1,12%-ában szerepeltek a tartalomjegyzékek.

Pappas és Herendeen a TOC előnyeit így foglalta össze: segítenek megítélni a művek relevanciáját, és ez különösen zárt vagy távoli raktárak esetén hasznos; növelik a keresés hatékonyságát; további hozzáférési pontokkal egészítik ki a tárgyi feltárást. A TOC hozzáadása a rekordokhoz főleg a kurrens kiadványoknál jellemző, de a távoli raktárakba szánt régebbi kiadványoknál is van rá példa (RichCat program).

A BEAT egyik korai projektje során az E-CIP (Electronic Cataloging-in-Publication) előzetes katalogizálási program keretében felhasználták a kiadóktól a megjelenésük előtt elektronikus formátumban beérkező művek TOC-jait. A feldolgozók a tartalomjegyzéket az alkalmasság mérlegelése, majd kisebb korrekciók (a fejezet, rész stb. szavak és az oldalszámok törlése) elvégzése után a rekord MARC 505 mezőjébe emelték át. Egy későbbi projekt során (E-CIP-TOC) a TOC-rekordok weben elérhető változatait hozták létre számítógépes programmal. 2005-ben közel hatvanezer rekordot helyeztek el webszerveren, a keresőmotorok számára is elérhetően.

Egy másik projektben (D-TOCs) a nyomtatott tartalomjegyzékek szkennelésével, HTML-kódolással digitális tartalomjegyzékeket állítanak elő, egyre inkább automatizálva a folyamatot. A vonatkozó katalógusrekordokat ellátják „mindkét irányban” működő linkekkel, amelyek elvezetnek az LC katalógusához. 2005-ben közel 31 ezer ilyen rekord készült. A kiválasztás szempontjai: frissen beérkezett, tudományos értékű

művek, amelyek maximum öt oldalas, megfelelő minőségű tartalomjegyzékkel rendelkeznek; előszörban angol nyelvű művekkel dolgoznak.

Az ONIX-TOC (ONline Information eXchange) projekt 2000-ben indult. A kiadók ONIX (XML-alapú DTD) szabványos formátumban szolgáltatnak fájlokat a digitális tartalomjegyzékek előállításához. Az LC munkatársai a fájlokban az ISBN számok alapján keresik ki a szükséges adatokat a fájlban és a könyvtár katalógusában, majd egy Visual Basic programot felhasználva automatikusan hozzák létre a 856 mezőhöz linkkel kapcsolódó ONIX-TOC rekordot, esetenként a könyv borítójának képét is felhasználva. Az ONIX-nak jelenleg három verziója működik (1.1, 2.0 és 2.1), 3.0 verzióját 2006 végére ígéri az EDItEUR csoport.

A műveletek költségei: kézi inputtal – kb. 40 dollár/rekord; az E-CIP program keretében 3 dollár/rekord; a D-TOCs esetében 2 dollár/rekord; az ONIX-adatok 0,8 dollárba vagy kevesebbe kerülnek, a fájl nagyságától és tartalmának újdonságértékétől függően. Ha a kiadók visszamenőlegesen bocsátják a könyvtár rendelkezésére ONIX-fájljaikat, egyszerre akár tízezer tartalomjegyzékkel is bővíthet az LC katalógusa.

A D-TOCs és az ONIX-TOCs rekordjai révén elérhetők az online katalógusok. 2005 februárjától egy számítógépes program segítségével a korábban csak a 856-os linkek révén elérhető webes tartalomjegyzékeket hozzáadják a bibliográfiai rekordokhoz. Az 505 adatokat automatikusan generálják a D-TOCs és az ONIX-TOCs rekordjait tartalmazó fájlokból. Körülbelül hatvanezer, a TOC-hoz 856-os linket tartalmazó rekordot dolgoznak fel újra batch üzemmódban, elvégezve a szükséges módosításokat.

Az LC ezzel a szolgáltatással a kutatók információigényeit kívánja kielégíteni, és strukturált útvoalat kínál saját információs termékeihez, a hatalmas szellemi tőkét képviselő katalógusaihoz.

(Hegyközi Ilona)

06/327

DINKINS, Debbi - KIRKLAND, Laura N.: It's what's inside that counts. Adding content notes to bibliographic records and its impact on circulation = Coll.Undergrad.Lib. 13.vol. 2006. 1.no. 59-71.p. Bibliogr.

Tartalmi megjegyzések hozzáfűzése a bibliográfiai rekordokhoz, és a megoldás hatása a kölcsönzésre

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Annotáció; Dokumentumleírás; Kölcsönzés

A bibliográfiai rekordokhoz való tartalmi megjegyzések hozzáfűzésével a szokásos szerző, cím és tárgyiszó szerinti elérhetőségüket bővítjük. A jobb elérés vajon megnövekedett kölcsönzést is jelent? A cikk egy 22 hónapon át tartó vizsgálat eredményeit foglalja össze, amelyet a floridai Stetson Egyetemen (kisebb bölcsészettudományi egyetem) folytattak. A szerzők 2500 olyan cím kölcsönzési statisztikáját elemezték, amelyek katalógusrekordjai tartalmi megjegyzésekkel voltak kiegészítve. A tartalmi megjegyzéseket helyben az OCLC bibliográfiai bejelentő szolgálatán keresztül, egy könyvtáros ajánlására kézzel írták be. A szerzők ismertetik, mennyi időt vett igénybe és milyen költségekkel járt a tartalmi megjegyzések hozzáfűzése, valamint bemutatják a vizsgált kölcsönzési adatokat. Egyes címek gyakoribb kölcsönzéséhez más tényezők is hozzájárulhatnak, így a tartalmi megjegyzések szerepét nem sikerült ezzel a kutatással bizonyítaniuk.

(Autoref. alapján)

06/328

HUDON, Michele: Le passage au XXIe siècle des grandes classifications documentaires = Doc.Bibl. 52.vol. 2006. 2.no. 85-97.p. Bibliogr.

Res. angol és spanyol nyelven

A hagyományos osztályozási rendszerek fejlesztésének lehetősége a 21. század követelményei szerint

ETO; Hatékonyság; Kongresszusi Könyvtár osztályozási rendszere; Ranganathan-féle osztályozás; Számítógép-hálózat; Tizedes osztályozás

A hagyományos osztályozási rendszerek már több mint száz évesek, és a korszerű információs technológia sem nem mindig tudja megfiatalítani őket. A szerző ismerteti, milyen erőfeszítések történnek e rendszerek teljesítményének javítására. Ezek legtöbbje olyan kutatási és fejlesztési programok eredménye, amelyek a rendszerek tartalmát, szerkezetét és használatát vizsgálta a táblázatok hierarchikus szerkezetének hasznosítása céljából. Nevezetesen a következő osztályozási rendszerekhez kapcsolódó munkálatokat tekinti át: Tizedes osztályozás, a Library of Congress osztályozási rendszere, ETO, és Ranganathan fazettás osztályozási rendszere.

(Autoref.)

06/329

ARSENAULT, Clément: L'utilisation des langages documentaires pour la recherche d'information = Doc.Bibl. 52.vol. 2006. 2.no. 139-148.p. Bibliogr.

Res. angol és spanyol nyelven

Indexelő nyelvek használata az információkeresésben

Gépi információkeresés; Információkereső nyelv

A cikk az információkereső nyelvek használatával foglalkozik. A szerző a kötött szókészletű nyelveket egy globális információkeresési modell keretébe helyezve összehasonlítja erősségeiket és gyengeségeiket a szabad szókészletet használó rendszerek jellemzőivel. A pre- és posztkoordináció kérdéseit a hatékonyságuk szempontjából vizsgálja. A kötött szókészlet ontológia formá-

jában megjelenő, automatikus keresésre való használatát, valamint a különféle rendszerek egymással kompatibilis szemantikájának kérdését is tárgyalja.

(Autoref.)

06/330

BOULOGNE, Arlette - JADOUL, Marie-Berthe - MASSE, Claudine [et al.]: Journée d'étude ADBS audiovisuel: indexation des images et des sons: le numérique a-t-il changé les pratiques? = Documentaliste. 43.vol. 2006. 2.no. 136-139.p.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Kép- és hanganyagok indexelése: megváltoztat-e a gyakorlatot a digitalizálás?

Elektronikus publikáció; Gépi indexelés; Hangfelvétel; Képanyag

A *Documentaliste* képekről és audiovizuális anyagokról szóló tematikus (42. köt. 2005. 6. sz.) számával egy időben a francia könyvtáros egyesület audiovizuális szekciója egynapos szemináriumot szervezett a kép- és hanganyagok indexelésének témájában. A következő kérdésekkel foglalkoztak: „Milyen hatással van a képek, hanganyagok és zenei felvételek digitalizálása az információs szakemberek munkájára, különös tekintettel indexelési gyakorlatára? Hogyan lehet a metaadatokat a legjobban kihasználni? Hogyan működnek a tartalomkereső eszközök? Az előadásokat elméleti és gyakorlati példákkal egészítették ki.

(Autoref.)

06/331

LAFAILLE, Madeleine: L'utilisation des langages documentaires dans les musées = Doc.Bibl. 52.vol. 2006. 2.no. 131-137.p. Bibliogr.

Res. angol és spanyol nyelven

Indexelő nyelvek használata múzeumokban

Információkereső nyelv; Múzeumi könyvtár

A cikk ismerteti, hogyan használják az indexelő nyelveket múzeumi könyvtári állományok szervezésére. Felvázolja e nyelvek jellemzőit, és bemutatja használatukat a múzeumban gyűjtött tárgyak természete szerint. Az indexelő nyelvek használatának jobb megértése érdekében előzetes elemzést közöl a múzeumi könyvtárakról és szolgáltatásokról. Néhány alkalmazott nyelvet részletesen is bemutat, és elmagyarázza, hogy használatuk hogyan segíti a múzeumi tárgyak jobb megértését, rejtett értékeik kiaknázását.

(Autoref.)

06/332

LE DEUFF, Olivier: Folksonomies: les usagers indexent le web = Bull.Bibl.Fr. 51.vol. 2006. 4.no. 66-70.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol, német és spanyol nyelven

„Folkszonómiák” – a világháló használók általi indexelése

Használó; Indexelés; Számítógép-hálózat

A folkszonómiák (a folk és taxonomy szavakból „kreált” kifejezés) az internethasználók számára lehetővé teszik a digitális dokumentumok indexelését annak érdekében, hogy legközelebb könyvnyelven találják meg őket a „tag”-eknek ismert kulcsszavak segítségével. Web-szakemberek körében vita bontakozott ki az efféle indexelési mód előnyeiről és hátrányairól, összehasonlítva az információs szakemberek által készített ellenőrzött szótárakkal való indexeléssel.

(Autoref.)

06/333

LOSEE, Robert: A performance model of the length and number of subject headings and index phrases = Knowl.Org. 31.vol. 2004. 4.no. 245-251.p. Bibliogr.

Tárgyszavak és indexkifejezések hosszúságának és számának teljesítménymodellje

Tárgyi feltárás; Tárgyszó

Egy dokumentumhoz rendelt tárgyszavaknak és indexkifejezéseknek éppúgy a dokumentum viszszerkereshetőségében van szerepe, mint a szabadszöveges keresésben használt kifejezéseknek. A cikk azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy mennyi és milyen hosszúságú ellenőrzött kifejezés biztosítja a visszerkereshetőségnek ugyanazt a szintjét, mint a szabadszöveges keresés. A szükséges kifejezések száma részben hosszúságuktól függ. A szerző módszert javasol a szükséges tárgyszavak számának megállapítására, amennyiben azok hosszúsága adott. Felhívja a figyelmet a természettudományi és a társadalomtudományi szakirodalom indexelése közötti jellegzetes különbségekre.

(Autoref.)

06/334

LANDRY, Patrice: Multilinguisme et langages documentaires: le projet MACS en contexte européen = Doc.Bibl. 52.vol. 2006. 2.no. 121-129.p. Bibliogr.

Res. angol és spanyol nyelven

Többnyelvűség és indexelő nyelvek: az európai MACS projekt

Fejlesztési terv; Nemzeti könyvtár; Osztályozási rendszer; Többnyelvű tézaurusz

Mivel az online katalógusokban ma már bárki kereshet a világhálón, a pusztán egy nyelvű keresés lehetősége komoly akadálya a hatékony információkeresésnek. Az online katalógusokban való többnyelvű tárgyi keresés megvalósítását számos európai nemzeti könyvtár tekinti feladatának. A probléma megoldására 1998-ban az Európai nemzeti könyvtárak konferenciájának segítségével (Conférence des bibliothèques

nationales européennes, CENL) négy nemzeti könyvtár elindította a MACS projektet (Multilingual Access to Subjects). A program keretében a következő osztályozási rendszerekhez kívánják megoldani – konkordanciák (mapping) használatával – a többnyelvű tárgyi hozzáférést: RAMEAU (Bibliothèque nationale de France), LCSH (British Library), és SWD (Deutsche Nationalbibliothek és Bibliothèque nationale suisse). A cikk elmagyarázza a módszer kifejlesztésének lényegét, különös tekintettel az alapokra, amelyekre a különböző indexnyelvek közötti kapcsolatokat építették.

(Autoref.)

06/335

DA SYLVA, Lyne: Thésaurus et systèmes de traitement automatique de la langue = Doc.Bibl. 52.vol. 2006. 2.no. 149-156.p. Bibliogr.

Res. angol és spanyol nyelven

Tezauruszok és automatikus szövegfeldolgozás

Gépi indexelés; Tézaurusz

A cikk témája: a hagyományos tezaurusz szerepe bizonyos automatikus nyelvelemző (language processing) rendszerekben. A tezaurusz azért fontos eszköz az automatikus nyelvelemzésben, mert figyelembe veszi a dokumentumok szemantikáját. Ez a tulajdonság széles körű alkalmazást tesz lehetővé. Ismerteti az automatikus nyelvelemzésre használt tezauruszokat és használatuk feltételeit. Végül megemlíti a tezauruszok automatikus építésére irányuló projekteket is.

(Autoref.)

06/336

BILODEAU, Benoit: RASUQAM: Le thésaurus de descripteurs de l'Université du Québec à Montréal (UQAM) = Doc.Bibl. 52.vol. 2006. 2.no. 109-120.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol és spanyol nyelven

RASUQAM: az Université du Québec (Montreal) tezaurusza

Felsőoktatási intézmény; Tézaurusz

A RASUQAM nevű általános tezauruszt 1994-ben fejlesztette ki az Université du Québec könyvtára. A MARC21 szabványnak megfelelő tezaurusz több mint 40 ezer deszkriptort tartalmaz, melyek 70%-a főnév. A használók nyelvhasználatához hasonló deszkriptorok megkönnyítik az információkeresést és a böngészést. A cikk felvázolja a RASUQAM történetét, bemutatja fő jellemzőit, szerkezetét, jelenlegi állapotát és növekedési tulajdonságait. A szerző példákon mutatja be a deszkriptorok különböző kategóriáit, valamint a használt MARC-mezőket és almezőket. Végül összehasonlítja az Université Laval *Répertoire de vedettes-matière* (RVM) nevű népszerű és elismert osztályozási rendszerével.

(Autoref.)

Lásd még 299, 372

Katalógusok

Lásd 296, 302, 326, 396

Információkeresés

06/337

KERCHNER, Marcia D.: A dynamic methodology for improving the search experience = *Inf.Technol.Libr.* 25. vol. 2006. 2.no. 78-87.p. Bibliogr. 16 tétel.

Dinamikus módszer az információkeresési folyamat javítására

Gépi információkeresés; Hatékonyság

A korszerű információkeresés korai éveiben a keresés eredményét általában két tényezővel, a pontossággal (precision) és a teljességgel (recall) mértük. Az utóbbi évtizedekben azonban az értékelési modellek kiterjedtek a következő változók mérésére is: 1) az információkeresési feladat és eredményének minősége, 2) az információ értéke a használó számára. A szerző egy módszert mutat be a teljes keresési folyamat hatékonyságának növelésére, amely a következőkre összpontosít: a használók információkeresési problémáinak megértése, az illető problémákkal küzdő személy megértése, és megoldások alkalmazása e problémákra. Ezen információk összegyűjtésének forrásai: a keresési naplók folyamatos elemzése, elégedettségi felmérések, Help Desk jelentések, munkakapcsolat a keresőrendszerek üzemeltetőivel.

(Autoref.)

06/338

ROSE, Daniel E.: Reconciling information-seeking behaviour with search user interfaces for the Web = *J.Am.Soc.Inf.Sci.Technol.* 57.vol. 2006. 6.no. 797-799.p. Bibliogr.

Az információkeresési szokások és a webes keresőfelületek „összebékítése”

Ember-gép kapcsolat; Használói szokások; Információkeresési rendszer; Számítógép-hálózat

Három olyan terület van, amelyeknél az információkeresési szokások ismerete hasznos lehet a webes keresőgépek interfészének fejlesztői számára.

A keresési célok között van a *navigációs keresés*, amelynek során egy meghatározott weboldalt keresünk, amelynek azonban nem ismerjük az URL-jét. Az *információs célú keresés* célja, hogy valamely információt megtaláljunk. Ez hagyományosan a webes keresők célja. A *tranzakciós keresés* (amelyet *forráskeresésnek* is neveznek) célja olyan online szolgáltatás megtalálása, amelyet aztán alaposabban szemügyre

veszünk. Ilyen pl. egy térkép-adatbázis megtalálása és használata.

Az információs célú keresésen belül különböző információs igények jelenhetnek meg. Ilyen lehet egy-egy specifikus (tény)információ (Ki volt az utolsó orosz cár?); nyitott, de irányított kérdésre adott válasz igénye (ígéretes AIDS-gyógyszerek); tanács kérése (digitális kameráról szóló ismertetések); általános téma feltérképezése (egy cég megismerése állásinterjú előtt). Az igények gazdagságát nem tükrözi az interfészek gazdagsága, sőt minden kereső ugyanazt a felületet kínálja, bármit kérdezzünk is.

Az igények változatosságát a kontextusok különbözősége is okozza. Ugyanaz a kérdés mást jelent különböző kultúrákban, sőt kisebb közösségekben. Ha a „Madonna” szóra keresünk, nem mindegy, hogy művészettörténészről vagy zene-rajongóról van szó. Ráadásul a különböző eredmények mást és mást jelentenek ugyanannak a felhasználónak, de más időben.

A kulturális kontextus megjelenésének némi jele az AltaVista keresőben, hogy a „Red Cross” szókapcsolatra a brit felhasználók a Brit Vöröskereszt oldalát kapják meg, nem az Amerikai Vöröskeresztét.

A keresés gyakran ismétlődő természetű. A felhasználók nem tudják feltenni a megfelelő kérdést, amíg nem látják az eredmények egy részét, és jobban meg nem ismerik a témát. Ez gyakran a keresés fokozatos finomítását eredményezi. A webes keresők nem képesek helyettesíteni a képzett könyvtárost, megfelelő kialakításuk bátoríthatja a felhasználót a felfedezésnek és a finomításnak arra a módjára, amely megtörténik a referenzs interjúban. A keresők általában azt sugallják, hogy egyetlen, egyszerű kérdés tökéletes eredményt hoz.

Nagy a különbség tehát a felhasználók gazdag és változatos információkeresési szokásai és a webes keresők „egy méret jó mindenkinek” típusú megközelítése között. A közeledést a következő alapelvek követése segítené:

- különböző célokat szolgáló interfészek (felületek) álljanak rendelkezésre;
- a felület tegye lehetővé a keresés kontextusának kiválasztását;
- vegye figyelembe a keresés ismétlődő jellegét, főként a felfedezést és a keresés finomítását.

(Koltay Tibor)

06/339

LEWANDOWSKI, Dirk - WAHLIG, Henry - MEYER-BAUTOR, Gunnar: The freshness of web search engine databases = J.Inf.Sci. 32.vol. 2006. 2.no. 131-148.p. Bibliogr. 24 tétel.

A webes keresőmotorok adatbázisainak frissessége

Adatbázis; Gépi indexelés; Információkeresési rendszer értékelése; Online információkeresés

A szerzők azt vizsgálják, hogy a keresőgépek indexei milyen gyakorisággal frissülnek. Hat héten keresztül figyelemmel kísértek 38, napi rendszerességgel frissített webhelyet, és a változások ismeretében elemezték a Google-t, a Yahoót és az MSN-t. A naponta frissített oldalak követésében a Google teljesítménye a legjobb, ugyanakkor csak az MSN-ről mondható el, hogy minden weboldal változásait 20 napon belül beépíti az indexébe. A két másik kereső indexében mindig található ennél régebbi adatok. Az indexelés rendjében feltűnő különbségek mutatkoznak. Míg az MSN-nél az oldalak indexelése jól meghatározott rend szerint folyik, a Google-nál már vannak olyan oldalak, amelyekre ez valamiért nem terjed ki, a Yahoo-nál pedig teljesen átláthatatlan a folyamat. A szerzők mindebből azt a következtetést vonják le, hogy a különböző keresőgépek indexei különböző minőségűek, és javasolják, hogy naprakész információ kereséséhez több keresőgépet használjunk.

(Autoref.)

A könyvtár küldetése: mit tanulhatunk a Google-tól?

Gépi információkeresési rendszer; Könyvtárpolitika; Számítógép-hálózat

A szerző, korábban egyetemi és szakkönyvtárak vezetője, 2004 óta pedig a Lingnan Egyetem könyvtárának igazgatója Hong Kongban, a könyvtárosoknak a Google-lal szemben tanúsított vegyes érzelmeit elemezve megállapítja, hogy csak akkor lehet esélyünk a Google-lal folytatott versenyben, ha a küldetésünkre és a teendőinkre koncentrálunk a Google üzleti stratégiájára (www.google.com/corporate/tenthings.html) adott válaszképpen az alábbiak szerint:

- A Google esetében a *használókra való odafigyelés* világos keresőfelületet, gyorsaságot és integritást jelent, míg a könyvtárak esetében viszont a személyre szóló szolgáltatást, ami hagyományosan része és lényege könyvtári kultúránknak.
- A Google a *keresésre* koncentrál, míg a könyvtárak célja az információk megtalálása: ez alapvető különbség!
- A Google másodpercek alatt prezentál rengeteg találatot, míg a könyvtárak sokkal lassabban működnek (szabad számítógép, adatbázisok elérése, előjegyzés szükségessége könyvtárközi kölcsönzés), de ezen is érdemes változtatni.
- A Google számára a *demokrácia* a találatok sorrendjét, „keresettségét” jelenti, a könyvtárak esetében ez az jelenthetné, hogy – az értékelvőség megtartása mellett – az olvasók is hallathassák a hangjukat, hiszen sokfélék, sokféle igényvel.
- A könyvtárak már egy ideje úgy is folytatnak *tájékoztatást*, hogy a kérdezőnek oda se

kell mennie a tájékoztató pulthoz: telefonon, elektronikus levélben stb., de a Google-nál bevezetett mobiltelefonos szolgáltatások sem idegenek a könyvtári területről: léteznek már SMS-ben küldött értesítések (a határidő lejártáról, az előjegyzett könyvekről stb. – lásd a <http://www.libraryelf.com/> címen).

- A könyvtárak olykor ki tudják egészíteni szűkös pénzügyi forrásukat, bár a „*pénzkeresés*” esetükben nem elsődleges, mint a profitorientált Google-nál, de nem árt, ha képesek bevételeiket kiegészíteni olvasóik érdekében.
- *Sok információ létezik* már nem hagyományos formátumban is: a könyvtáraknak érdemes szélesíteniük a gyűjtés körét, így le is követhetik a Google-t állandóan hozzáférhető dokumentumaik révén.
- *Az információs igények nem ismernek határokat*, ezért a versenytárs fordítási segédleteket is kínál; a könyvtáraknak is törekedniük kell arra, hogy külföldön megjelent dokumentumokat is hozzáférhetővé tegyenek eredeti nyelven vagy fordításban.
- A Google komoly súlyt helyez a *csapatmunkára*, ami a könyvtárakban is fontos, ideértve továbbképzést és a folyamatos képzést, a kollegialitással és a felelősségvállalással együtt.
- A vetélytárs egyik mottója így hangzik: „*Még jobban is lehet dolgozni!*” A könyvtárak egyelőre még az élen állnak az információk rendszerezéséért folytatott versenyben, de már a Google is lassan felzárkózik. Ha nem lépünk tovább, veszítünk. A könyvtárakat ritkán jellemzik üzleti fogalmakkal, és ez idáig a könyvtárak alig-alig alkalmaztak ilyen módszereket – bár nemrég mérőeszközt fejlesztettek ki a könyvtári szolgáltatások értékelésére (LibQUAL+). Mivel a könyvtárak mindig is törekedtek a fejlesztésre, ezeknek a módszereknek az alkalmazásával még jobb eredményeket érhetnek el.

A versenyhelyzet a fogyasztóknak kedvez: ők a könyvtár használói, akikért vagyunk, és akik-

nek az utódai részére gyarapítjuk és őrizzük meg gyűjteményünket. – Készen állunk a versenyre! – teszi hozzá végezetül a szerző.

(*Murányi Lajos*)

06/341

POMERANTZ, Jeffrey: Google Scholar and 100 percent availability of information = Inf. Technol. Libr. 25.vol. 2006. 2.no. 52-56.p. Bibliogr. 27 tétel.

A Google Scholar és az információk 100 százalékos elérhetőségének megvalósulása

Gépi információkeresési rendszer; Hozzáférhetőség

Frederick G. Kilgour, a könyvtári automatizálás úttörője és az online közös katalógusok atyja, aki az információk elérhetőségének javítását tartotta fő céljának, valószínűleg elismeréssel fogadná a Google Scholar-t. Az információk száz százalékos elérhetősége azt jelentette, hogy az egyes könyvtárak állományáról mindenfajta tér- és időbeli korlátozás nélkül lehet tájékozódni. Kilgour azt is javasolta, hogy a könyvek teljes szövege legyen elektronikusan elérhető; továbbá hatékony keresőeszközök révén a használók az információkhoz közvetítők segítségével férhessenek hozzá.

Weise szerint a könyvtárak az utóbbi 20-30 évben mindent megtettek annak érdekében, hogy használók olyan szolgáltatásokat vehessenek igénybe, amelyekért nem kell eljónniük a könyvtárba, távolról is hozzájutnak a szükséges információkhoz. A használók képzésük során elsajátították az egyszerű kérdések megválaszolásához kellő alapismereteket, így a könyvtárosok segítségére ritkábban van szükségük. A használók a referenz szolgáltatás keretében ugyanakkor egyre összetettebb kérdésekkel jelentkeznek.

Az önálló információkeresésnek nagy lendületet adtak a webes keresőmotorok, különösen a Google. A keresőmotorok a könyvtári katalógusokhoz hasonlóan elsősorban a felderítést, a dokumentumok meglétéről való tájékozódást

szolgálják: egy-egy weboldal eredeti (illetve legfrissebb) változatát a weben máshol kell elérni. Bár a keresőmotorok a könyvtáraktól függetlenek, továbbra is a könyvtárak biztosítják a szolgáltatás „másik felét”, a dokumentumokhoz való hozzáférést, ha nem is kell ehhez a használóknak feltétlenül a könyvtárba ellátogatniuk.

Az online információkeresés egyik új technológiája, a Google Scholar (scholar.google.com) a tudományos publikációk keresésére szolgál, amelyek az ingyenes weben vagy előfizetéssel beszerezhető adatbázisokban található meg. Az utóbbiak intézményi azonosítókkal vagy eseti térítés fejében vehetők igénybe.

A Google Scholar úgynevezett „federated search tool”, olyan keresőeszköz, amelynek index-adatbázisát proaktív módon, a „just-in-case” filozófiát követve állítják össze, tehát a használói igények felmerülését, a tényleges keresést megelőzően. Ebben a tekintetben a Google Scholar Kilgour közös katalógust fejlesztő tevékenységének közvetlen származéka: voltaképpen egyfajta közös katalógus, amely a kiadóknak a könyvtárak által szolgáltatott elektronikus kínálatát tárja fel.

A Google Scholar által indexelt források jelentős részénél a keresés a tudományos művek teljes szövegében történik. A Google Scholar a kiadványok közötti hivatkozási hálózatot is feltárja (a Cited By link révén). Ez a funkció az ISI Web of Science szolgáltatására emlékeztet, és az első ilyen jellegű szolgáltatás, amelyet bárki igénybe vehet.

A Firefox böngészőben rendelkezésre áll egy olyan opció, amely a könyvtári online katalógus megfelelő rekordjához kapcsolódik. Könyvek esetében a használó ily módon hozzájuthat a helyi könyvtár raktári jelzetéhez, folyóirat esetében pedig a raktári jelzet mellett ahhoz az információhoz is, hogy az adott folyóirat szerepel-e a helyi könyvtár által előfizetett adatbázisok kínálatában.

A Google Scholar egyesíti a Google népszerűségét és könnyű használatát a könyvtárak-

ban őrzött vagy általuk előfizetett forrásokkal, amelyekre rámutat. Mindmáig sok vitát vált ki, ugyanis tartalma bizonytalan: nem deríthető ki pontosan, hogy mely kiadók, milyen címeit, milyen időszakot indexel. Az amerikai könyvtárak a Google szűrési (cenzúrázási) politikája miatt nem egyértelműen támogatják a könyvtári hozzáférést. A használók ugyanakkor előszeretettel használják mint az önálló keresési tevékenységüket segítő legfrissebb eszközt.

A Google Scholar megerősíti azt a változást, amelyen a könyvtárak átmentek az online adatbázisok megjelenése óta: olyan dokumentumokhoz biztosítanak hozzáférést, amelyek könyvtárban nem biztos, hogy rendelkezésre állnak. Úgy tűnhet, hogy a Google Scholar és a hasonló online eszközök elvonják a használókat a könyvtáraktól, ezzel szemben új szolgáltatási időszak kezdetét jelzik a könyvtárak számára: új használók és csoportok bevonását, a keresések integrációját, színvonalas források biztosítását. Kilgour céljai – a hozzáférés javítása és a száz százalékos elérhetőség biztosítása – megvalósulóban vannak, ezeket a célokat ugyanis minden könyvtár magáénak vallja.

(Hegyközi Ilona)

06/342

MAYR, Philip - WALTER, Anne-Kathrin: Abdeckung und Aktualität des Suchdienstes Google Scholar = Information. 57.Jg. 2006. 3.no. 133-140.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol nyelven

Mit fed le és mennyire aktuális a Google Scholar keresőrendszer?

Gépi információkeresési rendszer; Információkeresési rendszer értékelése; Szakirodalom

A cikk a Google Scholar nevű új információkereső szolgáltatást mutatja be, amelyet kizárólag tudományos dokumentumok keresésére tervez-

tek. Ismerteti legfontosabb jellemzőit, majd közli egy keresési teszt eredményeit. A tesztet különféle folyóiratjegyzékek alapján végezték el: Thomson Scientific folyóiratok, Open Access folyóiratok (DOAJ), és a német társadalomtudományi adatbázis (SOLIS) folyóiratai. Az eredmények a Google Scholar lefedettségére és frissességére nézve is hiányosságokat mutattak ki. A vizsgálatból az is kiderült, hogy melyek a Google Scholar legfontosabb adatszolgáltató szervei, és milyen információforrások vannak benne képviselve. A szerzők arra a következtetésre jutnak, hogy a Google Scholarban vannak érdekes lehetőségek (pl. hivatkozéselemzés), de gyenge pontjai (pl. átláthatósága) miatt nem tudja kiváltani a szakirodalmi adatbázisok használatát.

(Autoref.)

06/343

MACÍAS-CHAPULA, C.A. - MENDOZA-GUERRERO, J.A. [et al.]: Construcción de una metodología para identificar investigadores mexicanos en bases de datos de ISI = Rev.Esp.Doc.Cient. 29.vol. 2006. 2.no. 220-238.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

Módszer mexikói kutatók beazonosítására az ISI adatbázisaiban

Gépi információkeresés; Hatékonyság; Személynév

A tudománypolitikai döntések előkészítésének fontos támogatói a tudományos teljesítmény mérésére, értékelésére szolgáló mutatók. A tudományos „kimenő teljesítmény” mutatót többnyire bibliometriai, tudományometriai és webometriai módszerekkel elemzik, leginkább az ISI adatbázisait használva forrásként.

A bibliográfiai adatok kereséséhez, összegyűjtéséhez az adatbázisok egyik legfontosabb adata a szerző neve. A szerzői név azonosságához tehát fontos érdek fűződik, s nem véletlenül foglalkozik igen sok tanulmány ennek hiányával. A tu-

dományos publikációk hivatkozásai minőségét vizsgálva is a legfőbb hibaforrást a szerzői nevek jelentik. Mindezek a problémák a személynév-strukturák különbözőségeiből fakadnak, ami viszont az egyes országok, illetve népek és nyelvek eltérő kulturális és történelmi hagyományyaiból ered. Mindez különösen igaz a spanyol nyelvtérre, ahol jó eredménnyel csak olyan keresőstratégia kecsegtet, mely a szerző nevének jelentős mennyiségű variációját veszi tekintetbe. Az ezzel foglalkozó szakirodalom mind ez idáig arra korlátozódott, hogy tudatosítsa a probléma létezését, illetve ajánlásokat fogalmazott meg az adatbázis-előállítók, a folyóirat-szerkesztők, vagy éppen a szerzők számára.

Az ISI Mexikóra vonatkozó nemzeti hivatkozás-jelentésének (*National Citation Report-Mexico* - NCR) és a mexikói országos kutatói rendszer (*Sistema Nacional de Investigadores* - SNI) tagnévsorának összevetésével arra tettek kísérletet, hogy módszert dolgozzanak ki a visszakeresés teljességének és pontosságának javítására. Első lépésben az SNI 9201 tagját próbálták beazonosítani az NCR 1984-2002. közötti adataiban. Második lépésben 658 kiválasztott nevet kategorizáltak a visszakeresés nehézsége, illetve az eredmény pontossága szempontjából. A minta közel fele minimális nehézségűnek és nagy pontosságúnak bizonyult, 44% volt a közepes nehézséget okozó, átlagosnak mondható pontosságot eredményező. Négy név okozott nagy nehézséget, és eredményezett minimális pontosságot (0,61%). 46 esetben (majdnem 7%) a visszakeresés egyáltalán nem sikerült, így a pontosság is nulla lett. Az ezek tudatában végzett keresések a korábbiakhoz képest 26,9%-os javulást hoztak az eredményekben. (Mohor Jenő)

Lásd még 285, 296, 334, 375, 387, 390, 394

Olvasószolgálat, tájékoztató munka

06/344

CYGANOVA, E.R.: Pis'mennaâ spravka v obsluživanii čitatelej Rossijskoj gosudarstvennoj biblioteki = Vestn.Bibl.Ass.Evrazii. 2005. 4.no. 44 - 48.p.

Az írásbeli tájékoztatás szerepe az Orosz Állami Könyvtár olvasóinak ellátásában

Nemzeti könyvtár; Tájékoztató munka

A levelezés egyáltalán nem csak a költői műfajok egyike: az emberi kapcsolattartás és információszerezés egyik lehetséges formája is. Az Orosz Állami Könyvtár tájékoztató és bibliográfiai osztályának munkatársai gazdag tapasztalatokkal rendelkeznek e kommunikációs forma terén. Az osztályra naponta érkeznek információt kérő levelek nemcsak magánszemélyektől, de különböző szervezetektől és intézményektől is, a válaszok pedig nem csak a könyvtár konkrét állománya alapján születnek meg: az osztály munkatársai számára a hagyományos és elektronikus információforrások széles spektruma áll rendelkezésre, a legmegfelelőbb megoldások megtalálásához emellett gyakran van szükség a kollégák alkotó s a hagyományoktól elszakadni tudó gondolkodásmódjára, kitartó figyelmére, pontosságára, rendszerező képességére is.

Fontos szabály, hogy a válasz megfogalmazása során tartani kell az „arany középutat”: szó sem lehet a hivatalos levelezésben egyébként kötelező érvényű száraz nyelvezetről, ugyanakkor nem kerülhet túlságosan előtérbe a válaszadó szakember személyisége sem (még akkor sem, ha a kérdező fél levelében beszámol egész saját életéről és családjá történetéről...). Az is előfordulhat, hogy a feltett kérdésre nem sikerül megtalálni a választ, mert az állományból hiányzik a keresett dokumentum, az adott szerzőnek nem létezik a kérdező által feltételezett műve stb. – a sikertelen keresés részletezése és a nemleges válasz indoklása azonban ilyen esetekben is feltétlenül szükséges.

Az osztályra hagyományos és elektronikus formában egyaránt érkeznek levelek a világ minden

tájáról: az Orosz Föderáció területéről, a FÁK-államokból, a Baltikumból és külföldi helyszínekről. A feltett kérdések nyelve leggyakrabban az orosz, az idegen nyelvek közül legsűrűbben az angol fordul elő; a tematika szinte univerzális: az emberi tudás valamennyi területét felöleli. A kérdések megválaszolásának általánosan elfogadott időtartama egy hónap lenne, a valóságban azonban ez az idő rövidebb, legtöbbször 1-2 nap és 2-3 hét között mozog.

A beérkező levelek kérdései könnyen tipizálhatóak, az első csoportot a címekre vonatkozó érdeklődés jelenti: megvan-e az adott mű az Orosz Állami Könyvtárban. A válaszadást megelőző eljárás során a munkatársak megkeresik a művet a hagyományos és az elektronikus katalógusokban, válaszként pedig közlik annak részletes bibliográfiai leírását, leltári és raktári jelzeteit, valamint a dokumentumhoz való hozzáférés feltételeit (az esetek egy részében ez akár a dokumentum internetes elérési útjának leírását is jelenti). A kérdések második csoportját a pontosítást igénylő információk (a szerző családnévének írásmódja, a mű teljes oldalszáma, a megjelenés éve, a forrásként megjelölt időszaki kiadvány adatai stb.) alkotják. A harmadik csoportba a dokumentumok tartalmára vonatkozó, és éppen emiatt a kereséskor és a válaszadáskor a legnagyobb időráfordítást igénylő kérdések tartoznak: egy-egy szerző összes művének összegyűjtése, szépirodalmi művek megtalálása, téma- és irodalomkutatás stb. Az utóbbi területről a kérdések leggyakrabban egyetemi hallgatóktól és doktoranduszoktól érkeznek, ilyenkor válaszként a hagyományos és az interneten elérhető információforrások megjelölésére és a keresés módjának részletes leírására (pl. kulcsszavak megadásával) kerül sor. A negyedik kérdéscsoport a faktografikus információk (egy-egy személyek életének eseményei és tevékenységi köre, időpontok, helyszínek, kereszt- és vezetéknevek stb.) körét öleli fel, az utóbbi néhány évben ezek leginkább a helyismeret és a helytörténet, valamint a családfakutatás és az életrajzok területét érintik. Mivel e témakö-

rökben az információkeresés gyakran hatalmas mennyiségű forrás komoly időintervallumokra visszatekintő átnézését és ellenőrzését igényli, az egyébként ingyenes szolgáltatás a különösen bonyolult esetekben térítésessé változik.

(Hangodi Ágnes)

06/345

MEDIATORE STOVER, Kaite: Working without a net. Readers' advisory in a small public library = Ref. User Serv. Q. 45.vol. 2005. 2.no. 122-125.p.

Felejtsük el a számítógép-hálózatot! Olvasói tanácsadás kis közkönyvtárban

Irodalompropaganda; Közművelődési könyvtár; Olvasószolgálat; Referenz

Egyre több – főként kisebb méretű – közkönyvtár ismeri fel az olvasói tanácsadó szolgáltatásban, az olvasókkal való személyes kapcsolattartás e kiemelt formájában rejlő lehetőségeket. Az adott olvasó igényét kielégítő, megfelelő olvasmány kiválasztása olyan feladat, amelynek magas szinten való megvalósításához egyaránt szükséges a könyvtári dolgozók olvasási kultúrájának feltárása, „karbantartása”, valamint az olvasók érdeklődési körének, olykor egész életükre ható olvasmányélményeinek megismerése. A legtöbbször idő-, pénz- és munkaerőhiánnyal küszködő kis közkönyvtárakban különösen nehéz megfelelni az egymást sűrűn váltó, esetenként egészen egyedi kihívásoknak. A kis közkönyvtári környezetben is megvalósítható, az olvasói tanácsadó szolgálat hatékonyabbá tételét szolgáló módszerek megvitatására 2004-ben, a Közkönyvtárak Szövetsége éves konferenciájának keretében rendezett kerekasztal-beszélgetésen került sor, amely a következő címet viselte: „Filléres alapon: olvasói tanácsadás a kis és közepes méretű közkönyvtárakban”.

A beszélgetésen megvitatották, hogyan lehet – többek között a tanácsadói munkába való részleges

bevonással – tudatosítani a dolgozók számára az olvasói tanácsadói szolgálat különös jelentőségét. Részletes tanácsokat fogalmaztak meg például a dolgozókból álló, az olvasmányélmények megvitatását szolgáló olvasóköri, illetve közösen vezetett olvasónaplók létrehozására vonatkozóan. Javaslatok születtek az olvasók véleményének, észrevételeinek megismerésére: pultra kihelyezett színes kartotéklapok olvasmányjavaslatok, megjegyzések számára; „a nap könyve”-ként olvasásra javasolt mű elhelyezése egy jól látható helyen; egy kosár „Egy jó könyv, amit talán még nem olvastál” felirattal az olvasói javaslatok gyűjtésére stb. Különböző olvasmánylisták állíthatóak össze a helyi újságokban napvilágot látott könyvkritikák, díjat nyert könyvekről való beszámolók vagy különféle nyomtatott vagy elektronikus források alapján. (Utóbbira példa: <http://www.webrary.org/rs/FLbklistmenu.html>.)

A kerekasztal-beszélgetés résztvevői osztották azt a vélekedést, hogy az olvasói tanácsadás hatékonyságának növelése, a dolgozók szemléletében egyre nagyobb mértékben tükröződő fogyasztóközpontú felfogás egyrésztől jótékonyan hat a könyvkölcsönzésre, a könyvek „kihasználtságára”, s ezzel kézzelfogható, anyagi hasznot termel, másfelől a dolgozók és olvasók közötti személyes, bizalmi viszony kialakítása által növeli a könyvtár közösségteremtő szerepét.

(*Dancs Szabolcs*)

06/346

SIMON, Ingeborg: Weltoffen - kundenorientiert - professionell? Studierende aus Peking und Stuttgart decken Defizite bei der E-Mail-Auskunft auf - weltweit = BuB. 58.Jg. 2006. 3.no. 245-249.p.

Stuttgarteri és pekingi könyvtároshallgatók felmérése az elektronikus referenszről

Elektronikus posta; Felmérés; Hatékonyság;

Referenz

Az információk digitalizálása a könyvtárakhoz való globális hozzáférést teszi lehetővé; megfelelő szolgáltatásokkal – mint pl. az elektronikus levelezés útján nyújtott tájékoztatással – esélyük van arra, hogy mindenütt a világon megfeleljenek az internetet használók szokásainak, és bizonyítsák kínálatuk minőségét és felhasználóbarát voltát. Ma már számos könyvtár nem csak anyanyelvén, hanem angolul is tájékoztat, illetve kész megválaszolni a külföldről beérkező referenz kérdéseket is. Felvetődik azonban a kérdés, mennyire terjedt el napjainkra az elektronikus tájékoztatás (digital reference service), illetve ha létezik, mennyire professzionális és felhasználóbarát. Mit tapasztal majd az a diák, aki szemináriumi dolgozatához anyagot keresve egy külföldi könyvtárhoz fordul felvilágosításért?

Az egyik stuttgarteri főiskola (Hochschule für Medien) tizenöt, és a pekingi egyetem 23 könyvtár szakos hallgatója ennek próbált utánajárni egy közös felméréssel.

Nemcsak az elektronikus tájékoztatás minőségére voltak kíváncsiak, hanem egy nemzetközi projektben való részvételről is szerettek volna tapasztalatokat szerezni.

A feltételezett diák egy olyan speciális kérdésre keresett választ, amelyre a világ minden részéből, valamennyi kontinensről remélt feleletet kapni: „ugyanis dolgozatának témája a *Kiotói Jegyzőkönyv*, és az erre adott válaszok és cselekvési tervek érdekelnek az adott országban (1. a kormány állásfoglalása és reagálása, 2. a megtett és tervezett intézkedések, 3. a mérvadó napilapoknak a jegyzőkönyvről közölt írásai, illetve az arról szóló kiadványok)”.
A kérdések alkalmasak voltak arra, hogy elsősorban külföldi könyvtárakhoz forduljanak velük. (A kérdező diák németnek, illetve kínainak vallotta magát – csak saját országában használt más, .com-os vagy .net-es címet.) Abból indult ki a felmérés, hogy a kérdések megválaszolására az egyetemi könyvtárak, esetleg a nemzeti könyvtárak a legalkalmasabbak, hiszen itt van

elektronikus tájékoztatás (angol nyelvű űrlappal), és akadnak olyan munkatársak is, akik ilyen komplex kérdésre válaszolni tudnak.

Kérdés persze, hogy

- lesz-e elegendő olyan könyvtár, ahol angol nyelvű a tájékoztató szolgálat?
- olyannak bizonyul-e a tájékoztató szolgálat, hogy bátran fordulhat hozzájuk az ember?
- professzionális és felhasználóbarát-e a szolgáltatás?
- elégedett lesz-e a diák a válasszal? Legközelebb is hozzájuk mer fordulni?

A fenti kérdésekben rejlő minőségi követelményeket már az amerikai könyvtáros-egyesület megfogalmazta útmutatójában mind a helyszínen végzett, mind a távoli tájékoztatás számára (<http://www.ala.org/ala/rusapubs/rusq/referenceuser.htm>). Ezeket a kritériumokat a vizsgálat előkészítése során nyolc kérdésbe sűrítették.

Nehéz volt olyan angol nyelvű célkönyvtárakat találni, ahol működött elektronikus tájékoztató szolgálat (és nem csak az intézmény dolgozóira, hallgatóira korlátozta a szolgáltatás igénybevételét): Afrikában, részben Kanadában, Olaszországban, Franciaországban, Ausztriában nem sok volt (Közép- és Dél-Amerikában nem volt egy sem). Így nem sikerült világrészenként 30 könyvtárat találni, a hiányzó számot az USA-ból pótolták, hogy a „tesztkönyvtárak” számát ne kelljen csökkenteni. A fiktív angol nyelvű levelet 147 (127 egyetemi és 20 nemzeti) könyvtárnak küldték el, de csak 71 választolt.

A következőkben a kapott válaszok alapján – a minőségi kritériumokat felhasználva – részletesen értékeli a könyvtárak elektronikus tájékoztató szolgálatát (formai jegyek, az adott könyvtári honlap, személyesség, részletesség, „follow up”-lehetőség stb.), majd a közös projektből levonható tanulságokat ismerteti a tanulmány.

(Murányi Lajos)

06/347

WESTBROOK, Lynn: Virtual reference training: the second generation = Coll.Res.Lib. 67.vol. 2006. 3.no. 249-259.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

Képzés a virtuális referenz területén: a második generáció

Használók képzése -felsőoktatásban; Online információkeresés; Referenz; Továbbképzés

A virtuális referenz területén folyó első generációs képzés a technológiára, szabályokra, munkafolyamatokra és az alapvető kommunikációs taktikákra koncentrált. A felnőttoktatás, a digitális kommunikáció, a kognitív pszichológia elméleti eredményei és az ezzel kapcsolatos kutatások, valamint az ember-gép interakció fejlődése a digitális referenz területén folyó képzést a második generáció felé irányítja. A jelenlegi interdiszciplináris kutatások eredményeit összegezve a cikk négy lényeges szempontot és alapvető irányelvet ad és ismertet részletesen a referenz interjú minden szakaszához.

(Autoref.)

06/348

COLLINS, Susan L.: Location is everything. The use and marketing of reference e-mail = Public Serv.Q. 2.vol. 2006. 1.no. 5-20.p. Bibliogr.

Nem mindegy, hogy hol... A tájékoztatásban használt e-mailek alkalmazása és marketingje

Elektronikus posta; Marketing; Referenz

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A tájékoztató részlegek sok éve használják az elektronikus levelet az információk továbbítására. A módszer manapság, a valós idejű tájékoztatás mellett is tovább él. Az elektronikus postai

tájékoztatóval foglalkozó friss szakirodalom a szolgáltatások elemzésére összpontosít (kik a fő használók, milyen típusúak a kérdések, megválaszolták-e vagy továbbküldték azokat, mennyi időt vett mindez igénybe, a honlapon hol szerepel a szolgáltatás, stb.).

A Carnegie Mellon Egyetem három könyvtára négy referenz szolgáltatást üzemeltet. 1995 óta tájékoztatnak e-mailben. Az egyes referenz részlegek minden munkatársa el tudja olvasni és meg tudja válaszolni a beérkező kérdéseket, illetve továbbítani tudja azokat, ha szükséges.

Az első évben elenyésző volt az érdeklődés a szolgáltatás iránt. Egy vizsgálat a későbbiekben kiderítette, hogy a kérdezőknek csak kis része kötődik az egyetemhez, kétszer annyi kérdés érkezik külső használóktól, mint egyetemi oktatóktól vagy hallgatóktól. A statisztikákat ezután folyamatosan figyelemmel kísérték, 2000-től havi rendszerességgel. Ekkor az egyetemhez kötődők aránya jelentős növekedést mutatott, feltehetőleg a marketing- és a szolgáltatási módszerek időközben történt megváltoztatása miatt.

Az internetarchívum segítségével megpróbálták rekonstruálni, milyen lépések idézhették elő a növekedést. Az egyetemi könyvtár honlapjának legkorábbi archivált változata 1997-ből származik. 2000 augusztusában kezdték meghirdetni az új chat-referenz szolgáltatást, és az Ask a Librarian oldalon is felhívták a figyelmet a referenz egyéb lehetőségeire (e-mail, személyes és telefonon történő konzultáció). Úgy tűnik, hogy az e-mailes referenz szolgáltatás weboldalainak elhelyezése jelentősen befolyásolta a használat mértékét. (1997-ben a szolgáltatáshoz három lépésben lehetett eljutni.) Miközben 1997 és 2003 között 75%-kal nőtt a felnőttek körében az internethasználat, az e-mail referenz igénybevétele 86%-kal nőtt a vizsgált könyvtárban. 2004-ben az egyetem webportál-szolgáltatást indított (my.cmu.edu), amely testre szabható funkciókat kínál az egyes használói csoportok számára. Vizsgálni fogják, hogy ez hogyan hatott a könyvtári szolgáltatások fogadtatására.

A következő ajánlások születtek: meg kell határozni, milyen információkra van szükség a használókról, és a rendszeres adatgyűjtést ahhoz kell igazítani. Jó, ha az adatgyűjtésnek megvan a felelőse, és a statisztika összeállításának a szabályait megfelelően kidolgozták. Érdemes nyomon követni a szolgáltatást hirdető weboldalak változtatásait, és hatásukat a szolgáltatás igénybevételére. Mindez segíthet a lehető leghatékonyabb marketingstratégia kialakításában. Egy biztos: a többféle referenz szolgáltatásból mindenki igényei szerint választja ki a neki legmegfelelőbbet.

(Hegyközi Ilona)

06/349

WALLACE, Danny P. - VAN FLEET, Connie: The democratization of information? Wikipedia as a reference resource = Ref.User Serv.Q. 45.vol. 2005. 2.no. 100-103.p.

A tájékoztatás demokratizálódása. A Wikipédia mint referenz eszköz

Elektronikus publikáció; Enciklopédia, lexikon; Szerkesztés -tudományos kiadványoké

A lexikonok és enciklopédiák készítése és kiadása mindeddig tapasztalt szakemberek dolga volt. A *Wikipedia* (alcíme szerint *a free encyclopaedia*) megjelenése óta azonban más a helyzet. Szerzői, szerkesztői önkéntesek; bárki írhat szócikket, nincs központi szerkesztés, ellenőrzés; az enciklopédia közös erőfeszítés gyümölcse. Olyan demokratikus tájékoztatói segédlet, amit a közösség készít a közösségnek (részletesen lásd a <http://www.wikipedia.org/>, illetve a magyar változatban a http://hu.wikipedia.org/wiki/Magyar_Wikip%C3%A9dia címen).

A tanulmány szerzői arra voltak kíváncsiak, mennyire felel meg a Wikipédia azoknak az értékelési szempontoknak, amelyeket *William A. Katz* korszakos művében, az *Introduction to reference workben* fogalmazott, és sorban megfelleltetik Katz-kategóriáit a Wikipédiával.

- *Célját* tekintve mindössze annyi tudható, hogy egy olyan enciklopédia, amely szándéka szerint magas színvonalra törekszik, és hogy a világ valamennyi népe számára anyanyelvén hozzáférhetővé váljon. (Használóinak száma 2005 szeptemberére elérte a 12,8 milliót!)
- A *megbízhatóság és objektivitás* tekintetében gondot okoz a nyitottsága (ezért rongálásnak, pontatlanságoknak is ki van téve), és a hagyományos enciklopédiákkal szemben nyilvánvaló hiányosságai. Ezen belül
 - *szerzői* névtelenek;
 - az ismeretek *forrásairól* sincs sok adat, de alapvető a törekvésük, hogy a szerzői jogokat tiszteletben tartsák;
 - a Wikipédiát a *Wikimedia Foundation, Inc.* adja ki és *gondozza* adományok segítségével, amely egy nonprofit szervezet elnökkel és öt fős igazgatósággal;
 - az *objektivitást és korrektséget* tekintve a semlegességet részesítik előnyben.
- A *feldolgozott ismeretek körét* illetően az enciklopédia általános; számos helyen meg is fogalmazták az elveket, milyen információk érdemesek a felvételre. (2005 szeptemberében az angol nyelvű változat már 818 ezer szócikket tartalmazott.)
- A *célközönség* nincs meghatározva. Az alapító, Jimmy Wales szerint „nem gyermekek számára”, tehát felnőtteknek szánják, közösségi jellege pedig arra utal, hogy elsősorban a közreműködők volnának a célközönség maga.
- A *költségekről* annyi mondható el, hogy a használata ingyenes (ez a legnagyobb erőnye), folyamatos működéséhez viszont csak adományok állnak rendelkezésre (közel 800 ezer dollárral gazdálkodtak 2005-ben).
- A *formátumát* tekintve bár csak elektronikusan létezik, felmerült egy esetleges nyomtatott változat terve. A szócikkek szabványosak, tömörek, egy-egy szócikken belül hiperlinkek utalnak másokra (olykor túl sokra). A fő kere-

ső oldalon nyolc rendkívül széles témakör található (földrajz, kultúra, matematika, népek, társadalom, technika, történelem, természettudományok). A keresőkérdés egy keresőablakba írható be, összetett keresést nem lehet végezni. (A keresés sikere az egyén ügyességén múlik.)

A tanulmány befejező részében a demokrácia és az információk viszonyáról fejtik ki nézeteiket a szerzők.

(Murányi Lajos)

06/350

BECKER, Tom: Beschwerdemanagement in Bibliotheken. Gesprächsverlauf & Problemelösung an der Theke = Bibliotheksdienst. 40.Jg. 2006. 6.no. 704-712.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Panaszkezelés a könyvtárakban

Kommunikáció -használókkal

A könyvtári menedzsment fontos területe a könyvtárral szemben felmerülő olvasói panaszok helyes kezelése.

A „panaszmenedzsment” kulcskérdése a könyvtáros és a panasztevő közötti helyes kommunikáció kialakítása. A panaszosnak érezkelnie kell, hogy a könyvtáros figyelmesen hallgatja a történet elbeszélését, nem burkolódzik névtelenségbe, egyenlő partnerként, udvariasan és nyitottan foglalkozik az ügygel. Ez a szituáció gyöngíti az „ellenségkép” hatást. A könyvtárosnak aktív hallgatóként kell viselkednie, aki hagyja partnerét beszélni, és célzott kérdésekkel irányítja a dialógust.

A panaszokat a könyvtári szolgáltatások rendjében jelentkező különféle hibák váltják ki, ennek alapján megkülönböztethetjük:

1. a félreértésből vagy tévedésből eredő panaszokat, ezekre egyszerű helyesbítéssel reagálhatunk,
2. a szolgáltatás menetében előforduló hibákat, ezeket korrigálnunk kell és

3. ha az olvasó számára megígért szolgáltatások a könyvtár hibájából nem teljesülnek (pl. előjegyzés, internethely-biztosítás esetén.)

Ezek mindkét fél számára a legkellemetlenebb esetek, ilyenkor, ha az olvasó hátrányt szenvedett, valamilyen formában elégtételt kell kapnia, súlyosabb esetekben kvázi-anyagi elégtételt, pl. kedvezményes könyvtárhasználatot.

A panaszt tevő olvasóval tárgyaló könyvtáros egyrészt az olvasó, másrészt a könyvtár érdekeit képviseli, szükségszerűen szerepkonfliktusba kerül. Szakmai kompetenciára van szüksége, szak- és helyzetismeretre, ismernie kell az intézmény szabályait, gyakorlatát és az ebből adódó mozgásteret, és tisztában kell lennie saját mozgásterének határaival is. Végző soron az olvasói panaszok helyes kezeléséhez két dolog szükséges: egyrészt a könyvtáros szakmai kompetenciája, másrészt olvasóbarát beállítottsága. A vizsgálatok (pl. a müncheni városi könyvtárban folytatottak) az utóbbit tartják meghatározónak.

(Katsányi Sándor)

Lásd még 372, 380, 392-393

Kölcsönzés

06/351

STEPHENS, Michael: The iPod experiments = Libr.J.Suppl. Spring 2005. 22-25.p.

Kísérletek az iPod-dal: egy népszerű hangfájllejátszó készülék könyvtári alkalmazása

Audiovizuális eszköz; Hangos könyv; Kölcsönzés; Oktatás információellátása

2001-es megjelenése óta az Apple iPod elnevezésű MP3-lejátszója olyan népszerűséget aratott, mint egyetlen hasonló készülék sem. 2004 végéig több mint 10 milliót adtak el belőle. Az apró készüléken a zenerajongók akár 15 ezer zeneszámot magukkal hordhatnak, és fülhallgatón élvez-

hetnek. IPoddal vagy más típusú MP3-lejátszóval az USA felnőtt lakosságának már több mint tizede rendelkezik, ezért szolgáltatásaink szempontjából nem feledkezhetünk meg róla.

A felsőoktatásban folynak is kísérletek többek között az előadások ilyen hallgattatásával („podcasting”) és a hangzó blog alkalmazásával. Egy zenei egyetem könyvtára egyelőre 12 iPodot kölcsönöz, hogy a tanulók helytől és időtől függetlenül hallgathassák a zeneműveket. Néhány egyetem használóképzésre állított be kölcsönözhető iPodokat, így a nem angol anyanyelvű hallgatók is több hasznát vehetik a szövegnek, a könyvtárosok munkaidejétől függetlenül. Egy könyvtárban a Shuffle-t, az iPod egy olcsóbb, kisebb memóriájú változatát használják a jegyzetből készített hangos könyvként a gyenge olvasáskészségű hallgatók tanulmányainak támogatására. Hanganyagok készen letölthetők például az Audible.com-ról, és ez olcsóbb is, mint a megfelelő műsoros kazetta vagy CD megrendelése. A hangoskönyv-állomány gyors frissítése már csak azért is szükséges, mert bizonyos előadások ajánlott irodalma évente változik.

Az 1 GB-os és 512 MB-os Shuffle-t (amelyre 16, illetve 8 óra hangzó anyag fér, áruk pedig 150, illetve 100 USD) már közkönyvtárakban is kölcsönzik. Ilyenkor ellátják minden olyan kimenettel, ami lehetővé teszi, hogy sétálórádió, -magnón keresztül, valamint gépkocsiban használható legyen. Az iPodok bevezetése rögtön felvetette a kérdést, hogyan kell a rajtuk tárolt anyagot katalogizálni, és előjegyezhetővé tenni. A South Huntington Library megoldását az ottani igazgató is úttörő jellegűnek tartja, ami korántsem biztos, hogy hosszú távon megállja a helyét.

A különféle lejátszókészülékek kölcsönzése természetesen nem most kezdődött. Mindenesetre a könyvtári iPodok sokkal nagyobb sajtóvisszhangot kaptak, és a lakosság is – amelynek az iPodot már nem kell bemutatni – felfigyelt. Könyvtári szakemberek hangsúlyozzák, hogy egyszerűbb és költséghatékonyabb az iPodokat helyben előállított és letöltött tartalmakkal együtt kikölcsö-

nözni, mintha minden hallgatónak lenne ilyen eszköze, és ezt töltenék fel a könyvtárban. Bár nem minden online hangoskönyv-szolgáltatás iPod-kompatibilis, a letölthető művek száma már igen nagy.

Az iPodok kölcsönzésével néhány probléma is van. Nem higiénikus, ha a kis fülhallgatót az olvasók egymás után használják, a készüléknél sokszorta nagyobb fejhallgatót pedig komolytalannak tartják. Az iPod tartalmát nem védi semmi; előfordulhat, hogy a könyvtár üresen vagy mással feltöltve kapja vissza azt. A hangzó anyag letöltése könyvtári PC-re, majd onnan az iPodra meglehetősen munkaigényes, nem biztos, hogy a könyvtári alkalmazottak munkaideje erre is elég. Az Apple céget arra szeretnék rábírni, hogy fogjon össze az egyelőre nem kompatibilis szolgáltatások üzemeltetőivel.

Az iPodban ugyanakkor számtalan lehetőség rejlik még. Nem volna akadálya például annak, hogy művészettörténész hallgatóknak digitalizált képeket kölcsönözzenek ily módon, hogy azokat szinte bármilyen televízióon megtekinthessék, vagy hogy a használók a kölcsönözhető iPodot maguk tölthessék fel tetszés szerinti zeneszámokkal az iTunes szolgáltatás segítségével.

(Vajda Henrik)

Lásd még 327

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

06/352

MUHONEN, Ari - JAUHAINEN, Annu - VATTULAINEN, Pentti: Sharing resources in Finnish university libraries. Reorganising the national document supply system = Interlend.Doc.Supply. 34.vol. 2006. 2.no. 51-56.p.

Forrásmegosztás a finn egyetemi könyvtárakban: az országos dokumentumellátó rendszer átszervezése

Dokumentumszolgáltatás; Egybehangolt állományalakítás; Egyetemi könyvtár; Könyvtárközi kölcsönzés

A tudományos információk szétszórásában az egyetemi könyvtárak (21) döntő szerepet játszanak Finnországban. Különösen a fiatalabb könyvtárak szorulnak rá nagymértékben a könyvtárközi kölcsönzésre és dokumentumellátásra.

Előnyt jelent, hogy az 1990-es évek eleje óta közös integrált könyvtári rendszert (VTLS) használtak, amelyet 2001-ben a Voyager váltott fel. Hiányzott azonban belőle az ILDS (interlibrary lending and document supply) funkció. A finn könyvtárak technikai infrastruktúrája, a Digital Library of Finland három elemből áll: az ILS-t nyújtó Voyagerból, a távoli adatbázisokhoz hozzáférést nyújtó portál szoftverből (MetaLib/SFX), valamint a digitális objektumokat kezelő rendszerből (ENCompass). A cél az, hogy további alkalmazásokkal egészüljön ki ez a rendszer, egyebek között az ILDS-szel.

A 90-es évek elején alakult LINNEA (Library Information Network for Academic libraries) konzorciumot 2000-ben a LINNEA2 váltotta fel, amelyben 20 egyetemi könyvtár (köztük a nemzeti könyvtár) és további 7 intézmény vesz részt. Az egyetemi könyvtárak egyesített katalógusa, a Linda 4,6 millió rekordot tartalmaz különböző dokumentumtípusokról, s igen hatékony a lelőhelyek azonosításában.

A finn kormány 1972-ben indította el a könyvtárak gyűjtőkori együttműködését forráskönyvtárak kijelölésével, s elkészült az első ILDS kézikönyv is. A 80-as években jelentősen megemelkedett a könyvtárközi kölcsönzési forgalom, amely azonban a 90-es évtizedben mintegy harmadával visszaesett. Ennek több oka volt: a könyvtáraknak újra postai díjat kellett fizetniük küldeményeikért, a forráskönyvtárak elvesztették jelentőségüket azzal, hogy az egyetemek nagyobb függetlenséget kaptak, s így könyvtáraiktól elsősorban a helyi szolgáltatásokat várták el, az internet elvette a forráskönyvtárak szerepét a dokumentumok lelőhelyének

azonosításában. 19989-től újabb csökkenés állt be a forgalomban a Nemzeti Tárolókönyvtár be-lépésével és a Nemzeti Elektronikus Könyvtár (FinELib) konzorcium létrejöttével az elektro-nikus dokumentumok állami támogatással való beszerzésére.

A dokumentumellátásban is már a pénz beszél, nem a szolidaritás: mind a visszaküldendő, mind a megtartható dokumentumok tekintetében ki-mutatható, hogy a könyvtárak ahhoz a forrás-hoz fordulnak, amely olcsóbb szolgáltatást nyújt. Ráadásul egy felmérés kimutatta, hogy az északi országok közül Finnország hátul kullog az ILDS terén, minden pozitív vonása ellenére.

Nyilvánvaló, hogy áramvonalasítani kell a finn rendszert. A Linda-t ki kell egészíteni egy ILDS modullal. A probléma az, hogy az amerikai ter-mékek nem felelnek meg a finn viszonyoknak, egy saját termék kifejlesztésének pedig nincs fizetőképes piaca. Kiutat jelenthet az, hogy a Voyager jó megoldást kínál a forrásmegosztás kezelésére az egyetemes kölcsönzési (universal borrowing – UB) moduljával. Ez lehetővé te-szi a legújabb trend érvényesítését: a használó közvetlenül fordulhat bármely, a rendszerben részt vevő könyvtárhoz, s közvetlenül kaphatja meg a kért dokumentumot. Így végül az a dön-tés született, hogy elkészítik a specifikációt egy ILDS rendszermodul közös beszerzésére és al-kalmazására.

(Papp István)

06/353

YANG, Zheng Ye Lan: Improving turnaround time for doc-ument delivery of materials owned but not on the shelf. A case study from an academic library = J.Am.Soc.Inf.Sci. Technol. 32.vol. 2006. 2.no. 200-204.p.

Gyorsabb dokumentumszolgáltatás egy hibrid könyvtár hálózatában. Esettanulmány egy felső-oktatási könyvtárból

Dokumentumszolgáltatás; Egyetemi könyvtár; Elek-tronikus dokumentum; Esettanulmány [forma]; Haté-konyosság

A dokumentumszolgáltatás lényege, hogy áthi-dalja a használó és az igényelt dokumentum kö-zötti távolságot a lehető legrövidebb idő alatt. A Texas A&M University Libraries (TAMUL) 2002-ben új dokumentumszolgáltató rendszert vezetett be a kb. 50 ezer fős használói tábora (ok-tatók, kutatók, hallgatók, levelező hallgatók) szá-mára. A deliverEdocs célja, hogy bármely doku-mentumot a használó rendelkezésére bocsásson, legyen az a TAMUL saját állományában vagy bárhol a világon. A rendszer nagy sikert aratott, egyre növekvő igénybevétel mellett. Úgy látták azonban, hogy lehetőség van további javításra, különösen ami a teljesítés időtartamát illeti.

A rendszer egyik eleme, hogy a saját állomány-ban meglevő, de a polcon a kérés időpontjában nem található dokumentumot csak azután szerzik be könyvtárközi kölcsönzés révén, hogy három nap elteltével ismét ellenőrzik a polcon, vissza-hozták-e. A teljesítés felgyorsítása érdekében feltételezték, hogy jobb eredményeket érhet-nek el, ha eltekintenek a 3. napi újrakereséstől, s azonnal más könyvtárhoz fordulnak a kért do-kumentumért.

A hipotézist a lefolytatott vizsgálat teljes mér-tékben igazolta, ha a cikkek és a könyvek terén más-más eredménnyel is.

Az első keresés alkalmával a kért cikkeknek 7,5%-át nem találták meg a polcokon; a 3. napon lefolytatott ismételt keresés során a hiányzó cik-kek kevesebb mint fele jelent meg a polcokon, 55,4%-uk még mindig hiányzott. A vizsgálat idő-szakában azonban már az első napon elküldték a hiányzó dokumentumokra vonatkozó kéré-seket más könyvtárhoz. Tőlük az első napon 3,5%-ukat, a második napon 47%-ukat, s a har-madik napon 35,5%-ukat kapták vissza teljesít-ve. Tehát három nap alatt a kérések 86%-a telje-sült, szemben a korábbi eljárás 44,6%-ával.

A hiányzó könyvek 13,2%-át küldték meg a har-madik napig a megkeresett könyvtárak. Ezzel szemben a saját állományban lefolytatott má-sodik keresés alkalmával 36,8%-uk jelent meg ismét a polcokon. Tehát könyvek esetében nem

gyorsul fel a teljesítési idő, ha a saját állományba tartozó, de a polcon éppen nem található könyveket már az első napon könyvtárközi kölcsönzés keretében kéri meg.

A vizsgálat eredményeképpen módosították gyakorlatukat: a folyóiratcikkek esetében eltekintenek a második kereséstől, a könyvek tekintetében azonban a 3. napon egy újabb keresést folytatnak le, mielőtt a kéréssel más könyvtárakhoz fordulnának.

A szerző reménye szerint vizsgálata meggyőzhet más könyvtárakat is arról, hogy cikkek tekintetében főleg egy második keresést is lefolytatni bizonyos idő elteltével a polcokon, mert ha azonnal postázzák a megkeresést más könyvtárakhoz, jelentősen felgyorsíthatják a kérés teljesítésének idejét. A vizsgálat másik eredménye az volt, hogy újraírhatták a partnerekönyvtáraknak a teljesítési idő alapján kialakított rangsorát, s ismét ráirányíthatták a figyelmet a polcokra való visszaosztás pontosságának és időben való megtörténtének a fontosságára.

(Papp István)

Lásd még 287

Dokumentációs eljárások és termékeik

06/354

BOYLE, Frances - SHERMAN, Damien: Scopus: the product and its development = Ser.Lib. 49.vol. 2005. 3.no. 147-153.p.

Scopus, az adatbázis és fejlesztése

Adatbázis; Együttműködés -nemzetközi; Kutatás információellátása; Referátum

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A *Scopus* ma a világ legnagyobb önálló kivonat-adatbázisa, mely 4 ezer kiadó több mint 14 ezer címét fedi le a természet- és társadalom-

az orvos- és a műszaki tudományok területéről. Szakterületeken keresztül hozzáférést nyújt 27 millió kivonathoz és hivatkozáshoz, az 1960-as évek közepéig visszanyúlva.

Az *Elsevier* 2002-ben kezdte meg egy új bibliográfiai navigációs eszköz koncepciójának kifejlesztését, válaszul a könyvtárosok és a kutatók eddig ki nem elégített igényeire. A fejlesztésbe partnerként több egyetemi könyvtárt vontak be. A rendszer „béta verziója” 2003 telére, a www.scopus.com végső tesztelésre 2004 tavaszára készült el, hivatalosan ősszel indult el, hat héttel később ötvenedik felhasználójaként megjelent az első konzorcium. 2005 januárjában jelentkeztek az első ipari felhasználók (pl. Henkel, 3M), márciusban a felhasználók száma elérte a százat.

A Scopus fejlesztése során a kutató (felhasználó) volt a gondolkodás középpontjában. A kívánalom olyan, egy belépési ponttal elérhető, minden tudományterületre kiterjedő rendszer volt, amely elkerüli a tartalmi duplicitást, lehetővé teszi a teljes szövegű forrásokhoz való hozzáférést, és minimális felhasználói erőfeszítést igényel. Kulcsfontosságú a pontosság, amit a fejlett technológia és az emberi szakértelem kombinációja biztosít. Eredményeképpen a hivatkozások és a hivatkozott cikkek több mint 99%-a pontosan illeszkedik. A tartalom teljesebbé tétele érdekében a Scopus integrálta a Scirus.com keresőgépet, amely egyetlen kereséssel a tudományos web több mint 160 millió helyéről (beleértve digitális könyv- és levéltárakat, egyetemi és szerzői honlapokat, preprint szolgáltatásokat stb.) szolgál válasszal.

A Scirus szállítja a Scopus számára a szabadalmakat is, 15 milliónál több szabadalmat az amerikai, az európai, a japán hivatalokból és a Szellemi Tulajdon Világszervezetétől (WIPO). Az Elsevier elszánt a Scopus folyamatos fejlesztésére, melyet a felhasználók visszajelzései, részvételük és értékelésük alapján végez majd.

(Mohor Jenő)

Lásd még 281, 286

Tájékoztatási vállalkozás

06/355

TOMASZCZYK, Jacek: Bibliotekoznawstwo - bibliotekarz, informacja naukowa? = Bibliotekarz. 2006. 5.no. 7-11.p.

Könyvtártudomány - könyvtáros, informatikus?

Dokumentáló -felsőfokú; Könyvtáros -felsőfokú; Munkakör; Tájékoztatási vállalkozás

Az egykori könyvtártudományi tanszékek sorban tűzik nevük mellé az „informatika” kifejezést. A könyvtár szakon végzetek könyvtárosok lesznek, de vajon az informatikus (lengyel terminológia szerint: tudományos információs) végzettségűek milyen pályakilátásokkal rendelkeznek?

Néhány lengyel cikk megjelent már az *információs brókeri* szakmáról, amely a következő tevékenységeket öleli fel: üzleti információ keresése; a konkurens cégekre vonatkozó adatok gyűjtése; e cégek tevékenységének figyelése; gazdasági információ-gyűjtés; kapcsolattartó személyek felkutatása; kereskedelmi partnerek megbízhatóságának vizsgálata; alapítványokra, támogatókra vonatkozó hírek; elemzések és jelentések készítése; piackutatás; szabadalmi és termék-információk keresése; bibliográfiai összeállítások készítése; a tudományos munka előkészítése; sajtófigyelés; idegen nyelvű források figyelése, fordítása; keresés adatbázisokban stb.

Természetesen az információs bróker pénzért kínálja a szolgáltatásokat. Ezek ára cégenként igen eltérő lehet. Néhány szkeptikus vélemény szerint az emberek, cégek nem akarnak fizetni olyan információkért, amelyeket maguk is meg tudnak szerezni. De ahogyan más szolgáltatásokat is igénybe vesznek, úgy az információszerzést is a szakemberekre bízják majd, akik gyorsabb, teljesebb eredményeket érnek el, mint az üzleti feladatokkal megbízott munkatársak.

Az amerikai információs világ vizsgálata előre jelezheti, milyen további munkaterületek várhat-

nak az informatikus-könyvtáros végzettségűekre, és ezekhez milyen ismeretekre és készségekre van szükségük, amelyeket – természetesen – az oktatásba is be kell építeni. Az *információs bróker* ismerje az információforrásokat, az információkeresés valamennyi aspektusát, legyen jártas a keresési stratégia kidolgozásában, legyen képes megítélni a források megbízhatóságát, elemezni különböző adatokat, jelentéseket és multimédia bemutatókat készíteni, és megérteni a megrendelők igényeit.

A *taxonómus* – a biológiában ismert értelmezéstől némileg eltérően – fogalmi rendszerek létrehozásával foglalkozik: tezauruszok és más ellenőrzött szótárak készítésével, osztályozási rendszerek és metaadat-rendszerek kidolgozásával, információelemzéssel, kategóriák kialakításával internetes szolgáltatások, automatikus osztályozási rendszerek számára stb. A szükséges ismeretek és készségek: a szókincs kiválasztásához szükséges módszerek és források, a metaadatok létrehozásának és kezelésének ismerete, a tezauruszok és más ellenőrzött szótárak kialakításának, az automatikus osztályozáshoz és a szótárak szerkesztéséhez szükséges programoknak az ismerete, a szakemberek és a programozók közötti kommunikáció elősegítéséhez szükséges készségek.

Az *információs architektúra tervező* tevékenységi köre igen szerteágazó: internetes honlapok, adatbázisok, vállalati rendszerek struktúrájának tervezése. Mindehhez egy sor ismerettel kell rendelkeznie: a taxonómuséival, az információs-szervezésre és a honlaptervezésre vonatkozókkal. Ismernie kell az internet technológiát (XML, CSS, szkriptek). Képesnek kell lennie internetes adatbázisok és szolgáltatások létrehozására, és természetesen mindennek a tesztelésére is.

Egy negyedik, igen fontos munkaterület az *ember-számítógép interakció tervezése*. Ez egy olyan interdiszciplináris világ, amely meghatározza, milyen pl. a felhasználóbarát számítógépes felület, milyen szolgáltatásokat érdemes az interneten kínálni. Ehhez ismerni kell a navigáci-

ós rendszerek működését és ontológiai aspektusait, az emberek internethasználoi magatartását, az adatelemzés eljárásait, a projekt lebonyolítás fogásait és a programozást. A szükséges ismeretek és készségek: az információs architektúra-tervező ismeretei, a felhasználók lélektanának és viselkedésének ismerete, internetes felületek tervezése és tesztelése, a multimédia technológia nyomon követése, az internetes szolgáltatások és programok tesztelésének módszerei.

A képzés jelenleg csak töredékesen felel meg az új, várhatóan munkakörökben, vállalkozási formákban is kikristályosodó feladatok igényeinek. Több gyakorlatra, szélesebb körű forrásismeretre, alaposabb adatbázis- és webtervezői stúdiumokra van szükség. Ha a könyvtáros- és informatikus-képzés nem építi be ezeket az új elemeket, a munkaerőpiac ezen újonnan megnyíló lehetőségeit jogászok, fizikusok, közgazdászok stb. fogják betölteni, a könyvtáros-informatikusok pályalehetőségei pedig szűkülnek.

(Orbán Éva)

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

06/356

WAŁACH, Maria: Biblioteka szkoły specjalnej miejscem rewalidacji i wyrównywania szans edukacyjnych = Poradnik Bibl. 2006. 6.no. 7-12.p. Bibliogr.lábjegyzetekben.

A speciális iskolák könyvtárának szerepe a tanulók beilleszkedésének elősegítésében és az oktatási esélyegyenlőség csökkentésében

Biblioterápia; Csoportos foglalkozás az olvasókkal; Gyermekolvasó; Iskolai könyvtár; Szellemi fogyatékos olvasó

Az értelmi fogyatékos gyerekek képzésében az osztálytermi előadásoknál jóval hatékonyabbak lehetnek azok a módszerek, amelyek a tanulók aktivitására építenek, és ebben az iskolai könyvtár kiemelkedő szerepet játszhat. Słubicében

1972-ben hoztak létre kiegészítő iskolát az enyhe fokban értelmi fogyatékos gyermekek számára, amely a kilencvenes évekre nagy speciális képzési centrummá fejlődött, ahol az általános iskolán kívül középiskola, gimnázium és szakiskola is működik. A 2003/2004-es tanévben 147 diák tanult az iskolában.

Az iskolai könyvtárnak egy 42 négyzetméteres terme van, ahol mintegy 5000 kötet található. Az állomány kétharmadát kitevő gyermekirodalom mellett gyűjtik a tankönyveket, különösen az enciklopédikus jellegű ismeretterjesztő műveket és a szép, színes albumokat. A polcok közé kerekesszékekkel is be lehet gördülni. Öt munkaasztal és a biblioterápia céljaira kialakított speciális helyek várják a fiatalokat. A könyvtár információs eszközei között nem csak a katalógusok – többek között a gyerekek által illusztráltak – szerepelnek, hanem kivágat-gyűjtemény és feladat-kartotékok is.

A könyvtár nem tanulószoba, sokkal inkább kulturális központ és társalgó, a szabadidő eltöltésének és a kulturálódásnak a színtere. Az értelmi fogyatékos gyerekekkel nem könnyű megszerettetni a könyveket, az olvasást, ezért a könyvtárban olyan légkört kell teremteni, amely visszatérésre csábítja őket. Ennek a fő eszköze a közösen folytatott munka: a falakat az ő illusztrációik díszítik, segítenek megjavítani a könyveket, gondozzák a virágokat.

A biblioterápiás foglalkozások legfőbb célja az önbizalom erősítése. A foglalkozások kényelmes fotelekben, „életre kelő” plüssállatok sokaságával folynak. Rendelkezésre állnak kazetták, audiovizuális segédletek is, és természetesen megfelelően képzett könyvtárostánár.

Az olvasási készség fejlődése attól függ, hogy az oligofrénia milyen mértékben akadályozza az ismeretszerzést és milyen pszichés nehézségek adódnak. Ennek megfelelően, természetesen, egyéni támogatásra, személyre szabott fejlesztésre van szükség. Az iskolai könyvtár által biztosítható lehetőségek közül a legalkalmasabbak a tudáspróbák, a biblioterápiás foglalkozások, a

drámaelőadások, az olvasáshoz kapcsolódó játékok, a gyors vetélkedők és a rövid felolvasások. Az iskolai könyvtárostánárnak ezen kívül lehetőséget kell teremtenie az egyéni beszélgetésre, a hangos olvasásra és elmesélésre, a kézműves munkára, az albumok nézegetésére, nyelvi játékokra és rejtvényfejtésre, audiovizuális anyagok megtekintésére, és támogatnia kell a pedagógusokat különböző események, látogatások megszervezésében, rendezésében.

A vetélkedők különösen jó hatással vannak az értelmi fogyatékos gyermekekre: aktivizálják őket; megismertetik velük a gyermekirodalmat; érzelmileg is ösztönzik őket az olvasásra, akkor is, ha nehézségeik vannak; tapasztalatokat szereznek a csoportos munkában, együttműködésben; segítik integrációjukat a többi iskola tanulóival; felkészítik őket a társadalmi beilleszkedésre.

A szerző iskolájában számos vetélkedőt szerveztek. Ezek lényege, hogy a gyermekek képességeinek megfelelő teljesítményt várnak az olvasmányélmények alapján: gyurmázást, festést, elbeszélést, előadást – s mindezt bemutatják, pl. a helyi közkönyvtárban. Villámvetélkedőket is rendeznek: rádiós, televíziós programokról. Természetesen minden program fokozott munkát igényel nem csak a gyerekektől, hanem a könyvtárostól, a tanároktól és a szülőktől is.

Az iskolai könyvtár oktatási projekteket is vezet. Ilyen volt pl. az Európai Unió megismerését célzó akciósorozat: az iskolában EU információs központot létesítettek, EU napot rendeztek, rendezvényt szerveztek – az ép gyerekekkel közösen –, „Az EU a mi hazánk” címmel, vetélkedőkön ismerték meg az EU országokat, íróikat, és ezekből újságot is összeállítottak.

Az enyhe fokban értelmi fogyatékos gyermekekkel folytatott könyvtári munkát az oktatási célok és az ország társadalmi-politikai helyzete határozza meg. A könyvtár feladatait mindenkor Maria Grzegorzewska mondatának szellemében kell meghatározni: Nem rokkantak, emberek!

(Orbán Éva)

06/357

FLINTOFF, Helen F.: Towards inclusion - views on the school library's role in removing barriers to achievement for ethnic minority pupils: proactive, reactive, inactive? A small-scale study in Basingstoke's secondary schools = New Rev.Child.Lit.Lib.ariansh. 12.vol. 2006. 1.no. 83-102.p. Bibliogr.

Az esélyegyenlőség felé. Az iskolai könyvtár szerepe az etnikai kisebbséghez tartozó tanulók teljesítményének növelésében. Kisebbségi felmérés az angliai Basingstoke középiskoláiban

Felmérés; Középiskolai könyvtár; Középiskolás; Nemzetiségi olvasó; Oktatás információellátása

A vizsgálatot a dél-angliai Basingstoke-ban, a Hampshire északkeleti részén fekvő nagyvárosban végezték. A szerző a vonatkozó dokumentumok megállapításaival egybevetve vizsgálja az iskolai vezetés és a könyvtárosok véleményét arról a szerepről, amelyet könyvtárak az etnikai kisebbségekhez tartozó tanulók teljesítményének kibontakoztatásában, az előttük álló akadályok megszüntetésében játszik. Bepillantást nyújt azokba a kísérletekbe, amelyek célja az integráció segítése és megfelelő szolgáltatások nyújtása a kisebbségi tanulóknak. Vizsgálja az ilyen használók teljesítménye előtt álló akadályokat, amelyeket iskolai dokumentumok is tükröznek, és a vezetés és a könyvtárosok is elismernek. E dokumentumok elemzésével és a könyvtárosok véleményének megtudakolásával próbálja feltárni, milyen szerepet játszik a könyvtár az akadályok ledöntésében. Pozitív történésekről is számot ad, ugyanakkor rámutat a tudatosság és a (könyvtáros)képzés hiányaira. Nem derül ki egyértelműen az a fontos szerep, amit a könyvtár betölthet a hátrányok leküzdésében. Vannak ugyan jó példák, de a könyvtárosok általában nem vállalnak aktív szerepet, vagy ad hoc módon reagálnak ezekre a kérdésekre; ritkán fordult elő olyan eset, amikor a könyvtáros proaktívan lépett fel. Annak érdekében, hogy a kisebbségi tanu-

lók előtti akadályok leküzdésében aktív szerepet játsszon a könyvtár, jobb kommunikációra és az egyes könyvtárosok magabiztosságát és készségeit fejlesztő képzésre van szükség.

(Autoref. alapján)

06/358

HOŘAVOVÁ, Barbora - ŠTEFKOVÁ, Jitka: Knihovny a jejich role v integraci imigrantů = Knižnica. 7.roč. 2006. 3-4.no. 32-34.p.

Res. angol nyelven

A könyvtárak szerepe az emigránsok integrációjában

Nemzetiségi olvasó; Nemzetiségi könyvtár

Az EU-országok társadalmi szerkezetében bekövetkezett változások a könyvtárak feladatkörének módosítását is megkövetelik. Az USA-ban és Kanadában a könyvtárak alkalmazkodtak az országok etnikai szerkezetében a 80-as évek elején bekövetkezett változásokhoz. Ugyanez a folyamat zajlott le a skandináv országokban, Hollandiában és Németországban is. A könyvtárak részvétele az EU-országokban indult integrációs programokban jelenleg a bevándorlók nyelvismeretének fejlesztésére, szociális szolgáltatásokra és a többségi polgároktól származó segélyprogramok szervezésére koncentrálódik. A cikk részletesen bemutatja a multikulturális könyvtárügy helyzetét a Cseh Köztársaságban, valamint a prágai multikulturális központ „Sokféleség a könyvtárban” elnevezésű projektjét.

(Autoref. alapján)

Tájékoztatási rendszerek

Hálózatok, regionális rendszerek

06/359

MÄKINEN, Olli: Itsesääntely internetissä = Kirjastoletti. 99.vsk. 2006. 1.no. 11.p.

Mohamed próféta gúnyrajzai egy dán lapban, avagy az önkorlátozás szükségessége az interneten

Cenzúra; Számítógép-hálózat; Tájékoztatás szabadsága

A dán Jyllands-Posten 2005 szeptemberében Mohamed prófétáról, az iszlám megalapítójáról gúnyrajzokat jelentetett meg. Sok moszlim számára ez különösen sértő volt, és a megjelenítés végül világméretű sajtóbotrányt váltott ki. Finnország és Svédország sajtója az öncenzúra

eszközehez folyamodott. Az interneten azonban ma is fellelhetők ezek a képek.

De mit is jelent a sajtó önkorlátozása?

A média, illetve általában a sajtótermékekre vonatkozó önkorlátozáson azt értjük, hogy a szerkesztésért felelős személyek saját kezdeményezésből bizonyos határokat és szabályokat állítanak fel a tevékenységre vonatkozóan. Ez a meghatározás a jogi szabályozás ellenpontja, mivel azt mindig az állam, vagyis állami szervek rendelik el. Az öncenzúra tehát csak egyfajta lehetőség, amelynek segítségével a tevékenységre jellemző információáramlást, parttalanságot kívánják biztonságosabb mederbe terelni. A finn és a svéd újságok gyakran tehát ily módon lemondanak a szentnek tartott szólásszabadságról önként, más fontosabb dolgok kedvéért.

Seppo Visala szerint amikor az internetet nemzetközi és kereskedelmi célokra kezdték kiszélesíteni, akkor ez a korábbi működtető közösségek

saját határait kezdte szétfeszíteni. Ezzel együtt minden létező emberi tevékenység érdekei megjelentek, a pénzszerzés, az adatlopás, a fölösleges, ártalmas dolgok lavinaszerű áramlása, nagy károkat okozva ezzel.

Így az internet, amely kezdetben lehetőség volt, egyre inkább jelent fenyegetést az egész világ számára. Az öncenzúrát éppen az teszi szükségessé, hogy az internet globális, nemzeteken átívelő, nem ismeri az államhatárokat és a gonosz tetteket szankcióval sem lehet megakadályozni. A káros oldalak nagyon gyakran felkerülnek az internetre, ám a terjesztésüket is igyekeznek meggátolni különböző technikai alkalmazásokkal és az önkorlátozás eszközeivel. A Mohamed prófétáról készült gúnyrajzok terjesztése és a vele kapcsolatos öncenzúra jó példái a káros tartalmakat korlátozó közbelépésnek.

Említeni kell még a különböző szűrőprogramokat, melyek szintén részei az önkorlátozásnak, és amelyekkel elsősorban a gyermekeket próbálják megvédeni. A könyvtárak számítógépein ezek a szűrőbeállítások általában megtalálhatók. Maguk a szülők is gyakran ezekhez a technikai eszközökhöz folyamodnak, mivel idejük nem lévén fogalmuk sincs, gyermekük mivel tölti az időt az internetet böngészve, amellet számítógépes ismereteik is behatároltak.

A szűrőprogramok sem érik el mindig a kívánatos célt, mivel sokszor „vaknak” bizonyulnak, így pl. nem képesek megkülönböztetni a drogfelvilágosítást a drogokra csábító propagandától, hasonlóan a pornóoldalak sem képesek különválasztani az egészségmegőrző felvilágosító oldalaktól. A szerző szerint a *felvilágosítás* az *önkorlátozás* legfontosabb részterülete, mellyel biztonságosabbá lehet tenni az internet világát. Finnország sok megyéjében már létrehozták a könyvtárak és az oktatási intézmények közös stratégiáját, melynek révén fejleszteni kívánják a gyerekek és a fiatalok felhasználók információbirtoklási önkontrollját. Említik még az információ-olvasási képesség tanítását, ahol mind az önkorlátozást, mind pedig az internet

etikailag helyes használatát fontos kérdésként tárgyalják.

Thomas Hobbes (1588 – 1679) már a maga korában arra a következtetésre jutott, hogy az emberiségnek két lehetősége van: vagy az *anarchia* vagy az ún. *társadalmi szerződés*. Ez vonatkozik az internetre és az azt fenntartó közösségekre is.

A szerző szerint ebben a folyamatban a könyvtárakra fontos szerep hárul, szükséges, hogy mondanójukat, állásfoglalásukat megfogalmazzák a köz javára.

(Krántz Lászlóné)

06/360

FELDMAN, Sari - GONICK, Lev: The dream of OneCleveland = Libr.J. 130.vol. 2006. 14.no. 34-36.p.

Ultraszéles sávú kommunikációs hálózat Cleveland körzetében: a OneCleveland Network bemutatása

Közérdekű tájékoztatás; Számítógép-hálózat; Távoktatás

A telefon 75, a televízió 13, az internet 4 év alatt jutott el 50 millió felhasználóhoz. Észak-Amerikában ma a lakosság több mint 60%-a rendelkezik közvetlen internet-hozzáféréssel, a könyvtárak több mint 98%-ának valamilyen, több mint felének pedig széles sávú hozzáférési lehetősége van.

A közkönyvtáraknak az információs társadalomban betöltendő szerepéről folyó viták nagyrészt a digitális megosztottság áthidalására korlátozódnak. Mind hangsúlyosabb az a feltételezés, hogy a közkönyvtár létének értelme, hogy a *hozzáférést* támogassa, és a közönséget tegye képessé a *kapcsolódásra*. A felmérések azt mutatják, hogy „konnektivitás”, a „netpolgárrá” válás legfontosabb tényezője az iskolázottság. Sem az iparosodottság mértéke, sem semmilyen egyéb demográfiai vagy szociális jellemző nem befolyásolja olyan mértékben a nethasználat elterjedését, mint

az iskolázottság. Leginkább azoknak a városoknak, vagy régióknak van a nethez kapcsolódott polgárságuk, amelyek többet fordítanak oktatásra, és következésképpen több, legalább középfokú végzettségű lakosuk van. Kétségtelen, a könyvtáraknak még mindig fontos szerepük van a hálózati kapcsolódás lehetőségének biztosításában, azonban szolgáltatásokat kell nyújtaniuk azoknak is, akik megfelelő hozzáféréssel (és az annak kihasználásához szükséges ismeretekkel és készségekkel is) rendelkeznek.

A Cuyahoga Megyei Könyvtár (Ohio) ezért használja ki a „OneCleveland” elnevezésű, Cleveland tagabb környékét kiszolgáló ultraszéles sávú hálózat lehetőségeit. A hálózat könyvtárak, oktatási intézmények (iskolák és egyetemek), múzeumok, kormányzati és egészségügyi intézmények – a köz- és nonprofit szektor intézményeinek – ezreit köti össze. Segítségével a könyvtár az egyetemi távoktatás, az iskolai művészetoktatás és az egészségmegőrzés terén a közösségi források megosztása és a más intézményekkel való együttműködés révén sosem látott mértékben tud válaszolni a közösség szükségleteire.

(Mohor Jenő)

06/361

NITZSCHNER, Holger - FLEMMING, Arend: Der Ausbau der Deutschen Internetbibliothek zu einem Netzwerk öffentlicher und wissenschaftlicher Bibliotheken = Bibliotheksdienst. 40.Jg. 2006. 5.no. 598-605.p.

A Német Internetkönyvtár kibővítése a tudományos és közkönyvtárak hálózatává

Elektronikus posta; Közművelődési könyvtár; Portál; Referenz; Tudományos és szakkönyvtárak

A Német Internetkönyvtár (DIB) a közművelődési könyvtárak közös programjaként 2002-ben azzal a céllal jött létre, hogy a legfontosabb internetforrásokat feltárja, és egy központi felületen szolgáltatassa (http://www.internetbibliothek.de/index_user.jsp). A csatolások katalógu-

sa mellett elektronikus tájékoztatási szolgáltatást működtetnek, és a beérkező kérdéseket rövid időn belül, szakértők közreműködésével megválaszolják. A tájékoztatás iránti igény növekedése és az egyre speciálisabb kérdések miatt szükségessé vált a kooperációs hálózat kibővítése.

A Német Könyvtári Szövetség (*Deutscher Bibliotheksverband, DBV*) 2005. évi felhívása nyomán húsz tudományos könyvtár is jelezte részvételi szándékát, így a kezdetben hetven fős hálózat mára több mint kilencven tagot számlál. (Felmerült a szomszédos országok, így Ausztria és Svájc bekapcsolása a részt vevő könyvtárak közé.)

2004-től a DIB együttműködik a *wissen.de* portállal, mindkét fél melegegedésére. Eddig a *wissen.de* használóinak 1500 általános műveltséggel kapcsolatos kérdésére válaszolta meg a DIB; az egyszerűség kedvéért aztán a portálon helyezték el a DIB tájékoztatási űrlapját (<http://www.wissen.de/wde/generator/wissen/services/kontakt/index.html>).

A használat növelése érdekében a DIB népszerűsítését is fontosnak tartják, ezért 2005-ben több sajtóközleményt jelentettek meg népszerű folyóiratokban, emellett a DBV hírlevelében és szórólapokon is népszerűsítik tevékenységüket. (2005-ben honlapjuknak 470 ezer látogatója volt.)

2006-ban legfontosabb céljuk a finanszírozás hosszú távú biztosítása; törekednek a Bertelsmann Alapítvány és a DBV által kidolgozott „*Innovationsnetz Bibliotheken als Selbstlernzentren*” (IBASE) programba való bekapcsolódásra; erről a pénzügyi döntést a szövetségi minisztérium (BMBF) 2006 elején fogja meghozni, de fontosnak tartják új partnerek keresését is.

A minőségbiztosítás is fontos szerepet játszik a kooperációban, ezért világos alapelvekre van szükség; ezt a célt szolgálják az internetcímeik feldolgozásáról és az elektronikus tájékoztatásról készített DIB-dokumentumok (*Bedienungsanleitung zur Linkerfassung*,

Leitfaden E-Mail-Auskunft). Az elektronikus tájékoztatás továbbfejlesztését tekintik az egyik legfontosabb feladatnak. Tervezik a mintakérdések és -válaszok közzétételét, illetve a megválaszolt kérdésekből egy ún. knowledge-base kialakítását, amely a könyvtárak rendelkezésére állna, valamint kisebb szakkönyvtárak bevonását a tájékoztatásba.

A cikk végén négy statisztikai adatsort közölnek a szerzők a kérdezők nemek szerinti és a tájékoztatási kérdések mennyiségi, földrajzi, valamint tematikus megoszlásáról.

(Murányi Lajos)

06/362

HILBERER, Thomas: Beliebter Trampelpfad durchs Internet. Was virtuelle Fachbibliotheken von der Düsseldorfer Virtuellen Bibliothek (DVB) lernen können = BuB. 58.Jg. 2006. 3.no. 230-238.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Mit tanulhatnak a virtuális szakkönyvtárak a Düsseldorf-i Virtuális Könyvtártól?

Portál; Számítógép-hálózat; Tudományos és szakkönyvtárak

A *Düsseldorfi Virtuális Könyvtár* (Düsseldorfer Virtueller Bibliothek, DVB) nemcsak az első német nyelvű virtuális könyvtár volt a kilencvenes évek közepén (1995) az interneten, hanem a legnagyobb olyan gyűjtemény, amely az összes tudományág információforrásaihoz csatolásokat tartalmazott. Kezdetben mindössze néhány ugrópontot terveztek, amelyek olyan forrásokra mutattak volna, ahol egy-egy témakör teljes forrásanyaga megtalálható, de azután a források teljes körű felsorolása mellett döntöttek. (2001-ben már 400 oldalon több mint 15 ezer csatolást tartalmazott a virtuális könyvtár – a cikk szerzője addig volt a DVB felelőse.)

Az egyes tudományágak mellett – az *Altertumswissenschaft*tól (ókortudomány) a *Wirtschaftswissenschaft*ig (közgazdaságtan) – általános információkat is tartalmazott a DVB, így a ke-

resógépek és a szakrendi csoportok jegyzékét, valamint egyfajta „szabadidős részleget” is kínált (evés-ivás, utazás, újságok és magazink, rádió és tv-műsorok rovatokkal). Hetente került sor a csatolások ellenőrzésére egy speciális szoftver alkalmazásával (CyperSpider, Briggbyte), a hibákat azonnal kijavították. (Az egykori oldalak a <http://web.archive.org/web/oldalon> a <http://www.uni-duesseldorf.de/WWW/ulb/virtbibl.html> cím beírása után évenkénti bontásban tanulmányozhatóak.)

A DVB sohasem volt ún. „projekt”: a mindennapi gyakorlat során és a mindennapi gyakorlat számára jött létre külön pénzügyi keret és többletlétszám nélkül, ezért sem ismerték el „hivatalosan”. Nem tettek egyebet, mit hogy a keresések során talált honlapok „könyvjelzőit” a kézikönyvtár szakrendjéhez igazodva felhasználóbarát módon csoportosították. Ha egy-egy oldal túl terjedelmes lett (> 30 KB), tovább tagolták. A használati statisztika havonta több mint 400 ezer keresést mutatott ki! (Az oldalak nemcsak könnyen alakíthatók voltak, de bármely böngészővel lehetett keresni bennük.) Az oldalakat maga a szerző alakította ki egységes minta szerint, az esetleges változtatásokról pedig a szakreferensekkel közösen döntöttek. (A fejlesztés és bővítés érdekében adódtak együttműködési lehetőségek is: az egyik ilyen volt a *romanistik.de*-vel kötött megállapodás.)

A gyakorlatiasság volt a DVB gyors elkészülésének a titka – az egyszemélyi felelősség pedig hanyatlásának egyik oka, miután a szerző 2001-ben kilépett a düsseldorfi egyetem könyvtárából. Cikke végén 11 pontban összegzi a szerző a virtuális könyvtár sikerének legfontosabb tényezőit.

(Murányi Lajos)

06/363

DURIŠOVÁ, Eva - ŠPÁNI, Pavol: Web náš každodenný... (očami knihovníka a používateľa verejnej knižnice) = IT lib. 10.roč. 2006. 2.no. 4-8.p. Bibliogr.

Mindennapi webünk... (a könyvtáros és a könyvtárhasználó szemével)

Honlap; Közművelődési könyvtár; Számítógép-hálózat

Az első számítógépes hálózat, az ARPANET 1969-es létrejötte után a hálózati fejlődés főként az amerikai tudományos és felsőoktatási intézményekben zajlott. Az internet kommercializálódása 1991 után következett be, új technológia, eszközök, keresési stratégia – a World Wide Web megjelenésével.

1990 végén az internet Csehszlovákiában is megjelent és fokozatosan elterjedt. A könyvtárak elektronizációs programja az internet elérését biztosító projektekkel bővült. Milyen hatással van ma az internet a könyvtárak munkájára, milyen területeket érint a hatása?

Állománygyarapításban gyors elektronikus tájékozódást biztosít a források között, online rendelést, vásárlást tesz lehetővé. Számptalan virtuális könyvkereskedelmi szolgáltatás válik elérhetővé általa az egész világon. Első helyen szerepelnek tájékoztatási szempontból az online katalógusok. A nemzeti bibliográfia és a közös katalógusok a weben fontos keresőeszközök használók és könyvtárosok számára egyaránt. Az információszolgáltatás terén egyre nő az információkapszolgáltatások, portálok szerepe, amelyek egységes keresőfelületet biztosítanak közös katalógusokhoz, adatbázisokhoz, együttműködő könyvtárakhoz, intézményekhez, több szempontú, gyors, interaktív kereséseket és találatokat biztosítva a forrásokban. Legkeresettebbek az elsődleges dokumentumok teljes szövegeit tartalmazó forrás adatbázisok. Az internet közismerten a könyvtárak nyilvános szolgáltatásán keresztül érhető el minden állampolgár és minden korosztály számára. A könyvtári menedzsment és marketing számára naprakész ismereteket, tájékozódást jelenthet a web, a könyvtár

webes jelenléte pedig fontos marketingeszközzé vált.

Szlovákiában a nyilvános könyvtári honlapok fejlődése nem volt olyan dinamikus, mint a kereskedelmi szférában. 2004-ben a 2677 nyilvános könyvtárból saját weboldallal csupán 45 rendelkezett, közülük 37 regionális vagy városi könyvtár. 2004-ben indult először a legjobb honlapért folyó verseny, a TOP WebLib.

A Pozsonyi Városi Könyvtár 2004-es webes megjelenésében a tartalmi szempont és a grafikai dizájn egyszerre dominált. A tájékozódás és navigáció azonban a táblázatos formátumú felületen a használók számára nem volt egyértelmű. A főmenü struktúrája funkcionálisan és áttekinthetőség szempontjából sem volt megfelelő. Formailag az első változat nem eléggé strukturált, hiányos, ezért átalakítása nélkülözhetetlen volt. 2006-ban az új honlap megalkotásában a szabványok követése, a tartalmi struktúra gazdagítása és az optimális grafika megvalósítása volt a legfontosabb. Megváltozott a menü listája, a legfontosabb információk angol nyelven is szerepelnek. A fő navigációt a bal oldali, kétszintű főmenü segíti. Formailag az oldalak kaszkádos stílusúak, háromszíneűek. Tartalmi újdonság az aktualitások és az online katalógusban való keresési lehetőség megjelenítése a nyitó oldalon. Az oldalak hozzáféréseinek tesztelése 3 gyakran használt böngésző (MS Explorer, Opera, Mozilla Firefox) alapján történt.

A modern információs technológiák a könyvtári szférában folyamatosan megjelennek. A könyvtáraknak rugalmasan és gyorsan kell reagálniuk ezekre a változásokra. Az internet mindennapi életünk nélkülözhetetlen részévé vált, de nem merülnek ki az eszközeink benne.

A figyelem középpontjában mindig a használó áll, akinek az igényeit, elvárásait a könyvtáros kielégítő módon csak különböző eszközök alkalmazásával szolgálhatja.

(Prókai Margit)

06/364

BROŽEK, Aleš: Rozvoj webových stránek veřejných knihoven v České republice = IT lib. 10.roč. 2006. 2.no. 9-13.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

A közkönyvtárak weboldalainak fejlődése Csehországban

Honlap; Közművelődési könyvtár

Az első cseh honlapok a felsőoktatási könyvtárakban keletkeztek 1995 végén. A nyilvános könyvtárak körében az állami fenntartásúak az önkormányzati könyvtáraktól kicsit korábban, már 1996-ban rendelkeztek saját honlappal (pl. Országos Műszaki Könyvtár, Cseh Nemzeti Könyvtár).

1997-ben a nyilvános könyvtárak weboldalai még rendkívül egyszerűek voltak, a könyvtárak legfontosabb adatait, szolgáltatási információit tartalmazták. Kevés könyvtár rendelkezett ekkor online katalógussal (kivéve néhány Aleph-es könyvtárat, pl. a nemzeti, műszaki és orvosi könyvtárak). De a LANius rendszert alkalmazó városi könyvtárak használói már közös katalógusban kereshettek.

1998 végén 36 felsőoktatási, 11 minisztériumi fenntartású, 14 területi és 30 városi könyvtár honlapja volt elérhető (összesen ekkor 65 területi és 408 városi könyvtár működött). Többségük saját doménnel, 27 könyvtár pedig online katalógussal is rendelkezett. 1999 végére 102 nyilvános könyvtár honlapja vált elérhetővé. Tartalmilag a honlapok ekkor már gazdagabbak, térképpel, könyvtártörténettel, fotókkal színesedtek. Kétnyelvű verzió ebben az évben 21 nyilvános könyvtárban, egy évvel korábban azonban csak 11 könyvtárban volt. A Tinweb rendszer online katalógusa 7 nyelven kommunikált a használókkal.

2000 végén 157 cseh nyilvános könyvtár honlapja működött. A 40 ezer lakosú városok közül

már csupán egyetlennek nem volt honlapja. Ebben az évben zajlott először a Biblioweb nevű verseny a legjobb honlapok között, amely jelentős minőségi javulást hozott. Bővült az integrált rendszerek kínálata, korszerűsödtek eszközeik. 2001 végén 220 nyilvános könyvtári honlap volt az interneten megtalálható. A kisebb városok is egyre többen csatlakoztak. Sok honlap MS Explorer böngészőhöz volt optimalizálva, néhány azonban több böngészőhöz is. Az újonnan elérhető könyvtárak negyedében online katalógus is működött. A LANius integrált rendszer helyzete tovább erősödött, újabb fejlesztése Clavius néven vált ismertté, szolgáltatásai adatbázisok szervezését is támogatták.

2002-re valamennyi 20 ezer lakos fölötti település nyilvános könyvtára rendelkezett önálló honlappal, de néhány száz fős településeken is megjelentek a honlapok a freeweb szervernek köszönhetően. Az év végén 134 könyvtárban működött online katalógus. A katalógusok már nem csak arról tájékoztatnak, hogy egy könyv megvan-e, hanem arról is, hogy bent van-e a könyvtárban. 2003 végén 370 nyilvános könyvtár honlapja volt elérhető (minden 10 ezer lakos fölötti település). Megjelennek a vakok számára is elérhető honlapok. 170 katalógus kereshető a weben. 2004-re 444-re nőtt a honlappal rendelkező nyilvános könyvtárak száma, köztük egyre több kistélepülés szerepel. Sok könyvtár több (2-4) nyelven kereshető.

2005 végén 520 cseh nyilvános könyvtárnak volt honlapja. Ebben az évben az új honlapok között először volt nagyobb a növekedés a községi, mint a városi könyvtárak között. Saját szerveren a könyvtárak 35%-a, települési szerveren a könyvtárak 53%-a található. Folytatódik a honlapok minőségi módosítása és többnyelvűvé tétele.

2006-ig a honlappal rendelkező nyilvános könyvtárak száma 9%-ról 74%-ra emelkedett. A növekedés azonban nem csak mennyiségi, hanem folyamatos minőségi változással járt együtt. Az online katalógusok és elektronikus szolgálta-

tások száma is fokozatosan emelkedik.

(Prókai Margit)

Lásd még 289, 332, 338, 340-342, 346, 348, 366, 385-386

Természettudományi és műszaki tájékoztatás

Lásd 367

Orvostudományi tájékoztatás

06/365

PUTNAM, Cheryl - SCHMIDT, Mary: The Rural Hospital Electronic Library of Michigan (RHELM) project = J.Hosp.Libriansh. 5.vol. 2005. 4.no. 25-35.p.

Michigan kórházi könyvtárainak együttműködése elektronikus könyvtári szolgáltatások nyújtására: a RHELM projekt

Együttműködés -regionális; Elektronikus könyvtár; Felmérés [forma]; Szakkönyvtár -orvostudományi

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Az Egyesült Államokban sok kis vidéki kórház személyzete kénytelen formális szakkönyvtár nélkül gondoskodni a betegek ellátásáról. A jobb információellátás megteremtése érdekében a Synergy Medical Education Alliance szakemberei egy olyan programot terveztek és vezettek be, amely a vidéki orvosok információellátását hivatott biztosítani. Az Országos Orvosi könyvtár (National Library of Medicine) pályázati támogatást nyújtott a RHELM (Rural Hospital Electronic Library of Michigan) program (webhely-készítés, berendezés, képzés) megvalósítására. Az első szakaszban három kórház vett részt a programban, melyekhez a második szakaszban

két további kórház és egy megyei egészségügyi állomás is csatlakozott. Az értékelési kérdőívek és a használati adatok egyaránt a program kedvező fogadtatásáról tanúskodnak.

(Autoref.)

Lásd még 391

Könyvtártudományi, informatikai tájékoztatás

06/366

AYRE, Catherine - SMITH, Inese A. - CLEEVE, Marigold: Electronic library glossaries: jargonbusting essentials or wasted resource? = El.Lib. 24.vol. 2006. 2.no. 126-134.p.

Könyvtári szakszavak elektronikus glosszáriumai – van-e értelmük és hasznuk?

Egyetemi könyvtár; Szakszótár -könyvtártudományi; Számítógép-hálózat

A könyvtári szakzsargon (a sajátos szóhasználat, a betűszavak és az adatbázisok stb. nevei) sok könyvtárhasználó számára gondot okozhat. A felsőoktatási könyvtárak ezért gyakran online glosszáriumokat (kis értelmező szótárakat) adnak közre honlapjukon. A Loughborough-i Egyetem információtudományi tanszéke 2000 és 2004 között ezeket a glosszáriumokat elemezte, az elemzést kérdőíves felméréssel kiegészítve. A Google 230 glosszáriumot talált, többnyire az angol nyelvterületen, a legtöbbet az USA-ban. Ötven, a felsőoktatási szektorból származó mintán végeztek részletes elemzést. 11 szakszótár semmilyen dátumot nem tüntet fel, a többiek háromféle dátum szerepel: a létrehozás dátuma, a szerzői jogvédelem kelte és a legutóbbi frissítés időpontja. A glosszáriumok több mint kétharmadát frissítették 2003-ban vagy 2004-ben. Az összeállítások rendszerint a képzéssel foglalkozó vagy a sűgőoldalakon kaptak helyet. Nyolcuk esetében nem volt hozzájuk csatolás a

weboldalon belülről. Néhol a glosszárúkat csak egy-egy használóképzési kurzus résztvevői számára szánják.

Leggyakrabban a weboldalak szokásos formátumát használják, csak három PDF fájl volt. A szókincs elrendezése általában betűrendes, csak egy-egy helyen adják meg emellett a tematikus elrendezést. Néhol szerepelnek hiperlinkek, például a betűrendben való mozgást segítve, vagy a rokon fogalmakhoz elvezetve. Egy helyen szerepeltek „lásd”, „vesd össze” és „ellentéte” utalások. A weblapon kívülre vezető csatolások további információkkal, esetenként mintákkal, illusztrációkkal szolgálnak.

Öt glosszárú tartalmazott száznál több fogalmat, a legnagyobb három 447, 810 és 985 egységet. A legrövidebbek szókincsét elemezve kiderült, hogy a szavak három nagy területről származnak: kölcsönzés, folyóiratok, dokumentumtípusok. Emellett a hivatkozásokkal, bibliográfiákkal, katalógusokkal, raktári elhelyezéssel, könyvtári munkafolyamatokkal, szolgálati pontokkal, rövidítésekkel, a könyv részeivel és a szerzői joggal kapcsolatos fogalmak szerepelnek az összeállításokban. Felbukkannak az internettel, az információtechnológiával, az adatbázisokkal és az információkereséssel kapcsolatos kifejezések is. A glosszárúkat tartalmát az összeállító könyvtár profilja és helyi sajátosságok határozzák meg.

Az összeállítóknak 82 kérdőívet küldtek ki, ezek 41%-a érkezett vissza. A szótárak általában a könyvtárosok kezdeményezésére, és azért készültek, mert hasznosnak vélték őket, csak néhány esetben másolták más könyvtárak példáját. Célközönségnek az angol anyanyelvű könyvtárhasználókat tekintették, ezek közül többen kiemelték a fiatal diákokat, az új és a külföldi hallgatókat; a felsőoktatásban dolgozókat és a kutatókat is említették. A cél a használók képzése és a könyvtári ismeretek átadása az önálló munkához.

A szókincset könyvtárosok válogatták ki, és az esetek jó 60%-ában az összeállítók írták meg a

meghatározásokat. A tartalmat kurzusok esetén azokhoz igazodva állították össze. A könyvtárhasználókkal csak három esetben konzultáltak. Más glosszárúkat a szóanyag bővítése érdekében és a dizájn miatt tekintettek meg. A szóanyag frissítésére új terminusok beillesztésekor kerül sor.

A válaszolók 73%-a nem ismerte a használókat, 84%-uk a használat gyakoriságáról sem rendelkezett információkkal. A vállalkozás hasznosságáról megoszlottak a vélemények, de mindenképpen hiányoztak a visszajelzések. A válaszolók nagy része úgy vélte, hogy nagyobb reklámra lenne szükség.

A glosszárúkat alternatívájaként felvetődött, hogy a könyvtárosok használják az úgynevezett egyszerű angolt (plain English). Voltak, akik vizuális segédleteket ajánlottak, mások azt vették fel, hogy az írásban közreadott publikációkhoz kellene csatolni glosszárúkat.

További kutatási témák: a tényleges használat megállapítása, a marketing szerepe a használat növelésében, és általában, hogyan oldható meg a zsargon problémája.

(Hegyközi Ilona)

Kutatás és termelés információellátása

06/367

EVSTIGNEEVA, G.A. - ZEMSKOV, A.I.: Naučno-tehničeskie biblioteki i GSNTI - novye podhody k organizacii deatel'nosti = Naučn.Teh.Bibl. 2006. 5.no. 5-26.p. Bibliogr. 20 tétel.

Tudományos-műszaki könyvtárak és az Állami Tudományos és Műszaki Információs Rendszer (GSZNTI)

Kutatás információellátása; Nemzeti tájékoztatási rendszer; Tájékoztatás -természettudományi és műszaki

Az Állami Tudományos és Műszaki Információs Rendszer (Gosudarstvennâ sistema naučno-tehničeskoj informacii =GSzNTI) fejlesztése 1966-ban kezdődött. Létrehozása, működése a tervgazdaság, a központi irányítási rendszer időszakára esett. Feladata a központosított tervgazdasági rendszer információellátása volt. A rendszerbe tartoztak a Szovjetunió össz-szövetségi információs intézményei és nagy tudományos könyvtárai, az ágazati információs rendszerek és intézmények, a köztársasági szintű információs rendszerek és intézmények. Eredményei közé sorolható a hazai és külföldi tudományos szakirodalom központosított feldolgozása munkamegosztás alapján; az egyszeri feldolgozás – többszöri hasznosítás technológiájának kidolgozása.

A Szovjetunió szétesése után a rendszer Oroszországra korlátozódott, a szovjet tagköztársaságok önállóvá és „határon túlivá” váltak. Az ágazati rendszerek nagy része is megszűnt, bár néhány ágazatban, pl. közúti közlekedés, egészségügy, mezőgazdaság a könyvtárak továbbra is működnek.

A GSzNTI fő hiányossága az volt, hogy nem épültek ki a funkcionális kapcsolatok a rendszer alkotóelemei között. Fejlesztése végül is az 1970-1980-as években abbamaradt. Ezt követően csak 1997-ben esik szó a GSzNTI-ről a kormány 2010-ig szóló fejlesztési tervében, amelyben számos elméleti és gyakorlati teendőt fogalmaznak meg a tudományos és műszaki élet információs infrastruktúrájának fejlesztésére. A 2004. évi igazgatási reform után a tudományos, tudományos-műszaki és innovációs tevékenység információellátásához az állami politika megvalósítását a Szövetségi Tudományos és Innovációs Ügynökségre bízták.

A GSzNTI jelenlegi helyzetét a következők jellemzik:

- hiányzik a célközönség;
- a rendszer tagjai között nincs kapcsolat, közös feladat és felelősség, gyenge a koordináció;

– pénzügyi nehézségek, a motiváció hiánya. A világban végbemenő változások (folyóiratárak emelkedése, nagy kiadói adatbázisok megjelenése, ezek ára stb.) azt mutatják, hogy a rendszer sem felépítését, sem várható felhasználói körét tekintve az új gazdasági körülmények között nem tudja az innovációs folyamatokat támogatni. Új struktúrák szervezésére van szükség állami szinten, mint ahogy azt a németországi, finnországi vagy francia példa mutatja.

Egy nemzeti tudományos könyvtár jövője nagyban függ az országban megjelenő publikációk számától, ez pedig attól, hogy egy ország megnyit fordít a tudományos kutatásokra. Az Oroszországi Föderációban 12-13 ezer kiadó működik, 2002-ben 41 ezer időszaki kiadványt adtak közre. Míg 1997-ben az ország költségvetéséből a tudományra 2,8%-ot fordítottak, ez az összeg 2004-ben már csak a költségvetés 1,8%-át tette ki. Ebből az következik, hogy az előttünk álló 10-15 évben a publikációk száma minden valószínűség szerint stagnálni fog, vagy csak kis mértékben növekszik.

A 2005. évi LIBKOM nemzetközi konferencián bemutatták a tudományos, tudományos-műszaki és innovációs tevékenység nemzeti információs rendszerének fejlesztési koncepcióját, amely a tevékenység információs infrastruktúrájának kiépítésére irányul a GSzNTI bevonásával. A koncepció az információellátás két forgatókönyvét vizsgálja: az „tehetetlenségit” (ami a jelenlegi rendszer kozmetikázását jelenti) és az aktívat. Az aktív forgatókönyv alapelemei között is a legfontosabbak: az információellátás alanyainak pontosítása, a tevékenységi irányok bővítése; az információs források aktív feltöltése; az információs infrastruktúra technikai és technológiai megújítása; az állami és a magánszféra együttműködésének bővítése, nem állami források bevonása az információs szféra finanszírozásába stb.

Ennek a forgatókönyvnek a megvalósításában az Oktatási és Tudományos Minisztérium, a Rosnauka, számos minisztérium és a felügyele-

te alá tartozó szervezet, valamint az Orosz Tudományos Akadémia vesz részt. A fejlesztés során meg kell őrizni a GSzNTI alapelveit: az információ elérhetőségét mindenki számára, a tudományos ismeretek akkumulálását, az állami információs források létrehozását és megőrzésük biztosítását.

Az egyénekre szabott információszolgáltatás a pénzeszközök felhasználásának leghatékonyabb módszere, a felhasználói igények tanulmányozására és a tudományos információs világpiacon elemzésére épül. Ennek a feladatnak az ellátására egységes központot kell létrehozni. Ez kezdetben a GSzNTI néhány létező intézményét egyesítheti, amelyek kötelezettséget vállalnak az ország információellátásáért. A központ nyitott rendszerként működne, újabb intézmények csatlakozhatnak hozzá.

A feladatok megoldásához alkalmas módszerek: a pénzek hatékony felhasználását biztosító központi gyarapítás; metaadatbázisok és központi katalógusok építése; központositott szolgáltatási rendszer, amely a szerzői jogokat is betartja; konkrét felhasználóra irányuló információszolgáltatás; a rendszerben korábban „vezető szervként” részt vevő intézmények státuszának módosítása, nonprofit szervezetté alakítása; fokozatos átállás a térítéses szolgáltatásokra.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 354

Zenei tájékoztatás

06/368

DUFFY, Michael IV: Current issues in music reference = Ref.Libr. 93.no. 2006. 43-57.p. Bibliogr.

A zenei tájékoztatás aktuális kérdései

Hozzáférhetőség; Igény; Referenz; Tájékoztató - zenei; Tájékoztatói eszköz

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A zenei referenz szolgáltatások természetének megváltozása kihívást jelent a zenei könyvtáraknak. A cikk azzal a három kérdéssel foglalkozik, amelyek valószínűleg a legnagyobb hatást gyakorolták a zenei tájékoztatásra: a használók, a források, illetve a forrásokhoz való hozzáférés megváltozása. A zenei könyvtáraknak megvan a maguk sajátságai. Mivel a dokumentumok változatossága általában nagyobb, mint más gyűjteményekben, a zenei referenz könyvtáraknak tisztában kell lenniük ezeknek az anyagoknak a formátumával, tartalmával, használati lehetőségeivel, és a használók információkeresési szokásaival. Mivel a közelmúltban a nyugati kultúra normái megváltoztak, a használók másképp akarják használni a zenei könyvtárakat. A mai használók által igényelt zenei műfajok úgy a zenehallgatás, mint a tudományos kutatás tekintetében mások, mint régen. A zenei referenz forrásokat elektronikus formában adják ki, ami egyes használóknak problémát okoz. A könyvtárközi kölcsönzés új módjai és az elektronikus hozzáférés egyaránt jelent új lehetőségeket és kihívásokat.

(Autoref. alapján)

Vezetés, irányítás

Általános kérdések

06/369

MORAN, Robert F.: Meetings: the bane of the workplace. It doesn't have to be so = Libr. Adm. Manage. 20. vol. 2006. 3. no. 135-139. p.

Értekezlet: munkahelyi átok?

Hatékonyaság; Kommunikáció -személyzetben belül; Mukaértekezlet; Munkaszervezés

Sokan panaszkodnak arról, hogy az értekezleteken eltöltött idő merő pazarlás, s bizony van is némi igazuk. Lehetséges azonban hatásosan és hatékonyan is megszervezni ezeket a komplex munkahelyi eseményeket.

Az értekezletek emberi interakciók, s erre talán nem fordítanak elég figyelmet a mégoly hasznos tanácsadó könyvecskék. Az értekezlet ugyanis nem más, mint kis csoportok interakciós tevékenysége, amelyre a kis csoportok dinamikája jellemző. Másrészt az értekezleti kommunikáció nem is olyan egyszerű, mint amilyennek első pillantásra tűnik. Ez a két körülmény arra int, hogy nagy figyelmet fordítsunk az értekezlet struktúrájára, részletes megtervezésére és a lebonyolítás menedzselésére.

A kutatók szerint a kis csoportok dinamikáját jellemzi a viselkedés informális normáinak az elfogadása, kényszer az egységességre, speciális szerepek a csoporton belül, a viselkedés szabályozottsága, igény a csoporton belüli státusz erősítésére. Az a viselkedés, amely elfogadott az egyes kollégákkal folytatott beszélgetések során, a kis csoportban már nem megengedett.

A kis csoportban is érvényesül az a kommunikációs modell, melynek elemei a küldő, a fogadó, a kommunikációs csatorna és az üzenet. E mo-

dell jól írja le azokat a félreértéseket, amelyek a kommunikáció során két személy között létrejöhetnek, s jelzi, mennyivel nehezebb egymás megértése, ha hat vagy nyolc személy kommunikációjáról van szó.

A hatékony és eredményes értekezlethez a csoportdinamika és a kommunikáció törvényszerűségeinek figyelembevételén túl alapos szervezésre is szükség van. Az értekezletet strukturálni kell, s másfajta struktúrája van az információt közlő értekezleteknek, s más a döntéshozó értekezleteknek. Világosan meg kell különböztetni az adott probléma megoldásához vezető utak felkutatásának a fázisát a követendő vagy alkalmazandó eljárás kiválasztásának a fázisától, s a kettőt nem szabad összemosni. Az előzőben mindenkinek meg kell adni a lehetőséget, hogy szabadon kifejthesse véleményét, az utóbbiban pedig pontosan kell szabályozni a döntéshozás mechanizmusát.

Az értekezlet struktúráját gondos tervezésnek kell követnie. A sikertelen értekezletek mögött a legtöbbször a tervezés hiánya búvik meg.

Az értekezletre való felkészülés irányelvei közé tartozik a szükséges háttéranyag biztosítása minden résztvevő számára, a részletes napirend előzetes eljuttatása, minden napirendi pontnál feltüntetendő a vonatkozó (elolvasandó!) dokumentumok listája, az elérendő cél, a ráfordítandó időtartam.

Az értekezlet lebonyolítójának legnehezebb feladata annak biztosítása, hogy minden résztvevő optimálisan járuljon hozzá a sikerhez. Ezen túlmenően az idő gazdaságos felhasználására kell figyelnie, s arra, hogy a meghozott döntések végrehajtására világos útbaigazítás legyen, s ki legyenek jelölve a felelősök. Az értekezletek lebonyolításának rendjét célszerű mindjárt az első ülésen közösen kialakítani és jóváhagyni.

Végezetül: az értekezleteken nem hangzik el elég kérdés, pedig a kommunikáció alapja a kérdések felvetése és a válaszok megadása.

(Papp István)

06/370

ZYBERT, Elżbieta Barbara: Problemy mobbingu w zawodowym życiu bibliotekarzy i ich organizacyjnej działalności = Przg.Bibl. 74.rocz. 2006. 1.no. 27-49.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

A könyvtárosokat érintő munkahelyi pszichoterror (mobbing)

Munkahelyi légkör; Munkakörülmények; Munkapszichológia

A szerző a munkahelyi pszichoterror (mobbing) jelenségét tárgyalja általában, felsorolja típusait és a mobberek által alkalmazott stratégiákat. Ismerteti azokat a körülményeket, amelyek lelki kegyetlenséghez vezethetnek a könyvtárban, és bemutat néhány olyan esetet, amelyek a könyvtárosok által elkövetett pszichoterrornak tekinthetők. A tanulmány a könyvtári pszichoterrorral kapcsolatos kutatás eredményeinek leírásával zárul, amely a Heinz Leymann által felállított kategóriák szerint folyt.

(Autoref.)

Tervezés

Lásd 382

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

06/371

SARLING, Jo: Denver reengineers = Libr.J.Suppl. Summer 2005. 12-14.p.

A Denver Public Library megújulása: a kereskedelmi szektor és a marketing legjobb módszereinek könyvtári alkalmazása

Bérmunka kiadása; Gazdaságosság -könyvtárban; Könyvtárpolitika; Munkaszervezés; Városi könyvtár

A 90-es évek végén a Denveri Városi Könyvtár (Denver Public Library – DPL) vezetői nagyon tudatosan kezdték tervezni a könyvtár jövőjét. A kereskedelemről megismert értékesítési technikák és a marketing legjobb és legeredményesebb elméleteit és gyakorlatát alkalmazva a nagyközönség számára igazán vonzó célállomássá akarták formálni könyvtárukat.

A használók igényei szerint épülő állomány, a népszerű művekből gyorsan és sok példányhoz való hozzáférés biztosítása, kényelmes környezet, használóbarát, naprakész és informatív honlap – ezzel látták leginkább elérhetőnek a kitűzött célt.

Megvizsgálva a technikai újításokat, a beszállító cégek kínálatát, a személyzet képzettségét és képességeit és a bérmunkába kiadható tevékenységeket, teljesen átalakították a könyvtári munkafolyamatokat. Az eredmény pedig: eltűntek a feldolgozásra váró könyvek, videók, CD-k és DVD-k hatalmas kupacai, a megrendelési és érkeztetési teendők restanciái. A népszerű könyvek a korábbi négy-hat hét helyett két nap alatt az olvasók rendelkezésére állnak. Mióta a központi könyvtárban szinte teljesen önkiszolgálóvá vált a kölcsönzés, 14 százalékkal emelkedett a kölcsönzések száma. A könyvtár honlapjának használata az elmúlt két évben majdnem megduplázódott, a használók elégedettségi mutatói pedig jobbák, mint valaha.

Hogyan is jutottak el ideáig? Egy erre a célra összehívott munkacsoport alapos elemzése után a gyarapítást, feldolgozást, kölcsönzést és könyvtárközi kölcsönzést „hozzáférési szolgálat” néven összevonták. Mivel kulcsfontosságúnak gondolták a személyzet szerepét, féléves tanfolyamot indítottak számukra, melyen megbarátkoztak az online keresés és a weblap készítés fortélyaiival. Kiszélesítették, rugalmasabbá tették a munkaköröket, nagyobb felelősséget és folya-

matos szakmai előrelépési lehetőséget biztosítva a kollégáknak, valamint új munkakört kreáltak a weboldalak karbantartására.

Körbejárva a piacot 2002 tavaszán az Ipage integrált rendszert használó Ingram céget választották az állománygyarapítási és könyvfeldolgozási feladatok kiszervezéséhez. Jelenleg a könyvtár az új címek közel 50%-át a külső cég révén szerzi be teljesen felszerelt, „polcra kész” állapotban, katalógusrekordokkal együtt. A DVD-k és videók (2004-ben több mint 42 ezer egység) hasonló módon kerülnek a könyvtár állományába a Midwest Tape nevű cég közreműködésével.

Miközben a valóságos könyvtárat ilyen módon tették vonzóvá a látogatók számára, hozzáálltak a virtuális könyvtár fejlesztéséhez is. Két ígéretes tehetséget is találtak a könyvtárosok között, akikből vérbeli webfejlesztőt faragtak. A sikerre jellemző, hogy 2002 óta 42%-kal nőtt a honlap használata, és majd 30%-kal az OPAC-és adatbázis-használat. 2004-ben a legnagyobb denveri hetilap az olvasói között végzett közvélemény-kutatás alapján a DPL honlapját az év legjobb szabad hozzáférésű szolgáltatásának minősítette.

A tervek megvalósítása során persze akadtak problémák is. Nem sikerült például elérni, hogy a háttérben dolgozó és a közönségszolgálati munkatársak rotációban vegyenek részt egymás munkájában. 2001-ben pedig az állami források csökkentek radikálisan, ami miatt a „hozzáférési szolgáltatások” részleg létszáma 48-ról 20 főre csökkent.

2003-ban a gyarapítási keret 30%-kal lett kevesebb, és a kényszerű takarékoság miatt a fiókkönyvtárak nyitvatartási idejét is 15%-kal csökkenteni kellett. Meg kellett válniuk a Colorado Resource Center szereptől is, ami az egész államra kiterjedő tájékoztatói és könyvtárközi kölcsönzési szolgáltatásuk volt.

Bár minden okuk meglett volna rá, a csüggedés helyett elhatározták, hogy pozitív és kreatív energiáikat továbbra is a DPL fejlesztésére fordítják,

és nem néznek többé hátra. Sikerült is a szolgáltatási színvonalat magas szinten tartaniuk, annak ellenére, hogy a háttérben zajló munka már egyáltalán nem volt a régi.

Már 2004-ben kiderült, hogy jól döntöttek. Ekkor kapták meg a Könyvtári és Tájékoztatóstudományi Nemzeti Bizottságtól (NCLIS) a Kékszalag Rendet azért a Health Net nevű online egészségügyi információs szolgáltatásért, amely a DPL honlapjának részeként hozott létre a könyvtár egy évvel azelőtt még nem is létező informatikai csapata. A gyarapító és feldolgozó munkatársak pedig különböző egyéb szolgáltatások tevékenyen résztvevőivé váltak, így jelentős szerepük van például a hét minden napján 24 órában működő online tájékoztatásban. Ez sokkal nyitottabbá és együttműködőbbé tette a könyvtárosokat. A szolgáltatások racionalizálása, hatékonyságának növelése pedig olyan megtakarításokat eredményezett, melyek révén elkerülhetővé vált a további létszámcsoökkentés és a gyarapítási források csökkenése.

És ami a legfontosabb, hogy eredetileg kitűzött céljukat is elérték: a Denveri Városi Könyvtár a használók számára vonzó célállomássá vált.

(Fazokas Eszter)

06/372

LAVOIE, Johanne: Pistes de solutions pour l'amélioration des relations entre les services techniques et les services au public = Doc.Bibl. 52.vol. 2006. 1.no. 59-65.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Megoldások a feldolgozó szolgálat és az olvasószolgálat közötti kapcsolatok javítására

Hatékonyság; Kommunikáció -személyzetten belül; Feldolgozó munka; Olvasószolgálat

A feldolgozó és az olvasószolgálati feladatok alapvetően eltérőek. A feldolgozó tevékenység magában foglalja a gyarapítást, a dokumentumok feldolgozását, felszerelését, katalógusok létre-

hozását és gondozását; az olvasószolgálat pedig közvetlen tájékoztatást nyújt az olvasóknak. Közös azonban bennük, hogy olvasói igényeket elégítenek ki. E cél csak megfelelő egymás közti kommunikációval valósulhat meg. Mi, akik túlnyomórészt a hagyományos könyvtári rendszerben dolgozunk, tudjuk, hogy ez az együttműködés nem zökkenőmentes.

Honnan ered a két osztály megosztottsága? Anna E. Altman ennek két okát látja: egyrészt a gépesítéssel alapvetően megváltozott a katalógizáló viszonya fő „munkaeszközhöz”, a cédulához, másrészt a képzési idő túl hosszú ahhoz, hogy valaki mindkét munkakörben kiképezze magát. Margaret Bing a probléma kialakulását a 2. világháború utáni információ-, és technológiai robbanásnak, Gordon Stevenson a zárt szakmai közegnek tulajdonítja. A szerző feltérképezvén a témában született írásokat, öt megoldási alternatívát ajánl.

Az első: változtassuk meg a „feldolgozó” elnevezést! Sheila S. Intner szerint a „technikai kiszolgáló” elnevezés alárendeltséget sugall, ellentét a „tudományos” kifejezésnek, s ez a terminológia épp elég ahhoz, hogy kiüresedjék a feldolgozó munkát végző könyvtárosról alkotott kép. Ezért ő az „információs szolgálat”, „bibliográfiai szolgálat” vagy a „bibliográfiai információs szolgálat” elnevezést javasolja. E névváltoztatás a régi beidegződést levetkőző, alapvető gondolkodásbeli változást igénylő hosszú folyamatként vezethet eredményre, melyet kezddhetünk akár azzal, hogy az osztály könyvtárosait fizikailag láthatóbbá tesszük az intézményben.

A második: alakítsunk katalógizáló-tájékoztató bizottságot! Ruby F. Miller és Barbara J. Ford (1990) azt írják, hogy a fokozatosan keret és szabályok nélkülivé váló, a tájékoztató- és a feldolgozó osztályvezetők elnökletével, havi rendszerességgel megtartott beszélgetések – melyeken a dolgozóknak nem is volt kötelező megjeleniük – jó hatással voltak a könyvtárosok közti viszonyra. Ez a megoldás bármely könyvtárban megvalósítható, feltéve, hogy a dolgozók hajlan-

dóak benne részt venni.

A harmadik: szervezzünk közös továbbképzéseket! Ezek, miközben közelebb hozzák a kollégákat egymáshoz, lehetővé teszik, hogy pl. a katalógizálók bepillantást nyerjenek abba, hogy a tájékoztatók miként használják az általuk épített katalógust, és a tájékoztatók megismerkedjenek a legújabb technológiai fejlesztésekkel, vagy azokkal a szempontokkal, melyek szerint a katalógus épül. Ez a módszer tájékozottságot ad a könyvtári munkafolyamatokról, és kölcsönös tiszteletet ébreszt a kollégákban egymás munkája iránt.

A negyedik: alakítsunk ki olyan munkaállomásokot, ahol összekapcsolódhat a feldolgozó és a tájékoztatói tevékenység! Ennek a megoldásnak három lehetséges formája van. Az egyik, amelyben – és ez a gyakoribb eset – a katalógizáló néhány órát, helyettesítő jelleggel a tájékoztatásban tölt. A szakirodalom azt bizonyítja, hogy a katalógizáló olyan szakismerettel rendelkezik, ami az olvasónak csak előnyére lehet, bár – mivel egyoldalú – nem garantálja a kölcsönös tisztelet kialakulását. A második, lényegesen ritkább forma az, hogy a tájékoztatók vesznek át katalógizálói feladatokat. A szabványok olyan alapos ismeretét kívánja ez meg, hogy a tájékoztató becsületére váljon, ha itt helyt tud állni. Ideális a harmadik forma (a „*holistic librarian*” vagy „*holistic librarianship*”), amelyben a könyvtáros megosztja a munkaidejét a tájékoztatói és a feldolgozó munka között. Az Oswagói Egyetem könyvtárában az 1970-es évektől az a gyakorlat, hogy a dolgozók a saját munkakörükön kívül jártasak a többi könyvtárosi tevékenységben is. Hátrány, hogy az olvasó és az „alkalmi” tájékoztató kapcsolata nem folyamatos.

Az ötödik: gondoljuk újra a hagyományos könyvtári modellt! A Gorman-modell lényege, hogy a feladatokat szakemberek és nem-szakemberek által elvégzendőkre osztjuk fel. Pl. egy eredeti címleírást szakkönyvtáros, a rekord átvételét egy technikai munkatárs végezze. A Quebec-i Egyetemi Könyvtárban eszerint a dokumentációs tájékoztató szolgálat további „zónákra” bomlik,

melyek szaktudományok vagy szakértők szerint szerveződnek (pl. tájékoztató, feldolgozó, osztályozó, indexelő). Ettől elválik az általános szolgáltatás, pl. a kölcsönzés vagy a gyarapítás. Ez a modell tűnik a legjobbnak, bár bevezetése nem pusztán munkaszervezési kérdés, hanem szemléletbeli változást igényel.

(Bereiné Vasas Andrea)

06/373

CLEGG, Helen - MONTGOMERY, Susan: How to write an RFP for information products = Inf.Outlook. 10.vol. 2006. 6.no. 23-24.,27-31., 33 p.

Hogyan írjunk ki információs termékekre pályázatokat?

Pályázat -könyvtártudomány

Ha valaki információs terméket akar vásárolni, pontosan ismerje meg használói körének konkrét igényeit (szükségeit); állítson össze ajánlatkérést, mely tartalmazza a szállítóval szembeni igényeit; az almát almával, ne körtével hasonlítsa össze; ő vezérelje a folyamatot, ne hagyja, hogy a folyamat vezesse őt. A *folyamat és időigénye*: az első négy hét (esetleg kevesebb) telik a beszerzéssel foglalkozó csoport megalakításával, a használói igények megismerésével, az ajánlatkérés összeállításával, a lehetséges szállítók felderítésével és a részvételre felhívandók kiválogatásával. Az 5-6. (bonyolultabb esetben többedik) héten megbeszélések folynak a szállítókkal, válaszolni kell kérdéseikre, fogadni kell ajánlataikat. A 7-8. héten történhet az ajánlatok értékelése, a referenciák ellenőrzése. A 9-10. héten folytatódik a referenciák ellenőrzése, rövidülhet a lista, elkészül a prezentációk bemutatásának sorrendje. A 11-12. héten sor kerül a prezentációkra, befejeződik a válogatás, a jelöltek értesítést kapnak a döntésről.

Az *ajánlatkérés tartalma*: A bevezető adjon tájékoztatást a megrendelő cégről, a megrendelési szándék okairól és a felhasználói környezetről.

A szállítónak adandó instrukciók között szerepeljen az ajánlat kitöltésének módja, a legfontosabb adatok listája, a szállító kérdéseire választ adó személy neve és elérhetősége, az ajánlat benyújtása utáni kiegészítő, vagy módosító anyagok eljuttatásának rendje, a bizalmasan kezelendő adatok köre, az értékelés szempontjai, és annak világos közlése, hogy bármilyen komplett ajánlat befogadása sem jelent semmiféle kötelezettséget az ajánlatkérő részéről. A követelmények térjenek ki a tartalom, a keresési lehetőségek, a földrajzi és nyelvi lefedettség és bármely más tekintetben elvárt teljesítményre, az árra és a szerződés feltételeire, az ajánlatkérés érvényességi idejére, az eljárás során használható kommunikációs csatornákra, az esetleg figyelembe veendő jogszabályokra. A különleges követelmények között lehet kitérni a fizetés módjára (valutanem, határidő stb.), a betanítás és a támogatás kérdéseire, az információtechnológiai követelményekre, a szerzői jogi kérdésekre. Végül: legyen egy válaszformula (elektronikus ajánlatkérésnél egy kattintási lehetőség), hogy a szállító elfogadja-e az ajánlatkérést, azaz szándékozik-e ajánlatot adni.

Néhány jó tanács: beszélj több lehetséges szállítóval, mielőtt az ajánlatkérés összeállításába fognál! Gondold át, milyen információkra van szüksége a szállítónak ahhoz, hogy ajánlatot tudjon adni (pl.: nem tud árat kalkulálni, ha nem tudja, hány felhasználóval kell számolnia)! A specifikációba lehetőleg ne azt építsd be, amit a jelenlegi rendszered nyújt, légy nyitott más tartalmi és technológiai megoldásokra! Adj pontos meghatározásokat (a „média-monitoring” például igen szép varázsszó, de mindenkinek mást jelent)! Adj lehetőséget a szállítóknak, hogy kérdezzenek (gondolj az első napokban akár konferencia-beszélgetésre a meghívott szállítókkal)! Minél jobban ismered saját szükségleteidet, annál jobb alkupozícióban vagy.

(Mohor Jenő)

Lásd még 325, 379

Pénzügyi és gazdasági kérdések

06/374

RABE, Roman: Personaleinsatz mit Mathematik und Augenmass. Das Verteilungsmodell der Städtischen Bibliotheken Dresden = BuB. 58.Jg. 2006. 3.no. 222-228.p.

Res. angol és francia nyelven

A Drezdai Városi Könyvtár költségvetésének elosztási módszerei

Gyarapítási keret; Költségvetés; Matematikai módszerek; Személyzet; Városi könyvtár

A könyvtári szakirodalomban sok közlemény jelent meg a dologi költségvetés igény, illetve küldetés szerinti felosztásáról, de alig találni valamit a jelentősen nagyobb személyi költségvetéssel kapcsolatos számításokról. Egy könyvtár személyzeti igényére két tényező van a legnagyobb hatással: a nyitvatartási idő és a kölcsönzések száma. Mivel e két mutató különböző kategóriába esik (programok és szolgáltatások, illetve teljesítmény-mutatók), nem lehet őket egyetlen matematikai képletben eredményesen alkalmazni. Ezért a drezdai városi könyvtárban fiókkönyvtárként, két vonalon haladva fogtak hozzá a személyzeti igények kiszámításához, és a kétféle eredményt összehasonlítva készítették el a tervet az eltérő eredmények kiegyensúlyozásához. A matematikai modell egyik pozitív hatása lehet, hogy pl. egy könyvtárban a kölcsönzési statisztikák alapján új munkaerő felvételének szükségességét állapítják meg, amivel lehetővé teszik, hogy a nagyobb potenciális igények kielégítésére megnöveljék a nyitvatartási időt. Ily módon a nyitvatartási idő folyamatosan a kölcsönzési statisztikákból megállapított személyzeti igénnyel lesz párosítva, ahelyett, hogy központilag döntenének róla.

(Autoref. alapján)

06/375

CREASER, Claire - HAMBLIN, Yvonne - DAVIES, J. Eric: An assessment of potential efficiency gains through online content use = Program. 40.vol. 2006. 2.no. 178-189.p. Bibliogr.

Az online tartalmak használata által nyert lehetséges megtakarítás felbecsülése

Adatbázis; Gazdaságosság -könyvtárban; Hatékonyság; Gépi információkeresés; Információkeresés; Szolgáltatások használata

A felsőoktatásban és a kutatásban dolgozók információkeresési gyakorlatában az online publikációk egyre inkább háttérbe szorítják a nyomtatott forrásokat. A cikk egy kisebb, a JISC (Joint Information Systems Committee) megbízásából végzett tanulmány eredményeit közli, amely az online tartalomban rejlő gazdaságossági-megtakarítási lehetőségeket vizsgálta. Kiderült, hogy a brit egyetemeken a kutatók által végzett online információkeresésre fordított idő évente 277 teljes idejű alkalmazott munkaidejének felel meg, akik fizetése összesen kb. 7 millió font lenne. A manuális információkeresés kb. ötször annyi időt vesz igénybe, mint az online források használata. Az elektronikus bibliográfiai adatbázisoknak köszönhető fizetésbeli megtakarítást a kutatás adatai alapján évi 25 millió fontra becsülik.

(Autoref. alapján)

Lásd még 371

Személyzet

06/376

McKAY, Richard: Inspired hiring. Tools for success in interviewing and hiring library staff = Libr.Adm.Manage. 20.vol. 2006. 3.no. 128-130., 134.p.

Hogyan végezzünk sikeres könyvtárosi állásinterjút?

A sikeres állásinterjú lebonyolításának fogásait ismerteti cikkében a houstoni *San Jacinto College* könyvtárának igazgatója, amelynek lényegesebb elemeire térünk ki az alábbiakban.

A kiválasztás munkája a jelentkezők megrostálásával kezdődik, hiszen ekkor kell kiválasztanunk azokat a pályázókat, akiket érdemes állásinterjúra behívni: célszerű csak annyi pályázót választani, akik „beleférnek” egy fél munkanapba. A rostálást formai szempontok is segítik: nincs meg a szükséges végzettség, az írásos adatok ellentmondásosak vagy hiányzik a szükséges gyakorlat. (Előfordulhat az is, hogy egy közeli barát vagy előjárónk közeli rokona bekerül az állásra jelentkezők közé: találjuk meg a módját, hogy ne kelljen vele találkozunk!) Az intézmény vezetése számára lehetővé kell tenni, illetve fel kell készíteni őket, hogy az interjúbizottságban a legjobb két-három jelölttel találkozhassanak, ismerjék a mi szempontjainkat, és azt is, hogy milyen képességeket tartunk az alkalmazás szempontjából a legfontosabbnak. (Ha nem a legígéretesebb jelöltünk felé hajlanak, és érdemesnek látjuk szembeszállni velük, vessünk be pszichológiai eszközöket.)

Az állásinterjú alatt *felteendő kérdésekre* alaposan fel kell készülnünk: a megszokott kérdésekből keveset merítsünk (mi az erőssége, hogyan kezeli a stresszhelyzetet stb.), inkább a könyvtáros szakmával kapcsolatosakat tegyünk fel. (A válaszok persze elárulják majd, hogy a jelölt betanulta-e ezeket vagy sem, de érdemes a jelölt beszédmódjára, arcjátékára és testbeszédére is figyelni.)

Az interjú során értékeljük a pályázó általános megjelenését (megfelel-e a könyvtári követelményeknek), de semmiképp sem vessük össze elődjével: a munkakör legyen a meghatározó tényező. Ésszerű keretek között hagyjuk, hogy a jelölt szabadon beszéljen, mi magunk szorítkozzunk csak igenekre és nemekre. Figyeljünk arra is, ha a jelölt nem figyel a kérdésekre, vagy

félbeszakít bennünket: ezek intő jelek, mint az is, ha a jelölt valamilyen személyes problémával hozakodik elő, vagy viselkedése már nem írható csak az idegesség számlájára. Az interjúkat követően érdemes megkérdezni a bizottságot is, mi a véleményük a jelöltekről. A beszélgetés végére kiderül, ki a legígéretesebb, akinek most már eddigi pályáját is alaposabban szemügyre kell venni. (Időigényessége miatt mérlegeljük, hogy kell-e részletes referencia arról, akinek fel akarjuk ajánlani az állást, de ha nem akarunk hibázni, végezzük el ezt is.)

Az utolsó fázist, a szükséges *referenciák beszerzését* nem ruházhatjuk át másra, magunknak kell elvégezni. Ennek során telefonon kell felhívni jelöltünk előző és jelenlegi munkáltatóját (írásban ugyanis senki sem fog bizalmas információkkal szolgálni). Jobban célt érünk, ha sikerül valamilyen közös szakmai mozzanatot találni: ha ugyanarra az egyetemre jártunk, vannak közös ismerőseink stb. (Célszerű többször kimondanunk beszélgetőtársunk nevét, ami hatékony idegenekkel folytatott beszélgetések során.) A jelölt felkészültségéről érdemes kezdeni a beszélgetést. Vigyázat: ne szakítsuk félbe, hacsak nem kalandozik el, de ha kerüli a választ, kérdezzünk rá egyenesen. A jelenlegi munkáltatótól tudakoljuk meg azt is, milyen volt a jelölt legutóbbi minősítése, és kérdezzünk rá arra is, volt-e mostanában fegyelmi ügye, és ha igen, miért került erre sor.

Az alapos felderítőmunka nyomán teljes képet fogunk kapni a pályázó munkájáról és hozzáállásáról, ezek alapján pedig megalapozott, jó döntést hozhatunk.

(Murányi Lajos)

06/377

KENNEDY, Kathryn: Ten steps to a successful job match = Inf.Outlook. 10.vol. 2006. 5.no. 17-20.p.

A sikeres álláskeresés lépései

Munkabér, alkalmazás

A 2005-ben végzett diplomás könyvtáros – a floridai egyetem műszaki könyvtárának gyakorló munkatársa – friss tapasztalatait osztja meg olvasóival, a leendő álláskereső számára pedig tíz pontban foglalja össze a legfontosabb tudnivalókat és teendőket.

1. lépés: Döntsük el, milyen típusú könyvtárban szeretnénk dolgozni (pl. közművelődési, iskolai, egyetemi vagy szakkönyvtárban), és igyekezzünk személyes benyomásokat is szerezni (a környéken lévő intézményekben), valamint gyakorló könyvtárosok véleményét is megismerni (mit szeret a legjobban/legkevésbé a munkájában, hogyan telik egy napja stb.).
2. lépés: Nézzünk utána, hol keresnek könyvtáros munkaeót? (Ehhez néhány praktikus tanácsot és több internetcímet is közöl a szerző.)
3. lépés: Tanulmányozzunk át néhány könyvtári munkaköri leírást (pl. a könyvtár honlapján), hogy megismerjük a feladatokat és követelményeket.
4. lépés: Alakítsuk át úgy az önéletrajzunkat, hogy a kiírásban feltételként megfogalmazott ismeretek hangsúlyosabban szerepeljenek.
5. lépés: Jól fogalmazzuk meg a kísérőlevelet: legyen bemutatkozásunk pozitív és rövid.
6. lépés: Az állásinterjú előtt tájékozódjunk az intézményről (céljai, olvasótábora stb.), és készüljünk fel azokra a kérdésekre, amelyek biztosan elhangzanak majd (ehhez is ajánl mintákat (pl. a www.lisjobs.com/advice.htm címet), de nem szabad megfélemlkezni a megfelelő öltözetről sem. Készüljünk fel az általunk felteendő kérdésekre is (a leendő beosztásról, változik-e a munkakör a jövőben stb.).
7. lépés: Az állásinterjút követő napon illik köszönetet mondani (levélben vagy telefonon) az interjú megszervezőjének, lehetőleg valamilyen személyes mozzanatra is utalva, majd türelmesen várni kell.
8. lépés: Nem célszerű sürgetéssel zaklatni a

munkaadót, inkább várjuk ki az értesítést – közben folytassuk persze az álláskeresést, de a bérajánlatra adandó válaszukon is törhetjük a fejünk.

9. lépés: Az állást megkaptuk: itt az ideje, hogy néhány kérdést feltegyünk munkaadónknak. A várható munkabérről már volt szó, de ha keveselljük, most rákérdezhetünk, véglegese az ajánlat. Ekkor célszerű megmondani azt is, ha csak egy-két nap múlva tudunk munkába állni, és megkérdezni, milyen iratokra, bizonyítványokra van szükség.
10. lépés: Munkába álláskor mindig a betanulás az első feladat; szerzőnk pontos időbeosztás alapján vezették be a különböző munkafolyamatokba. Ha úgy érezzük, nem kapunk elég információt, kérdezzünk munkatársainktól, és képezzük is magunkat.

A „keretes részben” az amerikai szakkönyvtárak egyesületének (SLA) álláskeresést segítő webcímeit (pl. <http://www.sla.org/careers/>), ezek ismertetését olvashatjuk, és az önéletrajz átalakítására találunk példát.

(Murányi Lajos)

06/378

DEBROW, Anja: ...weil ich etwas Sinnvolles tun möchte! Freiwilligen-Arbeit in der Stadtbibliothek Bielefeld: ein Erfahrungs- und Zwischenbericht aus einem sozialen und berufspolitischen Experiment = ProLibris. 2005. 2.no. 80-82.p.

Kísérlet társadalmi munkások alkalmazására a Bielefeldi Városi Könyvtárban

Könyvtáros -társadalmi munkás; Városi könyvtár

A Bielefeldi Városi Könyvtár két fiókjának teljes nyilvános szolgálatát társadalmi munkások vették át 2004-ben, majd rövidesen ugyanez történt két másik fiókkönyvtárban is. Jelenleg a munka négy fiókkönyvtárban professzionális munkások nélkül folyik.

Az előzmények 2002-re nyúlnak vissza, mikor a

város gazdasági helyzete súlyos krízisbe jutott, ezért tervbe vették négy kisebb forgalmú, átlagosan 15 ezer dokumentumból álló külvárosi fiókkönyvtár bezárását. A tervek heves tiltakozást váltottak ki az érintett városrészek önkormányzataiból, iskoláiból és polgáraiból, több mint ezer aláírással követelték a könyvtárak további működtetését. Mindennek következményeként 2003 májusában úgy döntött a városi közigazgatás, hogy társadalmi munkások alkalmazásával módot ad a könyvtárak további működésére. A városi könyvtár az érintett városrészek képviselőinek bevonásával részletes tervet dolgozott ki a könyvtárak új működési rendjéről, az ún. „bielefeldi modellről”.

A munkadíj nélkül vállalkozó társadalmi munkások a könyvtárak teljes működtetését átvették. Előzetesen a városi könyvtárban egyhetes szakmai képzésben részesültek, és kézhez kapták az alapfokú könyvtárkezelési ismereteket tartalmazó kézikönyvet. Az előkészítés gyakorlati teszttel végződött. A társadalmi munkások tevékenységének szervezésére és támogatására a városi könyvtár összesen egy főfoglalkozású státust biztosított.

Nem csak a munkabérrel takarékoskodtak: a városi könyvtár a továbbiakban csak az előfizetett hírlapok anyagi terhét vállalta, az állománygyarapítás további költségeit a társadalmi munkásoknak kell adományok és szponzorok útján biztosítaniuk. Az állománygyarapítás tartalmi és formai feladatait viszont továbbra is a városi könyvtár szakszemélyzete végzi. A könyvtárak nyitvatartási ideje nem változott.

Az új modell szerint működő négy fiókkönyvtárban nyolcvanöt társadalmi munkás dolgozik. A városi könyvtár szerződést kötött velük, amely rögzíti a munkavégzés jellegét és ingyenességét. Ugyanakkor vállalja a dolgozók biztosítását és az utazásukhoz szükséges bérlleteik költségeit.

A bielefeldi modell kompromisszum, egyrészt a professzionális könyvtári munka igényessége, másrészt a városi szolgáltatások megtartásának lehetősége között. Ez a modell a polgári kezde-

ményezőkézséget figyelembe vevő és szolgáltatába állító új működési struktúra. Árnoldala, hogy a takarékosági intézkedések következtében fennáll a könyvtáros szakembereknek a munkaterületekről való kivonásának a veszélye, ugyanakkor azonban a modell mellett több érv is szól: a társadalmi munkások rendkívül lelkesek, az érintett városrészekben sikerült a könyvtári szolgáltatást megőrizni, az új munkaerők rendkívül aktívak az adományozók és a szponzorok felkutatásában, a könyvtárak „polgárközelivé” váltak.

A modell távolabbi jövője több tényezőről függ: a politikai döntésektől, jogszabályoktól, az önként jelentkezők folyamatos utánpótlásától. Jelenleg azonban Bielefeld minden érdekeltje számára előnyt jelent az új vállalkozás.

(Katsányi Sándor)

06/379

BALLARD, Angela - BLESSING, Laura: Organizational socialization through employee orientations at North Carolina State University Libraries = Coll.Res.Lib. 67.vol. 2006. 3.no. 240-248.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

Szervezeti szocializáció a munkatársak tájékoztatásával a North Carolina State University könyvtárában

Egyetemi könyvtár; Kommunikáció -személyzetén belül; Munkahelyi légkör

Az Észak-Karolinai Állami Egyetem könyvtára hatékony munkatársi tájékoztató programot szervezett annak tudatában, hogy a korai szervezeti szocializáció segíti az új alkalmazottak sikeres munkáját. A program tájékoztató előadásokból, ellenőrző feladatsorból és a könyvtár vezető és más munkatársaival való egyéni találkozókból áll. A program minden része a szocializációs tényezőkre koncentrálnak, melyek között kiemelt szerepet kap a könyvtár küldetésének és értékeinek megismerése, a szervezet kulcsembereivel való találkozás, és a többi új kollégával való

megismerkedés. A cikk részletesen bemutatja a munkatársai tájékoztató programot és az azt támogató kutatást.

(Autoref.)

Lásd még 306, 369-370

Marketing, közönségkapcsolatok

06/380

RAMSAY, Karen M. - KINNIE, Jim: The embedded librarian = Libr.J. 131.vol. 2006. 6.no. 34-35.p.

A beépített könyvtáros, avagy: „ha nem megy a hegy Jupiterhez...”

Egyetemi könyvtár; Public relations; Referenz; Távkutatás

A könyvtárosok évekig az olvasók becsalogatására koncentráltak, de ez ma már nem elég: ki kell lépni a falak közül, a diákok és az oktatók közötti mindennapos interakció integráns részévé kell válniuk.

A *Rhode Islandi Egyetem* (University of Rhode Island, URI) könyvtára már több kísérletet tett erre: némelyik egészen új, amit már tesztelnek is, a többi még tervezési szakaszban van.

A távkutatásban részt vevő diákok segítése jól ismert feladat az egyetemi könyvtárak számára, de az URI könyvtára az egyetemmel karöltve fejleszt tovább távkutatási programját: a nemrég megalakult, távkutatással foglalkozó bizottságnak és a tanítás hatékonyságáért felelős állandó bizottságnak egy könyvtáros is a tagja lett, hamarosan pedig a tantermekben is meg fog jeleni egyikük.

Elvileg a diákoknak a könyvtárba be sem kell menniük szakirodalomért, hiszen ott van az internet: a könyvtárosok azonban tudják, a távkutatásban részt vevő diákoknak éppen úgy szükségük van könyvtári forrásokra – ha nem jobban –, mint a többi hallgatónak. Bár jelentős mértékben gyarapodtak az URI könyvtárának

elektronikus forrásai (közel 70 adatbázisuk és 23 650 folyóiratuk van), mégsem vált általános gyakorlattá az értékes oldalak és információk felismerése és használata. És itt kerül a képbe a „beépített” könyvtáros: 2005 tavaszán felajánlották e-mailben a tanszékeknek, hogy távkutatási kurzusaikon a diákoknak segítséget nyújtanak a dolgozatok megírásában. (Csak egyetlen egy tanszék élt a lehetőséggel!) 2005 őszén azután személyesen kereste fel egy könyvtáros azokat az oktatókat, akiknek a kurzusán írásbeli dolgozatot kellett írni a hallgatóknak; ekkor már négyen voltak hajlandók a könyvtárost segítőként bevonni az oktatómunkába.

A könyvtárban ugyanúgy bánnak a távtanulókkal, mint a többiekkel: útbaigazítással szolgálnak, kérésükre tájékoztatást adnak. A segítségnyújtás egy webes felületen (*WebCT*) elektronikus levelek formájában vagy a hirdetőtáblára (*discussion board*) kihelyezett információk (keresési stratégiák, a tanultakhoz kapcsolódó irodalom) révén folyik. A témaválasztás után egy útmutatóval aztán az irodalomkutatás főbb lépéseit is ismertetik. Ha a hallgatóknak további információkra van szükségük, a folyóiratcikkek kereséséről is kapnak tájékoztatást, írásban. (Ezt egészíti ki a „Bevezetés az információs ismeretekbe” című kurzus – *LIB 120 Introduction to Information literacy*, <http://www.uri.edu/library/lib120/> –, melyet a nyári szemeszteren lehet felvenni.)

A tájékoztatás megújítása a másik követendő út. Az URI könyvtára részt vesz a HELIN (Higher Education Library Information Network) konzorciumban, melynek keretében egy speciális szoftver alkalmazásával végeztek közösen virtuális tájékoztatást, de ez azután sikertelensége miatt abbamaradt. 2005 szeptembere óta más megoldással próbálkoznak: a könyvtár honlapján chat formájában (*Instant Messaging, IM*) biztosítanak szakirodalmi tájékoztatást a hallgatóknak, ami hamar népszerűvé vált.

A harmadik újdonság a diákok számára indított (divatos) könyvtári *blog* bevezetése, bár a szakirodalom alig ír arról, vajon érdemes-e ezt

a formát alapvető intézményi értékek népszerűsítésére használni. Céljuk az, hogy az egyetemi közösséget tájékoztassák a könyvtár új szerzeményeiről, ösztönözzék a tanárokat, hogy ezeket fel is használják az oktatásban, illetve segítsék a diákokat az alaposabb felkészülés érdekében. Természetesen az új szolgáltatás népszerűsítése is fontos, ezért a könyvtárban elhelyezett szórólapokkal és hirdetésekkel is felhívják rá a figyelmet. (Minderről bővebben a <http://www.uri.edu/library> címen, címen olvashatunk.)

(*Murányi Lajos*)

06/381

SUTTON, Lynn - WOMACK, H. David Giz: Got game? Hosting game night in an academic library = Coll.Res.Lib.News. 67.vol. 2006. 3.no. 173-176.p. Bibliogr. 6 tétel.

Számítógépes játékok éjszakája egy egyetemi könyvtárban

Egyetemi könyvtár; Játék; Könyvtárpropaganda

2005 szeptemberének második heti péntek éjszakáján számítógépes és videojátékok zajától volt hangos a Wake Forest egyetem Z. Smith Reynolds könyvtárának átriuma. Mi történt? Csak annyi, hogy a könyvtárosok szerették volna a gólyákat a könyvtárba csábítani, és mivel lehetett volna ezt leginkább megtenni, mint a járványszerűen elterjedt elektronikus játékok felkínálásával?

Ugyanis a kollégák tudatában voltak, hogy a 2005-ös közgazdasági Nobel-díjat két olyan kutató nyerte, akik a játékelméletet alkalmazták a közpolitika (public policy) vizsgálatában, hogy az elektronikus játékipar bevételei már túlszárnyalták a filmgyártását, valamint, hogy az a generáció, mely a 80-as években az iskolai és közkönyvtárakban a Super Mariot nyúzta, mára egyetemista korú lett. Eljött hát az idő, hogy a felsőoktatási könyvtárak is éljenek a játék adta lehetőségekkel.

A könyvtár információtechnológiai központjának

munkatársai szövetkeztek az információtechnológiai tanácsadó szolgálatot ellátó hallgatókkal, akik nagy lelkesedéssel üdvözölték a számítógépes játékok éjszakájának gondolatát.

A könyvtár gyönyörű átriumának egyik felét az Xbox-os Halo2, másik oldalát a PlayStation2-n játszható Madden számára rendezték be. Az eszközöket hálózatba kötötték, hogy minél több látogató vehessen részt egyszerre a játékokban, és hét projektort illetve képernyőt helyeztek el, amelyeken a nézők számára is követhetővé váltak az események. Egyszerre 28 játékos játszhatott a két legnépszerűbb játékkal. Akik viszont inkább másra vágytak, a környező tanulószobákban hódolhattak játékszenvedélyüknek.

A programot természetesen reklámkampány előzte meg. A kollégium halljában plakátok hívták fel a figyelmet a rendkívüli éjszakára, a hallgatói weboldalon pedig a heti eseménynaptárból értesülhettek róla. A leghatásosabbnak persze az újoncoknak személyre szólóan küldött e-mail bizonyult, alighogy elküldték őket, máris kezdtek beérkezni a helyfoglalások.

Péntek este hétkor, pontban a könyvtár szokásos zárási idejében, a kapunál már gyülekeztek az érdeklődők, kezükben saját kontrollerükkel (játékvezérlő). Előjegyzéseik alapján a megfelelő gépekhez kísérték őket, és kezdődhetett a harc a Halo2-n, és a hatalmas amerikai futball-küzdelem a Madden-nel. Erre az éjszakára még az évesi tilalmat is felfüggesztették az átriumban, hús-pizza, üdítőitalok és aprósütemény állt a harcban megfáradt játékosok rendelkezésére – nem kevéssé növelve a könyvtári éj vonzerejét.

Nyolc egyetemista és hét könyvtáros gondoskodott a technikai támogatásról és a folyamatos élelem-utánpótlásról, így az áramkörök túlterheléséből adódó kétszeri áramszünet sem törhette meg a játékosok lendületét. Az est végén egyszerre tizenhatan játszottak egymás ellen a Halo2 futurisztikus labirintusában keresve-lődözve az ellenséget. A harcnak 11 órakor lett vége, a résztvevők fogták a kontrollerjeiket, lelkesen és hálásan köszönetet mondtak a vendéglátóknak – és

egészen nyilvánvalóan szívesen maradtak volna a könyvtárban az új hátralevő részében is.

A visszajelzések egyértelműen pozitívak voltak. Az információtechnológiai központ munkatársait a következő napokban lépten-nyomon megállították a hallgatók, azt kérdezgetve, mikor lesz a következő játék új. Az is kiderült, hogy a játékosok nagy része ezt megelőzően valóban nem volt még a könyvtárban, tehát a marketing elérte célját, miközben az összköltség – a projektorbérlés és az enni-innivaló – mindössze csak 425 dollárt tett ki.

Néhány tanulság is adódott, melyeket a következő éjszaka szervezésekor figyelembe vesznek majd: a Halo2 legeredményesebb lovagjai számára legközelebb díjakat és trófeákat tűznek ki, több helyen fogják reklámozni a soron következő eseményt, beszerzik a Madden új változatát, Xbox-okat és PS2 konzolokat fognak bérelni, hogy az utcáról betévedők is játszhassanak, a ségederők pedig aznapi programjukba egy délutáni szundikálást is beiktatnak, hogy erejük teljében állhassanak a játékosok szolgálatára.

Mindebből látható, hogy a játék bevonása a könyvtár tevékenységébe nemhogy nem rombolja a tanintézmény és a könyvtár komolyságát és méltóságát, hanem eredményesen sugallja a hallgatók számára, hogy a könyvtár lépést tart velük. Ezek után a felsőoktatási intézmények könyvtárainak már csak azt a kérdést kell feltenniük maguknak: na, akkor játszunk?

(Fazokas Eszter)

06/382

MEULEMANS, Yvonne Nalani - FIEGEN, Ann Manning: Using business student consultants to benchmark and develop a library marketing plan = J.Bus.Fin.Librariansh. 11.vol. 2006. 3.no. 19-31.p.

Üzleti tanulmányokat folytató hallgatók bevonása a benchmarking vizsgálatokba és egy könyvtár marketingtervének elkészítésébe

Hatékonyág; Költözés; Marketing; Tervezés

@HAW=[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Egy egyéves üzleti tanfolyam hallgatói, akik „tanácsadóként” segítettek a könyvtárosokat, marketingtervet készítettek a San Marcosi Kaliforniai Állami Egyetem könyvtárának új épületbe költöztetéséhez. A projekt célja az volt, hogy a készülő marketingterv kommunikációs és tervezési eszközként is szolgáljon a könyvtár költözéséhez. A folyamat minden stádiumában a hallgatók jobban tisztában voltak a könyvtári szolgáltatásokkal és gyűjteményekkel, mint az egyetemi oktatók. A hallgatók javaslatai értékesek voltak a tevékenységek tervezésénél. A hallgatói tanácsadó csapat fontos szolgálatot tett a könyvtárnak, és bepillantást nyert egy egyetemi könyvtár vezetésének komplex feladatába.

(Autoref.)

06/383

LAPOINTE, Linda M.: Coffee anyone? How marketing classes helped develop a business plan for a college library café = Coll.Res.Lib.News. 67.vol. 2006. 4.no. 97-99.p.

Kávét valakinek? Hogyan segített a marketing-tanfolyam egy főiskolai kávézó üzleti tervének kidolgozásában

Főiskolai könyvtár; Gyakorlati képzés; Marketing

Mi jut eszünkbe a kávéházakról? Kávénk fölött csendes beszélgető vagy politikai vitába melegegett vendégek, intellektuális eszmecsere, versolvasás, békés elmélkedés és nagy nevetések. Vajon lehetséges-e ezt a kellemes hangulatot egy főiskolai könyvtárban is megteremteni? És egy könyvtári kávézó meg tudná-e változtatni a hallgatókban élő hagyományos képet a csendes, elhagyott könyvtárról? Érdemes-e kipróbálni, hogy a kellemes és kényelmes környezet bátorítja-e a szellemes társalgást, a jókedvű, közös tanulást? A Moravian College munkatársai azt gondolták: miért is ne?

Persze, a könyvtárosoknak nincs túl sok túl sok gyakorlatuk az üzleti vállalkozásokban. De a Moravian College and Moravian Theological Seminary Reeves Library-ben a könyvtárosoknak szerencsájuk volt. Költségvetés-kezelési tapasztalataikat egy marketinget oktató professzor segítségével sikerült kamatoztatniuk a kávézó létrehozásában és működtetésében. Az új tanár ugyanis az üzleti tervezést és marketinget a hallgatók környezetében fellelhető valódi vállalkozást használva példaként, valós szituációkra alapozva tervezte oktatni.

A cikk írójának és a professzornak szinte egyszerre esett le a tantusz: a könyvtári kávézó beindítása ideális lenne e célra. Így a hallgatók kamatoztathatják tudásukat, az üzleti életben járatlan könyvtárosok pedig megfelelő segítséget kaphatnak a vállalkozás beindításához. A diákok feladata tehát egy részletes kávéházi marketingterv összeállítása volt, beleértve a célközönség kijelölését, a projekt költségeinek meghatározását és a marketingstratégia kialakítását.

A könyvtárosok egyöntetűen úgy döntöttek, belevágnak a feladatba, mivel a kávézó ötletével a főiskola vezetése egyetértett ugyan, de anyagilag nem támogatta, viszont a működtetéséből származó haszon nagyon jól jött volna más projektek finanszírozásához.

A könyvtárosok a marketinget oktató tanárral konzultálva meghatározták az elérendő célokat és a teendőket. Ezek után a hagyományos könyvtárhasználati órákon a könyvtári források ismeretése helyett a leendő kávézó céljáról és marketingtervről beszélgettek. Hét hallgatói csapat állított össze a marketingtervre vonatkozó prezentációt. A könyvtáros feltehetően kérdéseit, és csak bámult, milyen ötletesen oldották meg a feladatot a hallgatók. Volt olyan csoport, amelyik video-bemutatót tartott, mások a leendő kávéház nevével és logójával ékített pólót csináltattak. A szemeszter végén leadott, kinyomtatott tervek-ből a könyvtárosok aztán számos ideát hasznosítottak a kávézó megvalósításakor. És még egy váratlan és örömteli meglepetés származott a kö-

zös munkából: a „Végzős Hallgatók Ajándéka” elnevezésű adományt is megkapta a könyvtár, köszönhetően azoknak a csapattagoknak, akik a diákönkormányzatban lobbiztak ennek érdekében. Az összeg fedezte a leendő kávézó vizes és elektromos eszközeinek szerelési költségeit, valamint a vonzó, vendégcsalogató bútorok beszerzését.

A diákok lelkesedése a könyvtárosokat is megerősítette abbéli hitükben, hogy bizony elérkezett a könyvtári kávéház ideje, a diákoknak szükségük van erre az új intézményre.

Egy évvel később valósággá vált az álom, a kávéház működik, és méltó helyévé vált az intellektuális közösségi életnek. Törzsközönsége nőttön-nő, a diákokon kívül hűséges látogatói az oktatók és a könyvtárosok is. Az öregdiákokból álló könyvtárbaráti kör tagjai is előszeretettel támogatják különböző ajándékokkal. Számos esemény helyszínéül szolgál: a főiskolai karok itt tartják könyvtári forrásokkal kapcsolatos műhelyfoglalkozásaikat, és számon tartják a csapatépítő tréningek szervezésénél is. A kávézó mindenben igyekszik közönsége kedvében járni. Bemutatóhelyévé vált a diákok művészeti alkotásainak, nyitvatartási idejét vizsgaidőszakban megnövelte, jazz esteknek ad otthont a stresszes év végi időszakban, és még a kávé árát is lejjebb vitték. Erőfeszítéseiknek köszönhetően a kávézó bankszámlája roppant egészséges képet mutat. A könyvtári kávéház új neve pedig: AfterWords Café lett.

Egy átlagos napon elnézve a kávéjuk fölött beszélgető diákokat és tanárokat, a kanapén újságot szétteregetve olvasó fiatalokat, a politikai vicceken hangosan hahotázó vendégeket, úgy tűnik, valóban érdemes volt megpróbálkozni a hagyományos könyvtárkép megváltoztatásával – a kísérlet sikerült! A könyvtár használói szemében is vendégszerető helyévé vált. És ez a könyvtárosoknak is jó okot ad a mosolyra.

(Fazokas Eszter)

Lásd még 348

Felhasználók és használat

Általános kérdések

06/384

HOLT, Glen E. - HOLT, Leslie E.: Setting and applying appropriate rules governing patron behavior = Public Libr.Q.. 24.vol. 2005. 1.no. 73-85.p.

A használók viselkedésének szabályozása megfelelő útmutatók kidolgozásával és alkalmazásával

Közművelődési könyvtár; Rendbontás; Szabályzat-könyvtári

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Az intézmény és a szolgálat egészének érdeke, hogy a könyvtár tisztazza, miképpen kezeli a helytelen használói viselkedésből fakadó problémákat. Abból kell kiindulni, hogy a közkönyvtár használata nem jog, hanem privilégium, amelyet törvény és a fenntartó szabályoz; ez a privilégium felfüggeszthető, ha valaki úgy viselkedik, hogy veszélyt vagy kellemetlenséget okoz másoknak vagy a személyzetnek. Ezt a magatartást a könyvtár megakadályozhatja az érvényes törvények és a saját szabályzata alapján.

Ezért célszerű kidolgozni a könyvtár által követendő politikai irányvonalat az ilyen esetekre nézve, s jóváhagyatni a könyvtár irányító testületével. Az ehhez vezető lépések a következők lehetnek.

1. A szabályzatnak a problematikus viselkedéssel, és nem a problematikus használókkal kell foglalkoznia.
2. A kérdéskörben járatos jogász bevonása feltétlenül kívánatos.
3. A szabályzatban tisztázandó, melyek azok

az intézkedések, amelyeket a könyvtár munkatársai megtehetnek, illetve meg kell tenniük.

4. Egyszerű, köznapi nyelv használható, hogy érthető legyen mind a személyzet, mind a használók számára.
5. A szabályzat tervezetét alaposan meg kell vitatni a könyvtár munkatársaival.
6. Célszerű összeállítani azoknak a szervezeteknek a listáját, amelyek adott esetekben segítséget nyújthatnak (pl. közfürdők, anyavédő intézetek stb.).
7. Tréningek szervezése a személyzet számára.
8. A tréningek keretében megismertetni jogaikkal a könyvtárosokat.
9. Megtanítani a személyzetet arra, hogyan készítsen jelentést a szabályzatba ütköző viselkedésről, eseményekről.
10. A felső vezetésből kijelölni azt a személyt, akihez a jelentések befutnak, s aki segítséget nyújt az ügyben eljáró könyvtárosnak.
11. Ha szükséges, hivatásos biztonsági őrköt kell alkalmazni, vagy mellékállást vállaló rendőröket.
12. A szolgálatot teljesítő rendőrrjárőrökkel tanácsos szívélyes kapcsolatot kiépíteni (behívni őket a könyvtárban, melegedő helyet nyújtani neki, megkínálni őket egy kávéval stb.).

Példaként ismertetik a szerzők a St. Louis Public Library szabályzatát, amely a használók helytelen viselkedése okozta problémák kezelésével foglalkozik. A könyvtár meglehetősen nehéz társadalmi körülmények között működik, s a szabályzat nagy segítséget nyújtott számára a zavartalan működés fenntartásához. A dokumentum két fő fejezetből áll: az első azokkal a könyvtárban meg nem tört cselekményekkel és

viselkedési formákkal foglalkozik, amelyek szövetségi és a Missouri állam által kibocsátott törvényekbe, a második pedig azokkal, amelyek a könyvtár használati szabályzatába ütköznek. A helytelen viselkedést minden esetben szankcionálják; a szankciók a figyelmeztetéstől az aznapi vagy éves kitiltásig terjednek. A szabályzat rögzíti azt is, hogyan kell a könyvtárosoknak fellépniük, milyen esetben kell az illetékes hatóságokat, a rendőrséget értesíteniük.

(Papp István)

06/385

HASSAN MONTERO, Yusef: Factores del diseno web orientado a la satisfacción y no-frustración de uso = Rev.Esp.Doc.Cient. 29.vol. 2006. 2.no. 239-257.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

A használókat nem frusztráló és elégedettségüket célzó webtervezés tényezői

Hatékonyág; Honlap; Igény; Tipográfiai szerkesztés

A honlap tervezésekor dől el, hogy használója elégedett lesz-e. Ennek számos összetevője lehet, melyek közül hét emelendő ki: a funkcionalitás, hozzáférhetőség, megtalálhatóság, hasznosság, esztétika, megbízhatóság és használhatóság. Legfontosabb szerepe a használhatóságnak van, mely kölcsönös egymásra hatásban áll az összes többi tényezővel.

Egyes tényezők fontossága tartalomfüggő is lehet: a megbízhatóság különösen fontos az e-kereskedelemben, a pénzügyek, az orvostudomány vagy az elektronikus kormányzati tevékenység terén, míg más esetekben kevésbé lényeges. Az esztétikum pedig a szórakoztató weblapoknál lehet alapkövetelmény, másutt ilyen fontossága nincs. Más tényezők viszont minden szakterületen egyformán fontosak: a használhatóság, hasznosság, hozzáférhetőség és megtalálhatóság szektorfüggetlen. A tényezők irányultságukat te-

kintve két csoportra oszthatók. Higiénés jellegűek azok, amelyek a frusztráció megelőzését szolgálják: ilyenek a funkcionalitás, a hozzáférhetőség és a megtalálhatóság. A motivációk pedig a használó elégedettségét váltják ki, mint a hasznosság, az esztétikum és a megbízhatóság. A használhatóság, mely az értékelés és a gyakorlat szempontjából egyaránt alapvetően fontos, egyszerre higiénés és motivációs jellegű. A tényezők rendszerezésének ez a modellje kiterjeszhető a további, kisebb jelentőségű, vagy csak bizonyos esetekben fontos tényezőkre is.

Ugyanakkor nem lényegtelen annak megállapítása sem, hogy a tervezés során mely tényezőkért ki a szakmai felelős (így pl. a funkcionalitásért a programozó vagy a webfejlesztő, a rendszer-adminisztrátor; az esztétikumért – természetesen a vizuális vagy grafikai tervező, a megbízhatóságért a fejlesztő csoport stb.).

(Mohor Jenő)

Használat- és igényvizsgálat

06/386

KOŽEVNIKOVA, Elena Semenova: Internet v naučnoj biblioteki: rezul'taty issledovaniâ auditorii pol'zovatelej = Bibliotekovedenie. 2006. 1.no. 51-54.p.

Internet a tudományos könyvtárban: egy használói felmérés eredményei

Felmérés [forma]; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások használata

Az „Olvasó és az internet” kutatási téma keretében a szerző ezúttal a Bajkái Állami Gazdasági és Jogi Egyetem tudományos könyvtárában végzett kutatásairól számol be. Az eredmények a hallgatók és aspiránsok (doktoranduszok) tevékenységének és motivációinak elemzésére alapulnak. Eszközként nyitott és zárt kérdőíveket, az elbeszélgetés és interjú módszerét alkalmazták. A részvétel önkéntes volt.

Az eredmények a következő adatokra épülnek: az olvasók száma mintegy 12 ezer hallgató és 600 aspiráns, több mint 1100, egységes hálózatban működő számítógép, 14 tanteremben van internetkapcsolat, egy-egy teremben 25 géppel, 67 automatizált munkahely (ebből azonban nem mindegyiknek van hálózati kapcsolata), a hallgatók 69%-ának és az aspiránsok 76%-nak van otthon számítógépe. Mindkét kör a gépet ismeretszerzési és üzleti célokra használja. Azok közül, akiknek otthon is van számítógépük, 28% otthonról internetezik. A többiek 91%-a az egyetemi termekből, 9%-a internetkávézóból lép be a hálózatba. A válaszadók mindössze 1%-a állította, hogy nem használja a világhálót. Azok száma, akik naponta interneteznek („internetlakók”), 18%-ot tett ki. A hálón naponta töltött idő 15 perctől 10 óráig terjed, az átlag azonban napi 2-3 óra.

A motivációk elemzése a következő képet adta: ismeretszerzés – 94%, kommunikáció – 70%, játék – 27%, ügyintézés – 12%, önmegvalósítás – 3%. A kérdőívben önálló kérdésként szerepelt az elektronikus könyvtárak használata. Az erre adott válaszok szerint az aspiránsok elsősorban az INION (társadalomtudományi információs intézet), az oroszországi együttműködési hálózatokban részt vevő könyvtárak és a külföldi könyvtárak honlapjait keresik fel elsősorban, míg a hallgatók az Oroszországi Állami Könyvtárat (RGB) és a GPNTB virtuális könyvtárát részesítik előnyben.

„Az internet illetve a könyvtáros segítségével lehet-e könnyebben megtalálni a keresett információt?” kérdéskörben az internetet negatívan értékelték a válaszadók 72%-a, míg a könyvtárosok munkájával mindössze 7% volt elégedetlen. A hipertextes keresések rosszabb eredményeinek okát 12% abban látja, hogy túl sok a honlap, 44% abban, hogy sok az ismétlődő honlap, 44% pedig abban, hogy nem lehet előre megbecsülni, milyen választ fog kapni.

A számok azt bizonyítják, hogy az olvasóknak nincs elegendő ismeretük és tapasztalatuk a vir-

tuális térben folytatandó munkához, tökéletesíteni kell a protokollokat a több mint ötmillió honlap kezeléséhez, és hasznos a könyvtáros jelenléte az internettermekben.

Arra a kérdésre, hogy mennyi idő elteltével kezdenek fáradtságot érezni, a hallgatók 50%-a és az aspiránsok 67%-a válaszolta, hogy egy óra múltán. 4 óra után a fáradtságot 32%, illetve 33% jelezte, mindössze a hallgatók 18%-a számolt be arról, hogy nincs ilyen érzése. Azt, hogy az internetes munka során nincs rossz közérzete, mindössze 3% jelezte.

Az utóbbi években az olvasók 23%-ának romlott a látása, 34%-nál jelentkeztek idegi, 9%-nál pedig mozgásszervi megbetegedések.

Megállapították, hogy a képek egymás utáni gyors felvillanása, a jelek, képek gyors változása segíti a gyorsolvasási technika önálló elsajátítását. Nőnek az agy információgyűjtési, -tárolási, feldolgozási, -átadási és az előállításához szükséges biológiai lehetőségei. Az internetes munka erősíti az ember operatív memóriáját, mivel az információ megjegyzéséhez, tárolásához és felidézéshez szükséges folyamatok elsősorban az egyén céljait szolgálják.

A 2004-ben a Szibériai Szövetségi Kerületben végzett felmérések szerint 1,9 millió internethasználót tartottak nyilván, közülük 41% otthonából kereste fel a világhálót.

(Viszocsekné Péteri Éva)

06/387

GERVAIS, Sylvie - ARSENAULT, Clément: Habiletés en recherche d'information des étudiants de première année universitaire en sciences de l'éducation = Doc.Bibl. 51.vol. 2005. 4.no. 241-257.p. Bibliogr.

Res. angol és spanyol nyelven

Elsőéves tanárképzős hallgatók információkeresési szokásai

Egyetemi hallgató; Felmérés [forma]; Gépi információkeresés; Használói szokások

A cikk egy kutatás eredményeit közli, amelyben elsőéves tanárképzős hallgatók információkeresési képességeit vizsgálták. Kvalitatív és kvantitatív módszert használtak; az előbbi a hallgatók közvetlen megfigyelésén alapult, az utóbbi kérdőíves felmérésre épült. A kutatásban összesen 24 hallgató vett részt. Az eredmények azt mutatják, hogy a résztvevőknek főleg a keresési folyamat első szakaszában voltak nehézségeik, amikor az információigényt kellett definiálni. Ezért oktatásuk során a jövőben a kutatási téma definiálására kell nagyobb hangsúlyt fektetni.

(Autoref.)

06/388

NICHOLSON, Scott: Digital library archeology: a conceptual framework for understanding library use through artifact-based evaluation = Libr.Q. 75.vol. 2005. 4.no. 496-520.p. Bibliogr. 37 tétel.

A digitális könyvtárak használatának feltárása régészeti módszerekkel

Elektronikus könyvtár; Használói szokások; Könyvtártudományi kutatás

A régészek fizikai helyeken talált tárgyi leletek alapján próbálják elképzelni és megérteni azokat az embereket, akik az adott területen éltek. Ugyanígy a digitális könyvtárat használók is hagynak maguk után adatokon alapuló tárgyi leleteket a virtuális térben folytatott tevékenységükről. A digitális könyvtári „régészek” összegyűjthetik ezeket a leleteket, és olyan induktív technikák segítségével mint pl. az adatbányászat (bibliomining), általánosításokat tehetnek. Ezek az általánosítások az alapjai a hipotéziseknek, amelyeket azután tesztelnek, hogy a könyvtári szolgáltatásokról és használóikról képet kapjanak. A cikk a hagyományos régészeti módszerek fejlődését mutatja be, és alkalmazza egy elméleti vázlat készítéséhez a digitális könyvtárak leletek alapján történő értékelésére.

(Autoref.)

06/389

GHARBI, Zeineb: Des étudiants de l'Université de Montréal expérimentent la lecture électronique avec NetLibrary = Doc.Bibl. 52.vol. 2006. 1.no. 49-57.p. Bibliogr. látjegyzetekben.

Res. angol és spanyol nyelven

A Montreali Egyetem hallgatóinak tapasztalatai a NetLibrary által szolgáltatott elektronikus könyvek olvasásával kapcsolatban

Egyetemi hallgató; Elektronikus könyv; Szolgáltatások használata

A cikk egy kísérlet eredményeiről számol be, amelyben az Université Montréal posztgraduális hallgatóinak a tanulmányi feladataikkal kapcsolatos elektronikuskönyv-olvasási szokásait vizsgálták. Az elektronikus könyvek a NetLibrary kínálatából valók voltak. Az eredmények egy doktori kutatási projekt részei, amely az „elektronikus olvasás” (e-könyv olvasás) két rendszerét (PC Tablet hordozható készülékek és NetLibrary) vizsgálta egyetemi környezetben. A kutatás elemezte még az olvasási stratégiákat, a NetLibrary-nak az olvasást befolyásoló tényezőit és a hallgatók véleményét is a NetLibrary típusú rendszerekről.

(Autoref.)

06/390

NICHOLAS, David - HUNTINGTON, Paul: Electronic journals: are they really used? = Interlend.Doc.Supply. 34.vol. 2006. 2.no. 48-50.p.

Elektronikus folyóiratok: tényleg olvassák őket?

Dokumentumszolgáltatás; Elektronikus folyóirat; Használói szokások

A cikk célja, hogy felmérje az elektronikus folyóiratok használatát és szerepüket a dokumentumszolgáltatásban. A vizsgálat során az OHIOLink,

a Blackwell Synergy, a ScienceDirect, az emeraldinsight és a University College London egyik kutatóintézetében (CIBER) használt OUP (Oxford University Press) adatbázisokat elemezték részletesen. Az eredmények azt mutatják, hogy az elektronikus folyóiratokhoz lényegesen több ember fér hozzá, mint korábban a nyomtatott változathoz. A könnyebb csatolások révén a használók szélesebb körben tudnak keresni, és a referátumok is egyre népszerűbbé válnak. Ez utóbbiak használata további kutatást igényel, valamint a cikkek cím szerinti használatának értékelése is. Az elemzett adatbázisok széles körű használata jelentősen befolyásolja a kutatók által használt információk mennyiségét. A cikk érdekessége, hogy a szerzők az ún. "deep log" elemzési módszert alkalmazták, amely a teljes szövegű adatbázisok tényleges használatát képes mérni.

(Autoref. alapján)

06/391

MARSHALL, Lyndsay - WILLIAMS, Dorothy: Health information: does quality count for the consumer? How consumers evaluate the quality of health information materials across a variety of media = J.Librariansh.Inf.Sci. 38.vol. 2006. 3.no. 141-156.p. Bibliogr.

Számít-e az egészségügyi információk minősége a fogyasztók számára? Hogyan értékelik a különböző formátumú tájékoztató dokumentumok minőségét?

Használói szokások; Hatékonyság; Információkeresési rendszer értékelése; Tájékoztatás -egészségügyi

A cikk az egészségügyi információ használóinak információs jártasságával foglalkozik. Szerzői annak igyekeztek utánajárni, hogy alkalmaznak-e kritikai szempontokat az interneten és nyomtatott formában megjelenő egészségügyi információval szemben, és milyen jellegűek ezek. Mintának 32, Skócia északkeleti részén élő egészségügyi dolgozót választottak ki, és

egészségügyi információforrások meghatározott köréről készítették velük interjút. Az elemzés a források minőségi értékelésének 15 módjára mutatott rá. A két legfontosabb szempontnak az intézmények tekintélye és az egyszerű nyelvezet bizonyult. Az interjúalanyoknak komoly kétségeik vannak, hogy maguk ki tudják választani a minőségi egészségügyi információt; sokkal szívesebben támaszkodnak ebben a szakmai tekintélyekre (könyvtárakra, támogató csoportokra, szakemberekre). Nagyfokú bizalmatlanságot tanúsítanak az internettel szemben.

(Autoref.)

06/392

VANDECREEK, Leanne M.: E-mail reference evaluation: using the results of a satisfaction survey = Ref.Lib. 93.no. 2006. 99-107.p. Bibliogr.

Az e-mailes referenz szolgáltatások értékelése a használói elégedettség alapján

Egyetemi hallgató; Elektronikus posta; Felmérés; Használó; Referenz

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Az e-mail alapú referenz szolgálat az 1980-as évek elején honosodott meg az amerikai egyetemi könyvtárakban, és mára a digitális referenz legáltalánosabb formájává vált. A cikk a Northern Illinois University Libraries „Ask-A-Librarian” nevű szolgáltatásának fogadtatásáról számol be. Egy webes felmérés során az önkéntes résztvevők tíz hónapon keresztül egy hét kérdésből álló kérdőív kitöltésével közölhették véleményüket. Az eredményekből kiderült, hogy a válaszolók többsége elégedett volt az Ask-A-Librarian működésével. A cikk bemutatja, hogy a könyvtár hogyan hasznosította a felmérés eredményeit a szolgáltatás fejlesztésére és egy új, „csevegő” referenz szolgálat beindítására.

(Autoref. alapján)

06/393

GEORGY, Ursula - NOTHEN, Kathrin: Das Vertrauen der Kunden auf Dauer gewinnen. Der Auskunftsdienst als Marketinginstrument für Bibliotheken = BuB. 58.Jg. 2006. 3.no. 238-244.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol és francia nyelven

Az ügyfél bizalmának tartós megnyerése. A referenz szolgáltatás mint könyvtári marketing-eszköz

Használó; Hatékonyság; Kommunikáció -használókkal; Olvasószolgálat

A jövőben a könyvtáraknak hosszan tartó kapcsolatokra kell törekedniük a felhasználókkal, mert ez nemcsak anyagi haszonnal jár, hanem a könyvtárról alkotott képet is javítja. A lojális használók több szolgáltatást vesznek igénybe,

könnyebb kielégíteni igényeiket, és valószínűbb, hogy ajánlani fogják a könyvtárat barátaiknak, ismerőseiknek. A használó szemében a könyvtárat az információszoftártatósi osztály képviseli, ezért ez az osztály sokat tehet azért, hogy pozitívan befolyásolja a használókkal való kapcsolatok alakulását. Kiindulási alapként fontos felmérni a használók elvárásait, s ennek megfelelően változtatni a személyzet viselkedési szokásain. Ebben fontos szerepet játszhat a személyzet továbbképzése. Az ehhez szükséges időt és pénzt azonban az üres kasszával rendelkező önkormányzati szervek legtöbbször nem tudják biztosítani. Az információszoftártatósi osztályok a használói elégedettség javításában játszott kulcsfontosságú szerepe segíthet felismerni, hogy e szolgáltatások fejlesztése kiváló marketingstratégia is egyben, és igazolja az anyagi ráfordításokat.

(Autoref. alapján)

Lásd még 337, 368

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés

Digitalizálás

06/394

BAND, Jonathan: The Google Library Project. Both sides of the story = Inf.Outlook. 10.vol. 2006. 6.no. 35-36.,39-40. 43,45-48,51-52,54.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

A Google könyvtári projektje. Az érem mindkét oldala

Elektronikus könyv; Elektronikus könyvtár; Online információkeresés; Teljes szövegű adatbázis

(A cikk eredetileg a Plagiary című, a plágium-

mal, hamisítással foglalkozó elektronikus folyóiratban [<http://www.plagiary.org>] jelent meg.)

A korábban Google Print project névre hallgató projektnek két része van: a Partner Program (korábban Publisher Program) és a Könyvtári Projekt. A Partner Program keretében az egy-egy könyv jogait birtokoló kiadók feljogosíthatják a Google-t arra, hogy beszkenelje az adott könyv teljes szövegét keresőjének adatbázisába.

Amikor a felhasználó keres, bibliográfiai információt kap az adott könyvről, és megkapja a hozzá vezető csatolást (linket). Az utóbbira kattintva láthatja a keresőszót tartalmazó teljes oldalt, valamint néhány azt megelőző és az azt követő oldalt. A csatoló egyúttal lehetővé teszi a könyv megrendelését egy könyvesboltban vagy közvet-

lenül a kiadónál.

A Könyvtári Projekt keretében a Google azt tervezi, hogy a Harvard Egyetem, a Stanford Egyetem, az Oxfordi Egyetem, a Michigani Egyetem könyvtárából, valamint a New York Public Library állományából digitalizálnak anyagokat. A keresőkérdés eredményeként a felhasználók a szabad felhasználású anyagok teljes szövegében böngészhetnek. A szerzői jogi védelem alatt álló könyvek esetében csak a szöveg egy töredékét (angolul snippet-et) amely a keresőszót körülvevő néhány mondatból áll. Ha pedig a keresőszó többször fordul elő, legfeljebb három töredék jeleníthető meg.

Mivel sem a Google, sem a könyvtárak nem hozták nyilvánosságra a köztük meglévő szerződések tartalmát, számos részletet nem ismerünk a projekttel kapcsolatban. Úgy tűnik, hogy Oxfordban és New Yorkban csak a szabad felhasználás körébe tartozó műveket, a Harvardon pedig egy kisebb gyűjteményt fognak digitalizálni. A Michigani Egyetemen és a Stanfordon szerzői jogvédelem alá eső műveket is szkennelnek majd. Valószínűleg igyekeznek a duplikációt kiszűrni, amely főleg az utóbbi két könyvtár esetében lehet jelentős, a bibliográfia adatok pontatlansága miatt nem zárható ki, hogy egy-egy művet kétszer is digitalizáljanak.

A projektet kritikák érték több szervezet, főként az Amerikai Kiadók Egyesülete (American Association of Publishers) és az Authors Guild részéről. A Google ezekre válaszolva hirdette meg 2005 augusztusában azt a lehetőséget, hogy azokat a könyveket, amelyek a szerződött könyvtárak állományában találhatóak ugyan, viszont a kiadók tiltólistára teszik őket, nem digitalizálja. A Google minden könyvtárnak ad egy-egy digitális példányt a könyvekből. Az egyetlen nyilvánosságra hozott szerződésből, amelyet a Michigani Egyetemmel kötöttek, az derül ki, hogy ezeket a másolatokat csak a szerzői jogi törvényben megengedett célokra használhatja a könyvtár.

A Yahoo és a Microsoft is bejelentett digitalizálá-

si projekteket. A Microsoft a British Library 100 ezer kötetét fogja digitalizálni. A Yahoo az Open Content Alliance nevű kezdeményezés szolgáltatója lesz. Ennek keretében a Kaliforniai Egyetem és az Internet Archive fog elhelyezni nála digitalizált műveket. Ezeknek a projekteknek a keretében azonban csak a szabad felhasználású vagy a jogtulajdonos által erre kijelölt műveket fognak digitalizálni.

2005 augusztusában az Authors Guild és számos egyéni szerző, majd októberében olyan kiadók, mint a McGraw Hill, a Pearson, a Penguin, a Simon és Schuster, valamint a John Wiley és Fiaipert indítottak a Google ellen azért, mert keresőadatbázisába másolja könyvek teljes szövegét. A jogtulajdonosok azt akarják, hogy ne nekik kelljen tiltólistákat összeállítaniuk, hanem a Google cég kérjen engedélyt tőlük, ahogyan ez a szerzői jogi törvényben is áll. A Google azzal védekezik, hogy a méltányos használat (fair use) keretében készít másolatokat.

A nagyközönség számára veszteséget jelentene, ha a Google indexe nem lenne teljes, így nem férne hozzá a könyvekre vonatkozó információhoz. A jogtulajdonosoknak jóval kevesebbe kerül a tiltólisták összeállítása, mint a Google-nak, hogy felkutassa, ki rendelkezik a jogokkal. Ha egy mű nem is kerül fel tiltólistára, a jogtulajdonost nem éri kár, hiszen csak a mű töredéke lesz olvasható a hálózaton. A digitalizálásért a Google szerény jogdíjat fizetne, amely azonban még nagy számú címmel rendelkező kiadók esetében is kisebb összeget jelentene, mint amibe a per kerülni fog.

A jogtulajdonosok azt is mondják, hogy ha a Google engedélyt kap projektjére, más keresőszolgálatok is engedély nélküli digitalizálásokba kezdhetnek. Kérdés azonban, milyen kár éri a jogtulajdonosokat, ha valamely más keresőszolgálat indexében töredékeket jelenít meg. Ha viszont ezen túlterjeszkednének, perelhetővé válnának.

A jogtulajdonosok azzal is érvelnek, hogy a keresőindex összeállításával a Google jogtalan

előnyre tesz szert azokkal a kiadókkal szemben, amelyek e-könyveket kívánnak kiadni, mivel a Könyvtári Projekt azt a látszatot fogja kelteni, hogy a Google a digitális könyvek fő forrása. Ne felejtjük el azonban, hogy a Google csak a jogtulajdonos engedélyével szolgáltathatja a teljes szöveget. Ha pedig a Google a projekt révén hídfőállást szerez a piacon, a trösztellenes jog alapján járhatnak el vele szemben.

Az Authors Guild csupán 8 ezer szerzőt képvisel, tehát nem feltétlenül jelenti, hogy vele azonos véleményen van számos más szerző, akik közül többen tudják, hogy a felhasználók növekvő arányban főként vagy kizárólag online tájékozódnak. Ha tehát a könyvek nincsenek jelen az interneten, nem is fogják őket megtalálni.

A már nem kapható könyveket általában nem érdeke a kiadóknak újranyomni. A Könyvtári Projekt nem is hoz közvetlen anyagi hasznot ezek szerzőinek, viszont növeli hírnevüket.

(Koltay Tibor)

Lásd még 298, 300

Nyomtatott dokumentumtípusok

Lásd 320, 322, 395

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

06/395

ALBANESE, Andrew Richard: The social life of books = Libr.J. 131.vol. 2006. 9.no. 28-30.p.

A könyvek élete a társadalomban

Digitalizálás; Elektronikus könyv; Könyv; Prognózis

Mindig is figyelemre méltó volt az, ahogyan a webkeresők (keresőgépek) alakították az információs környezetet, a könyvek nagy tömegének

digitalizálása új frontot nyitott. A Google ezzel megkezdte a nyomtatott dokumentumok bevonását a hálózati környezetbe. Kiderült, ez azzal jár, hogy sokan kétségbe vonják a Google ez irányú tevékenységének törvényes voltát.

A könyvek társadalmi életének fontos vonása lesz az, hogy egyfajta „lakóhelyként” fognak működni és kereszthivatkozásokat fognak nyújtani. A digitális könyvtárak folyamatos kommunikációban lesznek egymással, megosztják egymással a használat mintázatait, kicserélik egymás között a felhasználók által generált metaadatokat, rögzítik a felhasználók viselkedését és érdeklődését. A könyvek egyes részei hivatkozni fognak más könyvek részeire. A könyveket távoli adatbázisok és szerverek összefűzött komponensei alkotják majd. Ilyen módon a könyveknek saját életük lesz. A könyvek társadalmi élete elsődlegesen az olvasók és a szerzők társadalmi életét jelenti, amely a könyvek körül és a könyvekben valósul meg.

A könyvekben szó szerint viták fognak zajlani élő csevegés (chat), aszinkron kommentárok és társadalmi annotációk formájában. Megnézhetjük majd, ki más olvassa éppen az adott könyvet, és párbeszédet kezdeményezhetünk vele. Ennek nyomát már látjuk a Wikipédia vitaoldalain, és a módosításokat nyomon követve. A Wikipédia teljesen új könyvtípus, amelyik sohasem statikus, folyamatosan növekszik. Vannak határai, amelyek azonban mozognak és átjárhatóak. A szövegek olvasásában és interpretációjában is találkozzunk társadalmi interakcióval a blogokban, a vitafórumokban, a társadalmi „könyvjelző” szájtokon. A blogoszféra sok tekintetben olyan olvasók társadalma, akik megjegyzéseiket és reflexióikat valós időben és a többi olvasóhoz kapcsolódva teszik közre.

A könyvek társadalmi élete nem valósulhat meg a Google vagy az Amazon e-könyv projektjei által. Annak érdekében, hogy megbékítsék a kiadókat, amelyek attól félnek, hogy az online környezetben elveszítik az ellenőrzést a birtokukban levő művek felett, nem e-könyvek példányait fogják

árulni, hanem ellenőrzött hozzáférést ezeknek a műveknek az online kiadásaihoz. Ez jó is lehetne, azonban a Google és az Amazon e-könyvei antiszociális terek lesznek, amelyeket biztonsági megfontolásokból szerzői jogi megkötések határoznak meg, és csak addig hozzáférhetőek, amíg be vagyunk jelentkezve. Még ha meg is fizetjük a teljes online hozzáférést a szerzői jogvédelmet élvező művekhez, nem tudunk részeket letölteni vagy kimásolni, és nem leszünk képesek a rendszer más használóival kapcsolatba lépni. Ezek rácsok mögé zárt könyvek lesznek, ami azt is jelenti, hogy az olvasót bűnözőként kezelik, akinek a viselkedését figyelik.

Egyet kell ugyanakkor értenünk azzal, hogy a Google a méltányos felhasználás (fair use) esetének tekinti, amikor könyvtári könyveket digitalizál, amivel a könyvtárak kincseinek online elérését biztosítja. Gondot okoz viszont az, hogy itt egy magáncég rivalizál majd a Kongresszusi Könyvtárral az információs ökoszisztéma központi helyéért. A világ öt vezető tudományos intézménye ajánlotta fel digitalizálásra gyűjteményének jelentős részét, könyvtárosok ezreinek lelkesedését váltva ki ezzel. Alig valakinek jutott eszébe, hogy a Google rendszere nem átlátható: senki sem tudja, hogy miért abban a sorrendben jelennek meg a keresések eredményei.

A könyvek társadalmi életének biztosítása jogszabályi, kulturális és üzleti tényezőktől függ. Három nagy környezeti kérdésnek döntő fontossága van a hálózat feltételeinek meghatározásában. Az egyik a hálózat semlegessége, ami az infrastruktúrára vonatkozik. Ezt fenyegeti a telefon- és kábelszolgáltatóknak az a törekvése, hogy a többet fizető klienseknek nagyobb sáv szélességet nyújtsanak.

A másik a szellemi tulajdon kérdése. A médiaipar szereplői a források szükségére alapuló régi üzleti modelleket akarják megőrizni a hálózat kínálta bőség közepette is. A korlátozások hálójában vergődünk, és szigorúan ellenőrzik, hogyan használjuk a webet. A cégek állandóan megpróbálnak mindent megtudni rólunk, hogy

hatékonyabban adhassanak el nekünk dolgokat. A személyi adatok védelmének szabványai felpuhulnak, anélkül, hogy megkérdeznénk, jól van-e ez így.

Végső soron a birtoklás kérdésére vezethető vissza minden. Kié az internet? A népé-e, amelyik létrehozza és értelmet ad neki vagy a „drótokat” fenntartó cégeké? Kinek a tulajdonát képezik a szerzői művek? Tartozunk-e még valakinek valamivel miután kifizettük a művekért járó méltányos árat, vagy turisták vagyunk valakinek a jól ellenőrzött rezervátumában? Ki birtokolja hálózati identitásunkat?

Hogy mi fog történni a nyomtatott könyvvel, nehéz megjósolni. Bizonyos, hogy az intellektuális diskurzus fő csapása elfordul a nyomtatott könyvtől. Bizonyos típusú nyomtatott könyvek nyilvánvalóan fenn fognak maradni. A tömeges számítógépesítés azt is eredményezi, hogy megismerhessük a nyomtatott könyv valódi értékeit. Vannak viszont olyan könyvtípusok, amelyek minden bizonnyal nem fognak nyomtatásban létezni. Ilyenek a cím- és adattárak, tankönyvek, útikönyvek stb. Az elmélyült, lineáris olvasást kívánó, narratív művek viszont megmaradnak nyomtatott formában.

(Koltay Tibor)

06/396

KUROWSKA-TRUDZIK, Lucyna: Elektroniczne źródła informacji i biblioteki = Poradnik Bibl. 2006. 5.no. 7-12.p. Bibliogr.

Az elektronikus információforrások és a könyvtárak

Adatbázis; Bibliográfia; Elektronikus dokumentum; Központi katalógos -online; Portál

Információforrás jószerével bármi lehet, és az információforrások igen sokféleképpen osztályozhatók. Vannak pl. rögzített (dokumentum) és nem rögzített (szóbeli) források; elsődleges, másodlagos és származtatott források; írott (ha-

gyományos) és nem írott (nem hagyományos) dokumentumok. Sokféle kommunikáció – szóbeli, írott, képi, mozgóképes, zenei stb. rögzíthető elektronikus információhordozókon.

A könyvtárak alapfunkciója volt a hagyományos információforrások feldolgozása bibliográfiákban, katalógusokban, kartotékokon. A könyvtárakban megjelenő elektronikus források (kiadványok, időszaki kiadványok, internetes bibliográfiák stb.) és az információs és kommunikációs technológia adta lehetőségek a hozzáférés gyökeres átalakulásához vezetnek.

Az elektronikus tartalomjegyzék-szolgáltatás az ötvenes évek végén kezdődött, az ISI *Current Contents* kiadványával, amelyet mára már több tucat adatbázis váltott fel, közöttük a *Citation Index*-ek. Ezek a hivatkozási indexek szolgálnak Lengyelországban is a tudományos intézmények és kutatók értékelésének alapjául. A könyvtárközi együttműködés egyik példaként létrejött a humán tudományok hivatkozási adatbázisa, az ARTON.

Az elektronikus folyóiratok jól szervezett felületen jelennek meg, mindegyik több szempont szerint kereshető. A lengyel elektronikus folyóiratok jegyzéke a Jagello Egyetem honlapján található: <http://bilon.miks.uj.edu.pl/archiwum/czasopisma/pol.html>. A krakkói Pedagógiai Főiskola könyvtára szintén számos folyóirat szövegéhez, illetve összefoglalóhoz biztosít hozzáférést: <http://www.wsp.krakow.pl/biblio>.

A lengyel adatbázisokat a Jagello Egyetem könyvtára mutatja be: <http://www.bj.uj.edu.pl/var/bibliogr.htm>. A legfontosabbak:

- A Nemzeti Könyvtár által szerkesztett lengyel nemzeti bibliográfia (<http://www.bj.uj.edu.pl/var/bibliogr.htm>) – amely több részből áll: Lengyel könyvek 1976- , 1976-1989, Külföldi polonikumok, Lengyel időszaki kiadványok 1985-2000, 1976-1990, Lengyel időszaki kiadványok repertórium 1996-2004, majd 2005-;
- A központi katalógusok pl. a könyvtárak osztott katalógusa (KARO) (<http://karo.umk.pl/>

KARO), a nemzeti általános központi (tudományos) katalógus (NUKAT) (<http://www.nukat.edu.pl/katalog/>), a lengyel időszaki kiadványok központi katalógusa;

- A bibliográfiák bibliográfiája a Nemzeti Könyvtár két adatbázisban található: a lengyel bibliográfiák bibliográfiái, illetve a nem publikált bibliográfiák adatbázisában;
- Regionális bibliográfiák (Lodz és Tarnowa);
- A tudományos kutatóintézetek munkatársainak publikációi;
- Szakbibliográfiák (pl. PEDAGOG, EDUKACJA – neveléstudományi adatbázisok);
- Életrajzi adatbázisok – a Jagello Egyetem 14 biográfiai gyűjteménye;
- Teljes szöveges adatbázisok: pl. Lengyel internet könyvtár (<http://www.pbi.edu.pl/index.php>) és regionális könyvtárak;
- Információs bázisok: a lengyel információfeldolgozó központ adatbázisai, elektronikus könyvtári szolgáltatások, ISBN katalógus stb.;
- E-priek: a nyomtatásban még nem megjelent, nem lektorált tanulmányok, amelyek fő forrásai a tudományos intézmények honlapjai;
- Tematikus szolgáltatások (subject gateways): válogatott, értékelt internetforrások gyűjtőhelyei.

Az elektronikus források között kell említeni a CD-ROM-on megtalálható önálló kiadványokat (szótárak, enciklopédiák, atlaszok stb.), időszaki kiadványokat, adatbázisokat is.

Az elektronikus technológia átalakította az információ világát. A keresési lehetőségek fejlődése és a teljes dokumentumok továbbítására alkalmas kommunikációs háttér gyökeresen megváltoztatja az információközvetítés folyamatát mind a könyvtárak, mind a felhasználók szempontjából.

(Orbán Éva)

Lásd még 299, 304, 318, 320, 322, 330, 349, 351, 389-390, 394

Könyvtárgépesítés, könyvtárépület

Számítógép-szoftver

06/397

SPAËY, Dominique - SOFIAS, Anastasio: Gestion de l'information environnementale en entreprise: choix et évaluation d'un système = Documentaliste. 43.vol. 2006. 2.no. 122-129.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol, német és orosz nyelven

Környezetvédelmi információk vállalatoknál: a megfelelő rendszer kiválasztása és értékelése

Szoftverválasztás; Tájékoztatói rendszer -környezetvédelmi; Üzemi tájékoztatói központ

A környezeti, illetve környezetvédelmi információk mennyisége és komplexitása egyaránt növekszik, ezért gondos kezelésük egyre fontosabbá válik. Függetlenül attól, hogy tehernek vagy lehetőségnek tekintjük, minden környezeti információs rendszer költséghatékonysági mutatóját optimalizálni kell. Két módszer különösen hasznos erre: megvalósíthatósági tanulmányok készítése a rendszer bevezetése előtt, illetve a már működő rendszerek értékelése. A széles körű tájékoztatás és a bizalmas adatkezelés érdekében a szerzők nem konkrét eseteket tárgyalnak, hanem általánosságban beszélnek ezekről a módszerekről.

(Autoref.)

Lásd még 398

Elektronikus könyvtár

06/398

WAN, Gang: Visualizations for digital libraries = Inf.Technol.Lib. 25.vol. 2006. 2.no. 88-93.p. Bibliogr. 9 tétel.

„Vizualizálási” technikák a digitális könyvtári állományok hatékonyabb megjelenítésére

Elektronikus könyvtár; Ember-gép kapcsolat; Hatékonyság; Szoftver

A digitális könyvtár ma már könyvtárosok és használók számára egyaránt ismert fogalom. Az internet segítségével ezek az új könyvtárak áttörték a tér és a távolságok korlátait. Mivel a legtöbb digitális könyvtár rendkívül nagy mennyiségű információt tartalmaz, ezek tartalmának felderítésére, megértésére és kezelésére barátságosabb használói felületekre lenne szükség. Az ilyen felületek kialakításának egyik fontos technikája az információk képi megjelenítése (information visualization). Annak ellenére, hogy ez aránylag új kutatási terület, bizonyos ágazatokban már ma is léteznek alkalmazásai. Sőt, a könyvtári szakemberek is egyre inkább felismerik, hogy ha ezt a technológiát kombinálják a korszerű könyvtári technológiával, pl. a digitális könyvtárakkal, akkor a használók könnyebben és eredményesebben találhatják meg a számukra szükséges információkat. A cikk először három olyan feladatot tárgyal, melyek a legtöbb digitális könyvtári alkalmazásnál hangsúlyt kapnak, majd néhány létező rendszert is bemutat.

(Autoref.)

Lásd még 289-290, 365, 388, 394

Kapcsolódó területek

Kiadói tevékenység

Lásd 304

Az ismertetett cikkek forrásai

- Alexandria – Alexandria (GB)
Bibliotekarz – Bibliotekarz (PL)
Bibliotekovedenie – Bibliotekovedenie (RU)
Bibliotheksdiens – Bibliotheksdiens (DE)
BuB – BuB Forum für Bibliothek und Information (DE)
Bull.Bibl.Fr. – Bulletin des Bibliothèques de France (FR)
Coll.Res.Libr. – College and Research Libraries (US)
Coll.Res.Libr.News – College and Research Libraries. News (US)
Coll. Undergrad. Libr. – College and Undergraduate Libraries (US)
Collect. Manage. – Collection Management (US)
Doc.Bibl. – Documentation et Bibliothèques (CA)
Documentaliste – Documentaliste (FR)
Educ.Inf. – Education for Information (I)
El.Libr. – The Electronic Library (I)
IFLA J. – IFLA Journal (I)
Inf. Outlook – Information Outlook (US)
Inf. Technol. Libr. – Information Technology and Libraries (US)
Information – Information. Wissenschaft und Praxis (DE)
Interlend. Doc. Supply – Interlending and Document Supply (GB)
IT lib. – IT lib: Informačné technológie a knižnice (SK)
J.Acad.Libariansh. – Journal of Academic Librarianship (US)
J.Am.Soc.Inf.Sci.Technol. – Journal of the American Society for Information Science and Technology (US)
J.Bus.Fin.Libariansh. – Journal of Business and Finance Librarianship (US)
J.Doc. – Journal of Documentation (GB)
J.Educ.Libr.Inf.Sci. – Journal of Education for Library and Information Science (US)
J.Hosp.Libariansh. – Journal of Hospital Librarianship (US)
J.Inf.Sci. – Journal of Information Science (GB)
J.Libariansh.Inf.Sci. – Journal of Librarianship and Information Science (GB)
Kirjastolehti – Kirjastolehti (FI)
Knihovna – Knihovna (CZ)
Knižnica – Knižnica (SK)
Knowl. Org. – Knowledge Organization (I)
Libr. Adm. Manage. – Library Administration and Management (US)
Libr. Arch. Secur. – Library and Archival Security (US)
Libr.J. – Library Journal (US)
Libr.Q. – Library Quarterly (US)
Naučn.Teh.Bibl. – Naučnye i Tehničeskije Biblioteki (RU)
New Rev.Child.Lit.Libariansh. – New Review of Children's Literature and Librarianship (GB)
Poradnik Bibl. – Poradnik Bibliotekarza (PL)
Program – Program (GB)
ProLibris – ProLibris (DE)
Przg.Bibl. – Przegląd Biblioteczny (PL)
Publ. Serv.Q. – Public Services Quarterly (US)
Ref. Libr. – The Reference Librarian (US)
Ref. User Serv.Q – Reference & User Services Quarterly (US)
Rev. Esp. Doc. Cient. – Revista Española de Documentación Científica (ES)
Ser.Lib. – The Serials Librarian (US)
Tech.Serv.Q. – Technical Services Quarterly (US)
Vestn. Bibl. Ass.Evrazii – Vestnik Bibliotечноj Asamblei Evrazii (Fx)

ÚTMUTATÓ A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ SZERZŐI ÉS KÖZREMŰKÖDŐI SZÁMÁRA

- **A lap feladata:** a magyar könyvtár- és tájékoztatásügy elméletével és gyakorlatával foglalkozó eredeti tanulmányok közlése, kiegészítve a külföldi könyvtárügyi fejleményeket bemutató rovatokkal.
- **Műfajok, terjedelem:** önálló tanulmányok 20–25 A/4-es oldal (1A/4-es oldal: 1800 n; az ennél hosszabb tanulmányokat több részletben jelentetheti meg a szerkesztőség); szemletanulmányok 10–20 A/4-es oldal; tömörítések, fordítások 5–15 A/4-es oldal; recenziók 3–6 A/4-es oldal, referátumok 1–2 A/4-es oldal. A megadott terjedelemtől a szerkesztővel egyeztetve, el lehet térni.
- **A szövegszerkesztővel készült kéziratokat** e-mailben csatolt fájlként, vagy mágneslemezen lehet küldeni. A szöveget 1,5-es sortávolsággal írják, a címhierarchiát számozással célszerű jelölni. Szövegközi kiemeléseket (idézeteket, neveket, fontos részleteket) kurzíválni lehet. A mondandó áttekinthetősége érdekében érdemes alcímekkel tagolni a szöveget. A rövidítések, betűszók feloldását az első előfordulásuk alkalmával kell megadni.
- **Irodalomjegyzék, hivatkozások:** a szövegben említett hivatkozások forrásait a cikk végén kell megadni *Irodalom* cím alatt. A cikk szövegében a felső indexbe írják a hivatkozás számát. A lábjegyzetet csillaggal kérjük jelölni az oldal alján. Ha a megjegyzések száma 3-nál több, a cikk végén folyamatos sorszámozással kérjük megadni.

Folyóiratcikkre történő hivatkozás: BERKE Barnabásné: Az elektronikus dokumentumok és könyvtári használatuk. Helyzetkép. In: Könyvtári Figyelő, 11. (47.) évf. 2001. 2. sz. 275–276. p.

Könyvekre történő hivatkozás: ERIKSON, Rolf–MARKUSON, Carolyn: Designing a school library media center for the future. Chicago, ALA, 2001. 109 p.

Könyvrészletre történő hivatkozásnál: HARASZTI Pálné: A könyvtári szolgálat jogi szabályozása. In: Könyvtárosok kézikönyve 4. Határterületek. Szerk. Horváth Tibor, Papp István, Bp. Osiris, 2002. 87–118. p.
- **Illusztrációk (ábrák, képek, grafikonok stb.):** a kézirat mellékleteként kérjük megadni, folyamatos sorszámozással, ábrafelirattal ellátva. A szövegben is pontosan jelöljék meg a helyüket. Elektronikusan elérhető illusztrációknál .jpg-formátumban, internetforrásnál az URL feltüntetésével kérjük megadni az illusztrációt.
- **Tartalmi összefoglaló:** a Tanulmányok és a Kitekintés rovat írásaihoz 10–15 mondatos tartalmi összefoglalást kérünk mellékelni az angol nyelvű rezümék elkészítéséhez.
- **Javítás, tipográfia:** a szerkesztőség stiláris és nyelvhelyességi szempontok alapján javíthatja a kéziratokat. Szükség esetén szakmai lektor nézi át a kéziratot. A tartalmat érintő változtatást a szerző jóváhagyásával lehet végrehajtani. Az írások tipográfiai kialakítását a szerkesztőség végzi. A szerző kérheti a betördelt cikket korrektúrára.
- **Illusztrációk:** az ábrákat, táblázatokat, képeket stb. folyamatosan számozzák be, helyüket egyértelműen adják meg a kéziratban. Az ábráknak adjanak címet. Csak megrajzolt, kész táblázatot tudunk tördelésre küldeni.
- **Szerzői jog:** a szerzőkkel kötött felhasználási szerződés szerint a szerkesztőségnek joga van a cikkek elektronikus változatát az adott szám hagyományos megjelenését követő fél év múlva kitenni a KF internetes archívumába, ingyenes használatra. Amennyiben a Könyvtári Figyelőben közölt írások másik folyóiratban is megjelennek, kérjük, hogy hivatkozzanak a folyóiratban történt közlésre.
- **Tiszteletpéldány:** A Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle c. rovatok szerzőit a folyóirat megjelenése után 1 tiszteletpéldány illeti meg.

A KÖVETKEZŐ SZÁM TARTALMÁBÓL

KÖNYVTÁROS ETIKA – HITELKÉPES KÖNYVTÁROS
OLVASÓEGYLETEK A DUALIZMUSBAN
GONDOLATOK A KÖNYVTÁRI GYAKORLATOKRÓL
OLVASÓI IGÉNYEK AZ OSZK-BAN
INFORMÁCIÓS MŰVELTSÉG: PEDAGÓGIAI
FORRADALOM A KÖNYVTÁRBAN
PLR-PANORÁMA (A NYILVÁNOS
HASZONKÖLCSÖNZÉSI JOG ALKALMAZÁSA A
KÜLFÖLDI GYAKORLATBAN)
MÚZEUMOK, NEMZETISÉGEK ÉS TUDOMÁNYOS
KÖNYVTÁRAK A 19. SZÁZADI ERDÉLYBEN
A SZENTGYÖRGYI-HAGYATÉK ÉS SZEREPE AZ OIK
GYŰJTEMÉNYÉBEN

HIRDESSZEN A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!

KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.
ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG
CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

2006/4

KÖNYVÉRTÉKELŐ